T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ

ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

REFAH DEVLETİNİN GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'DE REFAH DEVLETİ ALGISI: İSTANBUL İLİNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Yunus GÜÇ

2502100217

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR

İstanbul, 2015

Bu doktora tezi, İstanbul Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP) tarafından 35215 numaralı proje olarak desteklenmiştir.

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyad : **YUNUS GÜÇ** Numarası : **2502100217**

Anabilim/Bilim Dalı : **ÇALIŞMA EKO. VE END. İLİŞKİLERİ** Danışman : **PROF. DR. SÜLEYMAN ÖZDEMİR**

Tez Savunma Tarih : **20.05.2015** Saati : **10:30**

Tez Başlığı : **"REFAH DEVLETİNİN GELİŞİMİ VE TÜRKİYE'DE REFAH DEVLETİ ALGISI: İSTANBUL İLİNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI"**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **50. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞU~~YLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF. DR. SÜLEYMAN ÖZDEMİR		KABUL
2-PROF. DR. SEDAT MURAT		Kabul
3-PROF. DR. ABDULKADİR ŞENKAL		Kabul
4-PROF. DR. SELİM ZAİM		Kabul
5-DOÇ. DR. LEVENT ŞAHİN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF. DR. ZEKİ PARLAK		
2-YRD. DOÇ. DR. HASAN ŞENOCAK		

Refah Devletinin Gelişimi ve Türkiye'de Refah Devleti Algısı: İstanbul İlinde Bir Alan Araştırması

Yunus GÜÇ

ÖZ

Türkiye'de son yıllarda sosyal politikalar alanında önemli atılımlar yapılmıştır. Başta sağlık hizmetleri ve eğitim hizmetleri olmak üzere sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında önemli değişimler yaşanmıştır. Diğer taraftan, Ak Parti Hükümetleri programlarına bakıldığında (59. 60. 61 ve 62.ci hükümet programları) yukarıda ifade edilen sosyal politika gelişmelerinin vatandaş tercihleri doğrultusunda yapıldığı belirtilmektedir. Bu anlamda, uygulamalar ortaya koyulurken vatandaşların talep ve beklentilerinin dikkate alındığı, vatandaşların meşru gördüğü uygulamaların ele alındığı ve vatandaşların tanımladığı, denetlediği ve şekillendirdiği bir devlet yapısından söz edilmektedir.

Türkiye'de refah devleti meşruiyetinin olup olmadığı ve vatandaşların refah politikaları tercihlerinin hükümet politikalarını nasıl etkilediği önemli ve derinlemesine araştırılması gereken bir konudur. Diğer taraftan, Türkiye'de vatandaşların refah politika algılarının Avrupa Birliği üye ülkelerdeki vatandaşların refah politika algıları ile hangi düzeyde benzeştiği ve hangi düzeyde ayrıştığı da önemli ve araştırması gereken bir konudur.

Bu çalışma İstanbul'da vatandaşların refah devleti sorumluluk algılarını (refah devleti meşruiyeti) ve bu algıların belirleyici unsurlarını ortaya koymakla birlikte; hükümet programlarındaki refah politikaların vatandaşların tercihlerine göre nasıl değiştiğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan bu çalışma, Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında Avrupa Birliği'ne üye 23 ülkede, Türkiye ve İstanbul'da yapılan çalışmalar ile bu araştırmada vatandaşların refah devleti ile ilgili algılarının sonuçlarını karşılaştırmalı alarak sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Refah Devleti, Refah Devleti Algıları, Sosyal Politikalar, Türkiye, Avrupa Birliği, İstanbul

Development of Welfare State and Perception of Welfare State in Turkey: A Case Study in İstabul City

Yunus GÜÇ

ABSTRACT

Various steps have been taken recently in the field of social policies in Turkey. Significant changes have been made in social insurance, social welfare and social services particularly in health and education services. Besides, total budget allocated for above mentioned education, health and social security policies within GDP has increased substantially. When specifically Justice and Development Party (AKP Party) Government programs are analyzed in Turkey (59. 60. 61. and 62. government policies), it is stated that advances in social policies expressed above were made based on citizens' priorities and perception. In that sense, when social policies were made, a state structure where citizens' demands and expectations were considered, where social policies that were seen legitimate by citizens were taken into account and a state that is defined, inspected and structured by citizens is noted.

Whether there is legitimacy of welfare state in Turkey or not and how citizens' welfare policy preferences influence governments' policies is significant and need to be extensively studied. Also, how similar Turkish citizens' welfare policy perceptions to welfare policy perceptions of citizens of European Union countries and at what level these perceptions differ needs to be studied.

This study reveals Turkish citizens' welfare state responsibility perceptions (legitimacy of welfare state) and determining factors behind these perceptions; assesses how welfare policies of government programs change based on citizens' preferences. Besides, this study comparatively presents findings which are related to welfare state perceptions collected in 23 European Union countries, Turkey and Istanbul through European Social Survey in 2008/2009 year and my survey.

Keywords: Welfare State, Public Perception of Welfare State, Social Policies, Turkey, European Union, İstanbul

ÖNSÖZ

21. yüzyılda etkisi gittikçe artan başta küreselleşme ve teknolojik değişimler olmak üzere, demografik değişimler, aile yapılarındaki değişim ve deindustrialization (sanayisizleşme) gibi değişimler refah devletleri ile ilgili kriz tartışmalarını ortaya çıkarmıştır. Kriz tartışmaları, başta vergiye dayalı refah devletlerinin küreselleşme neticesinde gelirlerinin düşeceği ve bir hak olarak refah devletlerinin sağladığı eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerin kapsamının daralacağı ile birlikte; demografik değişimler, aile yapılarındaki değişimler ve sanayisizleşme neticesinde ortaya çıkan yeni risklerin nasıl sağlanacağı temelinde yapılmaktadır. Diğer yandan, bu tartışmalar refah devleti meşruiyet olgusunu ortaya çıkarmaktadır.

Refah devleti meşruiyet tartışmaları refah devleti meşruiyetinin (vatandaşların refah devleti sorumluluk algısı) yüksek olduğu ülkelerde refah devletinin hayatını devam edeceğini hatta daha da büyüyeceğini, buna karşılık refah devletinin meşruiyetinin düşük olduğu ülkelerde de refah devletinin zayıflayacağını vurgulamaktadırlar. Örneğin İskandinav ülkelerde refah devletinin vatandaşlar tarafından desteklenmesinin bir anlamda refah devletinin meşruiyetinin de en önemli kaynağı olurken ABD'de de refah devletinin düşük oranda desteklenmesinin bir sonucu olarak siyasi otorite piyasa modellerini rahatlıkla hayata geçirebilmektedir.

Refah devleti algı çalışmaları bir çok açıdan önem arz etmektedir. Normatif beklentiler ve ahlaki değerlerin değişmesi zor olduğundan ani politika değişiklikleri için algı çalışmaları bir denge görevi görmektedir Vatandaşların refah devleti sorumluluk algıları veya tutumları, mevcut kurumların yapısında veya yeni kurumların oluşturulmasında bir kaynak (fırsat) ve bir tehdit (baskı) görevi görmektedir. Öte yandan, demokratik yönetim şekillerinde seçilmişler kendileri için seçim kaybetmenin riskini azaltmak için vatandaşların (özellikle seçmenlerin) politika tercihlerini dikkate almak zorunda olduklarından vatandaşların refah devleti sorumluluk algıları bu açıdan önemli hale gelmektedir.

Türkiye'de gerek eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerine kamu bütçesinde aktarılan kaynaklara ve gerekse de söz konusu refah hizmetlerini sağlayan kurumların yapılarına bakıldığında son yıllarda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kamu

sosyal harcamaların artması, söz konusu hizmetlerin alınmasında yaşanan problemlerin giderilmesi başta olmak üzere vatandaşların hayat standartlarını yükselten kaliteli refah hizmetlerinin sağlanılması sayılabilecek en temel gelişmelerdir. Öte yandan Türkiye'de özellikle Ak Parti Hükümetleri programlarına bakıldığında (59. 60. 61. ve 62.ci hükümet programları) yukarıda ifade edilen sosyal politika gelişmelerinin vatandaş tercihleri doğrultusunda yapıldığı ifade edilmiştir. Daha açık bir ifade ile, uygulamalar ortaya koyulurken vatandaşların talep ve beklentilerinin dikkate alındığı, vatandaşların meşru gördüğü uygulamaların ele alındığı ve vatandaşların tanımladığı, denetlediği ve şekillendirdiği bir devlet yapısından söz edilmiştir.

Bu çalışmada İstanbul'da vatandaşların refah devleti sorumluluk algıları (refah devleti meşruiyeti) ve bu algıların belirleyici unsurları ortaya konulmakla birlikte; hükümet programlarındaki refah politikalarının vatandaşların tercihlerine göre nasıl değiştiği araştırılmıştır. Diğer taraftan bu çalışmada Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında Avrupa Birliği'ne üye 23 ülkede, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan çalışmalar ile bu çalışmada vatandaşların refah devleti algıları ile ilgili sonuçlar karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yol gösterici, destekleyici, katkı sağlayıcı, moral verici olanları hatırlamak yerinde bir davranış olacaktır. Öncellikle, bu eserin hazırlanmasında ve yönlendirmesinde çok değerli katkıları yanında, yaşamın diğer alanlarında da desteklerini benden asla esirgemeyen tez danışmanım değerli hocam Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR'e ve maddi katkılarından dolayı İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne (BAP);

Çok yoğun çalışma programına rağmen her daim kendisine ulaşabildiğim, samimi bir ilgi ve alaka gösteren ve bu eserin ortaya çıkmasına destek veren muhterem hocam Prof. Dr. Sedat MURAT'a; her daim çalışmamı teşvik eden, benden hiçbir desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Abdulkadir ŞENKAL'e; bu çalışmanın analiz kısmının ortaya çıkmasında azami destek veren kıymetli hocam Prof. Dr. Selim ZAİM'e; bilgi ve birikimini sınırsız bir cömertlikle her daim benimle paylaşan, tez sürecinde de öneri ve katkılarıyla bana yol gösteren kıymetli hocam

Doç. Dr. Levent ŞAHİN'e; her daim içtenlikle beni destekleyen ve teşvik eden kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Faruk TAŞÇI'ya;

Bu eserin ortaya çıkmasına katkı sağlayan Yrd. Doç. Dr. Alper DEDE'ye, Yrd. Doç.Dr. M. Fatih ACAR'a, Ar. Gör. M. Enes KAYAGİL'e ve Ar. Gör. Ebubekir MOLLAAHMETOĞLU'na ayrı ayrı teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunmayı bir borç kabul ediyorum.

Bir diğer sonsuz teşekkürüm ise, bu günlere ulaşmamda, maddi ve manevi desteklerini benden bir an olsun eksik etmeyen değerli aileme olacaktır. Fedakar bir annenin tüm özelliklerine fazlasıyla sahip, biricik annem Hatice GÜÇ'e; doktora sürecim boyunca benden ilgi, yardım ve desteklerini esirgemeyen, moral ve motivasyon veren kayın validem Zeynep DİNÇ ve kayın pederim Mehmet DİNÇ'e ve duaları ile her daim yanımda olan büyük anneannemiz Naciye GÜNDOĞDU'ya en kalbi sevgi, saygı ve şükranlarımı sunuyorum.

Son olarak, her ne şart ve koşulda olursa olsun her türlü desteğini bir an olsun esirgemeyen; bu eserin ortaya çıkmasında göstermiş olduğu fedakarlıkverdiği moral ve motivasyondan dolayı sevgili eşim Ayşe Gül GÜÇ'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ…..... iii

ABSTRACT.....iv

ÖNSÖZ.....v

TABLOLARIN LİSTESİ xv

ŞEKİLLER LİSTESİ..... xxiii

GRAFİKLER LİSTESİ..... xxiii

KISALTMALAR LİSTESİ.....xxiv

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM

KAVRAMLAR, REFAH DEVLETİ SINIFLANDIRMALARI VE REFAH DEVLETİNİN GELİŞİMİ

1.1. KAVRAMLAR..... 6

1.1.1. Sosyal Politika 6

1.1.2. Refah Devleti..... 15

1.2. REFAH DEVLETI SINIFLANDIRMALARI..... 19

1.2.1. Gosta Esping Andersen'nin Üçlü Rejimi..... 21

1.2.2. Diğer Rejimler 28

1.2.2.1. Güney Avrupa Rejimleri……...28

1.2.2.2. Asya Refah Rejimleri……....30

1.2.2.3. Radikal Refah Rejimleri……...31

1.2.2.4. Latin Amerika Refah Rejimleri……32
1.2.2.5. Cinsiyet Temelli Refah Rejimleri……..33
1.2.2.6. Sosyal Güvenlik Temelli Refah Rejimleri……34

1.3. TARİHSEL AÇIDAN REFAH DEVLETİNİN GELİŞİMİ 36

1.3.1. Refah Devleti Öncesi Dönem: 1880 Öncesi 37

1.3.2. Refah Devletinin Doğuşu ve Konumunu Sağlamlaştırma Dönemi: 1880-1945…..... 38

1.3.3. Refah Devletinin Altın Çağı: 1945-1975 40

1.3.4. Refah Devletinin Krizi ve Krizden Çıkma Arayışları: 1980- 42

1.4. REFAH DEVLETİNİN SİYASİ VE EKONOMİK İDEOLOJİLER BAKIMINDAN GELİŞİMİ 43

1.4.1. İdeolojinin Tanımı ve Başlıca İdeolojiler 44

1.4.2. İdeolojilerin Refah Devleti veya Sosyal Politika Perspektifleri 46
1.4.2.1. Eşitlik……46
1.4.2.2. Adalet……49
1.4.2.3. Özgürlük……...51
1.4.2.4. Haklar……...52

1.4.3. Liberalizm, Muhafazakarlık, Sosyalizm ve Sosyal Demokrasi İdeolojilerinde Sosyal Politika Perspektifleri..... 54
1.4.3.1. Liberalizmin Sosyal Politika Perspektifleri…….54
1.4.3.2. Muhafazakarlığın Sosyal Politika Perspektifleri……..69
1.4.3.3. Sosyalizmin Sosyal Politika Perspektifleri……...73
1.4.3.3.1. Ütopik Sosyalizm…….76
1.4.3.3.2. Marksizim (Bilimsel Sosyalizm)……..76
1.4.3.4. Sosyal Demokrasinin Sosyal Politika Perspektifleri……78

1.5. REFAH DEVLETİNİN POLİTİK EKONOMİK YAKLAŞIMLAR (TEORİK) BAKIMINDAN GELİŞİMİ…….87

1.5.1. Sanayileşme Mantığı (The Logic of Industrialism) Teorisi…….87

1.5.2. Modernite, Vatandaşlık ve Demokrasi Teorileri (Modernization, Citizenship and Democracy Theories) 88

1.5.3. Neo-Marksist Teori (Neo-Marxist Theory) 90

1.5.4. Güç Kaynakları Teorisi (Power Resource Theory) 91

1.5.5. Kurumsalcı Yaklaşım-Devlet Merkezli Teori (Institutional - State Centric Theory) 94

2. BÖLÜM
REFAH DEVLETİNİN KRİZİ ve KRİZDEN ÇIKMA ARAYIŞLARI

2.1. REFAH DEVLETİNİN KRİZİ VE KRİZİ ETKİLEYEN UNSURLAR 98

2.1.1. Uluslararası Nedenler 102

2.1.1.1. Küreselleşme……...102

2.1.1.1.1. Ekonomik Küreselleşmenin Üç Boyutu 108

2.1.1.1.2. Küreselleşmenin Refah Devleti Üzerindeki Etkisi 111

2.1.1.2. Teknolojik Değişimler ve Emek Piyasaları Üzerindeki Etkisi…….117

2.1.2. Ulusal Nedenler……124

2.1.2.1. Demografik Değişimler……..125

2.1.2.1.1. Nüfus Artış Hızı ve Doğurganlık……..126

2.1.2.1.2. Nüfusun Yaş Yapısı, Bağımlılık Oranları ve Hayatta Kalma Süreleri……..131

2.1.2.2. Aile Yapılarının Değişmesi……142
2.1.2.3. Sanayisizleşme (Deindustrialization)…….150

2.2. REFAH DEVLETİNİN KRİZDEN ÇIKMA ARAYIŞLARI (REFAH DEVLETİNİN DÖNÜŞÜMÜ) 156

2.2.1. Kamu Sosyal Harcamaların Azaltılmasına Yönelik Arayışlar (Maliyet Sınırlama- Cost-Containment) 159

2.2.2. Sosyal Refah Kurumlarının Yeniden Yapılanması veya Yeni Kurumların Oluşturulması (Recalibration) 162

2.2.3. Devletin Üzerindeki Sosyal Sorumlulukların Azaltılmasına Yönelik Arayışlar (Re-Commodification) 164

3. BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE'DE SOSYAL POLİTİKALARIN GÖRÜNÜMÜ

3.1. KAVRAMSAL AÇIDAN EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK HİZMETLERİ..... 169

3.1.1. Eğitim Hizmetleri 169

3.1.2. Sağlık Hizmetleri 170

3.1.3. Sosyal Güvenlik Hizmetleri..... 171

3.2. TARİHSEL AÇIDAN EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK HİZMETLERİNİN GÖRÜNÜMÜ…….176

3.2.1. 1923-1980 Döneminde Sosyal Politikaların Görünümü…….176
3.2.1.1. 1923-1980 Döneminde Eğitim Hizmetlerinin Görünümü……..176
3.2.1.2. 1923-1980 Döneminde Sağlık Hizmetlerinin Görünümü……...180

3.2.1.2.1. 1923-1980 Döneminde Sosyal Güvenlik Hizmetlerinin Görünümü.. 184
3.2.1.2.2. 1923- 1980 Döneminde Sosyal Sigorta Hizmetlerinin Görünümü.. 185
3.2.1.2.3. 1923-1980 Döneminde Sosyal Yardım ve Hizmetlerin Görünümü.. 189

3.2.2. 1980-2000 Döneminde Sosyal Politikaların Görünümü..... 192
3.2.2.1. 1980-2000 Döneminde Eğitim Hizmetlerinin Görünümü……..192
3.2.2.2. 1980-2000 Dönemi Sağlık Hizmetlerinin Görünümü……196
3.2.2.2.1. 1980-2000 Döneminde Sosyal Güvenlik Hizmetlerinin Görünümü…….199
3.2.2.2.2. 1980-2000 Döneminde Sosyal Sigorta Hizmetlerinin Görünümü…….199
3.2.2.2.3. 1980-2000 Döneminde Sosyal Yardım ve Hizmetlerin Görünümü…….203

3.2.3. 2000 Sonrası Dönemde Sosyal Politikaların Görünümü……..…209
3.2.3.1. 2000 Sonrası Dönemde Eğitim Hizmetlerinin Görünümü…….209
3.2.3.2. 2000 Sonrası Dönemde Sağlık Hizmetlerinin Görünümü……..213
3.2.3.2.1. 2000 Sonrası Dönemde Sosyal Güvenlik Hizmetlerinin Görünümü…….219
3.2.3.2.2. 2000 Sonrası Dönemde Sosyal Sigortanın Görünümü……...219
3.2.3.2.3. 2000 Sonrası Sosyal Yardım ve Hizmetlerin Görünümü…...230

4. BÖLÜM

VATANDAŞLARIN REFAH DEVLETİ ALGILARININ BELİRLEYİCİ UNSURLARININ TESPİT EDİLMESİNE İLİŞKİN İSTANBUL İLİNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

4.1. ALGI ÇALIŞMALARININ REFAH DEVLETİ LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ 248

4.2. REFAH DEVLETİNE YÖNELİK ALGILARIN BELİRLEYİCİ UNSURLARI 251

4.2.1. Mikro Sosyal Faktörler 252

4.2.2. Makro-Sosyolojik Faktörler 256

4.3. DÜNYADA REFAH DEVLETİ TUTUMLARI İLE İLGİLİ AMPİRİK ÇALIŞMALAR VE BULGULARI 258

4.4. İSTANBUL İLİNDE VATANDAŞLARIN REFAH DEVLETİ ALGILARININ TESPİTİNE YÖNELİK ALAN ARAŞTIRMASI 268

4.4.1. Araştırma Probleminin Tanımlanması 268

4.4.2. Araştırmanın Amacı 271

4.4.3. Araştırmanın İstanbul'da Yapılmasının Gerekçesi 272

4.4.4. Araştırmanın Hipotezleri 273

4.4.5. Araştırmanın Evreni ve Sınırlılıkları 275

4.4.6. Araştırma Ölçeği ve Örneklemi 275

4.4.7. Araştırma Verilerinin Toplanması 277

4.4.8. Araştırmanın Metodolojisi 279

4.4.9. Araştırmanın Değişkenleri 284

4.4.10. Araştırma Bulguları 290
4.4.10.1.Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri……..290
4.4.10.2.Araştırma Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi……...297
4.4.10.3.Frekans Analizi Sonuçları……...303
4.4.10.3.1. Refah Devletinin Sorumluluğu İle İlgili Algılar..... 304
4.4.10.3.2. Refah Devletinin Kurumlarının Performansı İle İlgili Algılar.....325
4.4.10.3.3. Hedef Gruplar ve Alıcılar İle İlgili Algılar……336
4.4.10.3.4. Refah Devletinin Olumlu ve Olumsuz Sonuçlarına İlişkin Algılar……...346
4.4.10.4.İkili ve İkiden Fazla Grupların Refah Devleti Sorumluluğuna İlişkin Fark Testleri Bulguları (t- test ve one way Anova testi)……. 364
4.4.10.5.Regresyon Sonuçları……...388
4.4.11. Tartışma 397
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....402
KAYNAKÇA 428
ÖZGEÇMİŞ.....494

TABLOLARIN LİSTESİ

Tablo 1: Toplam Kamu Harcamalarının ve Sosyal Güvenlik Transferlerinin GSMH İçindeki Oranları (%), (1950-1975) 41

Tablo 2: Sosyal Harcamaların GSYİH İçindeki Oraları, (%), (1962-1975) 42

Tablo 3:Dünyada Ortalama Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Projeksiyonları, (%) (1950-2050) 127

Tablo 4: Dünyada Kaba Doğum Hızı ve Projeksiyonları (Binde), (1955-2050) 128

Tablo 5:Dünyada Toplam Doğurganlık Hızı ve Projeksiyonları, (1955-2050) 129

Tablo 6: AB'de de Toplam Doğurganlık Oranları, (1975 – 2012) 130

Tablo 7: AB Ülkelerinde 0-14 Yaş Grubu Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı (%), (1975-2012)..... 132

Tablo 8: AB Ülkelerinde 15-64 Yaş Grubu Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı (%), (1975-2012)..... 133

Tablo 9: AB Ülkelerinde 65 ve Üzeri Yaş Grubu Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı (%), (1975-2012)..... 134

Tablo 10: Dünyada Toplam Bağımlılık Oranları ve Projeksiyonları (%), (1955-2050)……136

Tablo 11: Dünyada Çocuk Bağımlılık Oranları ve Projeksiyonları (%), (1955-2050)……136

Tablo 12: Dünyada Yaşlı Bağımlılık Oranları ve Projeksiyonları (%), (1955-2050)……137

Tablo 13: AB-28'de Toplam Bağımlılık Oranları (%), (1975-2012)..... 138

Tablo 14: AB-28'de Çocuk Bağımlılık Oranları (%), (1975-2012)..... 139

Tablo 15: AB-28 ve Türkiye'de Yaşlı Bağımlılık Oranları (%), (1975-2012) 140

Tablo 16: Dünyada Hayatta Beklenen Yaşam Süreleri, (1955-2050)..... 141

Tablo 17: AB-28 ve Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılım Oranları (%), (1990-2013) 144

Tablo 18: AB-28 ve Türkiye'de Kadın İstihdamı ve Toplam İstihdam Oranları (%), (2000-2013)..... 145

Tablo 19: AB-28 ve Türkiye'de Kaba Evlenme ve Kaba Boşanma Oranları (Binde), (1970-2012)..... 147

Tablo 20: AB-28've Türkiye'de Evlilik Dışı Doğumların Oranı (%), (1965-2012)……148

Tablo 21: AB-28 ve Türkiye'de Hanehalkı Büyüklüğü ile Tek Ebeveynli Ailelerin Oranı (%), (2005-2012)..... 149

Tablo 22: AB-28 ve Türkiye'de Toplam İstihdam İçinde Hizmetler Sektörünün Payı (%), (1980-2012)..... 153

Tablo 23: Kamu Sosyal Harcamaların GSYİH İçindeki Oranı (%), (1980-2012)... 154

Tablo 24: Brüt Okullaşma Oranları (%), (1950-1980)..... 177

Tablo 25: Eğitim Türlerine Göre Öğrenci, Öğretmen ve Öğrenci/Öğretmen Oranı (1950-1980)..... 178

Tablo 26: Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus (1950-1980)..... 188

Tablo 27: Brüt Okullaşma Oranları (%), (1983-1996)..... 192

Tablo 28: Eğitim Türlerine Göre Öğrenci, Öğretmen ve Öğrenci/Öğretmen Oranı 1983-2000 193

Tablo 29: Devlet ve Özel Okullarına Giden Öğrenci Sayıları ve Özel Devlet Oranı (%), (1990-2001)..... 194

Tablo 30: Sağlık Hizmetleri Sağlayan Personel Sayıları, (1982-2000) 197

Tablo 31: Sağlık Hizmeti Sunan Yataklı Tedavi Kurumlarının Gelişimi 1987-2000……..198

Tablo 32: Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus ve Aktüeryal Denge 1985-2000 201

Tablo 33: Prim Gelirleri ve Emekli Aylığı Ödemeleri (2000)..... 202

Tablo 34: Cinsiyete Göre Emeklilik Yaşı ve Prim Gün Sayısı (1985-1999)..... 203

Tablo 35: Sosyal Yardım ve Hizmetleri Yürüten Kurumlar -1999..... 207

Tablo 36: Sosyal Yardım Sağlayan Kurumlara Ayrılan Kaynaklar ve Devlet Bütçesinden Sosyal Yardım Niteliğindeki Transferler 1999-2000 208

Tablo 37: Brüt Okullaşma Oranları (%), (2001-2010) 210

Tablo 38: Eğitim Türüne Göre Öğrenci, Öğretmen ve Öğrenci/Öğretmen Oranı .. 210

Tablo 39: Okul Türüne Göre Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları (2006-2007) ... 211

Tablo 40: Okul Türüne Göre Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları (2013-2014) ... 211

Tablo 41: Yıllara Göre Eğitime Ayrılan Kamu Bütçesi ve GSYİH İçinde Eğitime Ayrılan Oran (%), (2003-2013) 213

Tablo 42: Sağlık Hizmetleri Personelinin Gelişimi (2002-2013) 214

Tablo 43: Tedavi Hizmeti Sağlayan Kurumlar ve Yatak Sayılarındaki Değişim (2002-2013) 215

Tablo 44: Sağlık Hizmeti Sağlayan Kurumlara Göre Müracat Sayısı (2002-2013) 216

Tablo 45: Hizmet Sunucularına Göre Sağlık Harcamaları, (Milyon/TL) 218

Tablo 46: Sosyal Sigorta Kurumlarının Kapsadığı Nüfus ve Aktüeryal Denge (2000-2014) 222

Tablo 47: SGK Gelir-Gider Dengesi ve Bütçe Tranferlerinin GSİYH'ya Oranı (%), (2000-2013) 223

Tablo 48: Sosyal Güvenlik Kurumlarınca Bağlanan En Düşük Emeklilik Aylıklarının Yıllara Göre Değişimi (TL), (2002-2013) 226

Tablo 49: Sosyal Güvenlik Kurumlarınca Bağlanan En Düşük Emeklilik Aylıklarının 1 ve 2 Kişi İçin Belirlenen Yoksulluk Sınırına Oranı, (2002-2010) ... 228

Tablo 50:İşsiz Sayısı, İşsizlik Sigortasına Başvuran ve İşsizlik Sigortası Alan Kişi Sayısı, (2002-2013) 229

Tablo 51: 2014 Yılının İlk Çeyreğinde Asgari Ücretle Çalışan İşsize Ödenecek İşsizlik Ödeneği, (TL) 230

Tablo 52: Ana Hizmet Birimleri Bakımından Sosyal Hizmetlerin Görünümü 234

Tablo 53: Aile ve Toplum Hizmetlerinin Genel Görünümü, (2014) 235

Tablo 54: Çocuk Hizmetlerinin Görünümü, (2014) 236

Tablo 55: Kadına Yönelik Hizmetlerin Görünümü, (2014) 237

Tablo 56: Yaşlı ve Engelli Hizmetlerin Görünümü, (2014) 238

Tablo 57: Sosyal Yardım Harcamarın Görünümü, (2013-2014) 240

Tablo 58: Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları 241

Tablo 59: Aile Yardımları Alan Hane Sayısı ve Aktarılan Toplam Kaynaklar, (2013-2014) 242

Tablo 60: Eğitim Yardımları İçin Aktarılan Kaynaklar, (2013-2014) 243

Tablo 61: Sağlık Yardım Programlarına Aktarılan Kaynaklar, (2013-2014) 244

Tablo 62: Özel Amaçlı Sosyal Yardım Programlarına Aktarılan Kaynak, (2013-2014) 244

Tablo 63: Yaşlı ve Engelli Yardım Programlarına Aktarılan Kaynak, (2013-2014)……245

Tablo 64: Refah Devletinin Sorumluluğu ve Etki Alanı Faktörünü Oluşturan Sorular……...284

Tablo 65: Genel Memnuniyet Faktörünü Oluşturan Sorular 286

Tablo 66: Refah Devletinin Olumlu/Pozitif Sonuçları Faktörünü Oluşturan Sorular……...286

Tablo 67: Refah Devletinin Olumsuz/Negatif Sonuçları Faktörünü Oluşturan Sorular……...286

Tablo 68: Otoritercilik Faktörünü Oluşturan Sorular..... 287

Tablo 69: Geleneksel Cinsiyet Algısı Faktörünü Oluşturan Sorular..... 287

Tablo 70: Refah Talep Eden Grupların Büyüklüğü Faktörünü Oluşturan Sorular . 288

Tablo 71: Gelecek Risk Algısı Faktörünü Oluşturan Sorular 288

Tablo 72: Refah Devleti Kurumlarının Performansı Faktörünü Oluşturan Sorular 289

Tablo 73: Katılımcıların Demografik Özellikleri-İstanbul, 2014 292

Tablo 74: Katılımcıların Demografik Özellikleri-Türkiye ve İstanbul, 2008 293

Tablo 75: Katılımcıların Demografik Özellikleri-AB 23, 2008 296

Tablo 76: KMO Örnekleme Uygunluğu Ölçümü ve Bartlett's Test Sonuçları 298

Tablo 77: Faktör Analizi Sonucunda Ortaya Çıkan Faktörler ve Yükleri 300

Tablo 78: Faktörlerin/Boyutlarının Cronbach's Alpha Değerleri 303

Tablo 79: Refah Devletinin Etki alanı ve Sorumluluğuna İlişkin Ortalamalar 305

Tablo 80: İş Sahibi Olmak İsteyen Herkese İş imkanı Sağlama Konusundaki Algılar 307

Tablo 81: Kamu ve Özel Sektördeki İstihdam Verileri (2007-2013) 310

Tablo 82: Hastalar İçin Yeterli Sağlık Hizmeti Sağlama Konusundaki Algılar 310

Tablo 83: Yaşlılara Makul Bir Yaşam Standardı Sağlama Konusundaki Algılar 313

Tablo 84: İşsizlere Makul Bir Yaşam Standardı Sağlama Konusundaki Algılar 316

T**ablo 85:** Çalışan Anne ve Babaların Çocukları İçin Yeterli Çocuk Bakım Hizmeti Sağlama Konusundaki Algılar 318

Tablo 86: Geçici Olarak, Hasta/Yatalak Olan Aile Üyelerine Bakmak Durumunda Kalan Çalışanlara Ücretli İzin Verme Konusundaki Algılar 321

Tablo 87: Eğitim Çağındaki Çocuklara Kaliteli Eğitim Hizmeti Sağlama Konusundaki Algılar 322

Tablo 88: Yoksulluk Sınırı Altındaki Herkese Sosyal Yardım Sağlama Konusundaki Algılar 323

Tablo 89: Refah Devletinin Kurumlarının Performansına İlişkin Algıların Ortalamaları 326

Tablo 90: Emeklilerin Yaşam Standartıyla İlgili Algılar 328

Tablo 91: İşsizlerin Yaşam Standartları Hakkındaki Genel Algılar 329

Tablo 92: Çalışan Anne Babalara, Ödeyebilecekleri Fiyatlarla Çocuk Bakım Hizmetlerinin Sağlanması Konusundaki Genel Algılar 330

Tablo 93: Gençlerin İlk Tam Zamanlı İşlerini Bulmaları İçin Sağlanan Olanaklar Hakkındaki Genel Algılar 331

Tablo 94: Yaşlıların Yaşam Standartları Hakkındaki Genel Algılar 333

Tablo 95: Özürlülerin Yaşam Standartları Hakkındaki Genel Algılar..... 334

Tablo 96: Hedef Gruplar ve Alıcılar İle İlgili Algıların Ortalaması 337

Tablo 97: Çoğu İşsiz İnsan Gerçekten İş Bulmaya Çalışmıyor İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları 338

Tablo 98: Birçok Dar Gelirli İnsan Yasal Olarak Hakları Olandan Daha Az Sosyal Yardım Almaktadır İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları 339

Tablo 99: Birçok İnsan Çeşitli Sosyal Yardım ve Hizmetlerden Haksız Yere Yararlanmaktadır İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları..... 341

Tablo 100: İhtiyaç İçinde Olan İnsanlar İçin Yapılan Sosyal Yardımlar Yetersizdir İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları..... 342

Tablo 101: Çalışanlar Çoğu Zaman İşten Kaytarmak İçin Hastaymış Gibi Davranırlar İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları 344

Tablo 102: Refah Devletinin Pozitif ve Negatif Sonuçların Algılarının Ortalamas 348

Tablo 103: Sosyal Yardım ve Hizmetler Ülke Ekonomisi Üzerinde Aşırı Bir Yük Oluşturmaktadır İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları..... 350

Tablo 104: Sosyal Yardım ve Hizmetler İşletmelere Çok Yüksek Vergiler ve Masraflar Yüklemektedir İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları 351

Tablo 105: Sosyal Yardım ve Hizmetler İnsanları Tembelleştirmektedir İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları 352

Tablo 106: Sosyal Yardım ve Hizmetler İnsanların Birbirlerine Yardım Eli Uzatmaları Konusunda Daha Az İstekli Olmalarına Yol Açmaktadır İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları 355

Tablo 107: Sosyal Yardım ve Hizmetler İnsanların Kendilerine ve Ailelerine Bakmaları Konusunda Daha Az İstekli Olmalarına Yol Açmaktadır İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları 356

Tablo 108: Sosyal Yardım ve Hizmetler Yoksulluğun Yaygın Bir Hal Almasını Önlemektedir İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları..... 358

Tablo 109: Sosyal Yardım ve Hizmetler Toplumsal Eşitliği Sağlamaktadır İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları 359

Tablo 110: Sosyal Yardım ve Hizmetler İnsanların Çalışma ve Aile Hayatlarını Birarada Yürütmelerini Kolaylaştırmaktadır İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları……..360

Tablo 111: Cinsiyet Durumlarına Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin t-Testi sonuçları.....367

Tablo 112: Cinsiyete Göre Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları.....367

Tablo 113: Ev Sahibi ve Kiracı Olma Durumlarına Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin t-Testi Sonuçları.....368

Tablo 114: Konutun Mülkiyetine Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarının Ortalamaları.....369

Tablo 115: Konut Mülkiyet Durumuna Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları ...369

Tablo 116: Yaş Gruplarına Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin Anova ve Varyansların Homojenliği (Levene's Test) Testlerinin Sonuçları.....370

Tablo 117: Yaş Gruplarına Göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları 371

Tablo 118: Yaş Grupları Arasında Refah Devleti Sorumluluk Algısının Test Edilmesi.....371

Tablo 119: Medeni Duruma Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin Anova ve Varyansların Homojenliği (Levene's Test) Testlerinin Sonuçları.....373

Tablo 120: Medeni Gruplara Göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları 374

Tablo 121: İşteki Duruma Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin Anova ve Varyansların Homojenliği (Levene's Test) Testlerinin Sonuçları 374

Tablo 122: İşteki Duruma Göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları.....375

Tablo 123: Eğitim Durumlarına Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin Anova ve Varyansların Homojenliği (Levene's Test) Testlerinin Sonuçları.....376

Tablo 124: Eğitim Gruplarına Göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları.....376

Tablo 125: Gelir Durumlarına Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin Anova ve Varyansların Homojenliği (Levene's Test) Testlerinin Sonuçları.....377

Tablo 126: Refah Devleti Sorumluluk Algısının Arasındaki Farkın Belirlemek Üzere Uygulanan Post Hoc Testinin Sonuçları 378

Tablo 127: Gelir Gruplarına Göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları 379

Tablo 128: Gelir Grupları Arasında Refah Devleti Sorumluluk Algısının Test Edilmesi..... 379

Tablo 129: Siyasi Kimliğe Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin Anova ve Varyansların Homojenliği (Levene's Test) Testlerinin Sonuçları 381

Tablo 130: Siyasi Kimlik Grupları Arasındaki Refah Devleti Sorumluluk Algılarının post hoc Testleriyle Tespit Edilmesi 382

Tablo 131: Siyasi Kimlik Gruplarına Göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları 383

Tablo 132: Siyasi Gruplar Arasında Refah Devleti Sorumluluk Algısının Test Edilmesi..... 383

Tablo 133: Siyasi İdeolojiye Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin Anova ve Varyansların Homojenliği (Levene's Test) Testlerinin Sonuçları..... 384

Tablo 134: Siyasi İdeoloji Gruplarına Göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları 385

Tablo 135: Siyasi İdeoloji Gruplar Arasında Refah Devleti Sorumluluk Algısının Test Edilmesi..... 386

Tablo 136: Vergi Adaleti Algılarına Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına.. 386

Tablo 137: Vergi Adaleti Algılarına Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları..... 387

Tablo 138: Regresyon Modellerinde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri..... 389

Tablo 139: Refah Devleti Sorumluluk Algısı ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişki (Anova) 390

Tablo 140: Regresyon Modellerin Özeti 391

Tablo 141: Refah Devleti Sorumluluk Algılarının Belirleyici Unsurları-Model 1 . 391

Tablo 142: Refah Devleti Sorumluluk Algılarının Belirleyici Unsurları Model 2 . 396

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 1980 Öncesinde Genel Bütçeden Sağlık Bakanlığı'na Ayrılan Oran (%) . 183

Şekil 2: Yıllara Göre GSMH'dan Eğitime Ayrılan Oran 1981-2001 (%)..... 195

Şekil 3: Yıllar Bazında Devlet Bütçesinden Sağlığa Ayrılan Oran (%), (1923-2001……..198

Şekil 4: GSYİH'den Sağlığa Ayrılan Harcamalar (Toplam, Kamu ve Özel), (%).. 217

Şekil 5: Refah Devleti Algıların Ölçülmesine Yönelik Kavramsal Çerçeve..... 276

Şekil 6: Refah Devleti Sorumluluk Algısının Normallik Testi 366

Şekil 7: Refah Devleti Sorumluluk Algısı Faktörünün Hata Terimlerinin Dağılımı……392

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Toplam Müracatlar İçinde Sağlık Bakanlığı, Üniversite Ve Özel Hastanelerin Oranları 2002-2013 (%)..... 216

Grafik 2: Seçilmiş OECD Ülkelerinde Emeklilik Fon Varlıklarının Büyüklüğünün GSYİH'ye Oranı (%), (2013)..... 225

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	:	Aynı Eser
a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
AB	:	Avrupa Birliği
AB-23	:	Avrupa Birliğine 23 Ülke
AB-28	:	Avrupa Birliğine Üye 28 Ülke
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ADNKS	:	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AFDC	:	Aid to Families with Dependent Children
AKP	:	Adalet ve Kalkınma Partisi
ASDP	:	Alman Sosyal Demokrat Partisi
ASPB	:	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
bkz.	:	Bakınız
BM	:	Birleşmiş Milletler
BMTKK	:	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
BSYBS	:	Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sitemi
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
DB	:	Dünya Bankası
DDK	:	Devlet Denetleme Kurulu
df	:	Degree of freedom
DİSK	:	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	:	Dünya Ticaret Örgütü
DYP	:	Doğru Yol Partisi
EGM	:	Emeklilik Gözetim Merkezi
ES.	:	Emekli Sandığı
ESSPROS	:	Avrupa Birleştirilmiş Sosyal Koruma İstatistikleri Sistemi (European System of Integrated Social Protection Statistics)

EUROSTAT	:	European Community Statistical Office
GATT	:	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreements on Tariffs and Trade)
GSMH	:	Gayri Saffi Milli Hasıla
GSYİH	:	Gayri Saffi Yurtiçi Hasıla
İLKSAN	:	İlkokul Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı
ILO	:	International Labour Office
IMF	:	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İŞKUR	:	Türkiye İş Kurumu
ISSP	:	The International Social Survey Programme
KGK	:	Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar
KHK	:	Kanun Hükmündeki Kararname
KMO	:	Kaiser-Meyer-Olkin
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
MHP	:	Milliyetçi Hareket Partisi
NBER	:	National Bureau of Economic Research,
OECD	:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
OYAK	:	Ordu Yardımlaşma Kurumu
Ph.D.	:	Doktora (Doctor of Philosophy)
RP	:	Refah Partisi
S.B.E.	:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SGK	:	Sosyal Güvenlik Kurumu
SHÇEK	:	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SHP	:	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
Sig.	:	Significant
ŞÖNİM	:	Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri
SOYBİS	:	Sosyal Yardım Bilgi Sistemi
SSK	:	Sosyal Sigortalar Kurumu
SSYB.	:	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı
SYDGM	:	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

SYDTF	:	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
SYDV	:	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
T.C.	:	Türkiye Cumhuriyeti
TEPAV	:	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TTGA	:	Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması
TÜBİTAK	:	Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurulu
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	:	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	:	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
ÜÇÖ	:	Uluslararası Çalışma Örgütü
UK	:	United Kingdom
UN	:	United Nations
USA	:	United States
WFP	:	World Food Programme
WZB	:	Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung
YÖK	:	Yüksek Öğretim Kurulu

GİRİŞ

Modern anlamda sosyal politikaların muadili olan refah devleti tarihsel açıdan Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Refah devletinin Avrupa'da gelişimi ve büyümesi kademeli olarak gerçekleşmiştir. Özellikle toplumsal düşünce akımları, genel oy hakkının tanınması, ekonomik büyümeye bağlı kamu sosyal harcamalarının artması, sosyal koruma sağlayan kurumların gelişimi, vatandaşlık haklarının benimsenmesi, örgütlü işçi sınıfının güçlenmesi vb. değişimler ve söylemler refah devletinin gelişiminde etkili olmuştur. Bu değişim ve toplumsal düşünceler ile beraber I.Dünya Savaşı ve 1929 Krizi de refah devletinin müdahaleci yapısını güçlendirmiştir.

Refah devletinin popülaritesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Ekonomik büyümenin artması başta olmak üzere, Marshall'ın ifade ettiği sosyal haklar söylemi, demokrasinin gelişmesi, Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ)'nün bazı belgeleri kapsamlı ve evrensel refah devletlerinin oluşmasına zemin teşkil etmiştir. Bu gelişmeler ile beraber büyüyen ve güçlenen işçi sınıfı ve sosyal demokrasi düşüncesi, toplumdaki tüm grupların ekonomik büyümeden daha iyi bir pay almasını sağlamıştır.[1] Diğer taraftan, büyüyen ve konumu güçlenen refah devleti bu dönemde vatandaşlar nezdinde meşruiyet kazanmıştır. Ancak ne var ki 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanmaya başlayan ve 21. yüzyılda etkisi gittikçe artan başta küreselleşme ve teknolojik değişimler olmak üzere, demografik değişimler, aile yapılarındaki değişim ve deindustrialization (sanayisizleşme) gibi değişimler refah devletleri ile ilgili kriz tartışmalarını ortaya çıkarmıştır.

Kriz tartışmaları başlıca iki noktadan hareketle dillendirilmektedir. Birincisi, vergiye dayalı refah devletlerinin küreselleşme neticesinde gelirlerinin düşeceği ve bir hak olarak refah devletlerinin sağladığı eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerin kapsamının daralacağı (bir başka deyişle kamu sosyal harcamalarının azalacağı) temelinde yapılmaktadır. İkincisi ise, demografik değişimler (doğum hızlarının

[1] Söz konusu dönemde refah devletlerinin gelişim düzeylerini ölçen kamu sosyal harcamaları önemli oranda artmıştır. Öte yandan bu dönemde milli gelir içinde toplam vergi gelirleri gelişmiş refah devletlerinde % 50-60'lar düzeyine ulaşmıştır. Bkz: Thomas Piketty, **Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 511-512.

düşmesi, hayatta bekleme sürelerinin artması vb.), aile yapılarındaki değişimler (kadınların işgücüne katılması, tek ebeveyli ailelelerin artması vb.) ve sanayisizleşme (istihdamın hizmetler sektörüne geçmesi) neticesinde ortaya çıkan yeni risklerin zaten vergi oranları düşmüş refah devletleri tarafından nasıl sağlanacağı temelinde yapılmaktadır. Bu tartışmalar ile beraber refah devletinin meşruiyet çalışmaları da ortaya çıkmıştır.

Refah devleti meşruiyet çalışmaları (teorileri) refah devleti meşruiyetinin yüksek olduğu ülkelerde refah devletinin hayatını devam edeceğini hatta daha da büyüyeceğini, buna karşılık refah devletinin meşruiyetinin düşük olduğu ülkelerde de refah devletinin zayıflayacağını vurgulamaktadırlar. Örneğin İskandinav ülkelerde refah devletinin vatandaşlar tarafından desteklenmesinin bir anlamda refah devletinin meşruiyetinin de en önemli kaynağıdır. Söz konusu ülkelerde refah politikalarında piyasa modelleri yerine devletin etkin olması tercih edilmektedir. Buna karşılık ABD'de ise refah devletinin desteklenmesinin düşük olmasının bir sonucu olarak siyasi otorite piyasa modellerini rahatlıkla hayata geçirebilmektedir.

Refah devleti algı çalışmaları bir çok açıdan önem arz etmektedir. Birincisi, vatandaşların refah devleti algıları veya tutumları değişimler karşısında ani alınan anti-refah politikaları için bir denge görevi görmektedir. Normatif beklentiler ve ahlaki değerler sabit ve değişmesi zor olduğundan ani politika değişiklikleri için algı çalışmaları bir ağırlık merkezi görmektedir Vatandaşların refah devleti sorumluluk algıları veya tutumları, mevcut kurumların yapısında veya yeni kurumların oluşturulmasında bir kaynak (fırsat) ve bir tehdit (baskı) görevi görmektedir. Özellikle demokratik yönetim şekillerinde seçilmişler kendileri için seçim kaybetmenin riskini azaltmak için vatandaşların (özellikle seçmenlerin) politika tercihlerini dikkate almak zorunda olduklarından vatandaşların refah devleti sorumluluk algıları bu açıdan önemli hale gelmektedir. İkincisi, vatandaşların refah devleti algısı veya tutumları refah devletinin meşruiyeti açısından önemlidir. Daha açık bir ifade ile vatandaşların devlete bölüşüm kararları konusunda daha etkin olup olmaması konusunda yetki verip vermediği yani meşru görüp görmediği önemlidir.

Vatandaşların refah devleti sorumluluk algılarının belirleyici unsurları mikro sosyal faktörler ve makro sosyolojik faktörler olmak üzere iki adettir. Mikro sosyal faktörler (bireysel faktörler) genellikle bireysel çıkar teorisi ve ideolojik tercihler (siyasi ideoloji, değerler veya inançlar) ile ilgili iken, makro sosyolojik faktörler (ülke düzeyindeki faktörler: gini kat sayısı, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'dan (GSYİH'den) kişibaşına düşen oran, sosyal harcamalar, refah kurumlarının yapısı vb.) de refah devletinin kurumsal yapısı veya refah politikalarının karekteristlik özellikleri ile ilgilidir.

Türkiye'de son yıllarda sosyal politikalar alanında önemli atılımlar yapılmıştır. Başta sağlık hizmetleri ve eğitim hizmetleri olmak üzere sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında önemli değişimler yaşanmıştır.[2] Sağlık hizmetlerine ulaşımın önündeki engellerin kaldırılması, özel hastanelerin sayılarının artması, 1000 kişiye düşen hekim, hemşire ve yatak sayılarının artması; öğretmen başına düşen öğrenci sayısının azalması, özel eğitim kurumlarının sayısının artması neticesinde özel eğitim kurumlarına devam eden öğrenci sayılarının artması, eğitime ayrılan bütçenin artması; toplam nüfusun sosyal sigorta kapsamına alınması, sosyal sigorta kollarının genişlemesi; sosyal yardım ve hizmetlere ayrılan kaynakların artırılması, ortaya çıkan yeni risklere karşı yeni uygulamaların hayata geçirilmesi vb. gelişmeler başlıca gelişmeler olarak sayılabilir. Diğer taraftan, yukarıda ifade edilen eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik politikaları için GSYİH içinde ayrılan toplam orana bakıldığında bu oranın 1995-2012 yılları arasında önemli oranda arttığı görülmektedir (1995 yılında % 10 civarında iken 2012 yılında % 20 düzeyine ulaşmıştır.)

Türkiye'de özellikle Ak Parti Hükümetleri programlarına bakıldığında (59. 60. 61. ve 62.ci hükümet programları) yukarıda ifade edilen sosyal politika gelişmelerinin vatandaş tercihleri doğrultusunda yapıldığı belirtilmektedir. Bu anlamda, uygulamalar ortaya koyulurken vatandaşların talep ve beklentilerinin dikkate

[2] Sosyal politikanın diğer alanları ile ilgili de elbette (konut) önemli gelişmeler yaşanmıştır; ancak bu çalışmada eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri ele alındığından söz konusu hizmetler dile getirilmiştir.

alındığı, vatandaşların meşru gördüğü uygulamaların ele alındığı ve vatandaşların tanımladığı, denetlediği ve şekillendirdiği bir devlet yapısından söz edilmektedir.

Türkiye'de refah devleti meşruiyetinin olup olmadığı ve vatandaşların refah politikaları tercihlerinin hükümet politikalarını nasıl etkilediği önemli ve derinlemesine araştırılması gereken bir konudur. Diğer taraftan, Türkiye'de vatandaşların refah politika algılarının Avrupa Birliği üye ülkelerdeki vatandaşların refah politika algıları ile hangi düzeyde benzeştiği ve hangi düzeyde ayrıştığı da önemli ve araştırılması gereken bir konudur. Bu tezin ortaya çıkmasında ifade edilen soruların cevaplarının ortaya konulması belirleyici olmuştur.

Bu tezin amacı İstanbul'da vatandaşların refah devleti sorumluluk algılarını (refah devleti meşruiyeti) ve bu algıların belirleyici unsurlarını ortaya koymakla birlikte; hükümet programlarındaki refah politikalarının vatandaşların tercihlerine göre nasıl değiştiğini saptamaktır. Diğer taraftan bu tez, Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında Avrupa Birliği'ne üye 23 ülkede, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan çalışmalar ile bu çalışmada vatandaşların refah devleti algılarının sonuçlarını karşılaştırmalı olarak sunmayı da amaçlamaktadır.

Bu tez çalışması dört ana bölümden oluşmaktadır. Buna göre, birinci bölümde sosyal politika ve modern anlamda sosyal politikalara verilen ad olan refah devleti tüm boyutları ile ortaya konulmuştur. Bu çerçevede, sosyal politika ve refah devleti kavramları tartışılmış, refah devleti sınıflandırılmaları ve refah devletinin gelişimi ortaya konulmuştur. Öte yandan, refah devletinin gelişimi ortaya konulurken refah devletin siyasi ve ekonomik ideolojiler bakımından gelişimi ve refah devletinin politik ekonomi teorileri bakımından gelişimi bütüncül bir bakış açısı ile ortaya konulmuştur. Sosyal politika ve refah devletinin tanımları yapılırken söz konusu düşünsel ve teorik perspektiflerin de etkili olduğu temel gerçeği göz önünde bulundurularak ilk olarak liberalizm, muhafazakarlık, sosyalizm ve sosyal demokrasinin eşitlik, adalet, özgürlük ve haklar söylemleri ortaya konulmuştur. İkinci olarak refah devletinin politik ekonomik yaklaşımlar (sanayileşme mantığı, modernite, vatandaşlık, demokrasi, güç kaynakları ve devlet merkezli teorileri) bakımından gelişimi ortaya konulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde refah devletinin krizi ve krizden çıkma arayışları ortaya konulmuştur. Refah devletini etkileyen unsurlar; uluslararası nedenler ve ulusal nedenler olmak üzere literatürdeki çalışmalara paralel olarak bir kavramsal çerçeve ortaya konulmuştur. Uluslararası nedenler olarak küreselleşme kavramı ve teknolojik değişimler ele alınmış, bunların refah devleti üzerindeki etkisi çoklu bir yaklaşımla ortaya konulmuştur. Diğer taraftan ulusal nedenler olarak demografik değişimler, aile yapılarındaki değişimler ve sanayisizleşme (deindustrialization) ele alınmış söz konusu değişimlerin refah devleti üzerindeki etkileri ortaya konulmuştur. Bu bölümde ayrıca refah devletinin krizden çıkma arayışları da ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde kamu sosyal harcamalarını oluşturan eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri Türkiye'de tarihsel süreçte ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda, söz konusu refah hizmetleri 1923-1980, 1980-2000 ve 2000 sonrası dönem olmak üzere üç dönemde incelenmiştir. Söz konusu refah hizmetleri incelenirken özellikle her üç refah politikasını ortak paydada buluşturan kamu bütçesinden söz konusu refah hizmeti için aktarılan kaynak başta olmak üzere her bir refah politikasının kendine özgü değişkenleri ele alınmıştır. Bu bağlamda eğitim hizmetleri için; özel eğitim kurumlarında okuyan öğrencilerin devlet kurumlarında okuyan öğrencilere oranı, okul sayıları ve öğretmen sayıları ele alınmıştır. Sağlık hizmetleri için; 1000 kişiye düşen hekim, hemşire ve yatak sayısı başta olmak üzere, devlet ve özel hastane sayıları ele alınmıştır. Sosyal güvelik hizmetleri ele alınırken sosyal güvenlik sosyal sigorta ve sosyal yardım ve hizmetler şeklinde iki başlık altında incelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise, başta Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında Avrupa Birliği'ne üye 23 ülkede, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan çalışmalar ile bu çalışmanın sonuçları karşılaştırmalı alarak sunulmuştur. Ayrıca, İstanbul'da yapılan alan araştırması dikkate alınarak vatandaşların refah devleti sorumluluk algılarının belirleyici unsurları saptanmıştır. Bu bağlamda t testi, anova testi ve regresyon analizi sonuçları ortaya konulmuştur.

1. BÖLÜM

KAVRAMLAR, REFAH DEVLETİ SINIFLANDIRMALARI VE REFAH DEVLETİNİN GELİŞİMİ

1.1. KAVRAMLAR

Refah devletinin ortaya çıkması, gelişmesi, krize girmesi ve krizden çıkma arayışlarının daha iyi anlaşılabilmesi için sosyal politika ve modern anlamda sosyal poltikalara verilen ad olan refah devletinin tanımlanması önem arz etmektedir. Öte yandan, belirtmek gerekir ki bu tezde, bir çok kavramın açıklamasına yer verilmiştir. Çalışmanın bütünlüğünün sağlanması için söz konusu kavramlarla ilgili açıklamalar, ilgili olduğu konu başlığı altında yapılmıştır.

1.1.1. Sosyal Politika

Sosyal politikayı daha iyi anlayabilmek için sosyal politika kavramının diğer bilim dalları ile olan ilişkisinin, temelinde yer alan değerlerin, bütüncül bir bakış açısı ile ortaya konulması gerekmektedir. Bu bütüncül bakış açısı sayesinde nihayetinde kendisi de bir sosyal bilim dalı olan sosyal politikayı daha kritik ve daha bağımsız düşünme imkanı ortaya çıkacaktır.[3]

Sosyal politika kavramının ilk defa 19. yüzyılda Alman bilim adamı Wilhem Heinrich Reil (1823-1997) tarafından kullanıldığı iddia edilmektedir.[4] Sosyal politika kavramının bilimsel bir çerçeve kazanması ve yayılması başta Almanya'da Sosyal Siyaset Derneği'nin kurulması ve İngiliz iki sosyal bilimci yazarın (Thomas Humphrey Marshall, 1893-1981, Richard Titmuss'un, 1907-1973) yazılarında yer vermesi neticesinde gerçekleşmiştir. Nihayet, kendine has bir bilim dalı olması ise

[3]Lotte Bailyn, Robert Drago & Thomas A. Kochan, **Integrating Work and Family Life: A Holistic Approach**, A Report of The Sloan Work-Family Policy Network, 2001, (Çevrimiçi), http://web.mit.edu/workplacecenter/docs/WorkFamily.pdf, 05-11-2013.
[4] Orhan Tuna & Nevzat Yalçıntaş, **Sosyal Siyaset**, 7.bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 1999, s. 21.

1911 yılında Alman bilim adamı Otto V. Zwidineck Sudenhorst'ın yayınladığı "Sozialpolitik" (Sosyal Politika) kitabı ile gerçekleşmiştir. [5]

Tarihsel süreçte sosyal politika biliminin gelişimi ülkeden ülkeye göre değişiklik arz etmektedir. Örneğin Türkiye'deki sosyal politika biliminin gelişmesi ilk defa 1917 yılında Ziya Gökalp'in genel yayın yönetiminden sorumlu olduğu "İktisadiyat" dergisinde kullanıldığı, ancak bilimsel alana taşınması, üniversite reformu aracılığı ile Türkiye'ye gelen Alman bilim adamı Prof. Dr. Gerhard Kessler tarafından yapıldığı ifade edilmektedir.[6]

Sosyal politika, kendisinden yüzyıllar önce ortaya çıkmış hukuk, felsefe, ekonomive sosyoloji gibi disiplinler ile karşılaştırıldığında nispeten yeni bir disiplindir. Ancak sosyal politikanın yeni bir bilim dalı olması, onun bağımsız bir bilim dalı olarak geliştiği şeklinde anlaşılmamalıdır. Aksine, sosyal politika, söz konusu bilim dalları ile yakın ilişkisi olan, disiplinlerarası bir bilimdir. Bu bakımdan sosyal politika, konulara kendine özgü yöntemlerle[7] yaklaşırken kendisine konu olan bu sosyal bilim dallarının bilgi ve bulgularından da faydalanmaktadır. [8]

---

[5] Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2.bs., İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2007-57, 2007, s. 13.; Michael Lavalette & Alan Pratt, "Introduction", **Social Policy: Theories, Concepts and Issues**, Ed. Michael Lavalette & Alan Pratt, 3th ed., London, Sage Publications Inc., 2006, p. 2-3; Ömer Zühtü Altan, **Sosyal Politika Dersleri**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004, s.15; Faruk Taşçı, **Sosyal Politika Ahlakı**, İstanbul, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 2012, s.18.

[6] Faruk Taşçı, "Türkiye'de Sosyal Politika Dsiplininin Gelişimi: Süreklilik ve Değişim," **Süreklilik ve Değişim Arasında Düşünce ve Hayat**, Ed. Adem Başpınar & Murat Şentürk, İstanbul, Yedirenk, 2010, s. 192-196; Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s. 14.

[7] Sosyal politika, bilgilerini ve yönelimini araştırmadan alan bir disiplindir. Bu bakımdan sosyal politika çalışmalarında teorik analizin ampirik araştırma ile güçlü bir şekilde ilişkilendirilmesi bir zorunluluktur. Sosyal politika, sosyal bilimlerde kullanılan belli başlı yaklaşımları kullanır. Sosyal politika nitel ve nicel araştırma yaklaşımlarını kullanır. Geniş bilgi için bkz: Saul Becker, "Sosyal Politika Araştırmalarında Yöntemler ve Yaklaşımlar", (Çev. Barış Yıldırım), **Sosyal Politika: Kuram ve Uygulamalar**, Derl. Pete Alcock, Margaret May & Karen Rowlingson, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011, s. 25-35. Sosyal politika biliminde yöntem meselesi başlı başına bir konudur. Disiplinlerarası bir bilim olan sosyal politika bilimi maalesef diğer bilim dallarında kullanılan yöntemleri daha az kullanmaktadır. Özellikle sosyal politika alanında yazılan kitaplarda da metodoloji bölümleri pek bulunmamaktadır. Bu sosyal politika disiplini için büyük bir eksikliktir. Sosyal politika araştırmacıları sadece en iyi bilinen yöntemleri kullanmaları yerine teorik ve ampirik metotları da kullanmalıdırlar. Geniş bilgi için bkz: Amanda Coffey, **Reconceptualizing Social Policy: Sociological perspectives on contemporary social policy**: New York, Open University Press, 2004, p. 115-131.

[8] Sami Güven, **Sosyal Politikanın Temelleri**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2009, s.7. Sosyal politikanın disiplinlerarası bir bilim dalı hakkında bkz: Ian Gough & Geoff Wood, " Introduction" **Insecuring and Welfare Regimes in Asia, Africa and Latin America: Social Policy in Development Contexts**, Eds. Ian Gough et. al., Cabridge, Cambridge University Press, 2008, p.3 ; David Reisman & Richard Titmuss: **Welfare and Society** 2nd ed., New York, Palgrave Macmillan, 2001, p. 43; Franz

Tarihsel süreçte sosyal politika kavramı Güven'e göre, iki bilim dalı ile daha çok içiçedir. Bunlardan birincisi ekonomidir. Ekonomi bilimi genelde üretilen mal ve hizmelerin durumu, üretilen değerin (gelirin) dağılımı, bölüşümü ve tüketimini inceler. Bu açıdan, sosyal politikanın bir yönü ekonomik sorunlara bakar. İkincisi ise sosyolojidir. Sosyoloji, toplumu inceler. Sosyoloji bir bakıma, toplumu oluşturan bireylerin ve grupların davranışlarını etkileyen toplumsal unsurları ve bu unsurların toplumsal çevre ile olan ilişkilerini ele alır. Bu açıdan yaklaşıldığında ise, sosyal sorunların sosyal politikanın önemli bir yönünü oluşturduğu sonucuna varılır.[9] Sosyal politika literatüründe önemli bir yazar olan Esping Andersen'in sosyologlar için sosyal politikayı, devlet tarafından yapılan refah dağılımı ile eşdeğer kabul etmesi sosyal politikanın bu bilim dalı ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır.[10]

Sosyal politika, her şeyden önce bir devlet politikasıdır. Bu açıdan sosyal politikanın tanımı yapılırken temel referans nokta olarak "devlet" ele alınmaktadır. Sosyal politikanın bir devlet politikası olma meselesi sosyal politikanın doğrudan bu politika üzerine kurulmuş "siyaset bilimi" veya " yönetim bilimi" ile olan ilişkisini de göstermektedir. Günümüzde özellikle dünyanın prestijli üniversitelerinde "sosyal politika ve siyaset bilimi" veya " sosyal politika ve yönetim" adlı anabilim dallarının bulunması her iki bilimin birbirleri ile ne kadar ilişkili olduğunu göstermektedir.[11]

- Xaver Kaufmann, "Thinking About Social Policy: The German Tradition", **Thinking About Social Policy: The German Tradition**, Ed. Franz - Xaver Kaufmann, Heidelberg, Sipringer, 2013, p. 24; Chris Holden, "Social Policy and Political Economy: A Tale of (at least) Two Disciplines**",** **Social Policy & Society**, Vol. 4, No. 2, p.174; Abdulkadir Şenkal, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, 2bs. İstanbul, Alfa Yayınları, 2005, s. 26; Meryem Koray, **Sosyal Politika**, 3.bs. Ankara, İmge Kitabevi, 2008, s. 14.

[9] Güven, **a.g.e**., s. 7-10; Bu konudaki diğer çalışmalar için bkz: Bob Deacon, **Global Social Policy and Governance,** London, Sage Publications Inc., 2007, p. 4; Holden, **a.g.e.,** p. 174; Koray**, Sosyal Politika, a.g.e**. s. 27; Esasen dünyada sosyal politika biliminin önemli temsilcilerine bakıldığında bunların çoğunun ya ekonomi ya da sosyoloji temelinden geldikleri söylenebilir. Örneğin sosyal politika alanın önemli yazarlarından Esping Andersen, Peter Taylor Gooby, sosyolojik kökten gelmektedirler. Bu ilişkinin bir diğer yönü, özellikle dünyanın en prestijli üniversitesi olan Harvard Üniversitesi'nde "*Sosyal Politika ve Sosyoloji*" ve "*Sosyal Politika ve Eşitsizlik"* (gelirin dağılım problemi) adlı doktora programlarının mevcut olmasıdır. Bkz: Harvard University, **Ph.D. Programs in Social Policy**, (Çevrimiçi), http://www.hks.harvard.edu/socialpol/intro/intro.htm , 12.10.2013.

[10] Gosta Esping Andersen, **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Cambridge, Polity Press, 1990, p. 79.

[11]Birmingham University, **Political Science and Social Policy Department** http://www.birmingham.ac.uk/undergraduate/courses/govsoc/social-policy-political-science.aspx, 12.10.2013.

Öğretide sosyal politika ile ilgili bir taraftan yukarıdaki tartışmalar yapılırken diğer taraftan da, sosyal politikanın henüz disiplinlerarası bir yapıya kavuşmadığını bir başka deyişle onun kendine has özgün bir bilim dalı olduğununu iddia eden yazarlar da bulunmaktadır.[12]

Disiplinlerarası bir bilim dalı olan sosyal politikanın tanımı yapılırken yukarıda kavramsal açıdan ortaya konulan perspektifin (displinlerarası bir bilim dalı olması) etkin olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka ifade ile, ekonomistlerin çoğu kamuya ait, piyasa tarafından sağlanamayan mal ve hizmetlerin sağlanmasında devletin rolü üzerinde odaklanmaktadır. Siyaset bilimcilerin çoğu, farklı çıkarların ve siyasi mücadelelerin sonuçları olan kamu politikaları üzerine odaklanmaktadır.[13] Sosyologlar da "devleti", daha düşük bir ölçüde "refahın sağlanması" ve sosyal dönüşümler üzerine odaklanmaktadır.[14] Bu çok boyutlu bakış açısı temelde göz önünde bulundurulduğunda, sosyal politikanın literatürde "sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik, sosyal koruma, eğitim ve konut ile ilgili politikalar ve uygulamalar"[15]; "güvenli bir hayat ve yeterli bir gelir erişimi sağlamak için ekonomiye yapılan kollektif müdahaleler" [16] ; "sosyal dönüşümlerin çeşitli türlerine (demografik değişimler, aile hayatındaki değişimler, emek piyasasındaki değişimler) karşılık ortaya konulan sosyal refah önlemleri"[17]; "sosyal gelişmeyi teşvik için tasarlanmış, geniş bir yelpazedeki politika araçlarına sahip bir kamu politikası"[18]; sosyal hizmetleri sağlamak için yapılan devlet müdahaleleri[19]; belirli bir toplumun değerlerinden kaynağını alan (toplumsal yapı), bir yandan" ihtiyaçlar" öte yandan

[12] Jochen Clasen, "Defining Comparative Social Policy", **A Hand Book of Comparative Social Policy**, Ed. Patricia Kennett, UK, Edward Elgar, 2004, p. 93; Pete Alcock, **Social Policy in Britain: Themes and Issues,** London, Macmillan, 1996.
[13] Arjan de Haan, **Reclaiming Social Policy: Globalization, Social Exclusion and New Poverty Reduction Strategies**, New York, Palgrave Macmillan, 2007, p. 3.
[14] Coffey, **a.g.e.,** p. 19-25.
[15] Deacon, **Global Social Policy, a.g.e.**, p. 4;
[16] Thandika Mkandawire, "Social Policy in a Development Context: Introduction", **Social Policy in a Development Context,** Eds.Thandika Mkandawire, New York, Palgrave Macmillan, 2004, p. 1.
[17] Coffey, **a.g.e.,** p. 22.
[18] Ian Gough, "Welfare regimes in development context: a global and regional analysis", **Insecuring and Welfare Regimes in Asia, Africa and Latin America: Social Policy in Development Contexts**, Eds. Ian Gough et. al., Cabridge, Cambridge University Press, 2008, p. 22; Anis A. Dani & Arjan de Haan, **Inclusive States and Structural Inequalities**, Washington DC., The World Bank, 2008, p. xxvi
[19] Anthony Hall & James Midgley, **Social Policy for Development**, London, Sage Publications Ltd., 2004, p. 4.

"devlet" boyutlarına sahip bir politika,[20]; belirli bir sosyal problem ile başa çıkmak için bir eylem planı[21]; "toplumsal risklerin kamusal idaresi"[22]; sosyal eşitlik ve sosyal adelet amacını taşıyan, demokratik bir sistem içerisinde toplumsal sınıflar arasındaki sorunları çözen devletin bir sorun giderme aracı[23]; sosyal amaçlara hizmet etmek için tasarlanmış devletin bir demet politikası[24]; piyasa kurumlarını ve sosyal yapıyı düzenleyen ve tamamlayan devlet tarafından kullanılan bir araç[25] şeklinde tanımlandığı görülmektedir.

Yukarıda değişik yazarlarca tanımı yapılan sosyal politikanın merkezinde iki unsur yer almaktadır. Bunlardan birincisi " sosyal sorunlar veya riskler", ikincisi unsur ise sosyal politikanın "devlet politikası" olduğu vurgusudur. Bu unsurlar bağlamında bu tezin sosyal politikanın ne olduğu sorusuna vereceği cevap veya kabul edeceği tanım, Esping Andersen[26], Peter Taylor Gooby[27] ve Giuliano Bonoli[28]'nin de ifade ettikleri "sosyal risklerin yönetimi" olacaktır.

Bir diğer açıdan, sosyal politikanın daha net olarak anlaşılması için sosyal risklerin ne olduğu sorusuna da cevap aranmalıdır. Sosyal riskler (social risks) özellikle 1990'lı yılların son dönemlerinde sosyal koruma politikaları çerçevesinde Dünya Bankası tarafından kullanılmıştır. Sosyal riskler son dönemlerde ise bazı yazarlar[29]

---

[20] Reisman, Titmuss, **a.g.e.,** p. 29-30.
[21] James W. Rusell, **Double Standard: Social Policy in Europe and United States**, 2nd ed., Lanham/ Maryland, Rowman & Littlefield Publishers Inc., 2011, p. 43.
[22] Gosta Esping Andersen, "Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri", **Sosyal Politika Yazıları**, Der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, 4. bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 39.
[23] Koray, **Sosyal Politika, a.g.e**, s. 35-36.
[24] Gail Lewis, "Inroduction: Expandin The Social Policy Imaginary", **Rethinking Social Policy**, Eds. Gail Lewis, Sharon Gewirtz & John Clarke, London, Sage Publications, 2000, p. 4.
[25] Isabel Ortiz, **Social Policy**, United Nations, Department for Economic and Social Affairs, New York, June 2007, p. 6 (Çevrimiçi), http://esa.un.org/techcoop/documents/PN_SocialPolicyNote.pdf, 15.01.2013.
[26] Gosta-Esping Andersen, **Social Foundations of Post Industrial Economics**, Oxford & New York, Oxford University Press, 1999, p. 32-46.
[27] Peter Taylor-Gooby, "New Risks and Social Change", **New Risks, New Welfare: The Transformation of European Welfare State,** ", Eds. Peter Taylor-Gooby, Oxford & New York, Oxford University Press, 2004, p. 1-28.
[28] Giuliano Boloni, "New social risks and the politics of post-industrial social policies", , **The Politics of Post-Industrial Welfare States: Adapting post-war social policies to new social risks**, Eds. Klaus Armingeon & Giuliano Boloni, London & New York, Routledge, 2006, p. 3-25.
[29] Christopher Pierson, **Beyond The Welfare State: The New Political Economy of Welfare,** 3th ed., Cambridge, Polity Press, 2006, p. 221-231; Andersen, **Social Foundations, a.g.e.,** p. 32-44; Gooby, **New Risks and Social Change, a.g.e.,** p1-28; Boloni, **New social risks, a.g.e.** p. 3-25.

tarafından teknolojik, demografik, siyasi ve ekonomik değişimlerin bir sonucu olarak "yeni sosyal riskler" şeklinde kavramsallaştırılmaktadır.

Esping Andersen'e göre sosyal riskler; sınıf riskleri, hayat akışı içinde çıkan riskler ve nesiller arası riskler olmak üzere üç gruba ayrılır.[30] Sınıf riskleri, riskin sosyal sınıflar arasında eşitsiz dağılımını ifade eder. Daha açık bir şekilde, bazı grupların risklerden diğerlerine göre daha fazla etkilenmesidir. Baldwin sınıf risklerini ele alırken Sanayi Devrimi dönemindeki proleteryanın durumunu örnek olarak vermektedir.[31] Andersen ise vasıfsızların düşük gelirlilere göre işsizliğe karşı daha korumasız, tek başına çocuk büyüten annelerin yoksulluk riskine daha yakın olmaları örneğini bu risk grubu için verir.[32] Bir diğer sosyal risk grubu ise hayat akışı içinde ortaya çıkan risklerdir. Bu riskler bir anlamda hayat akışına göre ortaya çıkmaktadır. Esasen hayat akışı içinde ortaya çıkan riskler başlıca iki temele dayanmaktadır. Birincisi gelire bağlı yoksulluğun çocukluk ve yaşlılıkta daha keskin görüldüğü gerçeği, ikincisi ise ihtiyaçların yaşa göre değiştiği noktasıdır.[33] İfade etmek gerekir ki, artık bugün için birinci temel geçerli değildir. Zira gelirler azaldığı için yoksulluğun, gençlik ve çalışma hayatının en verimli dönemini bile kapsadığı söylenebilir. Üçüncü ve son grup ise nesiller arası risklerdir. Nesiller arası riskler, risklerin miras olarak devir alındığını temel alır.[34]

Esping Andersen'in sosyal risk kavramsallaştırma çerçevesi ele alındığında, bir anlamda, sosyal politikanın Türkiye'deki "dar" ve "geniş anlam" tanımlanması karşılığını bulmaktadır. Dar anlamda sosyal politika, işçi sınıfının karşı karşıya kaldığı risklerin yönetimi, geniş anlamda sosyal politika ise sınıf riskleri, hayat akışı içinde ortaya çıkan riskler ve nesiller arası risklerin yönetimi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin Koray'ın[35] sıraladığı,

[30] Andersen, **Social Foundations, a.g.e.**, p. 40.
[31] Peter Baldwin, **The Politics of Social Solidarity: Class Bases of the European Welfare State 1875-1975,** Cambridge, Cambridge University Press, 1990, p. 12.
[32] Andersen, **Social Foundations, a.g.e**., p. 40.
[33] Andersen, **Toplumsal riskler, a.g.e**., s. 46.
[34] **A.e.,** s. 47-48.
[35] Koray, **Sosyal Politika, a.g.e**., s.35.

> "yoksulluğun önlenmesi, herkesin belli bir eğitim ve sağlık hakkı ile donatılması, gelir dağılımındaki eşitsizliğin bir ölçüde giderilmesi, işsizliğin ortadan kaldırılması gibi sosyal eşitlik ve adaleti temel alan"

geniş anlamda sosyal politika amaç ve hedeflerinin sosyal risk gruplarının tümünü kapsadığı görülmektedir.

Gooby'e göre yeni riskler başlıca dört noktadan hareketle ortaya çıkmaktadır. Bunlar aile hayatındaki değişimler (kadınların işgücüne katılması ve kariyer yapması), demografik yapıdaki değişimler (yaşlı nüfusun artması), emek piyasalarındaki değişimler (tam istihdam yerine esnek istihdam çeşitlerinin getirilmesi) ve devletin yapısındaki değişimlerdir (sosyal güvenlik sistemlerindeki reformlar). [36]

Yeni riskleri kavramsallaştıran bir diğer yazar da Cristopher Pierson'dur. Pierson da benzer şekilde bu risklerin başlıca dört noktadan hareketle ortaya çıktığını belirtmektedir. Birinci nokta cinsiyet rollerinin değişmesi (kadınların emek piyasalarına katılımı), ikincisi aile yapısındaki değişimdir (tek ebevenli ailelerin arttması). Üçüncü nokta, emek piyaslarının değişimidir (Tam istihdamın ortadan kalkması ve yeterli gelir elde edememe neticesinde ortaya çıkan çalışan yoksullar olgusu). Dördüncü nokta ise sosyal sigortanın kapsamının yetersizliğidir. Daha açık bir şekilde sosyal sigorta kurumundaki reform arayışlarından ortaya çıkmaktadır. Pierson birinci noktanın bir sonucu olarak ev ve iş hayatı dengesinin bozulduğunu, ikinci noktaya ilişkin olarak da yeterli gelir elde etme ve ekonomik olarak katılım konularında problemlerin meydana geldiğini vurgulamaktadır. [37]

Sosyal politikanın tanımı yukarıda ifade edilen "sosyal risk" ve "devlet politikası" temelleri dışında yazarların ideolojik bakış açısına göre de değişmektedir. Daha açık bir ifade ile yazarların farklı ideolojik değerlere sahip olması (liberal, muhafazakar, marksist veya sosyal demokrat)[38] sosyal politika kavramının sınırları üzerinde belirleyici olmaktadır. Örneğin Kuzey Avrupa ülkeleri için tanımlanan sosyal politika devlete geniş sorumluluklar veren bütün risk gruplarını kapsayan geniş bir

[36] Gooby, **New Risks and Social Change, a.g.e**., p. 4-6.
[37] Pierson, **Beyond The Welfare State, a.g.e**., p. 222-223.
[38] Bir sonraki bölümde ideolojilerin sosyal politika perspektifleri detaylı bir şekilde ortaya konulmuştur.

sosyal politika tanımı yapılmaktadır. Fakat başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere bazı ülkeler için de devlete sınırlı sorumluluklar veren sadece sınıf risklerini kapsayan bir sosyal politika tanımı yapılmaktadır.[39]

Sosyal politika kavramının diğer bilim dalları ile ilişkisi ve tanımı yapıldıkltan sonra soyal politikanın tarihsel süreciyle ilgili de birkaç şeyin ifade edilmesi önem arz etmektedir. Tarihsel açıdan sosyal politikanın gelişimi ülkeden ülkeye göre değişiklik arz etmektedir. Sosyal politikanın tarihsel süreçte analizini yapmak bu açıdan zorlaşmaktadır. Bununla beraber ülkeler veya bölgeler bazında sosyal politikanın çeşitli analizlerinin yapıldığı çalışmalar literatürde mevcuttur. Özellikle Kuzey Avrupa Ülkeleri üzerinde yapılan çalışmalarda sosyal politikanın İngiltere'deki tarihi 1834 ve 1842 yıllarında çıkan " Yeni Yoksulluk Yasası" ve " Büyük Britanya'da Emekçi Nüfusun Sağlık Raporu" adlı çalışmalara, Almanya'da ise sırasıyla 1883 ve 1889 yılında Otto von Bismark tarafından çıkarılan " sağlık sigortası" ve "yaşlılık sigortasına" dayandırılmaktadır.[40]

Tarihsel açıdan sosyal politkanın Sanayi Devrimi'[41]nin sonucunda ortaya çıkan sosyal sorunlar ve risklere bir çözüm şeklinde ortaya çıktığı fikri sosyal politika

---

[39] James Midgley, "Developmental Social Policy: Theory and Practice", **Debating Social Development: Strategies for Social Development**, Eds. Surendra Singh & Christian Aspalter, Hong Kong, Csa Verde Publishing, 2008, p. 12.

[40] Ian Gough, "European Welfare States: Explanations and Lessons for Developing Countries", **Inclusive States and Structurel Inequalities**, Eds. Anis A. Dani & Arjan de Haan, D.C., The World Bank, 2008, p. xxvi.

[41] Sanayi Devrimi, 18. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve hızlı bir şekilde gelişen teknolojik gelişmeler ile başta ekonomik ve sosyal hayatta olmak üzere, toplumsal yaşamın tüm alanlarında ortaya çıkan köklü değişime denilmektedir. Bkz: Altan, **a.g.e.,** s. 44. Sanayi Devrimi'nin etkilediği en önemli alan hiç şüphesiz üretim alanı olmuştur. Gelişen teknoloji ile beraber önceki çağın küçük zanaat ve atölye üretiminin yerini, fabrika üretimi almıştır. Üretim alanındaki dönüşüm çerçevesinde de çalışma hayatı değişmiştir. Bunun anlamı bir bakıma, yeni bir toplum düzeninin ortaya çıkmasıdır. Üretim biçiminin değişmesi, ekonomik ve sosyal hayatın tüm yönlerini değiştirmiştir. Bkz: Güven, **a.g.e.,** s. 40. Teknolojik gelişmeler ile ortaya çıkan Sanayi Devrimi toplumun üretken gücünü dönüştürmüştür. Bir taraftan bireysel verimliliği artırmış olan Sanayi Devrimi, diğer taraftan toplumun büyük bir kısmını yoksulluğa sürüklemiştir. Bu durumun en önemli nedeni hiç şüphesiz dönemin kullanılan enerji kaynağıdır. Özellikle sanayi öncesi dönemde çok sınırlı olan enerji kaynağı teknolojik gelişmeler ile birlikte artmıştır. Bkz: Edward Anthony Wrigley, **Energy and Industrial Revolution**, Cambridge, Cambridge University Press, 2010. Sanayi Devrimi, yeni sanayinin dayandığı teknolojik gelişmelerin 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlayarak hızlıca gelişmesi ve bu gelişmelerin büyük ve derin sosyal değişimlere yol açmasıdır. Bu sosyal değişimlerin başında çalışma hayatı ile ilgili değişimler gelmektedir Bkz: C. Knick Harley, "Reassessing The Industrial Revolution: a Macro View", **The British Industrial Revolution: An Economic Perspective,** Ed. Joel Mokyr, 2nd ed., Oxford, Westview Press, 1999, p.161; Cahit Talas, **Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992, s. 22-23. Sanayi Devrimi neticesinde meydana

literatüründe daha çok kabul görmektedir. İfade edildiği gibi, bu genel kabulün tarihsel açıdan sosyal politikanın başlangıcını Sanayi Devrimi olarak alması da bu kavramın ilk olarak İngiltere'de ortaya çıktığının da bir tezahürüdür.

---

gelen değişimler sadece çalışma hayatı ile sınırlı değildir. Zira ünlü iktisat tarihçisi Joel Mokyr bu değişimlere aile kurumundaki değişimi, kilisenin rolündeki değişimi, kadın ve çocukların rollerindeki değişimi, insanların rollerini seçerken veya yardım edeceği kişileri belirlerken başvurduğu yollar da değişmiştir. Bkz: Joel Mokyr, "Editors's Introduction: The New Economic History and The Industrial Revolution", **The British Industrial Revolution: An Economic Perspective,** Ed. Joel Mokyr, 2nd ed., Oxford, Westview Press, 1999, p. 6. Literatürde Sanayi Devrimi neden - sonuç ilişkisi içerisinde açıklanırken özellikle farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Birinci görüş, ünlü tarihçi Arnold Joseph Toynbee ve ünlü Macar düşünür Karl Polanyi'nin "Sosyal Değişim Boyutu"dur. Bu görüşe göre Sanayi Devrimi neticesinde sosyal değişimler meydana gelmiştir.Yani bu görüşe göre Sanayi Devrimi 18. yüzyılın sonunda ortaya çıkan sosyal değişimler ile açıklanmaktadır. İkinci görüş, Karl Marks tarafından dile getirilen yeni üretim yöntemidir. Bu görüşe göre, Sanayi Devrimi üretim yöntemindeki değişimle açıklanmaktadır. Daha açık bir ifade ile bu görüşe göre Sanayi Devrimi, yeni üretim yöntemleri, fabrikal üretimin ortaya çıkmasıdır. Üçüncü görüş nobel ekonomi ödüllü yazar Simon Kuznets tarafından dile getirilen "Makro görüş"tür. Bu görüşe göre Sanayi Devrimi ülkelerin ulusal milli gelir, ekonomik büyüme ve işgücüne katılım oranındaki artıştır. Dördüncü görüş "Teknolojik değişim"dir. Bu görüşün savunucularına göre teknolojideki değişim diğer tüm alanlardaki değişimleri birinci derecede etkilemektedir. Bir diğer deyişle Sanayi Devrimi denilen olgu teknolojik değişimlerin arda arda ortaya çıkmasıdır. Bu görüşün savunucusu David S. Landes'tir. Bkz: Mokyr, **Editors's Introduction, a.g.e.,** p. 8-10. Diğer taraftan Sanayi Devrimi sonrası sosyal problemler bir çok çalışmada işlenmektedir. Bkz: Arnold Toynbee, **Lectures on The Industrial Revolution in England**, Cambridge, Cambridge University Press, 2011; Karl Polanyi, **The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time**, Boston, Beacon Press, 2nd ed., 2001; Karl Marks, **Das Capital**, USA, Regnery Publishing, 2000; Simon Kuznets, **Economic Growth: Rate, Structure and Spread**, New Haven & London, Yale University Press, 1966; David S. Landes, **The Unbound Prometheus: Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present**, 2nd ed., Cambridge, Cambridge University Press, 2003. Teknolojik determinism, Sanayi Devrimi'ni açıklamakta bazı iktisat tarihçilerine göre yeterli değildir. Örneğin Moykr, bu iktisat tarihçilerinden biri olan Thomas Southcliffe Ashton'u örnek vermektedir. Mokyr, Ashton'un Sanayi Devrimi'ni neden - sonuç ilişkisi içinde açıklarken teknolojik gelişmelerin dışsal bir faktör olarak fabrikalaşma, şehirleşme, sosyal değişim ve ekonomik büyüme gibi iç faktörleri etkilediğini belirtmektedir. Bununla beraber Mokyr, tarihçi Adams'ın " kaynağına bakılmaksızın Sanayi Devrimi'ni, teknolojik yaratıcılığın hızlı bir şekilde üretim yöntemlerinin değişimine öncülük etmesi" şeklinde bir beyanatından söz etmektedir. Bkz: Mokyr, **Editors's Introduction, a.g.e.,** p. 10-18. Sanayi Devrimi'in ilk olarak ortaya çıktığı ülke olan İngiltere'de söz konusu dönemde serbest ekonomi düşüncesi hakimdi. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'sının % 15'i ihracattan oluşmaktaydı. Genelde Asyave Güney Afrika'dan getirilen ürünler tüketilirdi. Bununla beraber aynı zamanda sermaye de kolaylıkla uluslararası alana taşındı. Tabii özellikle yurtdışından getirilen ürünlerin iç piyasadaki yerli ürünleri nasıl etkilediği meselesi de ortaya çıktı. Diğer yandan yabancı yatırımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi de bulunmaktaydı. Kısacası, bu dönemin en büyük özelliği açık ekonomi, sermayenin serbestçe dolaşabilmesi, işgücü hareketinin (kırsaldan kente doğru) olması, teknolojik yeniliklerin ardı ardına çıkması sayılabilir. Üretim faktörlerinden sermaye ve emeğin durumu bu dönemde önemli bir takım değişimler geçirmiştir. Mokyr, iki yaklaşımdan söz etmektedir. Birinci yaklaşım teknolojiye bakan yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre sermayenin yeni teknolojilerin ortaya çıkmasında belirleyici bir unsur olması, yeni teknolojiler aracılığı ile de verimliliğin, düşük ücretler ve neticede maksimum karın elde edilmesidir. İkinci yaklaşım ise emek ile ilgilidir. Bu yaklaşıma göre teknolojik gelişmeler aslında bir nevi emeğin tasarrufu anlamını taşımaktadır. Bundan dolayı Sanayi Devrimi döneminde teknolojik gelişmeler ve onu izleyen dalgalar emeğin karşılığı olan ücreti de düşürmüştür Bkz: Bkz: Mokyr, **Editors's Introduction, a.g.e.,** p. 70-90.

Sosyal politika yazarları arasında da normatif sosyal politika perspektiflerinin başlıca iki kategoride yapıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, devlete sınırlı bir sorumluluk veren, bireysel sorumlulukları azami derecede gören kalıntı (residual) modeldir. İkincisi ise devlete geniş bir sorumluluk veren tüm sosyal risk gruplarını kapsayan kurumsal (institutional) modeldir. Öte yandan bu perspektiflerin Afrika, Asya, Orta ve Güney Amerika gibi gelişmekte olan ülkelerdeki sosyal politikalara pek uygun değildir. Daha açık bir ifade ile, bu perspektifler bakımından yapılacak bir sosyal politika tanımının gelişmekte olan ülkelerin sosyal politika tanımına pek uygun düşmeyeceği ifade edilmektedir. Zira, söz konusu gelişmekte olan ülkelerde sosyal politikalar iktisadi kalkınmayı teşvik eden ekonomi politikları ile entegre edilme arayışı içindedir.[42]

1.1.2. Refah Devleti

Literatürde bu terimin ilk defa 1920'li yılların sonunda "Wholfahrstaat" olarak Almanya'da, 1940'lı yılların başlarında da Almanya'daki kelimenin İngilizce muadili olan "refah devleti" şeklinde İngiltere'de kullanıldığı belirtilmektedir.[43] Flora ve Heidenheimer ise refah devleti kavramınının toplumsal olarak 1941 yılında İngiltere'de kullanılmaya başlamasının İngiltere'nin Alman savaş makinelerinden gelen tehditlere karşı tek başına ayakta kaldığı bir dönemde gerçekleştiğini ve bu dönemde papaz ve Başpiskopos olan Temple'ın bu kavramı "güç ve savaş" devleti olan Nazi devletini betimlemek için kullandığını belirtmektedirler.[44] Bir sosyal politika tarihçisi olan Jose Harris de refah devleti kavramının Beveridge Raporu'nda direkt kullanılmadığını; ancak raporda ifade edilen şeylerin refah devleti protitipi olduğunu, bundan dolayı da Beveridge'in refah devletinin babası olduğunu vurgulamaktadır.[45]

---

[42] **A.e**., p. 12.
[43] Ian Gough, **Welfare Regimes in Development Contexts, a.g.e.,** p.19; Mel Cousins, **European Welfare States: Comparative Perspectives**, London, Sage Publications, 2005, p. 4; David Gladstone, "The welfare state and the state of welfare", **British Social Welfare: Past, Present and Future**, Ed. David Gladstone, London & New York, Routledge, 1995, p. 1.
[44] Peter Flora & Arnold J. Heidenheimer, "The Historical Core and Changing Boundaries of the Welfare State", **The Development of Welfare States in Europe and America**, Ed. Peter Flora & Arnold J. Heidenheimer, New Brunswick &New Jersey, Transaction Publishers, 1990, p. 19.
[45] Jose Harris, **William Beveridge**, Oxford, Oxford University Press, 1997, p. 448.

Refah devleti tanımı literatürde yazardan yazara değişmektedir. Tanımlar, refah devletine verilen sorumluluğa göre (minimum-maksimum) ve merkeze aldığı amaca göre (eşitlik, vatandaşlık, sosyal haklar, sosyal adalet gibi) değişmektedir. Bir çok çalışmanın alıntı yaptığı Asa Briggs, refah devletini örgütlü bir güç olarak tanımlar. Briggs'e göre refah devleti " piyasa güçlerinin rolünü değiştirebilmek için en az üç yönde örgütlü gücünü biliçli bir şekilde kullanır: Birincisi, bireylere ve ailelere iş ve mülkiyete bakılmaksızın asgari bir gelir garantisi vermek, ikincisi, bireysel ve ailesel krizlere neden olan, belirli sosyal risklerin (hastalık, yaşlılık, işsizlik) üstesinden gelmek için bireylere ve ailelere güvensizlik kapsamını biraz daraltarak yardımcı olmak, üçüncüsü ise sınıf ve statü ayrımı yapılmaksızın tüm vatandaşlara en iyi yaşam standardı sağlamak için kullanır.[46]

Refah devleti tanımlaması yapılırken sosyal polikada olduğu gibi "tanımlar" yazarın normatif bakış açısına göre değişmektedir. Örneğin Marshall refah devletinin temeline vatandaşlık olgusunu yerleştirmektedir. Marshall'a göre sosyal vatandaşlık refah devletinin temel fikrini oluşturmaktadır.[47] Diğer taraftan, Leisering ise refah devletini tanımlarken bir dizi sosyal hizmetler ve kurumlar ile refah bazlı siyasi kararlardan bahsetmektedir.[48]

Paul Pierson'a göre refah devleti, Karl Polanyi'nin ifade ettiği gibi kapitalizmin[49] yıkıcılığına karşı koruyucu bir tepki değildir. Aksine refah devleti, kapitalizmin bir parçasıdır. Refah devleti, ayırt edici özelliklere sahip devlete ait bir dizi faaliyetleri kapsayan bir terimdir. Bu faaliyetler, başta transfer ödemeleri, hizmet sağlama, özel sektör ile ilgili düzenlemeler ve iş piyasası ile ilgili düzenlemelerdir.[50]

---

[46] Asa Briggs, "The Welfare State in Historical Perspective", **The Welfare State Reader**, Ed. Christopher Pierson & Francis G. Castles, 2nd ed., Cambridge, Polity Press, 2006, p. 17.
[47] Thomas Humphery Marshall, **Citizenship and Social Class**, London, Pluto Press, 1950.
[48] Lutz Leisering, "Notion state and the welfare state: an intellectual and political history", **Journal of European Social Policy**, Vol.13, No. 2, 2003, p. 179.
[49] Kapitalizmin değişik tanımları literatürde olmakla beraber, "bütün mülkiyete özel bireylerin veya belirli kişilerin sahip olduğunu" temel alan bir sosyal sistemdir. Bkz: Ayn Rand, " Kapitalizm Nedir?", (Çev. Atilla Yayla), **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, 2.bs., Ed. Atilla Yayla, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999, s. 221.
[50] Paul Pierson, "Introduction", **The New Politics of the Welfare State**, Ed. Paul Pierson, Oxford & New York, Oxford University Press, 2001, p. 5-11.

Robert E. Goodin'e göre refah devleti başta siyasi bir yapıdır. Refah devletine daha dar bir sorumluluk yapısı çizen Goodin, refah devletini kötü koşullar altında olanlar için sosyal yardım uygulamalarını oluşturan devlet olarak tanımlamaktadır. Goodin'e göre geniş kapsamlı programlar refah devletine ait olamaz; aksine, bunlar merkezi olmayan (peripheral) programlardır. Eşitlik anlayışı da refah devletinin merkezinde yer alamaz. O halde refah devletini refah sağlayan diğer kurumlardan ayıran ayırıcı özelliklerinin bulunması gerekmektedir. "Refah devleti, zorunlu, kollektif ve keyfi olmayan bir refah sağlama sistemidir".[51]

Esping Andersen'e göre refah devleti iki açıdan tanımlanabilir. Birincisi, geleneksel sosyal iyileştirme modeli açısından (gelir transferleri ve sosyal hizmet gibi), ikincisi ise politik ekonomi açısından (devletin yönetim ve düzenlemedeki geniş rolü ile ilgili) ele alınabilir. Birinci yaklaşım daha dar ikinci yaklaşım ise daha geniş görüşlüdür. Geniş bakış açılı yaklaşım istihdam sorunlarını, ücret ve macro-ekonomik dengeyi refah devletinin bir parçası olarak düşünür. Bir anlamda bu bakış açısı, refah devletini "Keynezyen Refah Devleti veya Refah Kapitalizmi" şeklinde tanımlar.[52]

Peter Taylor Gooby'e göre sanayi toplumunda refah devletinin asıl görevi, piyasa aracılığı ile yeterince karşılanmayan ihtiyaçları[53] sağlamaktır (Bu ihtiyaçlar genelde emekli, işsizlik, hastalık ve sakatlık gibi durumlarda yeterli gelirin elde edilememesi, yaşam döngüsü boyunca gelir ve ihtiyaçlar arasında dengesizlik durumlarında ortaya çıkan ihtiyaçlardır).[54]

---

[51] Robert E. Goodin, **Reasons for Welfare: The Political Theory of the Welfare State**, Princeton,USA, Princeton University Press, 1988, p. 3-11.
[52] Andersen, **The Three Worlds, a.g.e.,** p. 1-5.
[53] İhtiyaçların sınıflandırılması refah devletinin daha iyi anlaşılması için son derece önemlidir. Örneğin refah devletinin tanımı, temel ihtiyaçlara göre yapıldığında, bu durumda temel ihtiyaçların ne olduğunun da önemli bir sorunsal olduğu görülecektir. Gerçekten ihtiyaçların çoğu genelde normatif bir bakış açısı ile tanımlandığı için bu sorunsal hem refah devletinin meşruiyeti, hem de refah devletinin hangi ihtiyaçları daha etkili bir şekilde karşılayacağı meselesi refah devleti literatüründe önemli bir yer tutar. Öte yandan ihtiyaçların tanımlanması sosyal risklerin tanımlanmasını doğrudan etkileyeceği için sosyal politika ve refah devletinin tanımlanmasında ihtiyaçlar konusu önemli bir konu olmaktadır. Geniş bilgi için bkz: Jan Zutavern & Martin Kohli, "Needs and Risks in The Welfare State, **The Oxford Handbook of The Welfare State**, Ed. Francis G. Castles et.al., , Oxford & New York, Oxford University Press, 2010, p. 169-182; Goodin, **Reasons for Welfare, a.g.e.,** p. 27-50.
[54] Peter Taylor Gooby, **New Risks and Social Change, a.g.e**., , p. 2.

Literatürde değişik yazarlar tarafından tanımlanan refah devletinin bu çalışmada nasıl tanımlandığı da önemlidir. Bu çalışmada refah devletinin merkezine eşitlik amacı yerleştirilmiş ve devlete geniş sorumluluklar veren bakış açısı temel alınarak refah devleti, "amacı sosyal eşitlik olan, gelir transferleri, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetler başta olmak üzere sağlık, eğitim vb. hizmetleri sağlayarak sosyal riskleri ortadan kaldırmayı hedefleyen bir devlettir" şeklinde tanımlanmıştır.

Tüm bu refah devleti tanımlarına ve bir önceki bölümde tanımladığımız sosyal politika tanımlarına bakıldığında ikisinin de aynı şeyler olduğu algısı ortaya çıkmaktadır. Örneğin her ikisini ortak paydada buluşturan "sosyal riskler, eşitlik, vatandaşlık ve haklar" gibi kavramlar pekala bulunmaktadır. Ancak her ikisi farklı şeylerdir. Evvela, sosyal politika, refah devletinden daha geniş bir tabana sahiptir.[55] İkinci olarak, refah devleti çoğunlukla modern anlamda sosyal politikalara verilen addır. Yani sosyal politikalar 19. yüzyıldaki sosyal sigorta uygulamalarından önce de mevcutlardı. Üçüncü olarak, refah devleti 1930-1960 tarihleri arasında ortaya çıkan, amacı sadece toplumsal hastalıkları hafifletmek ve temel riskleri yeniden dağıtmak olmayan, aynı zamanda devlet ve yurttaş arasındaki sözleşmeyi yeniden yazmak isteyen tarihsel bir yapıdır. Dördüncü olarak, refah devleti toplumsal nitelikte olan özel bir risk yapısı (toplumsal riskler[56]) ve özel bir nüfus dağılımının (kent nüfus) ihtiyaçlarını karşılamak için inşa edilmiştir.[57] Beşinci olarak, refah devleti sosyal politikaların yönetimi demektir ve bunun için de kendine özgü yapılara sahiptir.[58]

[55] Haan, **a.g.e.,** p. 3.
[56] Andersen'e göre, kişisel bir riskin toplumsal risk haline gelmesinin arkasında başlıca üç neden bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, kişisel risk kollektif sonuçlara yol açtığında, ikinci neden toplumun söz konusu riskleri kamu tarafından ele alınması gerektiği düşüncesi ortaya çıktığında, üçüncüsü de toplumun kendisinin artan karmaşıklığı, risklerin gittikçe hiç bir bireyin kontrol edemediği kaynaklardan ortaya çıkması durumudur. Geniş bilgi için bkz. Andersen, **Toplumsal riskler, a.g.e.,** s. 40.
[57] Andersen, **Social Foundations, a.g.e.,** p. 33-34; Andersen, **Toplumsal riskler, a.g.e.,** s. 36.
[58] Ailish Johnson, **European Welfare State and Supranational Governance of Social Policy**, New Yok, Palgrave Macmillan, 2005, p. 5.

1.2. REFAH DEVLETİ SINIFLANDIRMALARI

Bir önceki bölümde refah devleti üzerinde çalışan önemli yazarların ortaya koydukları refah devleti tanımlarının özellikle normatif bakış açısı ve ortaya konulan sosyal risk grubuna göre değiştiğini belirtmiştik. Yani, yazarın ideolojik değerlerine bağlı olarak merkeze aldığı olgu (vatandaşlık, haklar, eşitlik, sosyal adalet, özgürlük gibi) ile tanımlamaya dahil ettiği risk grubuna göre (sınıf riskleri, hayat akışı içinde ortaya çıkan riskler ve nesillerarası riskler) refah devleti tanımının değiştiğini ifade etmiştik. Bu bölümde de sosyal risklerin paylaşılma şekline göre tanımlanan refah rejimlerine değinilecektir. Sosyal riskleri paylaşan başıca kurumlar; devlet, aile ve piyasadır. Buradan hareketle refah rejimi denilen kavram da esasen refahın, söz konusu üç kurum arasında karşılıklı bağımlılık içinde dağıtılma yöntemidir.[59]

Sanayi öncesi toplumda sosyal riskleri karşılayan kurum genellikle aileydi. Aile, kaynakları nesiller boyunca dağıtarak bu risklerle başediyordu. Ancak Sanayi Devrimi sonucunda ortaya çıkan risklerin çeşitlenmesi neticesinde aile tarafından kontrol edilen bu riskler artık kontrol edilemez olmuştur. Daha açık bir ifade ile, bu model artık işleyemez duruma düşmüştür. Aile tarafından kontrol edilemez duruma gelen bu riskler devlet tarafından zorunlu olarak kontrol edilmeye başlanmıştır. Esasen refah devletini asıl ortaya çıkaran gelişme de risklerin toplumsallaşması yani toplumda devletin risklere müdahale etme anlayışının öne çıkmasıdır.[60]

Devleti refah sağlamaya zorlayan bir diğer gelişme de piyasa başarısızlıkları olmuştur. Sanayi Devrimi dönemi klasik liberal ekonomi anlayışın olduğu dönemdir. Söz konusu anlayışın temel görüşü piyasanın doğal işleyişine müdahale edilmemesi üzerinedir. Piyasalar görünmez el aracılığı ile ihtiyaçları karşılayabilecektir. Ancak bu öngörü, özellikle klasik liberal düşünceye önemli katkılar yapan neo-liberal ekonomiciler tarafından reddedilmiştir. Neo-liberal anlayış piyasanın çeşitli

[59] Andersen, **Toplumsal riskler, a.g.e.,** s. 36.
[60] **A.e.,**s. 41; Halis Yunus Ersöz, **Sosyal Politikada Yerelleşme**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2010-99, 2011, s. 30-31.

nedenlerden[61] dolayı başarısızlığa uğrayacağını ve buna bağlı olarak da bazı risklerin ortaya çıkacağını öngörür. Dolayısıyla, bu risklere karşı devlet piyasaya sınırlı bir müdahalede bulunmalıdır.[62]

Literatürde neden, evrensel ve kapsayıcı bir refah devleti tasarımı istemelerinin arkasında özel refah sağlayan piyasaların adil ve verimli işleyebilmesi için ihtiyaç duyulan tipteki bilgiden yoksun olmaları (piyasa başarısızlığı) bulunmaktadır. Zira, evrensel ve kapsayıcı bir refah devleti sayesinde piyasadaki bilgi yetersizliği sorunu çözülebilir. Örneğin çok az yeni üniversite mezunu piyasadaki açık işleri takip etme olanaklarına sahiptir. Dolayısıyla bu kişilerin bir uzmandan yardım almaları gerekmektedir. Öte yandan bu uzmanın verdiği bilgiler, bu bilgilerin ne kadar güvenli olup olmadığı sorunsalını ortaya çıkarmaktadır. Fakat, evrensel ve kapsamlı bir refah devletinin tasarımı durumunda, sosyal refah hizmetleri devlet tarafından sağlanacağından bu sorunsal ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla, bilgi eksikliği bireysel bilgi eksikliğinden ulusal bilgi eksikliğine dönüşmesinden ortaya çıkacak eşitsiz dağılan muhtemel riskler de ulusal bir riske dönüşecektir. [63]

Esping Andersen'e göre refah rejimleri, eş zamanlı sosyal politika kararları, harcama gelişmeleri, problem tanımları hatta vatandaşların ve refah tüketicilerinin talep yapılarını yönlendiren ve şekillendiren kurumsal düzenlemeler, kurallar ve anlayışları işaret etmektedirler. Bunlar aynı zamanda, niteliksel olarak ülkeler arasında değişen tarihsel kurumsallaşma çerçevesi içinde gerçekleşen kısa vadeli politikalar, reformlar, tartışmalar ve kararlar olan bir durumu yansıtır. Örneğin sosyal vatandaşlığa bağlanmış hakların ve hakedişlerin sınırları böyle bir kurumsal parametreleri oluşturur. Bu açıdan, bir sosyal hak statüsü olan insan ihtiyaçlarının kapsamı, refah devleti rejimlerinin belirlenmesi ile ilgili önemli bir tanımsal sorundur. Rejimlerin tanımlanmasında önemli bir diğer unsur, kamusal açıdan veya özel sektör açısından sağlanan sosyal hakların karışımı ile ilgilidir. Daha açık bir ifade ile, refah rejimleri hangi zorunlu insan ihtiyaçlarının kamunun sorumluluğunda

[61] Bu nedenler için bkz: Çoskun Can Aktan, "Piyasa Başarısızlığının Anatomisi ve Kamu Ekonomisi Rasyoneli", **Kamu Ekonomisi-I**, Ed. Can Aktan & Dilek Dileyici, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, Yayın No: 2703, s 2-27; Stephen Munday, **Markets and Market Failure**, Oxford, Heinemann Educational Publishers, 2000.
[62] Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s. 39.
[63] Andersen, **Toplumsal Riskler, a.g.e**., s. 42-44.

veya hangisinin özel sektörün sorumluluğunda olması açısından karşılaştırılabilmektedir.[64]

Refah devleti rejimleri, devletin, ailenin ve piyasanın bir kurumsal matriksidir. Refah devleti rejimleri, devletin, ailenin ve piyasanın sosyal refahı sağlama modellerine göre, emeğin piyasa güçlerinden korunması veya metalaşmaya karşı koruma derecesine göreve son olarak da tabakalaşma politikalarına göre sınıflandırılmaktadır.[65]

Özetle, sosyal risklerin karşılanmasına yönelik politikaların (sosyal koruma politikaları veya Esping Andersen'in ifadeleri ile metalaşmaya ve tabakalaşmaya karşı politikalar) ülkeden ülkeye göre değişmektedir. Bu açıdan refah devletlerini sınıflandırmak için ortaya çıkan refah tipolojileri veya rejimleri karşılaştırılmalı refah devleti veya sosyal politika çalışmaları için faydalı birer araç olmaktadır. [66]

1.2.1. Gosta Esping Andersen'nin Üçlü Rejimi

Refah rejimlerini sınıflandırırken işe Gosta Esping Andersen'in "The Three World of Welfare Capitalism" adlı çalışması ile başlamak uygun olacaktır. Zira Andersen'den önce de bazı yazarlar[67] refah devleti sınıflandırma çalışmaları yapmasına rağmen

[64] Andersen, **The Three Worlds, a.g.e.,** p. 81.
[65] Ian Gough, **Welfare regimes in developmet context, a.g.e**., p. 23; Andersen, **The Three Worlds, a.g.e.,** p.4.
[66] Andersen, **Social Foundations, a.g.e.,** p. 73.
[67] Andersen'den önce yapılmış başlıca iki çalışmadan bahsedilmektedir. Birincisi, Wilensky ve Charles N. Lebeaux'un 1958 yılında yaptıkları çalışma, ikincici ise Richard Titmuss'un 1974 yılında yaptığı çalışmadır. L. Wilensky ve Charles N. Lebeaux, refah devletlerini sınıflandırırken bir başka deyişle modelini kurarken, refah sağlayan kurumlar olan aile, piyasa ve devlet üçgeni üzerine bir çıkarımda bulunmaktadırlar. Söz konusu yazarlar böyle bir çıkarımda bulunurken bağımlı değişken olarak GSYİH'ye içinde sosyal harcamalar düzeyini ele almaktadırlar. Buna göre, kalıntı refah rejimleri olarak sınıflandırdıkları modelin temel özelliği sosyal harcamaların az, sosyal refah ve hizmetlerin daha çok aile ve piyasa tarafından sağlandığı bir model olarak ortaya çıkmaktadır. Kurumsal refah rejimi de sosyal harcamaların yüksek, sosyal refah ve hizmetlerin de aile ve piyasadan çok devlet tarafından sağlandığı bir model olarak kendini göstermektedir. Diğer taraftan Richard Titmuss, Sosyal Politiya Giriş (Social Policy: An Introduction) çalışmasında Titmuss refah rejimlerini üçe ayırmıştır. Birinci model bireysel ihtiyaçların veya bireysel risklerin aile ve piyasa tarafından sağlanması ve karşılanmasına dayanan " kalıntı modeldir" (residual model). Bu modelde devletin ihtiyaçları karşılama veya sosyal riskleri karşılama görevi minimum düzeydedir. Devlet, aile ve piyasanın başarısız olduğu durumlarda devreye girmektedir. İkinci model daha çok liyakat, performansa ve verimliliğe dayanan endüstriyel başarı modelidir (industrial achievement performance model). Bu modelde bireylerin ihtiyaçlarının veya bireysel risklerin karşılanması onların bazı kurumlara (sosyal sigorta) katkı yapmasına bağlıdır. Üçüncü model ise sosyal risklere veya ihtiyaçlara

hiç biri Andersen'in üçlü refah rejimi kadar açıklayıcı olmamıştır. Hemen belirtmek gerekir ki Andersen bu çalışmanın akabinde gelen eleştirileri dikkate alarak 1999 yılında "Social Foundations of Postindustrial Economies" adlı kitabında refah rejimlerini yeniden analiz etmiştir.

Esping-Andersen'nin her iki sınıflandırmasını ortaya koymadan önce Andersen'in bu sınıflandırmaları hangi kriter(ler)e göre yaptığı sorusunun cevaplandırılması önem arz etmektedir. Andersen, bu sınıflandırmaları yaparken başlıca iki araç kulanmıştır. Bunlardan birincisi sosyal gereksinimlerin piyasa dışı kurumlar tarafından sağlanması olarak adlandırdığı "dekomüdifikasyon" (Decommodification) aracıdır. Dekomüdifikasyon bir anlamda vatandaşlık haklarını (sosyal haklar), piyasa dışında hangi oranda sağlandığını ölçmektedir.[68]

Andersen'a göre refah rejimlerini, sosyal refah harcamaları bakımından sınıflandırmak yanıltıcıdır, ya da böyle bir sınıflandırma farklı refah rejimlerinin olduğunu açıklayamaz. Andersen, buna Avustralya gibi görece sosyal harcamaların yüksek olduğu ülkelerde aslında bu yüksekliğin sadece memurlara yönelik harcamalarda görüldüğü, diğer harcamaların (sosyal yardımların) gelir testine bağlı olduğu örneğini vermektedir.[69] Diğer taraftan, Andersen'in bu aracının içerisinde; eş

---

bağlı olarak devletin piyasanın dışında evrensel ve kapsayıcı refah sağlama görevinin olduğunu vurgulayan kurumsal (institutional) modeldir. Bu model devlete yeniden dağıtım görevi de verdiğinden ayrıca "yeniden dağıtıcı model" olarak da belirtilmektedir. Richard Titmuss, **Social Policy: An Introduction**, London, Allen &.Unwin, 1974. Bu çalışmayı referans gösteren diğer çalışmalar için bkz: Ramesh Mishra, **Society and Social Policy: Theoretical Perspectives on Welfare**, London, Macmillan, 1977; Peter Flora, "Introduction", **Growth to Limits: The Western European Welfare States Since World War II**, Ed. Peter Flora, Berlin, de Gruyter, 1986; Cousins, **a.g.e.,** p. 109; Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e,** s. 128.

[68] Andersen, **The Three Worlds, a.g.e.,** p. 22-28; Gosta Esping Andersen, "Three of Welfare Capitalism", **The Welfare State Reader**, Eds. Christopher Pierson & Francis G. Castles, 2nd ed., Cambridge, Polity Press, 2006, p. 163; Ann Shola Orloff, "Gender and The Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare State", **American Sociological Review**, Vol. 58, 1993, p.311. Sosyal hakların ölçülmesi meselesi refah devleti literatüründe önemli bir yer tutar. Özellikle sayısal olarak bu haklar genelde ülkelerin Gayri Saffi Yurtiçi Hasılalarından bunlara yapılan harcamalar düzeyi ile ölçülmektedir. Bu konudaki çalışmalar için bkz: Harold L. Wilensky, **The Welfare State and Equality: Structural and Ideological Roots of Public Expentitures**, Berkley, University of California Press, 1975; John D. Stephens, **The Transition from Capitalism to Socialism**, London, Macmillan, 1979; Alexander Hicks & Duane Swank, "On the political economy of welfare expansion: A comparative analysis of 18 advanced capitalist democracies 1960-1971", **Comparative Political Studies**, Vol. 17, No 1, p. 81-119; John D. Stephens, " The Social Rihts of Citizenship" **The Oxford Handbook of The Welfare State**, (Ed. Francis G. Castles et.al. , Oxford & New York, Oxford University Press, 2010, p. 511-525.

[69] Andersen, **The Three Worlds, a.g.e.,** p. 19-23.

zamanlı sosyal politika kararları, harcama gelişmeleri, problem tanımları hatta vatandaşların ve refah tüketicilerinin talep yapılarını yönlendiren ve şekillendiren kurumsal düzenlemeler, kurallar ve anlayışlar yer almaktadır.[70]

Andersen, ikinci araç olarak devletin kişilere sosyal yardım sağlarken veya sosyal transferleri yaparken merkeze aldığı kriterleri (testler aracılığı ile veya vatandaşlık hakkı ile) ele almaktadır.[71] Bir anlamda bu araç; geniş sosyal dayanışma, dualism (ikicilik) ve bireyselcilik yaratan statü ve sınıf farklılıklarını devlet artırmalı mı yoksa azaltmalı mı sorusunu da içermektedir.[72] Bu aracı kavramsallaştırırken Andersen, ilk kitabında (Three Worlds of Welfare Capitalism) bir sosyolog olması hasebiyle "tabakalaşma" (stratification) kavramını kullanmaktadır. Buna örnek olarak, iki perspektif sunmaktadır. Birinci perspektif, devletin refahı dağıtırken toplumu veya vatandaşları yoksul, işçi sınıfı, orta sınıf vb. gibi bazı gruplara göre ayırması; ikinci perspektif de T.H. Marshall'in eşit vatandaş statüsü perspektifini vermektedir.[73]

Esping Andersen'in ilk sınıflandırması ile ikinci sınıflandırması arasında iki önemi fark bulunmaktadır. Bunlardan ilki, sosyal risklerin kim tarafından sağlandığı aracı olan "decommofidication" ile ilgilidir. İlk çalışmasında Andersen, sosyal riskleri sağlayan kurumlar olan piyasa, aile ve devlet üçlüsünden sadece piyasa ve devleti incelerken, ikinci sınıflandırmada ise bunlara aileyi de dahil etmiştir. İkinci fark, tabakalaşma (stratification) kavramı yerine Andersen "dayanışma" (solidarity) kavramını kullanmıştır.[74]

Andersen'in refah rejimleri sınıflandırmasının başlıca üç tane sacayağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, sağlanan sosyal hizmet veya sosyal güvenliğin

---

[70] **A.e,** p. 80; Cousins, **a.g.e.,** p. 109.
[71] Andersen, **The Three Worlds, a.g.e.,** p. 23-24.
[72] **A.e.,** p.4.
[73] Andersen, **The Three Worlds, a.g.e.,** p. 19-23p. 55.
[74] Andersen, **Social Foundations, a.g.e.,** p.74; Andersen bu kavramı Durkheim'den hareketle kullanmıştır. Durkheim toplumsal tabakalaşmayı sosyal dayanışma ile açıklamıştır. Durkheim'e göre dayanışma (solidarity) ikiye ayrılmaktadır. Birincisi mekanik bir dayanışmadır. Mekanik dayanışmada toplumda iş bölümü oldukça sınırlıdır. Bu bir anlamda Sanayi Devrimi öncesi toplumu yansıtır. İkincisi ise organik dayanışmadır. Organik dayanışma toplumun farklılaşması anlamına gelmektedir. Bir anlamda organik dayanışmanın temelinde gelişmiş işbölümü mevcuttur. Bkz: Wendy Bottero, **Stratification: Social Division and Inequality,** New York, Routledge, 2005.

sosyal hak olarak sağlanma derecesi veya bir kişinin veya ailenin geçimini sağlanmasının piyasa dışında sağlanma derecesidir. ikincisi sosyal refahın kim tarafından sağlandığı (aile, piyasa ve devlet); üçüncüsü ise hangi tür tabakalaşma modeline göre (statü, sınıf v.b.) sosyal politikaların uygulanacağıdır.[75]

Andersen bu temel sacayaklarına göre refah rejimlerini üçe ayırmaktadır. Bunlar: Liberal refah rejimleri, muhafazakar refah rejimleri ve sosyal demokrat refah rejimleridir. Andersen; İngiltere, ABD, Kanada, Avustralya, İrlanda ve Yeni Zelanda'yı liberal; Almanya, Japonya, Finlandiya, Fransa, İsviçre ve İtalya'yı muhafazakar veya Kıta Avrupa, İsveç ve Danimarka'nın başını çektiği grubu da sosyal demokrat veya İskandinav refah modeli olarak sınıflandırmaktadır.[76]

Andersen'in üçlü tipolojisinde "Liberal refah rejimleri", "kalıntı refah rejimleri" ve "Anglo-sakson model" [77] olarak farklı şekillerde adlandırılan modellerin karakteristlik özellikleri şunlardır: İhtiyaçlar ve sosyal risklerin karşılanması piyasa aracılığı ile olmaktadır. Devlet sadece en kötü durumda olanlara son çare olarak gelir transferi yapmaktadır.[78] Söz konusu ülkelerdeki sosyal politikaların merkezinde özgürlük, fırsat eşitliği, minimum devlet ve sağlıklı rekabet yer almaktadır. Ayrıca bu ülkelerde gelir testleri sosyal politikaların bir bileşeni olarak yer almaktadır.[79]

Liberal refah rejimlerinde, devlet sadece bireysel risklere (en kötü risklere) karşı sorumludur. Sosyal refahın vatandaşlık haklarına göre sağlanması söz konusu değildir. Bunun yerine sosyal refahın sağlanmasında toplumsal bir tabakalaşma yapılmaktadır. Örneğin ihtiyaçları ve liyakatı (desert veya merit)[80] ortaya çıkarmak

---

[75] Wil A. Arts & John Gelissen, "Models of The Welfare State", **The Oxford Handbook of The Welfare State**, Eds. Francis G. Castles et. al., Oxford & New York, Oxford University Press, 2010, p.570 ; Orloff, **Gender and The Social Rights of Citizenship, a.g.e.**, p. 309-310.

[76] Andersen, **The Three Worlds, a.g.e.** ch.2 and chp. 3. ; Francis G. Castles, "The English Speaking Countries", **The Oxford Handbook of The Welfare State**, Eds. Francis G. Castles et. al., Oxford & New York, Oxford University Press, 2010, p. 633.

[77] Stephan Leibfried, "Towards a European Welfare State ? On integrating poverty regimes into European Community", **Social Policy a Changing Europe**, Eds. Zsuzsa Ferge & Jon Eivind Kolberg, Frankurt New York, Westview Press, 1992, p. 245-279.

[78] Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s.135; Taşçı, **Sosyal Politika Ahlakı, a.g.e.,** s.22; Castles, **The English Speaking Countries, a.g.e.,** p. 638.

[79] Andersen, **The Three Worlds, a.g.e.,** p. 62-65.

[80] Liyakatın (Merit veya Desert) nasıl belirleneceği meselesi, liberal teoride önemli bir konudur. Son dönem liberal düşünürler olan John Rawls, Robert Nozick ve Friedrich Hayek bu konuda önemli noktalara değinmişlerdir. Bkz: John Rawls, **A Theory of Justice**, Cambridge, The Belknap Press of

için genelde çeşitli testler yapılmaktadır. Daha açık bir ifade ile, sosyal hak temelli sosyal politikalar yerine, bu modelde ihtiyaç temelli sosyal yardımı uygulamalar mevcuttur.[81]

Liberal refah rejimlerinde devlet sosyal risklerin çözümünün piyasa aracılığı ile olması için piyasayı desteklemekte, bunu yapmak için iki yol izlemektedir. Bir taraftan piyasada özel refahın sağlanmasını teşvik etmekte, öte yandan devletin kamu refah sağlama sorumluluğunu azaltmaktadır. Bu açıdan orta sınıf, özel refahın piyasa üzerinden sağlanması konusunda teşvik edilirken, alt gruplar için de gelir testleri şartları artırılmaktadır. Buna paralel olarak bu ülkelerdeki gidişat geleneksel ihtiyaç temelli testlerden çalışma şartlı yardıma dönüşmektedir. Aslında iş piyasalarının sıkı düzenlenmediği bu ülkelerde sağlanan hizmetlerin çalışma şartına bağlanması, düşük ücretle çalşan bir işgücü ve yetersiz çalışma teşviklerinin yaygınlaşması gibi bazı riskleri de beraberinde getirmektedir.[82]

Muhafazakar refah rejimleri, Kıta Avrupası modeli, "korporatist refah rejimleri", "sosyal sigorta modeli", "kurumsal refah rejimleri", "Hiristyan Demokratik Rejimler"[83] veya Bismark Refah Rejimleri[84] şeklinde değişik isimlerle adlandırılan bu modelde sosyal risklerin karşılanması sosyal güvenlik aracı ile olmaktadır. Muhafazakar ideolojinin merkezinde yer alan toplum, kilise ve aile gibi değerler bu modelin temelinde yer almaktadır. (Örneğin aile bu model için toplumsal yapıdaki en önemli kurum olduğundan sosyal politikaların şekillenmesinde önemli bir unsur olmaktadır).[85]

Kıta Avrupası modelinde istihdama bağlı bir sosyal güvenlik vardır. İstihdama bağlı sosyal güvenlik bir taraftan istikrarlı ve yaşam boyu istihdamı korurken, diğer taraftan emek piyasaları ile zayıf ilişki içerisinde bulunan, düzensiz kariyer sahipleri

---

Harvard University Press, 2005; Robert Nozick, **Anarchy, State and Utopia**, Oxford, Blackwell Publishers Ltd., 1974; Friedrich Hayek, **Law Legislation and Liberty: The Mirage of Social Justice**, Chicago, The University of Chicago Press, 1976.

[81] Andersen, **The Three Worlds, a.g.e.,** p. 43; Andersen, **Social Foundations, a.g.e.,** p. 74-75.

[82] Gosta Esping-Andersen, "Towards the Good Society, Once Again?" **Why We Need a New Welfare State,** Eds. Gosta Esping- Andersen et al., Oxford, Oxford University Press, 2002, p. 15.

[83] Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s. 137.

[84] Bruno Palier, "Continental Western Europe" **The Oxford Handbook of The Welfare State**, Eds. Francis G. Castles et al., Oxford & New York, Oxford University Press, 2010, p. 602.

[85] Andersen, **The Three Worlds, a.g.e.,** p. 27; Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s. 138-139.

kadınlar ve diğer çalışanlar (çocuklar, gençler) için yeterli güvenliği sağlayamamaktadır. Sosyal güvenliğin vergilerle finanse edilmesi finansmanındaki açığı kapatmak için istihdam üzerindeki vergilerin artırılmasına neden olmaktadır. Bu vergilerin artması gençlerin iş aramalarını olumsuz etkilemektedir. Kıta Avrupası modelinde evinin geçimini sağlayan erkekler için güçlü iş garantileri ile birleştirilmiş pasif gelir garantileri mevcuttur. Söz konusu ülkelerde bu durum geleneksel aile yapısını bozmaktadır.[86]

Bu modelin iki önemli özelliği bulunmaktadır. Birincisi, özellikle bazı gruplara sağlanan faydaların veya refahın diğer gruplara göre daha yüksek olmasıdır. (Örneğin memurlara sağlanan refah ile tarımda çalışan işçiler veya kendi hesabına çalışanlara sağlanan refah arasında önemli farklar vardır.) İkinci önemli özelliği ise, sosyal güvenliğin parçalara ayrılmış bir yapıda bulunmasıdır. Bir başka ifade ile birinci özelliğe bağlı olarak sosyal güvenlikte bir ikicilik mevcuttur. Örneğin, 1980'lerde Almanya'da iki emekli programı mevcut iken (mavi yakalı veya beyaz yakalılar için emekli programları ve madenci, memurlar ve kendi hesabına çalışanlar için özel programlar) buna karşılık farklı 1200 çeşit bölgesel sağlık sigortasının olduğu, Fransa'da 19 çeşit sağlık sigortası, 600'den fazla emeklilik sigortası ve 6000'den fazla tamamlayıcı emeklilik program türünün olduğu belirtilmektedir. Yine benzer şekilde Belçika ve Hollanda'da da işsizlik sigortasının çok parçalı bir yapıda olduğu ifade edilmektedir. [87]

Özellikle sosyal refahın piyasa dışında hangi oranda sağlandığı (piyasadan bağımsız) ölçeğine göre bir sınıflandırma yapıldığında bu modelde, yukarıda bahsedilen sosyal sonuçların ortaya çıkacağı belirtilmektedir. Öte yandan, sağlanan sosyal refahın toplumsal tabakalaşma yapılıp yapılmadan sağlanmasını gösteren (stratification) kriterine göre ise bu refah rejimlerinin hayli yüksek sonuçlara sahip oldukları ifade edilmektedir. Bir başka deyişle, sosyal refahın istihdam durumu, profesyonel statü, cinsiyet (örneğin bu modelin ekmeğini kazanan erkekler için düzenlenmiş bir model

[86] Andersen, **Towards the Good Society, a.g.e.,** p. 16; Abdulkadir Şenkal & Doğa Başar Sarıipek, "Avrupa Birliği'nin Karşılaştırılmalı Refah Modelleri ve Sosyal Politikada Devletin Değişen Rolü", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt, 14, 2007/2 s. 164.
[87] Palier, **a.g.e.,** p.605.

olması)[88] ve bireyin yaşına göre yapıldığı bu rejimlerde sosyal tabakalaşma miktarı yüksektir.[89]

Esping-Andersen'in üçüncü tipolojisi, "sosyal demokrat refah rejimi", "evrensel refah rejimi" ve "İskandinav modeli" olarak farklı şekillerde adlandırılan bu modelde ise, sosyal politikaların merkezinde eşitlik, evrensellik, sosyal haklar ve sosyal dayanışma yer almaktadır.[90]. Bu ülkelerde yüksek vergi oranları, yüksek sendikalaşma oranları, yüksek ücretler ve cömert sosyal refah anlayışı bulun maktadır.[91]

Sosyal demokrat modelde yer alan ülkelerdeki sosyal politikaların özelliklerine bakıldığında aslında oldukça özgürlükçü bir yapıda oldukları söylenebilir. Özellikle 1940'lı yıllarda daha çok sosyal yardım üzerine kurulu olan sosyal politikalar, 1960'lı yıllarda ise tamamen modern "hakediş" temeline dönüşmüşlerdir. Yine, "evrensellik"[92], söz konusu ülkelerdeki sosyal politikaların bir parçası olmuştur.[93] Evrensellikle birlikte, sosyal demokrat refah modelleri, eşitlikçi, cömert fayda düzeylerine sahip ve geniş sosyal risk gruplarını kapsayacak şekilde dizayn edilmişlerdir.[94]

Sosyal demokrat modelde sosyal refah, genelde piyasa dışından sağlanmaktadır. Tam istihdam bu modelin en büyük dayanak noktasıdır. Tam istihdamın temel hedef

---

[88] Söz konusu refah rejimlerinde genel anlamda böyle bir temel yapı var olsa da bazı ülkelerde çeşitli farklılıklar olduğu belirtilmektedir. Bkz: Jane Lewis, "Gender and Development of Welfare Regimes", **Journal of European Social Policy**, Vol., 2, No. 3, 1992, p. 159-173; Ann Shola Orloff, "Gender", **The Oxford Handbook of The Welfare State**, Eds. Francis G. Castles et al., Oxford & New York, Oxford University Press, 2010, p. 252-264.

[89] Andersen , **The Three Worlds, a.g.e.,** p. 74; Palier, **a.g.e.,** p. 606.

[90] Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s. 140; Taşçı, **Sosyal Politika Ahlakı, a.g.e.,** s. 24.

[91] Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s. 141.

[92] Evrensellik temelli sosyal politika, sosyal demokrat ülkelerin liberal ülkelerden aldıkları bir anlayıştır. Bu politikaların finansmanı Beveridge modeli, yani yüksek vergiler ile olmaktadır. Evrensellik ayrıca, statü eşitliği de demektir. Yani tüm vatandaşların statü farkı gözetmeksizin (Andersen'in ifadeleri içinde (tabalaşma yapılmaksızın) herkesin yapılacağı transferden eşit haklara sahibi olduğu anlamına gelmektedir. Bkz. Andersen, **The Three Worlds, a.g.e.**, p. 25.

[93] Andersen, **Social Foundations, a.g.e.,** p. 78 ; Andersen, **The Three Worlds, a.g.e.**, p. 68.

[94] Alexander Hicks, Duane H. Swank & Martin Ambuhl, "Welfare Expansion Revised: policy routines and their mediation by party, class and crisis, 1957-1982", **European Journal of Political Research**, Vol. 17, No. 4, 1989, p. 401-430; Walter Korpi, **The Democratic Class Struggle,** London, Routledge & Keagn Paul, 1983; John D. Stephens, "The Scandinavian Welfare States: Achievements, Crisis and Prospects", **Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies**, Ed. Gosta Esping-Andersen, London, Sage Publications Ltd., 1996, p. 32-65; Andersen, **Social Foundations, a.g.e.,** p. 79-81.

olduğu bu ülkelerde kamu kesimi istihdamının toplam istihdam içindeki oranı yüksektir. İstihdam politikaları vatandaşların üretkenliğini artırma üzerine kurulmuş yani performans bazlıdır. Çocuk, yaşlı ve özürlülere yönelik gelişmiş sosyal hizmetler bulunmaktadır. Söz konusu ülkelerde bir yandan doğum oranları (fertilitiy rate) artırılırken diğer yandan kadınların işgücüne katılımı artırılmaktadır.[95] Öte yandan, bu ülkelerdeki sosyal politiklar başta ailenin çocuk üzerindeki olumsuz etkilerini ve çocuk yoksulluğunu ortadan kaldırmak için tasarlanmıştır.[96]

1.2.2. Diğer Rejimler

Esping-Andersen'in üçlü rejiminin yer aldığı "The Three World of Welfare Capitalism" adlı çalışmasının ardından Andersen'in üçlü rejimine önemli katkılar yapan yazarların sayısı hayli artmıştır. Bu bölümde Esping Andersen'in üçlü rejimine önemli katkılar yapan yazarların çalışmaları ortaya konulacaktır.

1.2.2.1. Güney Avrupa Rejimleri

Esping Andersen'in yapmış olduğu modele bir katkı Stephan Leibfried tarafından yapılmıştır. Leibfried, modelini yoksulluk ve sosyal güvenlik ilişkisi üzerine kurmuştur. Bu ilişkiyi Leibfried "vatandaşlık geliri" üzerinden analiz etmiştir. Buna göre Leibfried dört refah rejiminden (yoksulluk rejimleri) bahsetmektedir. Bu rejimler, Kuzey Avrupa Refah rejimleri (Modern refah rejimleri-İsveç, Norveç, Finlandiya, Danimarka), Bismark refah rejimleri (kurumsal-Almanya, Avusturya), Anglo-Sakson refah rejimleri (kalıntı-ABD, Avustralya, İngiltere, Yeni Zelanda) ve Latin (Güney Avrupa Devletleri-olgunlaşmamış- Yunanistan, Portekiz, İspanya, İtalya ve Fransa) dir.[97]

Güney Avrupa Refah Rejimleri'ne diğer bir katkı Maurizi Ferrera tarafından yapılmıştır. Ferrera, özellikle güney Avrupa'da bulunan bazı ülkelerin kendine has

[95] Adersen, **Towards The Good Society, a.g.e.,** p. 14-15.
[96] Gosta Esping-Andersen, "The Importance of Children and Families in Welfare States", **The Future of Motherhood in Western Society: Late Fertility and its Consequences**, Ed. Gijs Beets, Joop Schippers, Egbert R. te Velde, London & New York, Springer Dordrecht Heidelberg, 2011, p. 125-148.
[97] Stephan Leibfried, "Towards a European Welfare State" **New Perspectives on the Welfare State in Europe,** Ed. Catherine Jones, London, Routledge Press, 1993, p. 120-144.

özelliklerinin bulunduğunu (yardımların çalışma esaslı düzenlenmesi, refah sağlayan kurumların parçalı bir yapıda olması, farklı sosyal sigorta programları bulunması (özel sektör çalışanları, kamu çalışanları ve kendi hesabına çalışanlar için), sosyal refah sağlamada ailenin etkin olması, hizmetlerin sunulan biçiminde klientalizmin (yandaşlarına hizmet sunarak karşılığında oy toplama) olması, enformel sektörün yaygın olması vb.) [98] vurgulamış ve bundan dolayı da bu ülkelerin ayrıca bir model içinde yer alması gerektiğini belirtmiştir.

Ferrera, "Güney Avrupa Refah Rejimi" şeklinde adlandırdığı söz konusu modelini oluştururken sosyal güvenliğin dört boyutunu ele almıştır. Bunlar: Erişim kuralları, sosyal refahın hangi koşullar altında sağlandığı, aileyi ve sosyal korumayı finanse etmek için yapılan düzenlemeler ve son olarak diğer sosyal güvenlik programlarını yönetmek için örgütsel veya yönetsel düzenlemeleri ele almıştır. Bu boyutlara göre Ferrera dört farklı rejim ortaya koymuştur. Bunlar: İskandinav refah rejimleri (İsveç, Norveç, Finlandiya, Danimarka), Anglo-Sakson refah rejimleri (İngiltere, İrlanda), Bismark refah rejimleri (Almanya, Avusturya, İsviçre, Hollanda, Lüksemburg, Belçika, Fransa), Güney Avrupa refah rejimleri (Yunanistan, İtalya, Portekiz, İspanya) olmak üzere dört farklı refah rejim türüdür[99].

Güney Avrupa refah rejimi sınıflandırmasını yapan bir diğer yazar da Giuliano Bonoli'dir. Bonoli, GSYİH'dan yapılan sosyal harcamalar (%) ile bu harcamaların

---

[98] Geniş bilgi için bkz: Maurizio Ferrera, "The South European Countries", **The Oxford Handbook of The Welfare State**, Eds. Francis G. Castles et al., Oxford & New York, Oxford University Press, 2010, p.622; Maurizio Ferrera, "The 'Southern Model' of Welfare in Social Europe", **Journal of European Social Policy**, Vol. 6, No.1, p.17-37; Çağlar Keyder, **Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s.133-134; Pınar Günal, "Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikası Çerçevesinde Güney Avrupa Sosyal Devlet Modeli ve Türkiye", (Yayınlanmamış Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi), T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara, Mayıs, 2009, s. 47-58; Bu ortak özelliklerle beraber, her ülkenin kendine ait ayırıcı özelliği bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz: Maurizio Ferrera, "Welfare states and social safety nets in Southern Europe: an introduction", **Welfare State Reform in Southern Europe: Fighting poverty, and social exclusion in Italy, Spain, Portugal and Greece**, Ed. Maurizio Ferrera, London & New York, Routledge, 2005, p. 1-23.

[99] Maurizio Ferrera, **The Southern Model, a.g.e.,** p. 17-37; Wil Arts & John Gelissen, "Three Worlds of Welfare Capitalism or More? A state-of-the-art report", **The Welfare State Reader**, Eds. Christopher Pierson & Francis G. Castles, 2nd ed., Cambridge: Polity Press, 2006, p. 181-182; Ferrera, **The South European Countries, a.g.e.,** p. 616-629; Ferrera'dan önce Güney Avrupa Refah Rejimi'nin Kıta Avrupa refah rejiminden farklı özellik arz ettiğini ilk vurgulayan Stephen Leibfried'dir. Bkz. Stephens Leibfried, "Towards a European Welfare State: On Integrating Poverty Regimes in The European Community", **Social Policy in Changing Europe**, Eds. Zsuzsa Ferge & Eivind Kolberg, Frankurt, Campus Verlag, 1992, p. 245-280.

yüzde kaçının, katkılarla finanse edildiğine (Bismark ve Beveridge modeli) göre bir sınıflandırma yapmıştır. Buna göre Bonoli dört refah rejimini oluşturmuştur. Bunlar; İngiliz refah rejimi (İngiltere ve İrlanda), Kıta Avrupa refah rejimi (Hollanda, Belçika, Almanya, Lüksemburg ve Fransa), Kuzey Avrupa refah rejimi (İsveç, Norveç, Finlandiya, Danimarka) ve Güney Avrupa refah rejimidir (Yunanistan, İtalya, Portekiz, İspanya, İsviçre) [100].

Güney Avrupa refah rejimlerinin karekteristlik özellikleri literatürde şöyle sıralanmaktadır: Evvela, söz konusu ülkelerin sosyal güvenlik ve güvenlik ağının kurumsal yapısı çok zayıftır. İkinci olarak bu ülkelerin vatandaşlarına sağladığı sosyal refah olanakları yetersizdir. Üçüncü olarak söz konusu ülkelerin anayasalarında modern bir refah devletinde olması gereken tüm yasal dayanaklar mevcuttur; ancak kurumsal alt yapısı olan haklar verilmemektedir. [101] Dördüncüsü, söz konusu ülkelerin bir kısmında sosyal refah uygulamaları çok sayıda politik vaatlerin bir parçasıdır.[102]

Akdeniz refah rejimi olarak da ifade edilen söz konusu modelin temel sacayaklarını din, aile ve klientelist (partikülarist) yapılar oluşturmaktadır. Din faktörü, söz konusu ülkelerde sosyal refah kurumlarının kurulmasında aile ile beraber önemli bir yer tutmaktadır. Söz konusu refah rejimini oluşturan ülkelerde (özellikle Türkiye ve İsrail) refah devletinin gelişim sürecine bakıldığında din ve aile faktörünün sosyal refah kurumların oluşturulmasında ne kadar etkin rol oynadıkları görülecektir. Bu iki değişken dışında söz konusu ülkelerdeki siyasi ilişkilerin patron-müşteri ilişkisi içerisinde olması da refah devletinin gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır.[103]

1.2.2.2. Asya Refah Rejimleri

Refah devleti sınıflandırma çalışmalarına bir katkıyı da Ian Gough yapmıştır. Gough, Esping-Andersen'in çalışmasının Doğu Asya ülkeleri (Endonezya, Kore, Malezya,

[100] Giuliano Bonoli, "Classifying Welfare States: a Two-dimension approach", **Journal of Social Policy**, Vol. 26, 1997, p. 351-372.
[101] Meryem Koray, "Avrupa Refah Devleti: Anlamı, Boyutları ve Geleceği", **Görüş Dergisi,** TÜSİAD Yayınları, Sayı 57, Aralık 2003, s. 72.
[102] Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s. 151.
[103] John Gal, "Is there an extended family of Mediterranean welfare states?", **Journal of European Social Policy**, Vol. 20, No. 4, p. 283-300.

Filipinler ve Tayland) ve Güney Asya ülkeleri (Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur) için uygun olmayacağını belirtmiştir. Çünkü söz konusu ülkelerde hem sosyal refahın piyasa dışında sağlanması yetersiz hem de devletin refah sağlamadaki görevi çok azdır (decommofidication). Ayrıca bu ülkelerde resmi refah kurumlarının sosyal tabakalaşmayı şekillendirmesindeki rolü ve çıkar grupları küçüktür. Buna ek olarak küreselleşmenin etkisi bu ülkelerde OECD ülkelerine nazaran daha fazla görülmektedir. Tüm bu faktörler, Esping-Andersen'in yaklaşımının Güneydoğu Asya ülkeleri için geçerli olamayacağını belirtmiştir. Söz konusu ülkelerin Doğu Asya ve Güney Asya refah rejimleri şeklinde ayrı refah rejimleri altında ele alınmasının daha uygun olacağını belirtmiştir. [104]

Son dönemde Doğu Asya refah rejimlerine önemli bir katkıyı Ito Peng ve Joseph Wong yapmıştır.[105] Söz konusu yazarlar, özellikle yönetim şekli, sosyal refah sağlamada ailenin merkezde bulunması vb. nedenlerden dolayı Doğu Asya ülkelerinin Batı Avrupa ülkelerinden ayrıldığını, bundan dolayı da farklı bir refah rejimi oluşturduklarını ifade etmektedirler. Diğer taraftan sosyal politikaların sosyal koruma ve yeniden dağıtım yerine ekonomi politikalarını teşvik etmek için oluşturulması ve güç ilişkileri teorisinin geçersizliği de bu tezi kuvvetlendirmektedir.

1.2.2.3. Radikal Refah Rejimleri

Refah rejimleri literatürüne diğer bir katkı Francis G. Castles ve Deborah Mitchell tarafından yapılmıştır. Castles ve Mitchell, Andersen'in refah rejimleri çalışmasını referans almışlardır. Ancak kullandıkları metedoloji Andersen'inkinden farklıdır. Söz konusu yazarlar refah rejimlerini sınıflandırken üç değişken kullanmışlardır. Bunlar; "Refah harcamaları (GSYİH'dan yapılan hane transferleri %), vergiler (GSYİH'da gelir ve kazanç üzerinde alınan vergiler ve ortalama eşit derecede yarar veya sosyal sigortalardan eşit derecede faydalanmadır. Bu değişkenlere göre Castles ve Mitchell dört refah rejiminden bahsedileceğini vurgulamışlardır. Bunlar: Liberal

[104] Ian Gough, "Welfare Regimes in East Asia and Europe: Comparisons and Lessons" **Presented at World Bank Conference on Towards a New Social Policy Agenda in East Asia**, Paris, 27 June, 2000, p. 3. Asya refah rejimleri konusunda önemli tartışmaları Rames Mishra yapmıştır. Bkz: **Globalization and Welfare State**, Massachusetts, Edward Elgar Punlications, 1999.
[105] Ito Peng & Joseph Wong, "East Asia" **The Oxford Handbook of The Welfare State**, Eds. Francis G. Castles et al., Oxford & New York, Oxford University Press, 2010, p. 656-670.

refah rejimleri (Japonya, İrlanda, İsviçre, ABD) Muhafazakar refah rejimleri (Avusturya, Fransa, Almanya), İtalya ve Hollanda), Radikal refah rejimleri (Avustralya, Finlandiya, Yeni Zelanda ve İngiltere), Sağcı olmayan hegemonya-Non-Right Hegemony (Belçika, Danimarka, Norveç ve İsveç)[106] .

Esping-Andersen'in sınıflandırmasına göre Avustralya ve Yeni Zelanda liberal refah rejimleri içinde yer almaktaydı. Castles ve Mitchell'e göre söz konusu ülkeler liberal refah rejimlerinden ayırıcı özellikleri nedeniyle, liberal refah rejimlerinden ayrılmaktadır. Söz konusu ülkeler gelir testi bazlı sosyal refah sağlamanın en kapsamlı olduğu ülkelerin başında gelmektedirler . Dolayısıyla bu ülkeler radikal refah rejimleri olarak alınmalıdır.[107]

1.2.2.4. Latin Amerika Refah Rejimleri

Refah devleti literatürüne önemli bir katkıyı Feranando Filgueira[108] Evelyne Huber ve John D. Stephens[109] yapmıştır. Filgueira çalışmasında Latin Amerika ülkelerini başlıca üç refah rejimi altında incelemiştir: Tabakalı evrenselcilik refah rejimleri (stratified regimes), ikili rejimler (dual regimes) ve ayrımcı rejimler (exclusionary regimes). Tabakalı evrensel rejimler olarak Arjantin, Şili, Uruguay ve Kosta Rika'yı; çift rejimler olarak Brezilya, Meksika ve Peru'yu; dışlayıcı/ayrımcı rejimler olarak da Guatemala, El Salvador, Honduras, Nikaragua ve Bolivya'yı ele almaktadır. Tabakalı evrensel rejimlerinde sosyal güvenlik sistemi, sağlık sistemi, ilköğretim ve ortaöğretim tüm nüfusu kapsamaktadır. Çift rejimlerde temel sağlık ve ilk öğretimdeki hizmetler evrensel rejimlere yakındır; ancak sosyal güvenlik sistemleri

---

[106] Francis G. Castles & Deborach Mitchell, "Wolds of Welfare and Families of Nations" **Families of Nations: Patterns of Public Policy in Western Democracies**, Ed. Francis G. Castles, Andershot, Dartmounth, 1993, p. 93-128; Francis G. Castles, **Comparative Public Policy:Patters of Post-war Transformation**, Cheltenham, Edward Elgar, 1998; Francis Castles & Herbert Obinger, "Social expenditure and the politics of redistribution", **Journal of European Social Policy**, Vol. 17, No. 3, p. 206-222; Francis G. Castles & Helbert Obinger, "Worlds, families, regimes: Country clusters in European and OECD area public policy", **West European Polictics**, Vol. 31 No 1/2, p. 321-344.

[107] Arts & Gelissen, **Models of the Welfare State, a.g.e.,** p. 573.

[108] Fernando Filgueira, "The Structural and Political Keys of the Reluctant Latin American social State and its Interplay with Democracy", **Paper Prepared For The United Nations Research Institute for Social Development**: Geneva: UNRISD, 2005.

[109] Evelyne Huber & John D. Stephens, "Successful Social Policy Regimes? Political Economy, Politics, and the Structure of Social Policy in Argentina, Chile, Uruguay and Costa Rica", **Paper Prepared for the Conference on Democratic Governability,** Kellogg Institute, University of Notre Dame, October 7-8 , 2005.

nüfusun yaklaşık yarısını kapsamaktadır. Son olarak dışlayıcı/ayırıcı rejimlerde sosyal güvenlik tüm nüfusun yaklaşık dörtte birini kapsamaktadır. Bunun yanında sağlık hizmetleri kısıtlı, ilköğretimin nispeten kapsamı geniş; fakat düşük kalitededir.

Filgueira'nın kullandığı sağlık ve eğitim değişkenlerine karşılık Huber ve Stephens sosyal güvenlik transferleri (özellikle emeklilik) ve bu kategorilere ait toplam harcamalar (gelir transferleri ve yüksek düzeyde hizmetler yerine temel transferler bazlı harcamalar alınmıştır) değişkenini Arjantin, Şili, Kosta Rika ve Uruguay için ele almışlardır. Huber ve Stephens söz konusu dört ülkede sosyal güvenliğin kapsamının genişletilmesi yönünde önemli katkıların yapıldığı, ancak söz konusu transfer fonlarının çok düşük seviyede kaldığı ve yoksulluğun azaltılmasında neredeyse hiç rol oynamadığını ifade etmektedirler. Bununla birlikte söz konusu ülkelerde şartlı eğitim ve şartlı sağlık hizmetleri ile ilgili umut verici bazı tecrübelerin olduğu da vurgulanmaktadır.[110]

1.2.2.5. Cinsiyet Temelli Refah Rejimleri

Bir diğer çalışma Jane Lewis tarafından yapılmıştır. Lewis'in metodolojisi "ekmeğini kazanan erkek" (male breadwinner) ve "ev işleri yapan kadın" kriterleri üzerine kurulmuştur. Lewis, bu değişkenlere göre Avrupa ülkelerinin sosyal politikalarını incelemiştir. Lewis'e göre üç refah rejimi söz konusudur. Bunlar : güçlü, ılımlı ve zayıf ekmeğini kazanan erkek modeli olarak ortaya çıkmaktadır.[111]

Bu modelin temel vurgusu, sosyal politikaların cinsiyet eşitsizliği üzerinde etkili olması üzerinedir. Geleneksel refah devletlerinde istihdam politikaları veya istihdam aracılığı ile sağlanan sosyal refah (sosyal güvenlik) genelde erkek temellidir. Dolayısıyla, daha sonra bu refah rejimine katkıda bulunan Ann Shola Orloff[112], Julia

[110] Huber & Stephens, **Successful Social Policy Regimes, a.g.e.,** p. 1-25**.** Latin Amerika refah rejimleri ile ilgili yapılan diğer çalışmalara bkz: Armando Barrientos, "Latin America: towards a liberal informal welfare state **Insecuring and Welfare Regimes in Asia,Africa and Latin America: Social Policy in Development Contexts**, Eds. Ian Gough et. al., Cambridge, Cambridge University Press, 2008, p. 121-168; Juliana Martinez Franzoni, "Welfare Regimes in Latin America: Capturing Constellations of Market, Families and Policies", **Latin American Politic and Society**, Vol. 50, No. 2, Summer 2008, p. 67-100.

[111] Lewis, **Gender and Development, a.g.e.,** p. 159-173.

[112] "Toplumsal Cinsiyet ve Vatandaşların Sosyal Hakları" adlı makalesinde Orloff sosyal politikaların sağlanması konusunda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin de dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır.

S. O'Connor[113], Diane Sainbury[114] ve Alan Siarof[115] gibi yazarlar refah devleti sınıflandırmalarında istihdam üzerinde refah hizmetlerine erişimin alınmasına çeşitli eleştiriler getirmektedirler. Bu modeli savunan yazarlara göre refah devleti sınıflandırmalarına toplumsal cinsiyet değişkeninin dahil edilmesi gerektiğini belirtmektedirler.

1.2.2.6. Sosyal Güvenlik Temelli Refah Rejimleri

Refah devletlerinin sınıflandırma çalışmalarından bir diğeri Walter Korpi ve Joakim Palme tarafından yapılmıştır. Korpi ve Palme refah devletlerini sınıflandırırken başlıca iki değişken kullanmışlardır. Bunlar; sosyal sigorta kurumları ve eşitlik stratejileridir (gelir transfer modelleri).

Sosyal sigorta kurumlarının yapılarını belirlemek için başta "hak kazanımları" (bases of entitlement) gelir testi, katkıya bağlı, belirli bir meslek grubundan olma (statü ve vatandaşlık hakları) olmak üzere "fayda düzeyi" (benefit level- testlere göre, eşit vatandaşlık statüsü ve önceki kazanımlara göre fayda sağlama) ve "sigorta programının yönetişimi" (forms for governing social insurance program - işveren ve işçilerin katılımı) olmak üzere toplam üç değişken kullanılmıştır. Bu değişkenlere göre Korpi ve Palme ülkelerin sosyal sigorta kurumlarının farklı kurumsal yapılara sahip olduklarını bulmuşlardır. Bu farklı kurumsal yapılar sonucunda yazarlar, sosyal güvenlik modellerini başlıca temel güvenlik modeli (basic security), hedeflenmiş güvenlik modeli (targeted), korporatist sosyal güvenlik modeli (corporatist), devlet

---

Orloff makalesinde Esping Andersen'in kullandığı üç kritere göre (refahın sağlanması, refah devletinin sosyal tabakalaşma üzerindeki etkisi ve sosyal hakların tipi) cinsiyet değişkenini ele alır ve bunların yetersiz olduğunu savunur. Bkz: Orloff, **Gender and The Social Rights of Citizenship, a.g.e.,** p. 303-328; Yazarın diğer çalışmaları için bkz: Ann Shola Orloff, "Gender in the welfare state", **Annual Review of Sociology**, Vol. 22, 1996, p. 51-78; Ann Shola Orloff, "From maternalism to 'Employment for All': State policies to promote women's employment across the affluent democracies", **The State After Statism: New State Activities in the Age of Liberalisation**, Ed. Jonay D. Levy, Cambridge, Harvard University Press, 2006, p. 230-268.

[113] Julia S. O'Connor, "Gender, class and citizenship in comparative analysis of welfare state regimes: Theoretical and methodological issues", **The British Journal of Sociology**, Vol. 33, No 3, 1993, p.501-518; Julia S. O'Connor, "From women in the welfare state to gendering welfare state regimes", **Curent Sociology**, Vol. 44, No. 2, 1996, p. 1-124.

[114] Diane Sainbury**, Gendering Welfare States**, London, Sage Publication Ltd., 1994; Diane Sainbury, **Gender, Equality and Welfare States**, New Yok, Cambridge University Press, 1996.

[115] Alan Siarof, "Work, Welfare and Gender Equality: A new typology", **Gendering Welfare States**, Ed. Diane Sainbury, London, Sage Publication Ltd., 1994, p. 82-100.

tarafından gönüllü sübvanse edilen güvenlik modeli (voluntary state subsidized) ve kuşatıcı güvenlik modeli olarak sınıflandırmışlardır.

Korpi ve Palme, refah devletlerinde bulunan sosyal güvenlik kurumları ve gelir transfer modellerine göre dört refah rejimi oluşturmuşlardır. Bu rejimler; temel sosyal güvenlik refah rejimleri, korporatist sosyal güvenlik refah rejimleri, kapsayıcı sosyal güvenlik rejimleri ve hedeflenmiş sosyal güvenlik rejimleridir. Bu yapılara göre Kanada, Hollanda, Danimarka, Yeni Zelanda, İsviçre, İrlanda, İngiltere ve ABD temel sosyal güvenlik modelinde; Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, İtalya ve Japonya korporatist sosyal güvenlik modelinde; Finlandiya, Norveç ve İsveç kapsayıcı sosyal güvenlik modelinde; ve son olarak Avustralya hedeflenmiş sosyal güvenlik modelinde bulunmaktadır[116]

Karşılaştırılmalı refah devleti literatüründe refah rejimleri ile ilgili yapılan çalışmalar şunu göstermektedir: Birincisi, refah devletlerinin sınıflandırmasında ele alınan değişkenlere bağlı olarak refah rejimlerinin değiştiği görülmektedir. Bu değişikliğin arkasında ülkeden ülkeye göre değişen çıkar grupları, kurumsal gelişmeler ve politik süreçler yer almaktadır. Örneğin bazı yazarlar, yoksulluk politikaları, yaşlı politikaları, istihdam politikaları, aile politikalarını ele alıp bir sınıflandırma yaparken bazı yazarlar da refahın sağlanmasının şekli (welfare mix), sosyal güvenlik kurumlarının yapısı, refahın nasıl sağlandığı, GSYİH'dan yapılan kamu refah harcamaları, hak veya vatandaşlık temelli sosyal refahın sağlanma derecesi gibi değişkenleri almaktadırlar. Sonuçların farklılığı ampirik açıdan kullanılan tekniğe göre de değişmektedir. Refah rejimlerinin farklılık arz etmiş olması aslında bir anlamda uzaklaşma teorisinin de geçerliliğini göstermektedir.

Son dönemde, gerek Avrupa Sosyal Tarama Anketi ve gerekse de Uluslararası Sosyal Anket çalışmalarından elde edilen sonuçlar, ülkelere göre refah devleti tutumlarının farklılık arz ettiğini göstermiştir. Örneğin liberal refah rejimlerinde refah devletine karşı vatandaşların pozitif tutumları sosyal demokrat ülkelere göre

[116] Walter Korpi & Joakim Palme, "The Pradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, Inequality and Poverty in the Western Countries", **American Sociological Review**, Vol. 63, No. 5, 1998, p. 661-687; Arts, Gelissen, **Three Worlds of Welfare Capitalism, a.g.e.,** p.182-187.

daha azdır. Benzer şekilde Avrupa ülkeleri içinde liberal çizgiye yakın İngiltere ve İrlanda'da refah devletinin daha fazla sorumluluk alması gerektiğini düşünen vatandaşların oranı muhafakar çizgide bulunan Almanya ve Fransa gibi ülkeler ile kıyaslandığında daha düşüktür. Bu bakımdan bu tür çalışmalar da yine uzaklaşma teorisinin hala geçerli olduğunu göstermektedir.

İkinci olarak, son dönemde refah devleti ile ilgili yapılan çalışmalarda özellikle başta teknolojik, demografik, sosyal, siyasi ve ekonomik değişimler neticesinde tüm refah devletlerinin krize girdiği ve bundan dolayı da refah devletlerindeki kurumsal sosyal politikaların değiştiği yönünde ortak bir görüş mevcuttur. Bu ortak görüş aslında refah devletinin hemen hemen çoğunda refah devleti tarafından sağlanan sosyal refahın önümüzdeki yıllarda risk altına gireceğini ifade etmektedir. Bu tür gelişmeler de yakınlaşma teorisine katkıda bulunmaktadır (convergence theory).

1.3. TARİHSEL AÇIDAN REFAH DEVLETİNİN GELİŞİMİ

Modern anlamda refah devleti Kuzey Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle onun icadı Avrupa tarafından yapılmıştır. Avrupa'dan da dünyanın diğer ülkelerine yayılmıştır. Bu açıdan modern anlamda refah devletinin Flora'nın ifadeleri içinde "icat edilen" yer olan Avrupa'da ortaya çıkması, İngiltere'de ortaya çıkan Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı sosyal problemlere bir çözüm, işçi sınıfı kaynaklı ve ulus devletlerine geçişin bir adımı şeklinde ele alınmaktadır.[117] Tarihsel açıdan da Refah devletinin ilk ortaya çıkması Almanya'da 19. yüzyılın sonunda sosyal güvenlik alanında alınan önlemlerle olmuştur.[118]

Modern anlamda refah devletlerinin bu tarihten sonra Avrupa'da gelişimi veya büyümesi kademeli olarak gerçekleşmiştir. Özellikle genel oy hakkının tanınması, ekonomik büyümeye bağlı kamu sosyal harcamaların artması, sosyal koruma sağlayan kurumların gelişimi, vatandaşlık haklarının benimsenmesi, örgütlü işçi

[117] Flora, **Inroduction, a.g.e.,** p. xiii; Leisering, **a.g.e.,** p. 175.
[118] Peter Flora & Jens Alber, "Modernization, Democratization and The Development of Welfare State in Western Europe", **The Development of Welfare States in Europe and America**, Ed. Peter Flora & Arnold J. Heidenheimer, New Brunswick & London, Transaction Publishers, 1990, p. 37; Stein Kuhnle & Anne Sander, "The Emergence of The Western Welfare State", **The Oxford Handbook of The Welfare State**, Eds. Francis G. Castles et al., Oxford & New York, Oxford University Press, 2010, p. 64-65.

sınıfının güçlenmesi, vb. değişimler ve söylemler modern anlamda refah devletinin gelişiminde etkili olmuştur. Modern refah devletinin popülaritesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Bu dönemde refah devleti, tüm vatandaşların sosyal refahından sorumlu devlet olarak algılanmıştır. Bu dönemde özellikle Marshall'ın ifade ettiği sosyal haklar söylemi refah devletinin kurumsal mekanizmasının düzeni haline gelmiştir.[119]

Literatürde refah devletinin tarihsel gelişimi genellikle iki değişken bağlamında ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi kurumsal gelişmeler ikincisi ise bütçeden sosyal harcamalara ayrılan paylardır. Bu iki değişken dikkate alınarak refah devletinin tarihsel süreci 1880 öncesi dönem, 1880-1945 dönemi, 1945-1975 dönemi ve 1975 sonrası dönem olmak üzere başlıca dört döneme ayrılmaktadır. Bu bölümde bu dört dönemden bahsedilecektir.

1.3.1. Refah Devleti Öncesi Dönem: 1880 Öncesi

1880 öncesinde sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında başta sivil sektör (aile ve akrabalar) olmak üzere dini kurumlar, gönüllü kurumlar, mesleki birlikler ve yardımlaşma sandıkları vb. gibi kurumlar önemli roller üstlenmiştir.[120] Bu dönemde refah devletinden bahsedilememektedir. Dolayısıyla bu dönemde sosyal refah kurumları henüz kurulmamıştır. Bu dönemde devletin görevi kendi nüfusunu yabancı saldırılar kadar iç tehditlerden de korumak, ekonomik kalkınmayı teşvik etmek amacıyla ulaşım ve iletişim alt yapılarına yatırım yapmak gibi bir takım işlerdir.[121]

Bu dönemde yoksulluk sosyal bir problem olarak algılanmamaktadır. Yoksulluk bu dönemde genellikle Hıristyanlığın bir sorumluluk anlayışı çerçevesi olarak düşünülmüş, 19. yüzyıla kadar da sosyal bir olgu olarak hiç telafuz edilmemiştir. Belirtmek gerekir ki, 1880 döneminden önce de yoksulluk ile ilgili çeşitli yasalar bulunmaktadır "Dilenciler ve Serseriler Cezası ile ilgili 1531 tarihli İngiliz Yasası"

---

[119] Stephan Leibfried & Steffen Mau, "Introduction", **Welfare State, Construction, Deconstruction,Reconstruction: Analytical Approaches,** Ed. Stephan Leibfried & Steffen Mau, UK, Edward Elgar Publishing Limited, 2008, p. xvi.
[120] Nusret Ekin, Yusuf Alper ve Tekin Akgeyik, **Türk Sosyal Güvenlik Siteminde Arayışlar: Özelleştirme ve Yeniden Yapılanma,** İstanbul, İTO Yayınları, 1999, s. 30-31.
[121] Kuhnle, Sander, **a.g.e**., p. 64.

(The British Act Concerning Punishment of Beggars and Vagabonds) yasası gibi ; ancak 1601'de Kraliçe Elizabeth tarafından uygulamaya konulan Yoksulluk Yasası (The Elizabethan Act for the Relief of the Poor) yoksulluğu farklı bir perspektifle ele almıştır. Söz konusu yasa mahallelerde tatbik edilmek üzere, muhtaç olan çocuklara, özürlülere, sakatlara, işsizlere ve tembellere yardım etmeyi öngörmüştür. [122] Diğer taraftan söz konusu yasanın yoksullukla mücadele etmekten çok, dilencilikle mücadele amacı taşıdığı da ifade edilmektedir.[123]

1.3.2. Refah Devletinin Doğuşu ve Konumunu Sağlamlaştırma Dönemi: 1880-1945

Modern anlamda refah devletinin kurulması 19. yüzyılın sonlarında gerçekleşmiştir. Yoksulluğun giderek artması ve "yoksulluk yasasının" bu probleme artık cevap veremiyor olması modern anlamda refah devletinin meydana gelmesinde etkili olmuştur. Özellikle liberal ideolojinin öngördüğü bireysel özgürlük, biçimsel eşitlik ve kendi kendine yardım prensipleri sosyal problemlerin bir hayli artmasına neden olmuştur. Diğer taraftan şehirleşme ve sanayileşme ile beraber yeni sosyal risklerin ortaya çıkması neticesinde de refah devletinin oluşmasına neden olmuştur. İlk defa iş kazaları şeklinde ortaya çıkan refah devletinin kurumsal yapısı hastalık, yaşlılık ve işsizlik sigortası olarak gelişme göstermiştir.[124]

İki dünya savaşı arasındaki dönemde işçi tabanlı partilerin siyaset sahnesine çıkması neticesinde özellikle İskandinav ülkelerinde sosyal güvenliğin kapsamının genişlemesine imkan sağlamıştır. Bu dönemde sosyal sigortanın farklı risk gruplarını kapsaması, tüm nüfusu kapsaması ve zorunlu katkı sağlamaya yönelik artışı hedeflenmiştir.[125] II. Dünya Savaşı'ndan sonra komünizm tehdidi ve merkezi planlı rejimlerin sağladığı başarıların da refah devleti gelişiminde önemli olduğu

---

[122] Peter H. Lindert, **Growing Public: Social Spending and Economic Growth Since the Eighteen Century Volume 1**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, p. 41; Larry Patriquin, **Agrarian Capitalism and Poor Relief in England, 1500-1860: Rethinking the Origins of the Welfare State**, New York, Palgrave Macmillan, 2007, p. 99-104; Kuhnle & Sander**, a.g.e.,** p. 63.

[123] Halis Yunus Ersöz, "Doğuştan Günümüze Sosyal Politika Anlayışı ve Sosyal Politika Kurumlarının Değişen Rolü", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 53, No. 2, 2003, s. 123.

[124] Flora, Alber, **a.g.e.,** p. 48-50.

[125] Kuhnle, Sander**, a.g.e.,** p.70.

belirtilmektedir.[126] Diğer taraftan, 1929 Krizi'nden sonra Beveridge Raporu ile ülkelerin ulusal bir sigorta visyonuna sahip olmasının refah devletinin gelişiminde önemli bir unsur olduğu vurgulanmaktadır.[127] Ancak belirtmek gerekir ki, refah devletinin önemli yazarlarından Christopher Pierson'a göre 1920'li yıllar ve 1930 yılların başlarının refah devleti için mali kriz yıllarıdır. Özellikle bu dönemde ekonomik durgunluk ve ekonomik durgunluğun bir sonucu olarak da taleplerin artmasına neden olmuştur. Bu dönemde mali krizden dolayı devlet de sosyal transferi kısma yoluna gitmiştir.[128]

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönem ve 1929 Büyük Buhran'dan sonraki dönem devletin yapısında önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra devlet sosyal refah bağlamında daha fazla müdahale etmiştir.[129] Devletin çıkarları üzerine inşa edilen bu müdahaleler sermaye ile örgütlü emeğin yönetimini ele almıştır. Daha açık bir ifade ile, devletin bu müdahaleci yapısı sınıf çatışmasını düzenleme odaklı bir yaklaşım olmuştur. 1929 Krizi ise yeni müdahaleci devlet anlayışını tetiklemiştir. Bu dönemden sonra devletin sosyal ve ekonomik hayat olmak üzere, devlet, işveren ve sendika arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi konusunda yeni bir müdahale şekli ortaya çıkmıştır.[130] Tüm bu gelişmeler refah devletini güçlendirmiştir. Bu güçlendirme refah devleti ile ilgili beklenmeyen yeni fikirlerin ortaya çıkması değil, bunun yerine bir önceki dönemde kalan bazı fikirlerin kademeli olarak biraraya gelmesini zorunlu kılan ve aynı zamanda devletin sosyal yönetici olarak etkinliğinin kabul edildiği anlamı taşımaktadır.[131]

Öte yandan bu dönemde sosyal harcamaların da arttığı ifade edilmektedir. Ünlü iktisat tarihçisi Peter H.Lindert'in ifade ettiğine göre 1930 yılında Gayri Saffi Milli Hasıla'dan (GSMH'den) sosyal harcamalara ayrılan oranlar başta Almanya (% 4,87) olmak üzere İrlanda (% 3,74), Danimarka (%3,11), Finlandiya (%2,97), İsveç (%

[126] Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s.183.
[127] Lindert, **a.g.e,** p.176.
[128] Pierson, **Beyond the Welfare State, a.g.e.,** p.121.
[129] Kuhnle, Sander**, a.g.e.,** p.70.
[130] Pierson, **Beyond the Welfare State, a.g.e.,** p. 120.
[131] Hugh Heclo, "Toward a New Welfare State?", **The Development of The Welfare States in Europe and America**, Ed. Peter Flora & Arnold J. Heidenheimer, 4th ed., New Brunswick &London, Transaction Publishers, 1990, p. 392.

2,59), Yeni Zelanda (% 2,43), Norveç (% 2,39) ve İngiltere'de (% 2.24) seviyelerine yükselmiştir.[132]

1.3.3. Refah Devletinin Altın Çağı: 1945-1975

II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal vatandaşlık fikri[133] başta olmak üzere demokrasinin gelişmesi[134], Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ)'nün bazı belgeleri[135] kapsamlı ve evrensel refah devletlerinin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle bu dönemde Marshall'ın kavramsallaştırdığı vatandaşlık haklarının (sivil, siyasi ve sosyal haklar) son halkası olan sosyal hakların kabul edilmesi, demokrasinin gelişmesi, 1948 tarihli "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi", Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 102 sayılı " Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Sözleşmesi" ve "Avrupa Sosyal Şartı" refah devletinin gelişmesinde rol oynayan temel dinamikler olmuştur.

Bu dönem refah devletinin genişleme ve yayılma dönemidir.[136] Bu dönemde ekonomik büyümenin artması neticesinde refah devletinin kaynakları artmış ve toplumdaki tüm gruplar ekonomik büyümeden daha iyi bir pay almıştır. Büyüyen ve güçlenen işçi sınıfı, sosyal demokrat partilerin iktidara gelmesi vb. gibi gelişmeler sosyal adaletin gelişmesinde etken birer rol oynamışlardır. Öte yandan, refah devletin bu yayılma döneminde yüksek bir istihdam düzeyi sağlanmış, ücretlilerin hayat standartları yükselmiş, sosyal güvenliğin kapsamı genişlemiştir.[137]

Söz konusu dönemde bir taraftan kurumsal düzeyde ifade edilen gelişmeler meydana gelirken diğer taraftan kamu sosyal harcamaların oranında da önemli artışlar meydana gelmiştir. Bu dönemde başta gelişmiş Batı Avrupa refah rejimlerinde ve diğer refah rejimlerinde kamu sosyal harcamalar artmıştır. Aşağıdaki tablo 1'e bakıldığında gerek toplam kamu sosyal harcamaları ve gerekse de sosyal güvenliğe yapılan transferlerin GSMH içindeki oranında önemli artışların olduğu

---

[132] Lindert, **a.g.e.,** p.11.
[133] Kuhnle, Sander**, a.g.e.,**p. 77-78; Pierson, **Beyond the Welfare State, a.g.e.,** p. 129.
[134] Flora, Alber, **a.g.e.,** p. 44-45; Koray, **Sosyal Politika, a.g.e.,** s. 84-85.
[135] Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e**., 1999.
[136] Heclo, **Toward a New Welfare State, a.g.e**., p.393.
[137] Koray, **Sosyal Politika, a.g.e**, s. 97.

görülmektedir. Tüm ülkelerde artış meydana gelmiş; fakat en büyük artış Hollanda'da meydana gelmiştir. 1950 yılında GSMH içinde sosyal güvenlik transferi % 6,6 olan Hollanda'da bu oran 1975 yılında % 26,1'e yükselmiştir.

Tablo 1:Toplam Kamu Harcamalarının ve Sosyal Güvenlik Transferlerinin GSMH İçindeki Oranları (%), (1950-1975)

	Toplam Kamu Harcamaları %		**Sosyal Güvenlik Transferleri %**	
	1950	**1975**	**1950**	**1975**
Avusturya	25	40,3	7,8	13,9
Belçika	26,3	44,9	9,6	18,9
Danimarka	19,4	47,9	5,8	15
Finlandiya	26,9	37,2	5,8	8,8
Fransa	28,4	42,4	11,3	20
Almanya	30,8	45,6	12,4	16,7
İtalya	27,8	43,1	9,3	19,6
Hollanda	27	54,3	6,6	26,1
Norveç	25,5	46,5	4,9	16
İsveç	37,5	51	6,3	16,6
İsviçre	20,8	27,4	5,9	10,2
İngiltere	30,4	46,1	5,7	11,1
ABD	27,4	36,2	3,3	11,5
Kanada	26,8	41,2	5,8	10,4

Kaynak: Jürgen Kohl, "Trends and Problems in Postwar Public Expenditure Development in Western Europe and North America", **The Development of The Welfare States in Europe and America**, Ed. Peter Flora & Arnold J. Heidenheimer, New Brunswick &London, Transaction Publishers, 4th ed., 1990, p. 310-317

Diğer taraftan, Batı Avrupa refah devletlerindeki sosyal harcamaların 1962-1975 yılları arasındaki görünümüne tablo 2'de bakıldığında söz konusu oranların önemli oranda arttığı görülmektedir. Belirtmek gerekir ki söz konusu oran ülkeden ülkeye göre farklılık arz etmenin yanısıra 1962 yılında GSYİH içinde sosyal harcamaların oranı hiçbir ülkede % 20'leri geçmemektedir. Ancak 1975 yılında bu oran % 30'lara dayanmıştır. Diğer taraftan söz konusu tarihler arasında en fazla artış Hollanda'da meydana gelmiş, en az değişim ise Fransa'da yaşanmıştır.

Tablo 2: Sosyal Harcamaların GSYİH İçindeki Oraları, (%), (1962-1975)

Yıllar	Almy.	Fransa	İtal.	Hollnd.	Belçik.	Luks.	İngilt.	İrlnda	Danim.
1962	17,5	16,3	14,3	13,7	15,5	15,7	-	-	-
1963	17,7	17,2	15,1	15,5	15,7	16	-	-	-
1964	17,8	17,4	15,5	15,8	14,9	16,2	-	-	-
1965	18,2	17,9	17,4	16,9	16,3	17,1	-	-	-
1966	18,7	18,2	18,1	18,2	16,5	17,6	-	-	-
1967	20,2	18,4	17,8	18,9	16,9	19,3	-	-	-
1968	20,2	18,6	18,9	19,3	17,8	18,8	-	-	-
1969	19,8	18,3	18,9	19,9	17,8	17,7	-	-	-
1970	19,9	18,9	18,8	20,7	18,5	16	15,7	12,7	19,4
1971	21,9	19,1	20,2	22	18,9	17,8	16,1	13	20,6
1972	22,7	19,2	21,7	23,1	20,3	18,2	16,8	12,9	21
1973	23,2	19,6	21	23,7	20,5	16,9	16,6	15,3	21,8
1974	24,7	20	22,6	25,6	21,6	16,3	17,3	17,1	21,5
1975	27,9	22,7	23,7	28,3	24,4	23,9	19,2	20,4	27,6

Kaynak: Jürgen Kohl, "Trends and Problems in Postwar Public Expenditure Development in Western Europe and North America", **The Development of The Welfare States in Europe and America**, Ed. Peter Flora & Arnold J. Heidenheimer, New Brunswick &London, Transaction Publishers, 4th ed., 1990, p. 319

Yukarıdada belirtildiği gibi söz konusu dönemde gerek vatandaşlık hakları ve demokrasinin gelişmesine paralel olarak sosyal refah kurumlarının kurumsal yapısında meydana gelen gelişmeler ve gerekse de sosyal harcamalarda meydana gelen artışlar bir taraftan vatandaşlar arasındaki dayanışmayı artırmış, diğer taraftandan da vatandaşların refah devleti kurumlarına olan algılarını değiştirmiştir. Tüm bu gelişmeler neticesinde refah devleti "meşruiyet" kazanmıştır.[138]

1.3.4. Refah Devletinin Krizi ve Krizden Çıkma Arayışları: 1980-

1970'li yılların başlarından itibaren yaşanmaya başlayan ve 1990 ve 2000'li yıllar boyunca devam eden başta küreselleşme ve teknolojik değişimler olmak üzere, demografik değişimler, aile yapılarındaki değişim ve deindustrialization (sanayisizleşme) gibi değişimler refah devletlerinin sürdürülebilirliğini sorgular hale getirmiştir.

[138] Refah devletin meşruiyeti iki değişkene bağlıdır. Bunlar: Toplam nüfus arasında sosyal dayanışmanın sağlanması ve vatandaşların refah devletine olan algılarıdır. Bkz: Christoph Burkhardt, et.al., "Differing notions of social welfare? Britain and Germany Compared", **Converging Worlds of Welfare: British and Germany Social Policy in the 21st Century,** Ed. Jochen Clasen, Oxford & New York, Oxford University Press, 2011, p. 15.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde de ayrıntılı bir şekilde değindiğimiz ticari liberalizasyon, finansal liberalizasyon, yaşlı nüfusun artması, doğum oranlarının düşmesi, aile yapılarındaki değişimler, işgücü piyasalarında istihdamın verimliliğinin sanayi sektörüne göre daha az olan hizmetler sektörüne kayması vb. iç ve dış nedenler neticesinde kamu sosyal harcamaları doğrudan etkileyen refah devletinin bazı uygulamalarında önemli sosyal reformlar yapılması gündeme getirmiştir. Bu reformlar bu çalışmanın 2. bölümünde ayrıntılı olarak verilmiştir.

1.4. REFAH DEVLETİNİN SİYASİ VE EKONOMİK İDEOLOJİLER BAKIMINDAN GELİŞİMİ

Refah devletinin gelişiminde siyasi ve ekonomik ideolojilerin önemli bir katkısı olmuştur. Şöyle ki, sanayileşme hareketi ile birlikte burjuva sınıfı ile işçi sınıfı arasındaki gerek ekonomik ve gerekse de sosyal açıdan önemli bir fark ortaya çıkmış ve bu fark giderek artmıştır.[139] Bu farkın giderek artmasında da hiç şüphesiz liberal ideoloji belirleyici olmuştur. Liberal ideolojiye tepki olarak ortaya çıkan muhafazakarlık, sosyalizm ve sosyal demokrasi refah devletinin gelişiminde önemli roller üstlenmişlerdir.

Siyasal ve ekonomik ideolojileri birbirinden ayırmak oldukça zordur. Örneğin analitik düzeyde ele alındığında liberalizm, sosyalizm ve muhafazakarlık birer siyasi ideolojidir.[140] Ancak bu ideolojilerin sadece siyasi yönlerini ortaya koymak veya ekonomik yönden soyutlayarak ele almak mümkünse de bu ideolojilerin gerçeklik planında ekonomi ile ayrışmaz bir biçimde iç içe olduğu bir gerçektir.

---

[139] Güven, **a.g.e.,** s. 50.

[140] Siyasi ve ekonomik değişimlerden kastedilen ideolojilerdir. İdeolojiler, Sanayi Devrimi'nden öncesinde de mevcut idiler; ancak belirginleşmeleri Sanayi Devrimi'nin getirmiş olduğu farklılaşmalarla ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi gerçekten sosyo-politik sonuçları itibari ile değerlendirildiğinde beraberinde bir çok farklılaşmalar getirmiştir. Bu farklılaşmalar başlıca üç ideolojinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu ideolojiler liberalizm, sosyalizm ve muhafazakarlıktır. Bkz: Songül Sallan Gül, **Sosyal Refah Bitti, Yaşasın Piyasa!: Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kıskacında Refah Devleti**, İstanbul, Etik Yayınları, 2004, s. 143.

1.4.1. İdeolojinin Tanımı ve Başlıca İdeolojiler

İdeolojilerin ne anlama geldiği elbette önemlidir. Ancak ideolojileri, sosyal meselelerle ilişkilendirdiğimizde onların ortaya çıkması kadar onların toplumda nasıl bir işlev gördükleri son derece önemli hale gelmektedir.

Mardin,[141] düşünsel düzeyde ortaya konulan fikirlerin veya ideolojilerin[142] ortaya çıkmasının en büyük nedenlerinden birisi olarak "farklılaşmaları" gösterir. Mardin'e göre ideoloji, "önemli toplumsal ayırımların ortaya çıktığı, çağdaş toplumun kendine bir yaşam bulma çabasıdır". Schwarzmantel [143] de Mardin'e paralel olarak bir fikir belirtmektedir. Ancak Schwarzmantel, ideolojiyi, faklılaşmalar karşısında toplumun nasıl organize olacağı ve bunlara karşı devletin müdahale şekli olarak tarif ederek daha çok bir politik söylem kullanmaktadır. Türköne [144] ideolojiyi;

> ……."ekonomik, siyasal ve sosyal dengesi bozulmuş toplumlarda, düzensizliği anlamak ve düzeltmek için, bireyin veya toplumun kendisine bir yol bulma çabası olarak" değerlendirmektedir. Türköne ayrıca ideolojinin işlevi olarak, insanlar için psikolojik denge mekanizması, dünyayı anlamlandırmasına ve kendisine bir istikamet gösteren bir fikir olarak ifade etmektedir.

Mollaer,[145] ideolojileri dünyayı anlamaya ve yorumlamaya yarayan, geleneksel zihin haritalarının modern çağda işlevlerinin yok olması neticesinde oluşan "toplum haritaları" olarak kavramsallaştırmaktadır. Ayrıca Mollaer, muhafazakarlığı, liberalizm ve sosyalizmden daha yumuşak bir ideoloji olarak ifade eder. Alcock,

---

[141] Şeref Mardin, **İdeoloji**, İstanbul, İletişim Yayınları, 13.Bs., 2009, s. 133.
[142] İdeolojinin aynı zamanda bir fikir veya değerler bütünü olduğu hakkında bkz: Paul Spicker, **The Welfare State A General Theory**, London, Sage Publication, 2000, p. 155. ; Steve J. Hothersall, " Ideology: How ideas influence policy and welfare", **Social Policy for Social Work, Social Care and The Caring Professions**, Ed. Steve J. Hothersall & Janine Bulger , Asgate Publishing, 2010, p.53.
[143] John Schwarzmantel, **Ideology and Politics**, London, Sage Publication, 2008, p. 26.
[144] Mümtazer Türköne, **Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2. bs.,1994, s. 24.
[145] Fırat Mollaer, "Rasyonalist Düşünce Geleneği Karşısında Muhafazakarlık: Burke'ten Hayek'e", **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, Yıl 1, Sayı 2, Güz 2004, s. 158-159. Mollaer'in bu tanımı aslında Mardin'in "simgeleştirme" tarifine çok benzemektedir. Bkz: Mardin**, a.g.e**., s. 120.

Daly ve Griggs[146] ideolojiyi dünya, insan doğası, ahlak, toplum ve siyaset ile ilgili veya çoğu zaman siyasi partiler, siyasi hareketler ve devlet rejimleri ile ilgili fikirler yığını olarak tanımlamaktadırlar. Öte yandan, Nisbet son ikiyüz yılın temel ideolojileri olarak liberalizm, sosyalizm ve muhafazakarlığı ele alarak, ideolojiyi, her ne kadar siyasi iktidarla yakın ilişkili bir kavram olarak meşruiyet kazanmış olsa da, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel fikirlerin tutarlı bir bütünü olarak tanımlamaktadır.[147]

İdeolojiler, Sanayi Devrimi'nden önce de mevcut idiler; ancak belirginleşmeleri Sanayi Devrimi'nin getirmiş olduğu farklılaşmalarla ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi gerçekten sosyo-politik sonuçları itibari ile değerlendirildiğinde beraberinde bir çok farklılaşmalar getirmiştir. Bu farklılaşmalar başlıca üç ideolojinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu ideolojiler liberalizm, sosyalizm ve muhafazakarlıktır.[148]

Bu üç ideoloji, analitik düzeyde ele alındığı zaman esasen birer siyasi ideolojidir. Ancak bu ideolojilerin sadece siyasi yönlerini ortaya koymak veya ekonomik yönden soyutlayarak ele almak mümkünse de bu ideolojilerin gerçeklik planında ekonomi ile ayrışmaz bir biçimde iç içe olduğu tartışılmaz birer gerçektir. Dolayısıyla bu çalışmada bu üç ideolojinin siyasi ve ekonomik yönleri ayrıştırılmadan bir bütün olarak ele alınacaktır.

[146] Cliff Alcock, Guy Duly & Edwin Griggs, **Introducing Social Policy,** 2.nd., Essex, Pearson Education Limited, 2008, p. p. 185.
[147] Robert A. Nisbet, **Muhafazakarlık: Düş ve Gerçek**, Çev. M. Fatih Serenli & Kudret Bülbül, Ankara, Kadim Yayıncılık, 2007, s. 45.
[148] Gül, **a.g.e.,** s. 143.

1.4.2. İdeolojilerin Refah Devleti veya Sosyal Politika Perspektifleri

Sosyal politikanın tarihsel sürecini iyi analiz etmek için diğer faktörlerle beraber ideolojilerin de iyi analiz edilmesi gerekmektedir.[149] Bu "iyi analiz"den kastedilen ideolojinin odak noktalarını teşkil eden kavramları ele alarak çeşitli yönleriyle çözümleyerek sosyal politika ile ilişkilendirerek analitik bir inceleme yapmaktır.[150]

İdeolojilerin sosyal plolitika perspektifleri, onların sosyal politikanın merkezinde yer alan temel kavramlara yüklediği anlamlardır. Diğer bir deyişle ideolojilerin sosyal politika perspektifleri onların eşitlik, adalet, özgürlük, hak ve devletin rolü gibi konulardaki söylemlerdir.[151] Öte yandan ideolojilerin bu söylemleri sosyal politika araştırmacılarının bazılarına göre sosyal politikanın temel değerleri[152], sosyal politikanın temel fikirleri veya kavramları[153] olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu bölümde sosyal politikanın temek değerleri eşitlik, adalet, özgürlük ve haklar kavramsal açıdan ele alınacaktır.

1.4.2.1. Eşitlik

Eşitlik kavramının kapsamının, sınırlarının ve uygulama araçlarının neler olması gerektiği Aristo'dan bu yana tartışılagelmiştir. Zira, adalet kavramının çekirdeğini meydana getiren eşitliğin, bu denli tartışılması kavramın sınırları ve içeriği ile ilgili

---

[149] Mark Walsh, Paul Stephens & Stephen Moore, **Social Policy & Welfare**, UK, Stanley Thornes Publication, 2000, p. 13-15.; Elizabeth A. Segal, **Social Welfare Policy and Social Programs; A Values Perspectives**, USA, Brooks/Cole, Cengage Learning Publication, 2010, p. 53.; Vic George & Paul Wilding, **Ideology and Social Welfare**, USA, Routledge & Kegan Paul Ltd, 1976; Martin O'brien & Sue Penna, **Theorizing Welfare Enlightenment and Modern Society**, London, Sage Publication, 1998, p.16; Derek Birrell, Alan Murie, "Ideology, Conflict and Social Policy", **Journal of Social Policy**, Vol. 4, No. 3, 1975, p.1.; Emanuel de Kadt, "Ideology, social policy, health and health services: A Field of complex interactions", **Social Science and Medicine**, Vol. 16, No. 6, 1982, p. 741-752.

[150] Atilla Yayla, **Liberalizm**, Ankara, Turhan Yayınları, 1992, s. 11.

[151] Michael Lavelette & Alan Pratt, **Social Policy Theories, Concepts and Issues**, 3th ed., London, Sage Publication, 2006, p. 7.

[152] Paul Spicker, **An Intoduction to Social Policy**, (Çevrimiçi), http://www2.rgu.ac.uk/publicpolicy/introduction/policy.htm, 04.03.2015.

[153] Ken Blakemore & Edwin Griggs, **Social Policy: An Introduction**, 3th ed., London: Open University Press, 2007, p.15.

görüş birliğine varılamamasından kaynaklanmaktadır.[154] Daha açık bir ifade ile eşitlik kavramı herkesin üzerinde uzlaştığı bir kavram değildir. Siyasi ideolojileri temelde farklılaştıran da eşitlik kavramını farklı ele almalarıdır.

Eşitlik, refah devletinin ve sosyal politikanın en önemli yapı taşıdır. Çünkü refah devleti veya sosyal politika denildiğinde akla "yeniden dağıtım" gelmektedir. Dolayısıyla eşitlik (equality) bir anlamda refah devletinin "gerekçesi veya meşruiyeti"nin de temelidir. Diğer taraftan, eşitlik denildiğinde "neyin eşitliği" sorusu da ortaya çıkmaktadır. Makul olarak bu soruya üç cevap verilmektedir: Statü eşitliği, kaynakların ve fırsatların eşitliği ve refahın veya faydanın eşitliğidir.[155] Ele alındığı değerler çerçevesinde sınırları değişen eşitlik kavramı, sosyal eşitlik çerçevesinde ele alındığında, maddi eşitlik (equality of material condition), fırsat eşitliği (equality of opportunity) ve sonuç eşitliği (equality of outcome) olmak üzere başlıca üç türünden bahsedilebilir.[156]

Maddi eşitlik, kuralların eşitliğini değil, konumların da eşitliğini gerektirir. Bu anlamda maddi eşitlik sonuç çizgisini esas alan, somut sonuçları olan bir eşitliktir.[157] Sonuç eşitliği (Equality of outcome/results) insanların nerede başlayacaklarını değil nerede bitireceklerini ele alır. Kaynakların eşitliği (equality of resources) tercihlerin ve zevklerin çeşitliliğini görmezden gelmektedir. Çünkü insanların istedikleri sınırsızdır, dünyadaki kaynakların da sınırlı olduğu gerçeği dikkate alındığında pek az insan istedikleri her şeye kavuşabilecektir. Oysa insanların refah duygularını eşitlerseniz anayasal açıdan onlara daha fazla vererek bu durum sona erdirilebilir.[158] Daha açık bir ifade ile eşit gelir, eşit eğitim düzeyi, eşit sağlık ve vb. hayat akışındaki

---

[154] Kübra Doğan Yenisey, "Kadın Erkek Eşitliği Bakımından Türk İş Hukuku'nun Avrupa Birliği Hukuku İle Olası Uyum Sorunları", **Kamu-İş**, C. 6, Sayı 4, 2002 (Çevrimiçi), http://www.kamu-is.org.tr/pdf/643.pdf , 04.05.2013.

[155] Goodin, **Reasons for Welfare, a.g.e.,** p. 52.

[156] Alcock, Duly, Griggs, **a.g.e.,** p. 177; Ruth Lister, **Understanding Theories and Concepts in Social Policy**, Bristol, UK, The Policy Press, 2010, p. 234-240; Yenisey, **a.g.e**., s. 12.

[157] Ahmet İnsel, "Fırsat Eşitliği Değil, Eşitlik?" **Radikal Gazetesi**, 15.02.2009 (Çevrimiçi), http://www.radikal.com.tr/radikal2/firsat_esitligi_degil_esitlik-921938 , 22.05.2013

[158] Anne Phillips, "Definding equality of outcome", London School of Economics (LSE) Research Online, (Çevrimiçi), http://eprints.lse.ac.uk/533/1/equality_of_outcome.pdf, 04.03.2015

eşit sonuçlar[159] bu sorun ortadan kaldırılabilir. Son olarak fırsat eşitliği, insanların herhangi bir başarıyı elde etmesi eşit fırsatlara sahip olmasını temel almaktadır.[160]

Fırsat eşitliği başlıca iki sacayağı üzerine kurulmuştur. Bunlardan birincisi bireyler arasındaki oyun sahasının düzlüğü prensibi (başlangıç pozisyonların eşit olması), ikincisi ise eşit şartlarda yarışmaya dahil olan gruplar arasında ayrımcılık yapılmaması prensibidir. Birinci prensibe örnek olarak, dezavantajlı durumda bulunan çocuklara ilave eğitimler verilerek ileri dönemde iş bulmak için iyi eğitim almış çocuklara karşı rekabet edebilmesinin sağlanması verilebilir. İkinci prensibe örnek olarak da herhangi bir pozisyona uygunluk için ırk ve cinsiyet gibi değişkenlerin hesaba katılmaması verilebilir.[161]

Son yıllarda Avrupa Birliği'nin fırsat eşitliğini özellikle ön plana çıkardığı görülmektedir. Birlik, Amsterdam Anlaşması ile ortak bir eşitlik gündemine sahip olmuştur. Özellikle kadın ve erkek emeği arasındaki eşitsizlikler ile iş hayatında cinsiyet ayrımcılığının kaldırılması, AB fırsat eşitliğinin temel amacını oluşturmaktadır.[162] Öte yandan, fırsat eşitliği, modern anlamda İngiliz refah devletinin temelini oluşturmuştur. İngiliz sosyal refah kurumlarının önemli bir kısmının temelini " fırsat eşitliği"nin oluşturduğu söylenebilir.[163]

Eşitlikle ilgili ileri sürülen argümanların hemen hemen hepsi "toplumlar ne tür bir eşitliği" veya "neyin eşitliği"ni hedeflemelidir sorusu olmuştur.[164] Bu soruya sosyal liberal düşünürler, "hayata başlama noktalarının eşitliği" şeklinde cevap vermişlerdir.[165] Bir başka deyişle piyasaya girme konusunda dezavantajlı olan kişilerinde dikkate alınmasını istemişlerdir (Örneğin, Kadın kotası, özürlü kotası gibi

[159] Blakemore, Griggs, **a.g.e.,** s. 20.
[160] Alcock, Duly, Griggs, **a.g.e.,** p. 177.
[161] John E. Roomer, **Equal Opportunities**, Cambridge, USA, Harvard University Press,1998, p. 1-5.
[162] Çiğdem Şahin, "Fırsat Eşitliği AB Açısından Ne İfade Ediyor?", **Toprak İşveren**, Sayı, 73, 2007, s. 4.
[163] Coffey, **a.g.e.,** p. 59.
[164] Norman Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, (Çev. Mustafa Erdoğan & Yusuf Şahin) Ankara, Liberte Yayınları, 2.bs., 2004, s. 209; Francisco H. G. Ferraira & Jeremie Gignoux, **Eğitimde Fırsat Eşitsizliği: Türkiye Örneği,** Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı Çalışma Raporu, Sayı 4, Ankara, Mart 2010.
[165] Barry, **Modern Siyaset, a.g.e.,** 2bs. s.209.; Friedrich A. Hayek, **Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük Cilt II: Sosyal Adalet Serabı,** Çev. Mustafa Erdoğan, İstanbul Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık 1995, s. 120.

önlemler). Sol ideolojik temelde yazan yazarlar ise "sonuç eşitliği üzerinde durmuşlardır.[166] Öte yandan, nobel ekonomi ödüllü Amartya Sen ise eşitliği "yeteneklerin ve işlevlerin eşitliği" üzerine temellendirmiştir.[167]

1.4.2.2. Adalet

Adalet, dağıtıcı ve düzeltici adalet olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Düzeltici adalet bir hukuksal işlem adaletidir. Daha açık bir ifade ile yasa önünde eşitlik ve hak ihlallerinin tazmini ilkesiyle ilgilidir.[168] Dağıtıcı adaletin özünde ise eşitlik ilkesi vardır. Esasen dağıtıcı adalet veya sosyal adalet[169] piyasa ekonomisi sayesinde sağlanan gelirin yeniden dağıtımı noktasında ortaya çıkmaktadır. Zira bu dağıtımın rasyonel bir şekilde bölüşümü yeterli bulunmamaktadır.[170]

Literatürde adalet teorileri genel olarak iki grup altında toplanmıştır. İlk grupta piyasa adaleti (negatif adalet) [171] yer almaktadır. İkinci grupta ise sosyal adalet teorisi (pozitif adalet) gelmektedir[172] Prosedürel adalet teorisi adaletin değerlendirilmesini bireylerin eylemleri ile mümkün olacağını öngörür. Sosyal süreçleri veya gelir dağılımı kalıplarını onaylamak veya kınamakla ilgilenmez. Daha açık bir ifade ile, adalet kurallarla ilgili bir durumdur. Eğer o negatif özgürlük anlayışına uygun ve kurallarla uyumlu ise adildir. Bunun dışında piyasa ekonomisi içinde gelir

---

[166] Philipe Marliere, "Avrupa'da Sosyal Demokrasi: Süreklilik ve Değişim", **Sosyal Demokrasi Okumaları**, Ed. İbrahim Sarıtaş, Ankara, Orion Kitabevi, 2012, s. 40.

[167] Amartya Sen, **The Idea of Justice**, Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press, 2009, p. 230-250; Sen'in diğer çalışmalarına bkz: James Foster & Amartya Sen, **On Economic Inequality**, Oxford, Oxford University Press, 1997.

[168] Sururi Aktaş, **Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi**, Ankara, Liberte Yayınları, 2001, s. 187.

[169] Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e**., s.75.

[170] Senem Kurt, "Hayek'in Özgürlük ve Adalet Teorisi", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 2, Sayı 3, 2006, s. 206.

[171] Prosedürel adalete aynı zamanda negatif adalet de denilmektedir. Bkz: Mustafa Erdoğan, "Özgürlük, Adalet, Refah", **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, 2.bs. , Ed. Atilla Yayla, Ankara, Siyasal Kitabevi, ,1999, s.351.

[172] Sosyal adalet teorisi, sosyal liberal düşünür Thomas Hill Green çizgisinde gelişen ve son dönemde John Rawls tarafından savunulan sosyal adalet teorisidir. Joh Rawls'ın adalet teorisi bazı yazarlarca klasik liberallerin prosedürel adalet grubuna dahil edilirken bazı yazarlarca da sosyal adalet teorileri grubuna dahil edilmektedir. Örneğin Yayla, hak ve özgürlükler noktasında prosedürel adalet grubuna dahil ederken, dağıtımı savunması nedeni ile de sosyal adalet grubuna dahil eder. Ama yine de bir bütün bakıldığında sosyal adalet teori grubunda olacağını belirtir. Bkz: Atilla Yayla, "Adalet Teorilerine Bir Bakış", **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, 2.bs. , Ed. Atilla Yayla, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999, s. s. 341.

dağılımının adil olup olmama durumundan söz etmek ütopikten başka bir şey değildir.[173]

Prosedürel adalet veya usuli adalet teorisyenlerine göre adalet ancak bireysel hak edişlerdir (entitlements ve desert). Usuli adalet ile piyasa ekonomisi arasında açık bir bağlantı vardır. Piyasa, üretim faktörlerini yönlendiren en etkin araçtır. Dolayısıyla üretim faktörlerini en etkin kullanılan bir alan olan piyasaya yeniden dağıtım politikaları anlayışıyla müdahale edilmesi piyasanın işlerliğine zarar verecektir. Bu durum, en sonunda herkesin durumunun kötüleşeceği anlamına gelmektedir.[174]

Sosyal adalet, toplumun bölünebilir tüm değerlerinin dağıtımında uygulanan bir ilkeler bütünüdür. Bununla birlikte özellikle II. Dünya Savaşı sonrası refah devleti döneminde sosyal adalet, zenginlik ve gelirin adil dağıtılması ilkelerinin ne olması gerektiği üzerine yoğunlaşmıştır.[175] Dolayısıyla da doğal olarak sosyal adalet savunucuları bu ilkelerin veya dağıtım politikalarının kıstasları[176] ile ilgilenmişlerdir. Bu ilkeler veya kıstaslar herkese hak ettiğine göre (hak ediş -desert), herkese liyakatına göre (liyakat - merit), herkese ihtiyacına göre, herkese değerine göre, herkese hak ettiğine göre herkese çalışmasına göre, herkese yaptığı anlaşmaya göre şeklinde ortaya çıkmıştır.[177] Sosyal adalet, usuli adalet (prosedürel adalet) anlayışının ön gördüğü bireylerin eylemleri bakımından adalet anlayışından farklı olarak toplumun adaleti ve adaletsizliği noktasında adaleti ele alır. Bu bakımdan çoğu sosyal adalet teorisi toplumcudur.[178]

Adalet teorilerin hemen hepsi eşitlik mülahazası taşır. Bu teoriler bir ortak noktada birleşmektedir. Bu ortak nokta da "bütün insanların eşit bir şekilde muameleye hakları olduğu" dur. Sosyal adalet açısından eşitlik daha da önemlidir. Zira sosyal adaletin temel yapı taşı eşitliktir.[179]

---

[173] Yayla, **Adalet Teorilerine Bir Bakış, a.g.e.,** s. 333-337.; Erdoğan, **Özgürlük, Adalet, Refah, a.g.e.**, s.352-354.; Barry, **Modern Siyaset, a.g.e.,** 2.bs. s. 163-170.
[174] Norman Barry, "**Modern Siyaset Teorisi**, (Çev. Mustafa Erdoğan & Yusuf Şahin), Ankara, Liberte Yayınları, 3.bs., 2012, s. 257-266.
[175]Mustafa Erdoğan, "Özgürlük, Adalet, Refah", **Sosyal ve Siyasal Teori Seçme Yazılar**, , Ed. Atilla Yayla, 2.bs., Ankara, Siyasal Kitabevi,1999, s.354.
[176] Norman Barry, **Modern Siyaset, a.g.e.,** 2bs. p. 153.
[177]David Miller, **Principles of Social Justice**, Cambridge, USA, Harvard University Press, 1999, p.93
[178] Barry, **Modern Siyaset, a.g.e,** 2bs. s.171-174.
[179]**A.e.,** s. 192.

Sosyal adalet ile ilgili söylemler büyük ölçüde "eşitlik" ve "haklar" ile ilgilidir. Eşitlik ile ilgili temel meseleler iki söylemle öne çıkmaktadır. Birinci söylem, eşitlikçiliğin sahasını çizerken ortaya çıkmaktadır. Bu söylem insan davranışlarını neyin etkilediği üzerine odaklanmıştır. Özellikle eşitsizliğin ahlaki kısmı ile ilgilidir. Örneğin klasik liberalizm ideolojisine göre birey piyasa ekonomisinde kendi çıkarını veya bireysel faydasını maksimize etme eğilimindedir. Dolayısıyla çalışma hayatında eşitçilik, teşvikleri boşunadır. Bunun gibi eşitsizlik neticesinde eğer refah yardımları yapılıyorsa insanlar niye çalışsınlar söylemleri bu noktada ifade edilen söylemlerdir. İkinci söylem ise eşitsizliğin pratik kapsamı ile ilgilidir. Bu noktadaki söylemler daha çok "sonuç eşitliği" ile "fırsat eşitliği" arasındaki ayrımlar üzerinedir. "Sonuç eşitliği" söylemini tercih eden araştırmacılar insanları eşit değerde konumlara yerleştirmeyi amaçlarken, "fırsat eşitliği söylemini kullanan araştırmacılar da bireylere eşitsiz bir toplum içinde eşit başlangıç noktaları vermeyi amaçlamaktadırlar.[180]

1.4.2.3. Özgürlük

Özgürlük "negatif özgürlük" ve "pozitif özgürlük" [181] olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Negatif özgürlük, bireyi her türlü zorlamadan, müdahaleden kurtarmayı amaç edinirken, pozitif özgürlük ise bireyin kendi kendisinin efendisi olmasını, böylece bireyin otonom bir kişiliğe (kendi kendini yöneten, kendi kendisinin efendisi) dönüşmesini amaçlamaktadır. Daha açık bir şekilde negatif özgürlük daha çok bireye müdahale edebilecek dış unsurlar üzerinde dururken; pozitif özgürlük, demokratik kurumlar aracılığı ile bireyin içsel potansiyelini harekete geçirmesi veya kendi kendini yönetmesi (öz-denetim) gibi bir süreci vurgulamaktadır.[182]

---

[180] Peter Taylor-Gooby, "Eşitlik, Haklar ve Adalet", (Çev. Barış Yıldırım), **Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar,** Eds. Pete Alcock, Margaret May & Karen Rowlingson, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011, s. 56-65.

[181] Pozitif özgürlük anlayışının önde gelen savunucusu Isaiah Berlin'dir. Berlin, pozitif özgürlüğü bireyin kendi kendisinin efendisi olarak tanımlamaktadır. Bkz: Isaiah Berlin, **Liberty**, New York & Oxford, Oxford University Press, 2002, p. 178.

[182] David Miller**, Liberty**, Oxford, Oxford University Press, 1991, p. 2-5; Paul Spicker**, Liberty, Equality and Fraternity**, Bristol, The Policy Press, 2006, p. 25; Lister, **Understanding Theories, a.g.e.,** s. 225; Ömer Çaha, **Dört Akım Dört Siyaset**, 3.bs., Ankara, Orion Kitabevi, 2007, s. 27.

Negatif özgürlük öğretisinin temel ilkesi her bireyin kendi çıkarını en iyi bileceği üzerine kuruludur. Bir bakıma bu, bireyin hedeflerinin ve amaçlarının devletin belirlememesi düşüncesidir. Bu düşüncenin aynı zamanda klasik liberalizmin öngördüğü *laissez-faire* iktisadı ile tarihi bir bağlantısı vardır. Zaten klasik liberalizmin savunucularının çoğunun minimal bir devletten yana oldukları açıktır.[183]

Sosyal politika açısından negatif ve pozitif özgürlüğün anlamı devlet müdahalesi noktasında anlaşılır bir noktaya kavuşmaktadır. Negatif özgürlük devletin insanların özgürlüklerini artırma amacı taşıyan; kaynakları yeniden dağıtma, eşitliği sağlama ve yoksulluğu azaltma gibi bir takım gerekçelerle ekonomiye müdahale etmesinin onu haklı çıkarmayacağını savunur. Diğer taraftan, pozitif özgürlük ise devletin müdahalesiyle, sosyal harcamaların artmasıyla ve yeniden dağıtıcı politikalarla özgürlüklerin artabileceğini savunmaktadır.[184]

1.4.2.4. Haklar

Hakların kavramsallaştırmasına Marshall'ın[185] "Citizenship and Social Class" adlı çalışmasıyla başlamak yerinde olacaktır. Zira Marshall yaklaşık 75 yıl önce vatandaşlık temelinde hakları; sivil hak, siyasal hak ve sosyal hak olarak üçe ayırmıştır.

Haklar genel olarak kurallardır. Refah bağlamında haklar ise genel ve bireysel olarak ele alınabilir. Kıta Avrupa'nın refah devletler programları üyelik ve bireysel haklar ile ilgili belirli haklar geliştirmiştir. Söz konusu haklar sosyal korumayı sağlamak için etkili bir yoldur; ancak bu haklar nüfusun tamamı için geçerli olacağı anlamına gelmemektedir. Örneğin İngiltere vatandaşlık temelinde herkese belirli haklar vermiştir. Öte yandan vatandaşlık temeli hakların dışında "insan hakları" kapsamında geliştirilen ve herhangi bir siyasi topluma üyeliğine bakılmaksızın herkese verilen

[183] Barry, **Modern Siyaset, a.g.e**, 3bs. s. 348; Spicker negatif özgürlüğün çerçevesini başlıca üç noktadan hareketle çizmektedir. Bunlar: Başkası tarafından müdahale edilmeme, devlet tarafından müdahale edilmeme ve başkası tarafından baskı veya tehdit edilmemedir. Bkz: Spicker, **Liberty, a.g.e**., 8-10.
[184] Alcock, Duly, Griggs, **a.g.e.,** p. 169.
[185] Marshall**, a.g.e.,** s. 20-29.

haklardır. Bir çok uluslararası kurum, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi insan haklarını vatandaşlık haklarının da ötesinde savunmaktadırlar.[186]

Sivil haklar genellikle herhangi bir ülkede yaşayan bireyin eşit vatandaşlık temeline dayanarak sahip olduğu ayrıcalıklı haklardır. Bunlar; yaşam hakkı, ifade özgürlüğü, mülkiyet sahibi olma, basın özgürlüğü, güvenlik hakkı, kamu alanlarında eşit bulunma hakkı vb. şeklinde örneklendirilebilir.[187] Siyasi haklar oy kullanma hakkı, siyasi partilere üye olma hakkı; sosyal haklar ise, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hakkı başta olmak üzere refah sisteminden faydalanma hakkıdır.[188] Öte yandan, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda seçme, seçilme, siyasi partilere üye olma, siyasi partilerden serbestçe çıkabilme şeklinde; sosyal haklar da çalışma hakkı, sendika kurma hakkı, konut hakkı, sosyal güvenlik hakkı, grev ve lokavt hakkı olarak ifade edilmektedir.[189]

Haklar üzerinden yapılan söylemler, "hak ediş, hak etme, liyakat, hakkaniyet" temelinde de yapılmaktadır. "Hakediş"lere dair argümanlar ise normatif sistemlerle bağlantılıdır. Örneğin çalışma temelinde sosyal sigorta yardımlarının verilmesi, yaşlı insanlara yardımlar yapılması, aile etiği gibi, toplumsal düzenin devamı açısından bu düzeni sağlayanlara bir yükümlülük borcunun ödenmesi birer hak ediş argümanı olarak ifade edilmektedir.[190] Sosyal adaletin en önemli bir parçası olarak "hak etme olgusunu gören Miller, sosyal adaleti sadece hak ediş unsuruna dayandırmanın yanlış olacağını ifade etmiştir. Miller'e göre sosyal adaletin diğer dayanak noktaları gereksinimler, yasal haklar ve eşitliktir.[191]

---

[186] Paul Spicker, **An Introduction to Social Policy**, (Çevrimiçi), http://www2.rgu.ac.uk/publicpolicy/introduction/principles.htm#rights, 02.03.2015
[187] Lister, **Understanding Theories, a.g.e.,** p. 195; Blakemore & Griggs, **a.g.e,** s. 33; Legal Information Institute, **Civil Rights**, Cornell University, (Çevrimiçi), https://www.law.cornell.edu/wex/civil_rights, 02.03.2015.
[188] Blakemore & Griggs, **a.g.e,** s. 33.; Lister, **Understanding Theories, a.g.e.,** s. 195
[189] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, (Çevrimiçi), http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/anayasa.bolum?p1=1, 02.03.2015
[190] Gooby, **Eşitlik, Haklar, a.g.e**.,s. 58-59.
[191] Miller, **Principles of Social Justice, a.g.e.,** p.245.

1.4.3. Liberalizm, Muhafazakarlık, Sosyalizm ve Sosyal Demokrasi İdeolojilerinde Sosyal Politika Perspektifleri

Bu bölümde liberalizm, muhafazakarlık, sosyalizm ve sosyal demokrasi ideolojilerin yukarıda değinilen sosyal politika perspektiflerini nasıl ele aldıkları konusuna değinilecektir. Her bir ideolojinin sosyal politika perspektifi ortaya konulmasının yanısıra bu bölümde her bir ideolojinin tarihsel süreçteki gelişimine de kısaca değinilecektir. Bu bölümde çeşitli kaynaklarda bir ideoloji çeşidi olarak ifade edilen Anarşizm, Faşizm ve Feminizm ideolojisi çalışmaya dahil edilmemiştir.

1.4.3.1. Liberalizmin Sosyal Politika Perspektifleri

Liberalizm öğretide kimi yazarlarca 17. yüzyılda kimi yazarlarca da 19. yüzyıl ortalarında ortaya çıkan bir ideolojidir.[192] Liberalizm temel dayanak noktaları itibarı ile siyasi bir ideolojidir.[193] Ancak yerine göre iktisadi, siyasi ve felsefi anlamda kullanılabilmektedir. Öğretide her ne kadar liberalizmin esas itibariyle siyasal bir ideoloji olduğu ifade edilse de, iktisadi bir doktrin olduğu yönünde görüş belirten yazarlar da mevcuttur.

Ülkelerin siyasal, ekonomik, kültürel, tarihsel yapılarına göre farklılık gösteren[194] liberalizmin tarihsel süreçteki gelişimine bakıldığında bazı aşamaların karşımıza çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi klasik liberalizmdir.[195] Tarihsel süreçte John Locke (1632-1704), David Hume (1711-1776), Adam Smith (1723-1790) gibi düşünürlerin öncülüğünde başlayan ve 18. yüzyılda gelişen, 19. yüzyılın ikinci

---

[192] Jennifer Pitts, **A Turn To Empire, The Rise of Imperial In Britain and France**, New Jersey, Princeton University Press, 2005, p.3. Ancak bazı çalışmalarda liberalizmin kökleri Antik Yunan'a kadar götürülmektedir. Bkz: Çoşkun Can Aktan, **Gerçek Liberalizm Nedir**?, İzmir, T Yayınları, 1994, s. 18-19; Gül, **a.g.e**.,s. 24.

[193] Liberalizmin siyasi bir ideoloji olduğunu belirten yazarlar için bkz: George Sabine, **Siyasal Düşünceler Tarihi 3-Yakın Çağ** (Çev. Özer Ozankaya), Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1969, s. 119; Mustafa Erdoğan, **Liberalizm ve Türkiye'de Liberal Eğilimler**, Liberal Düşünce Topluluğu" (Çevrimiçi), http://www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=NDY2, 01.05.2013.

[194] Liberalizm ideolojisi ülkeler arasında da farklılık göstermektedir. Örneğin Fransız, İngiliz ve Amerikan Liberalizmin değişimi ve yapısı bazı değişiklikler göstermektedir. Bkz. Gül, **a.g.e.,** s. 11-12.; Örneğin Türkiye'deki ideolojilerin söylemleri buna iyi bir örnek olarak verilebilir. Türkiye'de liberalizm ideolojinin gelişimi için bkz: Simten Coşar, Liberal Thought and Democracy in Turkey, **Journal of Political Ideologies**, Şubat 2004, Vol. 9, No. 1, 2004, s. 71-98.

[195] Çaha, **Dört Akım**, **a.g.e.,** s. 19.

yarısına kadar devam eden liberalizme "klasik liberalizm" denilmektedir. Klasik liberalizm refah devleti veya sosyal politika perspektifleri; sınırlı hükümet, kanun hakimiyeti, güçler ayrılığı ilkesi, bireycilik, özel mülkiyet, piyasa ekonomisi sistemi, negatif özgürlük, doğal haklar ilkesi olarak sıralanmaktadır.[196] Diğer açıdan temel insan hakları, anayasal hükümeti temel alan bir ideolojidir.[197]

19. yüzyılın ikinci yarısında liberalizme yöneltilen kolektivist eleştiriler karşısında, liberalizm, İngiliz düşünür T. H. Green tarafından yeniden şekillendirilmiştir. Green'in ardından gelen L. T. Hobhouse ve J.A. Hobson gibi düşünürler de "revizyonist liberalizm"in (veya sosyal liberalizm) gelişmesine öncülük etmişlerdir. Batıda 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geçerli bir ideoloji haline gelen revizyonist liberalizm, temelde liberalizmin negatif özgürlük anlayışının yetersiz olduğundan hareketle, bireylerin özgürleştirilmesi için devlete aktif görevler verilmesini esas alır.[198] Bir diğer açıdan bakıldığında sosyal liberalizmin sivil ve sosyal haklar doktrini etrafında geliştiği söylenebilir.[199] Denilebilir ki, liberalizm ideolojisinin temel dayanak noktaları; rasyonel birey, özgürlük, devlet, doğal düzen veya piyasa ekonomisi, hoşgörü ve özel mülkiyettir.[200]

Sosyal liberal ideolojisi temelde negatif özgürlüğü yeterli görmez. Bunun yerine toplumun ve devletin kamu yararını gerçekleştirmek amacı ile müdahalelerde bulunabilmesini öngörür. Daha açık bir ifade ile, devlet bireylerin refahını geliştirmek ve onlara daha iyi bir hayat seviyesi sunması adına piyasaya müdahalelerde bulunabilmelidir.[201] İlk sosyal liberal düşünürlerin ileri sürdüğü bu söylemler Keynes'i etkilemiştir. Nitekim ileriki yıllarda 1929 yılında tüm dünyada

---

[196] Mustafa Erdoğan, **Liberalizme Yeniden Bakış,** Liberal Düşünce Topluluğu, (Çevrimiçi) http://www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=NTEy, 04.05.2013; Friedrich August von Hayek, **Liberalizm,** Liberal Düşünce Topluluğu, (Çevrimiçi), http://www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=MzY3 , 04.05.2013; Gül, **a.g.e.,** 22-23;
[197] Çaha, **Dört Akım, a.g.e.,** s.19.
[198] Mustafa Erdoğan, **Sosyal-liberal sentez**, Liberal Düşünce Topluluğu, (Çevrimiçi), http://www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=-ODkz, 04.05.2013
[199] Çaha, **Dört Akım,a.g.e.,** s.19.
[200] Öğretideki liberalizmin temel dayanak noktaları için bkz: Taşçı, **Sosyal Politika Ahlakı, a.g.e.,** s. 158-164.; Çaha, **Dört Akım, a.g.e.** s. 15-54.
[201] Barbara Goodwin, **Using Political Ideas**, 5th ed., USA, John Wiley & Sons Ltd. , 2007, p. 58.

yaşanan ekonomik krizin aşılması için Keynes'in dillendirdiği bu söylemler pek çok iktisatçı tarafından benimsenmiş ve sonraki yıllarda meşruiyet kazanmıştır.[202]

Ancak 20. yüzyılın son çeyreğinde özellikle yüksek enflasyon, ekonomik büyümedeki durgunluk, işsizlik ve petrol krizi gibi olgular "sosyal liberalizm"in sorgulanmasına neden olmuştur. Bu yeniden şekillenen liberalizmin (neo- liberalizm) öncülüğünü F.A. Hayek, L. Von Mises, M. Friedman, R. Aron gibi düşünürler yapmıştır.[203]

Neo-liberalizm, klasik liberalizmin bir devamıdır; doğal haklar, negatif özgürlük anlayışı, bireycilik, sınırlı devlet, serbest piyasa ekonomisi gibi ilkeleri esas alır.[204] Özellikle son 30 yılda batıdaki ülkelere bakıldığında neo-liberalizm ideolojisinin egemen olduğunu söylemek pekala mümkündür. Örneğin İngiltere'de Thatcher, Amerika'da Reagan ve Yeni Zellanda'da Bolger dönemlerinde neo-liberalizm ideolojisinin meşruiyet kazandığı dönemler olmuştur.[205]

Liberalizm toplum veya devlet yerine bireyi esas alır. Liberalizm bireyi, toplumdan da devletten de önde görür.[206] Liberalizm sosyal, ekonomik ve siyasal olayları incelerken temel olarak bireyin eylem ve davranışlarından hareket eder.[207] Liberalizm, bireysel hakları kamu yararı veya toplum yararı için feda etmeyi reddetmektedir. Bu ideolojiye göre asıl olan bireyin çıkarıdır. Bireyin çıkarı sağlandığı zaman toplumun çıkarı sağlanacaktır.[208] Sosyal politika açısından liberalizmin bireycilik ilkesi ele alındığında, toplumun genel refahının, toplumdaki

---

[202] Keynes, "General Theory of Employment, Interest and Money" adlı kitabında kitlesel işsizliğin işgücünün fazla olmasından değil, aksine talebin az olmasından kaynaklandığını ifade etmekteydi. Bkz: John Maynard Keynes, **A General Theory of Employment, Interest and Money**, USA, Harcourt, Brace & World, 1964. Keynes, piyasa ekonomisinin görünmez el ile kendi kendini düzenleyecek bir noktada olmadığını düşünüyordu. Onun tasarladığı teoride kamu yatırımları (talep oluşturma), devlet planlaması, kamu hizmetleri, gelir dağılımı önemli bir yer tutmaktaydı. Geniş bilgi için Bkz: Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s. 195-196.

[203] Gül, **a.g.e.,** s. 23-35.

[204] Julia S. O'Connor, Shola Orloff & Sheila Shaber, **States, Markets, Families (Gender, Liberalizm and Social Policy in Australia, Canada, Great Britain and the United States**, UK, Cambridge University Press, p. 52.

[205] O'Connor, Orloff & Shaber, **a.g.e**., p.52.

[206] Cemal Ali Akal ve diğerleri, **İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi**, İstanbul ,Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, 2003, s.13.

[207] Çoşkun Can Aktan, "Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 28, Sayı,1 Mart 1995, s. 4.

[208] Yayla, **Liberalizm, a.g.e**., s. 140.

bireylerin refahları toplamından ibaret olduğu, dolayısıyla, sosyal refahın en iyi düzeyde sağlanabilmesi için öncelik olarak bireyin refahının maksimum düzeyde sağlanması anlaşılmaktadır.[209]

Liberalizm, bireylerin kendi bilgi sınırları çerçevesinde akla göre hareket edeceğini yani rasyonel davranış göstereceğini öngörür. Dolayısıyla da bireylerin tercihlerinde, Homo Economicus motifi, yani rasyonel düşünme ve bireysel çıkar maksimizasyonu hakimdir.[210] Homo Economicus yani rasyonalite merkezli insan, kendi çıkarlarını herkesten iyi bildiğinden ve en yüksek faydayı amaçladığı için rasyoneldir. Bu bakımdan, liberalizm, piyasa ekonomisinde insanın rasyonelliğini fayda amacına göre tanımlar. Bu noktadan hareketle de liberalizm, piyasayı oluşturan ve faydasını maksimize eden bireyler sayesinde toplumsal faydaya ulaşılacağını öngörür.[211] Aslında bir nevi bireylerin rasyonalitesi onları Homo Economicus olmaya zorlamaktadır. Homo Economicus özelliğini kazanan birey tercihini, kendisi için ekonomik yarar sağlayacak alternatiflerden yana kullanır. Gerek tüketici, gerekse üretici olsun, bireyler aynı refleksten hareket eder. Bu refleks, bireyin kendi çıkarını veya faydasını maksimum düzeye çıkarma refleksidir.[212]

Liberalizm negatif özgürlüğü savunmaktadır. Liberalizmin negatif özgürlük söylemi ise, bireyin baskı ve zorlama olmadan serbestçe karar verebilmesi[213], doğal haklarını serbestçe kullanabilmesi[214] anlamına gelmektedir. Daha açık bir ifade ile liberalizme göre özgürlük (negatif özgürlük), kişinin başkasının hakkını ihlal etmediği müddetçe uygun gördüğünü serbestçe yapabilmesi anlamına gelmektedir.[215]

Liberalizm, bireyin toplumsal yaşam içinde bir aktör olduğunu göz önünde bulundurarak onun devlet veya sosyal çevreden gelebilecek her türlü zorlama veya

---

[209] Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s.49.
[210] Aktan, **Klasik Liberalizm, a.g.e.,** s.4.
[211] Fahri Şeker, Ekonomik Liberalizm ve Etik, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, S.B.E., Kayseri, Temmuz 2007, s. 95-96.
[212] Çaha, **Dört Akım, a.g.e.,** s. 35.
[213] Alan Pratt, "Neo-liberalism and Social Policy" **Social Policy, Theories, Concepts, and Issues**, Eds. Michael Lavalette & Alan Pratt, London, Sage Publication, 3th ed., London, 2006, p. 20.; Aktan, **Gerçek Liberalizm, a.g.e**., s.14; Yayla, **Liberalizm, a.g.e.,** s. 148-149.
[214] O'brien & Penna, **a.g.e**., p. 18.
[215] Edwin van de Haar, **Classical Liberalism, and International Relations Theory,** New York, The Palgrave Macmillan Publication, 2009, p. 23-24. ; Robert E. Goodin, **The Real Worlds of Welfare Capitalism**, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, p. 41.

müdahalelerden uzak olması gerektiğini kabul etmektedir. Bunun için liberal düşünce bireysel özgürlük için devletin sınırlandırılması ve hukukun vesayeti altına alınması gerektiğini savunur. Aslında bu da bir nevi liberalizmin, bireyden üstün olan devletin bireyin yakasından elini çekmesini öngören "negatif özgürlük "anlayışına dayanmaktadır.[216]

Liberalizmin negatif özgürlüğünün bir de ekonomik yönü vardır. Ekonomik özgürlük yani teşebbüs özgürlüğü, serbestçe ekonomik faaliyetlerde bulunmak anlamına gelmektedir.[217] Daha açık bir ifade ile, üreticilerin, tüketicilerin hiç bir sınırlama ile karşılaşmaksızın istediği gibi (rahatça) ekonomik mübadeleyi yapma anlamına gelmektedir. [218] Liberalizm devlet anlayışında odak nokta bireydir. Yukarıda anlatıldığı üzere, birey toplum ve devletten önce geldiğinden, liberalizm devlete sınırlı bir rol verir.[219] Bu sınırlı devlet anlayışı, gece bekçisi devleti, düzenleyici devlet, koruyucu devlet, vb. gibi kavramlarla ifade edilmektedir.[220] Fakat diğer taraftan bu sınırlama ile beraber devlete bazı sorumluluklar da verilmektedir. Bu sorumluluklar adalet, iç güvenlik ve ulusal savunmadır.[221]

Liberalizm devleti zor kullanarak bireyin haklarını ihlal edecek en büyük mekanizma olarak görmektedir. Bu nedenle liberalizm devletin sınırlandırılmasını ve hukukun üstünlüğünü şart koşar.[222] Devletin sınırlanması, tüm toplumsal alanı kuşatan sosyalist devlete olduğu kadar, "refah devleti"ne veya "sosyal devlet"e de karşı bir devlet yapılanmasını ifade eder.[223] Bununla beraber yukarıda bahsedildiği üzere liberalizm, bireyin tek başına yapamayacağı birtakım sorumlulukları da devlete yüklemektedir. Bu sorumluluklar; adalet, iç güvenlik, ulusal savunmadır ve mahkemeler, polis ve orduya tekabül etmektedir.[224] Kısacası, liberalizm öncellikle

---

[216] Çaha, **Dört Akım, a.g.e.,** s. 25.
[217] Yayla, **Liberalizm, a.g.e.,** s.164.
[218] Çaha, **Dört Akım, a.g.e.,** s. 30; Halis Çetin, "Liberalizmin Temel İlkeleri", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 2, Sayı, 1. 2001, s. 226.
[219] Çetin, **a.g.e.,** s. 228.
[220] Aktan, **Gerçek Liberalizm, a.g.e.,** s. 16.
[221] O'brien & Penna, **a.g.e**., s. 18; Aktan, **Gerçek Liberalizm, a.g.e.,** s.190.
[222] Çaha, **Dört Akım, a.g.e.,** s. 25.; Recep Batu Günör, "Friedrich A. Von Hayek'in Siyaset Felsefesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi S.B.E., Ankara, 2008, s. 100.
[223] Mustafa Erdoğan, **Liberalizm ve Türkiye'de Liberal Eğilimler,** Liberal Düşünce Topluluğu (Çevrimiçi), http://www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=NDY2, 7.05.2013.
[224] Yayla, **Liberalizm, a.g.e**., s. 190.

devleti hukuk ile sınırlandırmış ve anayasal bir zemine oturtmuştur. Devleti sınırlandırmak ve kendi içindeki denetimi sağlamak için de güçler ayrımı ilkesini[225] kabul etmiştir. Diğer taraftan da devletin sınırlarını savunma, güvenlik ve adalet gibi temel faaliyetler ile sınırlandırmıştır. Bunun gerekçesi ise toplumda devletin faaliyet alanı genişledikçe toplum üzerine tahakküm kurmasının da aynı oranda artmasıdır.[226] Liberalizm bu tahakkümü sonlandırmayı amaçlar.

Liberalizmi savunanlar, adalet ile eşitlik arasındaki uygulamalara örnek olarak "eşit oy hakkı, siyasi ve anayasal haklarda eşitlik, kanun önünde eşitlik" gibi uygulamaları gösterirler. Gelir ve zenginliğin dağılımına karşı dururlar. Aslında bu bir nevi eşit özgürlük hakkı ve öz saygıyla da ilgilidir. Zira bu düşünürlerin sosyal adalete karşı çıkmalarının nedeni bu tür eşitlikçi yaklaşımların "öz saygıyı" tahrip ettiğini düşünmeleridir.[227]

Gerek klasik liberal düşünürlerin ve gerekse de sosyal liberallerin adalet ile eşitlik arasındaki ilişkinin farkı "fırsat eşitliği" terimi ile ortaya çıkmaktadır. Fırsat eşitliği (equality of opportunity), başta devlet kararlarından direkt etkilenen kamu atamaları olmak üzere, eğitim, istihdam ve diğer haklarda yaş, cinsiyet, inanç, etnik köken, siyasi görüş gibi olgulardan bağımsız olarak (hiç bir ayrım yapılmaksızın) tüm vatandaşların eşit başlangıç şartlarına sahip olmaları anlamını taşır.[228] Öte yandan sosyal politika alanında uzun zamandan beri üzerinde akademik tartışmaların yapıldığı "fırsat eşitliği" kavramı, kaynaklara ulaşabilme ve kaynakları kullanabilme açısından eşitliği temel alır.[229]

---

[225] Güçler ayrımı ilkesi devlet işlerinin farklı organlara bölünerek yapılmasından çok, devletin ana omurgasını oluşturan organların birbirlerini denetlemesi anlamına gelmektedir. Daha açık bir ifade ile bir devletin omurgasını oluşturan yasama, yürütme ve yargı gibi kurumların birbirlerini denetlemesidir. Bkz: Çaha, **Dört Akım, a.g.e**., s.47-48.

[226] **A.e.,** s.48.

[227] Barry, **Modern Siyaset, a.g.e.,** 2.bs. s. 196., O'brien & Penna, **a.g.e**., p. 40-45.

[228] Hayek, **Kanun, Yasama Faaliyeti, a.g.e.,** s. 120; Tayyar Doğan, **Sosyal Politika Kavramları Sözlüğü,** (Çevrimiçi), http://www.ika.org.tr/upload/yayinlar/Sosyal-Politika-Kavramlari-Sozlugu--893556.pdf, 20.12. 2012; Ahmet İnsel, "Fırsat Eşitliği Değil, Eşitlik?" **Radikal Gazetesi**, 15.02.2009 (Çevrimiçi), http://www.radikal.com.tr/radikal2/firsat_esitligi_degil_esitlik-921938 , 20.12. 2012.

[229] Serdar Polat, "Türkiye'de Eğitim Politikalarının Fırsat Eşitliği Üzerindeki Etkileri", (Yayınlanmamış DPT Uzmanlık Tezi), Ankara, 2009, s. 10.

Fırsat eşitliği kavramı demokrasi ile yakından ilişkilidir. Zira herkese adil bir fırsat eşitliği verilmesi ancak tam demokratik bir zeminde mümkün olabilir. Örneğin siyasi sürece katılımda "fırsat eşitliğinin sağlanması" demokrasi açısından son derece önemlidir.[230]

Klasik liberal düşünürler, fırsat eşitliğine, "bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirmesinin önünde duran engelleri" ortadan kaldırdığı oranda sahip çıkarlar. Zira, liberal düşünürler, fırsattaki her bir artışın özgürlükleri artıracağına inanmaktadır.[231] Çağdaş liberal düşünürlerin[232] son dönem savunucusu Hayek, fırsat eşitliğinin sınırlarının genişlemesi durumunun (yani devletin herkes için eşit başlangıç koşulları sağlamaya çalışması) iyi durumda olanlara daha fazla külfet getireceğini ve devletin başarılı oldukça da daha fazla müdahale edeceğini ifade etmektedir. Hayek ilk söylediğinde akla yatkın olan "fırsat eşitliği" kavramının bünyesindeki saklı olan anlamla beraber başka noktalara taşınınca bunun "bireyin hukuk çerçevesindeki özgürlüğünün tahribine" yol açacağı ve altadıcı bir idealden öte bir anlama gelmeyeceğini belirtmektedir.[233] Aynı şekilde Nozick de fırsat eşitliği kavramına karşı çıkmaktadır. Nozick[234]:

> "Herkesin fırsat eşitliği, hayat eşitliği ve benzeri haklara sahip olması bu hakların alt gruplandırmasını gerektirecek ve başka insanlar da bunlar üzerinde hak ve hakedişlere sahip olabileceklerdir. Dolayısıyla hiç kimsenin, başka insanların üzerinde muayyen biçimlerde kullanımını gerektiren bir

[230] Joshua Cohen, **Philosophy, politics, democracy: Selected Essays**, Cambridge, Harvard University Press, 2009, p. 277. Fırsat eşitliği, ailelerin servetlerinin sistematik gözlem ve anketlerle ölçülebilmektedir. Bu ölçme sayesinde ailelerin sosyal konumları, servetlerinin çocuklarının servetleri üzerinde ne kadar etkili olduğunu tanımlayan ve "gelirin nesiller arası elastikiyeti" şeklinde tanımlanan bir kat sayı elde ediliyor. Bu sayının yüksek olması fırsat eşitliğinin sınırlı olduğunu, veya hiç olmadığı anlamına gelmektedir. Katsayının düşük olması da fırsat eşitliğinin artması anlamına gelemktedir. Bkz: Murat Anıl Mercan, "Türkiye'de Nesiller Arası Gelir Hareketliliği," **İktisat, İşletme, Finans Dergisi**, C.27, Sayı 318, 2012, s. 83-94.

[231] Barry, **Modern Siyaset, a.g.e.,** 2bs. s. 197.

[232] Çağdaş Liberal düşünürler için bkz: Thomas Meyer, **Sosyal Demokrasinin Geleceği**, İstanbul, Sosyal Demokrasi Vakfı Yayınları, 2005, s. 9.

[233] Hayek, **Kanun, Yasama, a.g.e.,** s.120-121.; Hayek'in eşitlik anlayışı liberaldir. Yani prosedürel adalet temellidir. Dolayısıyla çağdaş liberal düşünürler gibi Hayek de yasa önünde eşitliği savunur. Dolayısıyla sosyal adaleti temel alan maddi eşitlik anlayışını Hayek, şiddetle reddeder. Bkz: Kurt**, a.g.e**., s. 209.

[234] Nozick**, Anarchy, State, a.g.e.,** p.238.

şeyde hakkı yoktur." diyerek fırsat eşitliğine karşı çıktığını açık bir dille ortaya koymaktadır.

Sosyal liberal düşünürlere göre piyasa ekonomisi çok kötü bir model değildir. Hatta bazıları, farklı argümanlar ileri sürerek piyasa ekonomisinin eşitlikçi olduğunu söylerler. Piyasanın esas kusuru, insanların eşit şarlarda (fiziki varlıklar, yetenekler) piyasaya girememesidir. Dolayısıyla sosyal liberal düşünürler, başlangıç koşullarının (özellikle dezavantajlı durumda olanların) dağılımında eşitliğin sağlanmasını ve bunu sağlayacak düzenlemelerin olmasını isterler .[235] Örneğin, sosyal liberal ekolün son dönem savunucularından Dworkin[236] de, hukuk önünde eşitliği yeterli görmez. Ona göre, eşitlik bireylerin kaynaklara eşit ulaşımını bir başka deyişle "fırsat eşitliğini" de gerektirmektedir.[237] Benzer şekilde sosyal liberal düşüncenin son dönem temsilcisi Rawls da fırsat eşitliğini savunur. Rawls'a göre toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin düzeltilmesi iki yaklaşımla mümkündür. Birincisi adil tasarruf ilkesine tutarlı, en dezanvatajlılara azami fayda sağlamak, ikincisi ise açık görev ve pozisyonların fırsat eşitliği koşulları altında herkese açık olacak şekilde düzenlenmesidir.[238]

Sosyalist düşünce ise, fırsat eşitliğini önemli bir adım olarak görmüş, ama yeterli görmemiştir. Sosyalizm eşitliği piyasaya girmede başlangıç donanımlarının dağılımındaki eşitlik olarak benimsemez. O'na göre eşitliğin sonuçlarının da eşit olması gerekmektedir.[239] Örneğin liberallerin piyasaya girişte dezavantajlı kişilerin başlangıç koşullarının eşit olması gerektiği argümanına karşılık sosyalistler tüm yaşam boyunca her yerde eşitlik argümanını savunurlar.

---

[235] Barry, **Modern Siyaset, a.g.e**., 2bs. s.203-204; Ahmet İnsel, "Fırsat Eşitliği Değil, Eşitlik?" **Radikal Gazetesi,** 15.02.2009 (Çevrimiçi), http://www.radikal.com.tr/radikal2/firsat_esitligi_degil_esitlik-921938 , 23.09.2013.

[236] Dworkin ve paralel düşünen düşünürler J. Rawls, Brian Barry ve B. Ackerman gibi düşünürler her ne kadar liberal anılsalar da aslında bu düşünürler liberalin solunda yer almaktadırlar. Yani revisyonist birer liberaldirler. Bkz: Mustafa Erdoğan, "Ronald Dworkin, Bir Siyaset Düşünürü", **Zaman Gazetesi**, 19.Mart 2013, (Çevrimiçi), http://www.zaman.com.tr/yorum_ronald-dworkin-bir-siyaset-dusunuru_2066910.html, 23.05.2013.

[237] Bkz: Mustafa Erdoğan, "Ronald Dworkin, Bir Siyaset Düşünürü", **Zaman Gazetesi**, 19.Mart 2013, (Çevrimiçi), http://www.zaman.com.tr/yorum_ronald-dworkin-bir-siyaset-dusunuru_2066910.html, 23.05.2013.

[238] Rawls, **A Theory of Justice, a.g.e.,** p. 60-61.

[239] Ahmet İnsel, "Fırsat Eşitliği Değil, Eşitlik?" **Radikal Gazetesi**, 15.02.2009 (Çevrimiçi): http://www.radikal.com.tr/radikal2/firsat_esitligi_degil_esitlik-921938 , 24.09.2013.

Klasik liberalizmin adalet anlayışı, serbest piyasa içinde tahsis edilen adalet anlayışıdır. Serbest piyasa, aynı zamanda sınırsız üretimin gerçekleştiği piyasadır. Bu piyasada üretici sınırsız üretme hakkına sahipken, tüketici de sınırsız seçim hakkına sahiptir. Dolayısıyla klasik liberalizme göre sınırsız üretim imkanına sahip olan üreticinin, kendi faydasını veya çıkarını maksimum düzeye çıkartmak isterken aslında aynı zamanda toplumun diğer fertleri için de zenginlik ve refah olarak ortaya çıkacağını öngörmektedir.[240]

Marshall'ın "yurttaşlık" kavramsallaştırması noktasında liberalizmin "haklar söylemi" daha net ortaya çıkacaktır. Marshall ilk olarak, klasik liberalizmin en yoğun olduğu dönemde sivil hakların geçerli olduğunu belirtir.[241] Diğer taraftan, Hayek'in adalet anlayışı klasik liberalizmin prosedürel adalet teorisidir[242] yani temeli klasik liberal düşünceye dayanmaktadır.[243] Hayek'e göre "büyük toplumun"[244] dönüşümü "kendiliğinden işleyen piyasa adaleti" ile olacaktır.[245] Esasen piyasasın bireylerin hareketleri sonucu oluştuğunu belirten Hayek[246], piyasa adaletinin ise bireylerin eylem ve davranışlarının adil olup olmaması ile ilgili olduğunu belirtmektedir.[247]

Hayek'in kurguladığı adalet anlayışının en temel özelliği, bir eylemin adil olup olmadığının tespitinde kullanılacak referansın bilinçli olup olmadığıdır. Zira Hayek, insanın bilinçli eylemlerinin sonucu olmayan durumların adalet açısından teste tabi tutulamayacağını belirtmiştir.[248] Daha açık bir ifade ile Hayek, durum ve sonuçların teste tabi tutulabilmesi için bu sonuç ve durumların kişilerin sorumlulukları ile ilgili

---

[240] Çaha, **Dört Akım, a.g.e**., s.36; Hasan Yücel Başdemir, **Liberalizm: Ahlaki Temeller**, Ankara, Liberte Yayınları, 2009, s. 37-38; Şeker, **a.g.e**., s. 27; Gül, **a.g.e.,** s. 30.
[241] Marshall, **Citizenship and Social Class, a.g.e.,** p. 20-29.
[242] Prosedürel adalet, bireysel davranışların bir özelliği olarak nitelendirilmektedir. Esasen prosedürel adaletin bu özelliği de Hayek'in vurguladığı "metodolojik bireyselliğe" denk gelmektedir. Buna göre ahlaki açıdan sosyal süreçleri veya gelir dağılımı kalıplarını yorumlamak gereksizdir. Zira Hayek, ahlaki açıdan sadece "bireylerin eylemlerinin" ahlaki açıdan yorumlanabileceğini belirtmektedir. Eylemler, şayet mülkiyet hakları ve toplum sözleşmesine uyumlu iseler adildirler. Geniş bilgi için bkz: Barry, **Modern Siyaset, a.g.e,** 2bs. s.163; Hayek, **Kanun Yasama, a.g.e.,** s. 58-59.
[243] Şeker, **a.g.e**., s. 121.
[244] Hayek'in büyük toplumu Karl Propper'in kurguladığı "açık toplum"la aynı anlama gelmektedir. Bkz: Louis Hunt & Peter McNamara, **Liberalism, Conservatism, and Hayek's Idea of Spontaneous Order,** New York, Palgrave Macmillan Press, 2007, s.2.
[245] Mesud Abdullah Küçükkalay, **İktisadi Düşünce Tarihi**, İstanbul, Beta Basım Yayın, 2010, s.143.; Hunt, McNamara**, a.g.e**., s.4-5.
[246] Küçükkalay, **a.g.e,** s.142.; Hunt, McNamara**, a.g.e**., s.4-5.
[247] Şeker, **a.g.e,** s.122-123.
[248] Hayek, **Kanun Yasama, a.g.e.,** s. 177.

olması gerektiğini belirtmiştir. Bilinçli olarak ortaya çıkmayan sonuçlar ve durumlar adalet açısından bir teste tabi tutulamayacağını ifade etmiştir.

Hayek, sosyal politika açısından önemli olan eşitlik kavramına da farklı bakmıştır. Bu farklı bakış hiç şüphesiz O'nun liberal olması ve prosedürel adalet teorisini benisemesinden kaynaklanmaktadır. Hayek, prosedürel adaleti savunması nedeniyle eşitlik kavramına "yasa önünde eşitlik" nazarı ile bakmıştır.[249] Yasa önünde eşitliği, Hayek, bireylerin zorunlu olarak uyması gereken bir ilke olarak ortaya koymuştur. Bu anlamdaki eşitliği sağlamayı da devletin sorumluluğuna vermiştir. Esasen böylelikle Hayek, minimal devlet fonksiyonuna uygun olarak minimal bir eşitlik düşüncesini devletin zor kullanma tekeline vermiştir.[250]

Hayek'in piyasa adaleti, pür piyasa adaletinden farklıdır. Hayek, devlet müdahalesini tamamen reddeden ve adil bir gelir dağılımını piyasanın doğal düzenine bırakan pür piyasa adaleti yerine; çalışamayacak durumda olanlar, çocuklar ve yaşlılar gibi dezavantajlı durumda olan bireyler için devletin müdahalesini gerekli görmektedir.[251] Hayek minimal devlet anlayışına sahip olarak aslında bir nevi "kalıntı refah devleti" anlayışını temsil etmektedir. Kamu mallarının sınırlı sunumuna ve yoksulluğun asgari bir geçim düzeyine indirilmesini uygun görmektedir.[252]

Kısaca Hayek'in kurguladığı adalet, tamamen "negatif adalet" düşünce temelindedir. Sosyal adaleti kesin bir dille reddeden Hayek, sosyal adaletin anlamsız olduğunu savunmuştur. Sosyal adaletin toplum bünyesinde olumsuz etkileri olacağını vurgulamıştır.[253] Bunlarla birlikte Hayek devletin toplumdaki dezavantajlı durumda olan bireyler için gelir dağılımı politikası yapmasını uygun görmüştür.

---

[249] Kurt, **a.g.e**., s. 209.
[250] Aktaş**, a.g.e**., s. 230.
[251] Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s. 79.
[252] A**.e.,** s. 80.
[253] Hayek, sosyal adalete başvurma esnasında gelir transferi yapılacak kişilerin tespitinde objektif olamama durumunun kaynakların keyfi bir şekilde dağılımına neden olacağını ifade etmektedir. Bkz: Mustafa Erdoğan, **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, 2.bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 1998, s.16. Özellikle seçmen kitlelerinden gelebilecek yararlar düşünüldüğünde bu olumsuzluklar daha da belirginleşmektedir. Bkz: Atilla Yayla, **Liberal Bakışlar**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993, s. 63.

Nozick'in kurguladığı adalet anlayışı, hakediş olarak adalet teorisi üzerine kuruludur.[254] Nozick'in hakediş teorisi başlıca üç konuya dayandırılmıştır. Bunlardan ilki, ilk kazanım ilkesidir (the original acquisition holdings). İlk kazanım ilkesi, sahipsiz varlıklara (toprak gibi) nasıl sahip olunabileceği ile ilgilidir. İkinci konu, adil transfer ilkesidir (transfer of holdings). Bu ilke de bir kişiden diğerine transferlerin nasıl sağlanması ile ilgilidir. Nihayet üçüncüsü de haksızlıkların düzeltilmesi (the rectification in holdings) konusudur.[255]

Birinci konu olan ilk kazanım ilkesi, sahip olunmayanların mülk edinilmesi ile ilgilidir. Burada Nozick kazanımın ilk başta adil olmasını istemektedir.[256] İkinci konu transferlerle ilgilidir. Burada da elde edilen kazanımların hile ve güç kullanılmadan tamamen sözleşme, bağış ve miras gibi özgür mübadeleye dayanması gerekmektedir.[257] Nihayetinde üçüncü konu olan düzeltim konusu da birinci ve ikinci ilkelerden kaynaklanan haksızlıkları düzeltme yani adaletin sağlanması ile ilgilidir.[258]

Nozick bu son ilkenin devlet tarafından sağlanmasını istemektedir. Nozik bu noktada bireylerin haklarını ihlal etmeden ortaya çıkacak devletin varlığı hakları ihlal edilenlere bir nevi tazminat ilkesi olarak devreye sokulmaktadır.[259] Esasen Nozick, "kişinin başkalarının haklarını ihlal etme olasılığı yüksek olan eylemler" olarak tanımladığı "riskli eylemlere" genel olarak yasak getirmeyi uygun bulmaz. Fakat buna meşruiyet kazandırabilmek için de tazminat ilkesine başvurur. Burada Nozick riskli eylemlerinden dolayı birine yasaklama getirebilmek için bu yasaktan dolayı dezavantajlı duruma düşen bu kişilere tazminat ödenmesi halinde yasaklama getirilebileceği ilkesine ulaşır.[260]

---

[254] Faruk Taşçı, **Sosyal Politika Ahlakı, a.g.e.,** s. 178.
[255] Nozick, **Anarchy, State, a.g.e.,** p.150-153.
[256] Taha Tanrıkulu, "Robert Nozick'in Devlet ve Adalet Teorisi," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi S.B.E., Sakarya, 2007, s. 68.
[257] Erdoğan, **Özgürlük, Adalet, a.g.e.,** s. 353.
[258] Tanrıkulu**, a.g.e**, s.69.
[259]**A.e**, s.70.
[260] Robert Nozick, **Anarşi, Devlet ve Ütopya**, Çev., Alişan Oktay, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2000, s. 123.

Sonuç olarak, Nozick'in adalet anlayışı piyasa ekonomisi (kapitalizm) üzerine kurgulanmıştır. Tüm liberalizm adalet teorisyenleri gibi Nozick de özgürlük, bireysel haklara ve bireycilik kavramlarına önem vermektedir. Rawls'ın ortaya koyduğu fırsat eşitliği kavramını teorisinin dışında bırakmaktadır. Nozick, kurguladığı tazminat ilkesine bağlı olarak minimal devleti ahlaki bulmaktadır.[261]

John Rawls'un savunduğu adalet anlayışı, sosyal liberal düşünür Thomas Hill Green çizgisinde gelişen bir nevi sosyal adalet temellidir. Bir başka deyişle Rawls'ın adalet anlayışı yeniden dağıtımcı eğilimlidir.[262] Rawls'ın adalet teorisi temel olarak faydacılığa ve rasyonel sezgiciliğe karşı ortaya çıkmıştır. Rawls "A Theory of Justice" kitabının önsözünde faydacı teorisyenler Hume, Smith, Bentham ve Mill gibi teorisyenlerin savunduğu faydacılığa karşı bir teori geliştirmiş olduğunu belirtmiştir.[263]

Faydacılık unsurunu öne süren teorisyenler, genel olarak bu yaklaşımın üç unsuru üzerinde dururlar. Birinci unsur, sonuç odaklı olmasıdır. Buna göre, tüm tercihler sonuçlara göre değerlendirilmelidir. İkinci unsur, bu yaklaşımın refah odaklı olmasıdır. Üçüncü unsur ise toplamcı olmasıdır. Bireylerin faydalarının kümülatif toplamı toplumun genel refah düzeyini verecektir. Çağdaş faydacı teorisyenlere göre bu genel refah düzeyi, iyiliklerdir. Bu iyilikler mal ve hizmetler, özgürlük ve siyasi güçtür. Ancak toplam refah düzeyinin nasıl dağıtılacağı meselesi bu yaklaşıma getirilen en büyük eleştiridir.[264]

Rawls toplumun temel yapısını geliştirmek için uygulanacak kurallar bütününü ortaya koymaya çalışmıştır. Bu kurallar, başta "sorumlulukları" ve "sosyal

[261] Nozick liberteryenlerin en önemli savunucularındandır. Libertarianizmin temel amacı pür özgürlüktür. Liberteryenler devlet kurumuna karşı çıkmakta, devleti pür özgürlüğü engelleyen bir kurum olarak görmektedir. Bkz: Aktan, **Klasik liberalizm, a.g.e.,** s. 22; Gül, **a.g.e**., s. 62-69.
[262] Yayla, **Adalet Teorilerine Bakış, a.g.e.,** s. 342.
[263] Rawls, **A Theory of Justice, a.g.e.,** p.vii.; Barış Mutlu, "Günümüz Adalet Anlayışına Eleştirel Bir Bakış: Amartya Sen ve Olanaklar Teorisi", **Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiri Kitabı** , 14-16 Ekim 2010, Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye, s. 364.
[264] Nicholas Barr, **The Economics of Welfare State**, California, Stanford University Press, 1993, p. 48-49; Onur Sunal, "Sosyal Politika: Sosyal Adalet Açısından Kurumsal Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi SBS Dergisi**, C., 66, No. 3, 2011, s. 293.

hakları" [265] belirleyecek "sosyal sözleşmenin" [266] de aynı zamanda temelini oluşturmaktadır.[267]

Rawls'ın adalet anlayışının başlangıç noktası "orjinal pozisyondur". Bu başlangıç noktası, adalet ilkelerinin belirlenmesini (seçimini) yapacak bir grup bireyin (bunlar ahlakive özgür kişilerdir) bir araya geldiği ortamdır ve belirli varsayımlar, sınırlamalar, tarafların sahip olduğu bilgi düzeyleri ve tarafları motive eden unsurlar içerir. [268] Bu ortamda seçilecek adalet ilkelerini hakkaniyet ilkeleri olarak adlandırmaktadır.

Bu başlangıç noktasında adalet ilkelerini belirleyecek taraflara ilişkin en önemli varsayımlar ve sınırlamalardan birini Rawls "cehalet perdesi" olarak kavramsallaştırır. Cehalet perdesi esasen başlangıç noktasındaki bireylerin kendileri ve çevreleri ile bir çok bilgiden yoksun olduğu anlamına gelmektedir. Buna göre bireyler toplum içindeki ekonomik ve sosyal konumlarını bilmemektedirler. Doğuştan sahip oldukları yeteneklerin farkında değildirler. Cinsiyet, din ve etnik kökenlerinden habersizdirler. Bunlarla birlikte bireyler, toplum konusunda genel bilgilere sahiptir.[269]

Rawls, bu varsayım ve sınırlamalara bağlı, bireyler tarafından seçilecek adalet ilkelerinin, bireylerin motivasyonuna bağlı olacağını belirtmiştir. Bireylerin motivasyonunu belirleyen temel belirleyici olguları da, Rawls, birincil toplumsal değerler ve adalet duygusu olarak belirtmiştir. Rawls birinci toplumsal değerleri haklar, özgürlükler, fırsatlar, güçler, gelir ve refah olarak ifade ederken[270] bunlardan daha önemli bir toplumsal değerden bahsetmektedir. Rawls'a göre "birinin diğerine ilişkin duygusu" anlamına gelen "öz saygı" toplumsal değerler içinde birinci sırada gelmektedir. Zira öz saygı olmadan birey için hiç bir şeyin yapmaya değer

---

[265] Sunal**, a.g.e.,** s. 293.
[266]Rawls toplumsal sözleşme fikrini Kant, Locke, Hobbes ve Rouseau'dan almış ve genelleştirmiştir. Bkz: Thomas Hobbes'ın kaleme aldığı "Leviathan (1651)", John Locke'un kaleme aldığı "Hükümet Üzerine İki Dememe (1679- 80)" ve J.J. Rouseau'nun kaleme aldığı "Toplumsal Sözleşme (1762)" eserleri çağdaş sözleşme teorisyenlerini etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir.
[267] Dennis Muller, **Public Choice III**, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 597.
[268] Hüseyin Avşar, "Siyaset Felsefesi Açısından John Rawls'un Adalet Teorisi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi S.B.E., Ankara, 2006, s. 21-24.
[269] Rawls, **A Theory of Justice, a.g.e.,** p. 119.
[270] **A.e.,** s. 92.

olmayacağını belirtir.[271] Bir diğer motivasyon belirleyicisi de bu kişilerin karşılıklı çıkardan bağımsız olma durumlarıdır. Yani kıskançlık duyguları ile hareket etmeme durumudur.[272]

Kısacası Rawls kurguladığı adalet anlayışında, başlangıç noktasında insanları cehalet perdesi dediği şeyin arkasına yerleştirmektedir. Bu cehalet perdesi, içinde bireylerin istekleri, çıkarları, becerileri, yetenekleri, vb. gibi temel bilgilerden yoksun oldukları farazi bir durumu temsil etmektedir. Bireyler bununla birlikte toplumda sosyal ve ekonomik durumlarından da habersizdirler. (Beyaz mı, Katolik mi, vb). Fakat başlangıç noktasındaki bireylerin toplumdaki ekonomik ve adalet duygusu ile temel bir bilgiye sahip oldukları farz edilmektedir. Rawls'ın adalet kurgusunda insanları anlaşmazlığa iten ve onları önyargıları tarafından yönetilmelerine imkan veren arızi durumların bilgisi devre dışı tutulmuştur. Rawls ayrıca başlangıçtaki (orjinal pozisyondaki) kişilerin kendi çıkarlarını düşünen bireyler olduklarını fakat bencil olmadıklarını ifade etmektedir. [273]

Bütün bu varsayımlar ve sınırlamalar altında Rawls kurguladığı kendi adalet teorisinin iki ilkesini ifade eder. Bunlarda birincisi "özgürlük ilkesi", ikincisi ise mevcut hiyerarşik yapıda "adil fırsat eşitliği ilkesidir".[274] Buna göre özgürlük ilkesi her bireyin benzer bir özgürlük sistemi ile uyumlu olduğu eşit temel özgürlüklerin en geniş kapsamına girme hakkına eşit olarak sahip olması anlamına gelmektedir. Adil fırsat eşitliği ilkesi sosyal ve ekonomik eşitsizlikler; a) bütün işlerin (pozisyonlar, memuriyet) herkese hakkaniyetli bir şekilde fırsat eşitliği koşullarında açık olması;

---

[271] Avşar, **a.g.e.,** s.28.
[272] Rawls, **a.g.e.,** s.144.
[273] Barry**, Modern Siyaset, a.g.e**., 2bs. s. 177.
[274] Adil fırsat eşitliği ilkesi liberal düşüncenin savunduğu temel bir savdır. Eğitime ulaşma, iş bulma gibi konularda birbiri ile rekabet halinde olan kişiler arasında cinsiyet, etnik, dini ve fiziki nedenlerle ayrımcılık yapılmamasına önem verir. Bir başka deyişle eşitlik ilkesini "oyunun kuralları"nın eşit olması olarak tanımlar. Oyuna katılan bireylerin donanım eşitsizliğini liberal düşünce pek dikkate almaz. Buna karşılık sosyal liberallerde fırsat eşitsizliğinin gerçekleşmesi için oyuncuların yani bireylerin başlangıç donanımlarının dağılımında da bir fırsat eşitliği uygulanmasını ön görür. Örneğin yoksul aile çocuklarına burs verilmesi, kadı kotası, istihdamda özürlü kontenjanı gibi pozitif ayrımcılık adı verilen önlemler fırsat eşitliğinin bir parçasıdır. Burada yapılan eşitlik de adalet ile ilgilidir. Bkz: Ahmet İnsel, "Fırsat Eşitliği Değil, Eşitlik?" **Radikal Gazetesi**, 15.02.2009 (Çevrimiçi): http://www.radikal.com.tr/radikal2/firsat_esitligi_degil_esitlik-921938 , 24.04.2013.

b)adil tasarruf/paylaşım ilkesi ile uyumlu olacak şekilde en az avantajlı durumda olanlara en büyük faydayı sağlamalıdır.[275]

Rawls'a göre eşit temel özgürlükten maksat siyasal özgürlükler (oy verme ve seçilme hakkı), ifade özgürlüğü, anayasal hak, düşünce özgürlüğü ve hukukun üstünlüğüdür.[276] Adil fırsat eşitliği ilkesi ile Rawls'ın kastetmek istediği en az avantajlı durumda olanlara sürekli olarak devlet tarafından transferler yapılması değildir. Zira Rawls da liberaller gibi bireylerin yaptığı eylemlerin sonuçlarından sorumlu olduğunu düşünmektedir. Rawls'ın burada belirtmek istediği, toplumda en az avantajlı olanlara da sahip oldukları hak ve özgürlükleri etkin bir biçimde kullanabilmelerini sağlama ile ilgilidir. [277]

Aslında yukarıda saydığımız tüm olguları bir araya getirdiğimizde Rawls'ın kurguladığı adalet anlayışı günümüzde gelir ve servet dağılımında hala kullanılan teorik araç olan Pareto optimumundan ayrılmaktadır. Zira Pareto optimumu eğer bir kişinin gelirini artırmak için diğer bir kişinin gelirini azaltmak gerekiyorsa (yasalar aracılığı ile) bu, toplumda ve ekonomide dengeyi bozar. Dolayısıyla dengeyi koruyan, bozmayan mevcut gelir ve servet dağılımı optimum ya da en uygun dağılım kabul edilir. Fakat Rawls, insanların gelir ve servetinin, diğerlerinin, gelir ve servetini azaltmadan artabileceğini ileri sürmektedir. [278] Bu noktada Rawls, düzenlemeler eğer fırsat eşitliğine göre, yani en az avantajlı onların da özgürlük ve eşitliğini sağlıyorsa yapılmasında sakınca görmemektedir.

[275] Rawls, **A Theory of Justice, a.g.e.,** s. 60.
[276] **A.e**., s.195.
[277] Avşar, **a.g.e.,** s. 42-47.
[278]Süleyman Yaşar, "Adalet Nedir?", **Sabah Gazetesi,** (Çevrimiçi), http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/yasar/2010/09/23/adalet_nedir , 24.04.2013.

1.4.3.2. Muhafazakarlığın Sosyal Politika Perspektifleri

Muhafazakarlık ideolojisinin kökenleri 1790'lı yıllara Edmund Burke'e kadar götürülmektedir. Gerçekten öğretide muhafazakarlık ideolojisi denildiğinde ilk olarak bahsedilen kaynak Edmund Burke'ın kaleme aldığı "Reflections on the Revulotion in Franse (Fransa'da Devrimin Etkileri) adlı eserdir. [279]

Muhafazakarlık düşüncesi insanlık tarihi kadar eskidir. Ancak muhafazakarlık esasen Sanayi Devrimi sonucunda ortaya çıkan değişim ve olumsuz koşullara tepki olarak ortaya çıkmış ve özellikle de Fransız İhtilali' neticesinde belirginleşmeye başlamıştır.[280] Muhafazakarlık bir ideoloji olarak, insanın akıl ve bilgi bakımından sınırlılığına inanan, bir toplumun tarihsel olarak sahip olduğu aile, gelenek ve din gibi değer ve kurumları temel alan, radikal değişimleri ifade eden sağ ve sol siyasi projelere karşı tedrici değişimi savunan bir ideolojidir. Daha açık bir ifade ile muhafazakarlık, insana tarihten, gelenekten, dinden ve ona kimliğini veren diğer kurumlardan bağımsız bir şekilde bakmaz; tersine, muhafazakarlığa göre insan mükemmel olmayan bir varlıktır (hiçbir zaman da mükemmel olmayacaktır). Dolayısıla, insan gücünü bu değer ve kurumlardan almaktadır.[281]

Muhafazakarlık ideolojisi diğer ideoljiler gibi dinamik bir ideolojidir. Daha açık bir ifade ile değişen çevresel koşullar ve kültürel tasarımlara bağlı olarak farklı türlerini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda yeni sağ ve yeni muhafakarlık türleri önem arz etmektedir. Yeni sağ, liberal muhafazakarlığın sürdürülmesinde ve sosyal liberalizm ideolojisinin temel prensiplerine Hayek ve Oakeshott gibi yazarların ciddi eleştiriler yöneltmeleri neticesinde ortaya çıktığı ifade edilmektedir.[282] Diğer tarftan yeni sağ kavramı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen sorunların çözümü yönündeki

---

[279] Bekir Berat Özipek, **Muhafazakarlık: Akıl, Toplum, Siyaset,** Ankara, Kadim Yayınları, 2005; Reba Soffer, **History, Historians, and Conservatism in Britain and America**, Oxford University Press, Oxford, 2009, p. 70; Ted Honderich, **Conservatism, Burke, Nozick, Bush, Blair**?, Pluto Press, London, 2005, p. 8.

[280] Brian Girvin, **The Right in the Twentieth Century: Conservatism and Democracy**, London, Pinter Publisher, 1994, p.13.

[281] Bekir Berat Özipek, "Muhafazakarlık nedir?", **Köprü**, Sayı 97, Kış 2007, (Çevrimiçi): http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=822 . 10.04.2013.

[282] Andrew Vincet, **Modern Politik İdeolojiler** (Çev. Arzu Tüfekçi), İstanbul, Paradigma Yayınları, 2006, s. 66.

politikaların felsefi temellerini oluşturmuştur. En belirgin yeni sağ muhafazakarlık türleri ABD ve İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Yeni sağ'ın gelişmesine başta Chicago Ekolü (Milton Friedman) ve Avusturya Ekolü (Friedrich von Hayek) olmak üzere Virginia Kamu Tercih Okulu (James Buchanan) etkili olmuştur. [283]

Yeni muhafazakarlık 1970'li yıllarda İngiltere ve ABD'de ortaya çıkmıştır. Yeni muhafazakarlık bireysel özgürlükleri savunmuş ve soğuk savaş döneminin hakim felsefesi komünizme karşı mücadele etmiştir.[284] Yeni muhafazakarlık İngiltere ve ABD gibi emperyal ülkelerde geliştiği için ulusal kültür içinde önemli etkilere sahip olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak söz konusu ülkelerdeki yeni muhafazakar düşünceyi savunanlar ilkelerinin dünya devletleri içinde egemen olmasını isterler.[285]

Gerek yeni sağ ve gerekse de yeni muhafazakarlık kavramları geleneksel muhafazakarlığın temelini oluşturan prensiplerin hemen hemen hepsini kabul ederler. Örneğin yeni sağ'ın öncüsü kabul edilen Oakeshot ve yeni muhafazakarlığın öncüsü kabul edilen Hayek,[286] geleneksel muhafazakarlığın fikir babası Burke gibi devlete şüphe ile bakarlar, keynezçi görüşleri ve refah devletini kabul etmezler. Bu ideolojiler ekonomik sorunlara piyasa ekonomisi ile cevap verileceğini öngörürler.[287]

Muhafazakarlık düşüncesi öncellikle "akıl" konusunda liberal aydınlamacı yaklaşıma karşıdır. Muhafazakarlık düşüncesi liberallerin savunduğu "potansiyel olarak her insanda bulunan akıl sayesinde insan hareket eder (tarihin, geleneğin, dinin yardımı olmaksızın) fikrine karşıdır. [288] Bu anlayışın aksine muhafazakarlık anlayışı, insan aklına duyulan aşırı güvene şüphe ile bakar. Bu düşüncesinin gerekçesi olarak da

[283] Mehmet Vural, **Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakarlık**, 3.bs, Ankara: Elis Yayınları, 2011, s. 118.
[284] **A.e,** s. 126.
[285] Doğu Ergil, "Muhafakar Düşüncenin Temelleri: Muhafakarlık ve Yeni Muhafazakarlık", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 41, No .1, 1986, s. 289.
[286] Ruhdan Yumer, "Hayek'çi Liberalizmin Temel İlkesi", **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, Ed. Atilla Yayla, 2.bs., Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999,s. 159-169.
[287] Vural, **a.g.e.,** s. 122-131; Kevin Philips, **Post-Conservative America: People, Politics and Ideology,** New York, Vintage Books, 1982, p. 47.
[288] Özipek, **Muhafazakarlık: Akıl, Toplum**, **a.g.e.,** s.26..

insanın özünde kusurlu olduğu, kendi kendine yeterli olamayan bir varlık olmasını gösterir.[289]

Muhafazakarlık düşüncesi ikinci olarak, gelenek konusunda liberallerden ayrılır. Liberallere göre, gelenekler toplumun ilerlemesine, özgürleşmesine birer engeldir. Fakat muhafazakarlar ise geleneğe büyük önem vermektedir. Muhafazakarlar, geleneklere toplum düzeninin devamını sağlayan bir işlev yüklemektedir.[290]

Muhafazakarlığın temel referansını gelenek olarak ifade eden Erdoğan, muhafazakarlık açısından geleneğin, toplumsal tecrübelerin sonucu olduğunu belirtmektedir. Erdoğan, geleneksel kurum ve değerlerin veya normların bir toplumun tarihsel birikimleri olduğunu ifade etmektedir.[291] Muhafazakarlık bireyci değil toplumcu bir ideolojidir. Daha açık bir ifade ile muhafazakarlığın liberallerden ayrıldığı bir diğer nokta, liberallerin bireycilik ilkesini reddetmeleridir.[292]

Muhafazakarlığa göre toplumu oluşturan değer ve kurumlar hayati derecede önemlidir. Sağlıklı bir toplumun inşası için gerekli ve önemli yapı taşları olan aile, din, cemaat, hayır amaçlı kurumlar, ekonomik dayanışma amaçlı kurumlar gibi bireyin içinde yer aldığı bütün kurumları korumak gereklidir. Bu kurumları, Burke'ın ifadeleri içinde bireyi siyasi otoriteye karşı koruyan "küçük müfrezelere" benzeten Özipek[293] devamla Robert Nispet'in Fransız devriminden sonra bu kurumların yok olmaları ile totaliter devletlerin ortaya çıkması arasında anlamlı ilişki kurduğunu ifade etmektedir. [294] Muhafazakarlara göre aile toplumsal düzenin en temel kurumudur. Zira aile kurumu içinde, kültürel değerler, din ahlak kuralları ve

---

[289] Fatih Duman, "Edmund Burke: Muhafazakarlık, Aydınlanma ve Siyaset", **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, Yıl 1, Sayı:1, Yaz 2004, s. 41.
[290] Hasan Hüseyin Akkaş, "Muhafazakar Siyasi Düşünce Kavramı Üzerine", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.5, No. 2, Aralık 2003, s. 247.
[291] Mustafa Erdoğan, "Muhafazakarlık: Ana Temalar", **Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu,** Ankara, AKP Yayınları, 10-11 Ocak, 2004, s. 27.
[292] Çoşkun Can Aktan, "Muhafazakarlık ve Liberal Düşünce", **Köprü**, Sayı 97, Kış 2007, (Çevrimiçi), http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=825, 10.04.2013.
[293] Özipek, **Muhafazakarlık: Akıl, Toplum, a.g.e.,** s. 75.
[294] Bekir Berat Özipek, "Muhafazakarlık nedir?", **Köprü**, Sayı 97, Kış 2007, (Çevrimiçi): http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=822 . 10.04.2013.

toplumsal düzenin devamı öğrenilmektedir. Bu özelliği ile kuşaklar arası bir iletişim görevi görmektedir.

Muhafazakarların liberallerden ayrıldığı bir diğer nokta devlet anlayışı ile ilgilidir. Muhafazakar düşünce anlayışı devleti, düzeni koruduğu, güvenliği sağladığı için kutsal bir varlık olarak görür. [295] Ancak böyle olmakla beraber muhafazakarlar aşırı müdahaleci bir devleti de istemezler. Bunlara göre devlet, düzeni korumak ve güvenliği sağlamak için güçlü olmalı; ancak doğal düzeni, yaşayışı, ahengi bozmak için girişimlerde bulunmamalıdır.[296]

Muhafazakarlıkta özel mülkiyet ve veraset kurumları da çok önemlidir. Muhafazakar ideolojisine göre devlet meşruiyetin tek kaynağı değildir. Dolayısıyla toplum hayatında geleneklerin, içtihat hukukunun ve yerleşmiş olan mülkiyet haklarının önemli bir değeri vardır. Fakat muhafazakarların savunduğu mülkiyet hakkı, klasik liberalizmin savunduğu sınırsız hakkın - kişinin kendine ait olanı dilediği gibi kullanma- aksine, toplumun ihtiyaçları ile sınırlıdır.[297] Öte yandan, muhafazakarlık temelde bireyin eşitliğine tarihsel deneyimleri yok eder endişesiyle mesafelidir. Oysa yukarıda da ifade edildiği gibi liberaller bireyin eşitliğine daha fazla önem vermekteydi. Ancak bireysel eşitlikteki bu katı mesafe bireysel özgürlük noktasında biraz daha yumuşaktır. Temelde bireysel özgürlüğü vurgulayıp, liberalizmin bireysel özgürlük anlayışına eleştiriler getirmektedir.[298]

Muhafazakarlık ekonomi politikaları yönünden liberalizm ideoljisine benzer temellere sahiptir. Liberalizmin temel ilkeleri olan hür teşebbüs, özel mülkiyet, rekabet ve özgürlük muhafazakarlık için de önemlidir. Örneğin muhafazakar ideolojinin kurucusu olarak gösterilen Burke'e göre serbest piyasa ekonomisinin verimli, adil ve aynı zamanda bir zorunluluk olduğu belirtilmektedir.[299]

---

[295] Roger Scruton, **The Meaning of Conservatism**, London, Macmillian Press, 1980, p. 50.
[296] Philip Norton & Arthur Aughey, **Conservatives and Conservatism**, London, Temle Smith Ltd, 1981, p. 21.
[297] Norman Barry, **Yeni Sağ,** (Çev. Cevdet Aykan), Ankara, Tisemat, 1989, s. 102-103.
[298] Hasan Hüseyin Akkaş, "İngiliz Muhafazakar Siyaset Düşüncesi ve Edmund Burke", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi S.B.E., İzmir, 2000, s. 37.
[299] Vural, **a.g.e,** s. 104.

Muhafazakarların adalet konusundaki düşünceleri de önemlidir. Barry'e göre sosyal adaletin veya eşitliğin sosyal politikanın temel bir amacı olması meselesini muhafazakarlar liberaller gibi redderler. Ancak muhafazakarların eşitlikçi ekonomi politikaları reddetme nedenleri liberallerden farklıdır. Liberaller devletin ekonomiye müdahalesini kişisel mülkiyet hakkını gerekçe olarak gösterirken, muhafazakarlar ise toplumda sadece servete dayanmayan doğal bir düzenin olduğunu, bunun sürekli devlet müdahalesi ile bozulmasının mevcut düzenin işleyişini bozacağını neden olarak göstermektedirler. [300] Muhafazakarların eşitlikçi ekonomi politikaları reddetmelerinin bir diğer nedeni de ailenin korunması ve dinsel gerekçelerdir.[301]

Muhafazakarlar tüm insanların doğuştan gelen eşit haklara sahip olduğunu ileri sürerler. Tüm insanlara kanun önünde eşit muamelede bulunulması gerektiğini düşünürler. Bununla birlikte insanların bir açıdan eşit olmadığını düşünürler. Genetik bazı yetenek ve beceri farklılıklarının olduğunu; ancak devletin daha yetenekli bireylerin özgürlüklerini kısıtlamadığı sürece bu kişilerin kendi ekonomik çıkarları için bu yeteneklerini dönüştürececeklerini ileri sürerler. Bu açıdan bakıldığında muhafazakarlar sonuç eşitliğini reddetmektedir. Bunun yerine fırsat eşitliğini veya meritokrasiyi savunduğu ve bundan dolayı da devletin ekonomik sisteme müdahale etmesine şüphe ile bakmaktadırlar.[302]

1.4.3.3. Sosyalizmin Sosyal Politika Perspektifleri

Sosyalizm ideolojisi, Tuna ve Yalçıntaş'a göre Sanayi Devrimi'nin getirdiği sosyal ve ekonomik olumsuz sonuçların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle bu dönemde ücretlerin çok düşük olması, çalışma saatlerinin fazla olması vb. gibi nedenler sosyalizm ideolojisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.[303] Bu yönü ile de "sosyalizm" ideolojisi işçi temelli bir ideolojidir.[304]

---

[300] Barry, **Yeni Sağ, a.g.e**., s. 102.
[301] Vural, **a.g.e.,** s. 105.
[302] Russell Haggar "Conservatism and Equality", Earlham Sociology Pages, (Çevrimiçi), "http://www.earlhamsociologypages.co.uk/a2govpolteaching.htm#McElvoy, , 5.03.2015.
[303] Tuna, Yalçıntaş, **a.g.e.,** s. 184-185.
[304] İbrahim Sarıtaş, **Sosyal Demokrasi: Geçmişten Günümüze**, Ankara, Orion Yayınevi, 2006, s. 19.

Sosyalist düşünce, toplumlarda değişik anlamlarda ortaya çıkmıştır. Bazen bir felsefe, bazen bir inanç, toplumların gelişme ve oluşmalarının bir aşaması, bir ahlak anlayışı, ekonomik bir kuram, bir halk hareketi, bir idealizm, bir sınıf savaşımı, bir dönüşüm ve insanoğlunun refahını artıracak bir program şeklinde görülebilmiştir. [305] Diğer taraftan, sosyalizm öğreti olarak humanist, işbirlikçi ve eşitlikçidir.[306] Modern anlamda sosyalizm, kapitalizmin öngördüğü çıkarcı, rekabetçi birey ve ortaya çıkardığı toplumsal eşitsizliklere muhalif olarak ortaya çıkmıştır.[307]

Sosyalizmin temelini eşitlik oluşturmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi eşitlik, eşit saygı, kanun önünde eşitlik, siyasi eşitlik, fırsat eşitliği ve sonuç eşitliği şeklinde çeşitlendirilebilir. 19. yüzyılda liberaller "sonuç eşitliği" dışındaki diğer dört adalet anlayışını kabul etmekteydiler; ancak sosyalistler ise sonuç eşitliğini kabul ediyorlardı. Sosyalistlere göre fırsat eşitliğinin veya meritokrasinin ciddi anlamda eşitsiz bir toplumda olması mümkün değildir, çünkü fakir çoçuklara sunulsa bile bunlar değişik nedenlerle eğitim fırsatından yararlanamayacaklardır. Öte yandan, sosyalistler genel anlamda sosyal sınıflar arasındaki ekonomik eşitsizler üzerine odaklanmalarına rağmen cinsiyet, etnik, köken, yaş, özürlülük ile ilgili eşitsizliklerin kaldırılmasını da istemektedirler.[308]

Sosyalistler adaletin önemli derecede ekonomik eşitlik için gerekli olduğunu vurgularlar. Çünkü adalet olmadan muhtemelen bireyler kendi yetenek ve becerilerini geliştirmek için eşit fırsatlara sahip olamayacaklardır. Bu bağlamda özellikle sosyal adalet, yoksulluğun sonlandırılmasında gereklidir. Diğer taraftan, sosyalistler kaynakların tamamen eşit bir şekilde dağıtılmasını değil; fakat bunun ihtiyaca göre dağıtılması gerektiğini ileri sürerler. Örneğin hastalara ve engellilere

---

[305] Talas, **a.g.e,** s. 27.
[306] Sosyalizmin bir çok farklı çeşidinin ortaya çıkmasına neden olan en büyük boyutu onun eşitlik söylemidir Bkz: Anthony Giddens, **Sağ Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği**, İstanbul, Metis Yayınları, 2002, s. 59.
[307] Harley Dean, "Sosyalist Perspektif", (Çev. Barış Yıldırım, **Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar,** Eds. Pete Alcock, Margaret May & Karen Rowlingson, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011, s. 119.
[308] Russell Haggar " The Nature of Socialism", Earlham Sociology Pages, (Çevrimiçi), http://www.earlhamsociologypages.co.uk/a2govpolteaching.htm#McElvoy, 05.03.2015.

mutlu ve hayatlarını idame etmeleri için kaynaklardan bir pay ayrılması gerektiğini düşünürler.[309]

Liberaller ve Muhafazakarlar genellikle eşit saygıyı, kanun önünde eşitliği, eşit oy kullanma hakkını, eşit fırsatları savunurlar. Zira, bunlara göre ekonomik eşitlik yüksek oranda vergilerle sağlanmaktadır. Dolayısıyla yüksek oranda vergiler bireyin tercih ettiği noktada parasını harcama özgürlüğünü tahrip etmektedir. Çünkü devlet mülkiyeti veya devletin özel sektör düzenlemeleri bireyin kendi işinin sahibi ve sahip olduğu işinin yönetim özgürlüğünü reddetmektedir. Diğer taraftan, sosyalistler bireylerin tam olarak ekonomik kaynaklara sahip olmadıkça bireylerin sahip oldukları yeteneklerini ve potansiyellerini geliştirmek için özgür olamayacağını savunurlar. Bir anlamda bu, böyle bir özgürlük için herkes için makul derecede bir eşitliğin olması gerektiği anlamına da gelmektedir.[310]

Sosyalizmin eşitlik, özgürlük ve adalet ile ilgili perspektifleri bir bakıma "haklar" konusunda da belirleyici olmaktadır. Liberal ve muhafazakarlar negatif özgürlük hakları[311] olan bireysel ve siyasi hakları savunurlar; ancak sosyalistler ise pozitif özgürlüğün hakları olan sosyal hakları savunurlar.

Sosyalizm kendi içinde üç grupta toplanmaktadır. Bunlardan birincisi, sosyal politika akımının doğmasına etkileri olan ve işçi sınıfının ekonomik bir birlik oluşturmalarını öngören "Ütopik Sosyalistler"[312] tarafından meydana getirilen akımdır. Bunlardan ikincisi, 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve öncüsü Karl Marks'ın yaptığı, kapitalist sistemin tümüyle devrimci yöntemlerle değiştirilmek süretiyle sosyalist toplum sitemine geçmeyi öngören bilimsel sosyalist yaklaşımdır. Son halkasını ise kapitalist sistemin değişimini ve sosyalizme geçişi devrimci yöntemlerle değil,

---

[309] Russell Haggar, "The Nature of Socialism", Earlham Sociology Pages, (Çevrimiçi), http://www.earlhamsociologypages.co.uk/a2govpolteaching.htm#McElvoy, 05.03.2015.
[310] Russell Haggar, "The Nature of Socialism", Earlham Sociology Pages, (Çevrimiçi), http://www.earlhamsociologypages.co.uk/a2govpolteaching.htm#McElvoy, 05.03.2015.
[311] Bu kavramsallaştırma Fernando Atria tarafından yapılmaktadır. Diğer taraftan Atria, sosyal hakları da pozitif özgürlüğün hakları olarak ifade etmektedir.Bkz: Fernando Atria, "Social Rights, Social Contract, Socialism", (Çevrimiçi), http://www.law.yale.edu/documents/pdf/SELA14_Atria_CV_Eng.pdf, 5.03.2015.
[312] Ütopik sosyalislerden Simon, Fourier ve Owen gibi düşünürlerin çıkış noktaları aslında doğrudur; ancak bilimsellikten yoksundur. Nitekim bu düşünürlere göre kapitalistlerin iyilikle ve sağ duyu ile gerçekleri görmeleri sağlanabilir. Dolayısıyla da mücadeleye gerek yoktur. Bkz: Ali E. Yurtsever, **Marksizme Giriş: Temel Kavramlar**, İstanbul, Sorun Yayınları, 2003, s. 21.

demokratik yöntemlerle öngören "reformcu" bir diğer deyişle " sosyal demokrasi" akımıdır.[313]

Belirtmek gerekir ki sosyal demokrasi ideolojisi sosyal politika açısından diğer iki ideolojiye göre daha çok ses getirmiştir. Bu bakımdan aşağıdaki bölümlerde sosyal demokrasi ideolojisi ayrı bir ideoloji başlığı altında incelenecektir.

1.4.3.3.1. Ütopik Sosyalizm

19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan ve öncülüğünü R. Owen, C. Fourier ve L. Blanc'ın yaptığı ütopik sosyalistlerin temel felsefesi, Fransız ihtilalinin etkisinde gelişmiştir.[314] Zira ütopik sosyalizmin öncülüğünü yapan yukarıdaki düşünürlerin söylemleri özgürlük, eşitlik ve dayanışma üzerinedir.[315] Örneğin Owen, insanın çevresini değiştirerek onun aç gözlülük, çıkarcı vb. vasıflarının değiştirilebileceği düşüncesi, Fourier'in "Falanj" adını verdiği, müşterek atölyeler kurma fikri tamamen hürriyet, adalet ve eşitliğin olduğu mükkemel bir dünya oluşturma hayalinden oluşmaktaydı.[316]

1.4.3.3.2. Marksizim (Bilimsel Sosyalizm)

19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan bir diğer akım ise Marksizim'dir. Karl Marks'ın öncülüğünü yaptığı Marksizm veya bilimsel sosyalizm esasen bir "sınıf" üzerine kurulmuştur.[317] Yani bilimsel sosyalistler başta Marks olmak üzere bireyi maddi koşulların şekillendirdiği bir obje olarak görmektedirler. Bunlara göre birey yoktur,

---

[313] Güven, **a.g.e.,** s. 53; Taşçı, **Sosyal Politika Ahlakı, a.g.e**., s.16.
[314] Ancak, bu düşünürlerin felsefesi kendi dini inançlarından veya ahlaki değerlerinden de etkilenmiştir. Bkz:Dean**, a.g.e**., s. 119.
[315] Tuna, Yalçıntaş, **a.g.e.,** s. 178.
[316] Talas, **a.g.e.,** s. 28; Tuna & Yalçıntaş, **a.g.e.,** s. 80.
[317] Nitekim marksizmin *praksis yaklaşımı* (aksiyon yaklaşımı) bütün toplumların tarihini sınıf savaşını tarihi olarak görür. Marks, bu sınıflar arasında kapitalist toplumda ise burjuva ile proleteryayı gösterir. Marks'a göre burjuva sınıfı, işçi sınıfını "artık değer" ile sömürmektedir. Dolayısıyla bu tarz sınıflı toplumda sınıf çatışması da kaçınılmaz görünmektedir. Bu da hiç şüphesiz işçi sınıfının kendi bilincine varmasıyla (sınıf bilinci) mümkün olacaktır. Bkz: Karl Marks & Friedrich Engels, **The Communist Manifesto**, London, Pluto Press, 2008, p. 33; Taşçı, **Sosyal Politika Ahlakı, a.g.e.,** s. 189-191.

birey yerine "sınıf" vardır. Daha açık bir ifade ile, bilimsel sosyalistlerin bireyden ziyade sınıf temelli bir yaklaşımları vardır. [318]

Bilimsel sosyalist politikacıların temel felsefesi işçilerin (proleteryanın) ihtilal yolu ile kapitalist iktisadi düzenin son bulacağı ile ilgilidir. Bu ihtilal, işçilerin genel grevler yaparak iktidarı ele geçirmeyi ve totaliter bir rejim kurmayı öngörmektedir. Bu rejimle beraber diğer sosyal gruplar zorla ortadan kaldırılacak, sınıfsız bir toplum meydana getirilecektir.[319]

Öte yandan kapitalist ekonomik sistemde küçük işletmelerin büyük işletmeler karşısında yaşama şansının olmadığını belirten Marks, kapitalist sistemde sermayenin sınırlı sayıda burjuvanın eline geçeceğini ve neticede yoksulluk içine düşmüş muazzam bir işçi sınıfının ortaya çıkacağını belirtmektedir. İşte bu muazzam işçi sınıfının en doruğa çıktığı noktada artık ihtilalin meydana geleceğini, yoksulluk içine düşmüş işçilerin üretim araçlarına ve sermayeye el koyma aşamasını gerçekleştireceklerini ve kapitalizmi ortadan kaldıracaklarını ifade etmektedir.[320]

Kapitalizme son verecek olan idealizmin kapitalizmin iç çelişkisinde mevcut olduğunu düşünen Marks, kapitalizmin olgunlaşmasıyla emekçi sınıfın burjuva sınıfına oranla çoğunluğa sahip olacağını ve bu çoğunluğun üretim araçlarına el koymasıyla sosyalizmin kendiliğinden oluşacağını belirtir.[321] Marks, ayrıca salt bu düşüncesiyle (sosyalizmin, kapitalizmin iç çelişkilerinden kaynaklanacağı iddiası) kalmamış bu düşüncesiyle beraber solun dayandığı emekçi (işçi) sınıfını bizzat örgütlemeyi 19. yüzyılda bir nebze de olsa başarabilmiştir.[322]

---

[318] Çaha, **Dört Akım, a.g.e.,** s. 156.
[319] Tuna, Yalçıntaş, **a.g.e**, s.181-182; Marks, bu sınıfsız toplum kurma ile ilgili herhangi bir plan önermemiştir. Bkz: Dean, **a.g.e.,** s.119.
[320] Tuna, Yalçıntaş, **a.g.e**, s.186.
[321] Giddens, **Sağ Solun Ötesinde, a.g.e.,** s. 61; Çaha, **Dört Akım, a.g.e.,** s. 151. Marks'a göre sosyalizmin gerçekleşmesi için tüm toplumların kapitalistleşmesi gerektiğini iddia eder. Daha açık bir ifade ile kapitalizm aslında sosyalizmin zorunlu bir durağıdır. Tarıma dayalı toplumların da kapitalistleşerek sosyalizme geçiş yapacağını düşünüyordu. Hatta bu düşüncesinden ötürü İngiltere'nin Hindistan'ı işgal etmesini desteklemiştir. Geniş bilgi için bkz: Çaha, **Dört Akım, a.g.e.,** s. 151.
[322] **A.e.,** s. 150.

Çaha'ya göre Marksizim'de özgürlük, adalet, temel hak ve hürriyetlerden bahsetmek imkansızdır.[323] Ancak Marksizmin adalet teorisini radikal sosyal adalet kategorisinde değerlendiren Yayla, iki kademeli bir adalet teorisinden bahseder. Söz konusu yazara göre, birinci kademede sosyalist toplumda burjuvanın mülkiyetinin ortadan kaldırılması ile sömürü ortadan kaldırılacaktır. İkinci kademede ise (komunist toplum aşamasında), "herkesten yeteneğine göre alınır, herkese ihtiyacına göre verilir".[324] Dolayısıyla Marksist veya ihtilalci sosyalizm, önce siyasi iktidarı ihtilal yolu ile ele geçirmeyi, sonra da iktidarda iken totaliter bir rejim kurmayı ve tüm sosyal grupları ortadan kaldırarak sınıfsız bir toplum oluşturmayı öngördüğünden burada özel mülkiyetin ve özel teşebbüsün de yeri yoktur.[325]

Bilimsel sosyalistlerin söylemlerinde, kapitalist sistemde devletin varlığı esasen işçi sınıfının ekonomik özgürlük, eşitlik ve toplumsal adalet taleplerini karşılar gibi görünmektedir. Ancak devletin bu özelliği, devrimin önüne geçmek veya ihtilalin gerçekleşmemesini sağlamak veya oyalamak içindir. Dolayısıyla bilimsel sosyalistler sosyal devlete (veya sosyal politikaya) karşı çıkarlar.[326] Öte yandan, Marx ve Engels, devleti burjuvanın elindeki bir ekonomik araç olarak görürler. Dolayısıyla, devlet sadece hakim sınıfın elindeki bir araç olduğundan, bir an önce ele geçirilmelidir. Kapitalist ekonomik sistemin ortadan kaldırılması için öncellikle devletin bu egemen gücün elinden alınması gerekmektedir.[327]

1.4.3.4. Sosyal Demokrasinin Sosyal Politika Perspektifleri

Sosyal demokrasinin temel ilkelerini ve Marksizmden ayrılan unsurlarını belirtmeden önce demokrasi kavramının tanımlanması ve eşitlik ile özgürlük ilişkisinin ortaya konulması gerekmektedir. "Halkın yönetimi" anlamına gelen demokrasi terimi, Fareed Zekaria'nın ifade ettiği şekilde "Heredot'un yaşadığı zamandan beri var olan" bir olgudur. Özellikle Alexis Tocquevile, Joseph Schumpeter ve Robert Dahl'a göre de "hür ve adil olarak hükümetleri seçme süreci"

[323] **A.e.,** s. 153.
[324] Yayla, **Adalet Teorilerine Bakış, a.g.e**., s. 339.
[325] Tuna, Yalçıntaş, **a.g.e**, s.183.
[326] Gül, **a.g.e.,** s. 172; Talas, **a.g.e.,** s. 30.
[327] Sarıtaş, **a.g.e.,** s. 23.

olarak ifade edilmiştir.[328] Esasen klasik anlamda Plato, Marksve bunlardan sonraki düşünürlere göre devleti kimin yöneteceği (işçiler mi?, burjuva mı?, iyiler mi?, kötüler mi?) sorunsalı daima önemli bir yer teşkil etmiştir. Plato samimane ve safiyane duygular içinde "en iyi olanın" yönetmesini (halkın) isterken aksine Marx, devleti reddetmiştir.[329]

Demokrasinin en büyük amacı özgürlük ve eşitliktir. Her ne kadar bu kavramlar kendi içinde çelişkiler taşımış olsalar da [330] bu kavramlar birbirinden ayrılamayacakları kadar içiçedir. Nitekim özgürlük ve eşitlik arasındaki bu ilişkinin literatürde "hayat yarışına herkesin aynı noktada yani eşit noktada başlaması" anlamına gelen ve "fırsat eşitliği" kavramıyla ifade edildiğini görmekteyiz. Öte yandan bu kavram klasik ekonomide, herkesin başlangıçta eşit olduğu ve aynı şartlar altında yarıştığı anlamına da gelmektedir.[331]

Her ne kadar teoride başlangıçta herkes eşit konumda piyasada yarışsa da uygulamada sonuçlar farklı olmaktadır. Örneğin becerikli, kurnaz ve girişimci kişilerin üstünlüğü, onları diğerlerine göre daha üstün yapacaktır. Daha açık bir ifade ile, başlangıç konumlarında kişiler her ne kadar hareket etme konusunda eşit özgürlük hakkına sahip olsalar bile (negatif özgürlük), onların hareketlerinin sonuçları piyasada eşitsizliklere yol açabilmektedir. Aslında bu bir nevi, çoğu kimsenin başlangıçta engellenmiş olduğu için , eşitliğin yarışın başında ortadan kalktığınının bir göstergesidir.[332]

---

[328] Fareed Zakaria, "İlliberal Demokrasinin Yükselişi", (Çev. Atilla Yayla), **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, 2.bs. , Eds. Atilla Yayla, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999, s. 41- 43.

[329] Karl R. Popper, "Açık Toplum ve Düşmanlarına Yeniden Bakış", (Çev. İhsan Duran Dağı), **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, 2.bs. , Eds. Atilla Yayla, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999, s. 26-27.

[330] Özgürlük ve eşitlik ise bizim anladığımız mananın dışında kendi içlerinde çelişkiler taşımaktadır. Örneğin özgürlük, literatürde çokca tartışıldığı üzere negatif ve pozitif şeklinde ifade edilmektedir. Negatif özgürlük, klasik liberaller ve çağdaş liberallerin de belirttiği şekilde "engellemenin olmama" durumudur. Sadece negatif özgürlüğü ele aldığımızda bazı durumlarda bunun zarar görmemesi imkansız görünmektedir. Özgürlük gibi eşitlik de birden çok anlamda kullanılmaktadır. Örneğin "iki kişinin içinde bulundukları şartlar veya kendilerine yapılan muameleler aynı ise" bu kişiler eşit kabul edilmektedir. Aristo eşitliğin bu sınıflandırmasını yaparken sayıları iki, dört, altı…..şekilinde artan aritmetik diziyi ele almıştır. Bununla beraber geometrik bakımdan ise orantılı bir şekilde ele alınır. Geniş bilgi için bkz: Leslie Lipson, "Demokrasinin Felsefesi", (Çev.Mustafa Erdoğan), **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, 2.bs. , Eds. Atilla Yayla, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999, s.18-19.

[331] **A.e,** s.19-20.

[332] **A.e**., s. 20.

Bunun bir çaresi yok mudur? sorusunu haklı olarak soran Lipson, piyasanın tam olarak işlemediği zaman bu sorunun cevabının "devlet müdahalesi"olacağını belirtmektedir. Ancak Lipson makalesinde devamla, özgürlüğün temel noktasının ferdiyetçi olması sebebiyle bazen devlet müdahalesiyle çeliştiğini; eşitliğin ise, sosyal bir kavram olması hasebiyle devlet müdahalesi dışında gerçekleştirilemeyeceğini belirtmektedir.[333]

Modern demokrasi anlayışı, 18. yüzyılın son çeyreğinde Amerikan ve Fransız devrimleri neticesinde ortaya çıkmıştır.[334] 19. yüzyılda her geçen gün daha fazla grupların, sınıfların (işçiler, azınlıklar vs.) siyasal iktidardan pay almak istemelerine rağmen 19. yüzyıl boyunca siyasal katılım, yetişkin eğitimli erkekler ile mülkiyet sahibi azınlıklarla sınırlandırılmıştır. Siyasal katılımın işçi sınıfını, etnik azınlıklar ve kadınları kısacası tüm yetişkin vatandaşları kapsaması 20. yüzyılda gerçekleşebilmiştir.[335] Örneğin bugün en demokratik ülkeler olarak gösterilen Batı Avrupa ülkelerinde, demokrasinin tam olarak yerleşmesi bile 20. yüzyılın ortalarını bulmuştur. Zira Fareed Zakaria'nın makalesinde bahsettiği üzere, 1830'larda Batı Avrupa'nın en demokratik ülkesi sayılan İngiltere'de nufusun sadece yüzde 2'si oy kullanabilmekteydi. 1880'lerde bu oran yüzde 40'lara çıkartılmasına rağmen, Batı Avrupa ülkelerinde oy hakkının tamamen tanınması 1940'ları bulmuştur. [336] Aslında bu da açıkça, Batı Avrupa ülkelerinin tam demokrasiye geçmeden önce liberal düşüncenin temel değerleri olan sınırlı devlet, anayasal yönetim, bağımsız ve adil yargı vb. gibi değerlere sahip olduklarını bir nevi teyit etmektedir.[337] Dolayısıyla bu ülkelerin demokrasi anlayışı da "sınırlı ve dolaylı bir demokratik yönetim şekli olan liberal demokrasi" olarak ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'ından sonra bu ülkelerde görülen sosyal demokrasi anlayışı esasen liberal demokrasinin yarışmacı

[333] **A.e**., s.20-21.
[334] Örneğin 1787 yılında yazılan ABD'in Anayasası'nda oy hakkı sadece mülkiyet sahibi olanlara tanınmıştı. Bkz: Andrew Heywood, "Demokrasi", Çev. Bican Şahin, Atilla Yayla, **Sosyal ve Siyasal Teori Seçme Yazılar**, 2. bs., Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999, s.69.
[335] A**.e**., s.69-71.
[336] Zakaria, **a.g.e**., s. 44.
[337] Atilla Yayla, "Liberalizm ve Demokrasi: Mükemmel Olmayan Birliktelik, Tahammülü Güç Ayrılık", **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, 2.bs. , Eds. Atilla Yayla, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999, s. 61.

seçim özelliğini benimsemiştir. Bu yönüyle de Marks'ın öngördüğü sınıf sisteminin yıkılması neticesinde ortaya çıkacak gerçek "sosyal demokrasi"den ayrılmaktadır.[338]

Sosyal demokrasi 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ve ortalarında gelişmiş ve olgunlaşmıştır.[339] Sosyal demokrasiyi bir tanım ile sınırlandırmak pek mümkün görünmemektedir. Tarihsel olarak bu kavram Marksizm çizgisinde gelişen ve toplumsal değişim hedefi taşıyan siyasi hareketlerle ilişkilendirilmektedir. Bunun yanında bir de II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa'da siyasi partilerin demokratik bir sitemde kapitalizmi insanileştirmeyi amaçlayan refah programlarını açıklamak için kullanılmaktadır.[340]

Sosyalistler genel olarak burjuva temelli politik kurumların kusurlarına eleştirel yaklaştıklarından dolayı, öngördükleri demokrasi liberal demokrasiden farklıdır. Örneğin Marks, demokrasiyi bir ayıp olarak görmüştür. Zira Marks, buna gerekçe olarak herkese açık olan demokratik hakların sadece ayrıcalıklı bazı gruplar (yetişkin, mülk sahipleri erkekler) tarafından kullanıldığını göstermiştir. Fakat Marks'ın aksine reformist sosyalistler ise liberal demokrasiyi benimsemiş evrensel demokratik hakların kapitalizmi dönüştürme sürecinin bir parçası olarak görmüşlerdir.[341] Daha açık bir ifade ile, demokrasi, reformist sosyalistler için barış içinde iktidara gelip değişim programlarını uygulamak için bir çerçeve sunar.[342]

Esasen demokrasi ile sosyalizm arasındaki bu ilişki sosyalist doktrinlerin en önemli özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle demokratik ülkelerde sanayileşmenin daha erken olgunlaşma gösterdiği, buna bağlı olarak Marksist düşüncelerin yerine sosyal demokrasinin gelişip yayıldığı görülmektedir. Örneğin İngiltere, Almanya, Hollanda, İskandinav Ülkeleri, Belçika, İsviçre, Avusturya ve Avustralya sosyal demokrasi düşüncesinin geliştiği ülkelerdir.[343]

---

[338] Heywood, **a.g.e**., s.77-80.
[339] Yurdakul Fincancı, **Günümüzde Sosyal Demokrasi**, İstanbul, Anadolu Matbaacılık, 1993, s. 27.
[340] Robert M. Page, "Sosyal Demokrasi", (Çev. Barış Yıldırım, **Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar,** Eds. Pete Alcock, Margaret May & Karen Rowlingson, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011, s.109.
[341] Giddens, **Sağ Solun Ötesinde, a.g.e**., s.64-65; Tony Fitzpatrick, **After the new social democracy**, Manchester, Manchester University Press, 2003, p. 2.
[342] Giddens, **Sağ Solun Ötesinde, a.g.e**., s.67.
[343] Tuna, Yalçıntaş, **a.g.e**., s.185.

"Demokratik sosyalizm" veya "sosyal demokrasi"nin tarihsel sürecine bakıldığında bazı dönüm noktaları mevcuttur. Batı Avrupa'da 19. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan demokratik sosyalizm, ilk dönemlerde Marksizm (ütopik sosyalizm) çizgisindedir. Ancak 20. yüzyılın ilk çeyreğinde devrimci kimliğini bırakmış ve evrimci (reformist) kimliğe bürünmüştür. Aslında bu fark da "yeni sosyal demokrasi" ile "eski sosyal demokrasi" arasındaki tartışmalarının bir nevi odak noktasıdır.[344]

Sosyal demokrasi ile Marksizm'in kesin bir şekilde ayrılmasının kökleri Yayla'ya göre Alman Sosyal Demokrat Parti'ye kadar gitmektedir. Zira bu partinin ideolojik programı olarak hazırlanan ve Marks tarafından ciddi bir şekilde eleştirilen Gotha Programı[345] bu ayrışın ilk noktası kabul edilmiştir.[346] Batı Avrupa ülkelerdeki sosyal demokrat partilerin siyasi ideolojilerine bakıldığında bu farklılıklar açıkca görülmektedir. Örneğin I. Dünya Savaşı'na değin Almanya kadar Avrupa'nın da ana sosyal demokrat parti çizgisini izleyen Alman Sosyal Demokrat Partisi (ASDP), başlangıçta her ne kadar programlarında Marksizm'e atıfta bulunmakta ise de daha sonra Bernstein gibi düşünürlerin fikirleri doğrultusunda [347] "revizyonizm" düşüncesiyle Marksizm'den ayrılmıştır.[348]

Eduard Bernstein, Marks'ın proleterya diktatörlüğüne dayanan devrimci projesine karşılık, kapitalist ekonomik sistemde demokrasiyi yıkmadan işçi sınıfının durumunu iyileştirmeye yönelik bir proje ortaya koymuştur. Öyleki Bernstein, kapitalizmin Marks'ın belirttiği şekilde sınıflar arasındaki mesafeyi açtığı öngörüsüne karşılık,

---

[344] Jenny Anderson, **The Library and The Workshop: Social Democracy and Capitalism in the Knowledge Age**, USA, Stanford University Press, 2010, p. 8.

[345] Gotha programı 1875 yılında hazırlanmıştır. Gotha programı, Marksizm'in aksine daha revizyonist görüşlere sahiptir. Bkz: Sarıtaş, **a.g.e**., s. 66.

[346] Atilla Yayla**, Siyaset Teorisine Giriş**, Ankara, Liberte Yayınları, 2002, s. 69-70.

[347] Bernstein'in fikirleri her ne kadar Marksizm'e atıfta bulunsa da pek çok açıdan bu teoriye düzeltmeler getirmektedir. Bu düşünüre göre, Markszim'in Kapitalizm'in evrimine ilişkin çizdiği çerçeve yanlıştır. Bernstein, servetin giderek az sayıdaki kişi eline geçmediğini, mülk sahipleri ile küçük ve orta ölçekli işletmelerin azalmadığını ve son olarak işçi sınıfının durumunun belirtildiği gibi kötü olmadığını topladığı istatistiki verilerle göstermiştir. Bkz: Eduard Bernstein, **Evrimsel Sosyalizm**, Kavram Yayınları, 1991, s. 7-8.

[348] Almanya Sosyal Demokrat Parti'de olduğu gibi İngiltere İşçi Partisi ve İsveç Sosyal Demokrat Parti'deki değişimler de sosyal demokrasinin evrimi hakkında bize geniş bilgi vermektedir. Geniş bilgi için bkz: F. Orkunt Canyaş, "Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Evrimi: CHP Örneği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi S.B.E., Ankara, 2008, s. 73-83.; Tuna, Yalçıntaş, **a.g.e**., s. 185-186.

orta sınıfların gelişmesiyle sınıflar arasında daha fazla yakınlaşma olacağı tezini ortaya koymuştur. Bu tezinin gerçekleşmesi için demokrasiyi merkez nokta olarak alan Bernstein, demokrasi sayesinde sosyalizmin öngördüğü eşitlikçi toplumun da oluşturabileceğini ifade etmiştir. Nitekim Bernstein'in bu tezinin II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal demokrat partilerin temel düşünce parametresini oluşturması da O'nun başarılı olduğunu göstermiştir.[349]

Bernstein, temelde sosyalizmin temel prensiplerine ve kurumsal kimliğine karşı değildir. Bir taraftan bu ilkeleri benimserken diğer tarftan da Marx'ın tezlerini eleştirmiştir. Örneğin Marx, sosyalist toplumu meydana getirecek hareketin sanayileşmiş yani kapitalistleşmiş ülkelerde gerçekleşeceğini beklerken, tam aksine daha az sanayileşmiş Çarlık Rusya'da ve Çin'de bu hereket meşruiyet kazanmıştır.[350]

Batı Avrupa'da gelişen sosyal demokrasi ideoloisi, devlet sosyalizmi, Fabianizm ve Hıristiyan sosyalizmi olmak üzere genel olarak üç kaynaktan beslendiği söylenebilir. Serveti geniş gruplara dağıtmayı hedefleyen "devlet sosyalizmi" yaklaşımı daha çok Almanya'da; özel mülkiyeti devlete geçirmeyi, bunu yaparken reformla yapmayı amaçlayan ancak devrimci sosyalizm gibi ihtilalci değil de daha çok ılımlı bir sosyalizm ön gören "Fabianizm" daha çok İngiltere'de; kollektif mülkiyeti, dayanışmayı ön gören hıristiyan sosyalizmi de Avrupa'nın değişik ülkelerinde gelişmiştir.[351]

Demokratik sosyalizm parlementer demokrasi temellidir. Mevcut düzenin ihtilal yolu ile değiştirmesinin aksine iktidara meşru yollarla gelmeyi tercih etmiştir. Demokratik sosyalistler, parlementer demokrasi sistemini benimsediklerinden dolayı iktidara geldikten sonra orada daimi olarak kalamayacaklarını bildiklerinden, tek parti rejimini tehlikeli bulurlar.[352]

Yukarıda ifade edildiği üzere devrimci sosyalizm (Marksizm), özel mülkiyetin direkt devletleştirilmesini hedefler. Devrimci sosyalistler bu amacı ortaya koyarken diğer

[349] Çaha, **Dört Akım, a.g.e**., s. 160; Page, **a.g.e.** s.109.
[350] Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, Ankara, İmge Yayınları, 1997, s. 209-210.
[351] Çaha, **Dört Akım, a.g.e.,** s. 161-162.; Özellikle Asya ülkelerinin 1960'dan sonra devlet sosyalizminin etkisiyle büyüdükleri ifade edilmektedir. Bkz: Stephan Haggard ve Robert R. Kaufman, **Development, Democracy and Welfare State**, New Jersey, Princeton University Press, 2008, p. 9.
[352] Tuna, Yalçıntaş, **a.g.e**., s. 184.

taraftan da amaçlarının meşruiyeti için kapitalist sistemin ön gördüğü özel mülkiyeti bir bakıma hırsızlık sayarlar. Aksine, sosyal demokrasi ise özel mülkiyetin tedricen devletleştirilmesini amaçlamaktadır. Sosyal demokratlar, bu amacını kapitalist sistem içerisinde gerçekleştirmeyi uygun görmektedir.[353]

Giddens'a göre sosyal demokrasi'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonraki söylemleri "ekonomik ve toplumsal yaşama müdahaleyi savunan, kollektivizmi esas alan, Keynezyen talep yönetimi ve korporatizmi uygulayan, tam istihdamı hedefleyen ve refah devletini savunan" bir şekilde ortaya çıkmaktadır.[354] Gray da sosyal demokrasinin bu dönemdeki söylemlerini, "ekonomik büyüme ile tam istihdamı teşvik eden, işçi hareketlerini destekleyen, yeniden dağıtıcı vergilerle ve refah politikaları ile gelir eşitliğini savunan ve sosyal vatandaşlık gereği refah devletini savunduğunu" belirtir.[355]

Çaha'ya göre sosyal demokrasi temel konularda liberalizme benzemekte; fakat bazı ayrıntılı noktalarda liberalizmden farklılaşmaktadır. Bir taraftan temel hak ve hürriyetler konusunda (kanun önünde eşitlik ve anayasal hükümet) liberalizm ile aynı temel ilkeleri savunurken, diğer taraftan piyasa ekonomisi konusunda (devlet ve adalet) liberalizm düşüncesinden ayrılmaktadır. Sosyal demokrasi liberalizmin prosedürel adalet anlayışı ve bireyci düşüncesinin aksine sosyal adaleti ve devletçi bir anlayışı temel almaktadır. Diğer taraftan, sosyal demokrasi liberalizmin serbest piyasa ekonomisi ilkesine karşılık karma piyasa ekonomisini esas almaktadır.[356]

Sosyal demokrasinin özgürlük konusundaki bakışı sosyalizmden farklı değildir. Sosyal demokratlar negatif özgürlüğü sınırlı bir özgürlük olarak görürler bu yüzden özgürlüğe sadece bir tercih yapma veya bu tercihe uygun davranma olarak değil, bireylerin tercih yapabilecek yetenek ve becerilere sahip olması gerektiğini bir başka deyişle, pozitif özgürlüğü savunurlar.[357] Öte yandan, sosyal demokratlar kanun önünde eşitliğin yanında fırsat eşitliğine de büyük önem verirler. Sosyal

[353] **A.e**., s. 184.
[354] Anthony Giddens, **The Third Way: The Renewal of Social Democracy**, Cambridge, Polity Press, 1998, p. 16-19.
[355] John Gray, **After Social Democracy**, London, Demos, 1996, p. 16.
[356] Çaha, **Dört Akım, a.g.e.,** s. 174-175.
[357] Paul Spicker**, Principles of Social Welfare: An Introduction to Thinking About Welfare State**, London & New York, Routledge , 1988, p. 44-45.

demokratlara göre sağlık, eğitim ve çalışma hakkı önemlidir. Söz konusu haklar cinsiyet, ırk, din ve ekonomik statüden bağımsız olmalıdır. Ancak bunun yanında fakirler ve engelliler gibi toplumda temel sosyal haklardan mahrum olan kişiler topluma katılabilmek için kesinlikle devlet desteği almalıdır.[358]

Sonuç olarak, sosyal demokrasi, eşitlik ve sosyal adalet amacı taşımaktadır. Bu amacını gerçekleştirmek için vergi, denetim ve sosyal güvenlik araçlarını kullanmaktadır.[359] Sosyal demokrasinin eşitlik anlayışı sonuç eşitliğinden çok liberalizmin de savunduğu fırsat eşitliği temeline dayanmaktadır. Sosyal demokrasinin özgürlük anlayışı liberalizmin negatif özgürlük anlayışından çok pozitif özgürlük anlayışına yakındır. Pozitif özgürlüğün doğal bir uzantısı olarak da sosyal hakları esas almaktadır.

Küreselleşme olgusu her şeyi etkilediği gibi sosyal demokrasiyi de etkilemiştir. Küreselleşme ile beraber yeni iletişim teknolojileri, esnek çalışma koşullarının yaygınlaşması vb. gibi değişimler sosyal demokrasi ideolojisini bir dönüşüm içine çekmiştir. [360] Bu dönemde sosyal demokrasinin temel argümanı "üçüncü yol" olmuştur. Üçüncü yol, 1980'lerde küreselleşme süreci neticesinde sosyal demokrasinin içine girdiği krizi bir nevi aşmak için Anthony Giddens gibi bazı düşünürler tarafından öne sürülen bir kavramdır.[361]

Üçüncü yol (Third Way), gerek neoliberalizme ve gerekse de eski sosyal demokrasiye eşit mesafede durmaktadır. Üçüncü yolu Thatcher'in neoliberalizmi olarak tasnif etmek doğru değildir. Çünkü üçüncü yol kendi içinde bir bütünlük arz etmektedir. Üçüncü yol temelde neoliberalizme dayanmakla beraber, amaçları itibariyle sosyal demokrasiyle de irtibatlıdır. Diğer taraftan 1990-2002 yılları

---

[358] Thomas Kastning, **Basics on Social Democracy**, Friedrich Ebert- Stiftung Ghana, March 2013, p. 10.
[359] İsmail Cem, **Sosyal Demokrasi Nedir Ne Değildir?**, İstanbul, Can Yayınları, 1998, s. 37.
[360] Thomas Meyer, "Modernity: Beyond Left and Right?", **Transformation in Progress: Europen Social Democracy; Social Democratic Think Thanks Explore the Magical Return of Social Democracy in a Liberal Era,** Eds, Rene Cuperus & Johannes Kandel, Amsterdam, Stlftund & Stichting 1998, pp. 49-56.
[361] Knut Roder, **Social Democracy and Labor Market Policy: Developments in Britain and Germany**, USA, Routledge, 2003, p. 38-39.

arasında iktidarda bulunan sosyal demokrat partilerin icraatlarına bakıldığında, geleneksel sosyal demokrasi politikalarından koptukları gerçeği de bulunmaktadır.[362]

Üçüncü yol eşitlik ve özgürlük konularında sosyal demokrasiden ayrılmaktadır. eşitlik konusunda üçüncü yol, merkeze " yetenekleri veya kapasiteleri" almaktadır. Daha açık bir ifade ile bireyin yeteneklerini ve kapasitelerini güçlendirmeyi temel almaktadır. Diğer taraftan kabiliyetler yaklaşımı bireyin yeteneği açısından etkin tercih yapmayı öngören bir özgürlük kavramına bağlılığı da göstermektedir. Bu temel presipler bağlamında "üçüncü yol" u seçen hükümetlerin refah politikalarına bakıldığında değişen emek piyasalarına katılımı artırmak için bireysel yetenekleri ve kapasiteleri geliştirmeyi öngördükleri görülür.[363]

Üçüncü yol, temelde sosyal adaleti ve demokrasiyi geliştirmeyi amaçlamıştır. Piyasa yanlısıdır; ancak devlet konusunda karışık düşüncelere sahiptir. Devlet ile ilgili "ne kadar devlet"'ten çok "devlet ne yapar", "ne kadar iyi yapar" sorularını temel alır.[364] Bu bakımdan, üçüncü yol etkin devlet (enabling state)[365] ve sosyal yatırım devletini (social investment state)[366] desteklemektedir.[367]

---

[362] Marliere, **a.g.e.,** p.41-42.

[363] Kanishka Jayasuriya, "Capability, Freedom and The New Social Democracy", **The Political Quarterly**, Vol. 71, No. 3, 2000, p. 283-285; Alan Pratt, "Towards a New Social Democracy", **Social Policy :Theories, Concepts and Issues**, Eds. Michael Lavalette & Alan Pratt, London, Sage Publication Ltd., 2006, p. 38-39.

[364] Anthony Giddens, **A Third Way**, Cambridge, Polity Press, 1998, p. 65.

[365] Etkin devlet (enabling state) sosyal güvenlik politikası vurgusu yapar. Burada devlet insanların kendikendilerine bakmaları konusunda yardımcı olur. Onlara sorumluluk verir. Bu yönüyle etkin devlet, aktif bir refah devletidir. Çünkü bireyin bağımsızlığını ve girişimini teşvik eder. Bkz: Tony Blair, "Beveridge revisited. A Welfare state fort he 21 st century", **Ending Child Poverty**, Ed. Robert Walker, Bristol, The Policy Press, 1999, p. 13.

[366] Sosyal yatırım devleti (social investment state) Giddens tarafından geliştirilmiştir. Burada devlet direkt sosyal refah sağlamaktansa mümkün olduğunca insan semayesine yatırım yapmayı hedefler. Devletin eğitim ve öğretim önceliği sosyal güvenliğin üzerindedir. Bkz: Giddens, **The Third Way, a.g.e.,** s. 117; Sosyal yatırım devleti için ayrıca bkz: Nathalie Morel, Bruno Palier & Joakim Palme, "Beyond the welfare state as we knew it?", **Towards a Social Investment Welfare State: Ideas, policies and challenges**, (Ed. Nathalie Morel, Bruno Palier & Joakim Palme), Bristol, The Policy Press, 2012, p. 1-32.

[367] Jane Lewis, "New Labour's Approach to the Voluntary Sector: Independence and the Meaning of Partnership", **Social Policy and Society**, Vol. 4, No. 2, 2005, p. 121-125; Lister, **Understanding Theories, a.g.e**.,p. 46-51.

1.5. REFAH DEVLETİNİN POLİTİK EKONOMİK YAKLAŞIMLAR (TEORİK) BAKIMINDAN GELİŞİMİ

Refah devletinin gelişimini açıklayan başlıca politik ekonomi teorileri; sanayileşme mantığı teorisi (The Logic of Industrialism); modernite, vatandaşlık ve demokrasi (Modernization, Expansion of Citizenship and Democracy); Neo-Marksist (Neo-Marxist); güç kaynakları teorisi (Power Resources Theory); devletin yönetim biçimi (Polity centered) veya kurumsallık teorileridir (Institutianalism). Bu bölümde politik ekonomi literatüründe refah devletinin gelişiminde rol alan teoriler ortaya konulacaktır.

1.5.1. Sanayileşme Mantığı (The Logic of Industrialism) Teorisi

Yapısalcı veya işlevselci teori refah devletinin gelişimini sanayileşme neticesinde meydana gelen; şehirleşme[368], ihtiyaçların değişmesi[369], geleneksel sosyal refah sağlayan kurumların yıkılması[370], aile içi ilişkilerin yıkılması,[371] ekonomik büyüme ve onun demografik ve bürokratik ilişkileri[372], toplumsal sistemin değişmesi

[368] Andersen, **The Three of Worlds, a.g.e.,** p. 13; Ingmar J. Schustereder, **Welfare State Change in Leading OECD Countries: The Influence of Post-Industrial and Global Economic Developments**, Heidelberg, Gabler Verlag, 2010, p. 15.

[369] Zutavern & Kohli, **a.g.e.,** p.173; Cousins, **a.g.e.,** p. 20.

[370] Alex Segura-Ubiergo, **The Political Economy of Welfare State in Latin America: Globalization, Democracy and Development**, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, s. 7-8; Fred C. Pampel & John B. Williamson, **Age, Class, Politics and the Welfare State**, New York, Cambridge University Press, 1989, p. 26; Andersen, **The Three of Worlds, a.g.e., p.** 13; Pierson, **Beyond The Welfare State, a.g.e.,** p. 17; Schustereder, **a.g.e.,** p. 15.

[371] Alexander Hicks, **Social Democracy and Welfare Capitalism; A Century of Income Security Politics**, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1999, p. 17; Cousins**, a.g.e.,** p. 20; Ubiergo, **a.g.e.**, s.7-8. Aile içi ilişkilerin yıkılması, sanayi öncesi dönemde aile iş arasındaki uyumu da yıkmıştır. Bu durum bireyselciliği, ön plana çıkarmıştır.

[372] Wilensky'e göre refah devletinin gelişimini belirleyen temel unsur, ekonomik kalkınmanın düzeyi ve onun demografik ve bürokratik ilişkileridir. Hazırladığı çalışmada Wilensky, ekonomik büyümenin bürokratik ve demografik sonuçlarının ülkelerin kamu sosyal harcamaları üzerinde etkili olduğunu saptamıştır. Bkz: Wilensky, **a.g.e.,** p. 25-50; Gough, **European Welfare States,a.g.e,** p. 44.
Franz-Xaver Kaufman, **Variations of The Welfare State: Great Britain, Sweden, France and Germany Between Capitalism and Socialism,** Bonn, Springer, 2013, p.29; Pierson, **Beyond The Welfare State, a.g.e..** p. 17-22; Schustereder, **a.g.e.,** p. 15. Benzer şekilde Philips Cutright, hazırladığı çalışmada ülkelerdeki sosyal güvenlik programlarının gelişimini ekonomik kalkınma düzeyi ile yakından ilişkili olduğunu saptamıştır. Bkz: Philips Cutright, "Political Structure, Economic Development and National Social Security Programs, **American Journal of Sociology**, Vol. 70, No. 5, 1965, p. 537-550.

neticesinde artan sosyal problemlere (risklere) zorunlu karşılık sorumluluklar[373] gibi bir dizi nedene bağlı olarak açıklamaktadırlar.

Sanayi öncesi toplumlarda sosyal refahın sağlanması aile, dini kurumlar vb. kurumlar tarafından yapılmaktaydı. Sanayileşme ile beraber kırsal alandaki nüfusun şehirlere göç etmesi ile beraber, bir taraftan şehirleşme artarken diğer taraftan sosyal refahı sağlayan kurumlar da yıkılmış, sosyal refahı sağlayan tek araç pazar olmuştur. Öte yandan, sanayi öncesi toplumda tarım sektöründe veya ücretsiz aile işçisi olarak ev işlerinde çalışan kişiler şehirleşme ile beraber fabrika işçisi konumuna düşmüşlerdir. Bu bakımdan yapısalcı teori bir anlamda refah devletinin gelişimini şehirleşme neticesinde değişen ihtiyaçlar, istihdam yapısı ve sosyal problemlere (risklere) karşılık ulus devletin artan zorunlu sorumlulukları olarak ele almaktadır.[374]

Yapısalcı, işlevselci veya sanayileşme mantığı teorisinin refah devletine verdiği bu sorumlulukların düzeyi kamu sosyal harcamaların düzeyi ile ölçülmektedir. Buna göre ekonomik büyüme neticesinde GSYİH'den sosyal harcamalara ayrılan bütçenin veya yüzdelik dilimin büyümesi refah devletinin gelişimini açıklamaktadır.

1.5.2. Modernite, Vatandaşlık ve Demokrasi Teorileri (Modernization, Citizenship and Democracy Theories)

Refah devletinin gelişimini modernite,[375] vatandaşlık hakları[376] ve demokrasinin gelişimine bağlayan teoriye göre refah devletinin gelişimi, geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçiş ile gerçekleşmiştir. Bu geçiş hiç şüphesiz demokrasinin ve vatandaşlık haklarının gelişimi ile paralel olmuştur.[377]

---

[373] Clem Brooks & Jeff Manza, **Why Welfare State Persist: the importance of public opinion in democracies**, Chicago, The University of Chicago Press, 2007, p. 13; Ian Gough, European Welfare States**, a.g.e.,** p. 44; Ubiergo, **a.g.e.,** s. 7-8; Schustereder, **a.g.e.,** p. 15; ; Zutavern, Kohli, **a.g.e.,** p. 17-22; Flora, Alber, **a.g.e.,** p. 37-40.

[374] **A.e.,** p. 37-40.

[375] Burada ifade edilen modernitenin, üç temel özelliği bulunmaktadır. Bunlar: Çok boyutlu sosyal gelişme, ekonomik, siyasi ve kültürel olarak karşılıklı ilişkiler ve uluslararası ekonomik ve siyasi düzenin dönüşümüdür. Bkz. Flora, Alber**, a.g.e.,** p. 38.

[376] Peter Baldwin, "The Past Rise of The Social Security: Historical Trends and Patterns", **Reforming the welfare sate**, Ed. Herbert Giersch, Berlin, Springer, 1997, p. 9.

[377] Pierson, **Beyond The Welfare State, a.g.e..** p. 23.

Bu teorinin savunucularından Flora ve Alber'e göre refah devletinin gelişimi üç açıdan analiz edilebilir[378]: Birincisi bireysel ve hane halkının gelirinin farklılaşması (iş ve yaşanılan yerin farklılaşması) devletin zorunlu olarak çözmesi gereken bir takım belirli emek piyasası sorunlarını ortaya çıkarması[379], ikincisi, kurumsal siyasi hakların bir sonucu olarak sosyal hakların gelişmesi, üçüncüsü ve son olarak devlet bürokrasisi tarafından piyasaların artan kontrolüdür. Bu üç gelişim dikkate alındığında, refah devletinin gelişimi bir taraftan toplumun büyüyen ve farklılaşan boyutuna, öte yandan sosyal ve siyasal mobilizasyon süreçlerine bağlıdır.[380]

Demokrasinin refah devletinin gelişimi üzerindeki etkisi iki açıdan ele alınabilir. Bunlardan birincisi sosyal hakları da muhakkak içermesi geren tam vatandaşlığın bir uzantısı olan ulus devletin aşamalarını tanımlar.(Bu aşamaları T.H.Marshall "Vatandaşlık ve Sosyal Sınıf" adlı çalışmasında sivil hakların 18. y.y., siyasi hakların 19. y.y. ve sosyal hakların ise 20. yüzyılda devletin vatandaşlarına verdiği şeklinde vurgulamaktadır)[381]. İkincisi de, çoğulcu (pluralist) ve kamu tercihi (public-choice) teorilerin geliştirdiği, kamu sosyal harcamaların yükselmesine enerji taşıyan ortanca seçmenin çevresindeki yoğun parti rekabetini beslemektedir.[382]

Refah devletinin gelişimi, vatandaşlık için verilen geniş sosyal ve siyasi mücadeleler ile kesinlikle ilişkilidir. Daha açık bir ifade ile, tüm vatandaşların aynı yaşam şanslarına ve fırsatlara sahip olduğunun tanınması ile yakından ilişkilidir. Burada

---

[378] Flora, Alber, **a.g.e..** p. 41.

[379] Bu sorunlar başta çalışma koşullarının değişmesi neticesinde ortaya çıkan iş kazaları, kısıtlanmamış, serbest iş sözleşmelerinden kaynaklanan sorunlar (çocukların ve kadınların çalıştırılması, uzun çalışma süreleri), meslek hastalıkları veya sakatlar için gelir güvencesinin olmaması, belirli kamu refah hizmetlerinin piyasa tarafından sağlatılması (sağlık, konut, bir derece eğitim) bkz: Flora, Alber, **a.g.e..** p. 41.

[380] Cousins, **a.g.e.,** p. 23.

[381] Marshall, **Citizenship and Social Class, a.g.e.,** Brooks, Manza, **Why Welfare State Persist, a.g.e.,** p. 14; Ayşe Buğra, " Yoksulluk ve Sosyal Haklar", Boğaziçi Universitesi Sosyal Politika Forumu, (Çevrimiçi), http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf, 22.04. 2014.

[382] Andersen, **The Three of Worlds, a.g.e.,** p. 15; Schustereder, **a.g.e.,** p. 17. Ortanca seçmenin kamu sosyal harcamalarına neden olduğunu belirten bu yaklaşım adında ayrıca bir teorem de geliştirilmiştir. Anthony Downs tarafından 1957 yılında Demokrasinin Ekonomik Teorisi (An Economic Theory of Democracy) adlı çalışmasında ortanca seçmen teoremi (median voters theorem) olarak geliştirdiği bu teoreminde Downs, politik partilerin fırsatçı davrandıklarını bir başka deyişle bunların herhangi bir ideoloji veya siyasi tercihlerinin olmadığını, dolayısıyla seçim kazanmak için kamu sosyal harcamalarını artıracak kararlar aldıklarından bahsetmektedir. Daha açık bir ifade ile bu teorinin temeli demokraside hükümetler oy oranlarını yükseltmek için kamu sosyal harcamaları artıracak kararlar aldıkları üzerine inşa edilmiştir. Bkz: Anthony Downs, "An Economic Theory of Political Action in a Democracy", **Journal of Political Economy**, Vol. 65, No. 2, 1957, p. 135-150.

belirtmek gerekir ki, vatandaşlığın bu kavramsallaştırılması haklar bakımından ele alındığında daha net karşılığını bulmaktadır. Burada refah devletinin sorumluluğu, vatandaşlarına bu hakları vermek ve bu hakları teşvik etmektir.[383]

Flora ve Alber sosyal sigorta kurumların Batı Avrupa'daki gelişiminin başta sosyo-ekonomik gelişim, işçi sınıfına verilen siyasi haklar (genel oy hakkının tanınması) ve Anayasal gelişmeler olmak üzere üç değişkene bağlı olarak geliştiğini ifade etmektedir.[384]

1.5.3. Neo-Marksist Teori (Neo-Marxist Theory)

Genellikle sanayileşme ile beraber bozulan toplum yapısını bir arada tutmak için veya düzgün işleyişinin sağlanması için kamu sosyal harcamların artmasını yapısalcı yaklaşım pozitif bir bakış açısı ile ele alırken Neo-Marksist yaklaşımda kamu sosyal harcamaların ekonomik, sosyal ve siyasal krizlere doğru eğilimler yaratan çelişkili bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşıma göre refah devleti, bir taraftan kapitalist sistemin devamlı ve düzenli bir şekilde çalışmasına yardımcı olurken diğer taraftan sosyal sınıfların ve grupların bu kapitalist düzene entegrasyonunu sağlamaktadır [385] . Öte yandan Neo-Marxist teorinin savunucuları, sosyal transferlerden sosyal sigortanın temel amacının işgücü miktarını artırmak, yoksullara yapılan gelir transferleri gibi diğer sosyal transferlerininin de amacının, onları pasifize etmek ve artık nüfusu da kontrol etmek olduğunu vurgulanlamaktadır.[386]

Neo-Marksist teorinin savunucularından James O'Connor şuanki kapitalizmi tekelci kapitalizm olarak nitelemektedir. O'Conor, tekelci kapitalizmi eski (rekabetçi) kapitalizmden ayıran başlıca iki husus olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birincisi, bir çok sektörde tekelci konumda olan çok uluslu şirketlerin ekonomide egemen olmasına bağlı olarak daha çok eşitsizliğin ortaya çıkması olduğunu, ikinci unsurun ise ekonomik ve sosyal dengesizliklerle ilgili olduğunu belirtmektedir. O'Connor, ekonomik ve sosyal dengesizliklere örnek olarak işsizlik ve ücret düzeylerini

[383] Coffey, **a.g.e.,** p. 43.
[384] Flora, Alber, **a.g.e..** p. 58-60.
[385] Cousins, **a.g.e..** p. 21; Brooks, Manza, **Why Welfare State Persist**, **a.g.e.,** p. 14.
[386] James O'Connor, **The Fiscal Crisis of The State**, New York, St.Martin's Press, 1973, p. 7.

vermektedir. O'Connor rekabetçi kapitalizm sisteminde işsizlik ve ücretlerin düzeyi " insan kontrolünün dışında kişisel olmayan güçlerin sonuçları" (piyasa güçleri) gibi göründüğünü; ancak tekelci kapitalizm sisteminde ise, kapitalist gelişme tarafından meydana gelen eşitsizliklerin gayri şahsi piyasa güçleri yerine devlet kurumları ve büyük şirketlerin bilinçli politikalarına bağlı oluştuğuna dikkat çekmektedir. O'Connor buna örnek olarak devletin kamu sosyal harcamalarının artmasının temel nedeni tekelci sektörün büyümesi için yapıldığını, ya da tersi olarak, kamu sosyal harcamalar tekelci sanayinin bir sonucu olarak artmakta olduğunu göstermektedir.[387]

Özetle Neo-Marksist yaklaşım refah devletinin, kapitalizmin devam etmesi için bir ihtiyaç olduğu noktasından harketle yaklaşmaktadır. Burada iki değişken ileri sürmektedirler. Birincisi özel semayenin birikimi diğeri de devletin meşruiyeti meselesidir. Neo- Marksist teori devletin işgücünün verimliliğini ve sermayenin karını artırmak için (özel sermaye birikimi adına) eğitim, sosyal sigorta, ulaşım ve kalkınmanın maliyetlerini sübvanse (parasal yardım)ettiğini ileri sürmektedir. Öte yandan özellikle çalışamayan toplumun diğer grupları için yaptığı sosyal harcamalarla da (sosyal yardım vb.) ile meşruiyetini devam ettirmektedir.

1.5.4. Güç Kaynakları Teorisi (Power Resource Theory)

Güç kaynakları teorisi sosyal sınıflara, hem sosyal değişimin başlıca aracıları olarak hem de sınıf gücünün dengesinin bir işlevi olarak bakmaktadır. Daha açık bir ifade ile, bu teoriye göre sosyal sınıflar siyasi bir araç, aynı zamanda onların sınıf gücünü

[387] **A.e.,** p. 7-10; Cousins, **a.g.e.**, p. 22. Eski Marksist teori ile yeni Marksist teori bir takım noktalardan farklılık gösterir. Bu farklılıklardan birincisi kapitalizmin kavramsallaştırılması, ikincisi ise devlete yüklenen misyon ile ilgilidir. Marks'ın ortaya koyduğu teoride kapitalizm, rekabetçi bir sistemi betimlemekteydi. Aynı şekilde devlet de dominant sınıf tarafından temsil edilen bir araçtı. Ancak Neo-Marksist yaklaşımda rekabetçi kapitalizm yerine tekelci kapitalizm, dominant sınıfı temsil edenler tarafından kontrol edilen bir araç olan devlet de özel sermaye yardımcı olmakta, ve sosyal harcamaları artırarak meşruiyetini devam ettirmektedir. Örneğin işgücünün verimliliğini ve sermayenin karını artırmak için (özel sermaye birikimi adına) eğitim, sosyal sigorta, ulaşım ve kalkınmanın maliyetlerini sübvanse (parasal yardım)etmektedir. Öte yandan özellikle çalışamayan toplumun diğer grupları için yaptığı sosyal harcamalar (sosyal yardım vb.) ile meşruiyetini devam ettirmektedir. Geniş bilgi için bkz: Pampel, Williamson, **a.g.e.,** p. 29-30; Andersen, **The Three Worlds, a.g.e.,** p. 14; Brooks, Manza, **Why Welfare State Persist, a.g.e.,** p. 14.

dengeleyen bir işleve sahiptir.[388] Espin-Andersen'in ifadeleri içinde bu güç dengelemesi de bölüşüm sonuçlarını belirlemektedir.[389]

Güç kaynakları teorisine göre parlementer rejimler aslında mobilize olmuş bu sınıf gücünün istediği politikaları ve reformları yapabilen etkili kurumlardır. Bu kurumlar aslında bir nevi sermayeye düşman olan çıkarlara hizmet edebilirler. Güç kaynakları teorisi bir anlamda "bir sosyal demokratik" refah devletinin sadece sistemin hastalıklarını hafifletmekten daha fazla şeyler yaptığını farz eder. Daha açık bir ifade ile güç kaynakları teorisi ücretli sınıf için kritik güç kayanağı tesis edeceğini ve dolayısıyla işçi hareketlerini güçlendireceğini farz eder.[390]

Andersen, dolaylı olarak bu güç kaynağının nasıl tesis edileceği sorunsalı üzerinde durmaktadır. Yani gücün kaynağı nereden gelmektedir? sorusunu haklı bir olarak soran Andersen bu gücün kaynağını, milletvekili sandelye sayılarından ve toplu pazarlık gücünden geldiğini belirtmektedir. Daha açık bir ifade ile, güç hareketi veya bu gücün hareket gücü, sendika organizasyon düzeyleri, sol partiler ve işçi partilerin kabinedeki ve parlementodaki koltuk sayısı ve oy payına bağlı olmaktadır.[391]

Güç yaklaşımı veya sınıf hareketliliği teorisi; işçi sınıfı aktörleri, sendikal örgütlenme ve işçi kesimini büyük ölçüde temsil eden sol ve işçi partilerin refah devleti gelişiminde nasıl rol aldıkları konusu üzerine odaklanmaktadırlar. Buna ek olarak bu teori, toplumdaki asıl çatlamanın kapitalistler (sermaye sahipleri) ile işçi sınıfı arasında meydana geldiğini, bu durumun da siyasi davranışa yansıdığını varsayar. Buna örnek olarak, düşük ücretli insanların sol partilere oy verdiğini, yüksek gelirli insalanların ise sağ partilere oy verdiğini göstermektedirler. Bu bakımdan işçi sınıfının güç düzeyi ve sendikaların merkeziyetçiliği sol partilerin

[388] Schustereder, **a.g.e.**. p. 15.
[389] Andersen, **The Three Worlds, a.g.e.,** p. 16; Andersen, **Social Foundations, a.g.e.**, p. 16.
[390] Andersen, **The Three Worlds, a.g.e..** p. 16; Öte yandan bu teori piyasada ücretli çalışan sınıfların piyasada doğal olarak sınıflara ayrıldığını vurgular. Bunlar genellikle güvencesiz, başkalarının kontrolünde ve kararlarına bağlı yarışmaya mecbur edilmişlerdir. Dolayısıyla bunların kolektif bir dayanışma ve hareket kabiliyetleri sınırlandırılmıştır. İşte sosyal haklar, gelir güvencesi, eşitlik ve yoksulluğun ortadan kaldırılması vb. gibi fonksiyonlar sınıf hareketlerini güçlendiren ön koşullardır.
[391] Andersen, **The Three Worlds, a.g.e.**. p. 16-17.

seçilip seçilmemesinde ve sosyal refahın işçi sınıfı lehine genişleyip genişleyemeyeceğinde belirleyici olmaktadır.[392]

Korpi'ye göre, güç kaynaklarının üzerindeki kontrol toplumda bölüşüm sürecini etkileyen en önemli faktördür. Bu açıdan güç kaynaklarının üzerindeki kontrol refah devletinin gelişimini etkileyen en önemli unsurdur. Kapitalist demokrasilerde bu güç kaynaklarının bölüşümü de ülkeden ülkeye göre değişiklik arz etmektedir. Büyük kapitalist ülkelerde güç kaynakların büyük bir kısmının sınıf yapısına bağlı olduğu farz edilmektedir. Güç kaynakları türlerinin harekete geçirilmesi büyük ölçüde sınıf temelli yöntemlerle olmaktadır. Piyasada sermaye ve ekonomik kaynaklar bu gücün temelini oluşturmaktadır. Piyasadaki bu gücün aksine siyasi arenadaki gücü ise seçme hakkı ve toplu eylem için örgütlenme hakkı oluşturmaktadır. İşte parlementer (siyasal) demokrasi sistemi de bu çıkar gruplarının bir arada bulunmasına ve sürecin işlenmesinde büyük bir rol oynamaktadır.[393]

Güç kaynakları teorisi esasen emek ve sermaye olarak toplumsal tarafların elde ettikleri güç ve bu güçlerin siyasal demokrasiyi kullanmada ve sonuçlarından yararlanmada sağlanan denge üzerine kurulmuştur. Bu teori refah devletinin gelişimini sermaye ile ücretli çalışan grubun güç dengesine bağlı "bağımlı bir değişken" olarak açıklamaktadır. Öte yandan, Keynezyen ekonomi anlayışı da bu teoriyi geçerli kılan bir araç olmaktadır. Bu açıdan, özellikle bu teorinin geçerli olduğu refah devleti rejimleri (Sosyal Demokrat) dikkate alındığında, devletin demokratik taleplere bağlı olarak vatandaşlığın boyutlarını (ekonomik, sosyal ve siyasal) genişlettiği görülmektedir. Söz konusu ülkelerde siyaset de; özgürlük, güvence ve eşitlik üçgeninde bir merkez açı veya rekabet ile dayanışma arasında,

---

[392] Walter Korpi, "The Power Resources Model", **The Welfare State Reader**, Eds. Christopher Pierson & Fracis G. Castles, Cambridge, Polity Press, 2006, p.77-87; Evelyn Huber & John D. Stephens, **Development and Crisis of the Welfare State: Parties and Policies in Global Markets**, Chicago, The University Chicago Press, 2001, p.15-20; Walter Korpi, **The Democratic Class Struggle, a.g.e.,** p.313; Ubiergo, **a.g.e.**. p. 9-10.

[393] Walter Korpi, "Power, politics and state autonomy in development of social citizenship: Social rights during sickness in eighteen OECD countries since 1930"**, American Sociological Review,** 1989,Vol. 54, p. 309-328; Walter Korpi, "Social policy strategies and distributiaonal conflict in capitalist democracies", **West European Politics**, 1980, Vol. 3, No. 3, 296-316; Mel Cousins, **a.g.e.,** p. 25.

negatif haklar ile pozitif haklar arasında denge sağlayan bir "sistem" [394] olmaktadır.[395]

Bu teori savunucuları Avrupa ve Amerika arasında farklı refah anlayışlarının olmasının kapitalistleşme, demokratikleşme ve modernleşme değişkenleri ile ele almanın pek açıklayıcı olamayacağını, bu bakımdan her iki kıtada farklı refah anlayışlarının olmasının işçi sınıfı hareketleri ve toplumsal mücadelenin farklı olması gibi değişkenler ile açıklanabileceğini vurgulamaktadırlar.[396]

1.5.5. Kurumsalcı Yaklaşım-Devlet Merkezli Teori (Institutional - State Centric Theory)

Devlet merkezli veya kurumsalcı teori refah devletinin gelişim sürecini yapısalcı ve sınıf temelli yaklaşımın aksine, devletin özerk kararlarında aranması gerektiğini vurgular. Bu teorinin devlete yüklediği anlam, devlet memurları yani modern anlamda bürokrasi denilen aygıttır. Devlet merkezli yaklaşımın savuncuları, devlete farklı bir bakış açısı getirmektedirler. Bu açıdan devlet merkezli teoride devlet , sanayi mantığı tezinin ileri sürdüğü sanayileşme neticesinde yoksullaşan grupların ihtiyaçlarına cevap veren ve güç kaynakları teorisinin ileri sürdüğü örgütlü işçi sınıfın taleplerine cevap veren basit ve manüpüle edilebilir bir aygıttan ayrılmaktadır. Devlet merkezli yaklaşım, devletin ortaya çıktığından beri sosyal politika uygulamalarını düzenleyen (grupların, bireylerin ve ailelelerin sosyal statü ve hayat şanslarını etkileyen düzenlemeler) bir aygıt olarak görmektedir. [397]

---

[394] Bu sistem, Koray'a göre demokrasi, vatandaşlık ve devlet üçlü yapısından oluşan Liberal-Sosyal Sentezdir. Bu sistem çeşitli anlamlara gelmektedir. Ekonomik bir sistem olarak bakıldığında bu sistemin bir boyutunu kapitalist büyüme modeli, diğer boyutunu da refah devleti politikaları oluşturmaktadır. Bir açıdan bu sistem; kapitalist ekonomi, çoğulcu demokrasi ve refah devletinden oluşan üçlü bir yapıdan oluşmaktadır. Bu modelde, sermayenin mülkiyet ve girişim özgürlüğü korunurken, emek de siyasal yoldan kendisi ile ilgili kararları etkileme gücü bulmaktadır. Son olarak devlet de piyasanın bir işlevi olan "gelirin yeniden dağıtılması görevini üstlenmektedir. Geniş bilgi için Bkz: Meryem Koray, **Avrupa Toplum Modeli**, 2. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2005, s. 109-110

[395] Koray, **Sosyal Politika, a.g.e.,** s. 121.

[396] Andersen, **Social Foundations, a.g.e.,** p. 16; Koray, **Sosyal Politika, a.g.e.,** s. 121.

[397] Jill Quadagno, "Theories of Welfare State", **Annual Review of Sociology**, 1987, Vol. 13, p. 109-128; Theda Skocpol & Edwin Amenta, "States and Social Policies", **Annual Review of Sociology**, 1986, Vol. 12, p. 131-157.

Jill Quadagno kurumsalcı veya devlet merkezli teoriyi üç noktaya dayandırmaktadır. Daha açık bir ifade ile sosyal politikaların veya refah devletinin bir ülkedeki gelişimi bu üç yapıya göre şekillenmektedir. Bunlardan birincisi, merkezileşme, ikincisi politik öğrenme ve üçüncüsü de devlet inşasındaki farklılaşmadır. [398]

Refah devletinin gelişmesinde kurumsalcı bir yaklaşımı savunan yazarlara göre özellikle merkezi sistemde refah politikaları oluşturmak daha kolaydır. Bir başka deyişle merkeziyetçilikten çözülme (adem-i merkeziyetçilik) kamu sosyal harcamaların azalmasına neden olmaktadır.[399] Öte yandan bu bakış açısına göre merkezi olarak alınan kararlar bir anlamda alt ulusal yönetimlerin veto gücünü minimize etmektedir. [400]

Bu teorinin dayandığı ikinci sacayağı politik öğrenme üzerinedir. Bu perspektife göre politika yapıcıları veya bürokratlar (memurlar) refah politikaları oluştururken dışardan gelen talepleri değerlendirmezler. Aksine, bir önceki dönemde yapılan faaliyetlere göre hareket ederler. Yani bir bakıma, bir önceki dönemdeki faaliyetler refah politikalarını şekillendirmektedir (Path-Dependency) [401] . Özellikle sosyal politika veya refah politikalarla ilgili önceki dönemde kalan politik mirasın tüm politikaları şekillendireceği özelliği, bir başka deyişle sabit politika yörüngelerinin olması başlıca üç unsura bağlanmaktadır. Birincisi, işverenlerin tercihleri[402], ikincisi anayasal sınırlılıklar (veto noktaları) üçüncüsü ise hükümetin üzerindeki önemli seçim kısıtlamalarıdır. Özellikle devlet tarafından işverenlerin tercihlerinin dikkate alınması ülkedeki refah politikaların gelişimini etkilemektedir. Refah kurumlarında

[398] Quadagno, **Theories of Welfare State, a.g.e.,** p. 118-119.
[399] Bkz. Skocpol ve Amenta, merkezi hükümetlerin adem-i merkezi hükümetlere göre daha kapsamlı sosyal politikalara sahip olduklarını aynı şekilde federal ülkelerin adem-i merkeziyetçi federal yapılara göre daha kapsamlı refah uygulamalarına sahip olduklarını vurgulamaktadırlar. Bkz. Skocpol & Amenta, **States and Social Policies, a.g.e.,** p. 148-149.
[400] Skocpol & Amenta, **States and Social Policies, a.g.e..** p. 148-149; Ubiergo, **a.g.e.**. p. 10.
[401] Hugh Heclo**, Modern Social Politics in Britain and Sweden: From Relief to Income Maintenance**, New Haven & London, Yale University Press, 1974, p. 315-316. *Path Dependecy,* aslında ülkelerin veya bir bölgenin belirli sosyal politika alanında düzenleme yapması muhtemelen gelecekte de o alanın dışına çıkılamayacağını farzeder. Bkz. Paul Pierson, **Path Dependence and the Study of Politics**, Florence, Robert Schuman Centre, European University Institute, 1997, p. 4-5.
[402] Özellikle sosyal politikaların belirlenmesinde işverenlerin tercihlerinin etkili olduğu konusunda bir derlemeyi Peter A. Hall ve David Soskice yapmıştır. Bkz. Ed. Peter A. Hall & David Soskice, **Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage**, Oxford & New York, Oxford University Press, 2001; Benzer şekilde Iversen'da sosyal politikaların gelişmesinde işverenlerin önemli etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Bkz: Torben Iversen, **Capitalism, Democracy and Welfare**, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, p. 7.

reformlar veya yeni düzenlemeler yapmak bazen anayasal sınırlamalara takılabilmektedir.[403] Bir diğer nokta ise çıkar grupları tarafından ortaya çıkan politikaların yeterli destek bulmamalarıdır. [404]

Son olarak bu teorinin dayandığı üçüncü sacayağı ise devlet inşasındaki tarihsel değişimlerdir.[405] Bir başka deyişle devlet yapıları ve onun dönüşümleri, kurumsal veya devlet merkezli teorinin üçüncü sacayağını oluşturmaktadır.[406] Ülkelerin demokratikleşme ve bürokratikleşme zaman seansları, sosyal koruma programlarında belirleyici birer unsur olmaktadırlar.[407] Öte yandan Skocpol ve Amenta [408] demokratikleşme ve bürokratikleşmenin tarihsel açıdan (zamanlama silsilelleri açısından) ortaya çıkış sıralaması başta yönetici bürokratlarının kapasiteleri olmak üzere, işçi grupları ve orta sınıf reformcuların sosyal harcama politikalarını yönlendirme kapasitelerini 19. yüzyıldan 1930'lara kadar olan dönemde İngiltere, Kanada ve ABD'de etkilediğini vurgulamaktadırlar. Quadagno [409] ise İngiltere'de kitle demokrasisinden önce merkezileşmiş bir bürokrasi olduğundan refah harcamaların yüksek olduğunu; ancak Amerika'da ise bürokratik yapıdan önce kitle demokrasinin gerçekleştiğini, dolayısıyla da refah harcamalarının İngiltere'ye kıyasla daha az gerçekleştiğini belirtmektedir.

Refah devletinin gelişimini devlet yaklaşımı ile açıklayan teorinin dayandığı bir diğer olgu devlet memurları (bürokrasinin) refah politikaları oluşturması ile ilgilidir. Bir başka deyişle, refah devletinin gelişimi idari kurumların bürokratik gücünün bir işlevi olarak görülmesi ile ilgilidir.. Özellikle bürokraside çalışan memurların kendi

---

[403] Anayasal sınırlamalar (veto points) konusundaki çalışmalara bkz: Evelyne Huber, Charles Ragin & John Stephens, "Social Democracy, Christian Democracy Constitutional Structure and the Welfare State", **American Journal of Sociology**, 1993, Vol. 99, No. 3, p. 711-749; Giuliano Bonoli, " Political Institutions, Veto Points and Process of Welfare State Adaptation," **The New Politics of Welfare State**, Ed. Paul Pierson, New York, Oxford University Press, 2001, p. 238-265.

[404] Steward Wood, "Labor Market Regimes Under Threat? Sources for Continuity in Germany, Britain and Sweden", **The New Politics of Welfare State**, Ed. Paul Pierson, New York, Oxford University Press, 2001, p.368-409.

[405] Quadagno, **Theories of Welfare State, a.g.e.,** p. 119; Skocpol & Amenta, **States and Social Policies, a.g.e.,** p. 149.

[406] Ann Shola Orloff & Theda Skocpol, "Why Not Equal Protection? Explaining The Politics Of Public Social Spending in Britain, 1900-1911, And The United States, 1880s-1920**, American Sociological Review**, Vol. 49, No. 6, p. 726-750.

[407] Quadagno, **Theories of Welfare State, a.g.e.,** p. 119.

[408] Skocpol & Amenta, **States and Social Policies, a.g.e.,** p. 149.

[409] Quadagno, **Theories of Welfare State, a.g.e.,** p. 119.

amaç ve hedeflerine ulaşmak için mücadele etmeleri de rafah politikalalarını genişletmiştir. Gerçekten Amerika'da ve gelişmiş bazı demokrasilerde bütçeyi azami seviyeye çıkartan devlet bürokratlarının kamu harcamalarını artırmak için topluca hareket ettikleri yönünde ampirik bazı bulgular bulunmuştur.[410]

İngiltere'de ve İsveç'te Modern Sosyal Politikalar: Bağışlardan Gelir Yardımlarına (Modern Social Politics in Britain and Sweden: From Relief to Income Maintenance) adlı çalışmasında Hugh Heclo sosyal politikalar ile ilgili yeni uygulamaların devlet memurları tarafından geliştirildiğini göstermiştir. Bu açıdan sosyal politikaların gelişmesinde devlet memurlarının yeri önemli bir yer tutmaktadır. Heclo, hükümetlerin politikaları ile ilgili her ne kadar çıkar grupları fikir beyan etseler de asıl iş bu işin mutfağında çalışan devlet memurları tarafından analiz edilmektedir. Buna örnek olarak da işsizliğin analiz edilmesina bağlı olarak işsizlik sigortasının çerçevesinin genişletilip daraltılması meselesini vermektedir. [411]

Özellikle karşılaştırılmalı refah devleti çalışmalarında refah devletlerinin kendine özgü bazı karekteristlik özellikler gösterdiği görülmektedir. Bu bakımdan literatürde bu karekteristlik özelliklerin arka planında ne veya nelerin olabileceği meselesini ele alan yazarlar bazı tezler ileri sürmüşlerdir. Bu tezler yukarıda geniş bir şekilde ifade edildiği gibi sanayileşme, modernite, demokrasi ve vatandaşlık, işçi sınıfı,kapitalizm, kurumsal yaklaşımlar şeklinde kendini göstermiştir.

[410] Ubiergo, **a.g.e.**. p. 10.
[411] Heclo**, Modern Social Politics, a.g.e.,** p. 301.

2. BÖLÜM

REFAH DEVLETİNİN KRİZİ ve KRİZDEN ÇIKMA ARAYIŞLARI

2.1. REFAH DEVLETİNİN KRİZİ VE KRİZİ ETKİLEYEN UNSURLAR

Modern anlamda refah devleti bir önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi 19. yüzyılın sonunda Almanya'da belirli bir risk grubunu üstlenmeyi amaçlayan sosyal sigorta uygulaması ile ortaya çıkmıştır. I. Dünya Savaşı öncesine kadar bir çok ülkede sosyal sigorta kollarının büyük çoğunluğunun kurulduğu görülmektedir. Sosyal sigorta kurumunun kurumsal yanının ötesinde kapsam (yeni riskler içermesi) açısından da sürekli genişlediğini de söylemek yanlış olmaz. Zira, ilk kurulduğunda sadece sanayi işçilerini kapsayan sosyal sigorta kurumu, daha sonra sırasıyla tarım işçilerini, tüm işçileri ve kendi hesabına çalışan kişileri, çalışmayan aile bireylerini de kapsamıştır.[412]

Refah devletinin gelişimi ifade edildiği üzere kademeli olarak gerçekleşmiştir. Bu kademeler sırasıyla Sanayi Devrimi sonrası yaşanan gelişmeler, 1930'lardaki "Büyük Depresyon" sonrasında yaşanan gelişmler,[413] II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan gelişmeler şeklinde sıralanabilir.

Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan gelişmeler, ekonomik boyutlu değişimler (kapitalist üretim anlayışı), sosyal değişimler (şehirleşmenin artması, işçi sınıfının

[412] Sosyal sigorta kurumunun gelişimi için bkz: Flora, Alber, **a.g.e..** p. 52-54.

[413] Özellikle 1930 Büyük Depresyon'dan sonra liberal ekonomik anlayış ve kapitalizmin sürdürülebilirliği meselesi ile ilgili önemli eleştirilere maruz kalmıştır. En önemli eleştiriyi John Maynard Keynes getirmiştir. Keynes kapitalizmin reformunun sağlanması için bir reçete hazırlamıştır. Bu önerilerini 1936 yılında " General Theory of Employment, Iterest an Money (Para, Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi) adlı çalışması ile kitaplaştırmıştır. Geniş bilgi için bkz: Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s. 194-197. 1930'lu yıllardan sonra yaygın bir şekilde korumacılık başlamıştır. Bu olgu neticesinde paranın serbestçe konvertibilitesini bir çok ülkede sınırlandırmış hatta yok etmiştir. Finans piyasaları katı bir şekilde düzenlenmiştir. Geniş bilgi için bkz: Özdemir, **a.g.e**.,s. 199.

ortaya çıkması vb.), politik gelişmeler (işçi sınıfının siyasallaşması, mutlakiyetçi yönetim tarzlarından demokratik yönetim tarzlarına geçme v.b. gibi değişimlerden kaynaklanan (sosyal koruma sağlayan geleneksel sosyal refah sağlayan kurumların işlevlerini yitirmesi gibi) bir dizi sosyal problemin ortaya çıkmasına neden olmuştur.[414] Özellikle refah devletlerinin ortaya çıkmasında, bu dönemde ortaya çıkan sosyal problemler belirleyici olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ından sonra ulus-devletlerin önemi artmıştır. Ulus devletler bu dönemde ekonomik büyümeyi artırmak ve kendi meşruiyetlerini sağlamlaştırmak için de sosyal refah anlamında önemli uygulamalar yapmışlardır. Özellikle bu dönemde bir çok ülkede sosyal sigortanın tüm kolları kurumsallaşmış ve geniş rik gruplarını kapsayacak şekilde planlanmıştır. Sosyal refah devletinin diğer kurumlarının (sosyal yardım ve sosyal hizmet) de bu dönemde önemli hale gelmiştir. Kısacası bu dönemde ulus devletin egemenliğinin artığı bir dönem olmuştur.[415]

II. Dünya savaşından sonra vatandaşlık tanımlaması ulus devlet tarafından genişletilmiştir. Marshall'ın ifadeleri içinde bu dönemde vatandaşlık hakları sivil, siyasal ve sosyal aşamaları geçerek önemli bir boyut kazanmıştır. Vatandaşlık haklarının genişlemesinde özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan siyasi ve ekonomik sorunların bıraktığı acılar da etkili olmuştur. Bir bakıma, yaşanılan acıların tekrar yaşanılmaması için uluslararası belgelere dikkatler çekilmiştir. Örneğin "İnsan Hakları Evrensel Beyannemesi", "Atlantik Paktı", "Philadelphiya Bildirgesi" ve Avrupa Sosyal Şartı" gibi bazı uluslararası normlar daha güçlü bir şekilde vurgulanmaya başlandı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan bir diğer gelişme sömürgeci durumda bulunan bir çok ülkenin bağımsızlıklarını ilan etmesi neticesinde ekonominin ihtiyacı olan büyük pazarların oluşturulması veya yeniden kurulmasını gündeme getirmesi olmuştur. Bu anlamda yeni pazarların bulunması veya oluşturulması için ülkelerin

[414] Meryem Koray, "Sosyal Refah Devleti: Kimin İçin Umut, Kimi İçin Kaygı Kaynağı", (Çevrimiçi), http://www.sodev.org.tr/okullar/sdo/ders_notlari/sosyal_devlet.html, 25.03.2014.
[415] Özellikle ulus devletlerin egemenlik anlayışlarındaki değişimin sosyal haklara etkisi hakkında bakınız: Oktay Uygun, "Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi" (Çevrimiçi), http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg20/uygun.pdf, 26.03. 2014.

bazı yetkilerini devrettiği Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi ulusötesi kurumlar kurulmuştur.[416]

Tüm bu gelişmeler neticesinde, tam istihdam artmış, eşitlik ve özgürlük bağlantılı vatandaşlık tanımı ile beraber bölüşümde önemli gelişmeler yaşanmış, refah politikaların kapsamı genişlemiş (kadınlar, çocuklar, özürlüler vb.), kamu sosyal harcamaları, örgütlü işçi sayısı ve sendikalaşma oranı artmıştır. Kısacası 1970'li yılların başına kadar süren bu dönem tarihe "refah devletinin altın çağı" olarak geçmiştir.

Ancak ne var ki politik ekonomi lieratüründe refah devletinin altın çağı olarak ifade edilen 1945-1970 dönemi çok kısa bir süreyi kapsamıştır. 1970'li yıllardan sonra ekonomik durgunluk (ekonomik durgunluğun en önemli nedeni olarak Keynezyen ekonomi politikası gösterilmiştir) ile beraber kamu harcamaları artmaya devam etmiş, işsizlik artmış, refah hizmetlerine olan talep artmıştır. Sonuç olarak bu dönemde ortaya çıkan bazı değişimler refah devletinin sürdürülebilirliğini zorlaştırmıştır. Bu değişimler politik ekonomi litaratüründe refah devletini etkileyen iç (ulusal) ve dış (uluslararası) faktörler olarak adlandırılan değişimlerdir.

Literatürde, refah devletini etkileyen dış faktörler olarak küreselleşme ve teknolojik değişimler; iç faktörler olarak da demografik değişimler, aile yapısındaki değişimler ve sanayisizleşme ve endüstrisizleşme ifade edilmektedir. Daha açık bir ifade ile küreselleşme ve teknolojik değişimler uluslararası kaynaklı iken demografik değişimler, aile yapılarındaki değişimler ve sanayisizleşme ise ulusal kaynaklıdır.[417]

---

[416] Oktay Uygun, "Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi" (Çevrimiçi), http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg20/uygun.pdf, 26.03. 2014.

[417] Herman Schwatz, Round Up to the Usual Suspects? Globalization, Domestics Politics, and Welfare State Changes", **The New Politics of The Welfare State**, Ed. Paul Pierson, Oxford & New York, Oxford University Press, 2001, p. 17-44; Duane Swank, **Global Capital, Political Institutions, in Policy Change in Developed Welfare State**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004; Paul Pierson, "Post Industrial Pressures on the Mature Welfare State", **The New Politics of The Welfare State**, Ed. Paul Pierson, Oxford & New York, Oxford University Press, 2001, p. 80-104; Peter Taylor-Gooby, "Hollowing Out Versus The New Interventionism: Public Attitudes and Welfare Features", **The End of The Welfare State: Responses to State Retrenchment**, Eds. Stefan Svallfors and Peter Taylor Gooby, London & New York, Routledge, 1999, p. 1-5; Gooby, **The New Risks and Social Change,a.g.e.,** p. 1-10; Cousins, **a.g.e.,** p. 36-39; Torben Iversen, " The Dynamics of Welfare State Expansion: Trade Openness, De-industrialization, and Partisan Politics", Ed. Paul Pierson, **The New Politics of The Welfare State**, Oxford & New York, Oxford University Press, 2001, p.45-80;

Refah devletini etkileyen dış faktörlerden küreselleşme; ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasi boyutları olan çok boyutlu bir kavramdır. Küreselleşmenin birinci buyutu olan ekonomik boyutu, uluslararası ticaret hareketleri, uluslararası sermeye hareketleri ve uluslararası işgücü hareketleri oluşturmaktadır. Küreselleşmenin ikinci boyutu olan sosyo-kültürel boyutu, bölünme, kutuplaşma ve küresel tüketim kültürü oluşturmaktadır. Küreselleşmenin üçüncü boyutu olan siyasi boyutu ise demokrasinin yayılması, uluslararası kuruluşların etkisinin artması (IMF, DB gibi), uluslararası sivil toplum kuruluşlarının büyümesi, ulus devletin fonksiyonlarını kaybetmesi gibi bir dizi gelişme oluşturmaktadır.

Refah devletini etkileyen dışsal faktörlerden birincisi ekonomik ideolojideki değişimlere (Keynesyen iktisadi anlayıştan liberal iktisadi anlayışa geçiş) bağlı olarak sermaye ve ürünlerin uluslararası alanda hareketinin artması ile sanayileşmiş ülkelerden sanayileşmekte olan ülkere doğru yabancı yatırımın artmasıdır. İkincisi, teknolojik değişimlerdir (bilgi ve iletişim teknolojisindeki değişim). Özellikle teknolojideki değişmlere bağlı olarak üretim sistemlerinin değişmesi çalışma hayatı ile ilgili önemli değişimler (düşük ücretler, esnek istihdam türleri vb.) getirmiştir. Öte yandan teknolojik gelişim sermaye ve ürünlerin küresel arenada dolaşımını da hızlandırmaktadır.[418]

Refah devletini etkileyen dışsal faktörler (küresel faktörler) aynı zamanda modern devletin egemenlik anlayışını da büyük ölçüde parçalamıştır. Özellikle sermayenin dünya üzerinde serbest hareket etmesi, ulus devletler tarafından konrol edilemeyen çok uluslu şirketlerin büyümesine zemin hazırlamıştır. Daha açık bir ifade ile, finansal ve ekonomik bütünleşmenin en önemli aktörleri olan çok uluslu şirletler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları, modern devletlerin egemenlik anlayışlarını zayıflatmıştır. Modern anlamda devletlerin egemenlik anlayışlarını zayıflatan bir

---

Andersen, **Social Foundations, a.g.e.,** p. 20-26; Andersen, **Towards The Good Society,a.g.e.,** p. 1-20; David Coleman, "Population Ageing: An Unavoidable Future", **The Welfare State Reader**, Eds. Christopher Pierson & Francis G. Castles, 2nd ed., Cambridge, Polity Press, 2006, p. 299-307; James H. Schulz, "The Evolving Concep of 'Retirement': Looking Forward to the Year 2050", **The Welfare State Reader**, Ed. Christopher Pierson & Francis G. Castles, 2nd ed., Cambridge, Polity Press, 2006, p.310-320; Schustereder, **a.g.e.,** p. 106; Iversen, **Capitalism, a.g.e.**, p. 214.

[418] Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s. 219.

diğer olgu ise ulus-üstü kuruluşların özellikle 1970'lerden sonra uluslar üzerinde bağımsız bir nüfuza sahip olmaları olmuştur.[419]

Refah devletini etkileyen içsel faktörlerden demografik değişimler nüfusun yapısı ile ilgilidir. Özellikle sanayileşmiş ülkelerde yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının artması, doğum oranlarının düşmesi, teknolojik gelişmelere bağlı olarak hayatta kalma sürelerinin artması, demografik değişimlerin en önemli konularını oluşturmaktadır.

Bu bölümde küreselleşme, teknolojik değişim, aile yapılarının bozulması, demografik değişim ve endüstrisizleşme gibi kavramların refah devleti üzerindeki etkileri ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır.

2.1.1. Uluslararası Nedenler

Küreselleşme ve teknolojik değişimler refah devletlerini etkileyen uluslararası kaynaklı nedenler olarak tasvir edilmektedir. Bu bölümde refah devletini etkileyen dış kaynaklı nedenler detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

2.1.1.1. Küreselleşme

1980 ve 1990'lı yıllardan itibaren giderek artan ve önem kazanmaya başlayan küreselleşme kavramı, ilk olarak 1960'lı yıllarda kullanılmaya başlanmıştır.[420] Bu kavram insanların, nesnelerin, bilgilerin, hatta yapıların artan şekilde çok yönlü akışını içeren bir süreç zinciridir.[421]

Nobel ekonomi ödüllü iktisat profesörü Joseph E. Stiglitz küreselleşmeyi iki sacayağı üzerine oturtmaktadır. Birincisi, ulaşım ve iletişim maliyetlerinin azalmasına bağlı olarak ülkelerin ve insanların bütünleşmesi, ikincisi ise malların,

[419] Ulus-üstü bağımsız kuruluşların sosyal politika veya refah politikası üretme kabiliyeti son dönemlerde tartışılmaktadır. Özellikle DB, IMF , OECD, BM, ILO ve DSÖ'nin sosyal politika üretme güçleri bir başka deyişle ülkelere önerileri ile ilgili önemli bir çalışmayı Deacon ortaya koymuştur. Bkz: Deacon, **Global Social Policy.a.g.e.,**

[420] Richard Kilminster, "Globalization As an Emergent Concept", **The Limits of Globalization: Cases and arguments**, Ed. Alan Scott, London & New York, Routledge, 1997, p. 257.

[421] George Ritzer, **Globalization: The essentials**, UK, Wiley-Blackwell, 2011, p. 2.

sermayenin, hizmetlerin, işgücünün serbest dolaşmasının önündeki engellerin kaldırılmasıdır. [422]

Sosyal politika alanının önemli yazarlarından Peter Taylor-Gooby de küreselleşmeyi üç sacayağı üzerine oturtmaktadır. Birincisi, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin bir sonucu olarak mal ve sermayenin uluslararası piyasalarda serbestçe dolaşması, ikincisi,eski Doğu Avrupa ve Orta Avrupa sosyalist ülkelerin dünya ticaret ağına girmesi ve üçüncüsü de 1990'lı yıllarda Urugay Round'a taraf olmuş ülkelerin Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (TTGA) devamı olan neo-liberal ekonomi politikaları uygulama taahüdü vermeleridir.[423]

Küreselleşme yeni bir fenomen değildir. Aslında ünlü Fransız dünya tarihçisi Fernand Braudel küreselleşmenin 15. yüzyılda küresel ekonomik sisteme bağlı ortaya çıktığını belirtmektedir. I. Dünya Savaşı'ndan önce uluslararsası ticaret açısından en doruk noktasına ulaşmıştır. Bu gün de her ülkenin, her bireyin, her sektörün etkilendiği bir fenomen haline gelmiştir.[424]

Küreselleşme literatürde bir çok anlamda kullanılmaktadır. Fakat küreselleşme kavramıyla asıl ifade edilmek istenen, yeni teknolojiler, yeni ekonomik ilişkiler, geniş bir yelpazedeki aktörlerin (hükümetler, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri) politikaları tarafından şekillenen ekonomi ve toplumun bütünleşmesidir. [425]

Küreselleşmenin bir başka tanımı uluslararası ticaret hacmi temel alınarak yapılmaktadır.[426] Bu görüşü temel alan çalışmalar tarihsel süreçte küreselleşmeyi bazı dönemlere ayırmaktadırlar. Özellikle 19. yüzyılın sonu ile Birinci Dünya Savaşı

---

[422] Joseph E. Stiglitz, **Globalization and its discontents**, New York & London, W.W. Norton & Company, 2002, p. 10.
[423] Gooby, **Hollowing out, a.g.e.,** p. 3.
[424] Peter Auer, Geneviève Besse & Dominique Méda, **Offshoring and the Internalization of Employment: A challenge for fair a glonalization**, Proceedings of the France / ILO Symposium, International Labor Organization (ILO), 2005, p. 38.
[425] Bernhard G. Gunter & Rolph van der Hoeven, **The social dimension of globalization: a review of the literature,** International Labor Organization (ILO), Working Paper, No: 24, June 2004, p. 1; Levent Şahin ve Mustafa Öztürk, "Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 54, 2008, s. 6-10.
[426] Anastasia Guscina, **Effects of Globalization on Labor's Share in National Income**, International Monetary Fund (IMF), Working Paper, 2006, p. 5.

arasındaki dönem birinci dönem, 1945-1980 dönemi ikinci, 1973'ten günümüze kadar olan dönem de küreselleşmenin üçüncü dönemi olarak belirtilmektedir. [427]

16. ve 17. yüzyıl merkantilizmin[428] devam ettiği bir dönemdir. Bu dönemde korumacılık mevcuttur. Ancak 18 .yüzyılın sonlarında önemli değişimler meydana gelmiştir. Önce Fizyokratlar[429] ile başlayan bu değişimi, daha sonra Adam Simith'in öncülüğünü yaptığı klasik liberal iktisadi anlayış izlemiştir. Klasik iktisatla[430] beraber ticaretin önündeki engeller de kalkmıştır. Bu yıllardan sonra ticaret hacminde önemli artışlar meydana gelmiştir. İhracatta her yıl düzenli artışlar meydana gelmiştir. Bu durum 1892 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra İngiltere dışında Avrupanın geri kalan ülkelerinde korumacılık (gümrük vergileri) başlamıştır. İngiltere ise liberal anlayışı devam ettirmiştir.[431]

Korumacılık anlayışı İkinci Dünya Savaşına kadar devam etmiştir. Ticaretin ikinci dönemi 1950'den sonra tekrar başlamıştır. Aslında bu, küreselleşmenin düzgün bir süreç olmadığını da göstermektedir. Birinci dönem 19. yüzyılda başlayıp 20. yüzyılın başına kadar devam eden dönem, ikinci dönem ise 20. yüzyılın ortalarında başlayan ve günümüze gelinceye kadar ki dönemdir. Gerçekten her iki dönemin ortak özelliklerine bakıldığında her iki dönemde ticarette bütünleşme, sermaye hareketleri ve işgücü hareketleri olduğu görülmektedir.

---

[427] Mustafa Aykaç, Zeki Parlak ve Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Artırılması ve Türkiye'de KOBİ'ler**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2009, s. 52-58.

[428] Merkantilizm, 16. yüzyıl ile 18. yüzyılda devam eden bir ekonomik anlayıştır. Özellikle liberal ekonominin ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Merkantilizmin en önemli saç ayaklarından biri ülkelerin zenginliğinin en mükemmel yolu ihracat ile olacağını savunmalarıdır. Bir diğer savundukları nokta, ülkenin zenginliğini maksimum noktaya taşımak amacıyla ekonomik faaliyetlere devletin müdahale etmesi gerektiğidir. Bu doktrine göre dış ticaretin amacı, ülkenin ekonomik ve siyasal gücünün en önemli kaynağı olan altın ve gümüşün artırılmasıdır. Bkz: Mahfi Eğilmez, "Yeni Merkantilizm", (Çevrimiçi), http://www.mahfiegilmez.com/2012/12/yeni-merkantilizm.html, 04.03. 2014; The Economist, "What was mercantilism", (Çevrimiçi), http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2013/08/economic-history, 04.03.2014.

[429] Fizyokratlar ekonomide doğal düzeni ve tarımı savunan bir görüş ortaya koymuşlardır. Bu görüş merkantilizmin aksine zenginliğin kaynağı olarak tarımı ele alır. Ticarette ise serbestliği savunur. En önemli savunucuları A.R. C. Turgot, Marquis de Contercet ve Francois Quesnay'dır. Bkz: The Economist, Who were the Physiocrats, (Çevrimiçi), http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2013/10/economic-history-0, 04.03.2014; Can Aktan, "Merkantilizm ve Fizyokrasi", (Çevrimiçi), http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/okullar/merkantilizm-fizyo.htm, 04.03. 2014.

[430] Klasik iktisat bir önceki bölümde detaylı bir şekilde açıklanmaktadır.

[431] Paul Bairoch, **Economics and World History: Myths and Paradoxes**, Chicago, The University Chicago Press, 1993, p. 16-30.

Literatürde küreselleşme kavramının nasıl tanımlandığı kişinin ideolojik yaklaşımıyla yakından ilişkili olabilmektedir. Örneğin neo-liberaller küreselleşmeye pozitif noktadan yaklaşırken, neo-Marksistlerve radikaller ise negatif taraftan bakmaktadır.[432] Bu durum, aynı zamanda küreselleşmenin net olak bir tanımının olmadığını da göstermektedir. [433]

Küreselleşmenin nasıl bir olgu olduğu konusunda literatürde çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımlar başlıca hiperküreselleşmeciler, şüpheciler ve dönüşümcüler olmak üzere üç grupta toplanmaktadır.[434] Hiperküreselleşmeciler küreselleşmenin neticesinde ulus devletlerin giderek zayıfladığını, küresel bir ekonomi neticesinde tek bir küresel pazarın ortaya çıktığını, ekonomik küreselleşmenin başta uluslar ötesi üretim, ticaret ve finans ağ veya şebekelerin kurulması ile ekonominin doğal işleyişini bozduğunu iddia etmektedirler. Neo-liberal hiperküreselleşmeciler küreselleşmenin ülkelere daha fazla rekabet avantajı sağlayacağı iddiasına karşılık, radikaller ve neo-Marksister ise küreselleşmenin daha fazla eşitsizlik getireceğini iddia etmektedirler [435]

Şüphecilere göre ekonomik bakımdan dünyanın eşi benzeri görülmemiş bir şekilde bütünleştiğini iddia etmek doğru değildir. Örneğin bu günkü ekonomik sistem altın standardı dönemi ile kıyaslandığında o döneme göre daha az bütünleştiği söylenebilir. Bununla birlikte küreselleşme olgusu neticesinde arttığı iddia edilen ülkeler veya bölgeler bazında eşitsizlikler de doğru değildir. Neticede ticaret ve yatırımların çoğu kuzey ülkelerine aktığı için üçüncü dünya ülkelerinin çoğu küresel sistem içinde marjinelleşmiştir. [436]

---

[432] David Held et. al., **Global Transformations: Politics, Economics and Culture,** Stanford, CA: Stanford University Press, 1999, p. 3-4; Cengiz Ceylan, **Küreselleşmenin Sektörel Etkileri: Araştırma Projesi**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2010-98, 2011, s. 39-40.
[433] Iain Ferguson, Michael Lavalette & Gerry Mooney, **Rethinking Welfare: A Critical Perspective**, London, Sage Publications Ltd., 2002, p. 134.
[434] Held et.al., **a.g.e.,** p. 2-3.
[435] Held et.al., **a.g.e.,** p. 3-4. Özellikle neo-Marksistler bu tezini küresel kapitalizm söylemi çerçevesinde ele almaktadırlar. Son dönem Neo-Marksist görüşün en önemli savunucu Immanuel Wallerstein'dir. Bkz: Immanuel Wallerstein, **The capitalist world economy**, Cambridge, Cambridge University Press, 1979.; Şenkal, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s. 103.
[436] Held et al., **a.g.e.,** p. 5-6.

Dönüşümcülere göre küreselleşme, modern toplumu ve dünya düzenini yeniden şekillendiren sosyal, siyasi ve ekonomik hızlı değişimlerin arkasındaki itici güçtür. Küreselleşme dönüşümcülere göre toplumların ve yönetimlerin bu ayak uydurmak için değişmek zorunda kaldıkları tarihte eşi ve benzeri görülmemiş bir olgudur. Dönüşümcülere göre küreselleşmenin özü, ulus devletlerinde gücün, otoritenin ve işlevlerin yeniden düzenlenmesidir. [437]

Literatürde küreselleşmenin tanımı yapılırken genelde onun üç türünden bahsedilemektedir. Bunlar ekonomik, politik, kültürel ve sosyal küreselleşmedir. Ekonomik küreselleşme ile ifade edilen özellikle uluslararası ticaret, sermaye ve işgücü hareketlerini tüm dünyada birbirine bağlayan bütünleşmiş ekonomik sistemdir. Ekonomik küreselleşmede tartışmalar genelde doğrudan yabancı yatırım, doviz, uluslararası ticaret, uluslararası sermeye ve işgücü hareketleri (akımları) üzerinde yapılmaktadır. Politik küreselleşme ile kasdedilen uluslarüstü bölgesel ve küresel yönetimlerin (Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi) ortaya çıkması sonucunda politik alanda meydana gelen değişimlerdir. Burada özellikle küreselleşmenin ulus devletlerin rolünü azalttığı tezi ve küresel yönetişim (global governance) üzerinde tartışmalar yapılmaktadır. Son olarak kültürel ve sosyal küreselleşme ile de ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler (İnternet vs) ile toplumun ve kültürlerin yakınsamaları ifade edilmek istenmektedir.[438]

Küreselleşme, ekonomik, sosyo-kültürel, siyasi boyutları olan çok boyutlu bir kavramdır. Küreselleşmenin birinci buyutu olan ekonomik boyutu, uluslararası ticaret hareketleri, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, kapitalizmin yayılması ve uluslararası sermeye hareketleri oluşturmaktadır. Küreselleşmenin ikinci boyutu olan sosyo-kültürel boyutu, bölünme, kutuplaşma ve küresel tüketim kültürü oluşturmaktadır. Küreselleşmenin üçüncü boyutu olan siyasi boyutu ise

[437] **A.e.,** p. 7-8; Dönüşümcülerin başında Anthony Giddens gelmektedir.
[438] Jane C. Millar Wood, "The Impact of Globalization on Educational Reform: A Case Study of Uganda", (Unpublished Doctoral Dissertation), Faculty of Graduate School of University of Maryland, College Park, 2008, p. 14-16; Michael Lavalette, "Globalisation and Social Policy", **Social Policy: Theories, Concepts and Issues**, Eds. Michael Lavalette & Alan Pratt, 3th ed., London, Sage Publications Ltd., 2006, p. 279-286; Deacon, **Global Social Policy, a.g.e.** p. 8; Şenkal; **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e,** s. 100-130.

demokrasinin yayılması, uluslararası kuruluşların etkisinin artması (IMF, DB gibi), uluslararası sivil toplum kuruluşlarının büyümesi, ulus devletin fonksiyonlarını kaybetmesi ve "ülkelerüstü yönetişim"[439] oluşturmaktadır.[440]

Küreselleşmenin ekonomik boyutunu uluslararası ekonomik bütünleşme oluşturmaktadır. Daha açık bir ifade ile ekonomik küreselleşme, mal ve hizmet piyasalarının, finansal sistemin, kurumların ve kuruluşların artan uluslararasılaşmasını tanımlayan bir süreci ifade etmektedir.[441] Özellikle ekonomik küreselleşme üç nedenden kaynaklanmaktadır. Bunlardan birincisi 1970'li yıllarda finansal hizmetlerin deregülasyonu ve kur sisteminin serbestleştirilmesi, ikincisi Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) sistemleri içinde uluslararası ticaret ve yatırımın önündeki engellerin kaldırılması, son olarak üçüncüsü de modern bilgi, iletişim ve ulaşım alanındaki teknolojik gelişmeler sayesinde küresel ölçekte zaman mekan uzaklaşmasını büyük ölçüde azaltmasıdır.[442]

Ekonomik küreselleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan ulusötesi şirketler, küresel üretim ağların ve yabancı yatırım hacminin tüm dünyada artmasına neden olmuşlardır. Yabancı sermaye hareketleri ve üretim piyasalarının artan uluslararasılaşması neticesinde ulaşım maliyetlerinin düşük olmasının da bir neticesi olarak gelişmekte olan ülkelerde göç gel-gitlerin artması yaşanmıştır.[443]

---

[439] Özellikle sosyal politika literatüründe son dönemlerde uluslararası sosyal politika yönetiminden bahsedilmektedir. Bu bakış açısının en büyük savunucusu Bob Deacon ve Ailish Johnson'dır. Söz konusu yazarlar sosyal politika açısından yerel sosyal politika kararları yerine artık uluslarüstü sosyal politika kararlarını veya politikalarının olması gerektiğini ifade etmektedirler. Bkz. Johnson, **European Welfare, a.g.e.,** p. 140-200; Bob Deacon, Michelle Hulse & Paul Stubbs, **Global Social Policy: International Organizations and the future of welfare**, London, Sage Publications Ltd., 1997, p. 2-10; Deacon, **Global Social Policy, a.g.e.,** p. 46-86.

[440] Patricia Kennett, **Comparative Social Policy**, Buckingham, UK, Open University Press, 2001, s. 12.

[441] **OECD**, **OECD Handbook of Economic Globalization Indicators: Measuring Globalization**, Paris, OECD Publications, 2005, p. 16.

[442] **A.e.,** p. 16; Küreselleşmenin ekonomik boyutlarının oluşmasında bazı önemli olaylar belirleyici olmuştur. Özellikle 1970'lı yıllardan sonra istikrarlı ekonomik büyüme sağlanamamıştır. Ülkeler büyük oranda ekonomik durgunluk ile karşı karşıya kalmışlardır. Öte yandan Bretton Woods Sistemi'nin çökmesi ve OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarını önemli ölçüde artırması dünya ekonomisini stagflasyona (durgunluk içinde enflasyon veya durgunluk içinde mal ve hizmetlerin fiyatlarının artması) sürüklemiştir. Krizden çıkış yolu olarak serbestleşme politikalarının benimsenmesi bir başka deyişle Keynezyen politikalar yerine Neo-liberal ekonomi politikalarının benimsenmesi öngörülmüştür. Bkz: Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s. 261-264.

[443] Held, et al., **a.g.e.,** p. 299.

2.1.1.1.1. Ekonomik Küreselleşmenin Üç Boyutu

Yukarıda da ifade edildiği gibi literatürde ekonomik küreselleşme denildiğinde genellikle onun üç boyutu ele alınmaktadır. Bunlar üretim, sermaye ve iş piyasalarının küreselleşmesidir.[444]

Üretim piyasalarının küreselleşmesi, ticaretin küreselleşmesi ve doğrudan yabancı yatırım değişkenleri ile ölçülmektedir. Özellikle 1948 yılında ticaretin önündeki bir takım engelleri kaldırmayı hedefleyen "Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreements on Tariffs and Trade-GATT) ile ithalat hızlıca artmıştır. Uluslarası ticaretin genişlemesi için Kennedy (1967) ve Tokyo (1973) Round'ları imzalanmıştır. 1994 yılında imzalan Urugay Round'ı ile uluslararası ticarette yeni bir dönem başlamıştır. Son olarak 1995 yılında IMF ve Dünya Bankası ile aynı statüye sahip Dünya Ticaret Örgütü kurulmuştur. Tüm bu kurumsal gelişmelerin neticesi olarak hükümetler daha az piyasalara müdahale etmiş ve ticaretin dışa açıklığı[445] gelişmiş olan ülkelerde hızlıca artmıştır.[446]

Bir ülkede ticaretin dış açıklık oranını söz konusu ülkedeki dış dicaret hacminin (ithalat ve ihracat) Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)'ya oranı şeklinde ifade edilmektedir.[447] Ticaretin dışa açıklık oranı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sürekli armaktadır. 2008 küresel ekonomik kriz nedeniyle marjinal boyutta gerileyen bu oran 2012 yılından sonra tekrar artmaya başlamıştır.[448]

Üretim piyasalarının küreselleşmesinin bir diğer boyutu da doğrudan yabancı yatırım hareketleridir. Özellikle doğrudan yabancı yatırımların artmasında çok uluslu şirketler önemli rol oynamaktadır. Çok uluslu şirketlerin daha çok gelişmiş ülkelerde olduğu gerçeği dikkate alındığında bu tür yatırımların aslan payını da gelişmiş

---

[444] Schustereder, **a.g.e.,** p. 72.
[445] Ticaretin dışa açıklığından kast edilen hükümetlerin ticaret akışını engelleyen politikalardan vaz geçmeleridir. Bu politikalar genellikle tarife içi engeller (tarifeler, vergiler veya ek ücretler gibi farklı değişkenleri içeren fiyat müdahaleleri) ile tarife dışı engellerdir (kotalar, lisans hakları, yasaklar vs). Bkz: Li Xiangming, **Trade Liberalization and Real Exchange Rate Movement**, IMF Staff Papers, Vol.51. No. 3, IMF, 2004, pp. 553-584.
[446] Schustereder, **a.g.e.,** p. 74-77.
[447] OECD, **OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2011: Innovation and Growth in Knowledge Economy**, OECD, 2011, p. 176.
[448] **A.e.,** p. 176.

ülkeler almaktadır. Gelişmekte olan ülkeler de bu tür yatırımları çekmek için çeşitli vergi istisnaları, teşvikler ve pazar önceliği gibi bazı haklar verilmektedir. Örneğin her yıl düzenli olarak Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (BMTKK) yayınladığı "2014 Dünya Yatırım Raporuna" göre küresel ekonomik kriz nedeni ile 2012 yılına kadar düşüşte olan doğrudan yabancı yatırım girişleri 2013 yılında % 9 artarak 1.45 trilyon dolara çıkmıştır. Önümüzdeki yıllarda da her yıl 100 milyar dolar artması beklenmektedir. Küresel ölçekte gerçekleşen bu doğrudan yabancı yatırımların 566 milyar doları gelişmiş (Avrupa Birliği 246 ve Kuzey Amerika 250) 778 milyar doları da gelişmekte olan ülkelere (Afrika, Asya, Latin Amerika ve Karayipler, Okyanus ülkeleri) giriş yapmıştır. Geri kalanı da geçiş ekonomilerinde gerçekleşmiştir. Yine aynı raporda doğrudan yabancı yatırım çıkışları 1.411 trilyon dolar olarak verilmektedir. 857 milyar dolar gelişmiş ülkelerden, 454 milyar dolarda gelişmekte olan ülkelerden çıkmıştır. Geri kalan da geçiş ekonomilerinden çıkmıştır.[449]

Sermaye piyasalarının küreselleşmesi ile ifade edilmek istenen, finansal serbestleşme, finans piyasalarındaki engellerin kaldırılması veya para piyasalarının uluslararası rekabete açılmasıdır. [450] Dar anlamda finansal serbestleşme, mevduat ve kredi faizleri üzerindeki sınırlamaların kaldırılması ve bu serbestleşme neticesinde kredilerin hangi fiyattan kime verileceği piyasadaki arz ve talepe göre belirlenmesini ifade ederken geniş anlamda ise objektif biçimde belirlenmiş kriterleri sağlayan tüm şirketlerin finans piyasalarında işlem yapmasını, bankalarda işlerini serbestçe yapabilmesini ve devletin finans piyasaları üzerinde egemen bir güç olmaktan çıkmasını ifade eder.[451]

Bir ülkenin finansal serbestleşme düzeyini ölçmek için kullanılan finansal açıklık[452] özellikle gelişmekte olan ülkelerde hızlıca artmaktadır. Bunun yanında sermaye

[449] United Nations Conference on Trade and Development (UNCTD), **World Investment Report 2014: Investing In The SDGs An Action Plan**, New York, United Nations, 2014.
[450] Arturo Galindo, Alejandro Micco and Guillermo Ordoñez, "Financial Liberalization and Growth: Empirical Evidence", **Inter-American Development Bank**, 2002, p. 2.
[451] John Williamson & Molly Mahar, **Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme** (Çev. Güven Delice), Ankara, Liberte Yayınları, 2002, s. 15-16.
[452] Finansal açıklığın ölçümünü dış varlıkların ve dış borçların GSYİH'ye oranı şeklinde tanımlamaktadır.Bkz: Utku Utkulu ve Hakan Kahyaoğlu, "Ticari ve Finansal Açıklık Türkiye'de Büyümeyi Ne Yönde Etkiledi?", **Türkiye Ekonomi Kurumu,** Tartışma Metni 2005/13, s. 1.

akışları da gelişmekte olan ülkelerde artmaktadır. Özellikle özel sermaye akışlarının GSYİH içindeki oranı yıllar bazında özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli oranda artışlar göstermektedir.[453]

İşgücü piyasalarının küreselleşmesi üretim piyasaları ve finansal piyasaların küreselleşmesine göre nispeten daha düşük oranda gerçekleşmektedir. Özellikle işgücünün uluslarası mobilite maliyetinin yüksek olması ve ülkelerin çalışma için şart koştuğu yasal zorunluluklar gibi değişkenler iş piyasaların küreselleşmesini daha yavaş kılmaktadır.[454] Ancak yinede işgücü piyasalarının serbestleşmesinin bir nedeni olarak önemli oranda göç hareketleri görülmektedir. Özellikle daha iyi koşullarda iş bulmak ve daha iyi ücret elde etmek için işgücünün yasal veya yasal olmayan yollardan göç ettiği olmaktadır.[455]

Göç yeni bir olgu değildir. İnsanlık tarihinin içinde var olan bir olgudur. Ancak 21 yüzyılda uluslararası göç ekonomik küreselleşme ile beraber teleffuz edilmektedir. Özellikle uluslararası göç bugün, küreselleşme neticesinde meydana gelen yeni iletişim ağların ortaya çıkması, küresel ekonomik sistemin yapısının değişmesi, kültürel yapıların yıkılması ve etkileşimin artması gibi bir dizi değişimin bir parçası olarak görülmektedir.[456]

Göç, küreselleşmenin ayrılmaz bir parçasıdır. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) raporuna göre kendi ülkelerinin dışında bir ülkede yaşayanların oranı 1985'den 2005'e kadar iki katına çıkmış durumdadır. Söz konusu göçlerin yarısı endüstrileşmiş ülkeler arasında gerçekleşmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerden

---

[453] World Bank, **Private Capital Flows To Developing Countries: The Road To Financial Integration**, New York, Oxford University Press, 1997; John Bluedorn, Rupa Duttagupta, Jaime Guajardo & Petia Topalova, **Capitals Flows are Fickle: Anytime, Anywhere**, IMF Working Paper, WP 13/183, August 2013; Barry Eichengreen, **Capital Flows and Crisis**, London, The MIT Press, 2004; Schustereder, **a.g.e.,** p. 84-85.

[454] Bilgül Şimşek, "İşgücü piyasalarının küreselleşmesi ve küresel işgücü piyasasında ulusal işgücü piyasalarının yeri", **İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, C. 2, No. 1, 2000 (Çevrimiçi), http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=85&cilt=2&sayi=1&yil=2000, 18.10.2014.

[455] Dani Rodrik, "How can international labor mobility be improved to help raise income around the World?", **The Globalist**, (Çevrimiçi), http://www.theglobalist.com/labor-markets-the-unexploited-frontier-of-globalization/ ,18.10.2014.

[456] Panos Arion Hatziprokopiou, **Globalization, Migration and Socio-Economic Change in Contemporary Greece**, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006, p. 17.

gelişmiş ülkelere doğru da önemli oranda artmıştır. Bu göçlerin sebebleri farklı olmakla beraber, göçler üzerinde ekonomik faktörler daha belirleyici olmaktadır. Zira insanlar daha iyi iş, daha iyi bir maaş ve daha iyi bir hayat standardına sahip olmak için göç etmektedirler. [457]

2.1.1.1.2. Küreselleşmenin Refah Devleti Üzerindeki Etkisi

Küreselleşmenin refah devleti üzerindeki etkisi teorik açıdan gerek sosyal politika literatüründe ve gerekse de politik ekonomi literatüründe son dönemde en çok tartışılan konudur. Ekonomik küreselleşmenin refah devleti üzerindeki etkisi literatürde iki farklı bakış açısı etrafında tartışılmaktadır. Bunlardan birinci bakış, ekonomik küreselleşmenin (özellikle ticaretin dışa açıklığının) kamu sosyal harcamaları üzerindeki etkisi çerçevesinde yapılmaktadır. İkinci bakış açısı ise sosyal harcamalar dışında küreselleşmenin refah devleti üzerindeki etkileri üzerine odaklanmaktadır.

Ekonomik küreselleşmenin refah devleti üzerindeki etkisini kamu sosyal harcamaları çerçevesinde ele alan yaklaşım kendi içinde başlıca üç farklı perspektif sunmaktadır. Bu perspektifler rekabet bakış açısı (competitiveness view), olumlu (positif) bakış açısı (compensation) ve eğrisel ilişki bakış açısı (curvilinear view)'dır.[458]

Bunlardan birinci perspektif, artık dünyadaki tüm ülkelerin bir rekabet içinde olduklarını vurgulayan "rekabet bakış açısıdır (Competitiveness View). Bu bakış açısını ifade eden ünlü Alman ekonomist Horst Siebert'tir. Siebert[459] firmaların daha fazla mal ve hizmet satabilmek için birbirleri ile rekabet ettikleri gibi ülkelerin de daha fazla sermaye, daha fazla teknolojik bilgi ve daha fazla eğitimli işgücü bakımından öne geçmek için birbiri ile rekabet ettiğini vurgulamaktadır. Bu açıdan, ülkeler rekabet avantajı sağlamak için de sermaye, mal ve hizmet piyasası önündeki engelleri mümkün olduğunca kaldırmaktadırlar. Bu durum vergilerin azaltılmasını, ulus devletlerin kapasite becerilerini önemli ölçüde düşürmektedir. Neticede bu

[457] Denis Drechsler, **International Labor Mobility: Opportunity or Risk for Developing Countries?,** Policy Insights, OECD, No 69, June 2008.
[458] Hicks, **Social Democracy and Welfare Capitalism, a.g.e.,** p. 204-208.
[459] Horst Siebert, **The World Economy**, London, Routledge, 2002.

durum kamu sosyal harcamaların azaltılmasına ve refah devletinin küçülmesine neden olmaktadır.

Bu bakış açısı ekonomik küreselleşme ile refah devleti arasında negatif bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Bu bakış açısının vurguladığı temel argüman özellikle rakabetin refah devletini krize soktuğu hipotezidir. Özellikle değişken üretim faktörleri nedeniyle ülkelerin vergi gelirlerinden önemli oranda etkilendiği bundan dolayı da devletin direkt sosyal koruma sağlama görevlerini yerine getiremediği veya refah devletinin sürdürülebilirliğinin artık yok olduğu bu bakış açısının vurguladığı temel argümandır.[460]

Rekabet bakış açısına göre ekonomik küreselleşmenin bir unsuru olan ticari dışa açıklık, kamu sosyal harcamalarını negatif etkilemektedir. Rodrik, OECD ülkelerinin 20 yıllık (1971-1990) vergi oranları ve sosyal harcamlarını incelemiştir. Özellikle rekabet avantajı sağlamak için ülkelerde vergi gelirlerinin düşmesi sosyal harcamalar oranında önemli düşüşlere neden olduğunu saptamıştır.[461] Garrett ve Michell 18 OECD ülkesi üzerinde 1961-1991 yılları arasında yaptıkları çalışmalarda dış ticari açıklığın kamu sosyal harcamalar üzerinde negative etkiye sahip olduklarını bulmuşlardır.[462] Literatürde bu hipotezi ampirik olarak destekleyen çalışma sayısı hatırı sayılır sayıdadır.[463]

Ticari dışa açıklık, doğrudan yabancı yatırım,[464] finansal piyasaların liberalizasyonu ve emek piyasalarının küreselleşmesinin son dönem sosyal problemler (gelir eşitsizliği, yoksulluk ve sosyal dışlanma) ile olan ilişkisi bir çok çalışmada tartışılmıştır. Sadece JStore'da 2000'li yıllarda yaklaşık 1241 makale ticari dışa

---

[460] Hans-Werner Sinn, **The New Systems Competition**, UK., Wiley-Blacwell Publishing, 2003, p. 63
[461] Dani Rodrik, **Has Globalization Gone Too Far?**, Washington, D.C., Institute for International Economics, 1997, p. 62.
[462] Geoffrey Garett & Deborah Mitchell, "Globalization, government spending, and taxation in OECD", **European Journal of Political Reseach**, Vol. 39, No. 2, 2001, p. 147-148.
[463] Axel Dreher, **The Influence of Globalization on Taxes and Social Policy: An Empirical Analysis for OECD Countries**, Economics Department Discussion Papers Series, University of Exeter, Paper number 03/01, 2003; Duane Swank and Sven Steinmo, "The New Political Economy of Taxation in Advanced Capitalist Democracies, **American Journal of Political Science**, Vol. 46, 2002, p. 642-645.
[464] Özellikle yabancı sermaye yatırımları işsizliği negatif etkilemektedir. Özellikle doğrudan yabancı yatırımlar, girdikleri ülkelerde işsizliği etkiledikleri konusunda bkz: Schwartz, **a.g.e.,** , p. 23.

açıklık ile gelir dağılımı arasındaki ilişki üzerine kaleme alınmıştır. 1980-2010 arasında da toplam 44.500 makale bu konu üzerinde yazılmıştır.[465]

Szekely ve Samano, Latin Amerika ülkeleri üzerinde yaptıkları bir çalışmada 1980-2000 yılları arasında ticari açıklığın artması ve vergilerin düşmesi neticesinde gelir eşitsizliğinin arttığı sonucunu bulmuşlardır. Harrison ve Hanson da ticari reform ile beraber vasıflı işgücü ile vasıfsız işgücü arasında ücret eşitşizliğinin arttığını saptamıştır. Benzer bir çalışmayı Beyer, Rojas ve Vergara Şili için[466] Arbache, Dickerson ve Green Brazilya için uygulamıştır.[467]

Özellikle uluslararası ticaret ve sermaye hareketlerinin artması refah devletinin sosyal koruma programlarını finanse etmesini olumsuz etkilemiştir. Bir taraftan çeşitli nedenlerle sosyal koruma şemşiyesi altına giren insan sayısının niceliksel olarak artması, öte yandan ticaret ve sermayenin uluslararası mecrada rahat hareketi nedeni ile devletlerin gelirlerinin azalmasına ve neticede devletin refah hizmetlerini sağlamasını olumsuz etkilemiştir. [468]

Uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ile beraber ekonominin büyüyeceği ve gelişeceği temel argümanın yanında vergilerdeki düşüşle beraber işgücü üzerinde de olumsuz etki edeceği argümanı da ifade edilmektedir. Buna göre teknolojik gelişmeler ile birlikte ticaret serbestisinin vasıfsız emek yoğun ürünlerini etkilediği ve neticede vasıfsız emeğin istihdamında önemli düşüşler yaşanacağı vurgulanmaktadır.[469] Öte yandan bu durum gelişmekte veya geri kalmış ülkelerde

---

[465] Miguel Székely and Claudia Sámano, **Did Trade Openness Affect Income Distribution in Latin America? Evidence for the years 1980-2010**, World Institute for Development Economics Research, Working Paper No, 2012/03, p. 1.

[466] Harald Beyer, Patricio Rojas & Rodrigo Vergara, "Trade liberalization and wage inequality", **Journal of Development Economics,** Vol. 59, pp. 103-123.

[467] Jorge Saba Arbache, Andy Dickerson & Francis Green, "Trade Liberalization and Wages in Developing Countries", **The Economic Journal,** Vol. 114, No. , 493, 2004, p. F73-F96.

[468] Duane Swank, "Political Institutions and Welfare State Restructuring", **The New Politics of Welfare State**, Ed. Paul Pierson, Oxford, Oxford University Press, 2001, p. 202-203.

[469] Layna Mosley, **Labor Rights and Multinational Production**, Cambridge, Cambridge University Press, 2011, p. 90; Bu konuda bir çok ampirik çalışma yapılmıştır. Bkz: Guilermo Perry & Marcelo Olarreaga, "Trade Liberalization, Inequality and Poverty Reduction in Latin America, **Beyond Transition: Annual World Bank Conference on Development Economics Regional 2007**, Eds. François Bourguignon & Boris Pleskovic, Washington, D.C., The World Bank, 2007, p. 123.

vasıflı ve vasıfsız işçi ücretlerinde eşitsizliği[470] ve yoksulluğun artmasına da neden olmaktadır.[471]

Mal ve hizmet piyasalarının serbestleşmesine dayanak gösterilen "ekonomik büyüme ve verimlilik" finansal piyasaların serbestleşmesi için de gösterilmiştir. Ancak diğer taraftan sermaye hareketlerinin artması bir çok yazarın ifade ettiği gibi sermayeye devletlerin üzerinde bir güç de vermektedir. Bu bakımdan devletler, daha çok sermayeyi kendi ülkelerine çekmek için yabancı girişimcilere vergi indirimleri başta olmak üzere sosyal harcamaları etkileyen çeşitli imkanlar sağlamaktadır.[472]

İkinci perspektif, rekabet bakış açısının aksine küreselleşmenin ekonomik boyutu ile refah devleti arasında pozitif bir ilişki olduğunu vurgulayan olumlu (positif) "Compensation View" bakış açısıdır. Bu bakış açısı kamu sosyal harcamaların artmasını ekonomik küreselleşmenin bir sonucu olarak görmektedir.[473]

Hicks ve Swank küreselleşmenin ekonomik boyutlarından uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ile refah harcamaları üzerinde pozitif bir etki olduğunu 18 OECD ülkesi üzerinde test etmişlerdir.[474] Alesina ve Wacziarg da ticaretin serbestleştirilmesinin devletin gelir transferleri ve refah harcamaları üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir.[475] Benzer şekilde Brady, Beckfield ve Kaiser de 1975-2001 yılları arasında gelişmiş ülkeler üzerine yaptıkları çalışmada ekonomik küreselleşmenin refah programları üzerinde pozitif etkisinin olduğunu saptamışlardır.[476] Bu bakış açısına önemli bir katkıyı Esping-Andersen ve

---

[470] Branko Milanovic & Lyn Squire, "Does Tariff Liberalization Increase Wage Inequality? Some Empirical Evidence", National Bureau of Economic Research, 2005, p. 8,(Çevrimiçi), http://www.nber.org/papers/w11046.pdf?new_window=1, 14.04.2014; Ann Harrison, "Globalization and Poverty: An Introduction, **Globalization and Poverty,** Ed. Ann Harrison, Chicago & London, University of Chicago Press, 2007, p. 3.

[471] Özellikle ticaretin ve yatırımların önündeki engellerin kaldırılmasının ekonomik büyüme sağladığı ve ekonomik büyümenin sağlanması neticesinde yoksulluğun azaldığını belirten çalışmalar literatürde önemli orandadır. Bkz.**A.e.,** p. 4.

[472] Swank, **Political Institutions and Welfare State, a.g.e.,** p. 204.

[473] Schustereder, **a.g.e.,** p. 97.

[474] Alexander Hicks & Duane Swank, "Politics, Institutions, and Welfare Spending in Industrialized Democracies, 1960-82" **The American Political Science Review**, Vol. 86, No. 3, 1992, pp. 658-674.

[475] Alberto Alesina & Romain Wacziarg, "Openness, country size and government" **Journal of Public Economics,** Vol. 69, No. 3, 1998, pp. 305-321.

[476] David Brady, Jason Beckfield & Martin Seeleib- Kaiser, "Economic Globalization and the Welfare State in Affluent Democracies 1975-2001", **American Sociological Review**, Vol. 70, 2005, p. 921-948; Benzer çalışmalar için bkz: David R. Cameron, "The Expansion of Public Economy: A

Anton Hemerijck yapmıştır. Söz konusu yazarlar son dönemde sosyal yatırım devleti çerçevesinde AB'de yapılan uygulamaların sosyal harcamaların azalmadığını bunun yerine sosyal harcamaların yeniden dağıtım yönünün sosyal sigorta ve emeklilik programları çerçevesinden aile hizmetleri, aktif işgücü politikaları, okul öncesi eğitim ve mesleki eğitim yönüne doğru değiştiğini ifade etmektedirler.[477]

Sosyal harcamalar dışında küreselleşmenin pozitif sonuçları ile ilgili uluslararası kuruluşlar da önemli çalışmalar yapmaktadır. Özellikle IMF, OECD ve Dünya Bankası uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasının ekonomik büyümeyi önemli oranda etkilediğini vurgulayan çalışmalar ortaya koymuşlardır.[478] Bunun yanında ekonomik büyümenin artması ile beraber yoksulluğun da önemli oranda azalacağını vurgulayan çalışmalara da imza atmışlardır.[479]

Üçüncü perspektif ise küreselleşmenin ekonomik boyutunun refah devleti üzerinde doğrusal olmayan bir etkisinin olduğunu vurgulayan eğrisel (curvilinear) perspektiftir. Bu yaklaşıma göre ekonomik küreselleşme ile refah devleti arasındaki ilişki "U" yapıdadır. Yani linear (doğrusal) bir yapı yerine doğrusal olmayan bir yapıdadır. Daha açık bir ifade ile refah devleti, ekonominin dışa açılımına bağlı olarak büyüyen ekonomik büyüme ile sosyal riskleri tazmin veya telafi etmek için sosyal transferleri artırır. Ancak daha sonra bu sosyal transferleri finanse etmek için sermaye üzerine çeşitli vergileri yükler. Sermaye mobil olduğundan bu durum ülkede sermaye çıkışları ile sonuçlanacaktır. Neticede refah devleti sosyal harcamaları kısma yoluna gidecektir.[480]

Comparative Analysis", **The American Political Science Review**, Vol. 72. No. 4, 1978, p. 1243-1261; Peter J. Katzenstein, **Small States in World Markets: Industrial Policy in Europe**, New York, Cornell University Press, 1985.; Dani Rodrik, "Why Do More Open Economies Have Bigger Governments?", **Journal of Political Economy**, Vol.106, No. 5, 1998, pp. 997-1032.

[477] Andersen, **Towards The Good Society, a.g.e.,** chp 1 and chp 2; Anton Hemerijck, "The social investment imperative beyond the financial crisis", **Challenge Europe: Growth, well-being and social policy in Europe, trade-off or synergy**, European Policy Centre, May 2011, p. 13 (Çevrimiçi), http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1281_challenge21.pdf, 16.03.2015.

[478] Andreas Billmeier & Tommaso Nannicini, "Trade Openness and Growth: Pursuing Empirical Glasnost", IMF Working Paper, **International Monetary Fund (IMF**), WP/07/156, 2007.

[479] François Bourguignon, "The Growth Elasticity of Poverty Reduction: Explaining Heterogeneity across Countries and Time Periods," **Paris Delta Working Paper**, 2002-2003.

[480] Schurtereder, **a.g.e,** p. 99.

Curvilinear (eğrisel) perspektifi rekabet bakış açısı (olumsuz taraf) ile olumlu bakış açısının birleşimidir. Kantitatif refah devleti modellerinde küreselleşme ilk etaplarda refah devletinin gelişimi için pozitif bir etkiye sahiptir. Fakat uzun dönemde de negatif bir etkiye sahiptir. Örneğin refah devletinin gelişiminde ticari liberalizasyon işşizlik oranı üzerinde bir etkiye sahip değilken refah devletinin olgunlaşması neticesinde olumsuz bir etkiye sahip olmaktadır.[481] Diğer taraftan bu teoriyi savunan yazarlar ekonomik riskler ve yapısal dönüşümlere karşı ilk etapta refah devletin genişlediğini; ancak ekonomik küreselleşme neticesinde ise refah çabalarının önemli oranda azaldığını belirtmektedir.[482]

Sosyal harcamalar dışında ekonomik küreselleşmenin refah devleti üzerindeki diğer etkileri üzerine odaklanan yazarlardan Diamond, ekonomik küreselleşme ile beraber sosyal sigorta kurmunun olumsuz etkilendiğini belirtmiştir.[483] Gooby'e göre ekonomik küreselleşme, başta emek piyasaları, sosyal güvenlik ve sağlık sistemleri olmak üzere işçi sınıfı ve refah devletinin değerleri olan karşılık ilkesi (reciprocity), sosyal içerme (social inclusion) ve kurumsal güveni (institutional trust) olumsuz etkilemiştir. Ekonomik küreselleşme ile beraber teknolojik gelişme, emek piyasalarında vasıfsız işgücünün gelirini düşürmüştür. Son 25 yılda ücret eşitsizliği tüm dünyada artmıştır. Diğer taraftan, emeklilik ve sağlık politikalarında devletin rolünün azaltılması yönünde bir eğilim yaşanmıştır. Toplam istihdamda hizmetler sektörünün oranının artması ile beraber geleneksel işçi sınıfının yapısı değişmiştir. Bu değişim başta siyasi örgütlenmeyi etkilediği (ekonomide işçi sınıfı hakkını savunan gruplar yerine rekabeti savunan gruplar siyasette daha etkilidir) gibi sosyal hayatı da etkilemiştir (ekmeğini kazanan erkek aile yapısı yerine daha çeşitli aile yapısı). Son olarak ekonomik küreselleşme; karşılık ilkesinin (reciprocity) dağılımını, sosyal içermeyi ve kurumsal güveni de düşürmüştür.[484]

---

[481] James P. Allan and Lyle Scruggs, "Political Partisanship and Welfare State Reform in Advanced Industrial Societies", **American Journal of Political Science,** Vol. 48, No. 3, 2004, pp. 496-512.
[482] Swank, **Global Capital, Political Institutions, in Policy Change, a.g.e.,** p.33.
[483] Peter A. Diamond, "Economic Globalization and Swedish Pensions", Government Offices of Sweden, 2009, p. 31 (Çevrimiçi), http://www.regeringen.se/content/1/c6/11/99/04/79045c18.pdf, 16.03.2015.
[484] Peter Taylor Gooby, **Reframing Social Citizenship**, Oxford &New York, Oxford University Press, 2009, p.22-32. Gelir eşitsizlği için ayrıca bkz: Anthony B. Atkinson, "The Distribution of Earnings in OECD Countries", **International Labour Review**, Vol. 146, No. 2, 2007, p. 41-40.

Bu perspektife önemli bir katkıyı Fransız ekonomist Thomas Piketty " *21. Yüzyılda Sermaye*" adlı kitabı ile yapmıştır. Piketty, finansal liberalizasyon veya finansal küreselleşme neticesinde servetin arttığını; ancak bu servetin eşit bir şekilde paylaşılmadığının altını çizmektedir. Daha açık bir ifade ile Piketty, bir ülkede üretilen toplam gelirin üretim faktörleri arasında bölüşümü yapılırken sermayenin aldığı payın sürekli arttığını vurgulamıştır.[485]

Sosyal harcamalar dışında, küreselleşmenin, refah devleti üzerindeki etkisi en çok emek ve sendikal hareket noktasında tartışılmaktadır. [486] Özellikle öğretide küreselleşmenin emek piyasaları üzerindeki etkisine bakıldığında bunun daha çok teknolojik değişimler bağlamında tartışıldığı görülmektedir.[487] Bu çalışmada da aşağıda, işgücü piyasalarındaki değişimler teknolojik değişimler bağlamında ele alınmaktadır.

2.1.1.2. Teknolojik Değişimler ve Emek Piyasaları Üzerindeki Etkisi

Teknoloji, bir sanayi dalıyla ilgili üretim yöntemlerini, kullanılan araç, gereç ve aletleri içeren bilgi olarak ifade edilebilir. Öte yandan teknoloji, üretimle ilgili bilginin reel hayatta kullanılmasını da ifade eder.[488] Bundan yarım asır yıl önce Simon Kuznetz'in ifade ettiği gibi bu bilginin kullanılmasına bağlı olarak da ekonomik büyüme gerçekleşmektedir.[489] Neticede teknoloji, ülkelerin zengin veya

---

[485] Thomas Piketty, **Capital in the Twenty-First Century**, (Translated by Arthur Goldhammer), Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press, 20014, p. 61.

[486] Özellikle küreselleşmenin işgücü piyasaları üzerindeki etkisi üzerinde bir çalışmayı Şenkal yapmıştır. Bkz: **Şenkal, Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s. 461-560.

[487] Son dönemde önemli bir makaleyi ünlü ekonomist Nouriel Roubini kaleme almıştır. Bkz: Nouriel Roubini "Where will all the workers go?" (Çevrimiçi), http://www.project-syndicate.org/commentary/technology-labor-automation-robotics-by-nouriel-roubini-2014-12, 03.04.2015.

[488] Aysen Tokol, Yeni Teknolojiler ve Değişen Endüstri İlişkileri, İş-Güç; Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi; C. 2, No. 1; 2002. (Çevrimiçi), http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=80&cilt=2&sayi=1&yil=2000, 27.02.2014; Mokyr, **Editor's Introduction, a.g.e**., p. 18.

[489] Simon Kuznets, **Economic Growth and Structure: Selected Essays**, New York, W.W. Norton, 1965. 1971 yılında Nobel ekonomi ödülü alan Amerikalı Ekonomist Simon Kuznets, özellikle Milli Gelir'in ölçülmesi alanında yaptığı katkılar ile tanınmaktadır. Bu konuda diğer çalışmalar için bkz: Nathan Rosenberg, Innovation and Economic Growth, (Çevrimiçi), http://www.oecd.org/cfe/tourism/34267902.pdf, 24,02.2014.

fakir olmalarında rol oynayan büyük bir faktör (bilgi) olarak karşımıza çıkmaktadır.[490]

Teknolojik değişimi ifade ederken de genelde teknolojinin tanımında ifade edilen alet ve ekipman (makinalar, bilgisayarlar, cep telefonları vs.); teknik bilgi (mühendislikle ilgili bilgiler); üretim ve yönetim yöntem teknikleri; sosyal örgütlenmeler (fabrikalar, bürokrasiler) kavramlar kullanılmaktadır.[491] Daha açık bir şekilde, bunların tarihsel süreçteki değişimi ifade edilmektedir.

Teknolojik gelişmenin ekonomilerin büyümesi ve ülkelerin refah seviyeleri için taşıdığı önem de tartışılmaz bir şekilde ortadadır. Gelişmekte olan ülkeler için teknolojik gelişmeye önem verilmesinin en büyük nedeni de yavaş teknolojik gelişmenin söz konusu ülkelerin gelişmesini yavaşlattığıdır.[492]

Teknolojik gelişme bir yandan refahı, zenginliği ve ekonomik büyümeyi sağlarken öte yandan da ücret, istihdam, aile hayatı ve gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. [493] Teknolojik gelişmelerin başta ücretler, istihdamın yapısı, üretim yapısı, çalışma ilişkileri, gelir eşitsizliği ve aile yapısı üzerindeki etkilerinin tartışıldığı oldukça bir literatür mevcuttur. [494]

Sanayi Devrimi olarak adlandırılan sürece neden olan teknolojik gelişmeler, ücretler üzerinde olumsuz etki bırakmıştır. Şöyleki, çalışma koşullarının en önemli unsurunu oluşturan ücretler sanayi toplumu döneminde rekabet avantajı sunan bir unsur

---

[490] Numan Kurtulmuş**, Sanayi Ötesi Dönüşüm**, 2.bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2001, s. 157.
[491] Stan Aungles & Stan Parker, **Work, Organizations, and Change: Themes and Perspectives in Australia**, Sydney, Allen & Urwin, 1988, p. 105.
[492] Aykut Lenger, **Teknolojik Değişme ve İstihdam İlişkisi: İleri Geri Bağlantılar Kanalıyla Gerçekleşen Etkiler**, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu Projesi (SOBAG), Proje No: 107K384, Mayıs, 2009, s. i.
[493] Abdulkadir Şenkal, **Sosyal Boyutuyla Bilgi Ekonomisi ve Emek**, Kocaeli, Umuttepe Yatınları, 2015, s. 129; Daron Acemoglu, **Introduction to Modern Economic Growth**, USA, Princeton University Press, 2008, Chapter 15 and 18; Daron Acemoglu, **Technology and Inequality**, National Bureau of Economic Reseach (NBER), 2003, (Çevrimiçi) http://www.nber.org/reporter/winter03/technologyandinequality.html, 25.02.2014.Teknolojik gelişmenin istihdamın yapısı üzerindeki etkisi için bkz: Andersen, **Social Foundations, a.g.e.,** p, 95-98; Gooby, **The New Risks and Social Change, a.g.e.,** p.2.
[494] İlgili literatürde teknolojik gelişme ile ekonomik büyüme ve zenginlik arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalarda mevcuttur. Bkz: Kuznets, **Economic Growth, a.g.e.,**

olmuştur. Bu dönemde makinalara yapılan yatırımın kar olarak geri dönüşümü zorlaştığından, fabrika sahipleri bu yükü işçilere yüklemiştir.[495]

Ücret düzeylerinin düşük olması iş piyasalarına kadın ve çocukların katılmasını tetiklemiştir. Kadın ve çocukların iş piyasalarına dahil olması neticesinde ücretleri daha da alt düzeylere indirmiştir. En düşük ücreti sırasıyla çocuklar, kadınlar ve erkekler almıştır. Örneğin kadınların ücretleri erkeklerin ücretlerinin üçte biri ile üçte ikisi arasında iken çocukların ise çok daha düşüktür.[496]

Sanayi Devrimi neticesinde istihdamın sektörel yapısı değişmiştir. Örneğin Sanayi devriminin ilk başladığı yer olan İngiltere'de Sanayi Devrimi'nden önce ekonominin %90'ı tarım sektörüne bağlımlı bir durumda iken Sanayi Devrimi'nin başladığı 1860'lı yıllarda bu oran % 79'lere düşmüştür. [497]

Teknolojik gelişmeler istihdamın sektörlere ve mesleklere göre dağılımını etkilemektedir. Sanayi Devrimi'nde teknolojik gelişmelerin hızlıca artması en önemli etkisini istihdamın sektörlere göre dağılımında göstermektedir. Bu olgu sadece sektörlerle sınırlı olmayıp, aynı zamanda istihdamın meslek dağılımında da etkin olmaktadır.[498]

Teknolojik değişimler neticesinde tarım sektöründe veya ev işinde çalışan insanların sanayi sektörüne zorunlu göç yapmasını gerektirmiş ve bunun sonucunda da işçi sınıfını meydana getirmiştir.[499] Söz konusu teknolojik gelişmeler neticesinde meydan gelen bu göçün yönü kasaba ve köylerden şehre doğru gerçekleşmiştir. Neticede, şehir nufusunda önemli artışlar meydana gelmiştir. Örneğin tarihçi Wrigley İngiltere'de 1800-1851 döneminde göçün şehirlerde ve sanayi alanında hızlıca arttığını iddia etmekte ve bu tezini sayısal verilerle desteklemektedir.[500]

---

[495] Güven, **a.g.e.,** s. 45.
[496] Charles More, **Understanding The Industrial Revolution**, London & New York, Routledge, 2000, p. 54; Joyce Burnette, **Gender, Work and Wages in Industrial Revolution**, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, p. 72.
[497] Mokyr, **Editor's Introduction, a.g.e.,** p. 13.
[498] Sedat Murat, **Bütünleşme Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Karşılaştırmalı Sosyal Yapısı**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000, s. 209.
[499] Şenkal, **Sosyal Boyutuyla, a.g.e**., s. 130
[500] Wrigley, **a.g.e.,** p. 126.

Teknolojik gelişmler ile birlikte gelir eşitsizliği de artmıştır. Teknolojik gelişmeler ile birlikte ekonomik büyüme ve Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) da artmıştır.[501] Özellikle bu dönemde artan Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) gelirin üretim faktörleri arasındaki bölüşümünde eşitsizlikler yaşanmıştır.[502]

Refah devletini etkileyen teknolojik değişimlerin 1970 sonrası gelişimi, yapısal işsizliği artırmıştır. Bu yapısal işsizliğin neticesinde ücret düzeyleri bir önceki döneme göre azalmıştır. Bu durum özellikle becerileri düşük olan işçilerde daha çok yaşanmıştır.[503] Denilebilir ki bir anlamda küreselleşme ile birlikte beceri sahibi olan kişilerin ücret düzeylerinde artışlar meydana gelmiştir. Öte yandan teknolojik gelişmeler ile birlikte beceri sahibi olan işgücüne talep de bir anlamda artmıştır. Acemoğlu *"Introduction to Modern Economic Growth" (Modern Ekonomik Büyüme)* adlı eserinin birinci cildinde özellikle küreselleşme dönemi teknolojik gelişmelerin beceri bazlı teknolojik gelişmeler olduğunu belitmiştir. Acemoğlu, özellikle 1960'lardan itibaren ABD ekonomisinde beceri sahibi işgücü talebinin hızlıca artığını belirtmektedir. [504]

1970'lerden sonra teknolojik gelişmler ücret eşitsizliğine de neden olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde üniversite mezunları ile lise mezunları arasındaki ücret eşitsizliği oranı bu tarihten sonra hızlıca artmıştır. Örneğin istatistikler, 1995 yılında gelir dağılımında % 90 grupta bulunan bir çalışanın % 10'luk gelir grubunda bulunun bir çalışana göre % 366 daha fazla kazandığını ortaya koymuştur.[505]

---

[501] Bairoch, **a.g.e.,** p. 101-106. Kendisi de bir iktisat tarihçisi olan Paul Bairoch, başta nobel ekonomi ödüllü Simon Kuznets, David Landes, Nicholas F. R. Crafts ve Angus Maddison gibi kalkınma iktisadı ve iktisat tarihçilere bolca atıf yapmıştır. Simon Kuznests ekonomik büyüme, milli gelir alanındaki çalışmaları ile 1971 yılında Nobel ekonomi ödülünü almıştır. David Landes, Harvard Üniversitesi'nde İktisat Tarihi alanında çalışmaları ile tanınan bir ekonomi profesörüdür. Nicholas F. R. Crafts, İngiltere'deki Warwick Üniversitesi'nde iktisat tarihi alanında çalışmaları olan bir profesördür. Angus Maddison, ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde çalışmaları ile tanınan bir profesördür.

[502] Peter H. Lindert & Jeffrey G. Williamson, "English Workers' Living Standards During The Industrial Revolution: A New Look", **The Economic History Review**, Vol. 36, No. 1, 1983, p.1- 25; Clark Nardinelli, "Industrial Revolution and the Standard of Living", (Çevrimiçi), http://www.econlib.org/library/Enc/IndustrialRevolutionandtheStandardofLiving.html#abouttheauthor ,26.02. 2014.

[503] Jens Rubart, **The Employmnet Effects of Technological Cahange: Heteregenous Labor, Wage Inequality and Unemployment**, Berlin, Sipringer- Verlag Berlin Heidelberg, 2007, p. 12.

[504] Acemoglu, **Introduction to Modern, a.g.e.,** p. 561.

[505] Daron Acemoglu, "Technical Change, Inequality and Labor Market"**, Journal of Economic Literature,** Vol. 40, No. 1, 2002, p. 7. Bu konuda diğer çalışmalar için bkz: Jeremy Greendwood &

1970'lerden itibaren tüm dünyada teknolojinin öncülük ettiği teknolojik değişim ile beraber iş piyasalarında yüksek vasıflı işgücüne olan talep artmıştır. Bu noktada iki önemli husus ortaya çıkmıştır. Birincisi sürekli yenilenen teknolojik değişimlere paralel vasıflı elemanların da sürekli kendilerini yenilemeleri, ikincisi ise baş döndürücü hızla değişen teknolojik değişimlere ayak uyduracak veya uygun insan yetiştirecek eğitim kurumlarının şekillendirilmesidir.[506] Gerçekten literatürde teknolojik değişim ile eğitim arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir çok çalışmanın vurguladığı gibi özellikle değişen iş piyasalarına ayak uyduracak işgücünün yetiştirilebilmesi, ücret eşitsizliği ve yoksulluğun azaltılması için eğitim kurumlarının da teknolojik değişimlere paralel olarak dönüşümünün zorunlu olduğudur.[507]

1970'lerden sonraki dönemde meydana gelen teknolojik gelişmeler istihdamın sektörel yapısını değiştirmiştir. İktisadi kalkınma sürecinde toplam işgücünün çoğunluğunun tarım sektöründe istihdam edileceği [508] iktisadi kalkınma ile birlikte sanayi sektöründe istihdam edilen toplam işgücünün tarım sektörünün önüne geçeceğini ve son olarak da ekonomik kalkınmanın ileri sürecinde işgücünün hizmetler sektöründe en çok istihdam edileceğini öngören Üç Sektör Kanunu'nun[509] tüm gelişmiş ülkelerde gerçekleştiği belirtilmektedir. Örneğin 1978-1998 dönemleri arasında istihdamın sektörel bazda bazı OECD ülkelerinde nasıl değiştiğini inceleyen Kurtulmuş, 1978-1988 dönemlerinde hala bazı ülkelerde sanayi sektöründe istihdam edilen işgücünün diğer sektörlere oranla daha fazla olduğunu; ancak 1988-1998 dönemlerine gelindiğinde, sözkonusu ülkelerin çoğunda hizmetler sektöründe istihdam edilen işgücünün daha fazla olduğunu saptamıştır.[510]

Teknolojik değişimler ile beraber imalatın GSYİH içindeki payı azalmıştır. Bu aynı zamanda toplam emek içinde imalat sanayisindeki emeğin payının azalması

Mehmet Yorukoglu, "1974", **Carnegie - Rochester Conference Series on Public Policy,** Vol. 46, No. 1, 1997, p. 49-95; Rubart, **a.g.e.,** p. 74.

[506] Kurtulmuş, **a.g.e.,** s.166.

[507] Hugh Lauder, **Education, Globalisation and Social Change**, Oxford, Oxford University Press, 2008; Florence Jaumotte & Irina Tytell, **How Has The Globalization of Labor Affected the Labor Share in Advanced Countries?,** IMF Working Paper, December 2007.

[508] Kurtulmuş, **a.g.e.,** s. 158.

[509] Murat, **Bütünleşme Sürecinde, a.g.e.**, s. 204

[510] Kurtulmuş, **a.g.e.,** s. 159-162.

anlamına gelmektedir. Hizmetler sektöründeki bu hızlı istihdam geçişi ücretlerin seviyelerine pek yansımamıştır. Diğer taraftan, hizmetler sektöründeki istihdam artışı iş güvencesinden yoksun olarak çalışmanın da yaygınlaşmasına neden olmuştur. Söz konusu sektörlerde çalışanların önemli bir kısmı sosyal haklardan mahrum kalmaktadır.[511]

Teknolojik gelişmeler, işgücünün işteki statüsünü de etkilemiştir. Teknolojik gelişmeler neticesinde meydana gelen göç hareketleri ile birlikte sanayi toplumundan önce tarım sektöründe çalışan köylü, sanayileşme ile çalışan sınıf yada sanayi işçisi durumuna düşmüştür. Yine bu dönemde yardımcı aile işçisi olarak çalışan kişiler de şehirleşme ile birlikte işçi sınıfı grubuna dahil olmuştur.[512] Bu değişim durumu 18. yüzyıldan 21. yüzyıla gelinirken dinamik bir şekilde devam etmiştir. Özellikle gelişmiş ekonomilere bakıldığında işgücünün büyük oranının ücretliler grubundan oluştuğu (ücretlilerin oranı % 90'a yakın) görülmektedir.

İşgücünün meslek gruplarına göre nasıl dağıldığı ülkenin gelişmişlik düzeyi ile doğrudan ilgilidir. İktisaden gelişmiş ülkelerde uzun süreli eğitim sonucunda elde edilen meslek grubunda bulunan toplam işgücünün oranı yüksek olduğu halde az gelişmiş ülkelerde ise bu oran düşüktür.[513] Teknolojik değişimler ile birlikte mesleklerin nitelikleri de değişmiştir. Örneğin dünyanın en gelişmiş ekonomisi kabul edilen ABD'nin istihdam yapısı ile ilgili yayınlanan bir raporda 2013 yılında toplam 144 milyon olan istihdamın büyük oranının yönetim ve profesyonel meslek grubu (54 milyon), satış ve ofis meslek grubu (33 milyon) ve hizmetler meslek grubunda (25,5 milyon) üretim grubundaki istihdam ise sadece 8, 4 milyon civarında olduğu belirtilmiştir.[514] Öte yandan teknolojik gelişmeler neticesinde meslek grupların bünyesinde meydana gelen değişimin, toplumun sosyal bünyesinde de değişimlere neden olacağı vurgulanmaktadır. Özellikle istihdamın meslek grupları itibarı ile dağılımı ile ücret eşitsizliği arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların vurguladığı gibi

511 Şenkal, **Sosyal Boyutuyla, a.g.e**., s. 143-147
512 Murat, **Bütünleşme Sürecinde, a.g.e.,** s.209.
513 **A.e.,** s. 214.
514 Bureau of Labor Statistics (BLS), (Çevrimiçi), http://www.bls.gov/cps/cpsaat09.pdf 03.03. 2014.

istihdam edilen grupların ücretleri arasındaki eşitsizlik, toplumun bir çok noktasında sorunlar ortaya çıkarmaktadır.[515]

Teknolojik gelişmeler üretim ve yönetim modellerini etkilemektedir.[516] Teknolojik gelişmeler neticesinde standart üretim, tam gün çalışma ve iş bölümü temelli Fordist üretim modelini değişmiştir.[517] Teknolojik gelişmeler, üretim sistemlerinin yanında yönetim modelleri de değiştirmiştir. Fordist üretim modelinin ön gördüğü katı ve hiyerarşik yönetim modeli Taylorist model, teknolojik gelişmeler neticesinde yerini işbirliği temelli (katılımcı yönetim) insan kaynakları yönetimine bırakmıştır.[518]

Teknolojik gelişmeler çalışma ilişkilerini etkilemektedir. 1970'lerden sonra hızla gelişen teknolojik gelişmeler ve diğer nedenlere bağlı olarak çalışma şekli de değişmiştir. Bu dönemden önce fordist üretim siteminin ön gördüğü standart çalışma türü yerini esnek çalışma türlerine bırakmıştır.[519] Daha açık bir şekilde, teknolojik gelişmeler neticesinde standart çalışma süresini öngören fordist üretim sisteminin yerini, esnek çalışma türlerini ön gören post-fordist üretim sistemi almıştır.

Özetle, teknolojik değişimler çalışma hayatının yapısında köklü değişimleri beraberinde getirmiş ve getirmeye devam edecektir. Teknolojik değişimlerle beraber bir yandan istihdamın yapısında, çalışanların işteki durumlarında ve meslek gruplarında önemli değişimler görülürken diğer taraftan ücret eşitsizliği ve kayıtdışı

---

[515] Claudia Dale Goldin & Lawrence F. Katz, **The Race between Education and Technology**, USA, The Belknap Press of Harvard University, 2010; Daron Acemoglu & David H. Autor, "Skills, Tasks and Technologies: Implications for Employment and Earnings", **Handbook of Labor Economics**, Eds. Orley Asfenhelter & David E. Cards, Vol. 4b, Amsterdam, Elsevier, 2011; Lawrence Mishel, **Occupation employment trends and wage inequality: What the long view tells us**, The Economic Policy Institute Blog, (Çevrimiçi), http://www.epi.org/blog/occupation-employment-trends-wage-inequality , 03.03. 2014.

[516] Zeki Parlak & Süleyman Özdemir, "Esneklik Kavramı ve Emek Piyasalarında Esneklik", **Sosyal Siyaset Konferansları**, Sayı 60, 2011, s. 8.

[517] Süleyman Özdemir & Zeki Parlak, **Kobi'lerde Esnek Çalışma**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No, 2010-112, s. 49. Fordist üretim sistemi; hareketli üretim bantları, iş bölümü, standart üretim, tam gün çalışma özellikleri olan bir üretim sistemidir. Geniş bilgi için bkz: Kuvvet Lordoğlu & Nurcan Özkaplan, **Çalışma İktisadı**, İstanbul, Der Yayınları, 2007, s. 91-92.; Özdemir & Parlak, **Kobi'lerde Esnek Çalışma, a.g.e.,** s. 33-40.; Tokol, **Yeni Teknolojiler, a.g.e.,**

[518] Selamoğlu, Ahmet, Yönetim ve Üretim Anlayışında Değişim: Japon Modelinin Artan Etkinliği ve 'İnsan' Unsuru, **Çimento İşveren Dergisi**, Sayı, 12, 1998, s. 13.

[519] Parlak & Özdemir, **Esneklik Kavramı...a.g.e,** s. 51, ; Veysel Bozkurt, **Enformasyon Toplumu ve Türkiye**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 1997, s. 108-109. Esnek çalışma türleri: yoğunlaştırılmış iş haftası, iş paylaşımı, çalışma sürelerinin yıllık olarak hesaplanması, esnek zaman ve kayan iş saatleri, çağrı üzerine çalışma, vardiya çalışması, esnek emeklilik ve fazla çalışma şeklinde sıralanmaktadır. Bkz: Parlak & Özdemir, **Esneklik Kavramı...a.g.e**., 33-50.

istihdam da artmaktadır. Öte yandan, teknolojik değişimler ile beraber işin yapısı (nitelliği) da değişmektedir.

2.1.2. Ulusal Nedenler

Refah devletini etkileyen ulusal, bir başka deyişle içsel nedenler demografik değişimler, aile yapısının değişmesi ve sanayisizleşmedir. Bu değişimler politik ekonomi literatüründe refah devletini etkileyen yeni sosyal riskler olarak ifade edilmektedir.[520] Zira, refah devletinin altın çağını yaşadığı 1950'li ve 60'li yıllarda genç bireyleri destekleyen stabil bir aile yapısı, daha az yaşlı nüfus, düşük işsizlik, dolgun ücretler ve ekonomilerini Keynezyen ekonomi politikaları ile yöneten hükümetler mevcut idi. Ancak sanayi ötesi toplumda insanlar ekonomik ve sosyal değişimlerin sonucunda yaşlı nüfus, düşük ücretler, işsizlik, enflasyon vb. bir takım yeni risklerle karşılaştılar.[521]

Sanayi ötesi toplumda kadınların ücretli çalışmaya yüksek oranda geçiş yaptıkları görülmektedir. Buna karşılık işgücüne aktif olarak katılan erkeklerin oranında da önemli bir düşüş gözlemlenmektedir. Örneğin erkeklerin işgücüne katılma oranı 1970'li yıllarda % 89 iken bu oran 2010 yılında % 78'lere gerilemiştir. Öteyandan kadınların işgücüne katılma oranı 1970'lerde % 45 iken 2010 yılında ise % 61'lere yükselmiştir.[522]

Bu bölümde 1970'li yılların ortalarında refah devletini etkileyen içsel nedenler detaylı olarak incelencektir.

[520] Gooby, **The New Risks and Social Change, a.g.e.,** p. 1-30; Pierson, **Beyond The Welfare State, a.g.e.,** p. 212-230; Boloni, **New social risks, a.g.e.,** p. 3-35; Andersen, **Social Foundations, a.g.e.,** p. 32-44.
[521] Gooby, **The New Risks and Social Change, a.g.e.,** p. 2.
[522] OECD, "Labor Force Participation by gender and age", 2010, (Çevrimiçi), http://skills.oecd.org/supplyskills/documents/21abclabourforceparticipationbygenderandage2010.html 2.10.2014.

2.1.2.1. Demografik Değişimler

Demografik değişim, ülkelerin nüfus yapılarındaki değişimi ifade etmektedir. Bu değişim, aynı zamanda ülkelerin ekonomik ve sosyal değişiminde de belirleyici unsur olmaktadır.[523] Özellikle Batı Avrupa ve Japonya gibi sanayileşmiş ülkelerde pek yaygın bir terim olarak kullanılan "demografik değişim" toplumda düşük doğumlar ve toplumun yaşlanması anlamına gelmektedir.[524]

İktisadi hayatın temel fonksiyonları dört adettir. Bunlar; üretim, tüketim, mübadele ve bölüşümdür. Üretim fonksiyonu da kendi içinde dört unsurdan oluşmaktadır. Bunlar; emek, sermaye, teşebbüs ve doğal kaynaklardır. Bu fonksiyonlardan emek ve teşebbüs insan unsuru ile, sermaye ve doğal kaynak ise maddi unsurlarla ilgilidir. Maddi unsurlar bir an tüm ülkeler için eşit kabul edilse (Ceteris Paribus) ülkelerin veya milletlerin iktisaden kalkınması onların insan unsurunu değerlendirmesine bağlıdır.[525] Dolayısıyla bir ülkedeki nüfus artış hızı, nufusun yaş yapısı o ülkedeki bağımlılık oranları, çalışma çağındaki nüfus oranları, iş gücünün yapısı, emek arz ve talebi üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğundan demografik değişim önem arz etmektedir.

Bugün tüm dünya, demografik değişimin içinde yer almaktadır. Öyleki son yüz yılda dünyada nüfus artışı yavaşlamış, genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranı azalmış ve neticede yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı gittikçe artmaya başlamıştır.[526]

Sosyal politikayı etkileyen demografik değişimin başlıca unsurları nüfus artış hızı, doğurganlık, hayata bekleme süresi, nüfusun yaşa göre dağılımı ve bağımlılık

---

[523] Kathrin Linz and Sabrina Stula, **Demographic Change in Europe- An overview**, Working paper No. 4 of the Observatory for Sociopolitical Developments in Europe, (Çevrimiçi), http://www.sociopolitical-observatory.eu/uploads/tx_aebgppublications/Working_Paper_no_4_Observatory_Demographic_change_in_Europe_Overview.pdf,02.09.2010, s.2; Ömer Kayhan Seyhun, "Avrupa Birliği'ndeki Demografik Dönüşümün Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyeliği Çerçevesinde İş Gücü Piyasalarına Yansıması", (Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2006, s. 5.

[524] Lars Weber, **Demographic Change and Economic Growth, Simulations on Growth Models**, New York, Sipringer Dordrech Heidelberg, 2010, p.1.

[525] Sabahattin Zaim, **Çalışma Ekonomisi,** İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997, s.2.

[526] TİSK, "Dünyada Demografik Değişim", **Tisk İşveren Dergisi**, Kasım 2004, (Çevrimiçi), http://tiskweb.com/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1098&id=61 , 02.09.2013.

oranlarıdır. Bu bölümde demografik değişimin unsurları dünya, AB ve Türkiye örneğinde karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

2.1.2.1.1. Nüfus Artış Hızı ve Doğurganlık

Bir ülkenin ekonomisinde mal ve hizmetlere olan talebin kompozisyonunu belirleyen en önemli değişkenler nüfus ve gelirdir. Dolayısıyla da nüfus, bir ülkede kaynakların sosyal ve ekonomik sektörler arasındaki dağılımını büyük ölçüde etkiler.[527] Nüfus artış hızını etkileyen başlıca faktörler doğumlar, ölümler, iç ve dış göçlerdir.[528] Dolayısıyla bir ülkedeki nüfus artış hızındaki değişmeleri bu üç faktörü dikkate alarak irdelemek gerekmektedir.

Nüfus artış hızı teknolojik gelişmelerde, işgücü artışında, tasarrufların artırılmasında, şehirleşmenin artmasında belirleyici olmaktadır. Hızlı nüfus artışının özellikle gelişmiş ülkelerde tüketim talebini artırmak süretiyle karları ve teknolojik gelişmeyi artıracağı söylenebilir. Fakat az gelişmiş ülkelerde bu durumun tersi olacağı söylenmektedir. Zira bu ülkelerde görülen hızlı nüfus artışı tüketimi artırmakta ve neticede yatırımlara gidecek kaynakları azaltacağı ifade edilmektedir. Hızlı nüfus artışı gecikmeli olarak (15 yıl sonra) işgücünü doğrudan etkilemektedir. Nüfus artışı belirli bir zaman diliminde elde edilen gelirin tüketilmeyen kısmının yatırımlar haline gelmesi ile sağlanan sermaye birikimi veya sermaye stokunun artmasında belirleyici olmaktadır.[529] Zaten literatürde Bloom ve diğerleri (2003)[530], Kinugasa (2004)[531] ve Kinugasa ve Mason (2007)[532] yapılan çalışmalarda da bu konuda pozitif sonuçlar bulmuşlardır.

---

[527] DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT Yayınları, 2001, s.3.
[528] Murat, **Dünden Bugüne İstanbul'un İşgücü ve İstihdam Yapısı**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2007-73, 2007, s. 411-427.
[529] DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT Yayınları, 2001, s.5-7.
[530] David E. Bloom, David Canning & Bryan Graham, "Longevity and life-cycle savings", **Scandivanian Journal of Economics,** Vol. 105, No. 3, 2003, p. 319-338; David E. Bloom & Jeffrey Gale Williamson, "Demographic transitions and economic miracles in emerging Asia", **World Bank Economic Review**, Vol. 12, No. 3: p. 419-456.
[531] Tomoko Kinugasa, "Life Expectancy, Labor Force and Saving", (Unpublished Doctoral Dissertation), University of Havaii at Monao, 2004.
[532]Tomoko Kinugasa & Andrew Mason, "Why Nations Become Wealthy: The Effect on Adult Longevity on Saving", **World Development**, Vol. 35, No. 1, 2007, p. 1-23.

Aşağıda tablo 3'te dünyada ortalama yıllık nüfus artış hızının 1955-2005 yılları arasındaki değişimi ve 2050 yılına kadar beklenen değişimi verilmiştir. Görüldüğü gibi dünyada nüfus artış hızı 1950-1955 yılları arasında % 1,79 iken 1970-1975'de % 1,96'ya yükselmiş; fakat ekonomik yönlü nüfus yavaşlatıcı politikalar neticesinde nüfus artış hızı 2000-2005'de % 1,15'e kadar gerilemiştir. Sürekli olarak azalan bu artış hızının 2020-2025 arasında % 1'in altına inmesi tahmin edilmektedir. Öte yandan Avrupa'ya bakıldığında 2010-2015 yılları arasında % 0'lara yaklaşan yıllık nüfus artış hızı 2020'den sonra negatif değerlere düşeceği tahmin edilmekteedir.

Tablo 3: Dünyada Ortalama Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Projeksiyonları, (%) (1950-2050)

	1950-1955	**1970-1975**	**2000-2005**	**2010-2015**	**2020-2025**	**2045-2050**
Dünya	1,79	1,96	1,22	1,15	0,93	0,51
Gelişmiş Bölgeler*	1,20	0,78	0,36	0,30	0,18	0,01
Az Gelişmiş Bölgeler**	2,06	2,39	1,43	1,33	1,07	0,60
Geri Kalmış Ülkeler	2,00	2,33	2,41	2,28	2,10	1,54
Diğer Az Gelişmiş Ülkeler	2,06	2,39	1,27	1,16	0,87	0,34
Afrika	2,09	2,60	2,40	2,46	2,24	1,74
Asya	1,94	2,29	1,18	1,03	0,72	0,11
Türkiye	**2,66**	**2,39**	**1,40**	**1,22**	**0,83**	**0,24**
Avrupa	0,99	0,61	0,11	0,08	-0,07	-0,22
Latin Amerika ve Karayipler	2,71	2,43	1,33	1,11	0,86	0,27
Kuzey Amerika	1,69	0,95	0,94	0,83	0,74	0,45
Okyanusya	2,23	1,76	1,48	1,42	1,23	0,82

Kaynak: United Nations (U.N.) **World Population Prospects: The 12 Revision**, (Çevrimiçi), http://esa.un.org/unpd/wpp/Excel-Data/population.htm, 04.09.2013.

* Gelişmiş Bölgeler:, Kuzey Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda ve Japonya, ** Az gelişmiş bölgeler tüm Afrika, Japonya hariç Asya, Latin Amerika, Karayipler ve diğer bölgeler (Melanezya, Mikronezya ve Polinezya)

Aşağıda Tablo 4'te dünyada, kaba doğum [533] oranlarının 1955-2005 yılları arasındaki değişimi ve 2050 yılına kadar beklenen değişimi verilmiştir. Tabloya bakıldığında, 1950-1955 yılları arasında dünyada kaba doğum oranı % 0,37 iken, 1970-1975 yılları arasınd % 0,31'e düştüğü görülmektedir. 2000-2005 yılları arasında % 0,21

[533] Nüfus değişimini etkileyen doğurganlığın iki temel bileşeni vardır. Bunlardan birincisi, "belirli bir sürede meydana gelen toplam doğum sayısının, o süre ortasındaki toplam nüfusa oranı şeklinde förmüle dilen kaba doğum hızıdır (crude birth rate") Bkz: Şeref Hoşgör ve Aysıt Tansel, **2050'ye Doğru Nüfus Bilim ve Yönetim: Eğitim, İşgücü, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Sistemlerine Yansımalar**, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Yayın No: TÜSİAD-T/2010/11/505, s. 23.

seviyelerine kadar gerileyen kaba doğum oranının 2020-2025 yılında % 0,17'lere kadar düşmesi beklenmektedir. Kaba doğum hızının[534] en fazla olduğu bölgeler genç nüfusu artan geri kalmış bölgeler olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Dünyada Kaba Doğum Hızı ve Projeksiyonları (Binde), (1955-2050)

	1950-1955	**1970-1975**	**2000-2005**	**2010-2015**	**2020-2025**	**2045-2050**
Dünya	37	31	21	20	17	15
Gelişmiş Bölgeler	22	16	11	11	11	11
Az Gelişmiş Bölgeler	44	37	23	21	19	15
Geri Kalmış Ülkeler	48	47	37	33	30	23
Diğer Az Gelişmiş Ülkeler	43	35	21	19	17	14
Afrika	48	46	38	36	32	25
Asya	42	34	19	18	15	12
Türkiye	***51***	***40***	***20***	***17***	***14***	***11***
Avrupa	22	16	10	11	10	10
Latin Amerika ve Karayipler	43	35	22	18	16	12
Kuzey Amerika	25	16	14	13	13	12
Okyanusya	27	24	18	17	16	14

Kaynak: United Nations, **World Population Prospects: The 12 Revision** (Çevrimiçi), http://esa.un.org/unpd/wpp/Excel-Data/population.htm, 26.09.2013.

Aşağıda Tablo 5'de dünyada toplam doğurganlık hızının 1955-2005 yılları arasındaki değişimi ve 2050 yılına kadar beklenen değişimi verilmiştir. Tabloda açıkça görüldüğü üzere, gelişmiş bölgeler ile Avrupa'nın toplam doğurganlık hızı (bir kadının doğurgan olduğu dönemde doğurabileceği çocuk sayısı) 1950-1955 yılları arasında 3'ten düşüktür. 1970-1975 yılları arasında Kuzey Amerika kıtası (Kanada ve Amerika'nın da toplam doğurganlık hızı 3'ün altına düşmüştür. 2000-2005 yılları arasında gelişmişlik düzeyleri artan geri kalmış bölgelerin dışındaki bölgeler başta olmak üzere, Asya, Latin Amerika ve Karayipler, Okyanusya bögesinin toplam doğurganlık hızı 3'ün altına düşmüştür.

[534] Kaba doğum hızı bin ile çarpıldığından binde şeklinde ifade edilir. Şu şekilde formüle dilir. (Belirli bir yılda meydana gelen toplam doğum sayısı / Aynı yılın yıl ortası nüfusu* 1000). İkincisi ise, "bir kadının doğurgan olduğu dönem (15-49) boyunca doğurabileceği ortalama çocuk sayısı olan toplam doğurganlık hızıdır (total fertility rate)". Bkz: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), **Doğum İstatistikleri 2012**, (Çevrimiçi);
http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13618 , 25.09.2013.

Tablo 5: Dünyada Toplam Doğurganlık Hızı ve Projeksiyonları, (1955-2050)

	1950-1955	1970-1975	2000-2005	2010-2015	2020-2025	2045-2050
Dünya	4,97	4,44	2,60	2,50	2,41	2,24
Gelişmiş Bölgeler	2,83	2,15	1,58	1,68	1,74	1,85
Az Gelişmiş Bölgeler	6,08	5,36	2,80	2,63	2,50	2,29
Geri Kalmış Ülkeler	6,55	6,75	4,93	4,20	3,67	2,87
Diğer Az Gelişmiş Ülkeler	6,02	5,18	2,50	2,36	2,25	2,09
Afrika	6,60	6,66	5,08	4,68	4,13	3,09
Asya	5,83	4,99	2,35	2,19	2,07	1,89
Türkiye	**6,62**	**5,34**	**2,33**	**2,05**	**1,89**	**1,75**
Avrupa	2,67	2,17	1,43	1,58	1,66	1,80
Latin Amerika ve Karayipler	5,86	5,02	2,53	2,18	2,00	1,83
Kuzey Amerika	3,35	2,01	1,99	1,94	1,96	1,97
Okyanusya	3,84	3,23	2,41	2,40	2,31	2,09

Kaynak: United Nations (U.N.), **World Population Prospects: The 12 Revision**, (Çevrimiçi), http://esa.un.org/unpd/wpp/Excel-Data/population.htm, 26.09.2013.

Aşağıda Tablo 6'da da görüldüğü gibi, AB'ye üye ülkelerin toplam doğurganlık hızları, (bir kadının doğurgan olduğu dönem (15-49) boyunca doğurabileceği ortalama çocuk sayısı olan toplam doğurganlık hızıdır) 1975- 2005 yılları arasında hızla azalmıştır. 2010 yılında ise bir önceki döneme göre AB'nin doğurganlık hızının arttığı görülmektedir. AB ülkeleri içinde doğurganlık oranı en fazla artan ülkeler Fransa ve İzlanda'dır. Özellikle bu ülkelerdeki sosyal aile politikaların çocuk sayısını arttırdığı ifade edilmektedir.[535] Öte yandan 2012 yılında ise bir önceki döneme göre AB genelinde doğurganlık oranının tekrar düştüğü gözlemlenmektedir. İlginç bir şekilde Türkiye'de ise doğurganlık hızının arttığı görülmektedir. Diğer taraftan tablo 5'teki projeksiyonlara bakıldığında Avrupa'da toplam doğurganlık hızının önümüzdeki yıllarda yeniden artacağı beklenmektedir.

[535] Press Europe News, **The crisis hits birth rates** (Çevrimiçi), http://www.presseurop.eu/en/content/news-brief/3271771-crisis-hits-birth-rates , 26.09.2013.

Tablo 6: AB'de de Toplam Doğurganlık Oranları, (1975 – 2012)

	1975	2005	2010	2012
AB 28	:	**1,51**	**1,60**	**1,58**
Belçika	1,74	1,76	1,86	1,79
Bulgaristan	2,23	1,32	1,49	1,50
Çek cumh.	2,43	1,28	1,49	1,45
Danimarka	1,92	1,80	1,87	1,73
Almanya	:	1,34	1,39	1,38
Estonya	2,04	1,50	1,63	1,56
İrlanda	3,37	1,86	2,07	2,01
Yunanistan	2,33	1,33	1,51	1,34
İspanya	2,80	1,34	1,38	1,32
Fransa	:	1,94	2,03	2,01
Hırvatistan	:	1,41	1,46	1,51
İtalya	2,17	1,32	1,41	1,43
Kıbrıs	:	1,42	1,44	1,39
Letonya	:	1,31	1,17	1,44
Litvanya	2,18	1,27	1,55	1,60
Lüksemburg	1,55	1,63	1,63	1,57
Macaristan	2,35	1,31	1,25	1,34
Malta	:	1,38	1,38	1,43
Hollanda	1,66	1,71	1,79	1,72
Avusturya	1,83	1,41	1,44	1,44
Polonya	:	1,24	1,38	1,30
Portekiz	2,75	1,40	1,36	1,28
Romanya	2,59	1,32	1,33	1,53
Slovenya	:	1,26	1,57	1,58
Slovakya	2,55	1,25	1,40	1,34
Finlandiya	1,68	1,80	1,87	1,80
İsveç	1,77	1,77	1,98	1,91
İngiltere	1,81	1,78	1,98	1,92
Türkiye	**:**	**:**	**2,04**	**2,09**

Kaynak: Eurostat, **Total Fertility Rate- 1960-2012** (Çevrimiçi), http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Total_fertility_rate,_1960%E2%80%932012_%28live_births_per_woman%29_YB14.png, 26.09.2013.

Politik ekonomi literatüründe, düşük doğurganlık oranları gelişmiş refah devletinin önündeki en büyük engellerden biri olarak ifade edilmektedir. Doğurganlığın azalması ekonomik büyümeyi bir yandan tehdit ederken öte yandan hükümetler de sosyal sigorta ve sağlık hizmetleri için daha fazla bütçe ayırmak zorunda kalmaktadır. Bu durum, refah devletinin altınçağını yaşadığı "ekmeğini kazanan erkek" aile yapısının egemen olduğu aile yapısının da değiştiği anlamına gelmektedir.[536]

[536] Allison E. Vos, "Falling fertility rates: new challenges to the European welfare state", **Socio-Economic Review,** Vol. 7, No. 3, 2009, p. 485-489.

2.1.2.1.2. Nüfusun Yaş Yapısı, Bağımlılık Oranları ve Hayatta Kalma Süreleri

Nüfusun yaş bakımından dağılımı bir ülkenin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını, eğilimlerini ve sosyal fonksiyonlarını belirlemede belirleyici olmaktadır. Bunun yanında bir ülkede nitelikli insan gücü kaynağını artırmak, buna yönelik yatırım politikalarının belirlenmesinde nüfusun yaş gurupları bakımından dağılışı[537] önem arz etmektedir.[538] Öte yandan, nüfusun yaş grupları bakımından dağılımı, ekonomik büyüme, işgücü piyasası, devletin sosyal harcamalarının finansmanı üzerinde etkili olmaktadır. Özellikle düşük doğum ve düşük ölüm oranları -literatürde "demografik dönüşüm" olarak adlandırılan - neticesinde genç nüfusun ve çalışma çağındaki nüfusun azalmasına neden olmaktadır. Bu durum, nüfusun yaşlanmasının ekonomik büyüme üzerindeki beklenen etkilerine, artacak olan devletin sosyal harcamalarının finansmanına dikkatleri çekmektedir. [539]

Aşağıdaki tablo 7'de AB 28 ve Türkiye'de toplam nüfus içinde 0-14 yaş grubu nüfus oranının 1975-2012 yılları arasındaki değişimi verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi 0-14 yaş nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 1975'de AB ülkelerinde İrlanda dışında % 30'un altındadır. 2012 yılında ise İrlanda dışında bu oran % 20'nin altına düşmüştür. 2012 yılında AB- 28'in ortalaması ise % 15,6'dır. Öte yandan Türkiye'de bu oran % 20'lerin üzerindedir. Bu sonuçlar genç çocuk nüfusun gerek AB ve gerekse de Türkiye'de azaldığını açıkca ortaya koymaktadır.

---

[537] Nüfus bilim literatüründe nüfusun yaş bakımından dağılımı başlıca üç kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar: 0-14 yaş grubundaki nüfus "genç nüfus", 15-64 yaş grubundaki nüfus "aktif veya üretken nüfus" ve 65 üzeri nüfus da "yaşlı nüfustur. Bkz: Hoşgör, Tansel, **a.g.e.,** s. 33.

[538] Sedat Murat, **Dünden Bugüne İstanbul'un Nüfus ve Demografik Yapısı**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları: Yayın No: 2006-49, s. 113.

[539] David E. Bloom, David Canning & Günther Fink, **Implications of Population Aging for Economic Growth**, Working Paper Series, Harvard University, Program on The Global Demography of Aging, (Çevrimiçi), http://diseaseriskindex.harvard.edu/pgda/WorkingPapers/2011/PGDA_WP_64.pdf, 09.09.2013; Murat, **Dünden Bugüne İstanbul'un Nüfus, a.g.e.,** s.113.

Tablo 7: AB Ülkelerinde 0-14 Yaş Grubu Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı (%), (1975-2012)

	1975	2005	2010	2012
AB 28	**:**	**:**	**:**	**15,6**
AB 27	:	16,2	15,6	15,6
Belçika	22,4	17,2	16,9	17,0
Bulgaristan	22,3	13,8	13,6	13,4
Çek cumh.	21,9	14,9	14,2	14,7
Danimarka	22,7	18,8	18,1	17,7
Almanya	21,8	14,5	13,5	13,2
Estonya	21,8	15,4	15,1	15,5
İrlanda	30,9	20,7	21,3	21,6
Yunanistan	24,0	14,4	14,4	14,4
İspanya	27,3	14,5	14,9	15,2
Fransa	:	18,7	18,6	18,6
Hırvatistan	:	15,9	15,3	14,9
İtalya	24,3	14,1	14,1	14,0
Kıbrıs	:	19,2	17,2	16,5
Letonya	21,1	14,8	13,8	14,3
Litvanya	25,5	17,1	15,0	14,9
Lüksemburg	20,2	18,6	17,7	17,1
Macaristan	20,2	15,6	14,7	14,5
Malta	:	17,6	15,6	14,7
Hollanda	25,6	18,5	17,6	17,3
Avusturya	23,4	16,1	14,9	14,5
Polonya	24,1	16,7	15,2	15,1
Portekiz	27,8	15,6	15,2	14,8
Romanya	25,2	15,9	15,2	15,0
Slovenya	:	14,4	14,0	14,3
Slovakya	26,1	17,1	15,3	15,4
Finlandiya	22,2	17,5	16,6	16,5
İsveç	20,7	17,6	16,6	16,7
İngiltere	23,5	18,0	17,5	17,5
Türkiye	**40,6**	**28,6**	**26,0**	**25,3**

Kaynak: Eurostat, **Population by age group** (Çevrimiçi), http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjangroup&lang=en, 24.09.2013.

Tablo 8'de AB ülkelerinde ve Türkiye'de 15-64 yaş grubu nüfusun toplam nüfus içindeki oranının 1975-2012 yılları arasındaki değişimi verilmiştir. Tabloda AB ülkelerinde çalışma çağı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının arttığı görülmektedir. 2012 yılında çalışma çağı nüfusun toplam nüfus içindeki oranlarına bakıldığında AB-28'in ortalaması % 66,6, Türkiye' nin ise % 67,4 olduğu görülmektedir.

Özellikle çalışma çağı nüfusu oluşturan ve sosyal güvenlik sistemlerinin kalıcılığı için hayati derecede önem arz eden bu yaş grubu nüfusun seneler bazında AB'de arttığı görülmektedir. Bu aynı zamanda sanayileşmesini erken dönemde yaşayan ve demografik geçiş sürecini erken dönemde yaşayan AB ülkelerinin önümüzdeki dönemde sosyal güvenlik sistemlerine etki edecek bir durumu da göstermektedir. Zira önümüzdeki 30-40 yıllık sürede çalışma çağındaki nüfusun hızlıca yaşlı nüfus kategorisine geçmesi neticesinde sosyal güvenlik sistemlerinin finansmanı açısından önemli sorunların ortaya çıkacağı görünmektedir.

Tablo 8: AB Ülkelerinde 15-64 Yaş Grubu Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı (%), (1975-2012)

	1975	2005	2010	2012
AB 28	**.**	**.**	**.**	**66,6**
AB 27	.	67,2	67	66,6
Belçika	63,7	65,6	65,9	65,7
Bulgaristan	67	69,1	68,9	67,8
Çek cumh.	65,1	71,1	70,6	69,1
Danimarka	64	66,2	65,6	65,0
Almanya	63,5	66,9	65,8	66,2
Estonya	66	68,1	67,8	67,3
İrlanda	58,2	68,2	67,4	66,5
Yunanistan	63,9	67,5	66,7	65,9
İspanya	62,5	68,7	68,3	67,4
Fransa	.	65	64,8	64,3
Hırvatistan	.	67,4	67,4	67,8
İtalya	63,8	66,4	65,7	65,4
Kıbrıs	.	68,9	70,3	70,7
Letonya	66,2	68,7	68,8	67,1
Litvanya	63,4	67,8	68,9	67,0
Lüksemburg	66,8	67,3	68,3	68,9
Macaristan	67,3	68,8	68,7	68,6
Malta	.	69,1	69,6	68,8
Hollanda	63,7	67,5	67,1	66,5
Avusturya	61,8	68	67,5	67,7
Polonya	66,5	70,2	71,3	71,1
Portekiz	62,4	67,4	66,9	65,8
Romanya	65,3	69,4	69,9	70,0
Slovenya	.	70,3	69,5	68,9
Slovakya	63,9	71,3	72,4	71,8
Finlandiya	67,3	66,6	66,4	65,4
İsveç	64,3	65,2	65,3	64,5
İngiltere	62,6	66	66	65,6
Türkiye	**54,8**	**65,6**	**67**	**67,4**

Kaynak: Eurostat, **Population by age group** (Çevrimiçi), http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjangroup&lang=en, 24.09.2013.

Tablo 9'da AB ülkelerinin ve Türkiye'nin 65 yaş ve üzeri nüfusun yani yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının 1975-2012 yılları arasındaki değişimi verilmiştir. Görüldüğü gibi AB ülkelerinde yıllar bazında yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı hızlıca artmaktadır. 1975 yılında AB ülkelerinin çoğunda, toplam nüfus içindeki yaşlı nüfus oranı %10-13 civarında iken bu oranın 35 yıllık süre zarfında % 20 eşiğine çıktığı görülmektedir. Almanya ve İtalya gibi ülkelerde ise yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı % 20'lerin üzerine çıkmıştır.

Tablo 9: AB Ülkelerinde 65 ve Üzeri Yaş Grubu Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı (%), (1975-2012)

	1975	2005	2010	2012
AB 28	**:**	**:**	**:**	**17,8**
AB 27	:	16,6	17,4	17,8
Belçika	13,9	17,2	17,2	17,3
Bulgaristan	10,7	17,1	17,5	18,8
Çek cumh.	13,0	14,0	15,2	16,2
Danimarka	13,3	15,0	16,3	17,3
Almanya	14,7	18,6	20,7	20,6
Estonya	12,2	16,5	17,1	17,2
İrlanda	10,9	11,1	11,3	11,9
Yunanistan	12,1	18,1	18,9	19,7
İspanya	10,2	16,8	16,8	17,4
Fransa	:	16,3	16,6	17,1
Hırvatistan	:	16,7	17,3	17,3
İtalya	11,9	19,5	20,2	20,6
Kıbrıs	:	11,9	12,5	12,8
Letonya	12,7	16,5	17,4	18,6
Litvanya	11,1	15,1	16,1	18,1
Lüksemburg	13,0	14,1	14,0	14,0
Macaristan	12,5	15,6	16,6	16,9
Malta	:	13,3	14,8	16,5
Hollanda	10,7	14,0	15,3	16,2
Avusturya	14,8	15,9	17,6	17,8
Polonya	9,4	13,1	13,5	13,8
Portekiz	9,8	17,0	17,9	19,4
Romanya	9,5	14,7	14,9	15,0
Slovenya	:	15,3	16,5	16,8
Slovakya	10,0	11,6	12,3	12,8
Finlandiya	10,5	15,9	17,0	18,1
İsveç	15,0	17,2	18,1	18,8
İngiltere	13,9	16,0	16,5	16,9
Türkiye	**4,6**	**5,8**	**7,0**	**7,3**

Kaynak: Eurostat, **Population by age group** (Çevrimiçi), http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjangroup&lang=en, 24.09.2013.

Aşağıda tabloda 10'da dünyada toplam bağımlılık oranlarının 1955-2010 yılları arasındaki değişimi ve 2050'ye kadar beklenen değişimi verilmektedir. Dünyada toplam bağımlılık oranlarına[540] bakıldığında 1955 yılında yüzde 67 olan toplam bağımlılık oranları 1975 yılında % 74'lere kadar yükseldiği görülmektedir. Bu oranın artmasında hiç şüphesiz doğum oranlarının artması ve ölüm oranlarının azalması neden olmuştur. Ancak daha sonra çalışma çağındaki nüfus artışının (15-64) yaş grubu nüfusun 0-14 yaş ve 65 + yaş grubu nüfustan daha fazla artması neticesinde toplam bağımlılık oranı düşmüştür.[541]

Tabloda dikkat çeken en önemli nokta gelişmiş ülkelerde ve Avrupa'da toplam bağımlılık oranlarının düşük olmasıdır. Zira, literatürde de ifade edildiği üzere ülkelerin gelişmişlik derecesi ile bağımlılık oranları arasında kuvvetli bir korelasyon (ilişki) vardır. Bağımlılık oranları gelişmiş ülkelerde düşükken, az gelişmiş ülkelerde yüksektir. Çocuk nüfus oranının çok yüksek olduğu gelişmekte olan veya geri kalmış bölgelerde bağımlılık oranının yüksekliği, bu bölgelerin gelişmesini iki açıdan etkilemektedir. Birincisi, üretime hiç bir katkısı olmayan çocuk nüfusun tamamen tüketici olması ve milli gelirin tasarruflar kısmını ortadan kaldırmasının neticesinde yatırımların azalması ve bunun sonucunda ise işsizliğin artmasıdır. İkincisi ise, çocuk nüfusunun fazla olması demografik yatırımların fazla olması anlamına geleceğinden (okul, öğretmen vb.), bu alana yapılan yatırımlar diğer alanlara yapılacak yatırımları etkileyeceğinden doğrudan bu bölgelerin gelişmişliğini de etkileyecektir.[542]

[540] Aslında bir ülkede nüfusun tamamı tüketicidir. Ancak bununla beraber bu tüketici grubun bir kısmı hem üretici hem de tüketicidir. Üretim – tüketim dengesini sağlamak için bu üretici kesimin üretime katılmayanlara da yetecek kadar üretimde bulunması gerekmektedir. Öğretide bağımlılık oranı şeklinde tanımlanan bu oran üretime katılan her 100 üreticinin kendisi ile beraber kaç kişiye yetecek kadar üretimde bulunması gerektiğini de belirtir. Bkz: Zaim, **Çalışma Ekonomisi, a.g.e.,** s.121.
[541] Tim Dyson, **Population and Development The Demographic Transition**, London, Zed Books, 2010, p. 195.
[542] Sedat Murat, **Dünden Bugüne İstanbul'un Nüfus, a.g.e.,** s.125.

Tablo 10: Dünyada Toplam Bağımlılık Oranları ve Projeksiyonları (%), (1955-2050)

	1955	1975	2005	2010	2015	2025	2050
Dünya	68,6	73,9	54,5	52,2	52,1	53,5	58,5
Gelişmiş Bölgeler	55,2	53,7	47,6	48,1	51,4	59,4	72,1
Az Gelişmiş Bölgeler	75,5	82,1	56,2	53,2	52,2	52,4	56,5
Geri Kalmış Ülkeler	82,1	90,9	82,8	79,6	75,3	68,2	58,6
Diğer Az Gelişmiş Ülkeler	74,7	81,1	52,6	49,3	48,6	49,5	55,9
Afrika	82,3	90,8	81,7	80,4	78,9	73,7	61,5
Asya	73,0	78,6	51,0	47,6	46,9	47,6	54,7
Türkiye	***79,6***	***83,0***	***54,0***	***50,9***	***48,5***	***47,4***	***60,3***
Avrupa	51,7	54,2	46,6	46,5	49,4	57,1	73,2
Latin Amerika ve Karayipler	81,3	83,6	57,0	53,6	50,9	49,6	58,3
Kuzey Amerika	62,5	55,1	48,5	48,5	51,3	60,1	66,0
Okyanusya	65,1	63,3	54,0	53,1	55,3	58,9	62,0

Kaynak: United Nations (U.N.), **World Population Prospects: The 12 Revision** (Çevrimiçi) http://esa.un.org/unpd/wpp/Excel-Data/population.htm, 04.09.2013.

Aşağıdaki tablo 11'de dünyada çocuk bağımlılık oranlarının 1955-2010 yılları arasındaki değişimi ve 2050'ye kadar beklenen değişimi verilmektedir. Nüfus artış hızının düşmesine paralel olarak çocuk bağımlılık oranlarının da düştüğü görülmektedir. Tabloya yakından bakıldığında çzellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'da (gelişmiş bölgeler) çocuk bağımlılık oranlarının daha düşük oldukları görülmektedir. Önümüzdeki yıllarda çocuk bağımlılık oranlarının gittikçe azalacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 11: Dünyada Çocuk Bağımlılık Oranları ve Projeksiyonları (%), (1955-2050)

	1955	1975	2005	2010	2015	2025	2050
Dünya	60,0	64,0	43,2	40,5	39,5	37,6	33,8
Gelişmiş Bölgeler	42,5	37,1	25,0	24,3	25,0	26,2	27,7
Az Gelişmiş Bölgeler	69,0	75,0	47,6	44,2	42,6	39,7	34,6
Geri Kalmış Ülkeler	76,5	85,1	76,6	73,4	69,1	61,5	47,8
Diğer Az Gelişmiş Ülkeler	68,1	73,8	43,7	40,0	38,4	35,7	31,0
Afrika	76,7	84,9	75,6	74,2	72,7	67,0	52,0
Asya	66,2	71,1	41,4	37,6	35,9	32,9	27,7
Türkiye	***73,9***	***74,8***	***43,9***	***40,3***	***37,0***	***31,8***	***26,3***
Avrupa	39,0	36,5	23,3	22,6	23,5	24,8	26,6
Latin Amerika ve Karayipler	74,9	75,7	47,3	43,2	39,4	34,2	27,8
Kuzey Amerika	48,3	39,1	30,1	29,0	28,9	30,1	29,8
Okyanusya	52,8	51,2	38,2	36,7	36,8	36,4	33,1

Kaynak: United Nations (U.N.), **World Population Prospects: The 12 Revision**, (Çevrimiçi), http://esa.un.org/unpd/wpp/Excel-Data/population.htm , 04.09.2013.

Aşağıdaki tablo 12'de dünyada yaşlı bağımlılık oranlarının 1955-2010 yılları arasındaki değişimi ve 2050'ye kadar beklenen değişimi verilmektedir. Tabloya bakıldığında tüm bölgelerde yaşlı bağımlılık oranlarının 1975-2015 yılları arasında arttığı görülmektedir. Ancak Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaşlı bağımlılık oranlarının diğer bölgelere göre daha fazla arttığı görülmektedir. Tabloda Türkiye'deki yaşlı bağımlılık oranlarının gelişimine bakıldığında, Latin Amerika ükelerinde yaşanan bir değişimin olduğu görülmektedir.

Tablo 12: Dünyada Yaşlı Bağımlılık Oranları ve Projeksiyonları (%), (1955-2050)

	1955	**1975**	**2005**	**2010**	**2015**	**2025**	**2050**
Dünya	8,5	9,9	11,3	11,7	12,5	15,8	24,7
Gelişmiş Bölgeler	12,6	16,6	22,6	23,8	26,5	33,2	44,4
Az Gelişmiş Bölgeler	6,4	7,1	8,6	8,9	9,6	12,7	21,9
Geri Kalmış Ülkeler	5,5	5,9	6,2	6,2	6,2	6,8	10,9
Diğer Az Gelişmiş Ülkeler	6,6	7,3	8,9	9,3	10,2	13,8	24,9
Afrika	5,6	5,9	6,1	6,2	6,2	6,7	9,5
Asya	6,7	7,5	9,6	10,1	11,0	14,7	27,0
Türkiye	***5,7***	***8,2***	***10,1***	***10,6***	***11,4***	***15,7***	***34,0***
Avrupa	12,7	17,8	23,3	23,9	25,9	32,3	46,6
Latin Amerika ve Karayipler	6,5	7,9	9,7	10,4	11,5	15,4	30,5
Kuzey Amerika	14,2	15,9	18,4	19,6	22,4	30,0	36,2
Okyanusya	12,3	12,1	15,7	16,4	18,4	22,5	29,0

Kaynak: United Nations (U.N.), **World Population Prospects: The 12 Revision**, (Çevrimiçi), http://esa.un.org/unpd/wpp/Excel-Data/population.htm, 24.09.2013.

Aşağıdaki tablo 13'te AB ve Türkiye'deki toplam bağımlılık oranlarının 1975-2012 yılları arası değişimi verilmektedir. Tabloya bakıldığında 1975 yılında gelişmiş refah devletlerinde toplam bağımlılık oranlarının ortalaması % 60'ların altındadır. Bu oran aynı yılda Türkiye'de % 82'dir. Diğer taraftan toplam bağımlılık oranlarının 2012 yılında AB 28'de % 50'lere düştüğü görülmektedir. Tabloda en dikkat çeken nokta, Türkiye'daki toplam bağımlılık oranlarının 2012 yılında AB-28'in altına düşmesidir.

Tablo 13: AB-28'de Toplam Bağımlılık Oranları (%), (1975-2012)

	1975	2005	2010	2012
AB 28	**:**	**:**	**:**	**50,1**
AB 27	:	48,7	49,3	50,2
Belçika	57,0	52,5	51,7	52,3
Bulgaristan	49,2	44,9	45,1	47,5
Çek cumh.	53,5	40,8	41,7	44,6
Danimarka	56,1	51,1	52,4	53,9
Almanya	57,5	49,4	51,8	51,2
Estonya	51,7	47,0	47,5	48,6
İrlanda	72,0	46,6	48,5	50,4
Yunanistan	56,7	48,2	49,9	51,7
İspanya	60,0	45,6	46,6	48,4
Fransa	:	53,8	54,3	55,5
Hırvatistan	:	48,7	48,3	47,7
İtalya	56,9	50,6	52,2	53,1
Kıbrıs	:	45,2	42,3	41,5
Letonya	51,1	45,6	45,1	49,0
Litvanya	57,7	47,4	45,0	49,2
Lüksemburg	49,7	48,6	46,4	45,1
Macaristan	48,6	45,5	45,7	45,7
Malta	:	44,8	43,6	45,4
Hollanda	57,1	48,1	49,0	50,5
Avusturya	61,8	47,2	48,1	47,6
Polonya	50,5	42,6	40,2	40,7
Portekiz	60,2	48,5	49,4	52,1
Romanya	53,1	43,9	43,0	43,0
Slovenya	:	42,2	44,0	45,1
Slovakya	56,4	40,2	38,1	39,2
Finlandiya	48,5	50,0	50,6	52,9
İsveç	55,5	53,4	53,1	55,1
İngiltere	59,9	51,6	51,3	52,4
Türkiye	**82,3**	**52,6**	**49,2**	**48,4**

Kaynak: Eurostat, **Population by age group** (Çevrimiçi), http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjangroup&lang=en, 24.09.2013.

Aşağıdaki tablo 14'te AB-28 ve Türkiye'de çocuk bağımlılık oranlarının 1975-2012 yılları arası değişimi verilmektedir. Tabloya bakıldığında özellikle AB-28'de çocuk bağımlılık oranlarının 1975-2012 döneminde azaldığı görülmektedir. Tabloda dikkat çeken en önemli nokta, çocuk bağımlılık oranlarının gelişmemiş refah devletlerinde daha fazla azalmasıdır. Örneğin 1975 yılında gelişmiş refah rejimi İsveç'te % 33 olan çocuk bağımlılık oranı 2012 yılında % 26'ya düşmüştür. Fakat İspanya, Yunanistan ve Portekiz'in içinde bulunduğu olgunlaşmamış refah rejimlerine

bakıldığında belirtilen dönemlerde çocuk bağımlılık oranların % 22'ler seviyesine düştüğü görülmektedir. Öte yandan Türkiye'deki çocuk bağımlılık oranlarının değişimine bakıldığında belirtilen yıllarda önemli bir düşüş olmakla beraber AB ülkelerine nazaran Türkiye'nin hala yüksek çocuk bağımlılık oranlarına sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 14: AB-28'de Çocuk Bağımlılık Oranları (%), (1975-2012)

	1975	2005	2010	2012
AB 28	**:**	**:**	**:**	**23,4**
AB 27	:	24,0	23,3	23,4
Belçika	35,2	26,2	25,6	25,9
Bulgaristan	33,2	20,0	19,7	19,7
Çek cumh.	33,6	21,0	20,2	21,2
Danimarka	35,4	28,4	27,6	27,2
Almanya	34,3	21,6	20,5	20,0
Estonya	33,1	22,7	22,3	23,0
İrlanda	53,2	30,4	31,7	32,5
Yunanistan	37,7	21,4	21,5	21,8
İspanya	43,8	21,1	21,9	22,6
Fransa	:	28,7	28,6	28,9
Hırvatistan	:	23,8	22,7	22,1
İtalya	38,2	21,3	21,4	21,5
Kıbrıs	:	27,9	24,5	23,3
Letonya	31,9	21,6	20,0	21,3
Litvanya	40,1	25,2	21,8	22,2
Lüksemburg	30,2	27,6	26,0	24,9
Macaristan	30,0	22,8	21,5	21,1
Malta	:	25,6	22,4	21,4
Hollanda	40,2	27,3	26,2	26,1
Avusturya	37,9	23,8	22,0	21,4
Polonya	36,3	23,8	21,2	21,2
Portekiz	44,5	23,2	22,7	22,5
Romanya	38,5	22,8	21,7	21,5
Slovenya	:	20,4	20,2	20,8
Slovakya	40,8	23,9	21,2	21,5
Finlandiya	33,0	26,2	25,0	25,2
İsveç	32,2	27,0	25,4	25,9
İngiltere	37,6	27,3	26,4	26,7
Türkiye	**73,9**	**43,7**	**38,8**	**37,5**

Kaynak: Eurostat, **Population by age group** (Çevrimiçi), http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjangroup&lang=en, 24.09.2013.

Aşağıdaki tablo 15'te AB-28 ve Türkiye'de yaşlı bağımlılık oranlarının 1975-2012 yılları arasındaki değişimi verilmiştir. Tabloda AB-28'de yaşlı bağımlılık oranlarının belirtilen yıllar arasında arttığı görülmektedir. Tabloya yakından bakıldığında 1995-2012 döneminde yaşlı bağımlılık oranı en fazla sırasıyla Portekiz, İtalya ve Almanya'da arttığı görülmektedir. Öte yandan Türkiye'de bu oran 2012 yılında % 11 civarındadır.

Tablo 15: AB-28 ve Türkiye'de Yaşlı Bağımlılık Oranları (%), (1975-2012)

	1975	**2005**	**2010**	**2012**
AB 28	:	:	:	26,7
AB 27	:	24,7	25,9	26,7
Belçika	21,8	26,3	26,0	26,4
Bulgaristan	16,0	24,8	25,4	27,8
Çek cumh.	20,0	19,8	21,6	23,4
Danimarka	20,7	22,7	24,9	26,7
Almanya	23,2	27,8	31,4	31,2
Estonya	18,6	24,3	25,2	25,5
İrlanda	18,8	16,3	16,8	17,9
Yunanistan	19,0	26,8	28,4	29,9
İspanya	16,3	24,4	24,7	25,8
Fransa	:	25,1	25,6	26,6
Hırvatistan	:	24,9	25,6	25,6
İtalya	18,7	29,3	30,8	31,6
Kıbrıs	:	17,3	17,8	18,1
Letonya	19,2	24,1	25,2	27,7
Litvanya	17,5	22,3	23,3	26,9
Lüksemburg	19,4	20,9	20,4	20,3
Macaristan	18,6	22,7	24,2	24,6
Malta	:	19,3	21,2	23,9
Hollanda	16,9	20,8	22,8	24,4
Avusturya	23,9	23,5	26,1	26,2
Polonya	14,2	18,7	19,0	19,4
Portekiz	15,7	25,2	26,7	29,6
Romanya	14,6	21,1	21,4	21,5
Slovenya	:	21,8	23,8	24,4
Slovakya	15,6	16,3	16,9	17,8
Finlandiya	15,5	23,8	25,6	27,7
İsveç	23,3	26,5	27,7	29,2
İngiltere	22,3	24,3	24,9	25,7
Türkiye	**8,4**	**8,9**	**10,5**	**10,9**

Kaynak: Eurostat, **Population by age group** (Çevrimiçi), http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjangroup&lang=en, 24.09.2013.

Aşağıdaki tabloda dünyada hayatta beklenen yaşam süreleri verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerde hayatta bekleme süresi yıllar itibarı ile sürekli bir

artış göstermektedir. 1955-60 yıları arasında gelişmiş ülkelerde hayatta bekleme süresi 65 iken 2010-2015 yılları arasında ise bu oran 78'e yükselmiştir. Eurostat tarafından yayınlanan raporlarda bazı Avrupa ülkelerinde ise bu rakamlar daha yüksektir. Örneğin İsveç, İsviçre, İzlanda ve Lüksemburg gibi ülkelerde bu rakam 80 ve üzerinde seyretmektedir.[543]

Tablo 16: Dünyada Hayatta Beklenen Yaşam Süreleri, (1955-2050)

	1950-1955	**1970-1975**	**2000-2005**	**2010-2015**	**2020-2025**	**2045-2050**
Dünya	46,91	58,82	67,10	70,01	71,94	75,90
Gelişmiş Bölgeler	64,67	71,08	75,56	77,73	79,37	82,82
Az Gelişmiş Bölgeler	41,62	55,77	65,35	68,31	70,36	74,69
Geri Kalmış Ülkeler	36,41	44,33	55,74	60,64	63,85	70,40
Diğer Az Gelişmiş Ülkeler	42,41	57,66	67,36	70,02	71,95	76,01
Afrika	37,38	46,46	52,91	60,00	63,90	71,61
Asya	42,24	57,72	68,76	76,39	77,92	80,88
Türkiye	**41,01**	**53,76**	**71,37**	**76,75**	**78,45**	**82,70**
Avrupa	63,59	70,61	73,76	70,21	71,60	74,89
Latin Amerika ve Karayipler	51,37	61,03	72,14	72,55	74,48	78,86
Kuzey Amerika	68,59	71,41	77,39	81,41	82,76	85,76
Okyanusya	60,44	66,37	75,28	82,18	83,61	86,92

Kaynak: United Nations, **World population Prospects: The 12 Revision**, (Çevrimiçi), http://esa.un.org/unpd/wpp/Excel-Data/population.htm, 26.09.2013.

Karşılaştırmalı refah devleti ve politik ekonomi literatüründe yaşlı nüfusun artması, hayatta kalma sürelerinin artması ve bağımlılık oranları ile refah devletinin geleceği ile ilgili bir hayli çalışma mevcuttur. Özellikle literatürdeki bu çalışmaların (teorik veya ampirik çalışmalar) ortak olarak vurguladıkları temel argüman, düşük doğum oranları ve hayatta kalma sürelerinin artmasının da bir neticesi olarak yaşlı nüfusun ve yaşlı bağımlılık oranının artması refah devletinin en önemli sacayağı olan sosyal güvenlik sistemlerini olumsuz etkilemektedir.[544] Şöyleki, refah devletlerinin çoğunda

[543]Eurostat, **Life expectancy**, (Çevrimiçi), http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00025 02.10.2014.

[544] Assaf Razin and Efraim Sadka, **The Decline of The Welfare State: Demography and Globalization**, Cambridge, The MIT Press, 2005, p. 1; Pierson, **Beyond The Welfare State,a.g.e.,** p. 214-220; Christoph Borgmann, **Social Security, Demographics and Risks**, Berlin, Springer, 2005, p. 1; Vincenzo Galasso, **The Political Future of Social Security in Aging Societies**, Cambridge, The MIT Press, 2006, p. 1-5; Robert Holzmann, "Global pension systems and their reform: Worldwide drivers, trends and challenges," **International Social Security Review**, Vol. 66, No. 2, 2013, p. 3; International Social Security Association (ISSA), "Pensions and Demographic Changes", **Social Policy Highlight** 15, October, 2010, p. 1; International Social Security Association (ISSA), **Dynamic**

sosyal güvenlik sistemlerinin finansmanı[545] dağıtım yöntemi ile yapılmaktadır. Nüfusun yaşlanması neticesinde dağıtım yönteminin en önemli unsuru olan gelir – gider dengesi de bozulmaktadır. Aktüeryal dengenin bozulması da sosyal güvenlik sistemlerini mali açıdan sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemektedir.

Demografik değişimler sadece refah devletlerinin en önemli sacayağı sosyal güvenlik sistemlerini etkilememektedir. Öte yandan demografik değişimler, ekonomik büyüme, sağlık sistemleri, işgücüne katılım oranları, yatırımlar, tasarruflar ve sermaye akışları üzerinde de önemli etkileri bulunmaktadır.[546]

2.1.2.2. Aile Yapılarının Değişmesi

Sanayi ötesi refah devletlerini krize iten iç faktör sadece demografik değişim değildir. Aynı zamanda yeni aile yapıları da refah devletlerini krize sokmuştur. Refah devletlerini küçülten bu yeni aile yapıları başlıca dört bağımsız değişimden oluşmaktadır: Kadın istihdamının artması, boşanmaların ve evlilik dışı çocukların neden olduğu tek ebeveynli aile yapılarının oluşması, doğum oranlarının düşmesi ve tek başına yaşama eğilimlerinin artmasına paralel olarak hane halkı büyüklüğünün

---

Social Security: A Global Commitment to Excellence, Global Report 2013, Geneva, 2013, p.8; International Labor Organization (ILO), **Social protection floor for a fair and inclusive globalization**, Geneva, 2011, p. 29; International Labor Organization (ILO), **World Social Protection Report 2014/15: Building economic recovery, inclusive development and social justice**, Geneva, 2014, p. 79; David E. Bloom and Roddy McKinnon, "Social security and the challenge of demographic change, **International Social Security Review,** Vol. 63, No. 3-4, 2010, p. 1-250; Richard Jackson, "The Global Retirement Crisis", **The Welfare State Reader**, Eds. Christopher Pierson & Francis G. Castles , 2nd., Cambridge, Polity Press, 2006, p. 325-332; John Myles, "A New Social Contract for the Elderly?", **Why We Need a Welfare State**, Eds. Gosta Esping-Andersen et. al., Oxford, Oxford University Press, 2002, p. 130-137; Pierson, **Post-Industrial Pressures, a.g.e.,** p. 93; Schulz, **a.g.e.,** p. 309-322.

[545] Gelişmiş ve gelişmekte olan refah devletlerinde sosyal güvenlik sistemlerinin finansman yöntemleri primli sosyal sigortalar-Bismark Modeli- primsiz kamu sosyal güvenlik harcamaları-Beveridge Modeli- olarak iki şekilde yapılmaktadır. Primli rejimlerde ödenen prim ile bu haklar sağlanırken primsiz rejimlerde ise bu sistem vergilerle finanse edilip vatandaşlık ve muhtaçlık esasına göre bu hak sağlanmaktadır. Demografik değişim esas olarak primli rejimleri etkilemektedir. Zaten bu çalışmada da demografik değişimin primli rejimler üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Geniş bilgi için bkz: Yusuf Alper, Çağaçan Değer & Serdar Sayan, **2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Sosyal Güvenlik (Emeklilik) Sistemine Bakış**, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TUSİAD), Yayın No:2012-11/535, Kasım 2012, s. 28; Nüvit Gerek, **Sosyal Güvenlik Hukuku**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, No 1575, 2004, s. 59-60.

[546] Nicoletta Batini, Tim Callen & Warwick McKibbin, **The Global Impact on Demographic Change**, International Monetary Fund (IMF), IMF Working Paper, 2006, p. 3; David E. Bloom, David Canning & Günther Fink, **Population Aging and Economic Growth, Program on the Demography on Aging**, Working Paper Series, Paper no: 31, Harvard University, April 2008; Schulz, **a.g.e.,** p. 309-322.

düşmesidir. Bu değişimler aynı zamanda ekmeğini kazanan erkek aile yapısı (erkeğin ücret için çalıştığı kadının da ev içinde çocuk ve yaşlılara baktığı aile yapısı) için dizayn edilmiş sosyal refah politikalarını da dönüştürmüştür.[547]

Özellikle gelişmiş refah devletlerinin emek piyasası yapılarına bakıldığında son 40-45 yıllık dönemde kadınların işgücü piyasalarına katılmaları artmıştır. Örneğin 1970'lerde Avrupa ülkelerinde kadınların işgücüne katılma oranı ortalama % 45 iken 2000'li yıllarda bu oran % 60'lara çıkmıştır. Öte yandan erkeklerin işgücüne katılma oranında da düşüşler yaşanmıştır (Aynı dönemde % 89'dan % 78'lere gerilemiştir).[548]

Aşağıdaki tablo 17'de AB-28'de ve Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranlarının 1990-2013 yılları arasındaki değişimi verilmektedir. Tabloya bakıldığında 1990-2013 dönemleri içinde kadınların işgücüne katılmalarında artış gözlemlenmektedir. 2013 yılında AB-28'de kadınların işgücüne katılma oranı % 50 iken Türkiye'de bu oran % 30'un altında kalmıştır. Diğer taraftan ABD'de bu oran belirtilen yılda % 56 civarındadır.

[547] Pierson, **Post Industrial Pressures,a.g.e.,** p. 94.
[548] Gooby, **The New Risks and Social Change, a.g.e.,** p. 3; OECD, **Labor Force Participation by Gender and Age**, 2010, (Çevrimiçi),http://skills.oecd.org/supplyskills/documents/21abclabourforceparticipationbygenderandage2010.html, 21.10. 2014.

Tablo 17: AB-28 ve Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılım Oranları (%), (1990-2013)

Ülkeler	1990	1995	2000	2005	2010	2013
Avusturya	43	48,3	48,3	51,2	53,9	54,6
Belçika	36,6	40,4	43,6	45,6	47,6	47,5
Bulgaristan	54,9	50,6	44,2	44,6	47,5	47,9
Hırvatistan	46,5	45,8	45,2	46,3	45,7	44,7
Kıbrıs	40,8	41,7	49,7	53,6	57,1	56
Çek Cumh.	51,6	52,2	51,7	50,6	49,2	51,1
Danimarka	61,5	57,9	60	60,5	59,8	58,7
Estonya	63	53,8	51,7	53,3	56,2	56,2
Finlandiya	58,8	55	56,6	56,8	56,2	55,7
Fransa	46,1	47,8	48,4	49,9	50,9	50,7
Almanya	43,4	47,7	49,2	50,6	52,7	53,6
Yunanistan	36	36,6	40,3	42,1	44,1	44,2
Macaristan	46,2	40,4	41,4	42,9	43,7	44,8
İrlanda	35,5	39,6	47,2	51,9	53,1	53,1
İtalya	35,1	33,4	35,4	37,7	38	39,6
Letonya	62,6	53,1	48,9	50,9	53,8	54,9
Litvanya	59,4	55,5	54,8	51	54,3	55,8
Lüksemburg	34,2	35,3	41,4	45,4	48,8	50,7
Malta	27	28,1	30,4	30,3	34,6	37,9
Hollanda	43	47,4	53,3	56,8	58,2	58,5
Polonya	55,2	51,1	49,2	47,5	48,3	48,9
Portekiz	49	49,3	52,8	55,4	56,3	54,9
Romanya	51,6	56	58,6	48	48,2	48,7
Slovakya	58,9	51,5	52,6	51,2	50,8	51,1
Slovenya	47,8	52,4	51,2	52,8	53,1	52,3
İspanya	33,8	37	40,7	45,8	51,4	52,5
İsveç	62,4	58,6	58,1	59,3	59	60,3
İngiltere	52,6	52,3	54,1	55	55,5	55,7
AB-28	**47,7**	**47,1**	**48,5**	**49,5**	**51**	**51,5**
Türkiye	**34,1**	**30,8**	**26,3**	**23,4**	**27,6**	**29,4**
ABD.	56,4	57,8	59	58,3	57,6	56,3

Kaynak: World Development Indicators 2014, Çevrimiçi), http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx# 20.02.2015.

Aşağıdaki tablo 18'de AB-28 ve Türkiye'de kadın istihdam ve toplam istihdam oranlarının son 13 yıllık değişimi verilmektedir. Tabloya bakıldığında AB ülkelerinde kadın istihdamının 2000-2013 döneminde önemli oranda arttığı görülmektedir. Diğer taraftan bazı AB ülkelerinde kadın istihdam oranlarının inişli çıkışlı bir yapı izledikleri görülmektedir. Bu dalgalı yapının yüksek olasılıkla 2008

küresel krizden[549] ve ülkelerin özel durumlarından[550] kaynaklandığı belirtilmektedir. Tabloda dikkat çeken en önemli nokta Güney Avrupa refah rejimlerine dahil edilen Yunanistan, İspanya, İtalya, Portekiz ve Türkiye'de kadın istihdam oranlarının düşük olmasıdır. Söz konusu ülkelerde kadın istihdam oranlarının AB-28 ve OECD ülkelerinin ortalamasının altında olduğu görülmektedir.

Tablo 18: AB-28 ve Türkiye'de Kadın İstihdamı ve Toplam İstihdam Oranları (%), (2000-2013)

	2000		2005		2010		2013	
Ülkeler	**Kadın**	**Toplam**	**Kadın**	**Toplam**	**Kadın**	**Toplam**	**Kadın**	**Toplam**
Avusturya	47,1	56,4	49	56,3	52,3	58,3	53	58,5
Belçika	39,7	48,5	41,4	48,8	43,7	49,6	43,9	49,1
Çek.Cumh.	46,2	54,8	45,7	54,7	45,2	54,2	46,7	55,1
Danimarka	57	62,5	57,2	62,5	55,9	59,6	54,3	58
Estonya	45,8	50,7	49,9	54	47,3	50,4	50,9	56,1
Finlandiya	50,6	55,4	51,9	55,7	51,8	54,9	51,4	54,3
Fransa	-	-	45,7	51,4	46,7	51,4	46,7	50,9
Almanya	-	-	45,6	51,9	49,7	55,3	51,9	57,2
Yunanistan	33,4	46,3	35,7	47,6	36,9	46,7	30	37,8
Macaristan	39,5	46,6	39,9	46,6	39,3	45	40,7	47,2
İrlanda	45,7	56,9	49,7	59,3	47,8	52,3	47,3	52,4
Italya	30,6	43,2	34,1	45,3	34,6	44,4	34,5	43
Lüksemburg	-	-	43,7	53,1	47,2	55,2	49,1	55,9
Hollanda	52,3	61,8	54,6	61,9	56,3	62,2	55,7	60,8
Polonya	40,7	47,5	38,6	45,2	42,8	50	42,8	50,2
Portekiz	50,3	58,6	50,6	57,2	49,2	54,7	45,3	49,7
Slovakya	42,9	48,8	42,5	49,8	43,4	50,5	43,6	50,9
Slovenya	47,9	53,8	49,2	55,4	49,5	54,9	46	51,5
İspanya	32,5	45,6	40,9	51,9	41,6	47,8	39,1	43,9
İsveç	-	-	54,5	58,2	54	57,8	55,7	59,1
Türkiye	**-**	**-**	**-**	**-**	**24**	**43**	**27,1**	**45,9**
İngiltere	51,8	58,6	53	59,3	52,2	57,5	52,8	57,9
ABD	57,5	64,4	56,2	62,7	53,6	58,5	53,2	58,6
AB-28	**-**	**-**	**44,3**	**51,8**	**45,5**	**51,8**	**45,6**	**51,4**
OECD Ort.	**-**	**-**	**46,6**	**56**	**46,8**	**55**	**47,3**	**55,2**

Kaynak: OECD Data Bank, (Çevrimiçi), http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=STLABOUR#', 23.02.2015.

[549] Eurostat, **The impact of economic crisis on reginal labor markets**, (Çevrimiçi), http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Impact_of_the_economic_crisis_on_regional_labour_markets, 12.03. 2015.

[550] Örneğin Yunanistan'da kadın istihdam oranı son dönemde azalmıştır. Bunun arkasında Yunanistan'ın finansal krizinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bkz. The New York Times, **Greek Women Try to Soften the Blow of Austerity**, (Çevrimiçi),http://www.nytimes.com/2011/06/07/world/europe/07iht-greece07.html?pagewanted=all&_r=0, 12.03. 2015.

Aile yapıları, evlenme ve boşanma oranlarından da direkt etkilenmektedir. Aşağıdaki tablo 19'da 1970-2012 dönemlerinde AB-28 ve Türkiye kaba evlenme ve kaba boşanma oranları verilmektedir. Tabloya bakıldığında 1970 yılından itibaren kaba evlenme oranının düştüğü ve kaba boşanma oranlarında artış görülmektedir. AB-28'de 1970 yılında kaba evlenme oranı binde 7,9 iken bu oran 2000'li yıllarda binde 5'lere düşmüştür. Buna karşılık 1970 yılında kaba boşanma oranı binde 0,9 iken bu oran 2000'li yıllarda binde 2'lere yükselmiştir. AB-28 ülkesinde en fazla kaba boşanma oranları Letonya, Litvanya ve Danimarka'da görülmektedir.

Evliliklerin boşanmayla sonuçlanma yüzdesinin de AB'de arttığı belirtilmektedir. Batı Avrupa gelişmiş refah devletlerinde (İsveç, Danimarka, Norveç ve İngiltere) 1950'li yıllarda evliliklerin % 10'nu boşanmayla sonuçlanırken 1990'li yıllarda evliliklerin % 40'ı boşanmayla sonuçlandığı belirtilmektedir.[551] Özellikle son dönemde Danimarka'da evliliklerin % 42,7'sinin[552], İngiltere'de % 42'sinin[553], Norveç'te evliliklerin % 40'ının[554] boşanmayla sonuçlandığı tahmin edilmektedir.

Tabloda Türkiye'deki boşanma oranlarına bakıldığında son yıllarda önemli bir artış olduğu görülmektedir. 2000 yılında binde 1,4 olan kaba boşanma oranları 2012 yılında 1,6'ya yükselmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'ndan (ASPB) elde ettiğimiz veriler de boşanma sayılarında önemli oranda bir artışı göstermektedir. Söz konusu verilere göre 2000 yılında 96.921 kişi boşanırken 2012 yılında bu rakam 123.325'e yükselmiştir.[555]

---

[551] Ray Hall, "Households, families and fertility" **Europe's Population: Towards the next century,** Eds. Ray Hall &Paul White, London, UCL Press Limited, 1995, p. 29.
[552] The Telegraph, **Denmark's divorce express** (Çevrimiçi), http://www.telegraph.co.uk/expat/expatlife/9956936/Denmarks-divorce-express.html, 12.03.2015.
[553] The Telegraph, **Marriage 'stronger than for a generation' despite increase in divorces**, (Çevrimiçi), http://www.telegraph.co.uk/women/sex/divorce/10622297/Marriage-stronger-than-for-a-generation-despite-increase-in-divorces.html, 12.03.2015.
[554] Statistics Norway, **This is Norway 2014**, (Çevrimiçi), http://www.ssb.no/en/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/195077?_ts=1483baee618, 12.03.205.
[555] Söz konusu rakamlar TÜİK, Hayati İstatistikler ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı'nın Sezgin Tanrıkulu'na ait 7/9369 esas Esas Numaralı Yazılı Soru Önergesine verdiği cevaptan alınmıştır (Çevrimiçi), http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-9369sgc.pdf, 12.03.2015.

Tablo 19: AB-28 ve Türkiye'de Kaba Evlenme ve Kaba Boşanma Oranları (Binde), (1970-2012)

	1970		1980		1990		2000		2012	
	Kaba Ev. Hızı	Kaba Boş. Hızı	Kaba Ev. Hızı	Kaba Boş. Hızı	Kaba Ev. Hızı	Kaba Boş. Hızı	Kaba Ev. Hızı	Kaba Boş. Hızı	Kaba Ev. Hızı	Kaba Boş. Hızı
AB-28	7,9	0,9	6,8	1,5	6,3	1,6	5,2	1,8	-	-
Belçika	7,6	0,7	6,7	1,5	6,5	2,0	4,4	2,6	3,6	2,5
Bulgaristan	8,6	1,2	7,9	1,5	6,9	1,3	4,3	1,3	2,9	1,6
Çek Cumh.	9,2	2,2	7,6	2,6	8,8	3,1	5,4	2,9	4,3	2,5
Danimarka	7,4	1,9	5,2	2,7	6,1	2,7	7,2	2,7	5,1	**2,8**
Almanya	7,4	1,3	6,3	1,8	6,5	1,9	5,1	2,4	4,8	2,2
Estonya	9,1	3,2	8,8	4,1	7,5	3,7	3,9	3,0	4,5	2,4
İrlanda	7,0	-	6,4	-	5,1	-	5,0	0,7	-	0,6
Yunanistan	7,7	0,4	6,5	0,7	5,8	0,6	4,5	1,0	4,5	-
İspanya	7,3	-	5,9	-	5,7	0,6	5,4	0,9	3,5	2,2
Fransa	7,8	0.8	6,2	1.5	5,1	1,9	5,0	1,9	3,7	-
Hırvatistan	8,5	-	7,2	0,2	5,8	1,1	4,9	1,0	4,8	1,3
Italya	7,3	1,2	5,7	1,2	5,6	0,5	5,0	0,7	3,5	-
Kımrıs	8,6	0,2	7,7	0,3	9,7	0,6	13,4	1,7	6,7	2,4
Letonya	10,2	4,6	9,8	5,0	8,9	4,0	3,9	2,6	5,5	**3,6**
Litvanya	9,5	2,2	9,2	3,2	9,8	3,4	4,8	3,1	6,9	**3,5**
Lüksemburg	6,4	0,6	5,9	1,6	6,1	2,0	4,9	2,4	3,4	-
Macaristan	9,3	2,2	7,5	2,6	6,4	2,4	4,7	2,3	3,6	2,2
Malta	7,9	-	8,8	-	7,1	-	6,7	-	6,7	1,1
Hollanda	9,5	0,8	6,4	1,8	6,5	1,9	5,5	2,2	4,2	2,1
Avusturya	7,1	1,4	6,2	1,8	5,9	2,1	4,9	2,4	4,6	2,0
Polonya	8,6	1,1	8,6	1,1	6,7	1,1	5,5	1,1	5,3	1,7
Portekiz	9,4	0,1	7,4	0,6	7,2	0,9	6,2	1,9	3,3	2,4
Romanya	7,2	0,4	8,2	1,5	8,3	1,4	6,1	1,4	5,4	1,6
Slovenya	8,3	1,1	6,5	1,2	4,3	0,9	3,6	1,1	3,4	1,2
Slovakya	7,9	0,8	7,9	1,3	7,6	1,7	4,8	1,7	4,8	2,0
Finlandiya	8,8	1,3	6,1	2,0	5,0	2,6	5,1	2,7	5,3	2,4
İsveç	5,4	1,6	4,5	2,4	4,7	2,3	4,5	2,4	5,3	2,5
İngiltere	8,5	1,0	7,4	2,6	6,6	2,7	5,2	2,6	4,4	:
Türkiye*	**:**	**:**	**8,2**	**:**	**:**	**:**	**:**	**:**	**8,0**	**1,6**

Kaynak: Eurostat, **Marriage and Divorce Statistics,** (Çevrimiçi), http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics#Main_tables, 12.03.2015.
*Türkiye için 1990 ve 2000 verileri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden alınmıştır. (Çevrimiçi), http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-9369sgc.pdf , 12.03.2015.

Aile yapısındaki değişimleri etkileyen bir diğer değişken, evlilik dışı doğan çocukların artmasıdır. Aşağıdaki tablo 20'de AB-28 ve Türkiye'deki evlilik dışı doğan çocukların 1965-2012 yılları arasındaki değişimi verilmektedir. Tabloya yakından bakıldığında gelişmiş refah rejimlerinde evlilik dışı doğan çocukların oranının yıllar bazında arttığı görülmketedir. 2012 yılında söz konusu refah

rejimlerinde bu oranın % 50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Türkiye'de ise bu oran yüzde 2,6 civarındadır.

Tablo 20: AB-28've Türkiye'de Evlilik Dışı Doğumların Oranı (%), (1965-2012)

Ülkeler	**1965**	**1970**	**1975**	**1980**	**1985**	**1990**	**1995**	**2000**	**2005**	**2010**	**2012**
AB-28	-	-	-	-	-	-	21,6	27,3	32,9	38,1	-
Belçika	2,4	2,8	3,1	4,1	7,1	11,6	17,3	28,0	39,4	45,9	52,3
Bulgaristan	9,4	8,5	9,3	10,9	11,7	12,4	25,7	38,4	49,0	54,1	57,4
Çek Cumh.	5,0	5,4	4,5	5,6	7,3	8,6	15,6	21,8	31,7	40,3	43,4
Danimarka	9,5	11,0	21,7	33,2	43,0	46,4	46,5	44,6	45,7	47,3	50,6
Almanya	5,8	7,2	8,5	11,9	16,2	15,3	16,1	23,4	29,2	33,3	34,5
Estonya	-	-	-	-	-	27,2	44,2	54,5	58,5	59,1	58,4
İrlanda	2,2	2,7	3,7	5,9	8,5	14,6	22,3	31,5	31,8	33,8	35,1
Yunanistan	1,1	1,1	1,3	1,5	1,8	2,2	3,0	4,0	5,1	7,3	7,6
İspanya	1,7	1,4	2,0	3,9	8,0	9,6	11,1	17,7	26,5	35,5	35,5
Fransa	-	-	-	-	-	-	-	43,6	48,4	55,0	-
Hırvatistan	6,0	5,4	4,9	5,1	5,9	7,0	7,5	9,0	10,5	13,3	15,4
İtalya	2,0	2,2	2,6	4,3	5,4	6,5	8,1	9,7	15,2	21,5	28,0
Kıbrıs	0,1	0,2	0,7	0,6	0,4	0,7	1,4	2,3	4,4	15,2	18,6
Letonya	13,3	11,4	11,7	12,5	14,4	16,9	29,9	40,4	44,7	44,4	45,0
Litvanya	-	3,7	6,2	6,3	7,0	7,0	12,8	22,6	28,0	25,7	28,8
Lüksemburg	3,7	4,0	4,2	6,0	8,7	12,8	13,1	21,9	27,2	34,0	37,1
Macaristan	5,2	5,4	5,6	7,1	9,2	13,1	20,7	29,0	35,0	40,8	44,5
Malta	1,0	1,5	1,2	1,1	1,2	1,8	4,6	10,6	20,0	25,3	25,7
Hollanda	1,8	2,1	2,1	4,1	8,3	11,4	15,5	24,9	34,9	44,3	46,6
Avusturya	11,2	12,8	13,5	17,8	22,4	23,6	27,4	31,3	36,5	40,1	41,5
Polonya	-	5,0	4,7	4,8	5,0	6,2	9,5	12,1	18,5	20,6	22,3
Portekiz	7,8	7,3	7,2	9,2	12,3	14,7	18,6	22,2	30,7	41,3	45,6
Romanya	-	-	-	-	-	-	19,7	25,5	28,5	27,7	31,0
Slovenya	9,2	8,5	9,9	13,1	19,1	24,5	29,8	37,1	46,7	55,7	57,6
Slovakya	5,3	6,2	5,2	5,7	6,6	7,6	12,6	18,3	26,0	33,0	35,4
Finlandiya	4,6	5,8	10,1	13,1	16,4	25,2	33,1	39,2	40,4	41,1	41,5
İsveç	13,8	18,6	32,8	39,7	46,4	47,0	53,0	55,3	55,4	54,2	54,5
İngiltere	7,3	8,0	9,0	11,5	18,9	27,9	33,5	39,5	42,9	46,9	47,6
Türkiye	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**2,6**	**2,6**

Kaynak: Eurostat, **Marriage and Divorce Statistics**, (Çevrimiçi), http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_find&lang=en, 12.03.2015.

Aile yapılarını değiştiren ve değinilmesi gereken bir diğer değişken ise tek ebeveynli ailelerin artmasıdır. Aşağıdaki tablo 21'de AB-28 ve Türkiye' de hanehalkı büyüklüğü ile tek ebeveynli hanelerin toplam hane içindeki oranının yüzdelik değişimi verilmektedir. Tabloya yakından bakıldığında AB-28'de 2005 yılında 2,5 olan hanehalkı büyüklüğü 2012 yılında 2,3'e düşmüştür. Diğer taraftan 2005 yılında

% 28,3 olan tek ebeveynli ailelerin oranı 2012 yılında AB-28'de % 31,7'e yükselmiştir. Tabloda dikkat çeken en önemli nokta, gelişmiş refah devletlerinin çoğunda toplam ailelerin yaklaşık yarısının tek ebeveynli ailelerden oluşmasıdır.

Tablo 21: AB-28 ve Türkiye'de Hanehalkı Büyüklüğü ile Tek Ebeveynli Ailelerin Oranı (%), (2005-2012)

	2005		2012	
Ülkeler	**Hanehalkı Büyüklüğü**	**Tek Ebeveynli Hane Oranı %**	**Hanehalkı Büyüklüğü**	**Tek Ebeveynli Hane Oranı %**
AB-28	**2,5**	**28,3**	**2,3**	**31,7**
Belçika	2,4	29,8	2,4	29,2
Bulgaristan	2,6	24,6	2,3	31,9
Çek Cumh.	2,5	25,4	2,4	27,4
Danimarka	2,2	-	2,1	40,4
Almanya	2,1	36,8	2,0	40,0
Estonya	2,5	27,2	2,3	34,8
İrlanda	-	-	2,8	21,7
Yunanistan	2,5	25,3	2,4	28,2
İspanya	2,9	16,3	2,7	19,9
Fransa	2,3	32,9	2,2	34,7
Hırvatistan	2,7	24,9	2,7	26,4
İtalya	2,5	28,1	2,4	31,4
Kıbrıs	3,0	14,8	2,8	18,1
Letonya	2,7	21,0	2,4	30,0
Litvanya	2,9	24,8	2,3	36,3
Lüksemburg	2,5	30,8	2,4	32,7
Macaristan	2,6	25,3	2,6	23,6
Malta	3,1	13,3	2,8	18,3
Hollanda	2,3	32,4	2,2	35,8
Avusturya	2,3	34,5	2,3	36,5
Polonya	3,0	18,3	2,8	21,0
Portekiz	2,8	16,6	2,6	19,1
Romanya	2,9	19,5	2,9	21,3
Slovenya	2,7	24,1	2,4	31,0
Slovakya	3,1	17,9	2,8	22,5
Finlandiya	2,2	37,9	2,1	40,1
İsveç	-	-	1,9	50,7
İngiltere	2,3	30,5	2,3	31,9
Türkiye	-	-	3,6	9,2

Kaynak: Eurostat, **Household Compositions Statistics**, (Çevrimiçi), http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Household_composition_statistics, 13.03.2015.

Sosyal refah sadece devlet tarafından sağlanan ya da iş piyasalarından çalışılarak elde edilememektedir. Sosyal refahı sağlayan başlıca üç kurum vardır. Bunlar piyasa, devlet ve ailedir. Özellikle aile yapılarındaki bu dramatik değişimlerin meydana

gelmesi aile tarafından sağlanan bir çok hizmetlerin artık diğer iki kurum (devlet, piyasa) tarafından sağlanacağı anlamına gelmektedir. Örneğin eğer bazı sosyal hizmetler devlet tarafından sağlanırsa bu bütçeye ekstra yük getirecektir.[556]

Özellikle gelişmiş demokrasilerde boşanma oranlarının artması ve evlilik dışı çocukların oranında artışların olması refah devletini zorlamaktadır. Tek ebeveynli ailelerde ev reisinin kadın olması ve genellikle diğer ailelere nazaran daha az gelire sahip olması bu durumdaki çoğu ailenin yoksulluk ile karşı karşıya kalması anlamına gelmektedir.[557]

2.1.2.3. Sanayisizleşme (Deindustrialization)[558]

Rowthorn ve Ravaswamy'ye göre sanayisizleşme gelişmiş demokrasilerde son 30 yıldır toplam istihdam içinde sanayi sektörü payının düşmesi olarak adlandırılmaktadır.[559] Rodrik'e göre sanayisizleşme, gelişmiş ülkelerdeki toplam istihdam içinde sanayi sektörü oranının hızlıca azalması ile Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içinde imalat sanayinin katma değerinin düşmesi anlamına gelmektedir.[560] Carness ve Mares'e göre ise sanayisizleşme tarım ve sanayi sektöründe istihdam edilen nüfus payının eşzamanlı olarak azalmasıdır.[561]

Refah devletini gerilime sürükleyen iç değişimler sadece demografik değişim ve aile yapılarındaki değişim değildir. Endüstrisizleşme de olgun refah devletlerini etkileyen bir diğer faktördür. Sanayisizleşmenin (deindustrialization) refah devleti üzerindeki etkisinin ne olduğu yönünde (olumlu ya da olumsuz etkilediği konusunda) literatürde başlıca iki yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan biri yapısalcı yaklaşım diğeri ise

---

[556] Pierson, **Post Industrial Pressures,a.ge.,** p. 95.
[557] **A.e.,** p. 95.
[558] Sanayisizleşmenin hangi nedenlerden dolayı gerçekleştiği için bkz: David Brady and Ryan Denniston,"Economic Globalization, Industrialization, and Deindustrialization in Affluent Democracies," **Social Forces**, Vol. 85, No.1, 2006, pp. 297-329; Andersen, **Social Foundations, a.g.e.,** p. 101.
[559] Robert Rowthorn & Ramana Ramaswamy, **Deindustrialization-Its Causes and Implications**, International Monetary Fund (IMF), Washington D.C., 1997, p.1.
[560] Dani Rodrik, **Premature Deindustrialization**, National Bureau of Economics Reseach (NBER), Working Paper Series, Cambridge, February 2015, p. 2.
[561] Mathew Carness & Isabela Mares, **De-industrialization and the rise of non-contributory social programs in Latin America**, Yale University, The Leitner Program in International and Comparative Political Economy, 2010, p. 4-10 (Çevrimiçi): http://www.yale.net/leitner/resources/PMF-papers/DeindustrializationLA.pdf, 22.10.2014.

kurumsalcı yaklaşımdır. [562] Yapısalcı (structuralist) yaklaşımı benimseyen araştırmacılar sanayisizleşme ile refah devletinin gelişimi veya kamu sosyal harcamalar arasında positif bir ilişki olduğunu iddia etmektedir. Diğer taraftan kurumsalcı (institutional) perspektifi benimseyen araştırmacılar da refah devleti ile sanayisizleşme arasında negatif bir ilişki olduğunu iddia etmektedir.

Yapısalcı yazarların başında Harvard Üniversitesi'nden ünlü politik ekonomici Torben Iversen gelmektedir. Iversen, özellikle teknolojik değişimler ve piyasanın doyum noktasına ulaşması nedeniyle tarım ve sanayi sektöründe istihdamın 1960'lı yılların başında bir çok ülkede hizmetler sektörüne kaydığını belirtmektedir. Özellikle tarım ve sanayi sektörlerinde elde edilen becerilerin hizmetler sektörüne aktarılmasının (transferability of skills) zor olmasından dolayı da işgücü piyasalarındaki riskler artmıştır (gelir, istihdam ve istihdama bağlı sosyal güvenlikten mahrum olma gibi piyasasına bağlı riskler). Bu tür risklerin artması neticesinde kamu sosyal harcamaların da düzeyinin arttığını idia etmektedir.[563]

Kurumsalcı yazarların başında Paul Pierson gelmektedir. Pierson, Iversen'in tezine karşılık olarak sanayisizleşme'nin (deindustrialization) sosyal politikaların finansal sürdürülebilirliğini kısıtladığını iddia etmektedir. Pierson, özellikle sanayi sektöründe büyümenin düşmesi ve hizmet sektörünün payının artmasına karşılık bu sektörde verimliliğin ve ekonomik büyümenin düşmesi neticesinde sosyal politikaların finansmanını da büyük ölçüde etkilediğini[564] bunun neticesinde de son 30-40 yıllık dönemde gelişmiş refah devletlerinin çoğunda mali kemer sıkma politikaların uygulandığını vurgulamaktadır. [565] Yakın zamanda kurumsalcı

---

[562] Carness, Mares, **a.g.e.,** p. 6.

[563] Iversen, **The Dynamics of Welfare State Expansion, a.g.e.,** p.45-69; Iversen, **Capitalism, a.g.e.,** p. 214; Torben Iversen and Thomas R. Cusack, "The Causes of Welfare State Expansion: Deindustrialization or Globalization?", **World Politics**, Vol. 52, No. 3, 2000, pp. 313-349; Schustereder, **a.g.e.,**p. 50-53.

[564] Özellikle düşük ekonomik büyüme ücretlerin ve maaşların büyümesine de etki etmektedir. Dolayısıyla bu durum refah devletinin maaş ve ücretler üzerinde aldığı katkı paylarını da doğrudan etkilemektedir. Pierson, verimliğin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olması nedeniyle hizmetler sektöründe düşük verimliliklerin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini bundan dolayı da refah devletinin olumsuz etkilendiğini iddia etmektedir. Geniş bilgi için bkz: Pierson, **Post Industrial Pressures, a.g.e.,** p. 86.

[565] **A.e.,** p. 86 ; Günümüzde hizmetler sektörü Avrupa Birliği'nde toplam istihdamın üçte ikisini oluşturmaktadır. Bu durum bir anlamda şu anlama gelmektedir. Toplam çıktının üçte ikisini hizmetler sektörü meydana getirmektedir. Öte yandan, hizmetler sektöründeki verimlilik imalat sektörüne göre

yaklaşıma bir katkıyı Carnes ve Mares yapmıştır. Latin Amerika ülkeleri üzerinde sanayisizleşmenin etkisinin ölçüldüğü çalışmada sanayisizleşme ile beraber sosyal politika alanında bir çok reform yapıldığını tespit etmişlerdir.[566]

Kurumsalcı yaklaşıma diğer bir katkıyı Gosta Esping Andersen yapmıştır. Andersen Baumol'un ifade ettiği "cost disease"[567] teorisinden hareketle hizmetler sektöründe verimliliğin az olmasına karşılık birim maliyetlerin yüksek olması nedeniyle devletin vergilerle bunun sürdürülmesinde zorlanacağını vurgular.[568]

Sanayi sektörü ile ekonomik büyüme arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Sanayi sektörünün istihdam payının düşmesi ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Aşağıdaki tablo 22'de yıllar bazında AB-28, ABD ve Türkiye'de hizmetler sektöründeki istihdam oranları verilmektedir. Tabloya yakından bakıldığında özellikle gelişmiş refah devletlerinde toplam istihdam içinde hizmetler sektöründeki istihdam oranının 2012 yılında % 80'lere yaklaştığı görülmektedir. Danimarka'da bu oran % 77.5, Lüksemburg'da % 84, İngiltere'de %78.9, İsveç'te % 77.9 ve Belçika'da % 77.1'dir. Diğer taraftan gelişmekte olan ülkeler grubunda bulunan Romanya'da bu oran % 42.4, Türkiye'de ise % 50.4'tür.

---

daha düşüktür. Verimlilik ekonomik büyüme için önemli bir anahtar görevi görmektedir. Ekonomik büyüme sağlayan ülkelerin genelde ortalamanın üstünde bir verimliliğe sahip oldukları görülmektedir. Dolayısıyla ülkeler ekonomik büyüme için hizmetler sektöründeki verimliliğe büyük önem vermelidirler. Bkz: Kristian Uppenberg & Hubert Strauss, "Innovation and productivity growth in the EU service sector", **European Investment Bank**, July 2010, p.3. Hizmetler sektöründeki verimliliğin düşük olması ile ilgili bkz: William J. Baumol, "Macroeconomics of Unbalanced Growth: The Anatomy of Urban Crisis", **The American Economic Review**, Vol. 57, No. 3, 1967, pp. 415-426; Schwartz, **a.g.e.,** p. 27-30.

[566] Carness, Mares, **a.g.e.,** s.33.

[567] "Cost disease", sağlık, eğitim ve güzel sanatlar gibi sektörlerde uzun dönemde önemli bir verimlilik artışları olmamasına rağmen ücretlerin genel ekonomik büyümeye paralel olarak artması neticesinde işçilik ücretlerinin artacağını öngören teoridir (kısacası maliyetlerin artması) Bu durum beraberinde o sektördeki ürünün ve hizmetin fiyatının artmasına neden olmaktadır. Örneğin bir doktorun muayenede harcadığı emek, zaman içinde değişmemesine rağmen muayene ücreti artmaktadır. Bkz: William J. Buamol et. al., **The Cost Disease: Why Computer Get Cheaper and Health Care Doesn't,** New Haven & London, Yale University Press, 2012.

[568] Andersen, **Social Foundations, a.g.e.,** p. 111-114 ve 153. Andersen "deindustrialization" kavramı yerine bu kelimenin muadili (aynı analama gelen) " tertiarization" kavramını kullanmaktadır. Bkz. **A.e**., p. 111.

Tablo 22: AB-28 ve Türkiye'de Toplam İstihdam İçinde Hizmetler Sektörünün Payı (%), (1980-2012)

Ülkeler	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2012
AB-28	**-**	**-**	**-**	**59,8**	**62,6**	**66,0**	**69,1**	**69,6**
Avusturya	-	52,6	54,9	60,6	64,0	66,9	69,9	68,9
Belçika	62,6	67,1	65,6	69,1	72,3	73,3	75,3	77,1
Bulgaristan	32,9	34,0	37,3	42,6	53,6	56,6	59,9	62,2
Kıbrıs	44,7	50,9	56,3	63,0	70,9	71,2	75,8	76,9
Çek Cumh.	-	-	-	51,5	55,4	56,5	58,9	58,8
Danimarka	-	65,4	66,6	68,6	71,4	73,5	77,9	77,5
Estonya	-	-	41,8	55,6	59,6	61,1	65,1	64,1
Fransa	56,2	61,3	64,8	68,1	69,6	72,3	74,4	74,9
Almanya	-	-	-	60,8	63,8	67,8	70,0	70,2
Yunanistan	-	43,7	48,3	56,3	60,0	65,1	67,8	70,3
Macaristan	36,8	37,6	45,0	59,4	59,7	62,6	64,9	64,9
İrlanda	-	57,2	59,6	61,5	65,4	65,5	75,6	76,9
İtalya	48,7	56,0	59,3	59,8	63,0	65,0	67,5	68,5
Letonya	-	-	-	-	59,1	61,8	67,2	68,1
Litvanya	-	-	-	-	54,5	56,9	66,2	65,9
Lüksemburg	56,5	62,0	66,4	70,5	76,6	80,8	81,1	84,1
Malta	-	-	-	-	65,1	67,7	73,2	76,4
Hollanda	-	66,1	68,6	70,6	70,4	72,4	71,7	-
Polonya	-	33,0	35,8	45,3	50,4	53,4	56,9	57,0
Portekiz	36,1	42,4	47,6	56,3	53,0	57,5	61,4	63,8
Romanya	26,3	26,6	27,4	28,7	31,0	37,5	41,2	42,4
Slovakya	-	-	-	51,9	56,1	56,3	59,6	59,2
Slovenya	-	-	-	46,4	52,3	53,3	58,3	60,3
İspanya	44,7	49,8	54,8	60,8	62,5	65,0	72,6	74,9
Finlandiya	52,2	57,1	61,1	64,9	66,4	69,5	71,9	72,7
İsveç	62,2	65,3	67,2	71,0	73,0	75,7	77,8	77,9
Hırvatistan	-	-	-	-	56,5	54,0	57,8	58,7
İngiltere	58,9	64,9	64,9	70,2	73,1	76,3	78,9	78,9
ABD	65,7	68,6	70,7	72,9	74,3	77,8	81,2	-
Norveç	62,3	65,6	69,2	71,3	73,6	75,7	77,7	77,4
Türkiye	**-**	**35,0**	**32,4**	**34,3**	**40,0**	**45,8**	**50,1**	**50,4**

Kaynak: The World Bank, **World Data Bank: World Development Indicators**, (Çevrimiçi), http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx#,13.03.2015.

Sanayisizleşmenin sosyal harcamalar üzerinde pozitif veya negatif bir etkiye sahip olduğunu görmek amacıyla aşağıdaki tablo 23'te 1980-2012 döneminde kamu sosyal harcamaları verilmiştir. Tabloya dikkatlice bakıldığında yıllar bazında inişli çıkışlı bir şekil gösteren kamu sosyal harcamaları 1980 ile 2012 yılları mukayese edildiğinde tüm ülkelerde arttığı görülmektedir. Tabloda 1980 yılında OECD ülkelerinin kamu sosyal harcamaların ortalamasının GSYİH içindeki oranı 1980 yılında % 15,4 iken bu oranın 2012 yılında % 21,6'ya yükseldiği görülmektedir.

Tablo 23:Kamu Sosyal Harcamaların GSYİH İçindeki Oranı (%), (1980-2012)

Yıllar	**1980**	**1985**	**1990**	**1995**	**2000**	**2005**	**2010**	**2012**
Ülke								
Avusturya	22,1	23,4	23,4	26,1	26,1	26,8	28,6	27,9
Belçika	23,5	26,0	24,9	25,6	24,5	25,6	28,8	30,3
Cek Cumh.	-	-	14,6	16,6	18,8	18,5	19,9	20,2
Danimarka	24,4	22,9	25,0	28,7	26,0	27,3	29,9	30,2
Estonya	-	-	-	-	13,8	13,1	18,8	16,2
Finlandiya	18,0	22,0	23,8	29,7	23,3	25,0	28,7	29,4
Fransa	20,6	25,8	24,9	29,0	28,4	29,6	31,7	31,5
Almanya	21,8	22,2	21,4	25,9	26,2	27,0	26,8	25,4
Yunanistan	10,3	16,1	16,5	17,4	19,2	21,1	24,2	26,1
Macaristan	-	-	-	-	20,5	22,3	23,5	22,3
İrlanda	16,0	20,8	17,2	17,9	13,1	15,8	23,3	22,0
İtalya	18,0	20,8	21,4	21,7	23,3	24,9	27,8	28,1
Lüksemburg	20,3	19,8	19,1	20,8	19,6	22,0	23,0	23,4
Hollanda	24,8	25,3	25,6	23,8	19,8	21,8	23,7	24,1
Norveç	16,3	17,5	21,9	22,9	20,8	21,1	22,4	21,7
Polonya	-	-	14,9	22,3	20,3	20,7	20,7	20,1
Portekiz	9,6	10,0	12,4	16,2	18,6	22,8	25,2	24,8
Slovakya	-	-	-	18,8	17,8	16,1	18,4	18,3
Slovenya	-	-	0,0	5,8	22,8	21,8	23,9	24,0
İspanya	15,4	17,6	19,7	21,3	20,0	20,9	26,7	27,1
İsveç	26,0	28,2	28,5	31,8	28,2	28,7	27,9	27,7
Türkiye	**3,1**	**3,1**	**5,5**	**5,6**	**-**	**9,7**	**12,6**	**12,3**
İngiltere	16,3	19,2	16,3	19,2	18,4	20,2	22,8	23,0
ABD	12,8	12,8	13,1	15,0	14,2	15,5	19,3	18,7
OECD Ort.*	15,4	17,0	17,5	19,3	18,6	19,4	21,7	21,6

Kaynak: OECD, **Social Expenditure Database**, (Çevrimiçi), http://www.oecd.org/social/expenditure.htm, 13.03.2015.

* OECD kamu sosyal harcamalarını hesaplarken "eğitim giderlerini" bu harcamalara dahil etmemektedir.

Yukarıdaki ampirik sonuçlar bize kurumsalcı yaklaşımı savunan araştırmacıların iddia ettiği "refah devletinin işlevselliğinin azaldığı" tezinin aksini söylemektedir. Diğer taraftan bu sonuçlar yapısalcı yaklaşımı destemekle birlikte bu teoriye bazı önemli noktalarda katkı yapmayı da zorunlu kılmaktadır. Buğra'ya göre bu noktalardan birincisi refah devletinin gelişmediği ülkelerde küreselleşmenin emek piyasalarını hangi yönde etkilediği; ikincisi ise, özel ve kamu sektöründe çalışanlar için işletmeler düzeyinde sağlanan sosyal koruma programlarını nasıl etkilediğidir. Gelişmemiş refah rejimlerinde küreselleşme, söz konusu ülkelerdeki emek piyasalarını olumsuz etkilemiştir. Küreselleşme ile birlikte şehirleşme artmış; ancak şehirlerdeki emek piyasaları bu hızlı kentleşmeye cevap verememiştir. Bunun

sonucunda söz konusu ülkelerde bu durum kent yoksulluğunun büyümesine neden olmuştur. Diğer taraftan küreselleşme ile birlikte artan rekabet koşulları kamu ve özel sektörde çalışanlara işletmeler düzeyinde sağlanan sosyal koruma programlarını olumsuz etkilemiştir.[569] Yakın zamanda Buğra'nın bu tezine bir katkıyı Carness ve Mares yapmıştır. Carness ve Mares sanayisizleşme neticesinde Latin Amerika ülkelerinin çoğunda işletme düzeyinde sözleşmeye bağlı çalışanların olumsuz etkilendiğini ampirik bulgularla tespit etmişlerdir. Söz konusu yazarlar araştırmalarında işletme düzeyinde "katkıya dayalı sağlık sigorta programların-sözleşmeli çalışanların işverenleri ile birlikte finanse ettiği primli programlar" yerini primsiz özel sağlık sigortaların aldığını ampirik analizlerle test etmişlerdir.[570]

Öte yandan Kolombiya üniversitesinde *"İstihdam Güvencesizlik Politikaları: Küreselleşme, Sanayisizleşme ve Refah Devleti*" adlı H. K. Kim tarafından hazırlanan doktora tezinde sanayisizleşme ile istihdamın korunması arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Gelişmiş ülkelerde sanayisizleşme neticesinde a-tipik veya vasıfsız isithdam türlerinin ortaya çıktığı bunun da işgücü piyasaları ile ilgili yeni risklerin ortaya çıkmasına neden olduğu belirtilmektedir. Ancak Latin Amerika ülkelerinde ise sanayisizleşme ile istihdamın korunması arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Kim, gelişmiş ülkelerde hizmetler sektörünün büyümesi sanayi sektörünü küçülttüğünü; fakat Latin Amerika ülkelerinde her iki istihdam sektörünün de büyüdüğünü bundan dolayı da sanayisizleşme ile istihdamın korunması arasında pozitif bir ilişki olduğunu ifade etmiştir.[571]

---

[569] Ayşe Buğra & Sinem Adar, **Türkiye'nin Kamu Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi,** Sosyal Politika Forumu, Nisan 2007, s. 12 (Çevrimiçi), http://www.spf.boun.edu.tr/docs/SocialPolicyWatch_Rapor__TR_.pdf, 4.03.2015.

[570] Carness & Mares, **a.g.e.,** s.33.

[571] Hyung Kyoung Kim, "The Politics of Employment Insecurity: Globalization, Deindustrialization and the Welfare State", (Unpublished Doctoral Dissertation), Graduate School of Arts and Sciences, Columbia University, 2012, p. 57-60.

2.2. REFAH DEVLETİNİN KRİZDEN ÇIKMA ARAYIŞLARI (REFAH DEVLETİNİN DÖNÜŞÜMÜ)

1970'li yılların başlarından itibaren yaşanmaya başlanan ve 1990 ve 2000'li yıllar boyunca devam eden başta küreselleşme ve teknolojik değişimler olmak üzere, demografik değişimler, aile yapılarındaki değişim ve sanayisizleşme (deindustrialization) refah devletlerinin sürdürülebilirliğini sorgular hale getirmiştir.

Yukarıda da ayrıntılı bir şekilde değindiğimiz ticari liberalizasyon, finansal liberalizasyon, yaşlı nüfusun artması, doğum oranlarının düşmesi, aile yapılarındaki değişimler, işgücü piyasalarında istihdamın verimliliğinin sanayi sektörüne göre daha az olan hizmetler sektörüne kayması vb. dış ve iç nedenler neticesinde refah devletinin bazı uygulamalarında önemli sosyal reformlar yapılmasını gündeme getirmiştir.

Bu reformların başında sosyal güvenlik reformları ve iş piyasaları reformları gelmektedir. Sosyal güvenliğe bakan yönü ile, özellikle yaşlı nüfusun hayatta kalma sürelerinin artmasına bağlı olarak hayata kalma sürelerinin giderek artması buna karşılık doğum oranlarının artmaması neticesinde aktüaryel dengelerin bozulmasına neden olmuştur. Yüksek işsizlik, kalıcı işsizliğin görülmesi, istikrarlı işlerde niceliksel ve niteliksel olarak düşüşlerin olması ve informel sektörün artması da iş piyasalarını olumsuz etkilemiştir. Bu sistemlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması için de uluslararası kurumlar (Dünya Bankası -DB, Uluslararası Para Fonu -IMF, Avrupa Birliği -AB ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü- OECD) genellikle ortaya koydukları çalışmalarla ülkelere sosyal güvenlik ve iş piyasalarında reformlara gidilmesini tavsiye etmiştir. [572]

Bu reformlar sadece sosyal güvenlik ve iş piyasaları ile sınırlı değildir. 1970 - 1980'li yıllardan itibaren bir taraftan düşük ekonomik büyümelerin olması, diğer taraftan yaşlı nüfus, sağlık teknolojilerindeki gelişmelere bağlı ortaya çıkan tedavi

[572] Hedva Sarfati & Youcef Ghellab, **The political economy of pension reforms in times of global crisis: State unilateralism or social dialogue?** Industrial and Employment Relations Department & Social Security Department, Working Paper No:37, International Labour Office (ILO), Geneva, 2012, p. 1.

yöntemleri ve artan talepler, sağlık hizmetlerinin maliyetini artırmış, bu durum sağlık sistemlerini tartışılır hale getirmiştir. Çözüm olarak da kamunun sunduğu sağlık hizmetlerinin piyasa aktörleri ve bireyler ile paylaşılması önerilmiştir (piyasa temelli sağlık reform).[573]

Özellikle katkı tanımlı sosyal sigorta uygulamalarına sahip ülkeler bu sistemin finansal sürdürülebilirliği için emeklilik sistemlerinden reformlara gitmektedir. Bu reformlar genellikle maaşlar üzerindeki vergilerin artırılması veya alternatif özel emeklilik sistemlerini oluşturmak şeklinde olmaktadır.[574]

İş piyasalarında yüksek işsizlik oranları ve kalıcı işsizliklerin olması neticesinde neo-liberal ekonomi teorisinin ön gördüğü "esneklik" tartışmaları ortaya çıkmıştır.[575] Öte yandan bu tartışmaların neticesinde Avrupa Birliği'nde esneklik kavramının sosyal güvenceye dayandırılması şeklinde "güvenceli esneklik- flexicurity" kavramı ortaya çıkmıştır.[576]

Karşılaştırmalı refah devleti literatüründe mali krizin nedenleri olarak gösterilen ekonomik değişimler, ekonomik büyümedeki keskin düşüşler, yaşlı nüfusun artması[577] vb. dış ve iç nedenlere karşı refah devleti üç değişik şekilde yeniden yapılanmıştır. Politik ekonomi alanının önemli yazarlarından Paul Pierson tarafından refah devletinin yeniden yapılanmasının boyutları olarak kavramsallaştırılan bu boyutlar "metalaştırma (re-commodification)", "maliyet kısıtlamaları (cost containment)" ve "tekrar ayarlama (recalibration)" dır.[578]

---

[573] Davuthan Günaydın, "Sağlık Hizmetlerinde Küresel Reform Yaklaşımları", **Sosyal Siyaset Konferansları**, Sayı 60, 2011/1, s. 323.
[574] John Myles & Paul Pierson, "The Comparative Political Economy of Pension Reform", **The New Politics of The Welfare State**, Ed. Paul Pierson, Oxford & New York, Oxford University Press, 2001, p. 308-314.
[575] Isabela Mares, "The economic consequences of the welfare state", **International Social Security Review**, Vol. 60, No. 2-3, 2006, p. 72-73.
[576] Elke Viebrock & Jochen Clasen, **Flexicurity- a state-of- the art review**, Reconciling Work and Welfare in Europe, Working Papers on the Reconciliation on Work and Welfare in Europe, Dissemination and Dialogue Centre, Edinburgh, 2009, p. 7.
[577] Paul Pierson, "Coping With Permanent Austerity Welfare State Restructuring in Affluent Democracies", **The New Politics of The Welfare State**, Ed. Paul Pierson, Oxford & New York, Oxford University Press, 2001, p. 411.
[578] **A.e.,** p. 422-425.

Yeniden metalaştırma (Re-commodification), Esping Andersen'in eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi temel hizmetlerin piyasadan bağımsız olması şeklinde formüle ettiği "de-commodification" kavramının zıtı olarak förmüle edilmektedir. Daha açık bir şekilde sosyal refah devletin piyasadan bağımsız olarak sağladığı bu hizmetlerin özel sektöre devredilmesi olarak algılanmaktadır. Maliyet sınırlama (cost-containment) özellikle kamu sosyal harcamaların kısıtlaması ile ilgilidir. Son olarak yeniden ayarlama (recalibration) ise dış nedenlerden dolayı artık cevap vermeyen mevcut programların yeniden işlevselleştirilmesi ve iç nedenlerden dolayı ortaya çıkan yeni risklere karşı (new risks) mevcut refah programların güncelleştirilmesi veya yeni programların oluşturulması ile ilgilidir.[579]

Bu bölümde refah devletinin yeniden yapılanmasının boyutlarına daha ayrıntılı bir şekilde değinilecektir. Daha açık bir şekilde, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi devletin sağladığı hizmetlerin özel sektöre devredilmesini öngören "re-commodification", kamu sosyal harcamaların azaltılmasını öngören (cost containment) ve dış nedenlerden dolayı artık cevap vermeyen programların yeniden işlevselleştirilmesini, iç nedenlerden dolayı da ortaya çıkan yeni risklere karşı (new risks) refah programlarını güncelleştirmeyi veya yeni programlar başlatmayı ön gören (recalibration)[580] boyutları daha ayrıntılı bir şekilde incelencektir.

[579] **A.e**., p. 422-426.

[580] Refah rekalibrasyonu reformu; dönüşümsel, bilgi yoğun, birbirine bağlı, birçok amacı olan bir reformdur. Bu reform dört gruba ayrılmaktadır. Fonksiyonel (functional recalibration), dağıtıcı (distributive recalibration), normatif (normative recalibration) ve kurumsal (Institutional recalibration), Fonksiyonel rekalibrasyon daha çok yeni ortaya çıkan sosyal risklere karşı toplumun refah devleti tarafından koruması ile ilgilidir. Örneğin kadınların işgücü piyasalarına girmesi ile ortaya çıkan çocuk bakım, ve çocuk yoksulluğu ile ilgili politikalar. Dağıtıcı rekalibrasyon sosyal koruma sağlamaların paydaşlar arasında bölüşülmesi ile ilgilidir. Dağıtıcı rekalibrasyon politikaları daha çok emek piyasaları üzerinde odaklanmıştır. Normatif rekalibrasyon daha muhtaç ve özürlü grubun politikaları üzerine odaklanır. Son olarak kurumsal rekalibrasyon ise kurumların karar alma şekilleri ile ilgilidir. Özellikle "yönetişim" normatif rekalibrasyona verilebilecek en güzel örnektir. Geniş bilgi için bkz: Anton Hemerijck, **Recalibrating Europe's Semi-Sovereign Welfare State**, Social Science Research Center Berlin, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), Order-NR:2006-103, p. 8-14.

2.2.1. Kamu Sosyal Harcamaların Azaltılmasına Yönelik Arayışlar (Maliyet Sınırlama- Cost-Containment)

Avrupa'da 1980'li yıllardan itibaren kamu sosyal harcamaların azaltılmasına yönelik tartışmalar artmıştır. Çünkü artan maliyetler, artan vergilerle karşılanamaz hale gelmiştir. Bir taraftan petrol krizi ve onu izleyen parasal krizin ortaya çıkması öte yandan giderek yaygınlaşan yeni iktisadi perspektif, refah devletlerini topluma ayak uydurma konusunda baskı altına almıştır.[581]

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal güvenlik, Avrupa Birliği'nin sosyal politikalarının ana unsuru haline gelmiştir. İlk olarak yapılanma ve genişleme şeklinde başlayan bu dönüşüm daha sonra sağlamlaştırma olarak devam etmiştir. Özellikle sosyal güvenlik harcamaların artması neticesinde de kamu bütçesinden sosyal güvenlik harcamalarına ayrılan oranın kısıtlaması mali, emek politikaları ve ekonomik büyüme için temel bir politika haline gelmiştir.[582]

Özellikle 1970'li yıllardan itibaren sosyal hizmetlere duyulan taleplerin artması, aile yapısındaki dönüşümler, yaşlı nüfusun artması, genel bütçe gerilmeleri ve neo-liberal ekonomi politika ve değerlere yönelme gibi bir çok açıdan gelen refah devletlerine gelen baskılar 19. yüzyılda oluşturulan ve 20. yüzyılda genişletilen Avrupa Birliği'nin sosyal koruma politikalarını sarsmıştır. Gerçekten bu tarihten sonra muhafazakar AB refah devletinin altın çağının temel varsayımlarının (güçlü ve sağlam ekonomik büyüme, tam istihdam, durağan bir aile yapısı, düşük kadın istihdam düzeyi gibi) aksine en zor sosyal problemler kombinasyonları ile karşı karşıya kalmıştır.[583]

Bu problemlerle baş etmek için alınan kararlardan öncelikli olanı sosyal harcamaların azaltılmasına yönelik politikaların uygulanması olmuştur (cost-

[581] Jochen Clasen & Win van Oorschot, "Changing Principles in European Social Security" **European Journal of Social Security,** Vol.4, No. 2, 2002, p. 90.
[582] Camila Arza & Martin Kohli, "Inroduction: The political economy of pension reform", **Pension Reforms in Europe: Politics, Policies and Outcomes**, Eds. Camila Arza & Martin Kohli, London & New York, Routledge, 2008, p.1.
[583] David Natali & Martin Rhodes, "The 'new politics' of pension reforms in Continental Europe", **Pension Reforms in Europe: Politics, Policies and Outcomes**, Eds. Camila Arza & Martin Kohli, London & New York, Routledge, 2008, p.25.

containment). Çünkü sosyal güvenlik harcamaları, sosyal harcamaların en büyük payını oluşturmaktadır. Bundan dolayı bu alanda yapılacak maliyetlerin sınırlandırılması (cost-containment) hükümetlerin bütçeleri için çok faydalı olmaktadır. Bununla birlikte sosyal güvenlik, hem ekonomik hem de demografik değişimlerin baskılarına maruz kalmaktadır (çift baskı). Bir taraftan ekonomik küreselleşme nedeniyle devletin gelir üretme kapasitesi azalırken diğer tarftan nüfusun yaşlanması sosyal sigorta harcamalarını artırmaktadır. Bu durum, hükümetlerin radikal karar alması için güçlü bir dayanak olmaktadır. Daha açık bir ifade ile bu durum son yıllarda sosyal güvenlik reformlarının neden gelişmiş ülkelerde gündemin en üst konusunu oluşturduğunu da açıklamaktadır.[584]

Sosyal harcamaların azaltılmasına yönelik yapılan grişimlerin başında da emeklilik sistemlerinde yapılan reformlar gelmektedir. Özellikle hayatta kalma sürelerine bağlı toplam nüfus içinde yaşlı nüfusun hızlıca artması buna bağlı aktüeryal dengenin bozulacağı anlaşılınca 1980'li yılların başında bu çerçevede emeklilik yaşı yükseltilmiş, primler artırılmış, emekliye geliri ile emeklilik aylığı arasındaki ilişkiye göre ödeme yapılması gibi radikal değişimler yapılmıştır.[585]

Sosyal harcamaların azaltılmasına yönelik politikalar ikinci olarak sağlık hizmetleri alanında yapılmıştır. Bir taraftan sağlık harcamalarının sosyal harcamalar içinde sosyal güvenlikten sonra en çok pay alan harcamalar olması diğer taraftan kamu bütçe açığı üzerindeki endişeler sağlık harcamalarını kısmayı gündeme getirmiştir.[586]

Burada bir noktanın altı özellikle çizilmelidir. Sosyal harcamalar[587] kavramı ifade edilirken bunun doğru bir şekilde anlaşılması önem arz etmektedir. Sosyal harcamalar genelde kamu sosyal harcamaları ve özel sosyal harcamaları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Her iki sosyal harcama arasındaki ayırıcı özellik onların nasıl

---

[584] Giuliano Bonoli, **The Politics of Pension Reform: Institutions and Policy Change in the Western Europe**, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 1.
[585] Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s. 316.
[586] Collen M. Flood, **International Health Care Reform: A Legal, Economic and Political Analysis,** London &New York, Routledge, 2000, p. 2.
[587] Sosyal harcamaları değişik metedoloji ile hesaplayan ve yayınlayan uluslarası kuruluşlar vardır. Bunlar; Avrupa Birleştirilmiş Sosyal Koruma İstatistikleri Sistemi (ESSPROS), OECD ve ILO'dur. Bkz: Ayşe Buğra & Sinem Adar, "Türkiye'nin Kamu Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırılmalı Bir Analizi", Sosyal Politika Forumu, Boğaziçi Üniversitesi, 2007, s. 8.

finanse edildiği ile ilgilidir. Eğer işçi ve işveren katkıları ile zorunlu olarak bir sosyal sigorta fonunda toplanıyorsa bu kamu sosyal harcamasıdır; ancak işveren tarafından direkt işçiye ödeniyorsa bu özel sosyal harcamalarına girmektedir. [588]

Sosyal harcamaların kısılması refah rejimlerine göre farklılık arz etmektedir. Örneğin resudial refah rejimlerinde (İngilter ve Amerika) sosyal harcamaların kısılmaları muhafazakar Avrupa refah rejimlerine göre daha yüksektir. Özellikle mufazakar rejimlerdeki "orta sınıf" faktörü burda belirleyici olmaktadır. Daha açık bir ifade ile Avrupa muhafazakar devletlerinde sosyal programların cömertliği ve kapsama düzeyi nüfusun çoğunluğu için sosyal politikaları anlamlı kılmaktadır buna orta gelirli seçmen de dahildir. Bu bakımdan denilebilir ki seçimle ilgili tehditler ve çıkar grupları, devletin sosyal harcamaları azaltma politikaları önünde güçlü baskı kurmayı başarmışlardır. Bunun yanında İsviçre gibi ülkelerde istenmeyen kanunları veto etme yetkisine sahip grupların olması (veto points)[589] da sosyal harcamaların kısılmasına engel bir diğer faktördür.[590]

Özellikle sağlık alanında yapılan maliyet sınırlandırma (cost-containment) politikalarının merkezinde hastanelerdeki sağlık hizmetleri giderlerini azaltmak veya maliyet paylaşımını artırmak yer almaktadır.[591] Maliyet paylaşımı sayesinde sağlık

---

[588] OECD, **Society at a Glance 2014: OECD Social Indicators**, OECD Publishing, 2014, p. 116-117.

[589] Veto poins, hükümetler tarafından uygulanmak istenen yasal kanunların Anayasa, Yargıtay, Danıştay gibi kurumlar tarafından ya da referandumda halk tarafından veto edilmesidir. Bir anlamda bunlar statükonun değişmemesini isteyen yapılardır. Literatürde sosyal harcamaların genişlemesi ve daralmasını "veto poins" çerçevesinde tartışan oldukça çalışma vardır. Bkz: Bernhard Kittel & Helbert Obinger, **Political Parties, Institutions and Dynamics of Social Expenditure in times of Austerity**, Max Planck Institute for Gesellschaftsforschung, MPIfG Discussion Paper 02/1, Germany, 2002, p. 1-56; Bonoli, **Political Institutions, a.g.e.,** p.239-264. Veto poins haricinde sosyal harcamaların azalmasında veya artmasında etkili olan değişkenleri tartışan bir çok çalışma literatürde vardır. Hicks, Swank, **Politics, Institutions,a.g.e.,** p.658-674; Alexander Hicks & Joya Misra, "Political Resources and the Growth of Welfare in Affluent Capitalist Democracy 1960-1982", **American Journal of Sociology,** Vol. 99, No. 3, 1993, pp. 668-710; Huber, Ragin, Stephens, **Social Democracy, Christian Democracy, a.g.e.,** pp. 711-749; Manfred G. Schmidt, "Determinants of Social Expentiture in Liberal Democracies: The Post World War II Experience", **Acta Politica**, No. 32, 1997, p. 153-173; Francis G. Castles, "Decentralization and the Post-war Political Economy", **European Journal of Political Research**, No.36, 1999, pp. 27-53; Swank, **Political Institutions and Welfare State, a.g.e.,** p. 197-237; Iversen, **The Dynamics of Welfare State Expansion, a.g.e.,** p.45-80.

[590] Bonoli, **The Politics of Pension Reform, a.g.e.,** p. 2.

[591] Rebecca Taylor, **Ageing, health and innovation: Policy reforms to facilitate healthy and active ageing in OECD countries**, OECD, Health Reform : Meeting the Challenge of Ageing and Multiple Morbidities, OECD, 2011, p. 56.

hizmeti kullanıcılarına bir yandan daha fazla maliyet yüklenecek öte yandan da devletin kamusal olarak finanse ettiği hizmetlere olan talep düşecektir. Neticede[592]

Öte yandan OECD tarafından her yıl düzenli olarak yayınlanan *"Society at a Glance"* raporlarında sosyal harcamaların azalmadığı da belirtilmektedir. Aksine, sosyal harcamaların 2008 krizi nedeniyle daha da arttığı vurgulanmaktadır. 1980'den günümüze sosyal harcamaların düzenli olarak arttığı 2008 krizinden sonra da en yüksek noktaya ulaştığı vurgulanmaktadır.[593]

2.2.2. Sosyal Refah Kurumlarının Yeniden Yapılanması veya Yeni Kurumların Oluşturulması (Recalibration)[594]

Dünya'da, başta gelişmiş kapitalist ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler dahil olmak üzere sosyal refah kurumların reformu en çok gündemde duran konular arasında yer almaktadır. Özellikle refah devletinin iç ve dış değişimler nedeniyle krize girmesinden sonra maliyet kısıtlama (cost containment) reformları çerçevesinde sosyal harcamaların kısıtlamanın yanında sosyal refah hizmetlerini sağlayan kurumlarda da yeniden yapılanmaların gerekliliği gündeme gelmiştir.

Yeniden yapılanma gereği duyulan bu kurumların başında sosyal güvenlik sistemleri ile sağlık sistemleri gelmektedir.[595] Sosyal sigorta kurumunun rekalibrasyonu çerçevesinde bütçenin gelir tarafını ilgilendiren sosyal sigorta katkılarının artırılması ve gider tarafını ilgilendiren sosyal güvenlik yardımların kısılması, emekliliğin geciktirilmesi ele alınmaktadır.[596] Sağlık sistemlerinin yeniden yapılandırılması

---

[592] Hasan Hüseyin Yıldırım, "Sağlık Reformları ve Maliyet Sınırlama Stratejiler", **I. Ulusal Sağlık İdaresi Kongresi**, Hacettepe Üniversitesi Ankara, 20-21 Mayıs 2000, (Çevrimiçi), http://www.absaglik.com/hhy_maliyetsinirlama.pdf , 25.05.2014.

[593] OECD, **Society at a Glance 2014, a.g.e.,** p. 35.

[594] Rekalibrasyon, dışsal ve içsel faktörlerden dolayı değişen sosyal risklere karşı refah devletlerinin kendilerini yeniden ayarlamaları olarak tanımlanabilir.

[595] Neil Gilbert, **Transformation of Welfare State: The Silent Surrender of Public Responsibility** , Oxford & New York, Oxford University Press, 2002, 32-40; Jill Quadagno, "Institutions, Interest Groups and Ideology: An Agenda for Sociology Health Care Reform", **Journal of Health and Social Behavior**, Vol. 51, No. 2, 2010, p. 131.

[596] Robert Holzmann, "Linking Pension Reform to Labor and Financial Market Reforms: An Introduction", **Pension Reform in Southern Europe: Linking to Labor and Financial Market Reforms,** Eds. Robert Holzmann, Landis MacKellar & Jana Repansek, Washington D.C., The World Bank, 2009, p. 10; Myles, Pierson, **The Comparative Political Economy, a.g.e.,** p.308-314; Taylor, **a.g.e.,** p. 51.

çerçevesinde ise hastalara daha fazla seçim hakkının sağlanması, kanıta dayalı ve teknoloji bazlı tedavi yöntemleri ile tedavi hizmetlerinin kalitesinin artırılması hedeflenmektedir.[597]

Refah devleti literatürünün önemli yazarlarından Pierson [598] rekalibrasyon (recalibration) reformlarını ikiye ayırmaktadır. Bunlardan birincisi özellikle dış nedenlerden dolayı artık çalışamaz hale gelen programların yeniden yapılandırılması ile ilgilidir. Örneğin Hollanda'daki özürlülük programı, İtalya ve Fransa'daki kamu sosyal güvenlik programı buna örnektir. Bu tür programların modernize edilmesi onların tüketici ihtiyaçlarına ve taleplerine cevap vermesinin yanı sıra verimliliğin artmasını da bir nevi sağlamaktadır. Pierson, bu gruba giren programları "rasyonelleştirme veya akla uygun kılma" (rationalization) olarak betimlemektedir. Diğer taraftan ikincisi olarak, yeni risklere karşı mevcut programların güncellenmesi veya yeni programların oluşturulmasını da "güncelleme" (updating) olarak kavramsallaştırmaktadır.

Refah devletinin rekalibrasyonunu ele alan yazarların başında Hemerijck gelmektedir. Hemerijck'e göre refah devleti rekalibrasyonunun fonksiyonel, dağıtımcı, normatif ve kurumsal olmak üzere dört sacayağı bulunmaktadır. Fonksiyonel rekalibrasyon, refah devletinin eski risklerle beraber yeni risklere karşı da koruma sağlamasıdır. Dağıtımcı rekalibrasyon, sosyal koruma karşılıklarının çıkar grupları, kamu ve özel kaynaklar arasında yeniden dengelenmesidir. Daha açık bir ifade ile, dağıtımcı rekalibrasyon, özellikle istihdam karşılığında sağlanan sosyal koruma hizmetlerinin, a-tipik istihdam türlerine göre yeniden yapılandırılması anlamına gelmektedir. Normatif rekalibrasyon, etkili ve adil dağıtım politika önerilerini oluşturan norm ve değerlerdir. Normatif rekalibrasyon sosyal adaletin yeniden nasıl daha iyi tahsis edilmesi üzerine odaklanmaktadır. Son olarak kurumsal rekalibrasyon ise kurumların yeniden yapılandırılmasını temel almaktadır.[599]

---

[597] Taylor**, a.g.e.,** p. 56.
[598] Pierson, **Coping With Permanent Austerity, a.g.e**., p. 425.
[599] Anton Hemerijck, "Welfare Recalibration as Social Learning", **Paper presented at the 2008 ESPAnet Doctoral Researcher Workshop**. (Çevrimiçi), http://www.jean-jaures.org/content/download/12664/121315/file/WELFARE%20RECALIBRATION%20A.%20Hemerijck.pdf, 02.02.2015.

2.2.3. Devletin Üzerindeki Sosyal Sorumlulukların Azaltılmasına Yönelik Arayışlar (Re-Commodification)

Altın Çağ'ın cömert refah devletinin yukarıda ifade ettiğimiz dış ve iç nedenlerden dolayı krize girmesi, refah hizmetlerinin sunumu açısından yeni perspektiflerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu perspektiflerden biri de sosyal refah devletin piyasadan bağımsız olarak sağladığı bu hizmetlerin özel sektöre devredilmesi olarak kavramsallaştırılan metallaştırma (re-commodification)'dır. Belirtmek gerekir ki bu yöndeki değişmeler, benimsenen refah rejimine göre değişmektedir.

Liberal refah rejimlerinin karekterislik özelliği yeniden metalaştırma (re-commodification) boyutunu öncelik olarak almalarıdır. Gerçekten yeniden metalaştırma (re-commodification) alanına bakıldığında liberal refah rejimlerinde bunun diğer refah rejimlerine göre daha büyük olduğu görülecektir. Özellikle liberal refah rejimlerinde işsizlik ve sosyal yardımlar önemli oranda kısılmıştır. Bununla birlikte sosyal yardımlardan faydalanma kriterleri aşırı derecede katılaştırılmıştır. Özellikle devletin sosyal yardım sağlama taahhüdü oldukça zayıftır. [600]

Sosyal demokrat refah rejimlerinde yeniden metalaştırma çok önemli bir öncelik değildir. Zira söz konusu ülkelerde de-commodification çok güçlüdür. Özellikle insanları emek piyasalarına girmeye zorlama sosyal demokrat refah rejimlerinin en önemli özelliğidir.[601]

Refah devletlerinin iç ve dış nedenlerden dolayı içine girdiği kriz ortamından çıkma arayışları kapsamında ele alınan stratejilerin başında yeniden metalaştırma (re-commodification) metodu yer almaktadır. Bu çerçevede ele alınan politikaların başında da sosyal güvenlik sistemlerinin özelleştirilmesi gelmektedir.[602] Nitekim

---

[600] Pierson, **Coping With Permanent Austerity, a.g.e**., p. 434.
[601] **A.e.,** p. 444.
[602] Martin Seeleib-Kaiser, "Multiple and Multidimentional Welfare State Transformations", **Welfare State Transformations: A Comparative Perspectives**, Ed. Martin Seeleib- Kaiser, New York, Palgrave Macmillan, 2008, p. 217.

1994 yılında Dünya Bankası tarafından yayınlanan " Averting the Old Age Crisis"[603] adlı çalışma bu yöndeki politikalar için bir yol gösterici olmuştur.

Sosyal refahın özel sektör tarafından sağlanması devletin ve piyasanın sorumluluklarının değişmesi anlamına gelmektedir. Son yıllarda sosyal refahın özel sektör veya kamu sektörü tarafından sağlanması ile ilgili de hayli uzun tartışmalar yapılmaktadır. Bu yöntemle refah devletine yük olan sosyal refah hizmetlerinin finansmanının özel sektör tatafından yapılması hedeflenmektedir. Daha açık bir ifade ile, bu yeni sistem bir taraftan vergilerle finanse edilen sosyal refah sistemi yerine hayırsever kuruluşların katkı yaptığı bir alternatif oluşturmayı öngörürken öte yandan da bir takım hizmetlerin (çocuk bakımı, yaşlı bakımı ve sağlık sigortası vb) bireysel cepten ödemeler ile yapılmasını öngörmektedir.[604]

Bilindiği üzere sosyal güvenliğin birinci ayağında katılımı zorunlu dağıtım sistemi yer almaktadır. Genellikle bu zorunlu dağıtım sistemi genel vergilerle finanse edilmektedir. İkinci ayak, katılımı zorunlu fonlama esaslarına göre oluşturulan ve çalışanların geleceklerine yönelik olarak zorunlu tasarruf yapmalarını ön gören özel sigorta sistemidir. Üçüncü ayak ise çalışanların yine özel şirketlerdeki sigorta şirketlerine zorunlu olmadan bireysel tercihleri doğrultusunda tasarrufta bulunmalarını öngören bir sistemdir. Liberal refah rejimlerinde özel emeklilik sistemleri yoluyla tüm emeklilik sistemleri özelleştirilirken, bazı Avrupa ülkelerinde de kamu sosyal emeklilik sistemi korunurken destekleyici tarzda bazı özel emeklilik sistemlerine yöneldiği görülmektedir.[605]

Refah devletleri son yıllarda küreselleşme ve teknolojik değişimler olmak üzere, demografik değişimler, aile yapılarındaki değişim ve sanayisizleşme neticesinde bir dönüşüm geçirmektedirler. Bu dönüşüm genellikle eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi temel hizmetlerin piyasadan daha fazla sağlanmasını öngörmeyi, maliyetleri sınırlamayı (kamu sosyal harcamaların kısıtlaması) ve dış nedenlerden dolayı artık cevap vermeyen mevcut programların yeniden işlevselleştirilmesini veya yeni

[603] The World Bank, **Averting the Old Age Crisis: Policies to Protect Old and Promoto Growth**, Oxford, Oxford University Press, 1994.
[604] Gilbert, **Transformation of Welfare State, a.g.e.** p. 101-102; Kaiser, **a.g.e.,** p. 217.
[605] Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e,** s. 338-338.

kurumlar oluşturmayı temel almaktadır. Bu bağlamda refah devletlerinin dönüşümüne bakıldığında Kaiser refah devletleri arasında bir yakınsama olduğunu da ifade etmektedir.[606]

[606] Kaiser, **a.g.e.,** p. 218.

3. BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE'DE SOSYAL POLİTİKALARIN GÖRÜNÜMÜ

Türkiye'de tüm sosyal gelişmelerde devletin belirleyici bir özelliği vardır. Gerek sosyal politika kurumlarının temellerinin atıldığı Cumhuriyet'in kuruluşundan II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde ve gerekse de kalkınma dönemlerinde devletin bu mutlak egemen gücü hep var olmuştur. Diğer taraftan, Türkiye'de uygulanan iktisat politikaları dönemden döneme göre farkılılıklar göstermiştir. Örneğin 19. yüzyıldaki açık ekonomi modeli yerine 20. yüzyılın ilk yarısında ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra içe dönük, korumacı ve müdahaleci ekonomi politikaları benimsenmiştir. 1980'den sonra da neo-liberal politikalara dönülmüştür.[607]

Tarihsel süreçte; ekonomik, teknolojik ve demografik değişimlerin bir sonucu olarak, sosyal politikaların kurumları ve uygulamaları da değişmiştir. Örneğin sanayileşmenin ilk yıllarında daha çok çalışanları kapsayan sosyal politika kurumları ve uygulamaları (çalışanların yaşam koşullarını düzeltmeyi ön gören uygulamalar) oluşturulurken zamanla bu sosyal politika kurumlarının yanına yaşlıları, hastaları, özürlüleri, işsizleri, çocukları, vb. grupları kapsayan kurumlar ve uygulamalar da yer almıştır. Öyleki, 21. yüzyılda çevre kirliliği ve iklim değişiklikleri de artık sosyal politikaların uygulama alanı içinde yer almaktadır. Bu bakımdan, sosyal politika uygulamalarının tamamını bir çalışmada toplamak oldukça güçtür.

Türkiye'deki sosyal politikaların hepsini bir çalışmada almanın diğer bir zorluğu, sosyal politikaları sağlayan kurumların parçalı bir yapıda olmasıdır. Örneğin Devlet Denetleme Kurulu'nun hazırladığı "*Türkiye'de Sosyal Yardımlar ve Sosyal Hizmetler Alanındaki Yasal ve Kurumsal Yapının İncelenmesi*"[608] adlı çalışmada Türkiye'de kamu kurum ve kuruluşlarından sosyal yardım ve hizmet sağlayan kurumlar " Sosyal

[607] Şevket Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. bs. Nisan 2014, s. 7.

[608] T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu (DDK), **Türkiye'de Sosyal Yardımlar ve Sosyal Hizmetler Alanındaki Yasal ve Kurumsal Yapının İncelenmesi, Aile, Çocuk, Özürlü, Yaşlı ve Diğer Kişilere Götürülen Sosyal Hizmetlerin ve Sosyal Yardımların Genel Olarak Değerlendirilmesi**, **Bu Hizmetlerin Düzenli ve Verimli Şekilde Yürütülmesinin ve Geliştirilmesinin Sağlanması Hakkında Araştırma ve İnceleme Raporu**, 2009/4 .

Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Milli Savunma Bakanlığı, Özürlülür Dairesi Başkanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Sosyal Güvenlik Kurumu Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı[609], Milli Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı[610], Bayındırlık ve İskan Bakanlığı[611], Emniyet Genel Müdürlüğü, Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü[612], Üniversiteler, Toplu Konut İdaresi Başlanlığı şeklinde ifade edilmektedir. Bununla birlikle mahalli idarelerin (il özel idareleri, belediyeler, köyler) sivil toplum kuruluşları ile birlikte sosyal yardım ve hizmet sağladığı belirtilmektedir.

Böylesine geniş ve kurumsal açıdan parçalı bir yapıda olan Türkiye'deki sosyal politikaların görünümü ortaya konulurken, özellikle refah devleti veya sosyal devletin üç sacayağı olan eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin ele alınması büyük önem arz etmektedir. Böylesine bir tercihte bulunmamızın gerekçesi iki tanedir. Bunlardan birincisi kamu sosyal harcamaları hesaplanırken genellikle eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamalarının alınmasıdır. İkincisi ise, çalışmanın 4. bölümünde alan araştırmamızın anket sorularının tamamen bu üç sacayağı ile ilgili olmasıdır.

Çalışmamızın bu bölümünde refah devletinin üç sacayağı olan sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri ve eğitim hizmetlerinden bahsedilecektir. Sosyal güvenlik altında sosyal sigorta ve sosyal yardımlar ele alıcaktır.

[609] Söz konusu kurumlar 2011 yılında yayımlanan 633 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlanmışlardır.
[610] 2011 yılında "Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı" olmuştur.
[611] 2011 yılında "Çevre ve Şehircilik Bakanlığı" olarak değişmiştir.
[612] 2011 yılında " Gençlik ve Spor Bakanlığı" olmuştur.

3.1. KAVRAMSAL AÇIDAN EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK HİZMETLERİ

Bu bölümde eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri kavramsal açıdan açıklanacaktır.

3.1.1. Eğitim Hizmetleri

Eğitim hizmetleri başlıca dört kategoriye referansla tanımlanmaktadır. Bunlar: ilköğretim, orta öğretim, yüksek öğretim ve yetişkin eğitim hizmetleridir.[613] Türkiye'deki eğitim hizmetlerine bu genel çerçeve bağlamında bakıldığında, eğitim hizmetlerinin "örgün eğitim" ve "yaygın eğitim" hizmetleri olmak üzere başlıca iki şekilde ele alındığı, örgün eğitim hizmetlerinin de "okul öncesi eğitim", "ilk öğretim", "ortaöğretim" ve "yükseköğretim" hizmetleri şeklinde sınıflandırıldığı görülmektedir.[614]

Eğitim hizmetleri merkezi yönetimler tarafından sağlanan eğitim hizmetleri, yerel yönetimler tarafından sağlananan eğitim hizmetleri ve diğer kesimler (sivil toplum örgütleri, özel sektör vb.) tarafından sağlanan eğitim hizmetleri olmak üzere başlıca üç gruba ayrılmaktadır. Türkiye'de eğitim hizmetlerinin finasmanı başlıca; Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Yurt-Kur ve Yüksek Öğretim Kurulu YÖK (merkezi yönetim) tarafından sağlanmaktadır.

Bu çalışmada eğitim hizmetleri görünümü ortaya koyulurken, okullaşma oranı (brut okullaşma oranları)[615], eğitim hizmetlerine devlet tarafından ayrılan bütçe, yıllara göre devlet ve özel eğitim kurumları, öğrenci sayılarının gelişimi ve eğitim hizmetlerinde özel kesimin payı ele alınacaktır.

---

[613] World Trade Organization, **Education Services,** S/C/W/49 (Çevrimiçi), https://www.wto.org/english/Tratop_e/serv_e/w49.doc, 28.02.2015.
[614] Milli Eğitim Bakanlığı, **Türk Milli Eğitim Sistemi**, (Çevrimiçi), http://munster.meb.gov.tr/mesistemi.htm, 28.02.2015.
[615] 1997 yılı öncesi net okullaşma oranları yerine brüt okullaşma oranları bulunmaktadır. Bu bakımdan bu çalışmada bütünlüğü sağlama adına brüt okullaşma oranları ele alınmıştır.

3.1.2. Sağlık Hizmetleri

Sağlık hizmetleri, hastalıkların teşhis, tedavi ve rehabilite edilmesinin yanında, hastalıkların önlenmesi, toplumun ve bireyin sağlık düzeyinin geliştirilmesi ile ilgili faaliyetler bütünü olarak ifade edilmektedir.[616] Türkiye'de Sağlık hizmetleri; koruyucu sağlık hizmetleri[617], tedavi edici sağlık hizmetleri ve rehabilite edici sağlık hizmetleri olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılmaktadır. Koruyucu sağlık hizmetleri; hastalık daha ortaya çıkmadan önce alınan her türlü önlem ve mücadeleyi içerir. Ana ve çocuk sağlığı, aile planlaması, hastalanma riski taşıyan grupların aşılanması, dengeli beslenme koşullarının oluşturulması, gıda denetimi vb. hizmetler koruyucu sağlık hizmetleri olarak ifade etmek mümkündür. Tedavi edici sağlık hizmetleri, koruyucu sağlık hizmetlerinin bir üst kademesini oluşturan ve aynı zamanda koryucu sağlık hizmetleri ile mukayese edildiğinde daha fazla fayda içeren bir sağlık hizmeti çeşididir. Özellikle hastalık ve hastalık belirtileri ortaya çıktıktan sonra hastalığın tanı-teşhis-tedavi edilmesi sürecini kapsamaktadır. Öte yandan rehabilitasyon sağlık hizmetleri de hastalık ve kazalara bağlı ruhsal bozuklukların tedavi edilmesini kapsamaktadır.[618]

Türkiye'de sağlık hizmetlerinin sunumu üç basamak altında ele alınmaktadır. Birinci basamakta aile hekimlikleri, sağlık ocağı, verem savaş dispanserleri, bağımsız kuruluşlar, iş yeri hekimleri ve özel teşhis ve tedavi poliniklerinde verilen hizmetler yer almaktadır. İkinci basamakta devlet, özel ve askeri hastanelerde verilen hizmetler, üçüncü basamakta ise üniversite hastaneleri, eğitim hastaneleri ve araştırma hastanelerinde verilen hizmetler yer almaktadır.[619]

---

[616] Adnan Kısa, "Üniversite Hastanelerinde Finansman", **Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Platformu**, (Çevrimiçi), http://www.sdplatform.com/Dergi/535/Universite-hastanelerinde-finansman.aspx, , 10.2.2015.

[617] Koruyucu sağlık hizmetleri, çevreye yönelik sağlık hizmetleri ve insana yönelik koruyucu sağlık hizmetleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Koruyucu sağlık hizmetlerine örnek olarak konut sağlığı, hava kirliliği verilebilir. İnsana yönelik koruyucu sağlık hizmetlerine örnek olarak ise erken tanı ve tedavi, aşılama, ilaçla koruma, beslenmenin iyileştirilmesi ve sağlık eğitimi sayılabilir. Geniş bilgi için bkz: Recep Akdur, **Türkiye'de Sağlık Hizmetleri ve Avrupa Topluluğu Ülkeleri İle Kıyaslanması**, (Çevrimiçi), http://www.recepakdur.com/upload/ab_turkiye_kiyaslamasi.pdf, 10.2.2015.

[618] Nurgül Yavuz, "Türkiye ve OECD Ülkelerinde Sağlık Sistemleri ve Karşılaştırılması", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, S.B.E.,Isparta, 2011, s. 19-23

[619] DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Sağlık Hizmetlerinde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT Yayınları, 2001, s. 33.

Bu çalışmada sağlık hizmetlerinin görünümü ortaya konulurken literatürde ortaya koyulan çalışmalara [620] paralel bir yöntem izlenmiştir. Bu çerçevede devlet bütçesinden sağlığa ayrılan bütçe ve sağlık hizmetlerine erişim (hastane sayıları (devlet/özel), 1000 kişiye düşen hekim, hemşire ve yatak sayısı) başta olmak üzere hastanelere (devlet ve özel) yapılan başvuru sayıları ele alınacaktır.

3.1.3. Sosyal Güvenlik Hizmetleri

Türkiye'de sosyal güvenlik hizmetleri başlıca üç sacayağı üzerinden yürütülmektedir. Bunlardan birincisi, bireyin istihdam edilme durumuna göre ve istihdam sırasında yaptığı katkıya göre değişen sosyal sigorta uygulamaları ile (işsizlik sigortası, hastalık sigortası, emeklilik maaşı vb) yürütülmektedir. . İkincisi, ortalama testler ya da gelire ve mal varlığına bağlı olarak, genellikle yoksulluk sınırı altında bulunan bireylere yapılan ödemeler veya yardımlar aracılığı ile üçüncüsü de belirli bir sosyal grubu kapsayan ve istihdam statüsünden bağımsız olarak verilen genel destekler aracılığı ile yürütülmektedir.[621]

Sosyal yardımlar, sosyal sigorta kapsamı dışında kalan grupları korumaktadır. Bir anlamda sosyal sigortalar ile sosyal yardımlar arasındaki fark, finansman kaynağından kaynaklanmaktadır. Sosyal sigortalardan yararlananların belli bir oranda prim ödemeleri zorunlu iken, sosyal yardımlar primsiz ve tamamen devlet bütçesinden karşılanmaktadır.[622]

Daha öncede belirtildiği gibi Türk sosyal güvenlik sisteminde, hizmet sunumu primli ve primsiz olmak üzere iki farklı şekilde yönetilmektedir. Primli yöntem genellikle sosyal sigorta esaslarına göre, katkıya dayalı dağıtım yöntemidir. Primsiz yöntem ise

---

[620] Alisher Akhmedjonov, Yunus Güç & Fevzi Akıncı, "Healthcare Financing: how does Turkey Compare?, **Hospital Topics**, Vol. 89, No. 3, 2011; Deloitte &Yased, "Türkiye'de Sağlık Raporu", Deloitte &Yased, Haziran 2012, s. 23-30, (Çevrimiçi), http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Turkey/Local%20Content/Articles/YASED_T%C3%BCrkiye%20Sa%C4%9Fl%C4%B1k%20Sekt%C3%B6r%C3%BC%20Raporu.pdf, 15.02.2015.

[621] Ülkü Şener, **Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları,** Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), TEPAV Politika Notu, Şubat 2010, s. 4.

[622] Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s. 91-98; Bilge Karadağ Erdem, "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi ve Yapısal Düzenlemelerin Etkinliği,", (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi S.B.E., İstanbul, 2010, s. 48.

katkıya dayalı olmayan daha çok dezavantajlı gruplara (kimsesiz, muhtaç, yaşlı, engelli, dul, yetim ve korunmaya muhtaç çocuklar) karşılıksız verilen ve genel olarak bütçesi merkezi bütçe, belediye, vakıf ve gönüllü kuruluşlar tarafından karşılanan sosyal yardım ve hizmetlerdir.

Sosyal güvenlik sisteminin primsiz sacayağını oluşturan bu primsiz güvenlik şemsiyesi, başlıca dört ana başlıkta ele alınabilir: Birincisi sosyal sigorta kapsamının dışında kalan kişilere sağlanan sağlık hizmetleridir. Ülkemizde yeşil kart aracı ile sosyal sigorta şemşiyesi altına giremeyen bu gruplara verilen sağlık hizmetleri bu kategori altında değerlendirilmektedir. İkincisi, beslenme, barınma, giyim, ulaşım ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarını kendi imkanları ile karşılayamayan yoksul gruplara yapılan ayni yardımlar veya süreklilik niteliği olmayan parasal yardımlardır. Üçüncüsü, en yaygın kamu sosyal harcama uygulamalarından biri olan, sosyal güvenlik şemsiyesi altında bulunmayan veya gelir yetersizliği dolayısıyla yoksulluk içinde olan gruplara bu özel durumları devam ettiği sürece sürekli gelir bağlanmasıdır (65 yaş aylıkları, dul aylıkları, özürlülere verilen aylıklar). Dördüncü uygulama da sosyal refah hizmetleridir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın dejavantajlı gruplar için uyguladığı özel bakım ve eğitim hizmetleri sosyal refah hizmetleri kapsamında ele alınabilir.

Sosyal yardım ve hizmetler, finansmanı devlet tarafından sağlanan ve "kamusal sosyal yardımlar ve hizmetler", finansmanı gönüllü kuruluşlar tarafından yapılan "gönüllü sosyal yardım ve hizmetler" olmak üzere başlıca iki kategoriye ayrılmaktadır.[623] Devlet tarafından, yapılan kamusal sosyal yardım ve hizmetler vergilerle finanse edilmekte ve dolayısıyla herhangi bir katkı zorunluluğu

[623] İfade etmek gerekir ki, sosyal yardım ve hizmetlerin sağlanması farklı kurumlar tarafından yapılabilmektedir. Literatürde sosyal yardım ve hizmetlerin farklı kurumlar tarafından sağlanması "refah karması" şeklinde (welfare mix) kavramsallaştırılmaktadır. Refah karması sosyal yardım ve hizmetlerin; merkezi yönetim, yerel yönetimler, sivil sektör (aile, komşuluk, dostluk), özel sektör (şirketler, piyasa) ve gönüllü kuruluşların (vakıf, dernek vb.) işbirliği içinde söz konusu yardım ve hizmetleri sağlamayı öngörür. Geniş bilgi için bkz: Süleyman Özdemir, "Kar Gütmeyen Kuruluşlar ve Sosyal Refah Sağlanmasında Artan Rolü", **Sosyal Siyaset Konferansları**, Sayı, 48, 2004, ss. 130-161; Süleyman Özdemir, "Sosyal Refahın Sağlanmasında Yeni Bir Anlayış: "Refah Karması" veya Refah Sağlayıcı Kurumlar" **Sosyal Siyaset Konferansları**, Sayı, 48, 2004. ss.98-127; Hasan Hüseyin Çevik, " Kamu Hizmetlerinin Üretilmesinde ve Sunulmasında Sosyal Refah Çoğulculuğu", **Türk İdare Dergisi**, Sayı 418, Mart 1998, s. 109-122.

gerektirmemektedir. Bu özelliği ile kamusal sosyal yardımlar ve hizmetler primsiz sosyal güvenlik sitemi olarak kavramsallaştırılmaktadır.[624]

Sosyal yardımlar konularına göre genellikle eğitim yardımları [625], sağlık yardımları[626], gıda yardımları[627], barınma yardımları[628], yakacak yardımları, yaşlılara yapılan yardımlar, özürlülere yapılan yardımlar, giyim ve ev eşyası yardımları, işsizlere yapılan yardımlar ve muhtaç kişilere yapılan yardımlar olmak üzere on farklı başlık altında ele alınabilir.[629]

Sosyal yardım ve hizmetler, finansmanının kim tarafından sağlandığı ve ne tür sosyal yardım ve hizmetin sağlandığı sorunsalları çerçevesinde ele alınabileceği gibi söz konusu sosyal yardım ve hizmetleri hangi kurum ve kuruluş tarafından sağlandığı sorunsalından hareketle de sınıflandırmak mümkündür. Ülkemizde sosyal yardım sağlayan kurumlar; Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Yurtkur, İl Özel İdareleri ve Belediyelerdir. Sosyal hizmeti sağlayan kurumlar merkezi düzeyde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Şehit Yakınları ve Gaziler Dairesi Başkanlığı, Darülaceze Başkanlığı, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve yerel düzeyde de

---

[624] Ş. Eda Çiçek, "Türkiye'de Belediyelerin Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım Politikaları: Batı Akdeniz Örneği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E., Isparta, 2010, s. 12-13.

[625] Eğitim yardımlarının ayni yardımlar ve nakdi yardımlar olmak üzere iki farklı türü vardır. Öğrencinin giyim, kırtasiye vb. masraflarının karşılanması ayni yardımlara girerken öğrenciye burs verilmesi veya çocuklarını okula göndermeleri koşuluyla anne babalara verilen parasal yardımlar da nakdi yardımlara girmektedir.

[626] Sağlık yardımları genel itibari ile ödeme gücü bulunmayan kişilerin sağlık hizmeti masraflarının karşılanmasıdır. Sağlık yardımları da bir bakıma ayni yardımlar türüne girmektedir.

[627] Gıda yardımları, gıda çeki, gıda paketleri (kumanya paketi) ve sıcak yemek şeklinde olabilmektedir. Öte yandan gıda yardımları acil gıda yardımları, acil olmayan gıda yardımları şeklinde de sınıflandırılabilir. Bkz: World Food Programme (WFP), **2010 Food Aid Flows**, (Çevrimiçi), http://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/communications/wfp239805.pdf, 20.02.2015.

[628] Barınma yardımları devletin bireylere kalacak yer konusunda yardımcı olmasıdır. Sosyal konut projesi ile barınma yardımları karıştırılmamalıdır. Barınma yardımları ülkemizde daha çok muhtaç durumundaki kişilerin evlerinin bakım ve onarımı şeklinde olmaktadır.

[629] Hande Hacımahmutoğlu, "Türkiye'deki Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış DPT-Uzmanlık Tezi) , Ankara 2009, s. 90-95.

belediyelerdir. Son olarak sosyal yardım ve hizmetleri tarihsel süreçte hukuki düzenlemeler bağlamında ele almak mümkündür.

Genel desteklerle ifade edilen sosyal hizmetlerdir. Sosyal hizmetler, ülkenin genel şartlarında bireylerin karşılaştıkları sosyal veya ekonomik problemlerin çözümü ile insan onur ve haysiyetine yakışan hayat standartlarının oluşturulmasına yardımcı olmaktır. Bu kapsamda, muhtaç durumdaki yaşlı ve çocukların korunması, sakat ve hastaların bakımı, düşük gelirli ailelere konut ve sağlık hizmetlerinin sağlanması sosyal hizmetlerin kapsamına girmektedir.[630] Bu bağlamda sosyal hizmetler ele alındığında, sosyal hizmetlerin de aynen sosyal yardımlar gibi muhtaçlık temelinde ele alındığı söylenebilir. Ancak bu ortak paydaları olan muhtaçlığın payı farklıdır. Sosyal yardımlar daha çok nakdi ağırlıklı iken sosyal hizmetler "hizmet" esaslı yapılmaktadır. Ülkemizdeki Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren "Çocuk Hizmetleri, Şehit Yakınları ve Gaziler, Aile ve Toplum, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri bu amaca hizmet sağlayan birimlerdir.[631]

Türk sosyal güvenlik sisteminde, hizmet sunumu primli ve primsiz olmak üzere iki farklı yöntem kullanılmaktadır. Primli yöntem genellikle sosyal sigorta esaslarına göre düzenlenmiş, bireylerin karşılaştığı risklerin azaltılmasında ve ekonomik güvenliklerinin artırılmasında devletin sosyal güvenlik sistemi kurup yönetmesine dayanan, primli katkıya dayalı dağıtım yöntemidir. Primsiz yöntem ise kimsesiz, muhtaç, yaşlı, engelli, dul, yetim ve korunmaya muhtaç çocuklara karşılıksız verilen ve genel olarak bütçesi merkezi bütçe, belediye, vakıf ve gönüllü kuruluşlar yoluyla karşılanan katkısız yöntemdir.[632]

Primsiz sosyal güvenlik rejimleri aynı zamanda kamu sosyal güvenlik harcamaları şeklinde de kavramsallaştırılmaktadır. Söz konusu harcamaların uygulama şekilleri

---

[630] Aziz Can Tuncay, **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri**, 7.bs., İstanbul, Beta Basım-Yayın, 1996, s. 16.

[631] İfade etmek gerekir ki Beveridge sigorta sisteminin uygulandığı ülkelerde sosyal hizmetler tüm sosyal güvenceyi kapsayan bir çerçevede ele alınmaktadır. Bkz: Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde, a.g.e.,** s. 100.

[632] Binhan Elif Yılmaz, "Türk Sosyal Güvenlik Sistemi: Krizler ve Arayışlar" (Proje Koordinatör, Esfender Korkmaz), **Sosyal Güvenlikte Yeni Yaklaşım: Bireysel Emeklilik**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2006-21, 2006, s. 94.

başlıca dört ana başlık altında toplanmaktadır:[633] Birincisi sosyal sigorta kapsamının dışında kalan kişilere sağlanan sağlık hizmetleridir. İkincisi, beslenme, barınma, giyim, ulaşım ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarını kendi imkanları ile karşılayamayan yoksul gruplara yapılan ayni yardımlar veya süreklilik niteliği olmayan parasal yardımlardır. Üçüncüsü, en yaygın kamu sosyal harcama uygulamalarından biri olan, sosyal güvenlik şemsiyesi altında bulunmayan veya gelir yetersizliği dolayısıyla yoksulluk içinde olan gruplara bu özel durumları devam ettiği sürece sürekli gelir bağlanmasıdır (65 yaş aylıkları, dul aylıkları, özürlülere verilen aylıklar). Dördüncü uygulama da sosyal refah hizmetleridir.

Sosyal refah hizmetleri, gelir garantisinin tek başına yeterli bir araç olmadığı özürlüler, yaşlılar ve korumaya muhtaç kimsesiz çocuklara yönelik olarak uygulanan özel bakım ve eğitim hizmetleridir.[634] Ülkemizde söz konusu hizmetler Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından sağlanmaktadır.

Sosyal güvenlik sisteminin yukarıda ifade edilen üç sacayağının yanında bir de tanımlayıcı veya destekleyici sosyal güvenlik tedbirleri bulunmaktadır. Tamamlayıcı ve destekleyici sosyal güvenlik tedbirleri genellikle özel sigorta şeklinde kurumsallaşmışlardır. Türkiye'de 2000'li yılların başında yoğun bir şekilde tartışılmış olan tamamlayıcı ve destekleyici sosyal güvenlik, ilk kez 5510 sayılı yasada yer almıştır.

Sosyal güvenlik başlıca iki şekilde finanse edilmektedir. Bunlardan birincisi, toplumdaki aktif sigortalıların ve çalışanların ödediği primlerle emeklileri ve pasif sigortalıları finanse etmeyi amaçlayan dağıtım yöntemidir. İkincisi ise, sigorta kurumu bünyesinde muhtemel risklerin gelecekte doğurabileceği ödemeleri karşılamak üzere bir fon oluşturmayı esas alır. Söz konusu fon, işçi ve işverenler tarafından ödenen primler ve bu primlerin işletilmesinde oluşan varlıklardan oluşur ve gelecekte sigortalılara yapılacak ödemelerin de kaynağını oluşturur.[635]

---

[633] Turan Yazgan, **İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik Ders Notları**, 2. bs., İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, 1992, s. 28.
[634] Yusuf Alper, **Sosyal Güvenlik Ders Notları**, Bursa, Uludağ Üniversitesi, 2006, s. 25; Yusuf Alper, "Sosyal Güvenlik" **Sosyal Politika**, Ed. Aysen Tokol & Yusuf Alper, Bursa, Dora Basın Yayın Dağıtım, 2011, s. 174.
[635] Erdem, **a.g.e.,** s. 57-58.

Bu çalışmada sosyal güvenlik hizmetlerinin görünümü ortaya koyulurken benzer çalışmaların yapıldığı literatür taranmıştır. Literatür taraması neticesinde sosyal sigorta hizmetlerinin; yasal düzenlemeler başta olmak üzere toplam nüfusun sigortalılık düzeyi, aktif/pasif oranı, GSYİH'ye içinde sosyal sigorta oranı, emeklilik yaşları, bireysel emeklilik düzeyi vb. değişkenler bağlamında ele alınmasına karar verilmiştir.[636] Diğer taraftan sosyal yardım ve hizmetler ortaya koyulurken kurumsal uygulamalar, GSYİH içindeki oranları, kapsama aldıkları nüfus değişkenleri ele alınacaktır.

3.2. TARİHSEL AÇIDAN EĞİTİM, SAĞLIK VE SOSYAL GÜVENLİK HİZMETLERİNİN GÖRÜNÜMÜ

Sosyal politika uygulamalarının gelişim düzeylerini tek bir bakış açısıyla değerlendirmek pek mümkün görünmemektedir. Zira, soyal politika uygulamalarının tarihsel süreçte görünümüne bakmak çok boyutlu bir bakış açısını gerektirmektedir. Bu çoklu boyut bakış sayesinde sosyal politikaların gelişimi ile ilgili net bir değerlendirme yapılabilme imkanı elde edilecektir[637].

Bu bölümde eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin görünümü ortaya konulacaktır. Söz konusu sosyal politikalardaki görünüm 1923-1980 dönemi, 1980-2000 dönemi ve 2000 sonrası dönem olmak üç dönem altında ele alınacaktır.

3.2.1. 1923-1980 Döneminde Sosyal Politikaların Görünümü

Bu başlık altında Türkiye'de tarihsel süreçte eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin görünümü ortaya konulacaktır.

3.2.1.1. 1923-1980 Döneminde Eğitim Hizmetlerinin Görünümü

Cumhuriyet dönemi eğitim hizmetleri, daha çok okur yazarlık oranın yükseltilmesi temelinde ele alınmıştır. Bu dönemde devlet öncelikli olarak ilk öğretim eğitim

[636] Alper, Değer, Sayan, **a.g.e.,** s. 60.
[637] Mary Katherine O'Connor & F. Ellen Netting, **Analysing Social Policy: Multiple Perspectives for Critically Understanding and Evaluating Policy**, New Jersey, John Wiley & Sons Inc., 2011, p. xvı.; Coffey, **a.g.e.,** p. 41.

hizmetlerini sağlamayı bir sorumluluk olarak almıştır. Aşağıdaki tablo 24'te brüt okullaşma oranları[638] verilmektedir. Tabloda görüldüğü gibi 1950 yılında ilkokul türünde brüt okullaşma oranı % 69,5 iken orta okul ve lise düzeyinde bu oran % 5'lerdedir. Yükseköğretim düzeyinde ise % 1,3 seviyesindedir. 1980 yılında ilkokul türünde % 97,7'ye yükselen bu oran orta okul ve lise türünde sırasıyla % 40 ve % 28,4 olmuştur. Belirtilen yılda yükseköğretim düzeyinde bu oran % 6,4'e yükselmiştir.

Tablo 24: Brüt Okullaşma Oranları (%), (1950-1980)

	1950	**1960**	**1970**	**1980**
İlkokul	69,5	81,1	99,7	97,7
Ortaokul	4,8	15,8	30,7	40,6
Lise ve Dengi Okul	5,2	13,2	20,1	28,4
Yükseköğretim	1,3	3,1	5,7	6,4

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (Çevrimiçi), http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx, 23.04.3015.

Aşağıdaki tablo 25'te 1950-1980 döneminde eğitim türüne göre öğretmen, öğrenci, öğrenci/öğretmen oranları verilmişti. Tabloya yakından bakıldığında ilkokul düzeyinde öğretmen oranının diğer eğitim türlerine göre belirtilen dönemde daha fazla arttığı görülmektedir. Diğer taraftan ilkokul düzeyinde 1 öğretmene düşen öğrenci sayısı azalırken diğer eğitim gruplarında bu oran artmaktadır.[639]

[638] Brüt okullaşma oranları, yaşlarının o eğitim kademesiyle ilişkili olup olmamasına bakılmaksızın, belirli bir eğitim kademesine kayıtlı öğrenci sayısının, o eğitim kademesiyle ilişkili yaş grubu nüfusuna oranını ifade eder. Bkz: Örneğin ilkokulda brüt okullaşma oranı, ilkokula kayıtlı bütün çocukların sayısının, ilkokul çağında olan toplam nüfusa bölünmesi ile elde edilir. Brüt okullaşma oranı yüzde yüzü geçebilir, çünkü ilkokula kayıtlı bazı öğrenciler, ülkenin standart ilkokul yaş grubundan daha genç veya daha yaşlı olabilirler. Buna karşılık net okullaşma oranı ise okula kayıtlı çocukların sadece resmi okul yaşında olanlarının sayısının, bu yaş grubundaki toplam çocuk nüfusuna oranı olarak tanımlanır. Tanımı dolayısı ile net okullaşma oranı yüzde yüzü aşamaz. Bkz: Aysıt Tansel, "Türkiye'de Okullaşma Oranları ve Eğitimin Getirisi", **Düşün,** İlkbahar, 2002, No, 14, ss. 25-29.

[639] Toplam öğretmen sayısı 1935 yılında 10 bin civarındadır Bkz: DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967**, Ankara, DPT Yayınları, Ocak 1963, s. 8.

Tablo 25: Eğitim Türlerine Göre Öğrenci, Öğretmen ve Öğrenci/Öğretmen Oranı (1950-1980)

		1950	1960	1970	1980
İlkokul	Öğrenci (000)	1.617	2.867	4.940	5.695
	Öğretmen	35.871	62.526	134.341	215.459
	Öğrenci /Öğretmen Oranı	45	46	37	26
Ortaokul	Öğrenci (000)	68	291	783	1.313
	Öğretmen	4.528	12.080	28.452	36.192
	Öğrenci /Öğretmen Oranı	15	24	28	36
Genel Lise	Öğrenci (000)	22	76	245	535
	Öğretmen	1.954	4.219	11.219	41.334
	Öğrenci /Öğretmen Oranı	11	18	22	13
Mesleki ve Teknik Lise	Öğrenci (000)	53	108	235	355
	Öğretmen	4.488	8.333	15.021	33.690
	Öğrenci /Öğretmen Oranı	12	13	16	11

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (Çevrimiçi), http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx, 23.04.3015.

Söz konusu dönemde devlet bütçesinden eğitime ayrılan bütçe oranında önemli artış gerçekleşmiştir. Genel bütçeden eğitime ayrılan miktar 1923 yılında 3 milyon TL iken, 1936 yılında ise 16 milyon olmuştur.[640] II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de devletin eğitim hizmetlerindeki rolü artmıştır. Demokrat hükümet döneminde eğitim politikası olarak, "ülke kalkınmasını sağlayacak insan gücünü oluşturmak, eğitim-öğretimi köylere kadar yaygınlaştırmak, uzman öğretmenler yetiştirmek şeklinde bir politika benimsenmiştir.[641] Demokrat hükümetin iktidara geldiği 1950 yılında devletin genel bütçesi 1 milyar 487 milyon lira iken eğitime ayrılan pay 176 milyondur (% 11,8). 27 Mayıs Darbesi ile Demokrat Parti iktirdardan indirildiğinde devletin bütçesi 7 milyar 281 milyon lira olmuş ve eğitime ayrılan oran da 981 milyon lira (% 13) olmuştur.[642]

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu ilk yıllarda kaynaklarının çoğunu ilköğretimdeki okullaşma oranının artırılmasına harcamıştır. Bu nedenle bu dönemde okul öncesi eğitimle ilgili hizmetler ailelere ve yerel yönetimlere bırakılmıştır. Bununla birlikte,

[640] Zeynel Korkmaz, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Eğitim Politikası ve Mersin İlindeki Eğitim Faaliyetleri 1923-1950", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 34-41.
[641] Cahit Okurer, **Ana Hatlarıyla Milli Eğitim Politikamız**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1965, s. 56-65.
[642] Yusuf Ekinci, **Hükümet ve Siyasi Parti Programlarında Milli Eğitim: 1920-1994**, Ankara: Takışık-Web Ofset, 1994; Tunay Karakök, "Menderes Döneminde (1950-1960) Türkiye'de Eğitim, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Agustos 2011, s. 91.

okul öncesi eğitim hizmetlerinin zorunlu olarak devlet tarafından sağlanması ile ilgili gerek 1949 yılındaki 4. Milli Eğitim Şurası'nda ve gerekse de 1957 yılında yapılan 6. Milli Eğitim Şurası'nda çeşitli şekillerde dillendirilmiştir. [643] Demokrat Parti hükümeti döneminde özel okul öncesi eğitim kurumlarının sayılarının 50 ile 60 arasında olduğu belirtilmektedir.[644]

1961 Anayasa'sı ile beraber özel eğitim ilk kez anayasal bir güvenceye kavuşturulmuş, bu yasal güvenceden sonrada "özel eğitime muhtaç çocukların eğitimleri" ile ilgili çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Özel eğitime muhtaç çocukların eğitimleri ile ilgili özel eğitim yasal düzenlemelerden sonra 1973 yılında çıkarılan "Milli Eğitimin Temel Kanunu'nda da özel eğitimin yasal dayanağı sağlamlaştırılmıştır.[645] Bu bakımdan denilebilir ki bu yasalar ile eğitim hizmetlerinin pazardan satın alınabilmesinin dayanakları oluşturulmuştur.[646] Öte yandan 1961 Anayasası'na bağlı olarak bu dönemde yüksek öğretim gören maddi imkanları olmayan öğrencilerin maddi yönden desteklenmesi amacıyla Yüksek Öğrenim Kredi Yurtlar Kurumu kurulmuştur.[647]

1968-1972 İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda eğitim ile ilgili eğitim hizmetlerinin sağlanmasının fırsat eşitliği ilkesine göre yapılacağı vurgulanmış, ayrıca "vatandaşlara çevresini tanımak, şuurlu davranmak, toplum yapısındaki değişimlere uyabilmek, kazandığı bilgi ve tecrübelerle kendisinin ve çevresinin refah ve mutluluğunu artırmak" için devlet tarafından sağlanan sosyal bir hizmet amacıyla verildiği belirtilmiştir.[648] 1973-1977 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bir önceki planda olduğu gibi tüm eğitim sisteminde fırsat eşitliğin ve ayrıca sosyal adaletin sağlanması eğitim politikalarının amacı olarak belirtilmiştir.[649]

---

[643] İsmail Güven, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Naturel Yayınları, 2010, s. 222; Karakök, **a.g.e,** s. 92
[644] Zehra Taşdöven, "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı (1950-1960)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi S.B.E., Aydın, 2013, s. 56.
[645] Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), **Özel Eğitim ve Özel Eğitim Kurultayı Çalıştayı**, Mayıs 2013.
[646] 18.6.1965 tarih ve 12026 sayılı resmi gazete ile yürürlüğe giren 625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu ile özel eğitim kurumlarının dayanakları oluşturulmuştur.
[647] Kredi Yurtlar Kurumu nihayetinde bir sosyal yardım kurumudur. Bu bakımdan söz konusu kurum ile ilgili tarihsel süreçte meydana gelen değişmelere sosyal yardım altında ayrıca değinilecektir.
[648] DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972**, Ankara, DPT Yayınları, 1968, s. 160.
[649] DPT, **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977**, Ankara, DPT Yayınları, 1973, s. 88.

İlk okulların bünyesinde faaliyet gösteren ana sınıfların sayısı 1973-1974 yılında 245 iken bu oran 1977-1978 öğretim yılında 984'e çıkmıştır. Bağımsız anaokul sayısı ise sadece 11 adettir. Buna karşılık özel anaokulların sayısı ise bu dönemde 137 civarındadır. İlköğretimdeki toplam öğrencilerin sayıları giderek artmıştır. 1977-1978 öğretim yılında toplam ilköğretimdeki öğrenci sayısı 5 milyon 384 bin, ortaokuldaki öğrenci sayısı ise 1 milyon 57 bin liselerdeki toplam öğrenci sayısı da 425 bin olmuştur. Öte yandan, özel okullardaki öğrencilerin de bu dönemde arttığı görülmektedir. 1975-76 öğretim yılında özel ilk okullardaki öğrenci sayısı 18 bin beş yüzdür. 1976-1977 öğretim yılında özel ortaokullarda azınlık ve yabancı okullardaki toplam öğrenci sayısı ise 23 bin olmuştur.[650]

Türkiye'de genel olarak 1980 öncesi eğitim hizmetlerine bakıldığında tüm hükümetlerin ilköğretim düzeyinde eğitim hizmetlerini sağlamayı öncelik olarak ele aldıkları görülmektedir. 1961 Anayasası'na kadar devlet eğitim hizmetlerinde tek egemen güçtür. Bununla beraber 1961 Anayasası ile beraber (özel eğitim kurumlarına yasal dayanakların oluşması) eğitimde küçük de olsa piyasanın bir rol aldığı görülmektedir. Devlet bütçesinden eğitime ayrılan en yüksek oranların demokrat parti hükümeti döneminde (1950-1960) yaşandığı görülmektedir (%13). Bu tarihten sonra genel bütçeden eğitime ayrılan oranların gittikçe azaldığı söylenebilir.

3.2.1.2. 1923-1980 Döneminde Sağlık Hizmetlerinin Görünümü

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra sağlık hizmetleri alanında öncelik daha çok birinci basamak ve koruyucu sağlık hizmetlerine verilmiştir. Söz konusu hizmetler doğrudan merkezi hükümet tarafından finanse edilmiştir. Öte yandan, yerel idarelerin hastane açmaları teşvik edilmiş, yerel idarelere örnek model olarak Ankara, İstanbul, Sivas, Erzurum ve Diyarbakır gibi illerde doğrudan bakanlığa bağlı "Numune Hastaneleri" açılmıştır. Bu dönemde sağlık hizmetlerinin anayasası neteliğini taşıyan 1593 Sayılı " Umumi Hifzisihha Kanunu" çıkarılmıştır. [651]

[650] DPT, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1978-1983**, Ankara, DPT Yayınları, 1979, s. 434 – 440.
[651] Akdur, **a.g.e.,** s. 12.

1946 yılından sonra birinci basamak ve koruyucu sağlık hizmetlerinin 20 köye ulaştırılmasını da içeren yeni bir sağlık planı Sağlık Bakanı Cevdet Uz tarafından hazırlatılmıştır. Ancak ne var ki bu planın uygulanması ilçe merkezlerine sağlık merkezi adı altında 10-25 yataklı tedavi kurumları kurularak sürdürülmüştür. Öte yandan, demokrat parti döneminde yerel idarelere bağlı hastanelerin Sağlık Bakanlığı'na bağlanması ve hastanelerin merkezi yönetim tarafından finanse edilmesi ilkesi kabul edilmiş, Genel Sağlık Sigortası kurulması için çalışmalar yapılmış, ücret karşılığı çalışan işçiler için bir sağlık sigortasının geliştirilmesine karar verilmiştir. Bu amaçla İşçi Sigorta Kurumu'na, işçilere sağlık sigortası hizmeti sunması görevi verilmiştir. Özellikle bu dönemde sigorta hastanelerin kurulması sağlık hizmetlerinin sunulmasında başarılı bir örnek teşkil etmiştir. [652]

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sağlık hizmetleri ile ilgili ana ilkenin, halkın sağlık seviyesini yükseltmek olduğu bu amaçla planda, koruyucu sağlık hizmet lerinin geliştirilmesine öncelik verileceği ve bu kapsamda çevre şartlarının düzeltilmesi, halkın sağlık konusunda eğitilmesi, bulaşıcı hastalıkların yok edilmesi, beslenme şartlarının geliştirilmesi ve nüfus planlaması hizmetlerinin ele alınacağı belirtilmiştir. Ayrıca, tedavi edici sağlık hizmetleri ile ilgili de, hasta bakımı hizmetlerinde az sayıda nüfusun faydalandığı ve aynı zamanda pahalı olan hastanecilik hizmetleri yerine, evde ve ayakta tedaviyi sağlayan ve küçük topluluklara kadar yayılan bir sağlık teşkilatının kurulmasına öncelik verileceği vurgulanmıştır.[653]

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da toplumun ruh ve beden sağlığının korunması, halkın sağlık hizmetlerinden yararlanma düzeyinin yükseltilmesi ve hastalara hakkaniyet gözetilerek eşit tıbbi bakım imkanları sağlanması, geniş halk kitlelerine yönelmiş koruyucu sağlık hizmetlerine ağırlık veren sosyalleştirme programlarına uyulacağı belirtilmiştir.[654] Tedavi edici sağlık hizmetlerinin ise Birinci

---

[652] Nusret Fişek, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinde Sağlık Politikaları", **Prof. Dr. Nusret Fişek'in Kitaplaşmamış Yazıları-I**, Sağlık Yönetimi (Çevrimiçi), http://www.ttb.org.tr/n_fisek/kitap_1/13.html, , 10.2.2015.

[653] DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e.,** s. 406.

[654] 1961 yılında çıkarılan 224 sayılı "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun" ile özellikle kırsal alanda vatandaşların sağlık hizmetlerinden faydalanmasını esas almaktadır.

Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda vurgulandığı gibi evde ve ayakta tedaviyle yürütüleceği belirtilmiştir.[655]

1960 yılına kadar özel sektörün sağlık hizmetlerinde çok gelişmediği ifade edilmektedir. Gerek devletin sağlık hizmetleri alanında gittikçe merkeziyetçi bir yapıya girmesi ve gerekse de devlet tarafından kredi imkanı, vergi muafiyeti vb. gibi özel sektörü teşvik edici hizmetlerin bulunmamış olması nedeniyle, özel sektörün sağlık hizmetlerini sağlama fonksiyonları bu dönemde çok gelişmemiştir.[656]

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Tıbbi İstatistik Yıllığı 1960-1963 verilerine göre, 1963 yılında toplam hekim sayısı 11 bin 124'ür. Türkiye'de bu dönemde 2.500 kişiye bir tabip düşmektedir.[657] Buna ek olarak, resmi hastane sayısı 563, özel hastane 54, yabancı cemaatlere ait hastane sayısı da 15 olmak üzere toplam 632 hastane bulunmaktadır (tüm tedavi kurumları). Özel ve yabancı cemaatlere ait hastanelerin toplam yatak sayısının 3.200, resmi hastanelerin yatak sayılarının da yaklaşık 49 bin olduğu ifade edilmektedir.[658] Bu dönemde 1.000 kişiye sadece 19 yatak düşmekte[659] ve GSYİH'nın % 4,3'ü sağlığa harcanmaktadır.[660]

1972 yılın sonunda ülkemizde 11.135'i uzman olmak üzere toplam 17.363 hekim bulunmaktadır. Bir uzman hekime düşen toplam nüfus 3.331 kişi ve toplamda ise bir hekime düşen nüfus 2.137 kişidir. Aynı yıl için diş hekimi sayısı 3.789, eczacı sayısı 3.981, hemşire sayısı 11.358 ve ebe sayısı da 13.056'dır.[661] Ayrıca, belirtilen yıllarda tüm tedavi kurumlarının sayısı 778 ve yatak sayısı ise 77.000'ler civarındadır (söz konusu hastanler içinde sağlık merkezlerinin sayısı 301 ve yatak sayıları da 3 bin civarındadır). Bu dönemde şahıslara, derneklere ve çeşitli yabancı cemaatlare ait özel hastane sayısı ise 63'tür. [662]

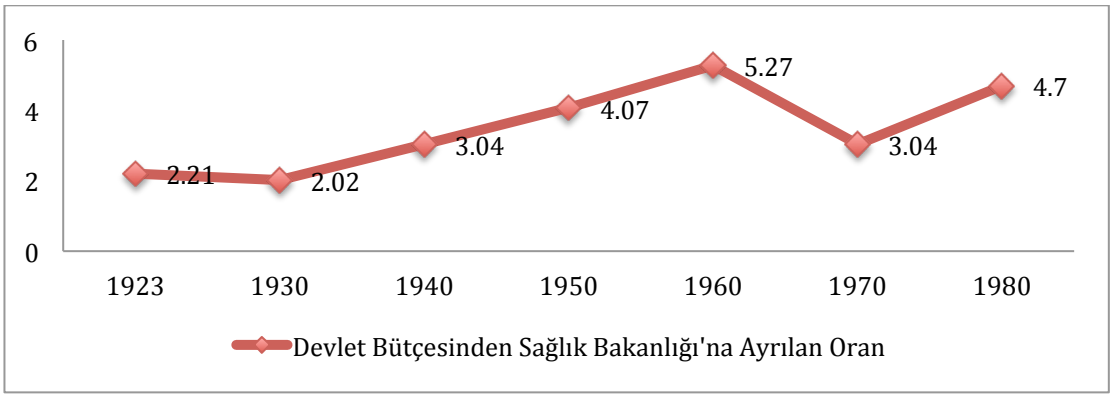
---

[655] DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, **a.g.e.,** s. 215.
[656] Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı (SSYB.), **Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Çalışmaları ve Tıbbi İstatistik Yıllığı 1960-1963**, s. 136.
[657] **A.e.,** s. 110-114 ve 211.
[658] **A.e**., s. 141.
[659] **A.e**., s. 211.
[660] **A.e**., s.1.
[661] Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, **Türkiye Sağlık İstatistik Yıllığı 1968-1972**, Ankara, 1975, s. 85.
[662] **A.e.,** s. 130.

1980 yılına gelindiğinde Türkiye'de hekim sayısı 16.689'u uzman olmak üzere toplam 27.241 olmuştur. Bir uzman hekime düşen toplam nüfus 2.581 kişi, toplamda ise bir hekime düşen nüfus 1.605 kişi olmuştur. Diş hekimleri sayısı 7.000, eczacıların sayısı 12.000, hemşirelerin sayısı 27.000 ve ebelerin sayısı da 16.000'lere yükselmiştir. [663] Söz konusu dönemde sağlık merkezlerinin sayısı 291 tüm hastanelerin sayısı ise 827 olmuş, yatak sayısı 100 bine yaklaşmıştır.[664] Toplam nüfusun 44 milyon 400 bin olduğu bu dönemde yatak başına 444 kişi düşmektedir.

Aşağıda şekil 1'de 1980 öncesi dönemde genel bütçeden Sağlık Bakanlığı'na ayrılan oran verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere 1923 yılında devlet bütçesinin % 2.2'si, 1930 yılında % 2'si sağlık alanına ayrılmıştır. 1940 yılından 1960 yılına kadar sürekli yükselen sağlık harcamalarının 1960-1970 döneminde hızlıca düştüğü görülmektedir. Öte yandan sağlık harcamaların 1980 yılından itibaren yeniden artmaya başladığı görülmektektedir.

Şekil 1: 1980 Öncesinde Genel Bütçeden Sağlık Bakanlığı'na Ayrılan Oran (%)

Kaynak: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, **Türkiye Sağlık İstatistik Yıllığı 1982-1986**, Ankara, s. 30.

Genel olarak 1980 öncesi sağlık hizmetlerine bakıldığında; sağlık hizmetlerinin devlet tarafından sağlandığı görülmektedir. Kamu bütçesinden sağlık alanına yapılan transferler 1923-1960 yılları arasında düzenli olarak artmış 1960-1970 yılları

[663] Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, **Türkiye Sağlık İstatistik Yıllığı 1979-1981**, Ankara, 1983, s. 13-20.
[664] **A.e.,** s. 40.

arasında da azalmıştır. 1970-1980 yılları arasında devlet bütçesinden sağlık hizmetlerinin sağlanması için yapılan transferler yeniden artmıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra sağlık hizmetlerinin bizzat devlet eliyle yapıldığı, bu çerçevede, yerelde yerel aktörler tarafından açılan çeşitli hastanelerin de merkezi hükümet bünyesine alındığı, tedavi edici sağlık hizmetlerinden çok, koruyucu sağlık hizmetlerinin esas alındığı bir sağlık hizmeti modeli gözlemlenmektedir. Bu çerçevede genel bütçeden sağlığa ayrılan payın arttığı, gerek sağlıktaki insan gücü ve gerekse de tedavi edici kurumlar bakımından önemli gelişmelerin yaşandığını söylemek pekala mümkündür. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, literatürde bazı yazarlar demokrat parti döneminde sağlık hizmetlerinin sunumunun özel sektöre devredilmesine yönelik hükümetler düzeyinde çeşitli tartışmaların yapıldığını ve bu ikircikli yapı nedeniyle de tedavi edici ve koruyucu sağlık hizmetlerinde çağın yakalanamadığını vurgulamaktadırlar.[665] Fakat tedavi edici sağlık hizmetlerini sunan kurumlara göre bir başka deyişle sağlık hizmeti sunan aktör bakımından 1980 öncesi dönem ile ilgili olarak devletin tek aktör olduğunu söyleyebiliriz.

3.2.1.2.1. 1923-1980 Döneminde Sosyal Güvenlik Hizmetlerinin Görünümü

Osmanlı döneminin sosyo-ekonomik açıdan yetersiz mirası üzerine kurulan[666] Türkiye'de, Cumhuriyet'in ilk yıllarında endüstrileşme ve ekonomik kalkınma öncelikli bir politika olmuştur. İlk önce devlet eliyle sanayileşme çabaları olmuş bunun bir neticesi olarak da Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ortaya konulmuştur. Ancak bu planlamalar her ne kadar başarılı olmuş olsa da arkadan gelen savaş nedeniyle sürdürülememiştir.[667] Öte yandan, Türkiye'de sosyal sigorta uygulamalarına yönelik bazı yasal temeller devlet tarafından oluşturulsa da bu uygulamaların hayata geçirilmesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra mümkün olmuştur.

[665] Akdur, **a.g.e**, s.14.
[666] Osmanlı döneminden Türkiye'ye devredilen bu mirasin başılca iki özelliği bulunmaktadır. Birincisi, tarıma dayalı ekonomi, ikincisi ise güçlü merkezi devlettir. Geniş bilgi için bkz: Pamuk, **a.g.e**. s. 159.
[667] Korkut Boratav, **Türkiye'de İktisat Tarihi 1908-1985**, İstanbul, İmge Kitabevi, 2007, s. 63.

Örneğin bu dönemde çıkarılan 3006 sayılı İş Kanunu ile ilgili düzenlemelerin uygulamaya geçirilmesi ancak savaş sonrasını bulmuştur.

Türk sosyal güvenlik sisteminde, hizmet sunumu primli ve primsiz olmak üzere iki farklı şekilde yürütülmektedir. Primli yöntem, genellikle sosyal sigorta esaslarına göre, katkıya dayalı dağıtım yöntemidir. Primsiz yöntem ise katkıya dayalı olmayan daha çok dezavantajlı gruplara (kimsesiz, muhtaç, yaşlı, engelli, dul, yetim ve korunmaya muhtaç çocuklar) karşılıksız verilen ve genel olarak bütçesi merkezi bütçe, belediye, vakıf ve gönüllü kuruluşlar tarafından karşılanan sosyal yardım ve hizmetlerdir. Bu bakımdan sosyal güvenlik hizmetleri ele alınırken bu temel çerçeve gözetilerek sosyal sigorta ve sosyal yardım ve hizmetlerin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir.

3.2.1.2.2. 1923-1980 Döneminde Sosyal Sigorta Hizmetlerinin Görünümü

Cumhuriyet'in kuruluşundan evvel 1921 yılında, Zonguldak ve Ereğli Kömür Havzası'nda çalışan işçiler için hastalık, kaza ve ölüm hallerinde tazminat niteliğinde ödemeler yapılmasını öngören ve bu bağlamda İşçi Sigortaları Kurumu kuruluncaya kadar da işçilerin sosyal sigortası gibi işlev gören Amele Birliği'nin kurulmasını öngören çalışmalar olmuştur. Cumhuriyet kurulduktan sonra da çalışanlar için bir İşçi Sigortaları Kurumu kurulmasının 3008 sayılı İş Kanunu'nun 7. bölümünde bahsedildiği görülmektedir.[668]

1923-45 döneminde sosyal sigorta alanında en kapsamlı düzenlemeler memur çalışanlara yönelik yapılmıştır. Alper'in[669] ifade ettiği gibi, bu dönemde 1933 yılında "İstanbul Mahalli İdaresi"; 1934 yılında "Devlet Demir Yolları"; 1936 yılında " Gümrük Müdürlükleri"; 1937 yılında "Denizyolları"; 1938 yılında "Merkez Bankası" ve 1942 yılında KİT'lerde çaşılan memurlar için emeklilik sandıkları oluşturulmuştur.

[668] Alper, **Sosyal Güvenlik, a.g.e.,** s. 178; Yılmaz**, a.g.e.,** s. 95.
[669] Alper, **a.g.e**., s.179.

Sosyal sigorta ilk defa 1945 yılında "İşçi Sigortaları Kurumu" adıyla kurulmuş[670] ve 1964 yılında da "Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK)" şeklinde adı değiştirilmiştir. İşçi Sigortalar Kurumu ilk kurulduğunda; iş kazaları, meslek hastalıkları, ihtiyarlık, işten kalma ve hastalık risklerini sigortalatmayı öngörmüştür. Bu dönemde sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkan işsizlik için ön görülen işsizlik sigortası ülkemizde henüz mevcut değildir. Buna ek olarak, İşçi Sigortalar Kurumu kanunu kapsam bakımından bütün çalışanları kapsamamıştır. Söz konusu kanuna göre nüfusu 50 binden yukarı olan illerde 4 işçiden az, nüfusu 50 binden aşağı olan illerde ise 10 kişiden az işçi çalıştıran iş yerlerinde söz konusu kanun geçerli olmadığı gibi tarım işçileri, serbest meslek sahipleri, esnaf ve esnaf yanında çalışanlar, ev hizmetlerinde olanlar ve fikir işçileri de bu kanunun kapsamı dışında kalmıştır.[671]

Kamu çalışanlarına yönelik çok fazla emeklilik sandıklarının bulunması sistemin yönetiminde sıkıntılara neden olmuş ve tüm sandıkları birleştirmeyi amaçlayan, tüm kamu çalışanlarına da aynı zamanda sosyal güvenlik garantisi veren "Emekli Sandığı" uygulamasına 1.1.1950 tarihinden itibaren geçilmiştir. Kendi adına bağımsız çalışanların sosyal sigorta kapsamına alınması ise ancak 1971 yılında gerçekleşebilmiştir. 1479 sayılı Kanun ile 1971 yılında Bağ-Kur kurulmuştur. Bağ-Kur ile birlikte de Türk sosyal güvenlik sisteminin sosyal sigorta ayağının kurumsal yapısı büyük ölçüde tamamlanmıştır. Kurumsal yapının tamamlanmasına müteakiben sosyal sigortada kapsam bakımından gelişmeler başlamıştır[672]

Bu dönemde tamamlayıcı ve destekleyici sosyal sigorta kurumları olarak Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK), Amele Birliği, İlkokul Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı (İLKSAN) başta olmak üzere bazı holdinglerin yardımlaşma sandıkları ile özel hayat sigortaları kurulmuştur.

---

[670] Her ne kadar kurum 1945 yılında kurulmuş olsa da kurumun çalışması 1930 tarihli 3008 sayılı İş Kanunu'nda belirtilen ilkeler doğrultusunda yürütülmüştür. Bkz: DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.110.

[671] **A.e.,** s. 110.

[672] Alper, Değer, Sayan, **a.g.e.,** s. 51; Alper, Sosyal Güvenlik, **a.g.e.,** s. 179. Bu dönemde 1952 yılında, basın mesleğinde çalışanlar, 1955 yılında da gemilerde çalışan gemi adamları İşçi Sigortaları Kurumu kapsamına alınmıştır. Bu grupların sosyal sigorta kapsamına alınması ile beraber sosyal sigorta kapsamına alınmayan tarım sektöründe veya kırsal kesimde çalışanlar kalmıştır. Söz konusu grubun sigorta kapsamına alınması 1983 yılını bulmuştur. Bkz: DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı a.g.e**., s. 111; Yılmaz, **a.g.e**., s.95.

1961 yılında ücretli veya yevmiyeli çalışan 2,5 milyon işçinin (tarım işçileri hariç) sadece % 29'unun (725 bin) sigorta kapsamına alındığı belirtilmektedir. Ayrıca belirtilen yılda tarımda çalışan toplam işçi sayısı da 1 milyon civarındadır. Tarım işçileri de bu rakamlara dahil edildiğinde toplam işçilerin sadece % 20'sinin sigorta kapsamına alındığı belirtilmektedir.[673]

Aşağıdaki tablo 26'da sosyal sigorta kurumlarına göre nüfusun sigortalılık durumu verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi, 1950 yılında nüfusun toplam % 4'ü sigorta kapsamında iken bu oran 1980 yılında % 46,5 olmuştur. 1980 yılında emekli sandığının kapsadığı toplam nüfus 5.384.620, sosyal sigorta kurumunun kapsadığı toplam nüfus 10.674.172, bağ-kur'un kapsadığı toplam nüfus 4.540.317 ve özel sigorta veya sandıkların kapsadığı toplam nüfus ise 196.130 kişidir. Diğer taraftan 1980 yılında her bir kurumdaki aktif sigortalı sayısına bakıldığında; ES'daki toplam sigortalı sayısı 1.325.000; SSK'daki toplam sigortalı sayısı 2.204.807; Bağ-Kur'daki toplam sigortalı sayısı 1.100.000 ve özel sandıklardaki toplam sigortalı sayısının ise 77.737 kişi olduğu görülmektedir.

[673] DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e**., s. 111.

Tablo 26: Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus (1950-1980)

Kuruluşlar	1950	1965	1970	1975	1980
Emekli Sandığı Toplamı	**841.342**	**2.485.488**	**3.300.481**	**4.413.901**	**5.384.620**
Aktif Sigortalılar	199.825	548.383	823.829	1.092.000	1.325.000
Aylık Alanlar	9.302	96.286	180.895	340.699	454.016
Bağımlılar	632.215	1.840.819	2.295.757	2.981.202	3.605.604
Sosyal Sigortalar Kurumu Toplamı	**-**	**3.835.055**	**5.783.854**	**8.236.422**	**10.674.172**
Aktif Sigortalılar	-	895.802	1.313.500	1.823.338	2.204.807
İsteğe Bağlı Aktif S.	-	-	-	-	-
Tarımdaki Aktif S.	-	-	-	-	-
Aylık Alanlar	-	54.590	145.446	289.870	635.815
Bağımlılar	-	2.884.663	4.324.908	6.123.214	7.833.550
Bağ-Kur Toplamı	**-**	**-**	**-**	**3.270.570**	**4.540.317**
Aktif Sigortalılar	-	-	-	816.555	1.100.500
İsteğe Bağlı Aktif S.	-	-	-	-	-
Tarımdaki Aktif S.	-	-	-	-	-
Aylık Alanlar	-	-	-	4.350	138.317
Bağımlılar	-	-	-	2.449.665	3.301.500
Özel Sandıklar Toplamı	**-**	**48.280**	**84.490**	**115.872**	**196.130**
Aktif Sigortalılar	-	20.000	35.000	48.000	77.737
Aylık Alanlar	-	-	-	-	11.943
Bağımlılar	-	28.280	49.490	67.872	106.450
Genel Toplam	**841.342**	**6.368.822**	**9.168.825**	**16.036.765**	**20.795.239**
Aktif Sigortalılar	199.825	1.464.185	2.172.329	3.779.893	4.708.044
İsteğe Bağlı Aktif S.	-	-	-	-	-
Tarımdaki Aktif S.	-	-	-	-	-
Toplam Aktif S.	199.825	1.464.185	2.172.329	3.779.893	4.708.044
Aylık Alanlar	9.302	150.876	326.341	634.919	1.240.091
Bağımlılar	632.215	4.753.761	6.670.155	11.621.953	14.847.104
Sigortalı Nüfus Oranı (%)	**4,0**	**20,3**	**25,8**	**39,7**	**46,5**
Genel Nüfus Toplamı	**20.947.188**	**31.391.421**	**35.605.176**	**40.347.719**	**44.736.957**

Kaynakça: T.C. Kalkınma Bakanlığı, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler**, (Çevrimiçi), http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx, 12.12.2014.

1965 yılında sayıları 3.057.344 olan ücretli çalışanların 822.686'sı sigorta kapsamındadır. Emekli sandığı kapsamında ise 496.642 kişi bulunmaktadır. Öte yandan 1965 yılında toplam sigortalı sayısının toplam çalışma çağı nüfusuna oranı % 9,7'dir.[674]

1980 öncesi dönemde Türk sosyal sigorta sisteminin genel olarak kurumsal açıdan tamamlandığı söylenebilir. Ancak kapsam açıdan nüfusun yarısından daha az bir kısmının sosyal sigorta şemsiyesi altında olduğu görülmektedir. Tamamlayıcı ve destekleyici sigortaların sayıları azda olsa sosyal sigortalar sistemi içinde

[674] DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e.,** s. 211.

bulunduklarını ifade etmeliyiz. Sosyal sigortalar alanında işsizlik ve aile ödenekleri sigorta kolları dışında ÜÇÖ tarafından belirlenen 9 sosyal riskten[675] 7'sine karşı sosyal güvenlik garantisi sağladığını söyleyebiliriz.

3.2.1.2.3. 1923-1980 Döneminde Sosyal Yardım ve Hizmetlerin Görünümü

Cumhuriyetin ilk yıllarından çok partili döneme kadar geçen süre zarfında, sosyal yardım ile ilgili uygulamaların çok görülmediği ifade edilmektedir. Söz konusu dönemde genel itibariyle; sosyal güvenliğin kurumsallaşma eğiliminde olduğu, bazı kanuni düzenlemelerin yapıldığı, memurları kapsayan emekli sandıklarının kurulduğu, 1930 tarihli "Umumi Hıfzısıhha Kanunu" ile belirli sayıda işçi çalıştıran işletme sahiplerine hastalık, kaza ve analık hallerinde işçilere sağlık yardımları yapması konusunda yükümlülük getirildiği[676] ve son olarak 3008 sayılı İş Kanunu'nda dolaylı da olsa sosyal yardım ile ilgili bazı ifadelerin yer aldığı belirtilmektedir.[677]

Bir bakıma Cumhuriyet'in ilk yıllarında sosyal yardım ve hizmetler alanı daha çok geleneksel dayanışma modeli üzerinde ele alınmıştır. Bu dönemde, devletin sosyal yardım ve hizmetler sağlama görevi devlet sorumluluğundan uzaktır.[678] Daha açık bir ifade ile, bu dönemde hala bir tarım toplumu özelliği gösteren Türkiye'de şehirlerdeki muhtaç ve yoksullara yardım etme konusunda devletin herhangi bir sorumluluk aldığından söz etmek pek mümkün görünmemektedir.[679]

Çok partili dönemle beraber ulusal gelirdeki artış, kırdan kente göç ile aile yapısında meydana gelen çözülmeler neticesinde kırsal kesimdeki geniş aile tipine bağımlılığın

---

[675] ILO tarafından belirtilen riskler: Yaşlılık, malüllük, ölüm, iş kazaları, meslek hastalıkları, hastalık, analık, işsizlik ve aile ödenekleridir.
[676] Ahmet Makal, **Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963**, Ankara, İmge Yayınları, 2002, s. 388; Ahmet Makal, "Türkiye'de Tek Parti Döneminde Çalışma İlişkileri 1920-1946", **Çalışma İlişkileri Tarihi**, Ed. Ahmet Makal, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2658, 2012, s. 138.
[677] Faruk Taşçı, **Sosyal Politikalarda Can Simidi: Sosyal Yardım**, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, Haziran 2010, s. 102.
[678] Ayşe Buğra, "Türkiye'de Sağ ve Sosyal Politika", **Toplum ve Bilim**, Sayı 106, 2006, s. 65.
[679] Ayşe Buğra, **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.140.

azalması, Türkiye'nin dış dünyaya açılması, genel çalışma normları ile beraber sosyal güvenlik normlarının zorunlu hale gelmesi gibi içsel ve dışsal bir çok neden sosyal güvenliğin kurumsal düzeyde ele alınmasını zorunlu kılmıştır.[680]

Yasal düzenlemeler açısından, çok partili dönemin başında 1949 yılında 5387 sayılı " Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun" kabul edilmiştir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı bu kanun kapsamında çeşitli sorumluluklar almıştır. Bu kanun 1957 yılında 6972 sayılı Kanun ile değiştirilmiş ve yürürlükte kaldığı 1983 yılına kadar korumasız ve sosyal güvenceden yoksun olan çocuklara devlet tarafından sosyal yardım sağlamanın yasal temelini oluşturmuştur.[681] Öte yandan, 1961 Anayasası ile ilk defa devlete sosyal bir özellik yüklenmiş böylece "sosyal haklar" anayasal bir güvenceye kavuşmuştur.[682] Bu dönemde 1968 yılında İstiklal Madalyası almış (Gazilere) ve Kore Savaşı'na iştirak eden Tük vatandaşlarına ve 1976 yılında da 2022 sayılı Kanun ile 65 yaşını tamamlamış sosyal güvencesi olmayan muhtaç Türk vatandaşlarına aylık bağlanmıştır.[683]

Sosyal güvenlik normları ile beraber bu dönemde sosyal sigorta alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ancak prim esasına bağlı olan sosyal sigorta ile ilgili bir taraftan önemli gelişmeler meydana gelirken primsiz sosyal güvenlik sistemi olarak ifade edilen sosyal yardım ve hizmetler ile ilgili pek bir gelişmenin yaşanmadığı da ayrıca ifade edilmektedir. Örneğin Buğra[684] çok partili dönem sonrasında kentteki sosyal yardıma muhtaç olan yoksullara dönük herhangi bir uygulamanın olmadığından bahsetmektedir. Buğra'nın sosyal yardım ve hizmetlerin görünümü konusunda vurguladığı bu nokta Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planın'nda (1963-1967) da görülebilmektedir. Söz konusu planda sosyal yardımlardan hiç

---

[680] Ahmet Makal, "Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1960", **Çalışma İlişkileri Tarihi**, Ed. Ahmet Makal, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2658, 2012, s.180.

[681] Ethem Çengelci, "Türkiye'de Sosyal Yardımlar: Bir Model Geliştirme Denemesi" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi S.B.F., 1985, s. 79.

[682] Taşçı, **Sosyal Politikalarda Can Simidi, a.g.e**., s. 105.

[683] Kadir Arıcı, **Sosyal Güvenlik Dersleri**, Ankara, Sargın Ofset, 1999, s. 309-310; 20 Mayıs 2006 yılına kadar aylık bağlanma görevi Emekli Sandığı'na verilmiş, bu tarihten itibaren de yürürlüğe giren 5510 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile bu görev SGK'ya devredilmiştir.

[684] Buğra, Kapitalizm, Yoksulluk, **a.g.e.,** s. 172, Buğra ayrıca 1961 yılında kurulan Sosyal Hizmet Enstitüsü'nün görevleri arasında olan " yoksulluğun nedenlerini araştırmak" hususunda anlamlı çalışmalar üretemediğini vurgulamıştır. **A.g.e.**

bahsedilmemekte, sosyal hizmetlerin ise gönüllü kuruluşlarca işbirliği içinde yürütüleceği ifade edilmektedir.[685]

İkinci ve Üçüncü Kalkınma Planı'nda sosyal yardım ve hizmetlerden ayrıca bahsedilmektedir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1968-1972) "*Sosyal Güvenlik ve Sosyal Refah Hizmetleri"* başlıkları altında modernleşme ve sanayileşme neticesinde sosyal risk kapsamının genişlediği, bunun sadece sosyal sigorta aracı ile çözülemeyeceği; korunmaya muhtaç çocuklar, okuyan gençler, çalışan gençler, çalışanların eş ve çocukları, çalışamayacak durumda olanlar ve ihtiyarlar için sosyal sigortanın da tamamlayıcı niteliğinde olan sosyal yardımlar aracılığı ile sağlanacağı belirtilmektedir.[686]

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1973-1977) *"Sosyal Yardım ve Sosyal Refah Hizmetleri"* başlığı altında da sosyal yardım ve refah hizmetlerinin Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, İmar ve İskan, İçişleri ve Adalet Bakanlığı tarafından yürütüldüğü; ancak koordinasyonsuz olarak yürütüldüğü vurgulanmakta, bu amaçla "Sosyal Hizmetler Kurumunun" kurulacağı belirtilmektedir. Ayrıca, söz konusu bakanlıkların korunmaya muhtaç çocuklar, suçlu çocuklar, afetzedeler ve göçmenler ile ilgili hizmetleri yürüttüğü ve 1967 yılında Milli Eğitim ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıkları'nın toplam sosyal hizmet harcamalarının 36.5 milyon TL olduğu, bunun 1971 yılında da 82,6 milyon TL'ye çıktığı ve kapsanması gerekli nüfusun ihtiyaçlarının çok altında kaldığı belirtilmektedir. Son olarak, 11 ilde belediyelere ait yaşlı bakım yurtları, Çocuk Esirgeme Kurumu'na[687] ait 20 çocuk yuvası ve 58 ilde 84 yetiştirme yurdu, 5 ilde 10 gündüzlü bakımevi ve 4 ilde de küçük çocuklar için yardım müesseselerinin bulunduğu ifade edilmektedir.[688]

1980 öncesi sosyal yardım ve hizmetler alanına bakıldığında; genel olarak sosyal yardım ve hizmetlerin sadece korunmaya muhtaç çocuklar, suçlu çocuklar,

---

[685] DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e.,** s. 423.
[686] DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e.,** s. 229-231.
[687] Söz konusu kurum esasen ilk olarak 1921 yılında "Himaye-i Etfal Cemiyeti" olarak kurulmuştur. Çeşitli değişimler yaşamakla birlikte 1949 yılında çıkarılan Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun ve 1957 yılında değiştirilen aynı kanununa hizmet etmiştir.
[688] DPT, **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e.,** s. 807.

afetzedeler, göçmenler ve yaşlı bakımı kapsamına sahip olduğu görülmektedir. Bu dönemde sosyal yardım ve hizmetlerin kapsamı sosyal sigortaların kapsamından çok daha dardır. Genel olarak sosyal yardım ve hizmetlerin merkezi yönetim, gönüllü kuruluşlar ve belediyeler tarafından sağlandığı, planlı bir sosyal yardım ve hizmetler sisteminde olmadığı söylenebilir.

3.2.2. 1980-2000 Döneminde Sosyal Politikaların Görünümü

Bu bölümde 1980-2000 döneminde eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin görünümü ayrıntılı olarak ortaya konulacaktır.

3.2.2.1. 1980-2000 Döneminde Eğitim Hizmetlerinin Görünümü

1980-2000 döneminde okullaşma oranlarında artış devam etmiştir. Aşağıdaki tablo 27'de 1983-1996 döneminde brüt okullaşma oranlarını verilmektedir. Bu dönemde ilkokul düzeyinde brüt okullaşma oranları % 100'ü geçmiştir. Ancak 1996 yılında yeniden 100'e düşmüştür. Ortaokul düzeyinde brüt okullaşma oranı 1994 yılına kadar artmış bu tarihten sonra azaldığı görülmektedir. Yükseköğretimdeki brüt okullaşma oranı hala % 20'ler düzeyindedir.

Tablo 27: Brüt Okullaşma Oranları (%), (1983-1996)

	1983	**1986**	**1987**	**1988**	**1988**	**1994**	**1995**	**1996**
Okul Öncesi Eğitim						5,1	7,2	8,8
İlkokul	103,9	101,6	103,8	101,6	102,1	104,4	103,5	100,0
Ortaokul	46,6	52,5	55,2	58,8	58,8	65,6	65,2	64,3
Lise ve Dengi Okul	27,9	33,3	34,3	35,2	36,6	53,0	55,0	54,7
Yükseköğretim	8,0	11,3	11,7	12,8	14,5	22,1	22,4	23,2

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (Çevrimiçi), http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx, 23.04.3015.

Diğer taraftan her eğitim kademesindeki öğrenci sayısı ve öğretmen sayısının bu dönemde arttığı görülmektedir. Aşağıdaki tablo 28'de 1983-2000 yılları arasında eğitim kademesindeki öğrenci, öğretmen ve öğrenci/öğretmen oranları verilmektedir. Tabloya bakıldığında söz konusu dönemde ilkokulda bir öğretmen 30 öğrenci düşmektedir. Ortaokulda ise 1983 yılında bir öğretmene 40 öğrenci düşerken 2000

yılında bu oran 17' ye düşmüştür. Lise düzeyinde ise bir öğretmene düşen öğrenci sayısının arttığı görülmektedir.

Tablo 28: Eğitim Türlerine Göre Öğrenci, Öğretmen ve Öğrenci/Öğretmen Oranı 1983-2000

		1983	1990	1995	1997	2000
İlkokul	Öğrenci (Bin)	6.501	6.862	6.403	9.102	10.481
	Öğretmen	208.881	225.852	231.900	302.982	345.015
	Öğrenci /Öğretmen Oranı	31	30	28	30	30
Ortaokul*	Öğrenci (Bin)	1.633	2.382	2.645	2.130	2.362
	Öğretmen	41.169	46.620	70.661	140.619	139.969
	Öğrenci /Öğretmen Oranı	40	51	37	15	17
Genel Lise	Öğrenci (Bin)	530	799	1.201	1.166	1.487
	Öğretmen	46.075	63.858	71.105	68.853	71.502
	Öğrenci /Öğretmen Oranı	12	13	17	17	21
Mesleki ve Teknik Lise	Öğrenci (Bin)	378	627	962	964	875
	Öğretmen	37.639	48.917	74.136	71.766	68.467
	Öğrenci /Öğretmen Oranı	10	13	13	13	13

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (Çevrimiçi), http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx, 23.04.3015.
* 1997-1998 öğrenim yılından itibaren ilköğretim 8 yıla çıkarılmıştır.

Eğitim hizmetlerinde 1980 sonrasında neo-liberal politikaların etkisi görülmektedir. Özellikle neo-liberal ekonomi politikaların ön gördüğü kamu harcamaların kısılması tezinin bu dönemde karşılık bulduğu söylenebilir. 1981 yılında Gayri Safi Milli Hasıla'dan eğitime harcanan oran % 3,9 iken 1989 yılında ise % 3,7 olmuştur. Öte yandan özel sektör tarafından piyasada sağlanan eğitim hizmetlerinde de önemli bir artış görülmektedir. 1984-1985 öğretim yılında özel ilk okullarda okuyan toplam öğrenci sayısı 20 bin iken bu rakam 1988-1989 öğretim yılında 40 bin olmuştur.[689]

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda 1988-1989 yılları arasında ilk okullarda okuyan toplam öğrenci sayısının 7 milyon olduğu belirtilmektedir.[690] Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise toplam orta okullarda okuyan öğrenci sayılarının 1984-1985 eğitim ve öğretim yılında 1 milyon 750 bin, 1988-1989 eğitim ve öğretim yılında ise 2 milyon olacağı ifade edilmektedir.[691] Bu oranlardan hareketle,

[689] Fuat Ercan, "1980'lerde Eğitim Sisteminin Yeniden Yapılanması: Küreselleşme ve Neo-Liberalizm Eğitim Politikaları", **75 Yılda Eğitim**, Der. Fatma Gök, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.
[690] DPT, **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994**, Ankara, DPT Yayınları, 1990, s. 292.
[691] DPT, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989**, Ankara, DPT Yayınları, 1985, s. 142.

özel ilk okul düzeyinde okuyan öğrenci sayısının binde 6 civarında olduğu görülmektedir.

1990'lı yıllarda özel okulların sayısı sürekli artış göstermiştir. Bu artışla beraber özel okullarda okuyan öğrenci sayılarında da önemli artışlar yaşanmıştır. Aşağıdaki tablo 29'da 1990-2001 yılları arasında her bir eğitim kademesinde resmi ve özel okula giden toplam öğrenci sayıları ve toplam öğrenciler içinde özel okula giden öğrencilerin yüzdelik oranı verilmiştir.

Tablo 29: Devlet ve Özel Okullarına Giden Öğrenci Sayıları ve Özel Devlet Oranı (%), (1990-2001)

Eğitim Kademesi	Yıllar	Kamu	Özel	Özel/Devlet Oranı (%)
Okul Öncesi	1990/1991			
	1995/1996			
	2001/2002	238.240	18.152	7,62
İlköğretim	1990/1991	9.131.871	2.390	0,03
	1995/1996	8.926.569	3.516	0,04
	2001/2002	12.378.356	171.623	1,39
Genel Lise	1990/1991	762.420	36.938	4,84
	1995/1996	1.151.108	50.030	4,35
	2001/2002	1.418.325	72.051	5,08
M.Teknik Lise	1990/1991	625.648	1.626	0,26
	1995/1996	959.711	2.016	0,21
	2001/2002	820.810	1.085	0,13
Toplam	1990/1991	10.519.939	40.954	0,39
	1995/1996	11.037.388	55.562	0,50
	2001/2002	14.855.731	262.911	1,77

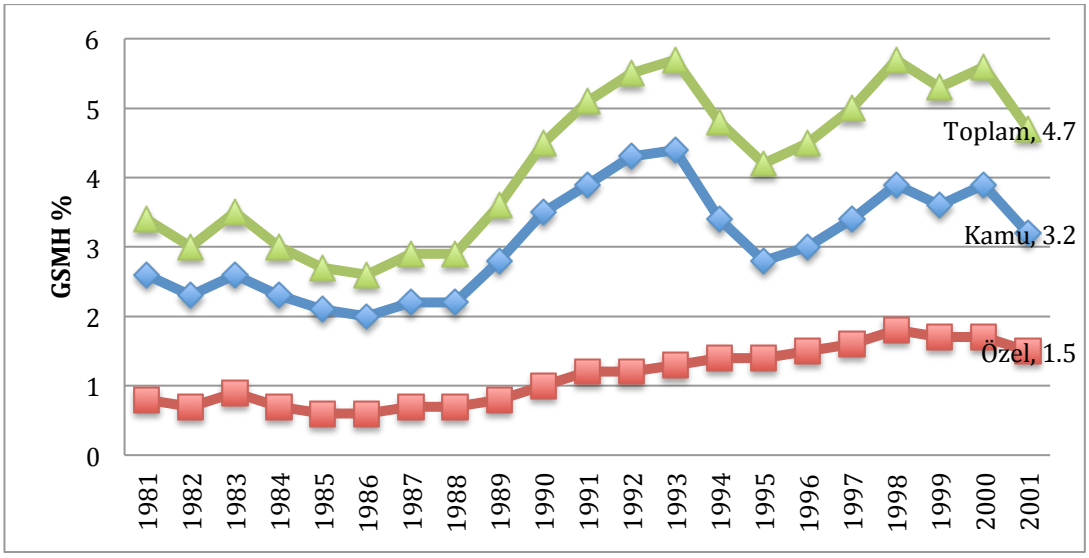
Kaynak: Birgül Subaşı ve Aysun Dinler, **Dünyada ve Türkiye'de Özel Okullar**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2003-2, s. 29.

Tabloda görüldüğü gibi 1990-1991 eğitim ve öğretim yılında resmi ilköğretim öğrencilerin sayısı 9.131.871'dir. Buna karşılık özel ilköğretimlerde okuyan öğrenci sayısı ise 2.390'dır. Bir başka deyişle özel ilköğretimlerde okuyan öğrenci sayısı resmi ilköğretimde okuyan öğrencilerin binde 3'üdür. 1995-1996 eğitim ve öğretim yılında bu oran binde 4, 2001-2002 eğitim ve öğretim yılında ise yüzde 1,39'a yükselmiştir. Öte yandan belirtilen yıllar için genel lise eğitim kademesine bakıldığında, 1990-1991 eğitim ve öğretim yılında % 4,8 olan özel/devlet oranı 2001-2002 eğitim ve öğretim yılında % 5,08'lere çıkmıştır.

Tabloya dikkatlice bakıldığında açıkça görülmektedir ki 1990-1991 eğitim ve öğretim yılında özel okul toplam öğrenci sayısının devlet toplam öğrenci sayısının % 0,3'tür. 1996-1997 eğitim ve öğretim yılında aradan geçen beş yılda bu oranda % 0,2 lik bir artış meydana gelerek % 0,5'e yükselmiştir. 2001 - 2002 eğitim ve öğretim yılında ise özel okula giden öğrenci sayısında bir önceki döneme göre % 373'lük bir artış meydana gelmiştir.

Öte yandan, 1983- 1988 yılları arasında GSMH'dan eğitime ayrılan oran Özal hükümetleri döneminde azalmış, 1990'lı yılların başında tekrar artmıştır. Ancak GSMH'dan eğitime ayrılan oran 1994-1996 yıllarında yeniden bir önceki yıla göre düşmüştür. Aşağıdaki tablodan da görüldüğü gibi 1997'den itibaren yeniden artış göstermesine rağmen 2001'deki ekonomik krizden dolayı eğitime ayrılan bütçenin yeniden azaldığı görülmektedir.

Şekil 2: Yıllara Göre GSMH'dan Eğitime Ayrılan Oran 1981-2001 (%)

Kaynak: Birgül Subaşı ve Aysun Dinler, **Dünyada ve Türkiye'de Özel Okullar**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2003-2, s. 32.

Genel olarak 1980-2001 döneminde eğitim hizmetlerine bakıldığında eğitim hizmetlerinde özel sektörün bir önceki döneme göre daha fazla rol aldığı görülmektedir. Bu artışın arkasında 1998 tarih ve 23334 sayılı resmi gazetede yayımlanan " *Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları*

*Hakkında Kararın Uygulanmasına Dair Tebliğ"*in etkili olduğu söylenebilir.[692] Öte yandan eğitim hizmetlerine genel bütçeden ayrılan oranla ilgili, yıllar itibarı ile veya hükümetlere göre değiştiği gözlemlenmektedir. Örneğin neo-liberal ideolojinin Türkiye'de temellerinin atıldığı 1980 sonrasında eğitim hizmetlerine ayrılan bütçenin azaldığı buna karşılık RP-DYP ve DYP-SHP hükümetleri döneminde ise GSMH'dan eğitime ayrılan bütçenin arttığı görülmektedir.

3.2.2.2. 1980-2000 Dönemi Sağlık Hizmetlerinin Görünümü

Bu dönemde liberal ekonomi politikaların ön gördüğü bazı değişimlerin sağlık hizmetleri alanında hükümetler nezdinde uygulanmaya başlandığı görülmektedir. Örneğin Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda "sağlık hizmetlerinin etkili, güvenilir, kolay erişilebilir, formaliteden uzak bir niteliğe kavuşturulacağı ve tüm ülkede dengeli bir şekilde yaygınlaştırılacağı", "koruyucu sağlık hizmetleri ile beraber tedavi edici sağlık hizmetlerinin de ele alınacağı bu çerçevede gerekli insan gücünün sağlanacağı" ve "özel sağlık kurumlarının teşvik edileceği bu kurumların sağladığı hizmete karşılık alacağı ücretin ise serbest bırakılacağı" belirtilmiştir.[693] Benzer amaçların Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da aynen ifade edildiği görülmektedir.[694] Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da "özel kesimin sağlık sektörü faaliyetlerinin özendirileceği" ifade edilmekle beraber "sağlık hizmetlerinin finansmanı, sunumu, personel politikası, yönetim yapısı, toplum sağlığının korunması konularını kapsayan yeni yasal düzenlemlerin yapılacağı, sosyal güvencesi olmayan vatandaşların sigortalanacağı uzun dönemde de *genel sağlık sigortası* sistemine geçileceği" belirtilmektedir.[695]

Gerçekten belirtilen dönem içerisinde gerek sağlık hizmeti sağlayan personelin sayısında ve gerekse de yataklı tedavi kurumlarının sayısında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda bir hekime düşen kişi sayısı azalmış, 1000 kişiye düşen yatak sayısında önemli pozitif gelişmeler yaşanmıştır.

---

[692] 1998 yılında bu yasa ile beraber özel okul için devlet tarafından verilen teşvik miktarı da artmıştır. Sırasıyla 1998'de 38 milyon TL, 1999'da 80 milyon TL, 2000 yılında da 177 milyon TL olmuştur. Geniş bilgi için bkz: Subaşı, Dinler, **a.g.e**., s. 25.
[693] DPT, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e.,** s. 154.
[694] DPT, **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e.,** s.290-291.
[695] DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000**, Ankara, DPT Yayınları, s. 46-47.

Tablo 30: Sağlık Hizmetleri Sağlayan Personel Sayıları, (1982-2000)

Sağlık Personeli	1982	1986	1994	2000
Toplam Hekim	30.956	37.142	65.832	85.117
Uzman Hekim	18.699	20.723	27.564	38.064
Pratisyen	12.257	16.419	38.268	47.053
Eczacı	11.428	12.866	18.366	23.266
Diş Hekimi	7.625	8.410	11.457	16.002
Hemşire	29.243	32.392	30.811	71.600
Sağlık Memuru	11.830	11.684	56.280	46.528
Ebe	13.454	19.127	35.604	41.590

Kaynak: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, **Tıbbi İstatistik Yıllıkları, 1982-1986;** T.C. Sağlık Bakanlığı**, Sağlık İstatistikleri 1995,1996, 1997, 1998, 1999, 2000 ve 2001'**den derlenerek hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tablo 30'da 1980 sonrasından 2000'e kadar olan dönemde sağlık alanındaki işgücünün yıllar bazındaki değişimi görünmektedir. Tabloda görüldüğü gibi sağlık hizmetleri sağlayan işgücü belirtilen dönemde önemli oranda artmıştır. 2000 yılında Türkiye'de toplam nüfusun 67 milyon 853 bin olduğu düşünüldüğünde, bir uzman hekime 1.783, bir pratisyen hekime de 1.442 kişi düşmektedir.

Aşağıdaki tablo 31'de ise 1987-2000 döneminde yataklı tedavi kurumlarının gelişimi verilmiştir. Tablo yakından incelendiğinde 1987 yılında 111 bin olan toplam yatak sayısının 1994 yılında 172 bine çıktığı görülmektedir. Tabloda en fazla dikkat çeken nokta, sağlık hizmeti sunumunda özel hastanelerin gelişim düzeyleridir. 1963 yılında toplam hastaneler içinde özel hastanelerin oranı % 8,5 iken[696] bu oranın özellikle kalkınma programlarında da belirtildiği üzere özel sektörün teşvik edilmesi veya özendirilmesi neticesinde 1987 yılında %12'ye, 1994 yılında % 14'e ve özellikle "sağlık reformunun" vurgulandığı Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın içinde de bir önceki döneme göre % 68 artarak 2000 yılında % 23 olmuştur. Ancak belirtmek gerekir ki özel hastanelerin bu sayısal artışları yatak kapasitesi bağlamında gerçekleşememiştir. Daha açık bir ifade ile, özel hastanler ayakta tedavi hizmetlerinde sağlamış oldukları bu gelişmeyi yataklı tedavi hizmetlerinde gerçekleştirememişlerdir. Tablodan da görüldüğü gibi ülkemizde 2000 yılında yataklı tedavilerin % 95'i devlet kurumları aracılığı ile sağlanmaktadır.

[696]Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, **Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, 1979-1981 a.g.e.,** s. 141.

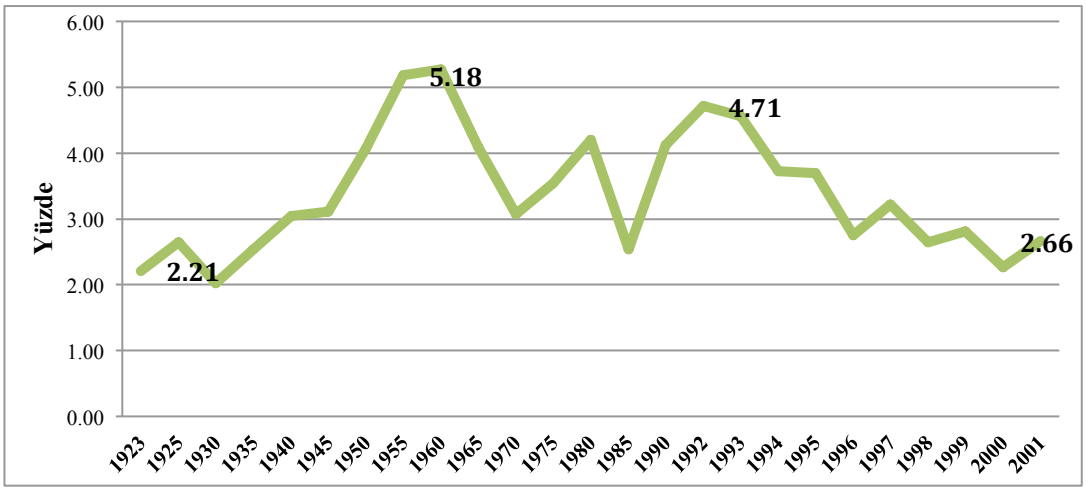
Tablo 31: Sağlık Hizmeti Sunan Yataklı Tedavi Kurumlarının Gelişimi 1987-2000

		1987	1994	2000
Hastane Sayısı	Kamu	660	880	992
	Özel	96	144	234
	Toplam	756	1.024	1.226
	Özel Hastanelerin Tüm Hastaneler İçindeki Oranı	*12,7*	*14,06*	*23,59*
Yatak Sayısı	Kamu	107.947	143.381	160.782
	Özel	3.188	7.184	11.667
	Toplam	111.135	150.565	172.449
	Özel Hastane Yatak Sayılarının Tüm Hastaneler İçindeki Oranı	*2,87*	*4,77*	*6,77*

Kaynak: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, **Tıbbi İstatistik Yıllıkları, 1987-1994**; T.C. Sağlık Bakanlığı, **Sağlık İstatistikleri 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000 ve 2001**'den derlenerek hazırlanmıştır.

1980-2000 döneminde devlet bütçesinden sağlığa ayrılan oranda da önemli değişimler yaşanmıştır. Aşağıdaki şekil 3'te görüldüğü gibi 1980 yılında devlet bütçesinden sağlığa ayrılan oran % 4,1 iken 1985 yılında % 2,55'e düşmüştür. 1990-1994 yılları arasında yeniden % 3'ün üzerine çıkan bu oran 1994 krizi ile bir kez daha % 3'ün altına düşmüş ve 2001 yılına dek % 3 seviyesinin altında seyretmiştir.

Şekil 3: Yıllar Bazında Devlet Bütçesinden Sağlığa Ayrılan Oran (%), (1923-2001)

Kaynak: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, **Tıbbi İstatistik Yıllıkları**, T.C. Sağlık Bakanlığı, **Sağlık İstatistikleri**'nden derlenerek hazırlanmıştır.

Burada vurgulamak gerekir ki, söz konusu harcamalar sadece kamu tarafından yapılan harcamaları ifade etmektedir. Kamu harcamaları dışında özel sektörün de sağlık harcamaları bulunmaktadır. Özel sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki oranı 1998 yılında % 28 civarındadır. Bu bir anlamda,

Türkiye'de sağlığa ayrılan toplam bütçenin % 72'sinin kamuya ait olduğunu göstermektedir.[697] Genel anlamda özel sektörün toplam sağlık harcamaları içindeki % 28'lik oranı GSYİH içinde % 1'lik bir paya denk gelmektedir. Sağlık Bakanlığı'nın 2008 Sağlık İstatistikleri verilerine göre de 1999 ve 2000 yılında özel sağlık harcamaların GSYİH içindeki payı % 1,8 olduğu ifade edilmektedir.[698]

1980-2000 döneminde sağlık hizmetlerinin sunumu karmaşık bir yapıdadır. Sağlık hizmetlerini sağlayan üç tane ana kamu hizmet sunucusu bulunmaktadır: Sağlık Bakanlığı, Sosyal Sigortalar Kurumu ve üniversiteler. Bu dönemde Sağlık Bakanlığı koruyucu sağlık hizmetlerinin tek sağlayıcısıdır. Tedavi edici sağlık hizmetlerini ise kendisine bağlı hastaneler aracılığıyla sağlamaktadır. Yine benzer şekilde SSK ve üniversiteler kendisine bağlı hastaneler aracılığıyla sağlık hizmeti sunmaktadır. Bu dönemde özel hastaneler de kamunun sağladığı bu üç sunucu dışında dördüncü bir sunucu olarak sağlık hizmeti sağlamaktadır.

3.2.2.2.1. 1980-2000 Döneminde Sosyal Güvenlik Hizmetlerinin Görünümü

Bu bölümde 1980-2000 yılları arasında eğitim, sağlık, sosyal sigorta, sosyal yardım ve hizmetlerin genel görünümü ortaya konulacaktır.

3.2.2.2.2. 1980-2000 Döneminde Sosyal Sigorta Hizmetlerinin Görünümü

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda " toplumun bütün grupların, sanayi, hizmetler ve tarım sektöründe ve her yaşı kapsıyacak bir sisteme geçilmesi, sosyal sigorta alanlarının genişletilmesi bu çerçevede işsizlik sigortasının da kurulması" hedeflenmiştir.[699]

Bu dönemde sosyal sigorta kurumlarının kapsamı genişlemiştir. Tarım sektöründe ve kırsal kesminde çalışanlar da 1983 yılında çıkartılan 2925 sayılı " Tarım İşçileri

[697] OECD, **Health at a Glance**, Paris, OECD Publishing, 2001, p. 45.
[698] T.C. Sağlık Bakanlığı, **Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2008**, Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı Hıfzıssıhha Merkezi Müdürlüğü, 2010, s. 123.
[699] DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e.,** s. 210.

Sosyal Sigortalar Kanunu" (ücretliler) ve " Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu (kendi adına çalışanlar) kanunlar çerçevesinde sosyal sigorta şemsiyesi altına alınmıştır.[700]

1980'lı yılların başında emeklilik programlarının olgunlaşması, demografik yapıdaki değişim (nüfusun yaşlanması, nüfus artış hızının düşmesi), sağlık hizmetlerinde maliyet artışı, kalıcı işsizlik ve yüksek düzeyde sosyal yardımlar; sosyal güvenlik harcamalarındaki artışların nedenleri olarak ifade edilmiş ve sanayi ötesi toplumun soyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği ile ilgili tartışmalar başlamıştır. 1990'lı yılların başlarında da Dünya Bankası ve IMF'in raporlarında özellikle demografik değişimin sosyal güvenlik sitemi üzerindeki etkileri vurgulanmış ve sistemin sürdürülebilirliği ile ilgili çeşitli öneriler dile getirilmiştir. Bu dönemde ILO tarafından hazırlanan rapor Türk sosyal güvenlik sisteminin yeniden yapılandırılmasında etkili olmuştur.[701]

Bu dönemde sosyal güvenliğin problemleri kalkınma planlarında dönem dönem ifade edilmektedir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda erken emeklilik uygulamalarına son verileceği,[702] Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda genel olarak sigorta kapsamının artırılacağı[703], Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda[704] ise sosyal sigortanın tüm nüfusa yayılacağı, aktif pasif dengesinin sağlanacağı (aktüeryal denge) ve sosyal sigorta kurumlarının tek çatı altında toplanmasının sağlanacağı belirtilerek bir bakıma bu dönemde Türk sosyal güvenlik sistemindeki problemleri resmedilmektedir.

Aşağıdaki tablo 32'de 1985-2000 döneminde sosyal sigorta kurumlarının kapsadığı nüfus miktarları ve nüfusun toplam sigortalılık oranları verilmektedir. Tabloda sosyal sigorta sisteminin nüfusun önemli bir kısmınını kapsadığı görülmektedir (1985 yılında toplam nüfusun sigortalılık oranı % 55 iken 2000 yılında % 68,5'lar düzeyine çıkmıştır). Tabloya yakından bakıldığında Emekli Sandığı, SSK ve Bağ-Kur'daki

[700] Yılmaz**, a.g.e.,** s. 195.
[701] Yusuf Alper, "Sosyal Güvenlik Reformu ve Finansmanla İlgili Beklentiler", **Sosyal Güvenlik Dergisi,** 2011/1, s. 9-13; Alper, Değer, Sayan, **a.g.e.,** s. 52.
[702] Emeklilik yaşı erkekler için 55 kadınlar için ise 50 olarak belirleneceği vurgulanmaktadır. Bkz.DPT, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,a.g.e.,** s. 154.
[703] DPT, **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e.,** s. 304-305.
[704] DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e.,** s. 111-112.

toplam aktif iştirakçi sayısının 2000 yılında, 1995 yılına göre %16'lık artışla 11 milyon 679 bin 740 kişi olduğu görülmektedir. İştirakçilerin % 54'ü SSK'ya, % 16,5'i Emekli Sandığı'na, % 28,3'ü Bağ-Kur'a ve % 1'i de özel sandıklara tabi çalışanlardan oluştuğu görülmektedir. Diğer taraftan söz konusu kuruluşlardan yaşlılık, malüllük, dul ve yetim aylığı alanların sayısı 2000 yılında toplam 5 milyon 973 bin 646 kişi olduğu görülmektedir.

Tablo 32: Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus ve Aktüeryal Denge 1985-2000

KURULUŞLAR	**1985**	**1990**	**1995**	**2000**
SOSYAL SİGORTALAR KURUMU TOPLAMI	13.576.258	19.487.970	28.523.960	22.741.166
Aktif Sigortalılar	2.607.865	3.286.929	4.208.761	5.283.234
İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	-	300.000	980.841	843.957
Tarımdaki Aktif Sigortalılar	18.300	74.407	253.463	184.675
Aylık Alanlar	1.070.681	1.596.634	2.337.755	3.339.327
Bağımlılar	9.879.412	14.230.000	20.743.140	13.089.973
Aktif/Pasif Oranı		**2,29**	**2,33**	**1,89**
BAĞ-KUR TOPLAMI	8.000.756	11.332.686	11.832.714	13.687.447
Aktif Sigortalılar	1.681.747	1.967.379	1.791.246	2.220.014
İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	-	106.019	78.973	216.532
Tarımdaki Aktif Sigortalılar	244.818	752.075	799.132	876.148
Aylık Alanlar	294.496	595.889	880.820	1.277.444
Bağımlılar	5.779.695	7.911.324	8.282.543	9.097.309
Aktif/Pasif Oranı		**9,59**	**4,48**	**3,76**
EMEKLİ SANDIĞI TOPLAMI	5.795.647	6.445.900	7.185.004	7.372.907
Aktif Sigortalılar	1.400.000	1.560.000	1.880.403	1.936.695
Aylık Alanlar	597.207	706.202	952.360	1.296.935
Bağımlılar	3.798.440	4.179.698	4.352.241	4.139.277
Aktif/Pasif Oranı	**2,34**	**2,21**	**1,97**	**1,49**
ÖZEL SANDIKLAR TOPLAMI	288.977	312.186	291.247	306.766
Aktif Sigortalılar	76.778	84.072	70.854	118.485
Aylık Alanlar	21.230	32.409	51.948	59.940
Bağımlılar	190.969	195.705	168.445	128.341
Aktif/Pasif Oranı		**3,62**	**2,59**	**1,36**
GENEL TOPLAM	27.661.638	37.578.742	47.832.925	44.108.286
Aktif Sigortalılar	5.766.390	6.898.380	7.951.264	9.558.428
İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	-	406.019	1.059.814	1.060.489
Tarımdaki Aktif Sigortalılar	263.118	826.482	1.052.595	1.060.823
Toplam Aktif Sigortalılar	6.029.508	8.130.881	10.063.673	11.679.740
Aylık Alanlar	1.983.614	2.931.134	4.222.883	5.973.646
Bağımlılar	19.648.516	26.516.727	33.546.369	26.454.900
Aktif/Pasif Oranı	**3,04**	**2,77**	**2,38**	**1,96**
SİGORTALI NÜFUS ORANI (Yüzde)	**54,6**	**66,3**	**76,8**	**68,2**
GENEL NÜFUS TOPLAMI	50.664.458	56.709.000	62.304.000	64.695.517

Kaynakça: T.C. Kalkınma Bakanlığı, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler** (Çevrimiçi), http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx 17.12.2014.

Öte yandan, tabloda 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da özellikle vurgulanan aktüeryal dengenin yıllar bazında bozulduğu görülmektedir. Uluslararası standartlara göre 4 çalışana 1 emekli düşmesi gereken aktüeryal denge Türkiye'de 1985 yılında 3 çalışana 1 emekli, 1990 yılında 2,77 çalışana 1 emekli, 1995 yılında 2,38 çalışana 1 emekli ve 2000 yılında ise 1,96 çalışana 1 emekli düşmektedir. Bu oranlar Türk sosyal güvenlik sisteminin bütçe açıklarının arttığını da göstermektedir. Sosyal Güvenlik Temel Göstergeler Raporu'na göre 2000 yılında Sosyal Güvenlik Kurumu'nun tüm sosyal kurumlar için bütçe açığı 2 milyar 411 milyon 206 bin TL'dir.[705]

Aşağıdaki tablo 33'te 2000 yılında devlet katkısı hariç prim gelirleri ve emeklilik giderleri, bütçe transferlerinin GSYİH'na oranı verilmektedir. Tabloda görüldüğü gibi gelir-gider açığı en fazla olan sosyal sigorta kurumu Emekli Sandığı'dır. Emekli Sandığı'ndan sonra gelir-gider açığı en fazla olan Bağ-Kur gelmektedir. Belirtilen yılda kamu bütçesinden sosyal sigorta sistemine yapılan transferler GSYİH'nin % 1,94'ü dür.

Tablo 33: Prim Gelirleri ve Emekli Aylığı Ödemeleri (2000)

	Gelir/TL	**Gider/TL**	**Gelir/Gider Oranı**
SSK	4.221.000	3.574.600	1,2
Bağ-Kur	697.348	846.100	0,8
ES	1.657.000	2.336.000	0,7
Toplam	6.575.348	6.756.700	0,97
Toplam Gelirlerin Giderleri Karşılama Oranı			78,1
Bütçe Transferlerinin GSYİH'ye Oranı			**1,94***

Kaynak:T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), **Aylık Temel Göstergele**r, Mayıs 2013
***** Alper, Değer, Sayan, **a.g.e.,** s. 64.

1980-2000 döneminde sosyal sigorta sitemiyle ilgili bahsedilmesi gereken bir diğer nokta emeklilik yaşıdır. Aşağıdaki tablo 34'de bu dönemde kadın ve erkekler için emeklilik yaş koşulu, sigortalılık süresi ve ödenmesi gereken prim gün sayısı verilmektedir. Tabloda görüldüğü gibi 1985 yılında kadınlar için emeklilik yaşı 41 iken, 1990 yılında 46 ve 1999 yılında ise 56 yaşına yükseltilmiştir. Aynı yıllarda erkekler için emekli olmanın yaş koşulu sırasıyla 48, 52 ve 58'dir. Diğer taraftan

[705] Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), **Aylık Temel Göstergeler Mayıs 2013.**

belirtilen yıllar arasında emeklilik için ödenmesi gereken prim gün sayısının da arttığı görülmektedir.

Tablo 34: Cinsiyete Göre Emeklilik Yaşı ve Prim Gün Sayısı (1985-1999)

Sigorta Başlangıcı	Kadın		
	Sigortalılık Süresi (Yıl)	Prim Gün Sayısı	Yaş Koşulu
24.05.1984 - 23.05.1985	20	5.000	41
24.05.1989 - 23.05.1990	20	5.375	46
24.05.1994- 23.05.1995	20	5.750	51
24.05.1999 - 08.09.1999	20	5.975	56
	Erkek		
24.11.1983 - 23.05.1985	25	5.225	48
24.11.1989 - 23.05.1991	25	5.525	52
24.05.1994- 23.11.1995	25	5.750	55
24.11.1998 - 08.09.1999	25	5.975	58

Kaynak: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ**), Yaşlılık Sigortasından Sağlanan Yardımlar** (Çevrimiçi) http://www.turkis.org.tr/YASLILIK-SIGORTASINDAN-SAGLANAN-YARDIMLAR-d82, Erişim 17.02.2015.

Son olarak sosyal sigortalar ile ilgili, 12 Temuz 1999'da 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu yasalaşmıştır. Bu yasayla beraber sosyal sigorta sisteminde, aile ödenekleri dışında tüm sigorta kolları Türkiye'de kurulmuştur.

3.2.2.2.3. 1980-2000 Döneminde Sosyal Yardım ve Hizmetlerin Görünümü

1980 - 2000 döneminde sosyal yardım ve hizmetlerin görünümüne değinmeden önce 1980 öncesi sosyal yardım ve hizmetlerin genel görünümünün bilinmesinde fayda mülahaza ediyoruz. 1980-2000 döneminde sosyal yardım ve hizmetlerin genel görünümünü incelerken bunların bir önceki dönemde sosyal yardım ve hizmetlerin genel yapısından (sosyal yardım ve hizmetler harcamalarının, sağlayıcı kurumlarının, kapsamının yapısı) ne kadar ayrıştığı büyük önem arz etmektedir. 1980 öncesi dönemde sosyal yardım ve hizmetlerin genel görünümüne bakıldığında; sosyal yardım ve hizmetlerin parçalı bir yapıda olduğu, ihtiyaç sahibi insanların çok az bir kısmını kapsadığını, merkeziyetçi yapıdan çok gönüllü kuruluşlar ile ortak işbirliği temeline dayandığı ve genel bütçeden yapılan harcamaların da çok az olduğu söylenebilir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda[706] (1985-1989) da sosyal yardım ve hizmetlerin "*Sosyal Hizmetler, Yardımlar ve Sosyal Refah*" şeklinde tekrar 1980 öncesi dönemdeki kalkınma planlarında olduğu gibi ayrı bir başlık altında ele alındığı görülmektedir. Söz konusu Plan'da sosyal yardım ve hizmetlerin; *"kapsamının genişletileceği*", "*gönüllülük ilkesine göre işlediğinden azami seviyede gönüllülük ilkesinin teşvik edileceği", "sadece muhtaçlara götürülen faaliyetler olmayıp, artan refahın dağılımında bir araç olarak kullanılabilmesi amacıyla gerekli düzenlemelerin yapılacağı*" belirtilerek 1980 öncesi dönemde gönüllülük prensibi etrafında ve sadece muhtaçlık yapılan bu faaliyetlerin artık farklı bir perspektifle ele alınacağı vurgulanmaktadır.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda[707] (1990-1994) bu perspektifin daha da netleştiği görülmektedir. "Sosyal Hizmetler ve Yardımlar" başlığı altında sosyal yardım ve hizmetlerin; "aile birimi esasına göre yapılacağı, sosyal yardım ve hizmetlerin düzenlenmesinde mahalli yöneticilerin daha fazla rol alacağı" belirtilerek aslında Beşinci Kalkınma Planı'nda belirtilen söz konusu yeni perspektifin yerel yönetimler olduğu ifade edilmektedir. Plan'da ayrıca, sosyal yardım ve hizmetlerin " korunmaya muhtaç çocuk, sakat ve yaşlılara öncelik olarak yapılacağı, bu grupların dışında kreş, gündüz bakım evi, çocuk yuvaları, huzur evleri ve benzeri sosyal yardım ve hizmet kurumlarının yapımında vakıflar ve özel kesim girişimlerinin teşvik edileceği vurgulanmaktadır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda[708] (1996-2000) ise, sosyal yardım ve hizmetler "Sosyal Güvenlik Reformu" başlığı altında ele alınmıştır. Söz konusu planda ülkemizdeki sosyal yardım ve hizmetlerin dağınık ve yetersiz olduğu vurgulanmakta bu çerçevede;

- sosyal güvenlik sisteminin tüm nüfusu kapsayacak şekilde yaygınlaştırılacağı bu çerçevede sosyal sigortanın, nüfusun % 92,6'sını kapsayacağı geri kalan kısımının da sosyal yardım ve

[706] DPT, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e**, s. 155-156.
[707] DPT, **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e.,** s. 305-36.
[708] DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e.**, s. 111-115.

hizmetlerin artırılması sonucunda sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınacağı belirtilmektedir.

- sosyal güvenlik sistemindeki sosyal sigorta kurumlarının tek çatı altında toplanacağı ve bu yapılanmada sosyal yardım ve hizmetlere yer verileceği, ayrıca her üç kurumun (sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetler) temel esaslarını belirleyecek Sosyal Güvenlik Temel Yasası'nın çıkarılacağı ifade edilmektedir. (bu madde ilk defa sosyal yardım ve hizmetlerin sosyal güvenlik kurumları olarak ele alındığını göstermektedir.)
- sosyal güvenlik kurumlarının teşkilat yapılarının merkeziyetçi bir yapıdan uzaklaştırılacağı, bu çerçevede yerinden yönetim anlayışına geçileceği (yerel yönetim) ve sosyal güvenlik kurumlarının tüm birimlerinde on-line bilgisayar sistemine geçileceği vurgulanmıştır.
- özürlü [709], yaşlı özel ilgiye muhtaç ve diğer risk grubundaki hizmetlerden sorumlu Sosyal Yardım ve Hizmet Kurumu oluşturulacağı ve ayrıca gönüllü kuruluşların sosyal yardım ve hizmet faaliyetlerinin destekleneceği bunların yanında özel sektörün de teşvik edileceği belirtilmektedir.

Söz konusu döneme yasal açıdan bakıldığında; başta 1982 Anayasası'nın 2., 60. ve 61. maddelerinin doğrudan, 5., 17., 41., 42., 57.ve 58. maddelerinin de dolaylı açıdan sosyal yardım ve hizmetler için önemli bir yasal temel oluşturduğu söylenebilir.[710] Ayrıca "sosyal güvenlik kurumundan aylık almayan vatandaşlar dışında küçük bir yardım ve eğitim-öğretim sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişileri" kapsayan 1986 tarihli 3294 sayılı "Sosyal

[709] Kalkınma planlarına bakıldığında genel anlamda "özürlü" kavramının ilk defa Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kullanıldığı görülmektedir. "Özürlü" kavramının kimleri kapsadığı da 1997 tarihli Resmi Gazete 'de netlik kazanmıştır. Buna göre "özürlü", doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle normal yaşamın gereklerine uymama durumunda olan korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyacı olan kişi olarak tanımlanmaktadır. Geniş bilgi için bkz: Sedat Murat, "Genel Olarak Özürlülere Yönelik Çalışmalar ve İSMEK Örneği, **Sosyal Siyaset Konferansları,** Sayı 59, 2009, s. 35.

[710] T.C. Başbakanlık, Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, Mevzuat Bilgi Sistemi, T.C. Anayasası, (Çevrimiçi), http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2709&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0 , 23.02.2015.

Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu" çıkartılmıştır. Bu kanunun 7. maddesinde de her il ve ilçede sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının kurulması ön görülmüş böylece ilgili kalkınma planında da vurgulandığı gibi sosyal yardım ve hizmetlerin yerelde yerel yöneticilerce yapılmasının önü açılmıştır. Öte yandan, bu dönemde 1992 tarihli 3816 sayılı "Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun", 1982 tarihli 2684 sayılı "İlköğretim ve Ortaöğretimde Parasız Yatılı veya Burslu Öğrenci Okutma ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin Kanun" ve 1984 tarihli 227 sayılı "Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" çıkarılmıştır.[711]

Hangi tür sosyal hizmetin mevcut olduğu ve bu hizmetlerin hangi kurumlar tarafından yürütüldüğü ve sosyal yardım sağlayan kurumlar, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Sosyal Hizmetler ve Sosyal Yardım Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda[712] açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Aşağıdaki tablo 35'te ilgili raporda belirtilen sosyal yardım ve hizmetler ve bunları yürüten kurumlar verilmiştir. Tablo yakından incelendiğinde sosyal yardım ve hizmetlerin parçalı bir yapıda olduğu görülmektedir. Tabloda Emekli Sandığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Kredi Yurtlar Kurumu, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, Belediye ve İl Özel İdareleri ve çeşitli dernek ve vakıfların sosyal hizmet ve yardımları yürüttüğü görülmektedir.

[711] Söz konusu dönemdeki hukuki düzenlemeler hakkında geniş bilgi için bkz: T.C. Başbakanlık, Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, Mevzuat Bilgi Sistemi, (Çevrimiçi), http://www.mevzuat.gov.tr/Kanunlar.aspx, 23.02.2015 ; Hacımahmutoğlu, **a.g.e**., s. 86-90.
[712] DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Sosyal Hizmetler ve Sosyal Yardım, a.g.e.,** s. 55-63.

Tablo 35: Sosyal Yardım ve Hizmetleri Yürüten Kurumlar -1999

Sosyal Hizmetin Türü	**Hizmeti Yürüten Kurumlar**
Aile hizmetleri: Toplum Merkezleri	SHÇEK, Bazı Dernekler ve Vakıflar
Yoksullara yönelik sosyal hizmetler: Sosyal yardım karakteri taşıyan hizmetleri kapsamaktadır.	Emekli Sandığı, SYDTF, SHÇEK Genel M.,Belediyeler, Dernekler ve Vakıflar
Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmetler: Korunmaya yönelik muhtaç çocuklar, Kurum Bakım, Koruyucu aile hizmetleri, evlat edindirme hizmetleri, ayni ve nakdi yardımlar, çocuk istismarı ve ihmali, uçurtmayı vurmasınlar projesi, sevgi zinciri, işe yerleştirilme ve gençlik evleri, sokak çocukları, gündüz bakım evleri, erken çocukluk gelişimi destekleme çalışmaları	SHÇEK Genel Müdürlüğü,
Gençlik hizmetleri	MEB, Sağlık B., Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, İş ve İşçi Bulma Kurulu Genel Müdürlüğü, SHÇEK, Kredi Yurtlar Kurumu
Yaşlılara yönelik sosyal hizmetler	SHÇEK Genel Müdürlüğü, belediyeler, dernekler, vakıflar
Özürlülere yönelik sosyal hizmetler	SHÇEK Genel Müdürlüğü,
Sağlığa ilişkin sosyal hizmetler (Kronik hastalık, ağır ruhsal hastalara bakım ve destek hizmetlerini kapsamaktadır.	Sağlık B, SHÇEK Genel M.
Suçlulara yönelik sosyal hizmetler	Adalet Bakanlığı
Göçmenlere yönelik sosyal hizmetler	İçişleri Bakanlığı
Doğal afetler	SHÇEK Genel M., diğer kamu kuruluşlar

Kaynak: DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Sosyal Hizmetler ve Sosyal Yardım Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT Yayınları, 2001.

1980-2000 döneminde kamunun sosyal yardım ve hizmetlere ayırdığı bütçe sosyal sigorta kurumuna ayrılan bütçeye göre daha az olduğu ifade edilmekle[713] beraber, söz konusu dönemde özellikle Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ve diğer sosyal yardım ve hizmet

[713] Musa İkizoğlu, "Türkiye'de Yoksulluk ve Sosyal Yardım Uygulamalarının Bugünkü Durumu," **İnsani Gelişme ve Sosyal Hizmet; Prof.Dr. Nesrin Koşar'a Armağan**, Haz. Kasım Karataş ve Çiğdem Arıkan, Ankara, Hacattepe Üniversitesi, 2001, s. 165.

kurumlarının bütçelerinin sürekli arttığı ifade edilmektedir.[714] Öte yandan, bazı yazarlar da söz konusu dönemde sosyal yardım ve hizmetler harcamalarının dalgalı bir yapıda olduğunu ifade etmektedir.[715]

Aşağıdaki tablo 36'da 2000 yılında devlet bütçesinden sosyal yardım niteliğindeki transferlerin yüzdelik oranı verilmektedir. Tablo yakından incelendiğinde 2000 yılında sosyal yardım niteliğindeki transferlerin bir önceki yıla göre bazı kurumlarda azaldığı, buna karşılık bazı kurumlarda da arttığı görülmektedir. Tabloda dikkat çeken bir diğer nokta, yıllara göre sosyal yardım sağlayan kurumların üstlendikleri rollerin de değişmesidir. Tablodan da görüldüğü gibi Türkiye'de 2000 yılında devlet bütçesinden Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Emekli Sandığı, Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumları'na yapılan transferlerin bir önceki yıla göre düştüğü görülmektedir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu'nun oranın da önemli bir artış görülmektedir.

Tablo 36: Sosyal Yardım Sağlayan Kurumlara Ayrılan Kaynaklar ve Devlet Bütçesinden Sosyal Yardım Niteliğindeki Transferler (1999-2000)

Sosyal Yardım ve Hizmet Kurumları	**1999**	**2000**
SYDTF	20,6	28,9
Sağlık Bakanlığı (Yeşil Kart)	16,8	14,9
MEB	33,9	31,4
Emekli Sandığı (65 Aylıkları)	17,3	14,3
SHÇEK	6,6	5,7
Vakıflar Genel M.	-	0,9
Maliye Bakanlığı	4,5	3,6
Genel Toplam	100	100

Kaynak: Nadir Özbek, **Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar**, İstanbul: Tarih Vakfı / Emeklilik Gözetim Merkezi, 2006, s. 365.

Genel olarak 1980-2000 döneminde sosyal yardım ve hizmetlerin görünümüne bakıldığında; sosyal yardım ve hizmetlerin parçalı bir yapıda olduğu kapsamının genişletilmesine yönelik yasal düzenlemelerin yapıldığı, mahalli idarecilerin sosyal yardım ve hizmet sağlama kapasitelerinin artırıldığı, gönüllü ve özel kuruluşlar da teşvik edilmiştir. Söz konusu dönemde kamu kuruluşlarınca yürütülen sosyal yardım ve hizmetlerin kapsamı yoksul ve muhtaç durumundaki kişiler dikkate alındığında

[714] Süleyman Özdemir, "Başlangıcından Günümüze Refah Devletlerinde Sosyal Harcamaların Analizi,"**Sosyal Siyaset Konferansları,** Sayı 50, 2005, s. 168.
[715] Taşçı, **Sosyal Politikalarda Can Simidi, a.g.e.,** s. 109.

çok sınırlı kalmıştır. Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar'ın (KGK) etki alanı kamu ile mukayese edildiğinde daha da sınırlı kalmıştır.[716]

3.2.3. 2000 Sonrası Dönemde Sosyal Politikaların Görünümü

Bu bölümde 2000 sonrası dönemde eğitim, sağlık, sosyal sigorta, sosyal yardım ve hizmetlerin genel görünümü ortaya konulacaktır.

3.2.3.1. 2000 Sonrası Dönemde Eğitim Hizmetlerinin Görünümü

2002 sonrası dönem Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetlerinin olduğu dönemdir. Bu bakımdan daha önce de ifade edildiği gibi partilerin siyasi kimlikleri, eğitim politikalarına bakışı ve eğitimde özel sektöre karşı bakışları bu çalışmanın dışında tutulmuştur. Bunun yerine diğer bölümlerde de yapıldığı gibi eğitim hizmetlerinin hangi oranda devlet tarafından sağlandığını (GSMH'dan eğitime ayrılan bütçe), söz konusu dönemde özel okullarda okuyan toplam öğrencilerin devlet okullarında okuyan öğrencilere oranı vb. gibi değikenler ele alınacaktır.

2000 sonrası dönemde özellikle de 2002 yılından sonra yeni üniversitelerin açılması ile yüksek öğretimdeki brüt okullaşma oranının önemli oranda arttığı görülmektedir. Aşağıdaki tablo 37'de de görüldüğü gibi 2002 yılında yükseköğretimdeki brüt okullaşma oranı % 35 iken 2010 yılında bu oranın % 67'lere yükseldiği görülmektededir. Diğer taraftan okulöncesi eğitimde okullaşma oranının hayli bir yükseldiği görülmektedir. 2002 yılında okulöncesi eğitimde % 12 düzeyinde olan okullaşma oranının 2010 yılında % 45'lere çıktığı görülmektedir.

[716] 1999 Marmara depreminden sonra KGK'ların sosyal yardım ve hizmet sağlama faaliyetlerinin arttığı ifade edilmektedir. Bkz: Ümit Aydoğmuş, Uluslararası STK'lar ve İnsani Müdahale: Deniz Feneri Örneği, **III. Uluslararası STK'lar Kongresi: STK- Özel Sektör-Devlet Etkileşimi (Bildiriler Kitabı)**, Çanakkal 18 Mart Üniversitesi Yayın. 2006, s. 499-503; Taşçı, **Sosyal Politikalarda Can Simidi, a.g.e.,** s. 120. Türkiye'deki KGK'ların gelişmemesinin önündeki engeller başlıca: güçlü devlet yapısı, yönetici elitlerin siyasal sistem içindeki rolü ve KGK'ların demokrasiyi içselleştirmemiş olmalarıdır. Bkz: Şahin, Öztürk, **a.g.e.,** s. 23.

Tablo 37: Brüt Okullaşma Oranları (%), (2001-2010)

	2001	2002	2005	2010
Okul Öncesi Eğitim *	10,5	11,7	19,9	45,3
İlköğretim**	99,5	96,5	95,6	107,6
Ortaöğretim	67,9	80,8	85,2	93,3
Yükseköğretim	30,8	35,8	43,4	67,0

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (Çevrimiçi), http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx, 23.04.3015.
*4-5 yaş nüfusunu kapsar.
**1997-98 öğretim yılından itibaren 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitime geçilmiştir.

Aşağıdaki tablo 38'de eğitim türüne göre öğrenci, öğretmen ve öğrenci/öğretmen oranı verilmektedir. Tabloda açıkça görüldüğü gibi 2002 yılından sonra tüm eğitim kademelerinde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı düşmektedir.

Tablo 38: Eğitim Türüne Göre Öğrenci, Öğretmen ve Öğrenci/Öğretmen Oranı

		2001	2002	2005	2010
İlkokul	Öğrenci (Bin)	10.478	10.332	10.674	10.981
	Öğretmen	372.687	373.303	389.859	503.328
	Öğrenci /Öğretmen Oranı	28	28	27	21
Ortaokul	Öğrenci (Bin)	2.579	3.024	3.259	4.749
	Öğretmen	144.884	137.956	185.317	222.705
	Öğrenci /Öğretmen Oranı	18	22	16	18
Genel Lise	Öğrenci (Bin)	1.673	2.038	2.076	2.676
	Öğretmen	72.621	77.253	102.581	118.378
	Öğrenci /Öğretmen Oranı	23	26	18	18
Mesleki ve Teknik Lise	Öğrenci (Bin)	906	986	1.183	2.072
	Öğretmen	72.263	60.703	82.736	104.327
	Öğrenci /Öğretmen Oranı	13	16	13	18

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (Çevrimiçi), http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx, 23.04.3015.

Aşağıdaki tablo 39'da 2006-2007 öğretim yılında okul türüne göre okul, öğretmen ve öğrenci sayıları verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi gerek kamu ve gerekse de özel okullarda okuyan öğrencilerin arttığı görülmektedir. Tabloda kamu eğitim kurumundaki toplam öğrenciler ile özel eğitim kurumunda bulunan toplam öğrencilerin durumuna bakıldığında (okul öncesi dahil edilmediğinde) özel eğitim kurumuna kayıtlı toplam öğrenciler kamu eğitim kurumuna kayıtlı öğrencilerin % 2,1'dir. Okul öncesi eğitimde özel kurumlara kayıtlı öğrencilerin devlet kurumlarına

kayıtlı öğrencilere oranı % 2,1'den büyük olacağı düşünüldüğünde 2002'den 2006 yılına kadar eğitim hizmetlerinde piyasanın rolünün % 0,5-1 arasında değişen oranda arttığı söylenebilir.

Tablo 39: Okul Türüne Göre Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları (2006-2007)

Kademe Türü		Kamu	Özel	Özel/Devlet Oranı %	Toplam
Okul Öncesi	Okul	-	-	-	20.675
	Öğretmen	-	-	-	24.775
	Öğrenci	-	-	-	640.849
İlköğretim	Okul	33.899	757	2,23	34.656
	Öğretmen	381.354	21.475	5,63	402.829
	Öğrenci	10.633.859	213.071	2,00	10.846.930
Ortaöğretim (Genel ve Mesleki Eğitim)	Okul	7.217	717	9,93	7.934
	Öğretmen	174.748	12.917	7,39	187.665
	Öğrenci	3.300.259	86.458	2,62	3.386.717

Kaynak: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), **Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2013-2014,** s.14-20 (Çevrimiçi), http://sgb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-2013-2014/icerik/95, 25.02.2015.

Aşağıdaki tablo 40'da ise 2013-2014 eğitim - öğretim yılında okul türüne göre okul sayısı, öğretmen sayısı ve öğrenci sayıları verilmiştir. Tabloya bakıldığında öğretmen sayılarında önemli oranda bir artışın olduğu ve bir öğretmene düşen öğrenci sayısının 2006 yılına göre düştüğü görülmektedir.

Tablo 40: Okul Türüne Göre Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları (2013-2014)

Oku Türü		Kamu	Özel	Özel/Devlet Oranı %	Toplam
Okul Öncesi	Okul	22.771	3.927	17,25	26.698
	Öğretmen	48.333	14.944	30,92	63.327
	Öğrenci	923.590	135.905	14,71	1.059.495
İlk Okul	Okul	27.461	1.071	3,90	28.532
	Öğretmen	267.171	21.273	7,96	288.444
	Öğrenci	5.390.591	184.325	3,42	5.574.916
Orta Okul	Okul	16.047	972	6,06	17.019
	Öğretmen	259.345	21.459	8,27	280.804
	Öğrenci	5.296.380	182.019	3,44	5.478.399
Ortaöğretim (Genel ve Mesleki Eğitim)	Okul	9.522	1.433	15,05	10.955
	Öğretmen	249.601	29.040	11,63	278.641
	Öğrenci	5.223.515	196.673	3,77	5.420.188

Kaynak: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), **Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2013-2014,** s.14-20 (Çevrimiçi), http://sgb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-2013-2014/icerik/95, 25.02.2015.

Tabloda özel eğitim ile kamu eğitim karşılaştırıldığında ilköğretim türünde 2013-2014 öğretim yılında toplam okul sayısı 2 bin 43 adet, toplam öğretmen sayısı 42 bin 732 ve toplam öğrenci sayısı ise 366 bin 344'dür. Özel eğitim kurumlarına kayıtlı öğrencilerin kamu eğitim kurumlarına kayıtlı öğrenciler oranına bakıldığında okul öncesinde %15, ilköğretim düzeyinde söz konusu oran 3,4 düzeyindedir. Aynı oran ortaöğretim düzeyinde ise 3,7 civarındadır. Toplamda ise söz konusu oran 4,1 civarındadır. Daha önce ifade edildiği gibi 2006 yılında özel okula kayıt yaptıran öğrencilerin kamu eğitim kurumlarına kayıt yapan öğrencilere oranı 2,1'dir. Son 7 yıllık sürede eğitim hizmetlerinin piyasadan karşılanmasında yaklaşık % 2'lik bir artışın olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki tablo 41'de 2003-2013 yılları arasında GSYİH'den eğitime ayrılan oran verilmektedir. Özel sektör eğitim harcamalarının GSYİH içindeki oranı Türkiye'de yaklaşık %1-1,5 olduğu gerçeği göz önüne bulundurulduğunda, 2003-2013 dönemlerinde eğitime ayrılan bütçede büyük bir değişimin olmadığı görülmektedir. 2011 yılında OECD verilerine göre GSYİH içinde eğitime harcanan toplam oran (özel ve kamu) % 4,2'dir. OECD ortalaması ise % 6,1'dir.[717] Türkiye'nin eğitim harcamalarının OECD ülkelerinin gerisinde olduğu söylenebilir. Diğer taraftan merkezi bütçenin GSİYH içindeki oranı % 20-25 arasında olduğu düşünüldüğünde merkezi bütçe içinde MEB bütçesinin 2007 yılından itibaren % 8-10 arasında olduğu görülmektedir.

[717] OECD, **Education at A Glance 2014: OECD Indicators**, OECD Publishing, 2014, p. 230.

Tablo 41: Yıllara Göre Eğitime Ayrılan Kamu Bütçesi ve GSYİH İçinde Eğitime Ayrılan Oran (%), (2003-2013)

Yıllar	GSYİH Milyon TL	MEB Bütçesi/Milyon TL	GSYİH %
2003	454	10	2,2
2004	559	12	2,1
2005	648	14	2,2
2006	758	16	2,1
2007	843	21	2,5
2008	950	22	2,3
2009	952	27	2,8
2010	1.098	28	2,6
2011	1.297	34	2,6
2012	1.415	39	2,8
2013	1.561	47	3,0

Kaynak: OECD, **Education at a Glance 2013: OECD Indicators**, p. 184; T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), **Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2013-2014,** s. 224, (Çevrimiçi), http://sgb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-istatistikleri-orgun-egitim-2013-2014/icerik/95, 25.02.2015.

Genel olarak 2000 sonrası eğitim hizmetlerine bakıldığında, öğrenci sayıları ve öğretmen sayıları bakımından niceliksel açıdan önemli gelişmelerin sağlandığı söylenebilir. Eğitim hizmetlerinin piyasallaştırılması konusunda bir önceki döneme göre Türkiye'de bir artışın olduğu da görülmektedir. Hiç şüphesiz bu artışın belirli bazı gerekçeleri olabilir. Ancak söz konusu oran AB ülkeleri ve OECD ülkeleri ile mukayese edildiğinde bu oranın bir hayli düşük olduğu söylenebilir. OECD ülkelerinde bu oran % 18 civarındadır.[718]

3.2.3.2. 2000 Sonrası Dönemde Sağlık Hizmetlerinin Görünümü

2000 sonrası dönemde sağlık hizmetlerinde meydana gelen değişimler Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da belirtilen sağlık reformları çerçevesinde değişmiştir. Söz konusu dönemde, 1980-2000 döneminde sağlık hizmeti sunucularının karmaşık yapısına çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede SSK sağlık tesisleri, Sağlık Bakanlığı'na devir edilerek öncellikle Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da ifade edilen[719], sağlık hizmet sunumu ve finansmanı birbirinden ayrılmıştır.[720]

[718] OECD, **Public and Private Schools: How Management and Funding Related to Their Socio-economic Profile,** OECD Publishing, 2012, p. 19.
[719] DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005**, Ankara, DPT Yayınları, 2000, s. 87.
[720] Seher Nur Sülkü, **Türkiye'de Sağlıkta Dönüşüm Programı Öncesi ve Sonrasında Sağlık Hizmetlerinin Sunumu, Finansmanı ve Sağlık Harcamaları**, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2011, s. 15.

Bu dönemdeki kalkınma planlarına bakıldığında "herkese sağlık sigortası kapsamında sağlık hizmetinin sağlanacağı, sağlık hizmeti basamakları arasında aktif işleyen sevk zincirinin uygulanacağı[721], sağlık insan gücü ve yatak kapasitelerinin yeniden planlanacağı ve özel sektörün sağlık yatırımlarının teşvik edileceği" belirtilmiştir.[722]

Aşağıdaki tablo 42'de 2002-2013 yılları arasında sağlık hizmetlerinin sunan insan kaynağı verilmektedir. Tabloya bakıldığında 2002 yılında 43.660 olan uzman hekim sayısının 2013 yılında aradan geçen 10 yıllık sürede %70 artarak 73.886 olmuştur.Aynı şekilde 2002 yılında 95.190 olan toplam hekim sayısının 2013 yılında 133.775 olduğu görülmektedir (% 40'lık bir artış). Hekim sayılarında olduğu gibi diğer sağlık personelin niceliksel olarak arttığı görülmektedir.

Tablo 42: Sağlık Hizmetleri Personelinin Gelişimi (2002-2013)

Sağlık Personeli	2002	2007	2010	2013
Toplam Hekim	95.190	113.151	123.447	133.775
Uzman Hekim	43.660	56.973	63.563	73.886
Pratisyen	51.530	56.178	59.884	59.889
Eczacı	22.322	24.778	26.506	27.012
Diş Hekimi	17.108	19.959	21.432	22.295
Hemşire	79.059	99.910	114.772	139.544
Sağlık Memuru	49.324	83.993	94.443	1.344.888
Ebe	41.513	47.673	50.343	53.427

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı, **Sağlık İstatistikleri Yıllıkları, 2002, 2003, 2004, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 ve 2013.**

2002-2013 döneminde yukarıda görüldüğü üzere sağlık personelinin sayısında önemli sayılabilecek oranda artışın yaşandığı görülmektedir. Gerçekten 2013 yılında 100.000 kişiye düşen hekim sayısı 174 olmuştur (1 hekime 690 kişi düşmüştür). Sağlıktaki insan gücü gelişmelerindeki durum tedavi edici sağlık kurumları ve bu kurumların yatak kapasitelerinde de görülmektedir.

[721] Bu kapsamda getirilen uygulamalardan biri *"Aile Hekimliği"* uygulamasıdır. Bkz. DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013**, Resmi Gazete,1 Temmuz 2006 Cumartesi Mukerrer Sayısı, s. 41.

[722] DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e.,** s. 87; DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı, a.g.e.,** s. 87-88.

Aşağıdaki tablo 43'te tedavi hizmeti sağlayan kurumlar ve söz konusu kurumların yatak kapasiteleri verilmiştir. Tablodan da görüldüğü gibi kamuya ait hastanelerin sayısı 2002 yılında 885 iken 2007 yılında 952'ye 2013 yılında da 967'ye yükselmiştir. Özel sektöre ait hastanelerin sayısı 2002 yılında 270, 2007 yılında 365, 2010 yılında 489 ve 2013 yılında ise 550'ye çıkmıştır. Açıkca görülmektedir ki özel sektörün sağlık hizmeti sağlama faaliyetleri düzenli olarak artmaktadır. 2002 yılında tüm hastaneler içinde özel hastanelerin oranı % 23.4, iken 2007 yılında % 27.7'ye, 2010 yılında % 34'e ve 2013 yılında ise % 36,3 olmuştur. Ancak ne var ki, yatak sayısı bakımından özel hastanenlerin bu gelişimi daha yavaş olmuştur. Aşağıdaki tablo 37'de görüldüğü gibi 2002 yılında özel hastanelerdeki yatak sayısı toplam yatakların % 8'ini oluşturmaktadır. 2013 yılında bu oran % 18'lere yükselmiştir.

Tablo 43: Tedavi Hizmeti Sağlayan Kurumlar ve Yatak Sayılarındaki Değişim (2002-2013)

		2002	2007	2010	2013
Hastane Sayısı	Kamu	885	952	950	967
	Özel	270	365	489	550
	Toplam	1.155	1.317	1.439	1.517
	Özel Hastanelerin Tüm Hastaneler İçindeki Oranı	23,4	27,7	34	36,3
Yatak Sayısı	Kamu	148.027	168.794	172.176	164.048
	Özel	13.192	17.397	28.063	37.983
	Toplam	161.219	186.191	200.239	202.031
	Özel Hastane Yatak Sayılarının Tüm Hastaneler İçindeki Oranı	8,18	9,34	14,01	18,8

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı, **Sağlık İstatistikleri Yıllıkları, 2002, 2003, 2004, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 ve 2013.**

Daha öncede ifade edildiği üzere, bu dönemde parçalı bir yapıda olan sağlık hizmetlerinin sunumu bir çatı altında toplanmış, sağlık hizmeti sunumu ile finansmanı birbirinden ayrılmıştır. Aşağıdaki tablo 44'te 2002-2013 yılları arasında Sağlık Bakanlığı, üniversite ve özel hastanelere müracat sayıları verilmiştir. Tabloda açıkça görüldüğü gibi 2008 yılından sonra özel hastanelere müracaatların arttığı görülmektedir.[723] 2002 yılında özel hastanelere müracat edenlerin sayısı 5 milyon

[723] Sağlık reformunun ilk yıllarında devlet, özel hastanelere tedavi hizmeti için ilave ücret % 30 sınırı getirmiştir. Daha açık bir ifade ile, özel hastaneye baş vuran hasta için tedavi hizmetleri için SGK'ın söz konusu hastaneye ödediği ücretin % 30'unu hasta ödemekteydi . Bu uygulamanın da neticesi olarak özel hastanelere 2008 yılından sonra başvuranların sayısı artığı söylenebilir. Fakat zamanla bu

600 bin civarında iken 2013 yılında özel hastanelere müracat edenlerin sayısı 71 milyon 300 bin olmuştur.

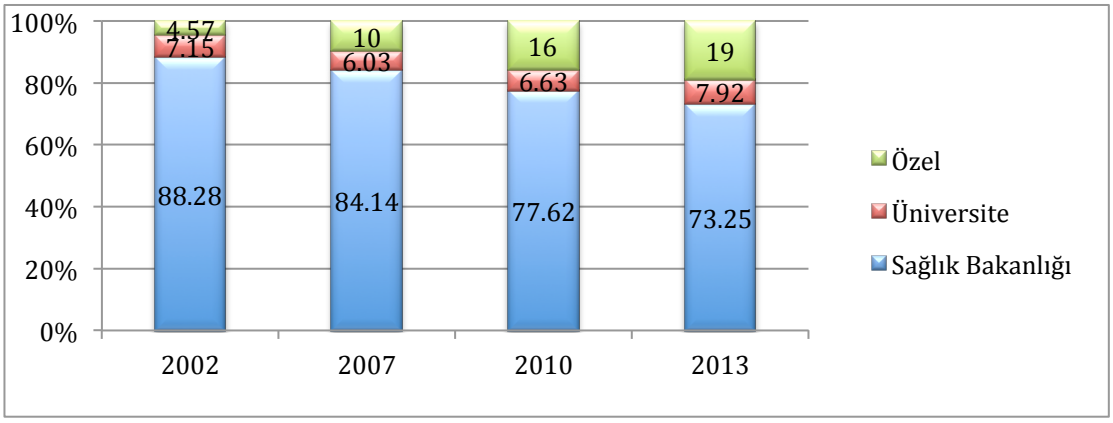
Tablo 44: Sağlık Hizmeti Sağlayan Kurumlara Göre Müracat Sayısı (2002-2013)

Hastane Türü	2002	2007	2010	2013
Sağlık Bakanlığı	109.737.182	209.630.370	235.172.934	277.485.135
Üniversite	8.891.333	15.025.079	20.098.754	29.985.697
Özel	5.680.954	24.485.650	47.712.540	71.341.411
Toplam	124.309.469	249.141.099	302.984.228	378.812.243

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı, **Sağlık İstatistikleri Yıllıkları 2002, 2003, 2004, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 ve 2013.**

Aşağıdaki grafik 1'de ise toplam müracatlar içinde Sağlık Bakanlığı, üniversite ve özel hastanelere yapılan müracatların yüzdelik oranları verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi 2002-2013 yılları arasında Sağlık Bakanlığı bünyesindeki hastanelere müracat edenlerin sayısı azalmış, buna karşılık özel hastanelere müracatların da arttığı görülmektedir. 2002 yılında toplam müracatların % 88'i Sağlık Bakanlığı bünyesinde bulunan hastanelere yapılırken bu oran 2013 yılında % 73'lere düşmüştür. Diğer taraftan 2002 yılında toplam müracatların %4,5'i özel hastanelere yapılırken 2013 yılında bu oran %19'a çıkmıştır.

Grafik 1: Toplam Müracatlar İçinde Sağlık Bakanlığı, Üniversite Ve Özel Hastanelerin Oranları 2002-2013 (%)

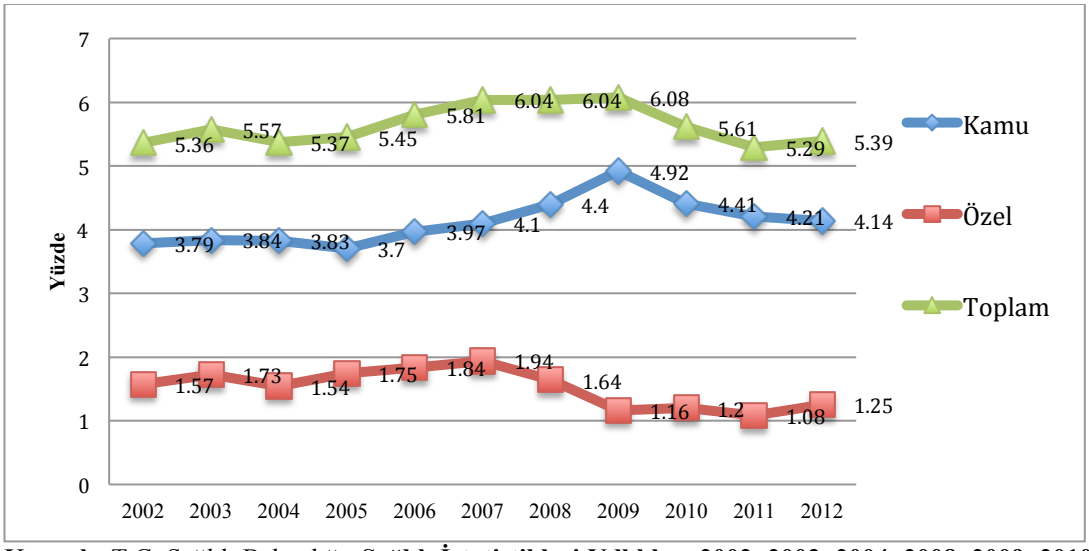

Kaynak: Tablo 44'ten yararlanılarak hesaplanmıştır.

oran SGK'nın ödediği ücretin % 200'ü olarak belirlenmiştir. Geniş bilgi için bkz: **Hürriyet Gazetesi,** (Çevrimiçi), http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/saglik/27559206.asp , 12.2.2015.

Sağlık hizmetlerinin tarihsel süreçte nasıl bir değişim geçirdiğinin bir diğer sacayağı yıllar itibari ile sağlığa ayrılan bütçedir. Aşağıdaki şekil 4'te 2002-2012 yılları arasında GSYİH içinde sağlığa ayrılan toplam, kamu ve özel harcamaların oranları verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere, GSYİH içinde sağlığa ayrılan kamu harcamalarının oranı 2002-2005 yıllları arasında artmış, 2006 yılında azalmıştır. 2007-2009 yılları arasında yeniden artış gösteren kamu harcamalarının bu tarihten sonra azaldığı görülmektedir. Öte yandan özel harcamalara bakıldığında, bu harcamaların ortalama % 1,5 seviyesinde olduğu ve genel itibari ile de kamu harcamalarının seyrine benzer bir değişim gösterdikleri görülmektedir.

Şekil 4: GSYİH'den Sağlığa Ayrılan Harcamalar (Toplam, Kamu ve Özel), (%)

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı, **Sağlık İstatistikleri Yıllıkları 2002, 2003, 2004, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 ve 2013**.

Aşağıdaki tablo 45'te hizmet sunucularına göre sağlık harcamaları verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi 2002 yılında 18 milyar 774 milyon olan genel toplam sağlık harcamaları 2013 yılında 84 milyar 390 milyona çıkmıştır. 2002 yılında genel toplam kamu harcamaları 13 milyar 270 milyon iken 2013 yılında yüzde 399 artarak 66 milyar 228 milyon olmuştur. Aynı yıllar için özel harcamalardaki değişime bakıldığında ise 2002 yılında 5 milyar 504 milyon olan özel sağlık harcamaları (hane halkı harcamaları ve özel sağlık sigortası harcamaları) 2013 yılında yüzde 229 artarak 18 milyar 162 milyona çıkmıştır (hane halkı harcamaları 14 milyar 156 milyon).

Tablo 45: Hizmet Sunucularına Göre Sağlık Harcamaları, (Milyon/TL)

		Genel Devlet				Özel Sektör		
	Genel Toplam	**Toplam**	**Merkezi Devlet**	**Yerel Devlet**	**Sosyal Güvenlik**	**Toplam**	**Hanehalkları**	**Diğer**
1999	**4 985**	**3 048**	1 274	158	1 616	**1 937**	1 449	488
2000	**8 248**	**5 190**	1 846	458	2 886	**3 058**	2 280	778
2001	**12 396**	**8 438**	3 612	231	4 595	**3 958**	2 832	1 126
2002	**18 774**	**13 270**	5 283	356	7 631	**5 504**	3 725	1 779
2003	**24 279**	**17 462**	6 317	482	10 662	**6 817**	4 482	2 335
2004	**30 021**	**21 389**	7 659	500	13 231	**8 632**	5 775	2 856
2005	**35 359**	**23 987**	9 520	467	14 000	**11 372**	8 049	3 323
2006	**44 069**	**30 116**	11 766	683	17 667	**13 953**	9 684	4 269
2007	**50 904**	**34 530**	13 966	867	19 697	**16 374**	11 105	5 269
2008	**57 740**	**42 159**	15 948	865	25 346	**15 580**	10 036	5 545
2009	**57 911**	**46 890**	17 946	667	28 277	**11 021**	8 142	2 879
2010	**61 678**	**48 482**	17 209	577	30 695	**13 196**	10 062	3 134
2011	**68 607**	**54 580**	19 086	557	34 937	**14 028**	10 590	3 438
2012	**74 189**	**58 785**	16 493	662	41 630	**15 404**	11 750	3 654
2013	**84 390**	**66 228**	18 425	810	46 993	**18 162**	14 156	4 006

Kaynak: TÜİK, **Sağlık Harcamaları İstatistikleri**, (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1084, 29.02.2015

Genel olarak 2002-2013 döneminde sağlık hizmetlerinin değişimi ile ilgili şunlar söylenebilir:

- Sağlık hizmetlerini sağlayacak personelin sayısında önemli oranda bir artış olmuştur. Bununla beraber tedavi hizmetleri sağlayan kurumların sayısında ve yatak adetlerinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ancak ifade etmek gerekir ki GSYİH'den sağlığa ayrılan bütçe, sağlıktaki işgücü, hastane sayısı ve yatak sayısı bakımından Türkiye hala OECD ülkelerinin ortalamasının altında kalmıştır.[724] Bu dönemde, sağlık hizmetlerinin devlet tarafından bir sosyal refah hizmeti olarak sağlanmasının yanı sıra söz konusu hizmetlerin sağlanmasında özel sektörün rolünün arttığı söylenebilir.
- Sağlık hizmetlerine olan talep her yıl artmakta olup 2002-2013 döneminde hastanelere yapılan müracat sayısı % 204,7 artmıştır. Özel sektörde bu artış yaklaşık 11 kat artmıştır. Toplam müracat sayısının artışında hiç süphesiz hizmete erişimin kolaylaştırılması etkili olmuştur. Öte yandan, nüfusun gittikçe yaşlanacak olması, sağlık teknolojisindeki gelişmeler ve vatandaşlar

[724] OECD, **Health at a Glance: OECD Indicators,** OECD Publishing, 2013, p. 63-90.

tarafından daha kaliteli sağlık hizmeti talep edilmesi sağlık harcamaların artmasına ve müracat sayısını artıracaktır.

- Devletin sağlık hizmetlerini sağlamadaki rolünün giderek azaldığı görülmektedir. 2002 yılında özel hastanelere müracat edenler toplam müracat edenlerin % 4.5'i iken 2007 yılında bu oran % 9.8'e, 2010 yılında 15,7'ye ve 2013 yılında ise 18.8'e yükselmiştir.

3.2.3.2.1. 2000 Sonrası Dönemde Sosyal Güvenlik Hizmetlerinin Görünümü

Bu bölümde 2000 sonrası dönemde sosyal sigorta, sosyal yardım ve hizmetlerin görünümü ele alınacaktır.

3.2.3.2.2. 2000 Sonrası Dönemde Sosyal Sigortanın Görünümü

Uzun süren koalisyon hükümetlerinden sonra Kasım 2002'de Ak Parti tek parti iktidarı 58. T.C. Hükümeti kurulmuştur. 58. hükümet sosyal güvenlik sistemiyle ilgili kapsamlı düzenlemeler yapacağını 58. Hükümet Acil Eylem Planı'nda belirtmiştir. Bu planda:[725]

- Ülkemizde halen üç farklı kurum tarafından yürütülen sosyal güvenlik hizmetlerinde, istihdam statülerine göre kurumlaşma söz konusudur ve her bir istihdam türünde temel riskler bakımından farklı standartlar ve normlar bulunmaktadır. Bu nedenlerle, tüm sosyal güvenlik sistemini kapsayan standart ve norm birliği sağlanacaktır.
- Ülkemizde sosyal güvenlik kuruluşları farklı çatılar altında dağınık bir yapıdadır. Bu kuruluşlar arasında bir bütünlük ve koordinasyon bulunmamaktadır. Bu dağınıklığın giderilmesi için bütünleştirilmiş bir yapı kurulacaktır.

[725] T.C. Kalkınma Bakanlığı, Eylem Planları ve Diğer Planlar, 58. Hükümet Acil Eylem Planı (AEP), 3 Ocak 2003, s. 99-103.

- Uzun vadeli sigorta programları (malüllük, yaşlılık ve ölüm sigortaları) ile kısa vadeli sigorta kollarının (işsizlik sigortası, iş kazası ve meslek hastalığı, hastalık ve analık sigortası) bir birinden ayrılacaktır.
- Sosyal güvenlikte prim karşılığı olmayan ödemeler hak kaybına yol açmayacak şekilde kaldırılacaktır.
- Genel sağlık sigortası hayata geçirilecektir.
- Oluşturulan bu Genel Sağlık Sigortası Sistemi çerçevesinde, sağlık hizmetleri sunumu ile finansmanı birbirinden ayrılacaktır.
- Yeşil kart uygulaması ortadan kaldırılacaktır.

58. Hükümet Acil Eylem Planı'nda sosyal güvenlik sistemi ile ilgili ifade edilen bu problemlerin 9. Kalkınma Planı'nda da aynen ifade edildiği görülmüş bu çerçevede, tüm nüfusu kapsayan, değişen ihtiyaçları karşılayabilen, mali sürdürülebilirliği olan bir sosyal güvenlik sisteminin oluşturulacağı belirtilmiştir. Ayrıca kayıt dışı istihdamın önleneceği ve aktüeryal dengenin de sağlanacağı belirtilmiştir.[726]

Bu dönemde 8 Eylül 1999 yılında yürürlüğe giren 4447 sayılı Kanun ile emeklilik yaşı, 8 Eylül 1999'dan sonra ilk defa sigortalı olanlar için kadınlarda 58'e erkeklerde ise 60'a yükseltilmiştir. Bununla birlikte yaşlanma çağına ulaşmadan prim ödeme ve sigortalılık sürelerine göre emekli aylığına hak kazanılmayı kademeli olarak kaldırmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede 2026 yılına kadar kazanılmış haklar ile erken emekliliğin tamamen sona erdirilmesi planlanmıştır.[727] Ayrıca 2008 yılında yürürlüğe giren 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile ilk defa kanunun yürürlüğe girdiği tarihte sigortalı olanlar için 58-60 yaşı korunurken, 2036 yılından itibaren bu yaşın kademeli olarak yükseltilmesi ve 2048 yılında kadınlar ve erkeklerde 65 olacak şekilde düzenlenmesi öngörülmüştür.[728]

Bu dönemde emeklilik harcamalarının finansal sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik emeklilik parametrelerinde yapılan değişikliklerin yanında, prim ödeme gün

[726]DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı, a.g.e.,** s. 44,89.
[727] DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu,** Ankara, 2007, s. 11.
[728] T.C. Kalkınma Bakanlığı, **Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, 2014, s. 8; OECD, **Pensions at a Glance 2013: OECD and G20 Indicators**, OECD Publishing, 2013, p. 355.

sayısı artırılmış[729], prime esas kazanç kapsamı genişletilmiş[730] ve prime esas kazanç üst sınırı[731] yükseltilmiştir. Ayrıca kayıtlı istihdamın artırılmasına yönelik bazı değişiklikler de yapılmıştır.[732]

Aşağıdaki tabloda 2000-2014 döneminde sosyal sigorta kurumlarının kapsadığı nüfus ve aktif/pasif dengesi verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi, toplam sigortalılar içinde 4-a'lıların (SSK'lıların) oranı 2000 yılında 52 iken 2014 yılında bu oran % 59.2'ye yükselmiştir. 4-b'lilerin (Bağ-Kur'luların) oranı 2000 yılında % 31.2 iken 2014 yılında % 17'ye düşmüştür. 4-c'lilerin (Emekli Sandığı) 2000 yılında % 16.8 iken 2014 yılında % 17.2'ye yükselmiştir. Öte yandan 2000 yılında toplam nüfusun % 67,7'si sosyal sigorta kapsamında iken bu oran 2014 yılında % 82.4'e yükselmiştir. Bu rakamlara özel sağlık sigortaları, genel sağlık sigortası primi devlet tarafından ödenen ve kendisi tarafından ödeme yapan kişiler dahil edildiğinde (devlet tarafından ödenen 7.770.279, kendisi ödeyen 3.915.682 kişidir) toplam nüfusun yaklaşık %98'inin bir sigorta kapsamına alındığı görülmektedir.

Aşağıdaki tablo 46'da 2000-2014 yılları arasında sigorta kurumlarının kapsadığı nüfus ve aktüeryal denge verilmekteedir. Tabloda görüldüğü gibi SSK kurumunun aktif/pasif oranı 2000 yılında 1,89 ve 2005 yılında 1,72 iken 2014 Ekim ayında 2,15'e yükseldiği görülmektedir. Emekli Sandığı'nda 2005 yılında aktif/pasif oranı 1,35 iken 2014 yılında 1,49'a yükselmiştir. Bağ-Kur kurumunda aktif/pasif oranı 2005 yılında 2,21 iken 2014 yılında 1,25'lere düşmüştür. SGK'nın toplam aktif/pasif oranı ise 2014 yılında 1,83 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

[729] 2008 yılında 5510 sayılı kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sigortalı olanlar için 9000 gün olarak belirtilmiştir.
[730] Prime esas kazanca dahil edilecek kalemler genişletilmiştir.
[731] Prime esas kazançların alt ve üst sınırı arasındaki fark 4447 sayılı kanunda 3 kat olarak belirtilmişti. Ancak 2004 yılında yapılan değişiklikle alt sınır asgari ücrete eşitlenmiş üst sınır da asgari ücretin 6,5 katı olarak düzenlenmiştir.
[732] T.C. Kalkınma Bakanlığı, **Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği, a.g.e.,** s. xii.

Tablo 46: Sosyal Sigorta Kurumlarının Kapsadığı Nüfus ve Aktüeryal Denge (2000-2014)

KURULUŞLAR	2000	2005	2014 Ekim
4/a'lılar SSK TOPLAMI	**22.741.166**	**29.104.207**	**37.901.374**
Toplam Aktif Sigortalılar	6.311.866	7.410.673	13.924.896
Aylık Alanlar	3.339.327	4.308.186	6.468.309
Bağımlılar	13.089.973	17.385.348	17.508.169
Aktif/Pasif Oranı	1,89	1,72	2,15
4/b'liler BAĞ-KUR TOPLAMI	**13.687.447**	**14.290.187**	**14.954.918**
Toplam Aktif Sigortalılar	3.312.694	3.354.372	3.054.841
Aylık Alanlar	1.277.444	1.600.294	2.444.900
Bağımlılar	9.097.309	9.335.521	9.455.177
Aktif/Pasif Oranı	3,76	2,21	1,25
4/c'liler EMEKLİ SANDIĞI TOPLAM	**7.372.907**	**8.448.727**	**11.131.302**
Toplam Aktif Sigortalılar	1.936.695	2.150.362	2.908.367
Aylık Alanlar	1.296.935	1.595.973	1.953.011
Bağımlılar	4.139.277	4.702.391	6.269.924
Aktif/Pasif Oranı	1,49	1,35	1,49
ÖZEL SANDIKLAR TOPLAMI*	**306.766**	**307.161**	**367.215**
Toplam Aktif Sigortalılar	118.485	75.685	130.835
Aylık Alanlar	59.940	76.027	87.213
Bağımlılar	128.341	155.449	149.167
Aktif/Pasif Oranı	1,36	0,99	1,50
GENEL TOPLAM	**43.801.520**	**51.843.121**	**63.987.594**
GENEL TOPLAM (özel dahil)	**44.108.286**	**52.150.282**	**64.354.809**
Toplam Aktif Sigortalılar	11.561.255	12.915.407	19.888.104
Aylık Alanlar	5.913.706	7.504.453	10.866.220
Bağımlılar	26.326.559	31.423.261	33.233.270
Aktif/Pasif Oranı	1,95	1,72	1,83
SİGORTALI NÜFUS ORANI (Yüzde)**	**67,7**	**75,6**	**82,4**
SİGORTALI NÜFUS ORANI (özel dahil %)	**68,2**	**76,0**	**82,8**
GENEL NÜFUS TOPLAMI	**64.695.517**	**68.582.000**	**77.695.904**

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler,(Çevrimiçi), http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx, 27.01.2015.
2014 yılı rakamları SGK, **Aylık Temel Göstergeler 2014 Eylül** döneminden alınmıştır.
*Özel sandık rakamları 2013 SGK İstatistiklerinden alınmıştır.
** Sosyal Güvenlik Kurumu Aylık raporlarında özel sigorta kapsamındaki sigortalıları sigortalı nüfus oranına dahil etmemektedir.

Aşağıdaki tablo 47'de SGK'nın gelir-gider dengesi ve açıklarının GSYİH'ye oranı verilmektedir. Tabloda açıkça görüldüğü gibi toplam SGK harcamaları[733] 2000-2013 döneminde sürekli artmıştır. Kayıt dışı istihdam ile mücadelede kayda değer başarının[734] bir sonucu olarak SGK gelirlerinin[735] de bu dönem boyunca arttığı görülmekte; ancak toplam gelirlerin toplam giderleri karşılama oranı yükselmektedir.

Tablo 47: SGK Gelir-Gider Dengesi ve Bütçe Tranferlerinin GSİYH'ya Oranı (%), (2000-2013)

Yıllar	Gelirler Bin TL	Artış Oranı (%)	Giderler Bin TL	Artış Oranı (%)	Açık Bin TL	Toplam Gelirlerin Toplam Giderleri Karşılama Oranı %	Bütçe Transferlerinin GSYİH'na Oranı
2000	8.575.831	-	10.987.036	-	-2.411.206	78,1	1,94
2001	13.360.579	55,79	17.830.745	62,29	-4.470.166	74,9	2,3
2002	20.018.189	49,83	27.982.464	56,93	-7.964.275	71,5	2,76
2003	27.916.539	39,46	41.336.077	47,72	-13.419.538	67,5	3,49
2004	34.689.248	24,26	50.621.622	22,46	-15.932.374	68,5	3,37
2005	41.249.438	18,91	59.941.373	18,41	-18.691.935	68,8	3,59
2006	53.830.886	30,5	71.867.475	19,9	-18.036.589	74,9	3,02
2007	56.874.830	5,65	81.915.401	13,98	-25.040.571	69,4	3,92
2008	67.257.484	18,26	93.159.462	13,73	-25.901.978	72,2	3,68
2009	78.072.788	16,08	106.775.443	14,62	-28.702.655	73,1	5,52
2010	95.273.183	22,03	121.997.301	14,26	-26.724.118	78,1	5,01
2011	124.479.836	30,7	140.714.602	15,3	-16.234.766	88,5	4,06
2012*	142.928.505	14,82	160.223.453	13,86	-17.294.948	89,2	4,14**
2013*	163.013.555	14,05	182.688.916	14,02	-19.675.361	89,2	4,55**

Kaynakça: SGK, **2011 İstatistik Yıllığı** (Çevrimiçi), http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler/sgk_istatistik_yilliklari, 25.01.2015.
* 2012 ve 2013 verileri SGK Aylık Temel Göstergeler 2014 Eylül döneminden alınmıştır.
** 2012 ve 2013 yılları için bütçe transferlerinin GSYİH'na oranı hesaplanırken Maliye Bakanlığı 2013 Faaliyet Raporu'ndan genel bütçeden SSK'ya yapılan transferler verisi ile TÜİK'ten alınan GSYİH değerleri dikkate alınmıştır.

Öte yandan, tabloda SGK açığına bakıldığında, SGK açığının sürekli arttığı görülmektedir. 2000 yılında SGK'nın açığı 2 milyar 411 milyon 206 bin iken 2013

[733] Toplam SSK harcamaları; emeklilik giderleri, sağlık harcamaları ve diğer giderlerden oluşmaktadır. Geniş bilgi için bkz: SGK **Aylık Temel Göstergeler,** 2014 Eylül Dönemi
[734] Söz konusu dönemde kayıtdışı ile mücadelede önemli bir başarı sağlanmıştır. 2002 yılında % 52,1 olan kayıtdışı istihdam 2013 yılında % 37.8'e düşmüştür. Bkz: Dünya Gazetesi, **SGK Bütçesi 20 Milyar 269 Milyon Olacak** (Çevrimiçi), http://www.dunya.com/sgk-butce-acigi-20-milyar-269-milyon-olacak-211636h.htm , 18.02.2015.
[735] Toplam SSK gelirleri prim gelirleri ve diğer gelirlerden oluşmaktadır. SGK, **Aylık Temel Göstergeler,** 2014 Eylül Dönemi.

yılında SGK açığı 19 milyar 675 milyon 361 bin TL'ye yükselmiştir. 2014 bütçesine göre de SGK açıklarının % 10 civarında artarak 21 milyar 500 milyon olması beklenmektedir.[736] Diğer taraftan, 2000-2013 yılları arasında devlet bütçesinden SGK'ya yapılan transferlerin GSYİH'ye oranına bakıldığında söz konusu oranın inişli çıkışlı bir yapıda olduğu görülmektedir. Örneğin 2000 yılında 1,9 olan bu oran 2003'te 3,49'a çıkmıştır. 2004 yılında 3,37'ye gerileyen bu oran 2005 yılında yeniden bir artış göstermiştir. 2013 yılında ise söz konusu oranın 4,55 olduğu görülmektedir.

Özellikle sosyal güvenlik kurumu ile ilgili vurgulamak gerekir ki 2000-2013 yılları arasında yapılan reformlara karşılık, sosyal güvenlik sisteminin finansman açıklarında önemli oranda değiştirebilecek bir gelişmenin olmadığı görülmektedir. Böylesine bir gelişmenin görülmemesinin elbette gerekçeleri vardır. Özellikle sosyal güvenlik sisteminde yapılan reformun parametrelerinin daha çok 2008 sonrası ilk defa işe giren sigortalıları kapsadığı, 1999 öncesinde sigortalı olan vatandaşlara karşı yerine getirmesi gereken sorumlulukları ve uzun döneme yayılan kademeli emeklilik yaşı gerekçeler olarak söylenenebilir.[737]

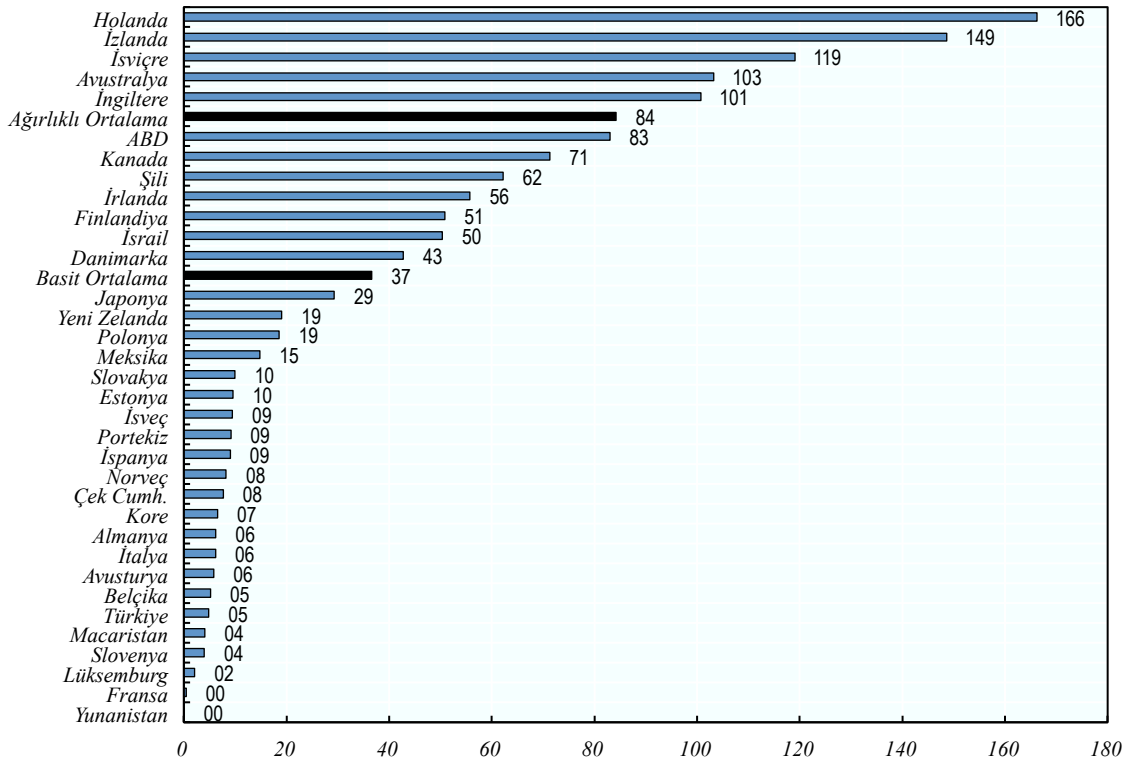
2000 sonrası dönemde sosyal sigorta uygulamaları ile ilgili değinilmesi gereken bir nokta da bu dönemde bireysel emeklilik sisteminin değişimidir. Bireysel emeklilik sistemi, 2001 yılında çıkarılan 4632 sayılı Kanun ile yürürlüğe girmiştir. Diğer yatırım araçlarına göre daha yüksek vergi avantajı, bireysel emeklilik ssiteminin en önemli unsurudur. Sistemden aylık bağalanabilmesi için en az 10 yıl sistemde bulunmak ve 56 yaşını doldurmak koşulları vardır.[738] Sistemde 31 Aralık 2013 tarihi itibariyla 4.687.765 sözleşme vardır. Sözleşmelerin katılımcıları ise bir önceki yıla göre % 33 büyüyerek 4,1 milyona ulaşmıştır. Aynı dönemde fon büyüklüğü % 25 büyüyerek 25 milyar TL'yi aşmıştır. Özellikle 29 Haziran 2012 yılında 28338 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmündeki Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile sisteme 1 Ocak 2013 tarihinden itibaren ödenen her

[736] SGK, **Aylık Temel Göstergeler**, 2014 Eylül Dönemi.
[737] T.C. Kalkınma Bakanlığı, **Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği, a.g.e.,** s. xii.
[738] **A.e.,** s. 35.

katkı payı için % 25 devlet desteğinin getirilmesi sisteme giren katılımcıları artırmıştır.[739]

Aşağıdaki grafik 2'de OECD ülkelerinin emeklilik fonu varlıklarının GSYİH'ye oranı verilmektedir. OECD ülkelerinde emeklilik fonu varlıklarının GSYİH'ye oranının ağırlıklı ortalaması 2013 yılında % 84'tür. Hollanda 2013 yılında % 166 oranı ile emeklilik fonu varlıklarının GSYİH'ye oranı bakımından OECD ülkeleri içinde ilk sırada yer almaktadır. Türkiye için belirtilen yılda söz konusu oran % 0,5'tir. Öte yandan emeklilik fon varlıkları büyüklüğü bakımından da ABD 11,6 trilyon dolar ile OECD ülkeleri içinde ilk sırada gelmektedir.

Grafik 2: Seçilmiş OECD Ülkelerinde Emeklilik Fon Varlıklarının Büyüklüğünün GSYİH'ye Oranı (%), (2013)

***Kaynak**: OECD, **Pension Market in Focus 2014**, p.11, (Çevrimiçi), http://www.oecd.org/daf/fin/private-pensions/Pension-Markets-in-Focus-2014.pdf, Erişim, 18.02.2015.*

[739] Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM), **Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu 2013**, 2 Mayıs 2014, s. 15.

2000 sonrası dönemde bir taraftan sosyal sigortanın kurumsal yapısıyla ilgili, diğer taraftan da sosyal sigortanın kapsamının genişletilmesi ile ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelere bağlı olarak sosyal sigorta kurumunun kurumsal olarak işlevselliği artmış ve ayrıca kapsamı da genişlemiştir. Bu gelişmeler yanında SGK'nın hala gelir-gider dengesinin sağlanamadığı ve ileriki yıllarda bu açığın daha da artacağı beklenmektedir.

Sosyal güvenlikle ilgili bu olumlu ve olumsuz parametreler bir yana, sosyal güvenlikten faydalanan kişilerin makul bir yaşam standardı sağlayıp sağlamadığı da büyük önem arz etmektedir. Aşağıdaki tablo 42'de 2002 Aralık ile 2013 Ekim dönemlerinde emeklilik maaşlarındaki değişim görünmektedir. Tabloda görüldüğü üzere, 2002 Aralık ayında en düşük memur emekli aylığı 377 TL iken, 2013 Ekim ayında ise % 208,5 artarak 1.163 TL olmuştur. 2002 Aralık ayında en düşük SSK emeklisinin maaşı 257 TL iken 2013 ekim ayında bir önceki döneme göre % 273,2 artarak 959TL olmuştur. 2002 Aralık ayında en düşük 66 iken, 2013 Ekim'de en düşük Bağ-Kur emeklisinin aldığı maaş % 422 artarak 778 TL olmuştur. Son olarak 2002 yılının Aralık ayında 66 TL alan en düşük Bağ-Kur çiftçi emeklisi 2013 Ekim ayında 580 TL almaktadır (artış oranı % 778,8).

Tablo 48: Sosyal Güvenlik Kurumlarınca Bağlanan En Düşük Emeklilik Aylıklarının Yıllara Göre Değişimi (TL), (2002-2013)

	En Düşük Memur Emekli Aylığı	En Düşük SSK Emeklisi Aylığı	En Düşük Bağ-Kur Emeklisi Aylığı	En Düşük Bağ-Kur Çiftçi Emeklisi Aylığı	65 Yaş Aylığı	Net Asgari Ücret
2002 Aralık	377	257	149	66	24	184
2013 Ekim	1163	959	778	580	131	804
Artış Oranı %	208,5	273,2	422,1	778,8	445,8	337,0
2002 Aralık- 2013 Ekim Döneminde Enflasyon Artış Oranı % 154,4						

Kaynak: SGK Rehberi, **"Memur ve Emekli Maaşlarının Yıllara Göre Seyri",** (Maliye Bakanı Sn. Mehmet Şimşek'in açıklamaları), (Çevrimiçi), http://sgkrehberi.com/haber/27025/, 18.02.2015.

Tablo 48 bütüncül bir bakış açısı ile incelendiğinde, gerek söz konusu dönemler arasındaki enflasyon farkı ve gerekse de net asgari ücretin durumu dikkate alındığında emekli maaşlarında nicelik açısından önemli bir artışın olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, literatürde Türkiye'deki yaşlıların önemli bir kısmının en yoksul gelir grubu içinde yer aldıkları belirtilmekte ve bunun giderek artacağı ifade

edilmektedir. Örneğin, Karadeniz ve Öztepe[740] 2009 ve 2010 TÜİK Hane Halkı Bütçe Anketlerini kullanarak ortaya koyduğu çalışmasında Türkiye'de 2010 yılında emekli aylığı alan yaşlıların yaklaşık % 9'unun en yoksul üç gelir grubu içinde yer aldığını belirtmektedirler. Arabacı ve Alper [741] ise yeni getirilen reformun önümüzdeki yıllarda emekli aylıklarını önemli oranda düşüreceğini belirtmektedirler.

Aşağıdaki tablo 49'da ise sosyal güvenlik kurumlarınca bağlanan en düşük emeklilik aylıklarının 1 ve 2 kişi için belirlenen yoksulluk sınırına (gıda ve gıda dışı yoksulluk)[742] oranı verilmektedir. Tablo dikkatlice incelendiğinde, 2002 yılında en düşük SSK emeklisinin aylığı 1 kişi için belirlenen yoksulluk sınırının 2,5 katı iken 2010 yılında bu oran 1,7 kata düşmüştür. Ancak belirtmek gerekir ki, kadınların işgücüne katılmaları ülkemizde düşüktür. Bu bakımdan, iki kişinin birden geçinmeye çalıştığı parametreyi dikkate almak (karı-koca) daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Bu değişken dikkate alındığında, 2002 yılında en düşük SSK emeklisinin aylığı yoksulluk sınırının 1,6 katı iken 2010 yılında bu oran 1,1 katına düştüğü görülmektedir. Diğer kurumlardan emekli aylığı alanlara aynı parametre üzerinden bakıldığında; 2002 yılında en düşük Bağ-Kur emeklisinin aylığı 2 kişi için belirlenen yoksulluk sınırının 0,6 katı iken 2010 yılında 0,9 kata yükselmiştir. 2002 yılında en düşük Bağ-Kur çiftçi emeklisinin aylığı 2 kişi için hesaplanan yoksulluk sınırının 0,3 katı iken söz konusu oran 2010 yılında 0,6 katına çıkmıştır. Son olarak 2002 yılında en düşük memur emeklisinin aylığı 2 kişi için hesaplanan yoksulluk sınırının 1,6 katı iken 2010 yılında bu oran 1,4'e düşmüştür.

---

[740] Oğuz Karadeniz & Nagihan Durusoy Öztepe, "Türkiye'de Yaşlı Yoksulluğu**", Çalışma ve Toplum**, 2013/3, s. 83.

[741] Rabihan Yüksel Arabacı & Yusuf Alper, "Sosyal Güvenlik Reformunun Yaşlılık Aylıklarına Etkisi: Yoksulluk Yaratan Bir Sosyal Güvenlik Sistemi", **Amme İdaresi Dergisi**, C.43, Sayı 2, Haziran 2010, s. 115.

[742] Türkiye İstatistik Enstitüsü'ne göre yoksulluk insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur. Yoksulluk dar ve geniş anlamda olmak üzere iki kategoriye ayrılır. Dar anlamda yoksulluk, açlıktan ölme veya barınacak bir yerden mahrum olma durumunu ifade ederken geniş anlamda yoksulluk ise kişilerin sahip olduğu gıda, giyim, barınak gibi malların toplumun genel düzeyinin altında yer almasını ifade eder. Bkz: TÜİK, **Yoksulluk İstatistikleri**, (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 , 4-10-2013.

Tablo 49: Sosyal Güvenlik Kurumlarınca Bağlanan En Düşük Emeklilik Aylıklarının 1 ve 2 Kişi İçin Belirlenen Yoksulluk Sınırına Oranı, (2002-2010)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
SSK Yaşlılık Aylığı/1 Kişi İçin Yoksulluk Sınırı	2,5	1,8	2	2	1,9	1,8	1,6	1,7	1,7
SSK Yaşlılık Aylığı/2 Kişi İçin Yoksulluk Sınırı	1,6	1,2	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1	1,1	1,1
Bağ-Kur Yaşlılık Aylığı/1 Kişi İçin Yoksulluk Sınırı	1	1,2	1,5	1,6	1,5	1,4	1,3	1,3	1,3
Bağ-Kur Yaşlılık Aylığı/2 Kişi İçin Yoksulluk Sınırı	0,6	0,8	1	1	1	0,9	0,8	0,8	0,9
Bağ-Kur Çiftçi Yaşlılık Aylığı/1 Kişi İçin Yoksulluk Sınırı	0,5	0,8	1	1	1	1	0,8	0,9	0,9
Bağ-Kur Çiftçi Yaşlılık Aylığı/2 Kisi İçin Yoksulluk Sınırı	0,3	0,5	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6
Memur Yaşlılık Aylığı/1 Kişi İçin Yoksulluk Sınırı	2,4	2,3	2,6	2,6	2,5	2,4	2,1	2,2	2,1
Memur Yaşlılık Aylığı/2 Kişi İçin Yoksulluk Sınırı	1,6	1,5	1,7	1,7	1,6	1,6	1,4	1,4	1,4

Kaynak: Oğuz Karadeniz & Nagihan Durusoy Öztepe, "Türkiye'de Yaşlı Yoksulluğu**", Çalışma ve Toplum**, 2013/3, s. 96.

Genel olarak emekli aylıklarına bakıldığında 2002-2013 döneminde hatırı sayılır iyileştirmelerin yapıldığı görülmektedir; ancak her ne kadar iyileştirmeler yapıldığı görünüyor olsa da madalyonun diğer yüzünün de çok iyi olmadığı gerçeğinin de gözardı edilmemesi gerekmektedir. Endüşük emeklilik aylıklarının yoksulluk sınırındaki durumunu çok etkilemediği görülmektedir.

Özellikle işsizlik sigortası bireylere ve ailelere onların işsizlik dönemlerinde yaşam standartlarında dramatik bir değişmenin olmaması için yardımcı olmaktadır. Öte yandan, işsizlik yardımları alan bireylerin tüketim harcamalarına devam edeceği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda da işsizlik yardımları ülke ekonomisi için de son derece önemli olmaktadır.[743]

Türkiye'de işsizlik sigortası yukarıda da ifade edildiği gibi 4447 sayılı Kanun ile yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanun'da kendi adına ve bağımsız çalışanlar, devlet memurları, ev hizmetlerinde çalışanlar (ücretli ve sürekli çalışanlar hariç), askerlik

[743] Michael Greenstone & Adam Looney, **The Importance of Unemployment Isurance for American Families and the Economy**, Brookings Institution, (Çevrimiçi), http://www.brookings.edu/research/papers/2012/12/04-unemployment-insurance, , 19.02.2015.

hizmetini er veya erbaş olarak yapanlar, meslek okullarında uygulama yapan öğrenciler ve cezaevlerindeki atölyelerde çalışan mahkumlar işsizlik sigortası kapsamına alınmamıştır. Aşağıdaki tablo 50'de görüldüğü gibi Türkiye'de işsizlik sigortasının kapsamı dar tutulduğundan[744] işsizlerin çok küçük bir kısmının işsizlik sigortasına hak kazandığı görülmektedir. 2002 yılında toplam işsizlerin % 3,4'ü işsizlik sigortasına hak kazanırken, 2013 yılında ise toplam işsizlerin % 15,4'ü işsizlik sigortasından yararlanmaktadır.

Tablo 50: İşsiz Sayısı, İşsizlik Sigortasına Başvuran ve İşsizlik Sigortası Alan Kişi Sayısı, (2002-2013)

Yıllar	İşsiz Sayısı*	Başvuran Sayısı	Hakeden Kişi Saysı	Hakeden/Başvuran Oranı	Hakeden/Toplam İşsiz Oranı
2002	2.464.000		83.603		3,4
2005	2.388.000	198.323	144.435	72,83	6,0
2009	3.471.000	545.112	464.112	85,14	13,4
2010	3.046.000	426.995	326.006	76,35	10,7
2013	2.747.000	732.409	422.334	57,66	15,4

Kaynak: Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), **Yıllık İstatistik Bültenleri, 2002, 2005 ,2009, 2010 ve 2013** İstatistik Yıllıkları'ndan alınarak tarafımızca hazırlanmıştır.
*İşsiz Sayısı TÜİK'ten alınmıştır. TÜİK, **İşgücü İstatistikleri**, (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, 19.02.2015.

Ülkemizde işsizlik sigortasından yararlanma süresi çalışılan gün sayısına göre değişebilmektedir. 4447 sayılı Kanunu'da iş akdi feshedilmeden önce 120 gün prim ödeyerek sürekli çalışmış olanlardan; 600 gün sigortalı olarak çalışmış olan işsizlere 180 gün, 900 gün çalışmış olan işsizlere 240 gün ve 1080 gün çalışmış işsizlere ise 300 gün işsizlik sigortası ödeneği verilemektedir. Bu bilgiler bağlamında Türkiye'de 2014 yılının ilk yarısında asgari ücretle çalışanlar için hesaplanan işsizlik ödeneğine aşağıdaki tablo 51'de bakıldığında, söz konusu işsizlik ödeneğin bir hayli düşük olduğu görülmektedir.

[744] İşsizlik sigortasına hak kazanmak için işten ayrılmadan önceki son 120 içinde prim ödeyerek sürekli çalışmış olmak ve son 3 yıl içerisinde en az 600 gün işsizlik sigortası primi ödemiş olmak gerekmektedir. Bkz: İŞKUR, **İşsizlik Sigortası Bülteni**, Aralık 2014; Müşerref Küçükbayrak, "Türkiye'de İşsizlik Sigortasının Kapsamı ve İşsizlik ve İstihdam Süresi Açısından Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), T.C. Kalkınma Bakanlığı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Mart 2012, s. 78.

Tablo 51: 2014 Yılının İlk Çeyreğinde Asgari Ücretle Çalışan İşsize Ödenecek İşsizlik Ödeneği, (TL)

	Son 4 aylık Prime Esas Kazançların Aylık ortalaması	Hesaplanan İşsizlik Ödeneği Miktarı	Damga Vergisi	Ödenecek İşsizlik Ödeneği Miktarı*
Son 4 Ay Asgari Ücretle Çalışan	1.071,00	428,4	3,25	425,15
Son 4 Ay Aylık 3.000 TL ile Çalışan	3.000,00	856,80*	6,5	850,30**

* Günlük işsizlik ödeneği son dört aylık prime esas kazançların aylık ortalamasının % 40 alınarak hesaplanmıştır.

** Hesaplanan İşsizlik Ödeneği Miktarı, Aylık Asgari Ücretin Brüt Tutarının Yüzde Seksenini geçemeyeceği için Ödenecek Aylık İşsizlik Ödeneği Miktarı bu şekilde hesaplanmıştır. Asgari ücret 1.071,00 TL olarak alınmıştır. **Kaynak**: İŞKUR, **İşsizlik Sigortasının Kapsamı**, (Çevrimiçi), http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/isarayan/issizliksigortasi.aspx, Erişim 19.02.2015

Türkiye'de günlük işsizlik ödeneği son dört aylık prime esas kazançların aylık ortalamasının % 40'ı alınarak hesaplanmaktadır. Bu durum işsizlere yapılan ödeneklerin düşük bir seviyede kalmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan gelişmiş refah devletlerine bakıldığında Danimarka'da bu oran % 90, Hollanda'da % 72'dir.[745] Tüm AB ülkelerinin ortalaması da % 40'tan yüksektir.

3.2.3.2.3. 2000 Sonrası Sosyal Yardım ve Hizmetlerin Görünümü

Bu dönemde özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002'de iktidara gelmesiyle beraber sosyal yardımlar ve hizmetler ile ilgili yeni kurumsal düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde, bir taraftan kurumsal alt yapı yetersizliği, kayıtdışılık, özerklik, norm ve standart farklılığı, işsizlik, sosyal yardımların hak niteliğinde olmaması, hakların yetersizliği,[746] sosyal yardım ve hizmetlere duyulan ihtiyaçların artması, göç, kentleşme, aile yapısında meydana gelen değişim, nüfus artışı gibi[747] nedenler diğer taraftan da sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanacak

[745] Küçükbayrak, **a.g.e.,** s. 54.
[746] DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Sosyal Güvenlik, a.g.e.,** s. 53-54.
[747] DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı, a.g.e.,** s. 44.

kişi ve grupların tespitlerinde sağlıklı kriterlerin bulunmayışı söz konusu dönemde yapılan düzenlemelerin gerekçeleri olarak gösterilmektedir.

Bu dönemdeki başlıca yasal düzenlemeler:

- 1 Ocak 2004 tarihli 5102 sayılı " Yüksek Öğrenim Öğrencilerine Burs, Kredi Verilmesine İlişkin Kanun" ile MEB'e bağlı Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, yurt içinde yüksek öğrenim gören muhtaç öğrencilere burs verilmesi konusunda kamu kurum ve kuruluşlar içerisinde tek yetkili kurum olmuştur.
- 9 Aralık 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5263 sayılı "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun" ile 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanun'un amaçlarını ve uygulamasını sağlama görevi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'ne (SYDGM) verilmiştir.
- 4 Mart 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5302 sayılı "İl Özel İdaresi Kanunu" ile İl Özel İdareleri'nin Büyükşehir Belediyeleri hariç diğer illerde sosyal yardım ve hizmet faaliyetlerini yerine getirme görevi verilmiştir.
- 13 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5393 sayılı "Belediye Kanunu" ile belediyelere, belediye sınırları içerisinde sosyal yardım ve hizmet yapma ve yaptırma görevi verilmiştir.
- 31.05 2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile yeşil kart sahipleri Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamına alınmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, Kanunun geçici 12. maddesinde kanunun 60/c.1 maddesinin 2 yıl süreyle uygulanmayacağı ifade edilmiştir. Zaman içinde ilgili kanunun bu maddesinde yapılan değişiklikler neticesinde 01.01.2012 tarihi itibariyle uygulanacağı kesin hükmü gereği tüm yeşil kart sahipleri GSS kapsamına alınmışlardır. Buna göre yeşil kart sahiplerinin kartlarının vizesi doluncaya kadar hiçbir işlem yapmalarına gerek

kalmayacak; ancak vizesi dolunca Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'na gidip gelir testi yapmaları zorunlu hale getirilmiştir.[748]

- 8 Haziran 2011 tarihli ve 27958 sayılı Resmi Gazete'nin mükerrer sayısında yayımlanan 633 sayılı "*Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname"* ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuştur. Söz konusu bakanlığın bünyesine daha önce Başbakanlığa bağlı olan *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ail ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ile Sosyal Güvenlik Kurumu Primsiz Ödemeler Genel Müdürlüğü* alınmıştır.
- 2 Kasım 2011 tarihli 28103 sayılı Resmi Gazete'nin mükerrer sayısında yayımlanan 662 nolu "*Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname"* ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile ilgili çeşitli düzenlemelere yer verildi. Buna göre, 1.07.1976 tarihli ve 2022 sayılı "65 Yaşını Doldurmuş, Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanunun" faaliyetleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nca yürütülmesine karar verildi. Ayrıca aynı kanunla sosyal yardıma hak kazanması kriteri genel sağlık sigortalılığın tespitinde esas alınacak gelir tespit testlerine ilişkin usul ve esasların belirlenmesinde, bu testlerin, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) ile işbirliği yapılmasına karar verildi.

Söz konusu dönemde yasal düzenlemeler ile, parçalı bir yapıda olan sosyal yardım ve hizmetlerin, tek elden yönetilmesi sağlanmış bunula beraber Kanun Hükmündeki Kararnameler ile yapılan düzenlemeler ile de kurumların alt yapısının

[748] 28 Aralık 2011 tarihli 28156 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Genel Sağlık Sigortası Kapsamında Gelir Tespiti, Tescil ve İzleme Sürecine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik

güçlendirildiği söylenebilir. Alt yapısı güçlendirilen ve tek elden yönetilen kurumların performanslarının arttığı da söylenebilir. [749]

Bu dönemde sosyal hizmet uygulamalarının yukarıda da ifade ettiğimiz sosyal yardım ve hizmetlere duyulan ihtiyaçların artması, göç, kentleşme, aile yapısında meydana gelen değişim, nüfus artışı gibi nedenlere bağlı olarak yeni bazı kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur. Aşağıdaki tablo 52'de ana hizmet birimleri ve her bir ana hizmet birimin altında uygulanan sosyal hizmetler yer almaktadır. Ana hizmet birimleri bakımından söz konusu dönem ile 2000 öncesi dönem karşılaştırıldığında mevcut ana hizmet birimlerinin çok değişmediği daha önce "Aile Hizmetleri" ana birim altında "kadın konuk evleri" olarak görünen hizmetin "Kadına Yönelik Sosyal Hizmetler" ana birimi şeklinde yeni bir ana birim olarak faaliyete geçtiği görülmektedir. Diğer taraftan, çocuk hizmetlerine bakıldığında aile odaklı bir çok alt hizmet biriminin oluşturulduğu görülmektedir.

[749] Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "**18-24 Mart 2012 Yaşlılara Saygı Haftası Kuşaklar Arası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma Sembozyumu Bildirileri**, 20-21 Mart 2012 Ankara, s. 6. Örneğin aile ve toplum hizmetleri ile ilgili 2011 yılında çıkan 662 sayılı KHK ile açılması ön görülen " Sosyal Hizmet Merkezi" doğrultusunda 2013 yılında Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Tüm bunlar, her bir kurumun daha kapsamlı ve verimli çalışması için atılan adımları göstermektedir

Tablo 52: Ana Hizmet Birimleri Bakımından Sosyal Hizmetlerin Görünümü

Aile ve Toplum Hizmetleri	**Çocuk Hizmetleri**	**Kadına Yönelik Hizmetler**	**Engelli ve Yaşlı Hizmetleri**
Sosyal Hizmet Merkezleri Özel Aile Danışma Merkezleri Boşanma Süreci Danışmanlık Hizmetleri Afet ve Acil Durum Hizmetleri Suriye Arap Cumh. Vatandaşlarına Hizmetler	Çocuklara Yönelik Sosyal Yardımlar Kreş Hizmetleri Aile Yanında Bakım Hizmeti Koruyucu Aile Hizmeti Evlat Edinme Hizmeti Kuruluş Bakım Hizmeti Çocuk Yuvaları Yetiştirme Yurtları Sevgi Evleri Çocuk Evleri Rehabilitasyon Hizmetleri Çocuk ve Gençlik Merkezleri	Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Kadın Konuk Evi	İstihdam ve Sosyal Güvenlik Eğitim, Rehabilitasyon ve Sosyal Hayata Katılım Sağlık Bakım Hizmetleri

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **2014 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2015,** s. 126-205.

Aşağıdaki tablo 53'te ise aile ve toplum hizmetlerinin genel görünümü ile son dönemdeki faaliyetleri verilmektedir. Tabloda görüldüğü gibi aile ve toplum hizmetleri ana birimin altında sosyal hizmet merkezleri, özel aile danışma merkezleri, boşanma süreci danışmanlık hizmetleri, afet ve acil durumlar hizmetleri ile Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlarına yapılan psikososyal hizmetler yer almaktadır. Tabloda ayrıca söz konusu faaliyetlerin çıktılarına bakıldığında önemli derecede bir gelişimin olduğu görülmektedir.

Tablo 53: Aile ve Toplum Hizmetlerinin Genel Görünümü, (2014)

Aile ve Toplum Hizmetleri	Açıklama
Sosyal Hizmet Merkezleri: Toplum merkezleri, Aile danışma merkezleri,Çocuk ve gençlik merkezleri ve yaşlı hizmet merkezleri gibi gündüzlü sosyal hizmet kuruluşları tarafından sürdürülen; çocuk genç, kadın, erkek, engelli, yaşlı bireylere ve ailelerine ve topluma yönelik koruyucu, önleyici, destekleyici, geliştirici hizmetler ile rehberlik danışma hizmetleri "Sosyal Hizmetler Merkezi çatısı altına toplanmıştır.	2014 yılı sonu itibarı ile 117 sosyal hizmet merkezi bulunmaktadır. Bunların dışında 34 adet toplum merkezi, 14 aile destek merkezi ve 17 adet de çocuk gençlik merkezi bulunmaktadır.
Özel Aile Danışma Merkezleri: Bakanlık dışında hizmete açılan, rehberlik ve danışmanlık hizmetleri sağlamak	2014 yılı sonu itibarı ile 55 özel aile danışma merkezi bulunmaktadır.
Boşanma Süreci Danışmanlık Hizmetleri: Çiftlere danışmanlık hizmeti vermek.	1495 çifte hizmet verilmiştir. 510 çift evliliğine devam etmiştir.
Afet ve Acil Durumlar İle İlgili Hizmetler: Afet ve acil durumlarda psiko-sosyal destek vermek.	
Süriye Arap Cumh. Vatandaşlarına Hizmetler: Psiko-sosyal destek vermek.	

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), **2014 Yılı Faaliyet Raporu, a.g.e.,** s. 118-125.

Aşağıdaki tablo 54'te de çocuk hizmetleri ana birimi altında yer alan alt hizmet birimleri yer almaktadır. Tabloda görüldüğü gibi çocuk hizmetleri ana birim altında başlıca iki faaliyet bulunmaktadır. Bunlar; Koruyucu ve önleyici hizmetler ile bakım hizmetleridir. Koruycu ve önleyici hizmetler kapsamında çocuğa yönelik şiddetin önlenmesi, özel kreş hizmetleri,aile yanında destek hizmetleri, sosyal ve ekonomik destekler, koruyucu aile hizmetleri ve bazı uygulamalar (sevgi zinciri uygulaması ve uçurtmayı vurmasınlar uygulaması) bulunmaktadır. Diğer taraftan, bakım hizmetleri kapsamında ise kuruluş bakım hizmetleri, çocuk yuvaları, yetiştirme yurtları, çocuk evleri sitesi ve çocuk evleri bulunmaktadır.

Tablo yakından incelendiğinde 2014 yıl sonu itibari ile koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılan çocuk sayısı 4.008, evlat edindirilmek üzere aile yanında yerleştirilen çocuk sayısının da 824 olduğu görülmektedir. Sosyal ve ekonomik desteklerden yararlanananların sayısı 80.375 (bunların 77.295'i çocuk[750]) ve bakım hizmetleri sağlanan toplam çocuk sayısının ise 11.207 olduğu görülmektedir.

[750]ASPB., **2014 Faaliyet Raporu, a.g.e**, s. 141.

Tablo 54: Çocuk Hizmetlerinin Görünümü, (2014)

1.Koruyucu ve Önleyici Hizmetler	**Toplam Çocuk Sayısı**	**Açıklama**
a)Çocuğa Yönelik Şiddetin Önlenmesi		
b)Kreş Hizmetleri (Özel Kreşler)	69.200	Özellikle ekonomik gücü yeterli olmayan aileler, tek ebeveynli, cezaevlerinde buluna kadınların çocukları vb. gibi çocuklar içindevletin % 3 kontejanı bulunmaktadır.
c)Sevgi Zinciri Uygulaması (Çocuk esirgeme ve çocuk yuvalarında bulunan çocukların özel kreşlerden faydalandırılması)	520	
d)Uçurtmayı Vurmasınlar Uygulaması (0-12 yaş grubu çocukların cezaevi yaşamının olumsuz koşullarından uzaklaştırılıp özel kreşlerde ücretsiz barındırmaları)	709	
e)Aile Yanında Destek Hizmetleri (Çocukların kurum bakımına alınmadan desteklenmesi)		
f)Sosyal ve Ekonomik Destekler (Sosyal yardımlar: süreli, geçici)	80.375	Aile yanında desteklenen ve doğrudan desteklenen çocuklar için 2014 yılında toplam **342.370.72**5 TL harcanmıştır*
g)Koruyucu Aile Hizmetleri (çeşitli nedenlerle öz ailesi yanında bakımı sağlanamayan ve evlat edindirilemeyen çocukların ebeveyn özelliği taşıyan kişilerin yanında ücretli ve gönüllü bakım hizmetlerinin sağlanması)	4.008	Bu çocukların bakım, eğitim gibi masrafları için **39.028.695** TL harcanmıştır.
ğ)Evlat Edinme Hizmeti	824	
2. Bakım Hizmetleri		
a) Kuruluş Bakım Hizmetleri		
b) Çocuk Yuvaları	490	
c) Yetiştirme Yurtları	1.117	
d)Çocuk Evleri Sitesi	4.532	
e) Çocuk Evleri	5.068	

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **2014 Faaliyet Raporu, a.g.e.,** s. 132-147.

*2014 yılında Ocak-Aralık döneminde okul öncesi çocuk için 365.74 TL, İlköğretime devam eden çocuk için 548.61 TL, ortaöğretime devam eden çocuk için 585.18 TL, ortaöğretim seviyesinde olup okula devam etmeyen çocuk için 365.74 TL, yükseköğretime devam eden çocuk için 658.33 TL ve yetişkinler için 292.59 TL ödenmiştir. Diğer taraftan, 2014 yılında sosyal ve ekonomik destek verilenlere ödenen aylık destek miktarı ortalama 539.47 TL'dir.

Aşağıdaki tablo 55'te kadına yönelik hizmetlerin 2014 yılı görünümü verilmiştir. 2014 yıl sonu itibarı ile 14 şiddet önleme ve izleme merkezleri, 94 adet de kadın

konuk evleri ülkemizde bulunmaktadır. Şiddet önleme ve izleme merkezlerinden (ŞÖNİM) faydalanan kadın sayısı 19.274 ve kadın konuk evlerinden faydalanan kadın sayısı ise 14.123'tür.

Son yıllarda artış gösteren kadına şiddet olayları karşısında devletin şiddete uğramış kadınları koruması bir devlet politikası haline gelmiştir. Özellikle bu tür şiddet olayların artması neticesinde şiddet önleme ve izleme merkezleri ile kadın konuk evlerine ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Bu kapsamda önümüzdeki yıllarda şiddet önleme ve izleme merkezlerinin tüm illere yayılması hedeflenmektedir.[751]

Tablo 55: Kadına Yönelik Hizmetlerin Görünümü, (2014)

Kadına Yönelik Hizmetler	Açıklama
Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM)	2014 yılında toplam 14 merkeze başvuran kişi sayısı 19.274'tür.
Kadın Konuk Evleri	2014 yılında toplam 94 konuk evinden 14.123 kadın, 5.742 çocuk olmak üzere toplam 19.865 kişi hizmet almıştır.

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **2014 Faaliyet Raporu, a.g.e.,** s. 179- 200.

Aşağıdaki tablo 56'da engelli ve yaşlı ana birim hizmetlerinin altında yer alan hizmet uygulamaları yer almaktadır. Tabloda engelli ve yaşlılara yönelik izlenen temel politikaların benzer bir perspektif ile ele alındığı görülmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, engellilerin istihdama kazandırılması hedeflenirken, yaşlıların ise aktif bir yaşlanma geçirmeleri için uygulama oluşturulmuştur.

[751] Timetürk, (Çevrimiçi), http://www.timeturk.com/tr/2015/03/07/basbakan-davutoglu-14-ilde-pilot-olarak-uygulanan-siddet-on.html#.VQa3m0bNpNI ,16.03.2015.

Tablo 56: Yaşlı ve Engelli Hizmetlerin Görünümü, (2014)

Engelli Hizmetleri	Yaşlı Hizmetleri	Bakım Hizmetleri
İstihdam	Aktif Yaşlanma	Özürlü Bakımı
Ulaşılabilirlik	Ulaşılabilirlik	Yaşlı Bakımı
Eğitim	Eğitim	Evde Bakım Desteği
Ayrımcılıkla Mücadele	Ayrımcılıkla Mücadele	Gündüzlü Hizmetler
Mesleki Eğitim	–	Özel Kurumlarda Bakım Desteği
Erişilebilirlik	Erişilebilirlik	Yatılı Hizmetler
Sosyal Hayata Katılım	Sosyal Hayata Katılım	Hizmet Modeli Geliştirme
Koruyucu ve Önleyici Sağlık Hizmetleri	Koruyucu ve Önleyici Sağlık Hizmetleri	Hizmet Standartları

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **2014 Yılı Faaliyet Raporu, a.g.e.,** s.206-246.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2014 Yılı Faaliyet Raporu'na göre 2014 yıl sonu itibarı ile engelliler için 3.982.548.684 TL evde bakım hizmeti, yaşlılar için ise 462.903.115 TL yatılı bakım hizmeti harcaması yapılmıştır. Ayrıca yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezleri için 292.234.167 TL harcama yapılmıştır.

Son yıllarda Türkiye'de engelli ve yaşlı bakım hizmetlerinde devlet-özel sektör işbirliği önemli oranda artmıştır. 2006 yılında yürürlüğe giren "Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği" ile yasal çerçevesi çizilen özel bakım merkezlerinin sayısı hızlıca artmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Engelli Bakım Hizmetleri Dairesi'ne bağlı faaliyet gösteren bu merkezlerin toplam sayısı 149'dur. Zaman zaman özel sektörün açtığı özel bakım merkezlerinde çeşitli sıkıntılar meydana gelebilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki yeni tecrübeler edindikçe söz konusu merkezlerdeki problemlerin minimum düzeye indirilmesi için çeşitli adımlar atılmıştır. Bu adımlardan bir tanesi de 16 Agustos 2013 tarihli " Bakıma Muhtaç Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği"nde yapılan değişikliktir.[752]

Son yıllarda önemli bir değişim de yaşlı hizmet politikalarında meydana gelmiştir. 2012 yılında Avrupa Birliği tarafından ilan edilen "Aktif Yaşlanma ve Kuşaklar Arası Dayanışma Yılı" çerçevesinde yaşlılara sunulan hizmet felsefesinde bir

[752] Ayşegül Domaniç Yelçe, "Özel Bakım Hizmetlerinde Yeni Dönem", **Hürriyet Gazetesi**, (Çevrimiçi), http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/24574928.asp, 25.02. 2015.

değişim yaşanmıştır. Bu bağlamda; yaşlıların sosyal yaşama katılımının artırılması, kuşak farkının azaltılarak yaşlıların toplumda aktif rol alması ve gençlerin sorumluluk bilincinin gelişimine katkıda bulunacak hizmetlere ağırlık verilmesi hedeflenmiştir.

2000 sonrası dönemde bir taraftan sosyal hizmetlerle ilgili bu çeşitlenme (yeni kurum ve kuruluşların oluşturulması) meydana gelirken diğer taraftan da kamunun finanse ettiği sosyal yardımlarda önemli artışlar görülmektedir. Aşağıdaki tablo 57'de 2013 ve 2014 yıllarında devlet bütçesinden yapılan sosyal yardım harcamaları verilmektedir. Tabloda görüldüğü gibi 2000 yılında GSYİH'nin %0,48'i[753] olan sosyal yardım harcamaları 2014 yılında GSYİH'nin % 1,38'ine yükseldiği görülmektedir. 2013 yılında toplam 3 milyon 96 bin 489 hane sosyal yardımlardan faydalanırken bu rakam 2014 yılında 91 bin hane azalarak 3 milyon 5 bin 898 haneye düşmüştür. Türkiye'de toplam hane halkının 20 milyon 220 bin 578 olduğu[754] göz önüne alındığında 2013 yılında toplam hanelerin % 15,3'ünün sosyal yardımlardan yararlandığı görülmektedir. Diğer taraftan ortalama hane halkı büyüklüğünün 3,5 olduğu düşünüldüğünde sosyal yardımlardan yararlanan kişi sayısının 12 milyona yaklaştığı görülmektedir.

[753]DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı, a.g.e.,** s. 44.
[754] TÜİK, **İstatistiklerle Aile 2013**, (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16053, 25.02.2015.

Tablo 57: Sosyal Yardım Harcamarın Görünümü, (2013-2014)

	2013	2014
Toplam Sosyal Yardım Harcaması Tutarı	**20.764.725 (Bin TL)**	**20.393.993 (Bin TL)**
Sosyal Yardımların GSYİH İçindeki Payı	1,35%	1,38%
Sosyal Yardımlardan Faydalanan Hane Sayısı	3.096.489	3.005.898
Düzenli Yardımlardan (ŞNT,EVEK vb.) Faydalanan Hak Sahibi Sayısı (SYDV)	2.258.734	2.274.182
Geçici (Süreli) Yardımlardan Faydalanan Hak Sahibi Sayısı (SYDV)	1.997.306	1.892.656
SYDTF Kaynaklarıyla Yapılan Yardımlara Aktarılan Tutar	4.069.822.341TL	4.351.800.939 TL
2022 Yaşlılık ve Engelli Maaşı Hak Sahibi Sayısı	1.222.748	1.300.377
2022 Yaşlılık ve Engelli Maaşı Toplam Aktarılan Kaynak	**3.325.704.331TL**	**3.595.541.534 TL**
GSS Primi Devlet Tarafından Ödenen Kişi Sayısı	9.111.923	9.368.920
Sosyal Yardım - İstihdam Bağlantısı ile İşe Yerleştirilen Kişi Sayısı (İŞKUR)	43.054	-
Satınalma Gücü Paritesine Göre Günlük 2.15$'ın Altında Gelirle Yaşayan Toplum Kesimi Oranı % (2012)	0,06	0,06
Satınalma Gücü Paritesine Göre Günlük 4.30 $'ın Altında Gelirle Yaşayan Toplum Kesimi Oranı % (2012)	2,27	2.06
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Sayısı (SYDV)	973	1000

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **2013 Faaliyet Raporu, Ankara, 2014,** s. 112 ve **2014 Yılı Faaliyet Raporu, a.g.e.,** s.74.

** Raporda ayrıca 2014 yılı için 1 milyon 113 bin 242 haneye sadece düzenli yardımlar, 1 milyon 160 bin 940 haneye hem düzenli hem süreli yardımlar ve 731 bin 716 haneye de sadece süreli yardımlar yapıldığı belirtilmektedir. **Düzenli Yardımlar:** Şartlı eğitim, sağlık, gebelik yardımları, eşi vefat etmiş kadınlara yönelik yardımlar, ihtiyaç sahibi asker ailelerine yönelik yardımlar ve 2022 sayılı Kanun kapsamındaki yardımlar. **Süreli Yardımlar:** Gıda, yakacak, barınma, eğitim, sağlık, engelli ihtiyaç, özel amaçlı, giyim ve diğer yardımlar ile tek seferlik yapılan yardımlardır.

2002 yılında 1.3 milyar TL olan sosyal yardımların tutarı 2013 ve 2014 yılında 21 milyara yaklaşmış bulunmaktadır. Bütüncül bir perspektif ile bu rakamlara bakıldığında son 11 yılda sosyal yardımlara ayrılan bütçenin yaklaşık 11 kat arttığı görülmektedir. Diğer taraftan, 2002 yılında % 0.48 olan kamu sosyal yardım harcamalarının GSYİH'ye içindeki oranı 2014 yılında %1,38'lere çıkmış; ancak yine de Avrupa Birliği ülkelerinin ortalaması olan % 2,5 rakamının gerisindedir.

Sosyal yardım harcamalarına toplam harcamalar üzerinden bakılacağı gibi ana gruplar bazında da bakılabilir. Aşağıdaki tablo 58'de ana gruplar bazında sosyal yardım programları verilmektedir. Tabloda görüldüğü gibi aile yardımları, eğitim

yardımları, sağlık yardımları, özel amaçlı yardımlar, yaşlı ve engelli yardımları olmak üzere toplam beş ana sosyal yardım harcama türünün olduğu görülmektedir.

Tablo 58: Ana Gruplar Bazında Sosyal Yardım Programları

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **2013 Yılı Faaliyet Raporu,a.g.e**., s. 113.

Aşağıdaki tablo 59'da aile yardımları için 2013 ve 2014 yıllarında devlet bütçesinden aktarılan toplam tutarlar ve söz konusu yardımlardan faydalanan hane sayısı verilmektedir. Tabloya bakıldığında 2013 yılında aile yardımları için devlet bütçesinden aktarılan tutar 1 milyar 277 milyon TL iken, bu rakamın 2014 yılında 1 milyar 580 milyon TL olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifade ile, toplam sosyal yardımlar içinde aile yardımlarına aktarılan kaynaklar 2013 yılında % 6,1 iken bu oran 2014 yılında bir önceki yıla göre % 23,7 artarak % 7,7'ye yükselmiştir. Diğer taraftan barınma yardımları 2014 yılında bir önceki yıla göre azalırken, muhtaç asker ailelerine yapılan yardımlar başta olmak üzere, eşit vefat etmiş kadınlara yapılan yardımlar ve gıda yardımları için aktarılan kaynaklar artmıştır.

Tablo 59: Aile Yardımları Alan Hane Sayısı ve Aktarılan Toplam Kaynaklar, (2013-2014)

	Aile Yardımları	Hane Sayısı	Milyon/TL
2013	Gıda Yardımları	658.681	180,7
	Barınma Yardımları	19.722	51,7
	Sosyal Konut Projesi		210,0
	Yakacak Yardımları	2.106.015	3,8
	Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yapılan Yardımlar	281.141	752,8
	Muhtaç Asker Ailelerine Yapılan Yardımlar	50.583	77,6
	Toplam		**1.276,6**
	Aile Yardımları	**Hane Sayısı**	**Milyon/TL**
2014	Gıda Yardımları	675.193	226,1
	Barınma Yardımları	22.609	103,0
	Sosyal Konut Projesi		210,0
	Yakacak Yardımları	2.149.272	3,8
	Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yapılan Yardımlar	276.680	814,7
	Muhtaç Asker Ailelerine Yapılan Yardımlar	62.693	222,0
	Toplam		**1.579,7**

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **2013 Yılı Faaliyet Raporu, a.g.e.,** s. 113-114 ve **2014 Yılı Faaliyet Raporu, a.g.e.,** s.76-77.

*Yakacak yardımları sadece dağıtım sürecinde nakliye ve hamaliye giderleridir. Bir soru önergesine cevap olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Ayşenur İslam'ın verdiği bilgilere göre 2003-2012 döneminde toplam yakacak yardımına aktarılan tutar yeni para birimi ile 15 milyar 484 milyon TL dir. 2013 yılında ise toplam 2 milyon 106 bin kişi için toplam 2 milyar 331 milyon 344 bin TL kaynağın ayrıldığını belirtmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2013 Faaliyet Raporuna göre söz konusu bu 2 milyon 106 bin hane için 2.142.316 ton kömürün dağıtıldığı ifade edilmektedir. Ayrıca Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Strateji Daire Başkanlığı ile yapılan telefon görüşmesinde bakanlık yetkilileri, yakacak yardımları konusunda ASPB'nın sadece nakliye ve hamaliye giderlerinde yetkili olduğunu, yakacak yardımları için aktarılan kaynakların doğrudan hazineden aktarıldığını ifade etmişlerdir. .Bkz: http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-30744sgc.pdf, Erişim 26.02.2015

Aşağıdaki tablo 60'ta 2013 ve 2014 yıllarında eğitim yardımları için aktarılan kaynaklar verilmektedir. Tabloda görüldüğü gibi eğitim yardım programları içinde en fazla kaynak aktarılan program, şartlı eğitim yardımlarıdır.[755] 2014 yılında eğitim yardımları kalemlerinde bir önceki yıla göre en fazla artış öğle yemeğinde gerçekleşmiştir. Öte yandan, toplam sosyal yardımlar içinde eğitim yardımları için aktarılan tutarların oranına bakıldığında 2013 yılında bu oran % 5,7 iken 2014 yılında % 6,5'a yükselmiştir.

[755] 2013 yılında şartlı eğitim yardımları kapsamında ilköğretim erkek öğrenci için aylık 30TL, kız öğrenci için aylık 35 TL; Ortaöğretim erkek öğrenci için aylık 45TL, kız öğrenci için aylık 55TL'dir. 2014 yılı için ise ilköğretim (1-8'inci sınıflar arası) erkek öğrenciler için aylık 35 TL, kız öğrenciler için aylık 40 TL; ortaöğretim (8-12'inci sınıflar için) erkek öğrenciler için aylık 50 TL, kız öğrenciler için aylık 60 TL'dir.

Tablo 60: Eğitim Yardımları İçin Aktarılan Kaynaklar, (2013-2014)

	Eğitim Yardımları	**Milyon/TL**
2013	Eğitim Materyali Yardımları	65,52
	Şartlı Eğitim Yardımları	512,81
	Öğle Yemeği Yardımı	250,00
	Ücretsiz Ders Kitabı	275,00
	Öğrenci Taşıma, Barınma ve İaşe Yardımı	1,76
	Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması	85,00
	Diğer Yardımlar	0,29
	Toplam	**1.190,37**
	Eğitim Yardımları	**Milyon/TL**
2014	Eğitim Materyali Yardımları	65,52
	Şartlı Eğitim Yardımları	570,75
	Öğle Yemeği Yardımı	430,00
	Ücretsiz Ders Kitabı	125,00
	Öğrenci Taşıma, Barınma ve İaşe Yardımı	0,83
	Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması	95,00
	Yurt Yapım	36,70
	Diğer Yardımlar	1,10
	Toplam	**1.324,90**

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **2013 Faaliyet Raporu,a.g.e.,** s.118-119 ve **2014 Yılı Faaliyet Raporu, a.g.e.,** s.82-86.

Aşağıdaki tablo 61, sağlık yardım programlarına 2013 ve 2014 yıllarında aktarılan kaynakları göstermektedir. Tabloda ortalama 9 milyon 111 bin kişinin GSS primi için aktarılan toplam kaynak 5 milyar 725 milyon TL olduğu görülmektedir. 2014 yılında ise toplam 9 milyon 300 bin kişi için 6 milyar 313 milyon TL aktarılmıştır. Toplam sosyal yardımlar içinde sağlık yardımlarına aktarılan kaynaklar 2013 yılında % 28.7, 2014 yılı için ise % 37.5'tir.

Tablo 61: Sağlık Yardım Programlarına Aktarılan Kaynaklar, (2013-2014)

	Sağlık Yardımları	**Milyon/TL**
2013	Şartlı Sağlık Yardımları (Kadın ve Çocuk)*	244**
	GSS Prim Desteği+Tedavi destek	5.725
	Engelli İhtiyaç Yardımları	0,812
	Toplam	**5.970**
	Sağlık Yardımları	**Milyon/TL**
2014	Şartlı Sağlık Yardımları (Kadın ve Çocuk)*	285,11**
	GSS Prim Desteği + Tedavi destek	6.313
	Engelli İhtiyaç Yardımları	1.038
	Toplam	**7.636,11**

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **2013 Yılı Faaliyet Raporu, a.g.e**., s.120-125 ve **2014 Yılı Faaliyet Raporu, a.g.e.,** s. 87-90.

* Şartlı sağlık yardımları çocuk ve kadın olmak üzere iki çeşittir. 2013 yılı için çocuk için aylık 30 TL'dir. Kadın için de gebelik dönemlerinde aylık 30 TL ve doğumun hastanede yapılması durumunda tek seferlik 70 TL verilmektedir. 2014 yılı için ise çocuk için 35, kadın için 35 ve doğumun hastanende yapılması halinde tek seferlik 75 TL verilmektedir.

**2013 yılında çocuk için 230 milyon, kadın için 14 milyon TL olmak üzere toplam 244 milyon TL kaynak aktarılmıştır. 2014 yılında çocuk için ise 269,5 milyon, kadın için 15,5 milyon olmak üzere toplam 285 milyon TL aktarılmıştır.

Aşağıdaki tablo 62'de özel amaçlı sosyal yardım programlarına aktarılan kaynaklar verilmektedir. Tabloya bakıldığında 2013 yılında özel amaçlı sosyal yardımların toplamının 30 milyon olduğu görülmektedir. 2014 yılında da biraz azalmakla beraber hala 29 milyon civarında olduğu görülmektedir.

Tablo 62: Özel Amaçlı Sosyal Yardım Programlarına Aktarılan Kaynak, (2013-2014)

	Özel Amaçlı Yardımlar	**Milyon/TL**
2013	Aş evleri	12,86
	Afet Durumları	2,41
	Diğer Yardımlar	15,34
	Toplam	**30,62**
	Özel Amaçlı Yardımlar	**Milyon/TL**
2014	Aş evleri	11,47
	Afet Durumları	4,55
	Diğer Yardımlar*	12,95
	Toplam	**28,97**

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **2013 Yılı Faaliyet Raporu, a.g.e**., s.126 ve **2014 Yılı Faaliyet Raporu, a.g.e.,** s. 93.

* Diğer yardımlar; diğer muhtelif sosyal yardımlar, prim borcu yardımları, yabancı uyruklu şahıslara yapılan yardımlar vb. diğer yardımları içermektedir.

Sosyal yardım programları içinde yaşlı ve engelli yardımları da önemli bir yer tutmaktadır. Aşağıdaki tablo 63'te 2022 sayılı kanun kapsamında yaşlı ve engellilere 2013 yılında yapılan yardımlar 3 milyar 325 milyon 704 bin TL'dir. 2014 yılında ise bu rakamın 3 milyar 600 milyon TL olduğu görülmektedir. Öte yandan toplam sosyal yardımlar içinde yaşlı ve engelli yardım programları oranına bakıldığında 2013 yılında oran % 16 iken, bu oranın 2014 yılında %17,7'ye yükseldiği görülmektedir.

Tablo 63: Yaşlı ve Engelli Yardım Programlarına Aktarılan Kaynak, (2013-2014)

	Program Türü	**Milyon/TL**
2013	Yaşlı ve Engelli Yardım Programları	3.325
2014	Yaşlı ve Engelli Yardım Programları	3.600

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **2013 Yılı Faaliyet Raporu, a.g.e**., s.127 ve **2014 Yılı Faaliyet Raporu, a.g.e.,** s. 94-95.

2014 yılında ana gruplar bazında sosyal yardım programlarına aktarılan oranlar hesaplandığında toplam sosyal yardım harcamalarının % 17,7'sinin engelli ve yaşlı programlarına (2022 Kanun kapsamında), % 37,6'sının sağlık yardım programlarına, % 6,5'nin eğitim programlarına % 7,7'sinin aile yardım programlarına, % 19,2'sinin evde bakım hizmetlerine, % 1,5'inin engelliler için yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezlerine, % 2,3'ünün yaşlı bakım hizmetlerine, % 1,8'inin sosyal ve ekonomik desteklere, kalan % 5'inin ise diğer kalemler için harcandığı ortaya çıkmaktadır.

Son dönemde sosyal yardımlarda koordinasyonun sağlanması için çeşitli uygulamaların hayata geçirildiğini söyleyebiliriz. Bu uygulamalardan biri Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS)'dir. SOYBİS sosyal yardım başvurusu yapan kişilerin kurumlararasında söz konusu kişilerin bireysel verilerinin paylaşılmasını sağlayan bir bilgi sitemidir.[756] Diğer uygulama ise Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi'dir (BSYBS). Bütünleşik sosyal yardım bilgi sistemi; ihtiyaç sahibi kişilerin başvurularının alınması, hane dosyalarının oluşturulması, kişisel verilerinin ve sosyo-

[756] T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, SOYBİS (Çevrimiçi), http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/uygulamalar/soybis, 26.02.2015.

ekonomik bilgileri ile servet unsurlarının merkezi veri tabanlarından sorgulanması, hanenin sosyo-ekonomik durumuna ilişkin mahallinde yapılan sosyal incelemeye ilişkin raporların tutulması, muhtaçlık kararının verilmesi, yardım ödemelerine ilişkin banka talimatlarının verilmesi ve gerçekleştirlen tüm yardımlara yönelik otomatik muhasebeleştirme faaliyetlerinin tamamının elekronik ortamda yürütüldüğü bir bilgi sistemidir.[757]

Sosyal yardımlarda koordinasyonun sağlanması ile birlikte sosyal yardımların istihdam bağlantısının kurulması da önem arz etmektedir. Bu bağlamda 2010 yılında "Sosyal Yardımlar-İstihdam Bağlantısı İşbirliği Protokolü" imzalanmıştır. 14 Nisan 2014 tarihinde ise Bakanlık Genelgesi ile sosyal yardım yararlanıcılarının, istihdama kazandırılması hedeflenmiştir. Bu çerçevede söz konusu protokolün imzalanmasından bu yana toplam 43 bin 54 kişi bir taraftan çeşitli istihdam teşvik yardımları ile desteklenmiş diğer taraftan da müeyyide tedbiri[758] ile sosyal yardım bağımlılığından kurtulması istenmiştir.[759]

2000 sonrası AKP hükümetleri döneminde sosyal yardım ve hizmetlerde bir atılımın meydana geldiği söylenebilir. Bir taraftan kamunun sağladığı söz konusu sosyal yardım ve hizmetlerdeki bu gelişmeler meydana gelirken, diğer taraftan kar gütmeyen kuruluşların ve özel sektörün sosyal yardım ve hizmet sağlama rollerinin arttığı söylenebilir.

Özellikle belirtmek gerekir ki, kar amacı gütmeyen kuruluşlar Türkiye'deki sosyal yardım ve hizmetlerin sağlanmasında önemli bir yer teşkil etmektedirler. 2002 sonrası dönemde KGK'lar bizzat devletin teşvikleri ve mevcut hükümet ile olan organik ilişkileri sayesinde söz konusu KGK'ların önemli bir kısmı gerek kurumsal açıdan ve gerekse de finansal açıdan önemli bir konuma gelmişlerdir. Söz konusu dönemde, KGK'ların sosyal yardım ve hizmet sağladığı kişi sayısı da giderek artmıştır. Diğer taraftan, yeni- liberal ideolojinin neden olduğu yoksulluk ve sefalete

[757] ASPB, **2013 Yılı Faaliyet Raporu,a.g.e.,** s. 137
[758] Sosyal yardım yararlanıcıların herhangi bir neden olmadan istihdama katılım sağlamamaları durumunda, düzenli merkezi yardımlar ve ayni yardımlar dışında Mütevelli Heyetince herhangi bir yardım yapılmamasıdırç Bkz: ASPB, **2014 Yılı Faaliyet Raporu, a.g.e.,** .s. 10.
[759] **A.e.,** s. 102

karşı, yine özel sektörün yoksulları kontrol etme anlayışının devreye sokulması[760] ve "kurumsal sosyal sorumluluk projeleri" seklinde beliren özel kesimin sosyal yardım ve hizmetleri de bu dönemde önemli bir yer tutmuştur.

Gerek kamunun ve gerekse de diğer kesimlerin sağladığı sosyal yardımlarda son dönemde önemli bir artış görülürken, diğer taraftan da AB ülkelerinde olduğu gibi sosyal yardımların istihdam ve eğitim gibi şartlara bağlı olarak[761] "hak temelli" bir yaklaşım ile verilmesi tartışmaları da gündemde önemli bir yer tutmaktadır. Bu bakımdan, önümüzdeki dönemlerde Türkiye'de sosyal yardımlarda hem nicelik olarak hem de nitelik olarak (hak temelli vb.) önemli gelişmelerin yaşanacağını söyleyebiliriz.

[760] Taşçı, **Sosyal Politikalarda Can Simidi, a.g.e.,** s. 127.

[761] Sosyal yardımların istihdama ve eğitime bağlı olarak uygulamasının yaygınlaşması için ASPB'lığının "Asgari Gelir Desteği" üzerinde çalışmalar yaptığı ifade edilmektedir. Bkz: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2014 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu, Temmuz 2014, s. 64; Son dönemde "asgari gelir desteği" üzerine yazılan doktora tezlerinin sayılarında da önemli bir artış görülmektedir. Bu konuya önemli bir katkıyı "Avrupa Birliği'nde İstihdam Odaklı Asgari Gelir Desteği ve Türkiye'nin Uyumu" adlı çalışmasıyla İlknur Karaslan yapmıştır. Bkz: İlknur Karaaslan, "Avrupa Birliği'nde İstihdam Odaklı Asgari Gelir Desteği ve Türkiye'nin Uyumu" (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi S.B.E., İstanbul 2014.

4. BÖLÜM

VATANDAŞLARIN REFAH DEVLETİ ALGILARININ BELİRLEYİCİ UNSURLARININ TESPİT EDİLMESİNE İLİŞKİN İSTANBUL İLİNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

4.1. ALGI ÇALIŞMALARININ REFAH DEVLETİ LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Refah devleti bir önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi ilk olarak Avrupa'da ortaya çıkan II. Dünya Savaşı'ndan sonra meşruiyet kazanan ve 1970'lerden sonra da düşüşe geçen (!) bir devlet şeklidir. Belirtmek gerekir ki refah devleti kendiliğinden ortaya çıkan gelişen ve düşüşe geçen bir aygıt değildir. Elbette refah devletini gelişime ve değişime zorlayan her dönemde belirli bazı olgular olmuştur.

Refah devleti, Sanayi Devrimi neticesinde ortaya çıkan sosyal risklere karşı çözüm üreten bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra demokrasi, vatandaşlık haklarının gelişmesi (yeniden şekillenen devlet ile vatandaş arasındaki sosyal anlaşma) ve ekonomik gelişmeler neticesinde refah devletin meşruiyeti artmıştır. Özellikle 1970'lerden sonra başta ekonomik ve demografik değişimler olmak üzere sosyal değişimler[762] (yeni risk çeşitlerinin ortaya çıkması) refah devletinin bazı işlevlerini bozmuştur.

Esasen, refah devletinin altın çağını yaşadığı dönemde gelişmiş demokratik ülkelerde refah devletinin kurumları Marshall'ın[763] ifade ettiği sosyal haklar ve Sen'in[764] ifade ettiği herkese eşit fırsatlar temelleri üzerine kurulmuştur. Yani refah kurumları bir taraftan vatandaşların fırsatlardan yararlanmasına olanak sağlarken diğer taraftan da onların potansiyellerini gerçekleştirmesine imkan sağlamıştır. Refah devleti

[762] Paul Pierson, "The New Politics of Welfare State", **World Politics**, Vol. 48, No. 2, 1996, p. 173.
[763] Marshall, **Citizenship and Social Class, a.g.e.,** p. 20.
[764] Amartya Sen, **Development as Freedom**, Oxford, Oxford University Press, 1999.

kurumları bir yönüyle de ekonomik ve psikolojik güvensizliği minimize etmişve bireylerin hayat standardını geliştirmiştir.[765]

1970'li yıllardan itibaren ortaya çıkan başta ekonomik değişimler (ekonomik küreselleşme ve finansal krizler) olmak üzere demografik değişimler (yaşlı nüfusun artması) ve sosyal değişimler (kadınların iş piyasasına girmesinin artması) modern Avrupa refah devletlerini krize sokmuştur. Bu krizden çıkmak için refah devletinin izlediği kamu soyal harcamalarının azaltılması (maliyet sınırlama- cost-containment), sosyal refah kurumlarının yeniden yapılanması veya yeni kurumların oluşturulması (recalibration) ve devletin üzerindeki sosyal sorumlulukların azaltılmasına yönelik arayışlar (re-commodification) modern refah devletlerinin meşruiyetini tartışılır hale getirmiştir.

Bu tartışmalarla beraber Avrupa'da vatandaşların refah devleti algı çalışmaları da başlamıştır. Özellikle Avrupa Sosyal Anketi (European Social Survey), Uluslarası Sosyal Anket Programı (International Social Survey Program) ve Dünya Değerler Araştırması (World Value Survey) anketleri ile vatandaşların refah devleti algısı veya tutumları ölçülmeye başlanmıştır.

Vatandaşların refah devleti algılarının ölçülmesi bir çok açıdan önem arz etmektedir. Şöyle ki; refah devleti algıları veya tutumlar değişimler karşısında ani alınan politikalar için bir denge görevi görmektedir. Normatif beklentiler ve ahlaki değerler sabit ve değişmesi zor olduğundan ani politika değişiklikleri için algı çalışmaları bir ağırlık merkezi görmektedir[766]. Ayrıca vatandaşların algıları veya tutumları mevcut politikaların veya kurumların yukarıda ifade edilen değişimler karşısında reformdan geçirilmesi ve yeni risklere karşı oluşturulan yeni kurumlar veya politikalar (recalibration) için de bir kaynak (fırsat) ve tehdit (baskı) görevi görmektedirler. Çünkü demokratik yönetim şekillerinde seçilmişler kendileri için seçim

[765] Monika Mischke, **Public Attitudes towards Family Policies in Europe: Linking Institutional Context and Public Opinion,** Berlin, Springer Fachmedien Wiesbaden, 2014, p. 11.
[766] Stefan Svallfors, "Public Attitudes", **The Oxford Handbook of Welfare State**, Francis G. Castles et.al., Oxford, Oxford University Press, 2010, p. 241; Stefan Svallfors, "Welfare State and Welfare Attitudes", **Contested Welfare State: Welfare Attitudes in Europe and Beyond**, Ed. Stefan Svallfors, Stanford, USA, Stanford University Press, 2012, p. 2; Mischke, **a.g.e.,** p. 15.

kaybetmenin riskini azaltmak için vatandaşların (özellikle seçmenlerin) politika tercihlerini dikkate almak zorundadırlar. [767]

Refah devletinin meşruiyeti, vatandaşların algıları veya tutumları ile yakından ilgilidir. Daha açık bir ifade ile refah devletinin meşruiyeti insanların yeniden bölüşüm kararlarına nasıl tepki verdiği ile ilgilidir. Onların sosyal politikaları kabul etmesi veya sosyal politikalara karşı olmasıyla ilgilidir. [768] Diğer taraftan refah devletinin meşruiyeti vatandaşların sosyal adaletin prensiplerine de bağlı olabilmektedir.[769]

Meşruiyet krizi" (crisis of legitimacy) teorileri[770] refah devleti meşruiyetinin yüksek olduğu ülkelerde refah devletinin hayatının devam edeceğini hatta daha da büyüyeceğini, buna karşılık refah devletinin meşruiyetinin düşük olduğu ülkelerde de refah devletinin zayıflayacağını vurgularlar. Daha açık bir ifade ile refah politikaları alanında yeni yatırımların olması demek vatandaşın çoğunluğunun bu yatırımlara bağlılık duygusu taşıdığını, refah politikalarına yatırımın yapılmaması durumunda da tersi durumunu düşünebiliriz.[771]

Denilebilir ki vatandaşların tercihleri sosyal politika yapım aşamasında dikkate alınması gereken en önemli kaynaklardır. Örneğin İskandinav ülkelerde refah devletinin desteklenmesinin yüksek olması bir nevi refah devletinin meşruiyetinin de en önemli kaynağıdır. Söz konusu ülkelerde refah politikalarında piyasa modelleri

---

[767] Brooks, Manza, **Why Welfare State Persist, a.g.e.,** p. 27-28; Brooks, Manza, **Social Policy Responsiveness, a.g.e.,** pp. 474-494; Pierson, **The new politics of welfare state, a.g.e**., p. 176-177; Jeff Manza & Fay Lomax Cook, "A Democratic Polity?: Three Views of Policy Responsiveness to Public Opinion in The United States, **American Politics Reseach**, Vol. 30, No. 6, 2002, p. 630.

[768] Cousins, **a.g.e.,** p. 185.

[769] Tim Reeskens & Wim van Oorschot, "Equity, equality, or need? A study of popular preferences for welfare redistribution principles across 24 European countries", **Journal of European Public Policy**, Vol. 20, No. 8, 2013, p. 1174-1195.

[770] Ramesh Mishra, **The Welfare State in Crisis: Social Thought, and Social Change**, UK, Palgrave Macmillan, 1984, p. 18-25; James O'Connor, **The Fiscal Crisis of The Welfare State,** 4th ed., New Jersey, Transaction Publishers, 2009, p. 6.

[771] Cousins, **a.g.e.** p. 185; Stein Ringen, **The Possibility of Politics: A Study in the Political Economy of Welfare State,** New Jersey, Transaction Publishers, 2006, p. 47-69; The Economist dergisinde yayımlanan bir makale de bu noktaya işaret etmektedir. Ülkelerin bütçe açıklarını kapatmak ve devletin üzerindeki bir çok yükü kaldırmak için özelleştirme yoluna gittiği; ancak bunun vatandaşlar tarafından da kabul gördüğünü ifade etmektedir. Eğer bu kabul görmüyorsa söz konusu hükümetlerin yeniden seçilme şanslarının olmayacağını, fakat bu politikaları yürüten hükümetlerin yeniden seçildiğini belirtmektedir. Bkz: The Economist, **A crisis of legitimacy**, (Çevrimiçi), http://www.economist.com/node/796097, 04.11.2014.

yerine devletin etkin olması tercih edilmektedir. Buna karşılık ABD'de ise refah devletinin desteklenmesinin düşük olmasının bir sonucu olarak siyasi otorite piyasa modellerini rahatlıkla hayata geçirebilmektedir.[772]

Bu bakımdan vatandaşların refah devleti tutumları refah devleti meşruiyetinin en önemli göstergesi olarak gösterilmektedir[773] ki bu da tutum çalışmalarının ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir.

Son olarak tutum çalışmaları demokrasi açısından önemlidir. Çünkü demokratik ülkelerde vatandaşların tercihleri ile hükümet politikaları arasındaki ilişki birinci derecede önemlidir.[774] Daha açık bir ifade ile ünlü siyaset bilimci Matin Gilens'in ifadeleri içinde demokratik bir ülkede yaşamanın gereği olarak hükümetler, kamu politikalarını belirlerken vatandaşların tercihlerini dikkate almayı bir sorumluluk olarak görmeliyken vatandaşlar da aynı şekilde bireysel tercihleri ile bu karar alma süreçlerine katılmayı bir sorumluluk olarak görmelidir. [775]

4.2. REFAH DEVLETİNE YÖNELİK ALGILARIN BELİRLEYİCİ UNSURLARI

Refah devletine veya onun kurumlarına yönelik algıların/tutumların hangi bağımsız değişkenler tarafından belirlendiği üzerine geniş bir literatür vardır. Literatürde bu değişkenler mikro sosyal faktörler ve makro sosyolojik faktörler olarak ele alınmaktadır. Mikro sosyal faktörler (bireysel faktörler) genellikle bireysel çıkar teorisi ve ideolojik tercihler (siyasi ideoloji, değerler veya inançlar) ile ilgili iken, makro sosyolojik faktörler (ülke düzeyindeki faktörler: gini kat sayısı, Gayri Safi Yurtiçi Hasıladan kişibaşına düşen oran, sosyal harcamalar, refah kurumlarının

[772] Brooks, Manza, **Why Welfare State Persist, a.g.e,** p. 30.
[773] John Gelissen, **Worlds of Welfare, Worlds of Consent?: Public Opinion and the Welfare State**, Leiden, Dutch, Brill Academic Publisher, 2002, p. 58; 14; Mads Meier Jæger, "What Makes People Support Public Responsibility for Welfare Provision: Self-interest or Political Ideology?", **Acta Sociologica**, Vol. 49, No. 3, 2006, p.321.
[774] Benjamin King Goodrich, "It's not all about Benjamins: Essas on political economy and social psychology theories of welfare state preferences", (Unpublished Doctoral Dissertation), Harvard University, Cambridge, 2010.p. iii.
[775] Martin Gilens, Affluence and Influence: **Economic Inequality and Political Power in America**, New York, Princeton University Press, 2012, ch.1, p. 12-49.

yapısı vb.) de refah devletinin kurumsal yapısı veya refah politikalarının karekteristlik özellikleri ile ilgilidir.[776]

4.2.1. Mikro Sosyal Faktörler

Mikro sosyal faktörler genellikle bireysel düzey değişkenleri olarak da adlandırılmaktadır. Bunlar kişisel çıkar (self-interest) ve bireyin yaşadığı çevrede aldığı değerler ve normlardır.[777] Ayrıca sosyo-ekonomik faktörler ve demografik faktörler de yine mikro sosyal faktörler grubuna girmektedir. Literatürde bazı yazarlar bireysel düzeydeki değişkenleri sosyal sınıf farklılıkları olarak da kavramsallaştırmaktadır.[778]

---

[776] Mischke**, a.g.e.,** chp 4 and 6; Svallfors, **Welfare State and Welfare Attitudes, a.g.e.,** 1-24; Win van Oorschot & Bart Mauleman, "Welfare Performance and Welfare Support", **Contested Welfare State: Welfare Attitudes in Europe and Beyond**, Ed. Stefan Svallfors,Stanford, USA, Stanford University Press, 2012, p. 25-57; Stefan Svallfors, Joakim Kulin & Annette Schnabel, "Age, Class, and Attitudes Toward Government Responsibility", **Contested Welfare State: Welfare Attitudes in Europe and Beyond**, Ed. Stefan Svallfors, Stanford, USA, Stanford University Press, 2012, p. 158-192; Brooks, Manza, **Why Welfare state Persist, a.g.e.,** p. 30-32; Wim van Oorschot, Tim Reeskens & Bart Meuleman, "Popular perception of welfare state consequences: A multilevel, cross-national analysis of 25 European counries, **Journal of European Social Policy**, Vol. 22, No. 2, 2012, pp. 181-197; Hans- Jürgen Andreß & Thorsten Heien, "Four Worlds of Welfare State Attitudes?: A Comparison of Germany, Norway and United States", **European Sociological Review**, Vol. 17, No. 4, 2001, pp. 337-356; Reeskens, Oorschot, **a.g.e.,** p. 1-22; Morten Blekesaune & Jill Quadagno, "Public Attitudes toward Welfare State Policies: A Comparative Analysis of 24 Nations", **European Sociological Review**, Vol. 9 , No. 5, 2003, p. 415-427.

[777] Oorschot, Reeskens, Meuleman, **a.g.e.,** p. 183-1844; Andreß, Heien, **a.g.e.,** p. 339-342; Reeskens, Oorschot, **a.g.e.,** p. 3-4; Wil Arts & John Gelissen, "Welfare States, Solidarity and Justice Principles: Does the Type Really Matter?", **Acta Sociologica**, Vol. 44, 2001, p. 288; Jæger, **What Makes People Support, a.g.e.,** p. 322-323; Antonio M.Jaime-Castillo, "Public opinion and the reform of the pension sytems in Europe: the influence of solidarity principles, **Journal of European Social Policy**, Vol. 23, No. 4, 2013, p.391-392; Brooks, Manza, **Why Welfare State Persist, a.g.e.,** p. 30. Andreß ve Heien bireyin yaşadığı çevrede veya toplumda elde ettiği bu değerler ve normları "kişinin adalet inançları" olarak tasvir etmektedirler. Bir başka deyişle adalet prensiplerini (eşitlik, eşitlilik ve ihtiyaçları) kişinin nasıl değerlendirdiği noktasından hareketle açıklamaktadırlar. Bkz: Andreß, Heien, **a.g.e.,** p. 340.

[778]Helena Blomberg & Christian Kroll, "Do Structural Contexts Matter? Macro-sociological Factors and Popular Attitudes towards Welfare Services", **Acta Sociologica**, No. 42, 1999, p. 323-324; Brooks and Manza, Why Welfare State Persist, **a.g.e.,** p.30. Literatürde sosyal sınıf farklılıkları (social cleavages) olarak geçmektedir. Sosyal tabakalar (social cleavages), toplumun işçi sınıfı, etnik köken, kırsal-kentsel, cinsiyet vb. değişkenlere göre tabakalara (gruplara) ayrışması demektir. Geniş bilgi için bkz: Stefan Svallfors, "Worlds of Welfare and Attitudes to Redistribution: A Comparison of Eight Western Nations", **European Sociological Review**, Vol. 13, No. 3, 1997, p. 290.

Kişisel çıkar, Meltzer ve Richard'ın [779] teorisine dayanmaktadır: Refah politikalarından faydalanan veya bulunduğu pozisyon gereği devlete bağımlı ise yani risk grubunda ise muhtemelen bu insanlar risk grubunda bulunmayanlara göre refah devletini daha çok destekleyeceklerini ön görmektedir. Bir başka deyişle emekli, işsiz vb gibi transfer sınıfında[780] bulunan vatandaşların refah devletini yüksek düzeyde destekleyeceğini, buna karşılık refah devletine katkıda bulıunan (vergiler ile) vatandaşların da daha düşük düzeyde refah devletini destekleyeceğini ön görmektedir.[781]

Mikro faktörlerden bir diğeri demografik ve sosyo-ekonomik faktörlerdir. Demografik faktörlerden yaş ve cinsiyet refah devleti tutumları üzerinde belirleyici olmaktadır. Yapılan çalışmalarda kadınların erkeklere göre refah devletine daha pozitif destekte bulunduğu saptanmıştır.[782] Yine yapılan ampirik çalışmalarda gelir ve eğitim düzeyinin refah devleti tutumları üzerinde etkili olduğu kanıtlanmıştır. Gelir düzeyi ve eğitim düzeyi yüksek olan vatandaşların gelir düzeyi ve eğitim düzeyi düşük vatandaşlara oranla refah devletini daha az desteklediği saptanmıştır.[783]

---

[779] Allan H. Meltzer & Scott F. Richard, "A Rational Theory of the Size of Government", **Journal of Political Economy**, Vol. 89, No. 5, 1981, pp. 914-927.

[780] Transfer sınıfı kavramı refah devletinin gelir transferi yaptığı grupları kapsamaktadır. Bir başka deyişle refah politikalarına farklılıklarına dayalı bir sınıflandırmadır. İşsiz, emekli, özürlü vb. Bkz: Marius R. Busemeyer, Maria Alejandra Cattaneo & Stefan C. Wolter, "Individual policy prefences for vocational versus academic education: Microlevel evidence for the case of Switzerland", **Journal of European Policy**, Vol. 21, No. 3, 2011, p. 255.

[781] Gelissen, **Worlds of Welfare, Worlds of Consent, a.g.e.,** p.63; Jæger, **What Makes People Support, a.g.e,** p.322-323; Castillo, **a.g.e.,** p. 391; Elim Papadakis, "Public Opinion, Public Policy and the Welfare State", **Political Studies**, Vol. 40, No. 1, 1992, p. 21-37; Tuire Sihvo & Hannu Uusitalo, "Economic Crisis and Support fort he Welfare State in Finland 1975-1993, **Acta Sociologica**, No. 38, 1995, pp. 251-262; Olli E. Kangas, "Self-interest and Common Good: The Impact on Norms, Selfishness and Context in Social Policy Opinions", **Journal of Socio-Economics,** Vol. 26, No. 5, 1997, p.477; Anu Muuri, "The impact of the use of the social welfare services or social security benfits on attitudes to social welfare policies", **International Journal of Social Welfare,** Vol. 19, 2010, p. 185; Robert Y. Shapiro & John T. Young, "Public Opinion and The Welfare State: The United States in Comparative Perspectives", **Political Science Quarterly**, Vol. 104, No. 1, 1989, p. 67; Yeheskel Hasenfeld & Jane A. Rafferty, "The Determinants of Public Attitudes toward the Welfare State", **Social Forces**, Vol. 67, No. 4, 1989, p. 1029-1031.

[782] Svallfors, **Worlds of Welfare and Attitudes to Redistribution, a.g.e.,** p. 290.

[783] Gelissen, **Worlds of Welfare, Worlds of Consent?, a.g.e.,** p. 64; Hasanfeld, Rafferty, **a.g.e.,** p. 1031.

Bireyin yaşadığı çevrede aldığı sosyal değerler[784] ve normlar da refah devleti tutumları üzerinde belirleyicidir. Jo, bu değer ve inançları refah devleti tutumları için üçe ayırmaktadır. Bunlar; eşitlikçilik (egalitarianism), politik duruş veya ideoloji (political stance) ve post materyalist değerler (post-materialist- kendini gerçekleştirme, yaşam kalitesi vb) dir.[785] Andreß & Heien değerler ve inançları adalet priensipleri (justice prenciples) olarak kavramsallaştırılmaktadır. Söz konusu prensipler "hakkaniyet (equity), eşitlik (equality) ve ihtiyaç (need)" dir.[786] Oorschot, Reeskens ve Meuleman ise değerler ve inançları düşünsel faktörler (ideational factors) olarak[787], Hasanfeld & Rafferty ise sosyal eşitlik ve sosyal haklar (social equality and social rights) olarak kavramsallaştırmaktadır.[788] Son olarak Lipset ise bu değerler ve inanaçları "başarı ve eşitlik" (Achievement and Equality) olarak kavramsallaştırmaktadır.[789]

Bireyin yaşadığı çevrede elde ettiği sosyal değerler ve normlar bireyin refah devleti politika algılarını önemli oranda etkilemektedir. Örneğin eşitlilik inançlarına sahip kişilerin eşitlik inançlarına sahip olamayan insanlara göre refah devletini desteklemeleri daha fazla beklenmektedir.[790] Yine sol politik duruş gösteren vatandaşların refah devletini desteklemeye daha yatkın olabilecekleri ifade edilmektedir.[791] Benzer şekilde leftist (sol eğilimli) olan insanların refah devletinin

[784] Değerler, Haller'e göre evrensel değerler, sosyal değerler ve durumsal değerler olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Geniş bilgi için bkz: Max Haller,"Theory and Method in the Comparative Study of Values: Critique and Alternative to Inglehart, **European Sociological Review**,Vol. 18, No. 2, 2002, p.143.

[785] Nam Ki Jo, "Between the cultural foundations of welfare and welfare attitudes: The possibility of an in-between level conception of culture for cultural analysis of welfare" **Journal of European Social Policy**, Vol. 21, No.1, 2011, p. 9; John Gelissen, " European Scope-of-government beliefs: the impact of individual, regional and national charecteristics", **Culture and Welfare State: Values and Social Policy in Comparative Perspective**, Ed. Wim van Oorschot, Michael Opielka & Birgit Pfau Effinger, Cheltenahm UK, Edward Elgar Publishing Limited, 2008/2009, p. 247-267.

[786] Andreß, Heien, **a.g.e.,** p.340. Bu prensipler ilk olarak Harvard Üniversitesi'nden David Miller tarafından ortaya konulmuştur. Bkz: Miller, **Principles of Social Justice, a.g.e.,**

[787] Oorschot, Reeskens, Meuleman **a.g.e.** p. 183; Busemeyer, Cattaneo, Wolter, **a.g.e**., p. 255

[788] Hasanfeld, Rafferty, **a.g.e.,** p. 1031.

[789] Seymour Martin Lipset, **The First New Nation: The United States in Historical and Comparative Perspective**, New York, Basic Books, 1963.

[790] Andreß, Heien, **a.g.e.,** p.340.

[791] Jæger, **What Makes People Support, a.g.e.,** p. 323; Oorschot, Reeskens, Meuleman **a.g.e.,** p. 183; Elim Papadakis & Clive Bean, "Popular Support for the Welfare State: A Comparison between institutional Regimes", Journal of Public Policy, Vol. 13, No. 3,1993, pp. 227-254.

negatif sonuçlarından çok onun pozitif sonuçları üzerine odaklanacakları belirtilmektedir.[792]

Sosyal değerler ve inançlar sadece yukarıda saydığımız kavramlarla sınırlı değildir. Din faktörü de sosyal değerler ve inançların önemli bir parçasıdır. Din de bir yönüyle refah devleti tutumlarının üzerinde belirleyici olmaktadır. Örneğin protestanlar refah devletinin negatif sonuçlarına inandıklarından refah devleti müdahalelerine negatif tutum göstermeleri beklenmektedir.[793] Buna karşılık islam dinini benimseyen insanların gelir bölüşümü ile ilgili politikalara pozitif bakmaları tahmin edilmektedir.[794]

Refah devleti algılarını etkileyen mikro faktörler ile ilgili son olarak Lipset'in[795] ilk olarak bahsettiği sosyal sınıflamalar veya sosyal tabakalaşmalar "social cleavages" tezidir.[796] Son dönemde bu tezin refah devleti tutumlarının değişmesinde belirleyici olduğu vurgulanmaktadır. Stefan Svallfors özellikle refah devleti tutumlarının değişiminde sınıf (işçi sınıfı), cinsiyet ve istihdam olunan sektörün belirleyici olduğunu iddia etmektedir. Söz konusu yazara göre kadınlar erkeklere oranla daha fazla refah devletini desteklemektedir. iş piyasasında dışlanmış kişiler yine refah devletini daha çok desteklemektedir.[797]

Benzer bir çalışmayı Monika Mischke çok yakın dönemde ele almıştır. Mischke, sosyal tabakalaşmaları veya sosyal sınıflandırmaları " sosyal gruplar" şeklinde ele

---

[792] Tuire Sihvo & Hannu Uusitalo, "Attitudes towards the welfare state have several dimensions: Evidence from Finland", **Scandinavian Journal of Social Welfare (International Journal of Social Welfare)**, Vol. 4. No. 4, 1995, pp. 213-301; Wim van Oorschot, "Public Perceptions of the Economic, Moral, Social and Migration Consequences of the Welfare State: An Empirical Analysis of Welfare State Legitimacy", **Journal of European Social Policy**, Vol. 20, No. 1, 2010, pp. 19-31.

[793] Oorschot, Reeskens, Meuleman**, a.g.e.** p. 183.

[794] Tarek Masoud, "The Political Economy of Islam and Politics", **The Oxford Handbook of Islam and Politics**, Ed. John L. Esposito & Emad El-Din Shahin, Oxford, Oxford University Press, 2013, p. 103.

[795] Lipset, **Political Man, a.g.e.,**

[796] Social Cleavages bir bakıma bireysel düzeydeki tüm değişkenleri içine almaktadır. Bu bakımdan ilk defa Lipset tarafından kullanılan bu kavram bireysel düzeydeki sosyo-ekonomik, demografik ve sosyal normlar/inançlar'ın genel bir kavramsallaştırılmasıdır.

[797] Svallfors, **Worlds of Welfare and Attitudes to Redistribution, a.g.e.,** p. 290-291. Social cleavages, sosyal yarılmalar, sosyal sınıflanmalar veya sosyal tabakalaşmalar olarak Türkçe'ye çevrilmektedir. sosyal tabakalamalar sadece cinsiyet, istihdanda bulunduğu sektör ve sınıf tabakalarından oluşmamaktadır. Bunların dışında etnite, gelir durumu, eğitim durumu, vb. sosyal tabalaşma çeşitleri vardır.

almıştır. Bu grupları; cinsiyet, aile durumu (genç bireylerin olup olmaması), yaş, eğitim düzeyi, hanenin gelir düzeyi, istihdam statüsü, din, oturulan yer değişkenleri bireysel düzeydeki refah tutumları üzerinde belirleycidir. Örneğin kadınlar erkeklere göre, çocuklu aileler çocuk olmayan ailelere göre, gençler ve orta düzey yaş grupları diğer yaş gruplarına göre, kamuda istihdam edilenler özel sektörde istihdam edilen gruplara göre refah devleti ve refah devleti politikalarını daha fazla desteklemektedirler.[798]

4.2.2. Makro-Sosyolojik Faktörler

Makro- sosyolojik faktörler genellikle ülke düzeyi değişkenleri olarak ele alınmaktadır. Refah devleti tutumlarının belirlenmesinde belirleyici faktörler olan bu faktörler genellikle ülkenin sosyal yapısına göre değişebilmektedir. Ülke düzeyindeki bu faktörler genellikle refah devletinin karekteristlik özellikleri (refahın hangi kriterlere göre sağlandığı, refah kurumlarının yapısal özellikleri, refahın nasıl finanse edildiği vb)ve mevcut kültürel yapı (ülke içindeki değerler ve inançlar) ile ilgilidir. Ayrıca bu faktörler bireysel düzeydeki değişkenler üzerinde de etkili olabilmektedirler.[799]

Makro sosyolojik faktörler aynı zamanda "yeni kurumsallık" (new institualism) anlamına gelmektedir. Yeni kurumsallık yaklaşımı ise sosyal güvenlik , sağlık, eğitim, sosyal yardım ve sosyal hizmetler gibi refah hizmeti sağlayan mevcut refah kurumlarının refah devleti tutumları üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu iddia eder.[800] Bir yönüyle bu yaklaşım, değişik sosyal toplumlarda farklı refah devleti algılarının olmasını söz konusu toplumlardaki refah hizmeti sağlayan kurumların yapısına bağlamaktadır.

Makro sosyolojik değişkenlerin temel çıkış noktası Esping Andersen'in "Three Worlds of Welfare State" adlı eserinde ortaya koyduğu üçlü refah rejimleri

[798] Mischke, **a.g.e**., p. 66-70 ve 156-174.
[799] Busemeyer, Cattaneo, Wolter**, a.g.e**., p. 255; Oorschot, Reeskens, Meuleman, **a.g.e.,** p. 184; Örneğin liberal ülkelerde (ABD) refah devletine destek daha az iken buna karşın daha eşitlikçi sosyal demokrat ülkelerde (İşviçre, Danimarka) ise refah devletine destek daha fazladır. Arts, Gelissen, **Welfare States, Solidarity, a.g.e.,** p. 287.
[800] Blomberg, Kroll, **a.g.e.,** p. 321-323.

tipolojisidir. Bir önceki bölümde de ifade edildiği üzere Andersen, bu tipolojisini dekomodifikasyon ve sosyal tabakalaşma değişkenlerine bağlı ortaya koymuştur. Daha açık bir ifade ile refahın hangi kurumlar aracılığı ile ve hangi değişkenlere göre sağlandığı üzerine kurgulamıştır. Buna bağlı refah rejimlerini sosyal demokrat (Danimarka, Finlandiya, Hollanda, Norveç ve İsveç), muhafazakar (Belçika, Almanya, Fransa ve İsviçre) ve liberal (ABD, İngilere) olarak ayırmıştır.

Son dönemde refah devleti tutumlarını ulusal düzeyde etkileyen değişkenlerin neler olduğu sorusu politik sosyoloji literatürünün önemli soruları arasında yer almaktadır. Bunlar yukarıda ifade ettiğimiz refah rejimlerinin belirleyici değişkenleri[801] merkeze alınarak sosyal güvenlik sisteminin özellikleri (gelir testi- kriterler-, evrensel, istihdam odaklı, bireysel vb.), işsizlik sigortasının özellikleri, GSYİH'den sosyal harcamalara ayrılan oran, GSYİH'den kişi başına düşen oran[802] işsizlik oranı,[803] gibi değişkenler eklenmektedir.

Bireysel düzeyde, vatandaşların herbirinin sosyal norm ve inaçları refah devleti tutumları üzerinde belirleyicidir. Bireysel düzeyde olduğu gibi ulusal düzeyde de ülkelerin sahip olduğu norm ve inaçların refah devleti tutumları üzerinde belirleyici oldukları belirtilmektedir. Blekesaune ve Quadagno 24 Avrupa ülkesi üzerinde yapmış oldukları çalışmalarında ülkelerin eşitlikçi olup olmaması ile işsizlik politikaları arasında önemli farklılıklar tespit etmişlerdir.[804] Benzer şekilde refah rejimlerine göre de (liberal, muhafazakar, sosyal demokrat ve Güney Avrupa (veya Akdeniz) vatandaşların adalet anlayışlarının değiştiği ifade edilmektedir.[805]

Vatandaşın refah devleti veya refah politicaları tutumları üzerinde belirleyici olan makro sosyolojik değişkenler genellikle karşılaştırmalı refah devleti çalışmalarında kullanılmaktadır. Tek ülke için yapılan çalışmalarda mikro sosyal değişkenler kullanılmaktadır. Bu bakımdan bu çalışma sadece İstanbul ilini ve dolayısıyla tek ülkeyi kapsadığından makro-sosyolojik değişkenler kullanılmayacaktır.

---

[801] Refah rejimlerinin belirlenmesinde kullanılan değişkenleri Art ve Gelissen Contextual factors (bağlamsal faktörler) olarak kavramsallaştırılmaktadırlar. Bkz: Arts, Gelissen, **Welfare States, Solidarity, a.g.e**, p. 286.
[802] Reeskens, Oorschot**, a.g.e.,** p. 8.
[803] Blekesaune, Quadagno, **a.g.e.,** p.417-420.
[804] Blekesaune, Quadagno, **a.g.e.,** p.424.
[805] Arts, Gelissen, **Welfare States, Solidarity, a.g.e.**, p. 296-297.

4.3. DÜNYADA REFAH DEVLETİ TUTUMLARI İLE İLGİLİ AMPİRİK ÇALIŞMALAR VE BULGULARI

Refah devleti ve politikalarına yönelik dünyada yapılan ampirik çalışmalar ve bulguları ortaya konulurken bir önceki bölümde refah rejimleri sınıflandırmasında da ifade ettiğimiz gibi yapılan çalışmaların hangi yöntemle yapıldığı kullanılan bağımlı değişken ve bağımsız değişkenlerin ne olduğu, araştırma sorusu ve bulgular son derece önemlidir. Bazen kullanılan yöntem, kullanılan değişkenler farklı bulguların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu bakımdan ampirik çalışmalar ortaya konulurken söz konusu çalışmanın yukarıda ifade edilen dört açıdan irdelenmesi gerekmektedir.

Hasenfeld ve Rafferty,[806] ABD'nin Detroit eyaletinde 1989 yılında yaptıkları çalışmada refah devleti programlarına yönelik vatandaşların tutumlarının sosyal yarıklar veya tabakalaşmalar ve sosyal değerlere göre değişip değişmediğini araştırmışlardır. Araştırmada bağımlı değişken olarak Çocuklu Ailelere yapılan yardım programı (Aid to Families with Dependent Children- AFDC), gıda pulu yardım programı, sosyal güvenlik ve işsizlik tazminatı programlarına[807] yapılan sosyal harcamalar; bağımsız değişkenler olarak da bireysel düzeydeki değişkenlerden sosyal yarıklar veya sosyo-ekonomik statüler (social cleavages), sosyal değerler veya ideolojik değerler ve refah programların etkililiği alınmıştır.[808] Çoklu regresyon analizinin sonucunda sosyal tabakalaşma bakımından korunmaya muhtaç olan ve yaşlı; sosyal haklar ve demokrasi değerlerine inanan insanların refah devletine daha fazla destek verdiklerini tespit etmişlerdir. Eğitim düzeyi yükseldikçe insanların daha demokratik değerler ve sosyal değerler kazanacağı ve dolayısıyla refah devletine daha fazla destek verecekleri tezi ispat edilememiştir. Aksine eğitim düzeyi ile refah

[806] Hasenfeld, Rafferty, **a.g.e.,** p. 1027-1048.
[807] Bu programları söz konusu yazarlar katkı bazlı programlar ve gelir testi bazlı promramlar olarak iki kategoriye ayırmışlardır. Katkı bazlı programlar sosyal sigorta ile işsizlik yardımlarıdır: Bir başka deyişle bir kişinin bu programlardan yararlanabilmesi için daha önce katkıda bulunması gerekmektedir. Gelir testi bazlı refah hizmetleri ise, gıda pulu yardımı ve çocuklu ailelere yapılan yardım programlarını kapsamaktadır. **A.e.,** p. 1027-1048.
[808] Hasenfeld ve Rafferty, bağımsız sosyo-ekonomik ve demografik değişkenlerin yanısıra üç sosyal değişken ele almışlardır. Bunlar; devlet müdahalesi, çalışma ahlakı veya yoksulluğun nedeni ve sosyal haklara bakıştır. Geniş bilgi için bkz: **A.e.,** p. 1027-1048.

devleti desteği arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Öte yandan katkı bazlı refah programların daha çok tercih edildiği tespit edilmiştir.

Svallfors[809], dört farklı refah rejiminden 8 ülke[810] üzerinde 1997 yılında yaptığı çalışmasında söz konusu ülkelerde devletin sorumluluğu ve gelir farklılıklarının sosyal tabakalara veya sosyal yarıklar ve sosyal değerlere göre farklı algılanıp algılanmadığını araştırmıştır. Svallfors çalışmasında bağımlı değişken olarak hükümetin sorumluluğu ve gelir farklılıklarını almıştır. Bağımsız değişken olarak bireysel düzeyde sosyal tabakalaşma veya sosyal yarıklar[811] ile sosyal değerler; ulusal düzeyde, refah rejimlerinin kendine has özelliklerini almıştır. Svallfors, çoklu regresyon modelini kullanmıştır. Araştırmanın sonucunda kadınların tüm rejimlerde refah devletini erkeklere nazaran daha fazla desteklediğini saptamıştır. Refah devletinin sorumluğu ve gelir farklılıklarına yönelik tutumlarda sosyal tabakalaşmalardan sınıfa göre önemli farklılıkların olduğunu test etmiştir. Örneğin kendi işinde çalışan ile üst düzey yöneticilerin refah devletini daha az destekledikleri,buna karşılık kamu sektöründe çalışanların özel sektör çalışanlarına göre refah devletini daha fazla destekliklerini saptamıştır.[812] Bunun yanında, daha eşitlikçi olan ülkelerin refah devletinin yeniden gelir dağılımı politikalarına destek verdikleri eşitlikçi olmayan ülkelerin ise şüphe ile baktıklarını saptamıştır.

Muuri [813] 2009 yılında yaptıkları çalışmasında Finlandiya halkının refah politikalarına olan tutumlarını araştırmıştır. Söz konusu araştırmada bağımlı değişken olarak "Finladiya'daki sosyal hizmetlerin iyi çalışıp çalışmadığı" ile "mevcut sosyal güvenliğin şu anki durumu" ele alınmıştır. Bağımsız değişkenler olarak demografik ve sosyo-ekonomik faktörler alınmıştır. Araştırmanın sonucunda

[809] Svallfors, **Worlds of Welfare and Attitudes to Redistribution, a.g.e**., p. 283-304.
[810] Korporatist rejimler, sosyal demokrat radikal ve liberal rejimleri ele alınmıştır. Bu çalışmada İsviçre, Norveç, Almanya, Avusturya, Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri ele alınmıştır.
[811] Svallfors, sosyal tabakalaşma gruplarından sınıf, cinsiyet ve istihdam edilen sektörü almıştır. Sınıf yarığını sınıflandırıken Svallfors Harry Ganzeboom tarafından geliştirilen "meslek sınıflaması" modelini kullanmıştır. Bunlar vasıfsız çalışanlar, vasıflı çalışanlar, el emeği ile çalışmayanlar, hizmet I; üst düzey yöneticiler, hizmet II; alt düzey yöneticiler, kendi işinde çalışanlar. Geniş bilgi için bkz: **A.e**., s. 290-300.
[812] Svallfors bu tezi sadece sosyal demokrat rejimlerde ispatlamış diğer rejimlerde bu tezini ispatlayamamıştır. **A.e**., p. 293-297.
[813] Muuri, **a.g.e.,** pp. 182-193.

refah hizmeti alan insanların refah hizmeti almayanlara göre; işsizlerin istihdamda bulunanlara göre, kadınların erkeklere göre sosyal refah politikalarını daha fazla desteklediğini kanıtlamıştır.

Busemeyer, Cattaneo ve Wolter[814] 2011 yılında Almanya, Fransa ve İtalya'da sosyo-ekonomik ve demografik değişkenlere göre eğitim tercihleri arasında fark olup olmadığını araştırmışlardır. Başka bir deyişle refah devletinin özellikle eğitim harcamalarının bireysel tercihlerinin belirleyicileri araştırılmıştır. Bağımlı değişken olarak "sizce hangi eğitim sektörü devlet tarafından finanse edilmelidir?[815] ve devletin eğitim sektörünü finansmanı alınmıştır. Bağımsız değişkenler olarak mikro sosyal değerlerden politik duruş, sosyal tabakalaşmadan da (eğitim, gelir durumu, yaş, bölge, cinsiyet v.b) değişkenler ele alınmıştır. Makro sosyolojik değişkenlerden de mesleki eğitim oranı alınmıştır. Araştırmanın sonucunda bireylerin eğitim düzeyleri ile devletin hangi eğitim alanına daha fazla harcama yapması arasında önemli farklılıkların olduğunu tespit etmişlerdir. Örneğin akademik eğitim alan insanların almayanlara göre devletin zorunlu eğitim ve çıraklık eğitimine harcama yapmasını birinci öncelik olarak görmediklerini tespit etmişlerdir. Ancak gelir düzeyi ve politik duruş ile devletin hangi alana daha fazla harcama yapması arasında herhangi açıklayıcı bir bulguya ulaşılamamıştır. Sağ politik ideolojiye sahip olan insanların eğitimin devlet tarafından finanse edilmesine merkez ve sol politik ideolojiye sahip olanlara göre daha az destek verdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Bu, sağ görüşlü siyasi ideolojiyi kendine yakın bulan insanların özel eğitim kurumlarını daha fazla desteklediklerini ortaya çıkarmıştır. Son olarak bölgedeki kültürün ve geleneksel değerlerin eğitim tercihleri üzerinde açıklayıcı özelliği saptanmıştır.

Blekasaune ve Qudagno[816] 2003 yılında uluslararası tarama anketinden (ISSP) aldıkları veri seti ve 24 ülke üzerinde yaptıkları çalışmada refah devleti tutumlarının bireysel düzeydeki değişkenler (sosyo-ekonomik ve demografik) ve ulusal düzeydeki değişkenler arasında değişip değişmediğini araştırmışlardır. Araştırmada bağımlı değişkenler olarak devletin istihdam, sağlık, emeklilik, işsizlik ve gelir dağılımı

[814] Busemeyer, Cattaneo, Wolter**, a.g.e**., p. 253-273.
[815] Burada 5 seçenek verilmiştir. 1- okul öncesi, ilk okul ve temel eğitim 2- Ortaokul, 3- mesleki eğitim 4- yüksek öğretim 5- sürekli eğitim
[816] Blekesaune, Quadagno, **a.g.e.,** p. 415-427.

alanındaki sorumluluğu ele alınmıştır[817]. Bağımsız değişkenler olarak bireysel düzeyde, sosyo-ekonomik, demografik değişkenler ve sosyal normlar; ulusal düzeyde ise ülkelerin sahip olduğu sosyal değerler veya ideolojiler (eşitlilik ideolojisi) ile işsizlik oranı[818] alınmıştır. Lineer (doğrusal) regresyon modelinin kullanıldığı araştırmada refah devletinin işsizler ile ilgili sorumluluk politikalarına karşı vatandaşların genellikle pozitif yaklaştığı saptanmıştır. Kadınların erkeklere göre, yaşlıların gençlere göre refah devleti politikalarına (her iki politikada da) daha fazla destek verdikleri tespit edilmiştir.[819] Araştırmada vatandaşların ülke içinde tahmin ettiği işsizlik oranı ile devletin işsizlere yardım politikaları arasında pozitif sonuçlar ortaya çıkmıştır. Son olarak bireysel ve ulusal düzeyde eşitlikçilik ideolojisinin refah devleti tutumları üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu, bireysel düzeydeki eşitlikçilik ideolojisinin ulusal düzeydekine göre daha güçlü olduğu saptanmıştır.

Jæger[820] 2006 yılında Kanada vatandaşları üzerinde yaptığı araştırmada bireysel düzeydeki değişkenlerin (kişisel çıkar, sosyo-ekonomik, demografik ve sosyal normlar/inançlar) refah devleti politikaları tutumları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Araştırmada bağımlı değişken olarak " devletin gelir dağılımı konusundaki sorumluluğu" ile "devletin herkese iyi bir yaşam düzeyi sağlama konusundaki sorumluluğu (asgari gelir)" kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler olarak kişisel çıkar (istihdamda bulunma, emekli, işsiz, öğrenci, özel sektörde çalışma, kamu sektöründe çalışma, çocuk sayısı vb), sosyal norm veya inaçlardan politik ideoloji alınmıştır. Ayrıca kontrol değişkenler olarak eğitim düzeyi, kişinin evli olup olmaması, cinsiyet ve yaş değişkenleri modele dahil edilmiştir. Araştırmanın sonucunda kişisel çıkar hipotezinin ileri sürdüğü iddiaların hemen hemen hepsi doğrulanmamıştır. Buna göre, istihdamda bulunan, risk grubunda bulunmayanlar ve dağıtım politikaların direkt hedef aldığı grupta bulunmayan vatandaşların devletin yeniden dağılım sorumluluğunu çok az desteklemeye meyilli oldukları tespit edilmiştir. Ancak ilgi

[817] Yazarlar bu sorulardan iki index oluşturmuşlardır. Birinci indeks devletin hasta ve yaşlılara ilişkin sorumluluğu, ikincisi ise işsizlere ilişkin sorumluluğudur.
[818] Bu oran resmi orandan farklı olarak hesaplanmıştır. Vatandaşların ülke içindeki her 100 kişiden kaçının işsiz olduğu sorusu baz alınarak hesaplanmıştır.
[819] Ancak yazarlar bir noktanın altını çizmektedirler. Genç işsizliğin fazla olduğu ülkelerde gençler arasında da refah devleti politikalarının benimsendiği tespit edilmiştir.
[820] Jæger, **What Makes People Support, a.g.e.,** p. 321-338.

çekici bir şekilde emeklilerin ve çocuk sahibi olanların da devletin yeniden dağılım politikalarına pozitif bakmaları gerekirken bu çalışmada negatif baktıkları tespit edilmiştir. Öte yandan, her iki sektörde çalışan (işçi sınıfı) insanların refah devletinin yeniden dağılım sorumluluğuna pozitif destek verdikleri tespit edilmiştir. Kişisel çıkar teorisinin yanında politik ideoloji bakımından da önemli bulgular saptanmıştır. Sol görüşlü politik duruş gösteren vatandaşların refah devletini daha fazla desteklerken muhafazakar politik duruş gösteren vatandaşların daha az destek oldukları saptanmıştır. Son olarak refah devletinin herkese iyi bir yaşam düzeyi sağlama sorumluluğu ile kişisel çıkar teorisi ve sosyal norm ve inançlar teorisi (politik duruş veya ideoloji) arasında bir ilişki tespit edilememiştir.

Arts ve Gelissen[821] 2001 Dünya Değerler Araştırması ve Uluslarası Sosyal Tarama anketinden aldıkları veri seti üzerinde yaptıkları çalışmada 6 refah rejimi altına topladıkları 20 farklı ülkede[822] vatandaşların sosyal dayanışma kavramı ve sosyal adalet prensiplerine (hakkaniyet, eşitlik ve ihtiyaç prensipleri) olan tutumlarının bireysel ve ulusal düzeydeki değişkenlere göre nasıl değiştiğini araştırmışlardır. Bağımlı değişkenlar olarak devletin herkese istihdam, sağlık, iyi bir hayat standardı sağlama, zengin ve fakir arasındaki gelir farklılıklarını giderme, alt gelir düzeyine sahip ailelerde koleje devam eden öğrencilere finansal yardım ve son olarak barınma imkanı sağlama değişkenleri alınmıştır. Bağımsız değişkenler olarak bireysel düzeyde sosyal tabakalaşma veya sosyal yarıklardan; eğitim, hanenin geliri, istihdamda bulunma, işsiz, işgücüne dahil olmama, kendi hesabına çalışma, emekli veya özürlü grubunu almıştır. Bunun yanında yine sosyal yarıklardan cinsiyet ve yaş bağımsız değişkenler olarak alınmıştır. Ulusal düzeyde ise refah rejimleri alınmıştır. Çoklu regresyon modelinin kullanıldığı araştırmanın sonucunda sosyal dayanışmanın devlet tarafından sağlanması ile ilgili ülkeler bazında üç grup ortaya çıkmıştır. Birinci grupta olgunlaşmamış bir başka deyişle devletin refah sağlama hizmetinin vatandaşlarının istediği düzeyin altında bulunan İspanya, İrlanda ve İtalya yer

821 Arts, Gelissen, **Welfare States, Solidarity, a.g.e.**, pp. 283-299.
822 Bu rejimler ve ülkeler: *Liberal:* Kanada, İngiltere, İrlanda ve ABD; *Muhafazakar:* Fransa, Batı Almanya; *Sosyal Demokrat*: Danimarka, Norveç, İsveç, Avusturya, Belçika ve Hollanda; *Akdeniz:* Yunanistan, Portekiz, İspanya ve İtalya; *Radikal*: Avustralya ve Yeni Zelanda; *Doğu Asya Komüniter (cemaatçi);* Japonya ve Filipinler'dir.

almıştır. Söz konusu ülkelerde vatandaşların devletin sosyal dayanışma sağlamasına hayli bir destek çıkmıştır. İkinci grupta sosyal demokrat refah rejiminde yer alan Norveç ve İsveç, muhafazakar rejim grubundan yer alan Fransa ve liberal rejim grubunda yer alan İngilere yer almıştır. Bu ülkelerdeki vatandaşların devlet müdahalesi ile sosyal dayanışmanın sağlanması konusunda orta düzeyde pozitif tutuma sahip oldukları tespit edilmiştir.Üçüncü grup ise ABD, Yeni Zelanda, Avustralya, Kanada ve Japonya'dan oluşmuştur. Söz konusu ülkelerde insanların sosyal dayanışmanın devlet tarafından sağlanmasına yönelik tutumlarının düzeyi düşük bulunmuştur.

Öte yandan Arts ve Gelissen bireysel düzeydeki değişkenlerin vatandaşların tutumlarında belirleyici olduğunu saptamışlardır. Eğitim düzeyi yüksek ve sınıf grubundan kendi hesabına çalışanların, yüksek gelirli vatandaşların sosyal dayanışmaya bir başka deyişle refah devleti politikalarına daha az destek verdikleri tespit edilmiştir. Bunun yanında düşük gelirli, işsiz ve eğitim düzeyi düşük vatandaşların da refah devleti politikalarına veya sosyal dayanışmaya daha fazla destek verdikleri saptanmıştır. Çalışmada sosyal adalet prensipleri üzerinde rejimlerin hangi düzeyde etkin olduğu da ayrıca saptanmıştır. Buna göre sosyal demokrat rejiminin sosyal adaletin eşitlik, hakkaniyet ve ihtiyaç prensiplerini liberal rejimlere göre daha az destekledikleri gözlemlenmiştir. Eşitlik ilkesini en çok destekleyen rejimlerin Akdeniz rejimi olduğu da ayrıca saptanmıştır. Son olarak sosyal muhafazakar, sosyal demokrat ve Güney Avrupa refah rejimlerindeki vatandaşların sosyal adaletin hakkaniyet prensibini liberal rejimlere göre daha az desteklediği saptanmıştır.

Reeskens ve Oorschot[823] 2013 yılında Avrupa Tarama Anketi'nden aldıkları veri setiyle 24 ülke üzerinde yaptıkları çalışmada, yeniden dağılım adaletinin (sosyal adalet) hangi prensibinin Avrupa'lılar tarafından daha çok tercih edildiği, bu tercihlerin bireysel faktörler tarafından nasıl açıklandığı ve ülkeler arasında vatandaşların sosyal adalet prensipleri ile ilgili farklı tercihlerinin ülkelerdeki sosyal normlar/inançlar ve refah kurumlarının yapısı ile açıklanıp açıklanamayacağını

[823] Reeskens, Oorschot, **a.g.e.,** p. 1-22.

araştırmışlardır. Araştırmada bağımlı değişkenler olarak yeniden dağılım adalet prensipleri (sosyal adalet prensipleri –eşitlik, hakkaniyet ve ihtiyaç) ele alınmıştır.[824] Söz konusu üç prensip için üç soru sorulmuştur. Bunlar: yüksek kazananlar daha fazla ödediklerinden dolayı emekli olduklarında veya kısa süreli işsizlik[825] yaşadıklarında yüksek kazanmalı (hakkaniyet), yüksek kazananlar ile düşük kazananlar eşit miktarda almalı (eşitlik), son olarak düşük kazananlar daha fazla almalı (ihtiyaç). Bireysel düzeyde bağımsız değişken olarak sosyal yarıklardan eğitim düzeyi, çalışma statüsü, cinsiyet, yaş ve gelir; sosyal norm ve inançlardan siyasi duruş ve din alınmıştır. Ulusal düzey bağımsız değişkenler olarak da refah rejimleri[826], her ülkede sosyal güvenlik sisteminin özellikleri ve işsizlik yardım programının özellikleri alınmıştır. Bunların dışında ülke düzeyinde kişi başı milli gelir, gelir eşitsizliği (S80/S20) ve sosyal güvenlik ile işsizlik yardımları sosyal harcamaların kişi başı oranı ele alınmıştır. Araştırmanın sonucunda sosyal güvenliğin yeniden dağılımı ile ilgili Avrupa'nın yarısında hakkaniyetin eşitlikten daha fazla tercih edildiği, buna karşılık işsizlik yardımları konusunda Avrupa'daki ülkelerin yarısının eşitliği hakkaniyete göre daha fazla tercih ettikleri saptanmıştır. Her iki durumda ihtiyaç prensibinin vatandaşlar tarafında çok az tercih edildiğini saptanmıştır.

Bireysel düzeydeki değişkenler ile ilgili, yüksek eğitim düzeyi ve gelire sahip vatandaşların sosyal adalet prensiplerinden ihtiyaç prensibini daha az, hakkaniyet prensibini ise daha çok destekledikleri tespit edilmiştir. Öte yandan düşük eğitim ve gelir düzeyine sahip ve uzun süre işsiz vatandaşların eşitlik ve ihtiyaç ilkelerini daha çok destekledikleri saptanmıştır. Yaş değişkeni bakımından, yaşlı insanlar ihtiyaç prensibini eşitlik prensibine göre daha fazla desteklerken, 36-50 yaş arasında iş

[824] Söz konusu adalet prensiplerin ölçümü için üç kategoriye ayrılmş iki soru sorulmuştur. Bunlar: Yüksek düzeyde kazanan insanların yaşlandıklarında veya işsiz duruma düştüklerinde daha fazla kazanmaları, düşük düzeyde kazanan insanların yaşlandıklarında veya işsiz duruma düştüklerinde daha fazla kazanmaları. Söz konusu sorular 1- yüksek düzeyde kazanan daha fazla kazanmalı, 2- her ikisi de aynı kazanmalı, 3- düşük düzeyde kazanan yüksek hak kazanmalı şeklinde üç kategoriye ayrılımıştır.

[825] Sosyal adalet prensiplerinin vatandaşlar tarafından nasıl algılandığını ölçmek için yazarlar iki refah politikasını dikkate almaktadırlar. Birincisi sosyal güvenlikte yeniden dağılım, ikincisi de işsizlik yardımlarıdır.

[826] *Evrensel sosyal demokratik*: Danimarka, Finlandiya, Hollanda, Norveç ve İsveç; *Muhafazakar:* Belçika, Almanya, Fransa, İsviçre; *Liberal:* İngiltere ve İrlanda; *Güney Avrupa:* Kıbrıs Rum Kesimi, Yunanistan, Portekiz ve İspanya; *Orta ve Doğu Avrupa*: Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya

sahibi ve istihdam güvenliği bulunan vatandaşların ise gençlerle karşılaştırıldığında ihtiyaç prensibini eşitlik prensibinden daha az, hakkaniyet prensibini eşitlik prensibinden daha fazla destekledikleri saptanmıştır. Ayrıca sağ politik duruş gösteren vatandaşların sol politik duruş gösteren vatandaşlara göre hakkaniyet prensibini eşitlik prensibine göre daha fazla destekledikleri, ihtiyaç prensibini ise daha az destekliklerini tespit etmişlerdir. Daha açık bir şekilde, sağ politik ideolojiye sahip vatandaşlar yeniden dağılımın hakkaniyete göre yapılmasını desteklerken ihtiyaca göre yapılmasını desteklememektedirler.

Ülke düzeyindeki değişkenlerden özellikle sosyal refah kurumlarının yapısının adalet ile ilgili tercihlerin açıklanmasında yeteri kadar güçlü olduğu saptanmıştır. Örneğin sosyal güvenlik sistemleri kazanca bağlı olan ülkelerde vatandaşlar yeniden dağılımın hakkaniyete bağlı olmasını eşitlik ilkesine göre altı kat daha fazla istemektedirler. Oysa evrensel bir sosyal güvenliğin olduğu ülkede ise hakkaniyet eşitliğe göre daha az tercih edilmektedir.

Jo[827] 2011 yılında Dünya Değerler Araştırması ve Avrupa Değerler Araştırması anketlerinde aldığı veri setiyle sosyal değerlerin (kültürel değerlerin) refah devleti algılarında ne kadar belirleyici olduğunu araştırmıştır. Bağımlı değişken olarak, toplumun yoksulluk algısı (insanların fakir olmasında tembellik ve irade yoksunluğunu destekleyenler); bağımsız değişkenler olarak, ulusal düzeyde her bir ülkenin ekonomik (GSYİH'dan kişi başına düşen miktar, ekonomik büyüme düzeyi ve işsizlik oranı), politik (kabinenin dağılımı) ve kültürel yapısı (dindarlık, geleneksel etik değerler, yasal serbestlikler, tolerans, geleneksel aile değerleri) ile ilgili değişkenler ile refah rejimleri[828] alınmıştır. Araştırmanın sonucunda kültürel değerlerin refah devleti algılarında belirleyici olduğu saptanmıştır. Bu bulgulardan hareketle Jo, refah politikaların belirlenmesinde kültürel değerlerin belirleyici olduğunu vurgulamıştır[829].

---

[827] Jo, **a.g.e.,** p. 5-19.

[828] *Liberal refah rejimi:* Avustralya, Kanada, İrlanda, İngiltere ve ABD; *Muhafazakar:* Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, Lüksemburg ve Hollanda; *Sosyal demokrat:* Danimarka, Finlandiya, Norveçve İsveç; *Latin ve Güney Rejim*: Yunanistan, İtalya, Portekiz ve İspanya olarak alınmıştır.

[829] Kültürel değerlerin refah devleti algılarında belirleyici olup olmadığı üzerine farklı yazarlar tarafından ortaya konulmuş geniş bir literatür bulunmaktadır. Bakınız: Birgit Pfau-Effinger, "Culture and Welfare State Policies: Reflections on a Complex Interrelation", **Journal of Social Policy**, Vol.

Oorschot, Reeskens ve Meuleman[830] Avrupa Sosyal Anketi'nden (European Social Survey) aldıkları veri setiyle Türkiye'nin de dahil olduğu toplam 25 Avrupa ülkesi üzerinde 2012 yılında yaptıkları çalışmada refah devletinin pozitif sosyal, negatif ekonomik ve ahlaki sonuçlarının bireysel ve ulusal düzeydeki değişkenler tarafından nasıl açıklandığını araştırmışlardır. Araştırmada bağımlı değişkenler olarak refah devletinin pozitif sosyal sonuçları, negatif ekonomik ve ahlaki sonuçları alınmıştır. Bağımsız değişkenler olarak bireysel düzeyde sosyo-ekonomik[831], demografik[832] ve sosyal norm ve inaçlar[833] alınmıştır. Ülke düzeyindeki değişkenler olarak da kişi başına düşen sosyal harcama, GSYİH'dan kişi başı gelir, gelir eşitsizliği durumu (S80/S20), yoksulluk oranı (göreceli), uzun dönem işsizlik oranı ile ülkenin sahip olduğu kültürel yapı değişkenleri [834] alınmıştır. Çoklu regresyon modelinin kullanıldığı çalışmada; tüm ülkelerde refah devletinin pozitif sosyal sonuçlarının oldukça yüksek çıktığı buna karşılık negatif ekonomik ve ahlaki sonuçlarının ise çok yüksek olmadığı saptanmıştır. En yüksek pozitif denge skorlar[835] sosyal demokrat ülkelerde görülmesine karşılık en düşük denge skorlar ise orta ve doğu Avrupa ülkelerinde görülmüştür (Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Polonya,

---

34, No.1, 2005, pp. 3-20; Wim van Oorschot, "Making the Difference in Social Europe: Deservingness Perceptions among Citizens of European Welfare States, **Journal of European Social Policy**, Vol. 16, No. 1, 2006, pp.23-42; Wim van Oorschot, "Culture and Social Policy: a Developing Field of Study, **International Journal of Social Welfare**, Vol.16, No. 2, 2007, pp. 129-139; Wim van Oorschot, "Popular Deservingness Perceptions and Conditionality of Solidarity in Europe", **Culture and Welfare State: Values and Social Policy in Comparative Perspective,** Ed. Wim van Oorschot, Mizhael Opielka & Birgit Pfau- Effinger, UK, Edward Elgar Publishing Limited, 2008/2009, pp.268-288.

[830] Oorschot, Reeskens, Meuleman, **a.g.e.,** p. 181-197.

[831] Sosyo ekonomik değişkenler olarak; eğitim düzeyi, gelir, istihdam durumu, istihdamda bulunulan sektör, işsiz, emekli, öğrenci ve son üç ay içinde işsiz olup olmama, mevcut geliri ile yaşama durumunun zor olup olmaması ve son olarak hane gelir kaynaklarınından birinin refah devletinin kaynaklarından oluşup oluşmaması.

[832] Demografik değişkenlerden yaş ve cinsiyet alınmıştır.

[833] Oorschot, Reeskens ve Meuleman norm ve inaçların her birini "düşünsel değer" olarak kavramsallaştırmaktadırlar. Düşünsel değerler olarak kavramsallaştırdıkları bu değerlere genel olarak da "kültürel değerler" denilmektedir. Söz konusu çalışmada kültürel değerler olarak; eşitlik prensibi anlayışı (principle of equality), oteriterizm, devlet sorumluluğu (range of government), siyasi güven (political trust), refah yükü, refah alıcılarına karşı negatif algı, devlet derecesi- yüksek vergiler yüksek sosyal harcama veya düşük vergiler daha az sosyal harcama, siyasi politik duruş (sol, orta ve sağ görüş), ülke ekonomisinden memnun olma durumu ve dindarlık alınmıştır. Bkz: Oorschot, Reeskens, Meuleman, **A.e.,**

[834] Bu değişkenler bireysel düzeydeki kültürel değişkenler ile aynıdır.

[835] Denge skorlarını, yazarlar ortalama pozitif sonuçların ortalama negatif sonuçlardan çıkarılmasıyla elde etmişlerdir.

Romanya ve Slovenya). Türkiye tüm ülkeler içinde orta denge skorların üzerinde 12. sırada yer almıştır.

Biryesel düzeydeki değişkenlerin refah devletinin sosyal, ekonomik ve ahlaki sonuçları üzerindeki etkisine gelince; genç, eğitim düzeyi yüksek, kamu sektöründe çalışan ve sosyal refah polikalarından faydalanan insanların refah devletinin negatif sonuçlarına daha az karşı oldukları saptanmıştır. Ayrıca bireysel düzeyde refah devletinin sonuçlarının sosyo-ekonomik ve demografik değişkenlerden çok kültürel değerlerden daha fazla etkilendiği saptanmıştır. Refah devletinden hizmet alan, sol politik duruşa sahip, sosyal refah hizmeti alan gruplara karşı pozitif tutumlar gösteren, eşitliği savunan, siyasi parti, siyasiler ve parlementoya güvenen vatandaşların refah devletinin politikalarını desteklediği kanıtlanmıştır. Buna karşılık sağ politik duruş gösteren, eşitliği savunmayan, daha az devlet sorumluluğunu isteyen vatandaşların ise refah devletinin politikalarına daha şüpheyle yaklaştığı veya desteklemediği tespit edilmiştir.

Ulusal düzeydeki değişkenlerin vatandaşların refah devleti algısı üzerindeki etkilerine gelince; kişi başı milli gelirin yüksek olduğu ülkelerde her üç refah devleti sonucunun da yüksek olduğu saptanmıştır. Kamu sosyal harcamalarının yüksek olduğu ülkeler ile uzun dönem işsizlik oranının yüksek olduğu ülkelerde negatif ekonomik sonuçların güçlü olduğu tespit edilmiştir. Bir anlamda bu, vatandaşların katı iş piyasalarının olduğu, her şeyin devlet eliyle yürütüldüğü yönetim şeklini istemediği anlamına da gelmektedir. Öte yandan, refah devletinin hizmetlerinin geniş olduğu toplumlarda ise refah devletinin insanları tembelleştirdiği ve bireysel transferleri azalattığı yönündeki hipotezi desteklemedikleri tespit edilmiştir. Son olarak yüksek eşitlikçi toplumlarda insanların refah devletinin politikalarını daha fazla destekledikleri onun daha eşitlikçi toplum için şart olması gerektiğini saptamışlardır.

4.4. İSTANBUL İLİNDE VATANDAŞLARIN REFAH DEVLETİ ALGILARININ TESPİTİNE YÖNELİK ALAN ARAŞTIRMASI

4.4.1. Araştırma Probleminin Tanımlanması

Daha önce de ifade edildiği gibi, refah devleti için algı ve tutumlar bir çok açıdan önem arz etmektedir. Birincisi, vatandaşların refah devleti algıları veya tutumları değişimler karşısında ani alınan politikalar için bir denge görevi görmektedir. Vatandaşların algıları veya tutumları, mevcut kurumların yapısında veya yeni kurumların oluşturulmasında (Türkiye'de Aile ve Sosyal Politikaları gibi) bir kaynak (fırsat) ve bir tehdit (baskı) görevi görmektedir. Paul Pierson'ın da ifade ettiği gibi[836] demokratik yönetim şekillerinde seçilmişler kendileri için seçim kaybetmenin riskini azaltmak için vatandaşların (özellikle seçmenlerin) politika tercihlerini dikkate almak zorundadırlar.

İkincisi, vatandaşların refah devleti algısı veya tutumları refah devletinin meşruiyeti açısından önemlidir. Daha açık bir ifade ile vatandaşların devlete bölüşüm kararları konusunda daha etkin olup olmaması konusunda yetki verip vermediği yani meşru görüp görmediği önemlidir. Meşruiyet krizi teorilerinin (crisis of legitimacy)[837], refah devleti meşruiyetinin yüksek olduğu ülkelerde refah devletinin hayatının devam edeceğini hatta daha da büyüyeceğini, buna karşılık refah devletinin meşruiyetinin düşük olduğu ülkelerde de refah devletinin zayıflayacağını vurguladıkları gibi, refah politikaları alanında yeni yatırımların olması demek vatandaşın çoğunluğunun bu yatırımlara bağlılık duygusu taşıdığını, refah politikalarına yatırımın yapılmaması durumunda da tersi durum ortaya çıkmaktadır.[838] Örneğin İskandinav ülkelerinde refah devletinin desteklenmesinin

---

[836] Brooks, Manza, **Why Welfare State Persisit, a.g.e.,** p. 27-28; Brooks, Manza, **Social Policy Responsiveness, a.g.e.,** pp. 474-494; Pierson, **The new politics of welfare state, a.g.e.,** p. 176-177; Manza, Cook, a.g.e., p. 630.

[837] Mishra, **The Welfare State in Crisis, a.g.e.,** p. 18-25; O'Connor, **The Fiscal Crisis, a.g.e.,** 4th ed., 2009, p. 6.

[838] Cousins, **a.g.e.,** p. 185; Ringen, **a.g.e.,** , p. 47-69; Brooks, Manza, **Why Welfare State Persist, a.g.e,** p. 30. "The Economist" dergisinde yayımlanan bir makale de bu noktaya işaret etmektedir. Ülkelerin bütçe açıklarını kapatmak ve devletin üzerindeki bir çok yükü kaldırmak için özelleştirme

yüksek olması bir nevi refah devletinin meşruiyetinin de en önemli kaynağıdır. Söz konusu ülkelerde refah politikalarında piyasa modelleri yerine devletin etkin olması tercih edilmektedir. Buna karşılık ABD'de ise refah devletinin desteklenmesinin düşük olmasının bir sonucu olarak siyasi otorite piyasa modellerini rahatlıkla hayata geçirebilmektedir.[839] Benzer bir örnek yakın zamanda "The Economist" dergisinde yayımlanan bir makale vurgulanmıştır. Söz konusu makalede ülkelerin bütçe açıklarını kapatmak ve devletin üzerindeki bir çok yükü kaldırmak için özelleştirme yoluna gittikleri; ancak bunun vatandaşlar tarafından da kabul gördüğünü ifade edilmektedir. Eğer bu kabul görmüyorsa söz konusu hükümetlerin yeniden seçilme şanslarının olmayacağını, fakat bu politikaları yürüten hükümetlerin yeniden seçildiği belirtilmektedir.[840]

Üçüncüsü, demokrasinin işleyip işlemediği ile ilgilidir. Çünkü demokratik ülkelerde vatandaşların tercihleri ile hükümet politikaları arasındaki ilişki birinci derecede önemlidir.[841] Daha açık bir ifade ile ünlü siyaset bilimci Matin Gilens'in de ifade ettiği gibi demokratik bir ülkede yaşamanın gereği olarak hükümetler, kamu politikalarını belirlerken vatandaşların tercihlerini dikkate almayı bir sorumluluk olarak görürken vatandaşlar da aynı şekilde bireysel tercihleri ile bu karar alma süreçlerine katılmayı bir sorumluluk olarak görmektedirler.[842]

Türkiye'yi 2002 yılından günümüze kadar tek başına iktidar olarak yöneten Adalet ve Kakınma Partisi (AKP) hükümet programlarında yukarıda ifade edilen üç noktanın altı çizilmiştir. 59. Hükümet programında:

"Bize göre siyasî iktidarın en temel dayanağı millî iradenin kabulüne mazhar olarak, meşruluğunu milletin genel kabulünden almasıdır", "bize göre devlet, vatandaşını tanımlayan, biçimlendiren, ona tercihler dayatan değil, vatandaşın

---

yoluna gittiği; ancak bunun vatandaşlar tarafından da kabul gördüğünü ifade etmektedir. Eğer bu kabul görmüyorsa söz konusu hükümetlerin yeniden seçilme şanslarının olmayacağını, fakat bu politikaları yürüten hükümetlerin yeniden seçildiğini belirtmektedir. Bkz: The Economist, **A crisis of legitimacy**, (Çevrimiçi), http://www.economist.com/node/796097, 04.11.2014.

[839] Brooks, Manza, **Why Welfare State Persist, a.g.e,** p. 30.

[840] The Economist, **A crisis of legitimacy**, (Çevrimiçi), http://www.economist.com/node/796097, 04.11.2014.

[841] Goodrich, **a.g.e,** 2010, p. iii.

[842] Gilens, **Affluence and Influence, a.g.e.,** ch.1, p. 12-49.

tanımladığı, denetlediği ve şekillendirdiği bir devlettir", "Demokrasiyi kabule şayan kılan da, toplumsal ve kültürel farklılıkları ve talepleri siyasete katabilmesi ve kurulu düzeni dayatmacı, ideolojik ve siyasî aşırılıklardan korumasıdır".

60. Hükümet programında;

"*Hükûmetimiz, çoğulcu ve katılımcı demokratik siyasal sürecin sivil toplum örgütlerine daha fazla açılmasına ve siyasal karar alma süreçlerinde ilgili toplum kesimlerinin görüş ve önerilerini almaya devam edecektir";*

61. Hükümet programında;

"*Milletimizi siyasetimizin öznesi olarak gördük, attığımız her adımda insanımızın değerlerini, talep ve beklentilerini esas aldık, siyaset kurumuna güvenin ancak böyle sağlanacağına inandık.", "AK Parti, katılımcılık başta olmak üzere demokratik yönetişim ilkelerini esas alan, halkın taleplerine duyarlı, sorun çözme odaklı bir yönetimden yana olmuştur", "Vatandaşlarımızın değişik kamu hizmetlerinden memnuniyet derecesi kamuoyu araştırmalarıyla daha derinlemesine tespit edilecektir".*

62. Hükümet programında;

" Milleti esas alan bir siyaseti hayata geçirdik. Siyaset kurumunu milletle, milleti devletle kucaklaştıran bir anlayışla hareket ettik. Siyasetimizde insanımızın değerlerini, talep ve beklentilerini esas aldık, siyaset kurumuna güvenin ancak böyle sağlanacağına inandık", "Ekonomide, sosyal hayatta, siyasette ve dış politikada devletin rolü yeniden tanımlanmakta, milletin her alanda çok daha etkili olduğu bir dönem şekillenmektedir.....Meşruiyetin sağladığı bu güç, devletin milleti yerine milletin devleti olmanın bir sonucudur"."Demokrasi yürüyüşümüzü, toplum-siyaset-devlet arasındaki engellerin kaldırılması ve toplumsal talep ve eğilimlerin siyasette ve devlet idaresinde esas alınması anlayışı üzerine bina ediyoruz". denilmiştir.

Bu bağlamda seçmen tercihleri ile AKP hükümetinin refah politikalarının örtüşüp örtüşmediği daha açık bir ifade ile hükümet programlarındaki refah politikalarının seçmenlerin tercihlerine göre nasıl değiştiğinin incelenmesi önemli bir konu

olmaktadır. Diğer taraftan Türkiye'de sosyal politikaların veya sosyal politika harcamaların önümüzdeki yıllarda vatandaşların tercihlerine göre nasıl bir değişim geçireceği de araştırılması gereken önemli bir konu olmaktadır.

Halkın refah politikaları ile ilgili tercihlerini yerine getiren hükümetlerin halk tarafından daha meşru görülmesi beklenmektedir. Araştırmada halkın taleplerinin sosyal politika uygulamaları aracılığı ile gerçekleştirmesini bir meşruiyet kaynağı olarak gören AKP hükümetleri döneminde vatandaşların meşru gördüğü refah politikaların belirleyici unsurlarının neler olduğu sorusunun da cevaplanması önem arz etmektedir.

Refah devletine veya onun kurumlarına yönelik algıların/tutumların hangi bağımsız değişkenler tarafından belirlendiği üzerine geniş bir literatür vardır. Literatürde bu değişkenler mikro sosyal faktörler ve makro sosyolojik faktörler olarak ele alınmaktadır. Mikro sosyal faktörler (bireysel faktörler) genellikle bireysel çıkar teorisi ve ideolojik tercihler (siyasi ideoloji, değerler veya inançlar) ile ilgili iken, makro sosyolojik faktörler (ülke düzeyindeki faktörler: gini kat sayısı, Gayri Saffi Yurtiçi Hasıladan kişibaşına düşen oran, sosyal harcamalar, refah kurumlarının yapısı vb.) de refah devletinin kurumsal yapısı olarak ele alınmaktadır.

Refah devleti literatüründe vatandaşların refah devleti sorumluluk algılarının belirleyici unsurları genellikle Kuzey Avrupa ve Amerika ülkeleri üzerinde çalışılmıştır. Öğretide Türkiye üzerinde yapılmış çalışma bulunmamaktadır. Bu bağlamda, İstanbul'da vatandaşların refah devleti sorumluluk algılarının belirleyici unsurlarının ortaya konulması, ortaya çıkan sonuçların literatürdeki mevcut çalışmalarla hangi düzeyde benzeştiği ve hangi düzeyde ayrıştığının ortaya konulması önem arz etmektedir.

4.4.2. Araştırmanın Amacı

Türkiye'de refah devleti ve sosyal politikalarla ilgili yapılan çalışmaların bir çoğu refah kurumları, mevzuatlar ve uygulamaları baz alan çalışmalardır. Daha açık bir ifade ile söz konusu politikaların uygulama, kapsam ve sonuçları üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Türkiye'de özellikle refah devletinin sorumluluk algılarının (makro-

sosyolojik ve mikro ekonomik) belirleyici unsurları üzerine yapılmış çalışmalar neredeyse yoktur.[843] Bu çalışmanın temel amacı bu alandaki boşluğu doldurmaktır.

Bu araştırma bir olguyu araştırmak yerine birden çok fazla sorunsala cevap vermeyi hedeflemektedir. Bu araştırmada, seçmen tercihleri ile AKP hükümetinin refah politikalarının örtüşüp örtüşmediğine bakılacaktır. Daha açık bir ifade ile hükümet programlarındaki refah politikalarının seçmenlerin tercihlerinine göre nasıl değiştiği araştırılacaktır. Araştırmada Türkiye'de sosyal politikaların veya sosyal politika harcamaların önümüzdeki yıllarda vatandaşların tercihlerine göre nasıl bir değişim yağayacağı da ayrıca arıştırılacaktır.

Halkın refah politikaları ile ilgili tercihlerini yerine getiren hükümetlerin halk tarafından daha meşru görülmesi beklenmektedir. Araştırmada son olarak bu kapsamda halkın taleplerinin sosyal politika uygulamaları aracılığı ile gerçekleştirmesini bir meşruiyet kaynağı olarak gören AKP hükümetleri döneminde vatandaşların refah politikalarının algıları ve bu algıların belirleyici unsurlarının neler olduğu sorularına cevap aranacaktır.

Diğer taraftan, bu çalışmada Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında Avrupa Birliği'ne üye 23 ülkede, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan çalışmalar ile bu çalışmada vatandaşların refah devleti algılarının sonuçlarını karşılaştırmalı alarak sunmayı da amaçlamaktadır.

4.4.3. Araştırmanın İstanbul'da Yapılmasının Gerekçesi

Bu çalışmanın İstanbul'da yapılmasının bir çok gerekçesi vardır: Bu çalışmanın İstanbul'da yapılmasının en önemli gerekçesi, İstanbul'un sahip olduğu sosyo-ekonomik yapıdır. Bilindiği gibi sosyo-ekonomik yapı analizlerinde göz önüne bulundurulması gereken en önemli unsurların başında nüfus ve işgücü yapısı

[843] "Refah devletinin tutumları ve vergi adalet algısı" adlı bir çalışmayı Mehmet Hanifi Topal doktora tezi olarak hazırlamıştır. Ancak söz konusu çalışmanın veri toplama aracı internet üzerinden ve tesadüfi olmayan bir yöntemle veriler toplanmıştır. Ayrıca söz konusu çalışma 2008/2009 Avrupa Sosyal Tarama Anketi yerine Uluslararası Sosyal Anketin 2006 ve ülkemizde uygulanmayan bazı soruları ile yapılmıştır. Bkz: Mehmet Hanifi Topal, "Refah Devletine Yönelik Tutumlar ve Vergi Adaleti Algısı: Türkiye Üzerine Bir Araştırma", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi S.B.E., Trabzon, Aralık 2011.

gelmektedir. Nüfusun yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durum, coğrafi dağılım ve işgücü gibi önemli özellikleri ele alınmadan, bir ülkede bölge ve kentle ilgili net bir şey ortaya koymak mümkün değildir. Bu yönüyle almış olduğu yoğun göçler nedeniyle Türkiye'nin prototipi haline gelen[844] İstanbul'da bu çalışmanın yapılması en önemli gerekçe olmuştur.

Bu çalışmanın İstanbul'da yapılmasının bir diğer gerekçesi bütçe sınırlılığıdır. Anket çalışmaları genelde yüksek maliyetli olduğundan araştırma için daha az maliyet ile Türkiye hakkında daha fazla bilgi edinmek istenmiştir. Bunun için de yukarıda da ifade edildiği üzere sahip olduğu Türkiye prototip özelliği nedeniyle İstanbul seçilmiştir.

4.4.4. Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışmada aşağıdaki hipotezler test edilecektir.

Ana Hipotez a: Kişisel çıkara göre vatandaşların refah devleti sorumluluk algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

> **Hipotez a1:** Cinsiyete göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.
>
> **Hipotez a2:** Konutun mülkiyet durumuna göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.
>
> **Hipotez a3:** Yaş gruplarına göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.
>
> **Hipotez a4:** Medeni duruma göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.
>
> **Hipotez a5:** İşteki duruma göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.

[844] Murat, **Dünden Bugüne İstanbul'un İşgücü, a.g.e.,** s. 411-427.

Hipotez a6: Eğitim durumuna göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez a7: Gelir duruma göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.

Ana Hipotez b: Düşünsel değerlere (norm ve inançlar) göre vatandaşların refah devleti sorumluluk algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez b1: Siyasi kimliğe göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez b2: Siyasi ideolojiye göre"Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez b3: Vergi adaleti algılarına göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez b4: Vatandaşların refah devletinin negatif sonuçlarına katılmamaları ile refah devleti sorumluluk algıları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez b5: Vatandaşların otoritercilik anlayışları ile refah devleti sorumluluk algıları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez b6: Vatandaşların geleneksel cinsiyet rolleri ile refah devleti sorumluluk algıları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez b7: Vatandaşların genel memnuniyet düzeyi ile refah devleti sorumluluk algıları arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez b8: Vatandaşların eşitlikçilik anlayışları ile refah devleti sorumluluk algıları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez b9: Vatandaşların refah politikalarından faydalanan/faydalanacak olan gruplar ile ilgili algıları refah devleti sorumluluk algılarını pozitif etkilemektedir.

Hipotez b10: Vatandaşların gelecekte karşılaşabilecekleri sosyal riskler ile ilgili algıları refah devleti sorumluk algılarını etkilemektedir.

Hipotez b11: Vatandaşların refah devleti kurumlarının performansları ile ilgili algıları refah devleti sorumluluk algıları üzerinde etkilidir.

4.4.5. Araştırmanın Evreni ve Sınırlılıkları

Araştırmanın evreni İstanbul'da ikamet eden 18 yaş ve üzeri kurumsal olmayan nüfustur. Araştırma evreninin, Türkiye İstatistik Kurumu ve Yüksek Seçim Kurulu verilerinden yaklaşık 9.5 milyon vatandaş olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya 18 yaş altı nüfus dahil edilmemiştir. Ayrıca örneklem belirlenirken tüm yerleşim yerleri kapsama dahil edilmiş, yanlızca nüfusun %1'ni geçmeyecek şekilde yeterli örnek hane sayısına ulaşılamayacağı düşünülen yerleşim yerleri (küçük köyler, oba, mezra vb.) kapsam dışında bırakılmıştır.

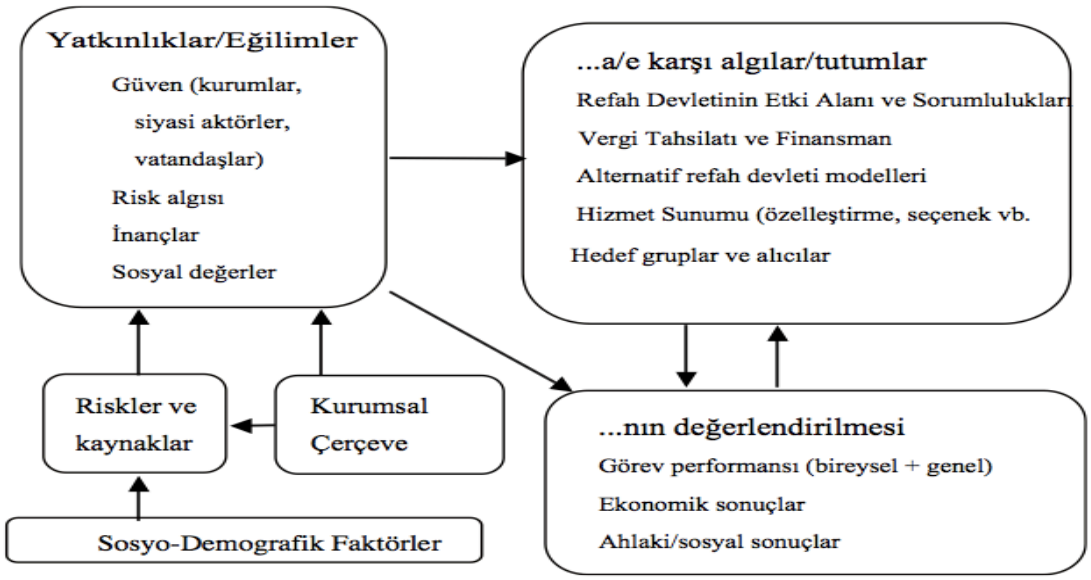
4.4.6. Araştırma Ölçeği ve Örneklemi

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket ölçeği Avrupa Sosyal Tarama Anketi'nden (European Social Survey -Round 4, 2008/2009, D1-D50) ve Uluslararası Saha Araştırmaları Programı'ndan (International Social Survey Programme-Social Inequality IV, 2009) alınmıştır.

Avrupa Sosyal Tarama Anketi'nden alınan ve araştırma için kullanılan anket soruları 2008/2009 yılında Avrupa Sosyal Tarama Anketi adına Bahçeşehir Üniversitresi tarafından Türkiye'de uygulanmıştır. Söz konusu araştırma ayrıca Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurulu (TÜBİTAK) tarafından desteklenmiştir. Uluslararası Saha Araştırmaları Programı'ından alınan ve araştırmada kullanılan sorular da 2009 yılında Sabancı Üniversitesi İstanbul Politika Merkezi bünyesinde "Türkiye Sosyal Değerler Araştırması" adı altında uygulanmıştır. Her iki anketin İngilizce'den Türkçe'ye çevrilmesi uzman ve konunun uzmanları tarafından yapılmıştır. Öte yandan, bu iki ölçek dışında konunun uzmanlarına danışılarak ekstra 5 soru hazırlanmıştır.

Avrupa Sosyal Tarama Anketi refah politikaların tutumlarını ölçmek için kavramsal bir çerçeve çizmiş ve bu kavramsal çerçeve doğrultusunda sorular hazırlanmıştır. Kavramsal çerçeve aşağıdaki şekilde verilmiştir.

Şekil 5: Refah Devleti Algıların Ölçülmesine Yönelik Kavramsal Çerçeve

Şekil: Stefan Svallfors, "Welfare State and Welfare Attitudes", **Contested Welfare State: Welfare Attitudes in Europe and Beyond**, Ed. Stefan Svallfors, Stanford, USA, Stanford University Press, 2012, p. 12'den alınarak hazırlanmıştır.

Yukarıda şekil 5' görüldüğü üzere anket soruları başlıca refah devletinin etki alanı ve sorumluluğu, vergilendirme ve finansman, farklı refah devleti modelleri, hizmet sunumu, hedef gruplar ve refah alıcılar, refah devletinin görev performansı, ekonomik, ahlaki ve sosyal sonuçlarına karşı vatandaşların tutumlarını ölçmek için tasarlanmıştır. Araştırmada Avrupa Sosyal Tarama Anketi'nde kullanılan bu kavramsal çerçeveye bağlı kalınmıştır. Araştırmanın kavramsal çerçeve ile olan ilişkisini test etmek amacıyla ayrıca Gaziantep'te bir pilot uygulama yapılmış ve anketteki soruların kavramsal çerçeve ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın örneklemi TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) veri tabanına dayalı olarak, hane birimi üzerinden belirlenmiştir. Bu çerçevede TÜİK'ten (Türkiye İstatistik Kurumu) örneklem belirleme hizmeti satın alınmıştır. TÜİK tarafından örneklem belirlenirken, tüm yerleşim yerleri kapsama dahil edilmiş, yanlızca nüfusun %1'ni geçmeyecek şekilde

yeterli örnek hane sayısına ulaşılamayacağı düşünülen yerleşim yerleri (küçük köyler, oba, mezra vb.) kapsam dışında bırakılmıştır. Araştırma'da toplam nüfusun yaklaşık %2'sini oluşturan kurumsal nüfus (okul, yurt, çocuk yuvası, huzur evi, hastane vb) kapsam dışında bırakılmıştır. Örneklem hacmi hesaplanırken cevapsızlık durumu da göz önüne alındığından, araştırmada hane ve fert için ikame adres kullanılmamıştır.

Örnekleme yöntemi olarak çok aşamalı tabakalı küme örneklem yöntemi kullanılmıştır. Birinci aşamada kümeler, ikinci aşamada ise seçilen her bir kümeden haneler seçilmiştir. Daha açık bir ifade ile birinci aşamada ortalama 100 haneden oluşan kümeler (bloklar) örneğe şeçilmiştir. İkinci aşamada ise örneğe seçilen kümelerden sistematik (tesadüfi) seçim sistemi kullanılarak 10 hane seçilmiştir.

Araştırmada örneklem hacmi belirlenirken istatistiki açıdan uygunluğu en önemli kriter olarak ele alınmıştır. Bir başka deyişle % 95 güven aralığında hata oranının % 5 ve daha küçük olmasına özen gösterilmiştir. Bu çerçevede elimizdeki bütçemiz de dikkate alınarak 550 örneklemin yeterli olduğu sonucuna varılmıştır. 550 örneklemde hata oranı % 4.18 olarak gerçekleşmiştir.

4.4.7. Araştırma Verilerinin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanması profesyonel bir anket firması tarafından sağlanmıştır. Araştırma İstanbul'u kapsayacak şekilde TÜİK örneklemeli olarak gerçekleştirilmiştir. TÜİK'ten her blokta 10 asil olmak üzere 55 blok adres, toplamda 550 asil adres ziyaret edilmiştir. Hanede görüşülecek kişi KISH yöntemi uygulanarak tespit edilmiştir. Haneye gidildiğinde hanede bulunan 18 yaş üzeri kişi sayısı belirlenip, bu kişilerin isimleri veya isimlerinin ilk harfleri alınarak forma işlenerek alfabetik sırada ilk sırada bulunan isim ile tespit edilmiştir. Örneğin ziyaret edilen hanede o esnada 18 yaş üzeri 3 kişi varsa ve isimleri Serap, Faruk ve Tuba olduğu durumda alfabetik olarak ilk sırada bulunan Faruk isimli kişi ile görüşülmüştür. Görüşmek üzere tespit edilen kişi o ziyaret esnasında hanede ise görüşmeyi kabul etmesi durumunda görüşülerek anket gerçekleştirilmiştir. KISH yöntemiyle tespit

edilen kişinin görüşmeyi kabul etmediği durumda o hanenin yedeğine geçilerek anket gerçekleştirilmiştir.

Asıl haneye gidildiğinde evde kimseye ulaşılamaması durumunda farklı zamanlarda 3 ziyaret gerçekleştirilerek (hafta içi gündüz / akşam / hafta sonu gibi) uygun kişiye ulaşılmaya çalışılmış, 3 ziyaret sonunda hanede uygun kişiye ulaşılamadığı durumda o hanenin yedeğine gidilerek anket gerçekleştirilmiştir. Asıl hanede KISH metoduyla belirlenen kişinin o anda evde olmaması durumunda ne zaman kendisine ulaşabileceğimiz öğrenilerek evde olduğu zaman için randevu alınarak tekrar ziyaret gerçekleştirilmiş ve deneğin kabul etmesi durumunda anket uygulanmıştır. Yedek hanelere geçildiği durumda 3 ziyaret kuralı uygulanmamış, gidilen yedekte uygun kişiye ulaşılamazsa diğer yedeğe geçilmiştir.

Hangi durumlarda yedek haneye geçilmiştir:

- Verilen adresin hane olmaması durumunda (işyeri olması / yıkılmış olması / inşaat olması / boş olması vb.)
- Görüşmeye uygun kişi bulunamaması durumunda (18 yaş altı / görüşme yapılamayacak kadar yaşlı / özürlü vb.)
- Hanede tespit edilen kişinin görüşmeyi reddetmesi durumunda
- Haneye 3 ziyaret yapılmasına rağmen uygun kişiye ulaşılamaması durumunda

Yedek belirleme yöntemi olarak asıl hane numarasından başlanarak sırayla ileriye doğru haneler taranmıştır. O binada son daireye gelindiğinde halen ankete ulaşılamaması durumunda bir sonraki bina numarasına geçilerek sırayla daireler yine küçük daire numarasından başlanarak taranmaya devam edilmiştir. Örnek vermek gerekirse, TÜİK'ten alınan adresler doğrultusunda asıl hanemizin Katip sokak no:10 d:3 olduğunu varsayalım: Bir sonraki daire numarasından başlanarak sırayla ileriye doğru haneler taranır. Yedek haneler sırasıyla no:10 D:4/ no:10 D:5 / no:10 D:6 / no:10 d:7 / no:10 d:8 / no:10 d:9 / …… şeklindedir. Binanın son daire numarasının 12 olması durumunda ve hala ankete ulaşılamaması durumunda bir sonraki binaya geçilerek no:11 D:1 / No:11 D:2 / No:11:D:3 / ……şeklinde ankete ulaşana kadar taramaya devam edilmiştir.

Anketin saha araştırmasında bazı bloklara girilememiş girilemeyen bloklar yerine TÜİK'ten ikame adresler alınarak bu küme numaralarına ait anketler ikame bloklarda tamamlanmıştır. Araştırma, daha önceden TÜİK örneklemli çalışma deneyimi olan anketörlerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada toplam 16 anketör görev almıştır. Sahaya çıkmadan önce tüm anketörlere çalışmanın nasıl uygulanacağına dair bir eğitim verilmiş, eğitimde soru formu aktarılmıştır. Ankette anlaşılmayan bir yer olup olmadığını tespit etmek amaçlı tüm anketölerle birer masabaşı pilot anket gerçekleştirildikten sonra sahaya çıkılmıştır.

Yapılan tüm anketler girişi yapılmadan önce kalite kontrolüne tabi tutulmuştur. Kontroller anketör ve blok bazlı olarak gerçekleştirilmiştir. Her anketörün ve her bloğun %30'una kontrolörler tarafından telefon kontrolü yapılarak doğru kişiyle görüşülüp görüşülmediği ve bilgilerin doğruluğu kontrol edilmiştir.

4.4.8. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmada iki farklı yöntem izlenmiştir. Araştırmada ilk olarak Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında Avrupa Birliği'ne üye 23 ülkede[845], Türkiye'de[846] ve İstanbul'da[847] uygulanan araştırmalar ile bu araştırmada "refah devletinin etki alanı ve sorumluluğu, hedef gruplar ve refah alıcılar, refah devletinin kurumlarının performansı, ekonomik, ahlaki ve sosyal sonuçlarına" karşı vatandaşların algılarının frekans dağılımları karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Araştırmada ikinci olarak, refah devletinin sorumluluğunun mikro sosyal faktörlerden kişisel çıkar ve düşünsel değerlere (sosyal norm ve inançlar) göre

---

[845] Araştırma İtalya, Malta ve Lüksemburg'da uygulanmamıştır. Avusturya ve Litvanya'da uygulanan anket sonuçları yayınlanmadığından bu çalışmada AB-23 ele alınmıştır. Esasen her ülkede uygulanan anket sayıları 1500 ile 2500 arasında değişmektedir. AB-23'te uygulanan toplam örneklem hacmi 44.000'in üzerindedir. Dolayısıyla eklenmeyen 5 üye ülke eklenmiş olsaydı yine de sonuçlar bakımından çok büyük bir değişiklik olmayacaktı.

[846] 2008/2009 yılında Avrupa Sosyal Tarama Anketi çerçevesinde Bahçeşehir Üniversitesi tarafından Türkiye'de yapılan ve TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurulu) tarafından desteklenen anketin örneklem hacmi toplam 2416'dır. Sadece İstanbul'daki örneklem ise 533'tür. Bu bakımdan örnek hacmi bakımından söz konusu anketin mevcut yaptığımız anket ile karşılaştırılmasının uygun olduğu görülmüştür.

[847] Bu çerçevede, 2008/2009 yılında tüm Türkiye'de uygulanan anket, İstanbul ve tüm Türkiye olmak üzere iki farklı şekilde sınıflandırılmıştır. Böyle bir sınıflandırma yapılmasının nedeni, şüphesiz uyguladığımız anketin sadece İstanbul'da yapılması ve İstanbul'da 5-6 yıllık sürede vatandaşların tutumlarının hangi oranda değiştiğini net olarak belirlemektir.

değişip değişmediği (sosyo-demografik gruplar ile ideolojik gruplar) test edilecektir. Bu çerçevede, iki aşamalı bir yöntem izlenmiştir. Birinci aşamada iki ve ikiden fazla gruplar arasında refah devleti sorumluluk algılarının değişip değişmediği test edilecektir. Bu çerçevede vatandaşların refah devleti sorumluluk anlayışlarının cinsiyet, konutun mülkiyeti, yaş, medeni durum, işteki durum, eğitim, gelir, siyasi kimlik, siyasi ideoloji ve vergi adalet prensiplerine göre değişip değişmediği test edilecektir. İkinci aşamada ise sürekli değişken özelliği gösteren düşünsel değerlerin refah devleti sorumluluk algıları üzerinde belirleyici olup olmadıkları test edilecektir. Söz konusu belirleme işlemi çoklu regresyon analizi ile yapılacaktır.

İki ve ikiden fazla grupların ortalamaları arasında farkın olup olmadığının test edilmesi için genellikle iki farklı yöntem kullanılmaktadır. Bunlar bağımsız örneklem veya grup t - testi ve tek yönlü varyans (one -way Anova) testidir. Bağımsız grup t-testi genellikle ikili gruplar arasında, tek yönlü varyans analizi de (one –way Anova) üç ve üçten fazla grupların ortalamalarının eşit olup olmadığını test eder.[848]

Gerek bağımsız grup t- testi ve gerekse de tek yönlü varyans analizi (one – way Anova) testlerinin uygulanabilmesi için bazı varsayımların sağlanması gerekmektedir. Söz konusu varsayımlar şunlardır:[849]

- Örneklem normal dağılmalıdır.
- Gruplar içinde de dağılım normal olmalıdır.
- Varyanslar eşit dağılmalıdır.
- Gözlemler birbirinden bağımsız olmalıdır.
- Bağımlı değişken en az bir aralık ölçekte ölçülmelidir.

Öte yandan yukarıdaki varsayımlar sağlanmadığında yani örneklem normal dağılmaz, varyanslar eşit dağılmaz ve gözlemler birbirinden bağımsız değil ise, bağımsız örneklem t-testi yerine onun parametrik olmayan karşılığı olan Mann-Whitney testi veya Wilcoxon işaretli sıralar testinin kullanılması gerekmektedir. Tek

[848] Andy Field, **Developing Statistics Using SPSS**, 3th ed., London, Sage Publications Ltd, 2009, p. 349.
[849] **A.e.,** p. 326, 359.

yönlü varyans analizi (one-way Anova) yerine de Kruskal-Wallis testinin kullanılması gerekmektedir.[850] Bu testlerin kullanılması aynı zamanda yukarıda ifade edilen tüm varsayımların da dikkate alınmaması bir başka deyişle varsayımsız yapılması anlamına gelmektedir.[851]

Verilerin normal dağılıp dağılmadığını test etmek için çeşitli normallik testleri bulunmaktadır. Bu testlerden en yaygın olarak kullanılan testler Shapiro-Wilk testi ve Kolmogorov-Smirnov (K-S) testleridir. Shapiro-Wilk testi ve Kolmogorov-Smirnov (K-S) testleri sonucunda $p > 0,05$ ise (bir başka deyişle anlamlı değilse) verilerin normal dağıldığı varsayımı kabul edilmektedir. [852] Diğer taraftan varyansların eşit dağılıp dağılmadığını test etmek için de Levene's testi kullanılmaktadır (Levene's Test for Equality of Variances). Levene's testi sonucunda $p>0,05$ ise (bir başka deyişle anlamlı değilse) varyansların eşit dağıldığı yada varyanslar arasındaki fark sıfırdır varsayımı kabul edilmektedir (null hipotez kabul edilmektedir).[853]

Bağımlı değişkenin normallik testi farklı açılardan yapılabilmektedir. Bunlardan birincisi çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine bakmaktır. Genel bir normal dağılımda hem çarpıklık hem de basıklık değerlerin 0 olması beklenmektedir. Çarpıklık derecesinin pozitif olması durumunda sola doğru bir dağılım, negatif olması durumunda sağa doğru bir dağılım görülür. Basıklık değerinin pozitif olması durumunda ise sivri dağılım negatif olma durumunda da basık dağılım söz konusu olacağı ifade edilmektedir.[854] İkincisi basıklık ve çarpıklık değerlerinin herbirinin kendi standart hatalarına bölmek ve çıkan sonucu z tablosuna göre değerlendirmektir. 1,96 üzerindeki değerler % 5 hata oranında (% 95 ihtimalle) , 2.58 değerinin üzerindeki değerler % 1 hata oranında (%99 ihtimalle) 3.29 üzerindeki değerler de % 0,1 hata oranında (%99,9 ihtimalle) normal dağılmaktadır. Üçüncüsü ise SPSS programında Kolmogorov-Simirnov ve Shapiro-Wilk testlerine bakmaktır.

---

[850] Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Ulusal Açık Ders Malzemeleri, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Parametrik Olmayan Testler**, (Çevrimiçi), http://www.acikders.org.tr/course/view.php?id=80, , 23.12.2014.
[851] Field,**a.g.e.,** p. 540.
[852]**A.e.,** p. 145.
[853] **A.e.,** p. 150, 340.
[854] Joseph F. Hair et. al., **Multivariate Data Analysis: A Global Perspective**, 7th ed., Essex, UK, Pearson Education Limited, 2014, p. 69; Field, **a.g.e**. ,p. 138.

Söz konusu testler anlamlı ise (p<0,05) bağımlı değişkenimizin normal dağılmadığını gösterir. Şayet anlamlı değilse (p>0,05) bağımlı değişkenimizin normal dağıldığını gösterir. Dördüncüsü ise grafiksel açıdan bakmaktır. Bir başka deyişle gözlenen değerleri normal dağılım ile karşılaştırmaktır.[855] Ancak belirtmek gerekir ki örneklem sayısı kullanılan modelin seçiminde belirleyici olmaktadır. Field, örneklem sayısının 200 ve üzeri olduğu durumlarda görsel açıdan normallik testinin ölçülmesinin diğerlerine göre daha önemli olduğu belirtilmektedir.[856] Diğer taraftan Hair ve diğerleri de örneklem sayısının 50'den küçük olduğu durumlarda normaliteden sapmaların sonuçlar üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu; ancak örneklem sayısının 200 ve üzeri olduğu durumda bu etkilerin gözardı edilebileceğini, normallik varsayımından çok diğer varsayımların ihlal edilmemeye özen gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedir.[857]

Çoklu regresyon modeli iki veya daha fazla bağımsız değişkenin bağımlı değişkenini açıkladığı durumlarda kullanılmaktadır. Bir başka deyişle en az üç değişken ile kullanılan bir modeldir.[858] Basit regresyon analizlerinde tek değişkenle bağımlı değişken açıklandığı için bu genellikle bağımlı değişken (Y'i) tam açıklayamamaktadır. Çoklu regresyon analizlerinde ise bağımlı değişkeni aynı anda etkileyen pek çok değişken eş zamanlı olarak kontrol edilebilmektedir. Ayrıca Y bağımlı değişkeni birden fazla değişkenle açıklandığı için daha net sonuçlar vermektedir.[859]

Çoklu regresyon analizi bazı varsayımları varsayar. Söz konusu varsayımlar şunlardır:[860]

---

[855] Hair et.al., , **a.g.e**., s. 69-71; Field, a**.g.e.**, p. 138,139.
[856] Field, **a.g.e.**, p. 139.
[857] Hair et.al., **a.g.e**., p. 70.
[858] Damodar N. Gujarati & Dawn C. Porter, **Basic Econometrics**, 5th ed., New York, McGraw-Hill Companies, 2009, p. 188.
[859] David R. Anderson, Dennis J. Sweeney & Thomas A. Willams, **Statistics For Business and Economics,** 11th ed., South Western Cengage Learning, USA, 2011, p. 645; Michael Barrow, **Statistics for Economics, Accounting and Business Studies**, 5th ed., Essex, Pierson Education Limited, 2009, p. 280.
[860] Gujarati, Porter**, a.g.e.** p. 62-68; Hair et.al., **a.g.e.,** p. 173-181; Steven G. Heeringa, Brady T. West & Patricia A. Berglund, **Applied Survey Data Analysis**, New York, Chapman Hall /CRC (Talor & Francis Group), 2010, p. 182-183.

- Popülasyon regresyon modeli parametrelerde doğrusaldır. Bir başka deyişle bağımlı değişkendeki değişiklik bağımsız değişkenle ilişkilidir.
- Bağımsız değişkenler ile hata terimleri birbirlerinden bağımsızdır. Daha açık bir ifade ile, hata terimlerinin değerinin bağımsız değişkenlerin değerlerine bağlı olması verinin rastlantısallığını bozacaktır. Dolayısıyla bu durum sosyal bilimlerde verinin raslantısal olarak toplanmasını ihlal edecektir (Hata terimi ve bağımsız değişkenler rastlantısaldır).
- Bağımsız değişkenler ile hata terimi arasında bir ilişki söz konusu değildir (sıfır koşullu ortalama varsayımı). Bir başka deyişle, hata terimlerinin ortalaması sıfırdır.
- Hata teriminin varyansı bütün bağımsız değişkenler için aynıdır. Eğer hata terimleri veya atık değerin varyansı bütün bağımsız (X'ler) değerler için aynı değilse model doğru sonuç vermez. (heteroscedasticity problemi)
- Hata terimleri arasında ardışık bağımlılık yoktur. Bir başka deyişle farklı iki hata terimi arasındaki korelasyon sıfırdır (Otokorelasyon problemi)
- Bağımsız değişkenler arasında bir ilişki bulunmamaktadır. (Multicolinearity problemi)
- Hata terimleri normal dağılmıştır.

Bu varsayımların hepsinin bir regresyon modelinde bulunması, bize eldeki örneklememizi tüm popülasyon için kesin olarak uygulama imkanını sağlar. Dahası, regresyon denklemindeki katsayıların ve parametrelerin tarafsız olduğunu gösterir. Ancak tüm varsayımlar yerine getirilmiş olsa bile çoğu zaman örneklem, popülasyon ile aynı değildir. Söz konusu varsayımlar sadece örneklemin tüm popülasyonla aynı olma olasılığını artırır. [861]

[861] Field, **a.g.e.,** p. 220-221.

4.4.9. Araştırmanın Değişkenleri

Söz konusu regresyon modeli için bağımlı değişken olarak *"refah devletinin sorumluluk algısı*"[862] alınmıştır. Devletin sorumluluğu veya etki alanı daha açık bir ifade ile, devletin piyasada daha fazla aktif olmasını istemek veya daha az aktif olmasını istemek anlamına gelmektedir. Araştırmada refah devletinin sorumluluğu 0'dan 10 kadar olan (11'li) bir ölçekle ölçülmüştür. 0, "hiçbir şekilde hükümetlerin sorumluluğu olamaz", 10 ise "tamamen hükümetlerin sorumluluğu olmalı" şeklinde kodlanmıştır. Araştırmada refah devleti sorumluğu ile ilgili sorular aşağıda verilmiştir.

Tablo 64: Refah Devletinin Sorumluluğu ve Etki Alanı Faktörünü Oluşturan Sorular

İnsanların hükümetlerin görevleri ve yerine getirmesi gereken sorumluluklarıyla ilgili farklı görüşleri vardır. Siz her bir görevin ne ölçüde hükümetin sorumluluğu olması gerektiğini söyleyiniz.
1- .....iş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlamak.
2- .....hastalar için yeterli sağlık hizmeti sağlamak.
3- .....yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlamak.
4- .....eğitim çağındaki çocuklara kaliteli eğitim hizmeti sağlamak.
5- .....yoksulluk sınırı altındaki herkese sosyal yardım sağlamak.
6- .....işsizlere makul bir yaşam standardı sağlamak.
7- .....çalışan anne babaların çocukları için yeterli çocuk bakım hizmetini sağlamak.
8- .....geçici olarak hasta/yatalak olan aile üyelerine bakmak durumunda kalan çalışanlara ücretli izin vermek.

[862] Literatürde refah devletinin sorumluluğunu bağımlı değişken olarak ele alan bir çok çalışma vardır. Bkz: Arts, Gelissen, **Welfare States, Solidarity, a.g.e,** p. 290; Jæger, **What Makes People Support, a.g.e.,** p.325; Papadakis, Bean, **a.g.e**., p. 233-234; Mads Meir Jæger, "Are the 'Deserving Needy' Really Deserving Everywhere? Cross-cultural Heterogeneity and Popular Support for the Old and Sick in Eight Western Countries" **Social Justice, Legitimacy and The Welfare State,** Eds. Steffen Mau & Benjamin Veghte, UK Hampshire, Ashgate Publishing Limited, 2007, p. 73-94; Blekesaune, Quadagno, **a.g.e.,** p.424; Michaela Pfeifer, "Public Opinion on State responsibility for Minimum Income Protection: A Comparison of 14 European Countries", **Acta Sociologica,** Vol. 52, No. 2, 2009, p. 122; Jonas Edlund, "The Influence of the Class Situations of Husbands and Wives on Class Identitiy, Party Preference and Attitudes Towards Redistribution: Sweden, Germany and the United States, **Acta Sociologica**, Vol.46, No. 3, 2003, p.205; Stefan Svallfors, "Class, Attitudes and the Welfare State: Sweden in Comparative Perspective", **Social Policy &Administration,** Vol.38, No. 2, 2004, p. 124-126; Thorsten Heien, Attitudes Towards the Welfare State in Europe: Starting Point or Obstacle on the Road to a Social Union?, **Paper presented at the ECSR-Workshop " Comparative Social Justice Research",** Oxford, United Kingdom, September 13-14, 2000, p. 16; Svallfors, Kulin, Schnabel, **a.g.e.,** p. 192; Andreß, Heien, **a.g.e.,** p. 344.

Yukarıdaki tablo 64'te bağımlı değişkenimizi oluşturan söz konusu soruların faktör analizi sonucunda tek faktör altında toplandıkları görülmüştür. Her bir sorunun faktör yükü araştırmanın geçerlik ve güvenirlik kısmında detaylı olarak verilmiştir. Diğer taraftan, faktörün güvenirlik analizi yapılmış ve bu ölçeğin refah devleti sorumluluğunu veya etki alanını ölçen iç tutarlığı yüksek bir ölçek olduğu sonucuna varılmıştır (Cronbach's Alpha: 0,94).

Araştırmada bağımsız değişkenler olarak da eşitlikçilik anlayışı (x1), genel memnuniyet (x2), refah devletinin olumlu sonuçları algıları (x3), refah devletinin olumsuz sonuçları algıları (x4), otoritercilik algısı (x5), geleneksel cinsiyet algısı (x6), refah alıcılar veya hedef grupların büyüklüğü (x7), devletin derecesi (x8), sosyal risk algısı (x9), refah kurumlarının performansı (x10) değişkenleri kullanılmıştır.

Eşitlikçilik anlayışı (x1)[863] literatürde yapılan çalışmalara[864] paralel olarak bir soru ile ölçülmüştür. Söz konusu soru "*devlet insanların gelir seviyeleri arasındaki farkı azaltacak önlemler almalıdır.*" şeklindedir. Bu ifade 5'li Likert ölçeği (1-kesin katılıyorum, 5-kesin katılmıyorum) ile ölçülmüştür. Araştırmada ise 1 "kesin katılmıyorum", 5 "kesin katılıyorum" formatına çevrilmiştir.

Genel memnuniyet indeksini (x2) oluşturan soruların çoğu Avrupa Sosyal Tarama Anketi'nden alınmıştır. Bir kısmı da refah devleti alanında çalışan uzmanlara danışılarak ankete eklenilmiştir. Genel hayatta memnuniyet indeksini oluşturan sorular aşağıdaki tablo 65'te verilmiştir. Söz konusu sorular 0-10'lu, (0 "Hiç Memnun Değilim/Son Derece Kötü", 10 "Son Derece Memnunum/Son Derece İyi" şeklinde 11'li bir ölçekte hazırlanmıştır.

[863] Egalitarianism, Stanford Encycleopedia Philosophy'de şöyle ifade edilmektedir: İnsanları aynı derecede ele almayı ya da eşit muamelede bulunmayı ön gören siyasi bir ideolojidir. Bkz: Stanford Encycleopedia Philosophy, **Egalitarianism,** (Çevrimiçi), http://plato.stanford.edu/entries/egalitarianism/, 02.02.2015.
[864] Blekesaune, Quadagno, **a.g.e.,** p.415-427.

Tablo 65: Genel Memnuniyet Faktörünü Oluşturan Sorular

1-	Genel olarak bugünlerde hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?
2-	Genel olarak, Türkiye'de ekonominin şu anki durumundan ne kadar memnunsunuz?
3-	Hükümetin çalışmasından, görevini yapışından ne kadar memnunsunuz?
4-	Türkiye'de demokrasinin işleyişinden ne kadar memnunsunuz?
5-	Türkiye'deki eğitim sisteminin durumu hakkında ne düşündüğünüzü söyler misiniz?
6-	Türkiye'deki sağlık hizmetlerinin durumu hakkında ne düşündüğünüzü söyler misiniz?
7-	Türkiye'de gelir dağılımı hakkında ne düşündüğünüzü söyler misiniz?
8-	Türkiye'deki sosyal güvenlik sistemi hakkında ne düşündüğünüzü söyler misiniz?

Refah devletinin olumlu/pozitif sonuçları algıları faktörünü (x3) oluşturan sorular aşağıdaki tablo 66'da verilmiştir. Refah devletinin pozitif sonuçları algıları 5'li Likert ölçeği (1-kesin katılıyorum, 5-kesin katılmıyorum) ile ölçülmüştür. Ancak belirtmek gerekir ki analizimizde söz konusu sorular ters çevrilmiştir (1 "kesin katılmıyorum", 5 "kesin katılıyorum").

Tablo 66: Refah Devletinin Olumlu/Pozitif Sonuçları Faktörünü Oluşturan Sorular

1-	Türkiye'deki sosyal yardım ve hizmetler yoksulluğun yaygın bir hal almasını önlemektedir.
2-	Türkiye'deki sosyal yardım ve hizmetler toplumsal eşitliği sağlamaktadır.
3-	Türkiye'deki sosyal yardım ve hizmetler insanların çalışma ve aile hayatlarını birarada yürütmelerini kolaylaştırmaktadır.

Refah devletinin olumsuz/negatif sonuçları algıları (x4) faktörünü oluşturan sorular aşağıdaki tablo 67'de verilmiştir. Refah devleti olumsuz sonuçları algıları 5'li Likert ölçeği (1-kesin katılıyorum, 5-kesin katılmıyorum) ile ölçülmüştür.

Tablo 67: Refah Devletinin Olumsuz/Negatif Sonuçları Faktörünü Oluşturan Sorular

1	Tükiye'deki sosyal yardım ve hizmetler işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklemektedir.
2	Türkiye'deki sosyal yardım ve hizmetler insanları tembelleştirmektedir.
3	Türkiye'deki sosyal yardım ve hizmetler insanların birbirlerine yardım eli uzatmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açmaktadır.
4	Türkiye'deki sosyal yardım ve hizmetler insanların kendilerine ve ailelerine bakmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açmaktadır.

Otoriterci algılar faktörünü (x5) oluşturan sorular aşağıdaki tablo 68'de verilmiştir. Otoritercilik algıları 5'li Likert ölçeği (1-kesin katılıyorum, 5-kesin katılmıyorum) ile ölçülmüştür. Ancak belirtmek gerekir ki analizimizde söz konusu sorular ters çevrilmiştir (1 "kesin katılmıyorum", 5 "kesin katılıyorum").

Tablo 68: Otoritercilik Faktörünü Oluşturan Sorular

1-	Okullar çocuklara, yetkililere itaat etmeyi yani kurallara uyup disiplinli olmayı öğretmelidir.
2-	Yasaları çiğneyenlere bugünkü cezalardan çok daha ağır cezalar verilmelidir.

Geleneksel cinsiyet algıları faktörünü (x6) oluşturan sorular aşağıdaki tablo 69'da verilmiştir. Geleneksel cinsiyet algıları 5'li Likert ölçeği (1-kesin katılıyorum, 5-kesin katılmıyorum) ile ölçülmüştür. Regresyon analizimizde söz konusu sorular ters çevrilmiştir (1 "kesin katılmıyorum", 5 "kesin katılıyorum").

Tablo 69: Geleneksel Cinsiyet Algısı Faktörünü Oluşturan Sorular

1-	Bir kadın, ailesi için ücretli işindeki çalışma süresini azaltmayı kabul etmelidir.
2-	Ülkede işsizlik sorunu varsa işe alımda erkeğin kadına göre öncelliği olmalıdır.
3-	Kadının dışarıda çalışması durumunda erkek ev işlerini kadınla beraber yapmalıdır.

Refah hizmeti talep eden grupların ya da alıcıların büyüklüğü (x7) hakkında vatandaşların tutum ve fikirleri de son derece önemlidir. Refah talep eden grupların büyüklüğünün tespit edilmesi amacı ile Avrupa Sosyal Tarama Anketi'nden kullanılan sorulara ek olarak konunun uzmanlarına danışılarak çeşitli sorular ölçeğe dahil edilmiştir. Aşağıdaki tablo 70'te vatandaşların refah hizmeti talep eden grupların büyüklüğü algıları faktörünü oluşturan sorular yer almaktadır. Söz konusu sorular 1 (0-4), 2 (5-9), 3 (10-14), 4 (15-19), 5 (20-24), 6 (25-29), 7 (30-34), 8 (35-39), 9 (40-44), 10 (45-49) ve 11 (50 ve üzeri) şeklinde aralıklandırılmıştır.

Tablo 70: Refah Talep Eden Grupların Büyüklüğü Faktörünü Oluşturan Sorular

1-	Sizce Türkiye'de çalışan yaş grubu içerisinde her 100 kişiden kaçı işsizdir ve iş aramaktadır?
2-	Sizce Türkiye'de çalışan yaş grubu içerisinde her 100 kişiden kaçı uzun süreli hasta ya da bedensel veya zihinsel engellidir?
3-	Sizce Türkiye'de çalışan yaş grubu içerisinde her 100 kişiden kaçı temel ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli maddi imkandan yoksundur?
4-	Sizce Türkiye'de 15-24 yaş aralığı grubun içerisinde her 100 kişiden kaçı işsizdir?
5-	Sizce Türkiye'de çalışan yaş grubu içerisinde her 100 kişiden kaçı sosyal güvenlikten yoksundur?

Devletin derecesi değişkeni (x8) vatandaşların vergilerle sosyal yardım ve hizmetleri finanse etmelerine nasıl baktıkları ile ilişkilidir. Vergilerle sosyal yardım ve hizmetleri finanse etmek ile ilgili olarak *"eğer hükümetler vergileri artırarak sosyal yardım ve hizmet harcamalarını artırmak veya vergileri azaltarak sosyal yardım ve hizmet harcamalarını azaltmak arasında bir seçim yapmak zorunda kalsa, sizce hangisini seçmelidir?* 0 "Hükümetler vergileri çok azaltarak sosyal yardım ve hizmet harcamalarını azaltmalılar", 10 "Hükümetler vergileri çok artırarak sosyal yardım ve hizmet harcamalarını artırmalılar" 0-10 (11'li) ölçek şeklinde bir soru sorulmuştur.

Vatandaşların gelecekte sosyal risklerle karşılaşılabilme algıları (x9) 5 soru ile ölçülmüştür. Söz konusu sorular aşağıdaki tablo 71'de verilmiştir. Söz konusu algıların ölçülmesi için 1 "hiç olası değil", 4 " çok olası" şeklinde 4'lü bir ölçek kullanılmıştır.

Tablo 71: Gelecek Risk Algısı Faktörünü Oluşturan Sorular

1-	Gelecek 12 ay içerisinde işsiz kalarak en az 4 hafta boyunca iş arama olasılığınızın ne olduğunu söyleyiniz.
2-	Gelecek 12 ay içerisinde, aile üyelerine veya akrabalara bakmak zorunda kaldığınız için ücretli çalışma hayatınıza istemeden daha az vakit harcamak zorunda kalmanız olasılığı nedir?
3-	Gelecek 12 ay süresince ev ihtiyaçlarınızı karşılayacak kadar paranız olmayacağı dönemler ne kadar olası?
4-	Gelecek 12 ay içerisinde hastalanırsanız gerekli olan sağlık hizmetini almamanız ne kadar olası?
5-	Gelecek 12 ay içerisinde işsiz kalırsanız gerekli sosyal yardımı (maddi veya nakdi) devletten almamanız ne kadar olası?

Vatandaşların refah kurumlarının performansı hakkında ne düşündükleri önem arz etmektedir. Refah kurumlarının performansı faktörünü oluşturan sorular aşağıdaki tablo 72'de verilmiştir. Refah kurumlarının performası ile ilgili algılar 0-10 arasında (11'li) bir ölçek ile ölçülmüştür (0-son derece kötü, 10-son derece iyi anlamına gelmektedir).

Tablo 72: Refah Devleti Kurumlarının Performansı Faktörünü Oluşturan Sorular

1-	Türkiye'deki emeklilerin yaşam standartıyla ilgili ne düşündüğünüzü söyler misiniz?
2-	Ülkemizdeki işsizlerin yaşam standartları hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?
3	Ülkemizde yaşlıların yaşam standartları hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?
4	Ülkemizde özürlülerin yaşam standartları hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?
5	Ülkemizde çalışan anne babalara, ödeyebilecekleri fiyatlarla çocuk bakım hizmetlerinin sağlanması konusunda genel olarak ne düşündüğünüzü söyleyiniz?
6	Türkiye'de gençlerin ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanaklar hakkında genel olarak ne düşündüğünüzü söyleyiniz.

Refah devletinin sorumluluğunu ve etki alanının belirkleyici unsurlarını belirlemek amacıyla araştırmamızdaki model şu şekilde kurulmuştur.

$$Y= \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots + \beta_{10} X_{10} + ui$$

Y: Bağımlı Değişken, Vatandaşların Refah Devleti Sorumluluk Algıları
Bağımsız değişkenler olarak:

X1=Eşitlikçilik Anlayışı

X2=Genel Memnuniyet

X3=Refah Devletinin Olumlu Sonuçları Algıları

X4=Refah Devletinin Olumsuz Sonuçları Algıları

X5=Otoritercilik Algısı

X6=Geleneksel Cinsiyet Algısı

X7=Refah Alıcılar veya Hedef Grupların Büyüklüğü

X8=Devletin Derecesi

X9=Sosyal Risk Algısı

X10=Refah Kurumlarının Performansı

ui: Hata Terimi

β: Regresyon Kat Sayısı

4.4.10. Araştırma Bulguları

Araştırmanın bu kısmında araştırmaya katılanların katılımcıların demografik özellikleri ve araştırma bulgularından bahsedilecektir. Bu bölümünde ilk olarak, 2008/2009 yılında [865] Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından Avrupa Birliği'ne üye 23 ülkede, Türkiye'de İstanbul'da yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya (2014 İstanbul) katılanların demografik özelliklerine değinilecektir. İkinci olarak, vatandaşların refah devleti sorumluluk algıları, vatandaşların refah devletinin kurumlarının performans algıları, vatandaşların hedef gruplar ve refah alıcılar ile ilgili algıları ve vatandaşların refah devletinin ekonomik, ahlaki ve sosyal sonuçları algılarının frekans dağılımları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Üçüncü olarak, refah devletinin sorumluluğunun mikro sosyal faktörlerden kişisel çıkar ve düşünsel değerlere (sosyal norm ve inançlar) göre değişip değişmediği test edilmiştir.

4.4.10.1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Bu bölümde Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında Avrupa Birliği'ne üye 23 ülkede, Türkiye'de, İstanbul'da ve bu araştırmaya katılan katılımcıların (2014 İstanbul) demografik özellikleri verilecektir.

Aşağıdaki tablo 73'te 20014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri verilmiştir. Tabloya yakından bakıldığında;

- Araştırmaya katılanların % 45,2'si erkek, % 54,7'si ise bayandır. %15,8'i 18-24 yaş aralığında, % 57,8'i 25-49 yaş aralığında, % 19,6'sı 50-64 yaş aralığında ve % 6,7'si ise 65 ve üzeri yaş aralığındadır.

[865] Araştırma, Avrupa Sosyal Tarama Anketi veri seti altında 2008/2009 olarak kaydedilmiştir. Ancak veri seti incelendiğinde bazı anketlerin 2009 yılında uygulandığı görülmüştür. Bu çalışmada Avrupa Sosyal Tarama Anketi veri setine bağlı kalınmış ve anket 2008/2009 Avrupa Sosyal Tarama Anketi olarak ifade edilmiştir.

- Araştırmaya katılanların % 66'sı evli, % 8'i dul ve % 24'ü ise bekardır. Eğitim durumuna göre bakıldığında, araştırmaya katılan katılımcıların % 52,3'ü lisealtı, % 34,3'ü lise, % 13,2'si ise yüksek okul veya lisans düzeyinde bir eğitim düzeyine sahiptir.
- Araştırmaya katılanların istihdam statülerine bakıldığında, % 33'nün ücretli, % 9,4'nün işveren veya kendi hesabına çalışan, % 7,2'sinin öğrenci, % 3,2'inin işsiz, % 13,6'sının emekli ve % 33,2'sinin de ev hanımı (ücretsiz aile işçisi) statüsünde olduğu görülmektedir.[866]
- Araştırmaya katılan katılımcıların %36,5'i kendini Atatürkçü, Laik, Cumhurriyetçi ve Kemalist olarak, %30,7'si kendini muhafazakar (dindar ve ılımlı) olarak, % 16,3'ü kendini Milliyetçi –Vatansever olarak, % 2,6'sı kendini liberal olarak, % 7'si kendini sosyal demokrat olarak, % 5,7'si de kendini sosyalist olarak görmektedir.[867] Öte yandan katılımcıların siyasi ideolojilerine bakıldığında, sol ideoloji % 23,1, sağ ideoloji % 35 ve her ikisinin arasında bir ideolojiye sahip (orta) vatandaşların oranı ise % 41,9'dur.[868]
- Araştırmaya katılanlan katılımcıların aylık net hane gelirine bakıldığında, % 18,5'inin 1.200TL ve aşağısında bir hane gelirine sahip olduğu, % 56,4'nün 1.201-2.500TL (2500 dahil) arasında değişen bir hane gelirine sahip olduğu ve % 25'inin ise 2.500TL üzerinde (2501 ve üzeri) bir hane gelirine sahip olduğu görülmektedir.
- Araştırmaya katılan katılımcıların % 69,7'si ev sahibi, % 30,7'i ise kiracıdır.

[866] 2014 yılında tarafımızdan yapılan anket ile 2008/2009 yılındayapılan ankete katılanların istihdam statüsüne göre karşılaştırılması ücretli, öğrenci, işsiz, emekli ve ev kadını statülerine göre yapılmıştır. 2008/2009 yılındayapılan çalışmada işveren veya kendi hesabına çalışan değişkeni kullanılmadığından dolayı söz konusu değişken sadece 2014 anketi için verilmiştir.

[867] Yakın zamanda Ipsos KMG tarafından hazırlanan ve 15.000 insan ile yapılan görüşmeler neticesinde ortaya çıkan "Türkiye'yi Anlama Klavuzu Araştırması"nın sonuçlarına göre Türkiye'de Muhafazakarların oranı % 35, Milliyetçi- Vatansever ise % 15,9'dur. Bkz: Ipsos KMG, **Türkiye'yi Anlama Klavuzu** (Çevrimiçi); http://www.turkiyeyianlamakilavuzu.com/Turkiyeyi_Anlama_Kilavuzu_EKitap.pdf , 10.01.2015.

[868] İdeolojilerin ölçümü için Avrupa Sosyal Tarama Anketi'nin kullandığı 0-10'lu (11'li) bir ölçek kullanılmıştır. Söz konusu ölçek sınıflandırılırken aşağıda sıklık tablolarının yorumlanması bölümünde daha detaylı verildiği gibi literatürde kullanılan kategorizasyona benzer bir kategorizasyon yapılmıştır. Buna göre 0 ile 3 arası sol, 4 ile 6 arası orta ve 7 ile 10 arası da sağ ideoloji olarak dikkate alınmıştır.

Tablo 73: Katılımcıların Demografik Özellikleri, İstanbul 2014

		Frekans, N	Yüzde %
Cinsiyet	Erkek	249	45,27
	Kadın	301	54,73
	Toplam	550	100
Yaş	18-24	87	15,8
	25-49	318	57,8
	50-64	108	19,6
	65 ve üzeri	37	6,7
	Toplam	550	100
Medeni Durum	Evli	368	66
	Dul	49	8
	Bekar	133	24
	Toplam	550	100
Eğitim Durumu	Lisealtı	288	52,36
	Lise	189	34,36
	Üniversite	73	13,27
	Toplam	550	100
İstihdam Statüsü	Ücretli	182	33,09
	Kendi Hesabına Çalışan	52	9,45
	Öğrenci	40	7,27
	İşsiz	18	3,27
	Emekli	75	13,64
	Ev Hanımı	183	33,27
	Toplam	550	100
Hanenin Aylık Geliri	1200TL<=	99	18,5
	1201TL-2500TL	302	56,4
	2501TL>=	135	25,1
	Toplam	536	100
Konutun Mülkiyeti	Ev Sahibi	381	69,27
	Kiracı	169	30,73
	Toplam	550	100
Siyasi Kimlik	Atatürkçü-Laik-Cumhuriyetçi-Kemalist	177	36,57
	Muhafazakar (Dindar ve Ilımlı)	149	30,79
	Milliyetçi-Vatansever	79	16,32
	Liberal (Özgürlükçü-Muhafazakar)	13	2,69
	Demokrat-Sosyal Demokrat	34	7,02
	Sosyalist	28	5,79
	Ulusalcı	4	0,83
	Toplam	484	100
30 Mart 2014 yerel seçimlerde oy verdiği siyasi parti	AKP	208	48,4
	CHP	175	40,7
	MHP	19	4,4
	Diğer	28	6,5
	Toplam	430	100
Siyasi İdeoloji*	Sol	110	23,1
	Orta	200	41,9
	Sağ	167	35
	Toplam	477	100

*Siyasal ideoloji 0-10'lu bir ölçekle ölçülmüştür. Analiz yapılırken literatür taraması neticesinde 0-3 arası sol ideoloji, 4-6 arası orta ideoloji, 7-10 arası da sağ ideoloji olarak sınıflandırılmıştır. Bkz: Busemeyer, Cattaneo, Wolter, **a.g.e.,** pp. 253-273.

Aşağıda tablo 74'te 2008/2009 yılında Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından tüm Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri yer almaktadır. Söz konusu tablolarda gelir değişkeni 2014 İstanbul araştırmasından çeşitli nedenlerden dolayı farklı olarak sınıflandırılmıştır. Bu nedenlerin başında belirtilen dönemler arasında başta asgari ücret olmak üzere emeklilerin, memurların maaşlarında yapılan iyileştirilmeler ve diğer ekonomik gelişmeler sıralanabilir.[869]

Tablo 74: Katılımcıların Demografik Özellikleri-Türkiye ve İstanbul, 2008

		Türkiye		İstanbul	
		Frekans, N	**Yüzde %**	**Frekans, N**	**Yüzde %**
Cinsiyet	Erkek	1127	46,6	225	42,2
	Kadın	1289	53,4	308	57,8
	Toplam	2416	100	533	100
Yaş	18-24	529	22,1	96	18,1
	25-49	1261	52,7	311	59,4
	50-64	394	16,5	81	15,3
	65 ve üzeri	211	8,8	38	7,2
	Toplam	2394	100	529	100
Medeni Durum	Evli	1649	68,5	366	68,8
	Dul	188	7,8	52	9,8
	Bekar	572	23,7	114	21,4
	Toplam	2409	100	532	100
Eğitim Durumu	Lisealtı	1749	72,7	361	68
	Lise	470	19,5	134	25,2
	Üniversite	188	7,8	36	6,8
	Toplam	2407	100	531	100
İstihdam Statüsü	Ücretli	588	25,1	162	30,92
	Öğrenci	226	9,7	51	9,73
	İşsiz	360	15,4	44	8,4
	Emekli	236	10,1	53	10,11
	Ev Hanımı	928	39,7	214	40,84
	Toplam	2338	100	524	100
Hanenin Aylık Geliri	700'den Az	1049	49,2	98	22,7
	701-1200	734	34,4	206	47,8
	1201-2500	284	13,3	103	23,9
	2501 ve üzeri	65	3	24	5,6
	Toplam	2132	100	431	100

[869] Söz konusu dönemlerdeki asgari ücret rakamlarına bakıldığında bu fark belirgin olarak göze çarpmaktadır.Örneğin 2008/2009 ve 2009 yıllarında asgari ücret sırasıyla 527 TL (2008/2009 yılının ilk 6 ayı), 546TL (2008/2009 yılının son altı ayı), 576TL (2009 yılının ilk 6 ayı), 599 TL(2009 yılının son altı ayı) olarak gerçekleşmiştir. 2014 araştırmasının yapıldığı dönemde ise sırasıyla 846 ve 891 TL olarak gerçekleşmiştir. Bkz: Çalışma Sosyal Güvenlik Bakanlığı, (ÇSGB), Çalışma Genel Müdürlüğü, **Yıllar İtibariyle Net ve Brüt Ücretler** (Çevrimiçi), http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/csgb/dosyalar/istatistikler/net_brut_asgari_uc , 10.01.2015.

Siyasi İdeoloji	Sol	317	16,4	60	13,6
	Orta	914	47,3	194	44,1
	Sağ	700	36,3	186	42,3
	Toplam	1931	100	440	100

Tablo 74'e bakıldığında;

- Türkiye genelinde araştırmaya katılanların % 54,3'ü kadın (1.289 kişi), % 46,6'sı (1.127) da erkektir. İstanbul'da araştırmaya katılanların ise % 57,8'i kadın (308 kişi), % 42,2'si (225 kişi) erkektir. Öteyandan Türkiye'de araştırmaya katılanlar içinde 15-24 yaş aralığındakilerin oranı % 22,1; 25-49 yaş aralığındakilerin oranı % 52,7; 50-64 yaş aralığındakilerin oranı % 16,5; altmışbeş ve üzeri yaştakilerin oranı ise % 8,8'dir. Aynı yaş grupları bakımından 2008/2009 İstanbul'a bakıldığında katılımcıların % 18,1'i 15-24 yaş aralığında, % 59,4'ü 25-49 yaş aralığında, % 15,3'ü 50-64 yaş aralığında ve % 7,2'si 65 ve üzeri yaşlarda yer almaktadır.
- Türkiye genelinde araştırmaya katılanların % 68,5'i evli, % 7,8'i dul ve % 23,7'si ise bekardır. İstanbul'da araştırmaya katılanların ise % 68,8'i evli, % 9,8'i dul ve % 21,4'ü bekardır. Medeni gruplar bakımından İstanbul ve Türkiye genelinin benzer olduğu görülmektedir.
- Eğitim gruplarına göre tablolara bakıldığında tüm Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşlardan lisealtı eğitim düzeyine sahip oranların oranı % 72,7 iken bu oran İstanbul'da araştırmaya katılanlar arasında ise %68'dir. Benzer şekilde, tüm Türkiye'de araştırmaya katılan lise eğitim düzeyine sahip vatandaşların oranı % 19,5 iken aynı yılda İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşlar arasında ise bu oran % 25,2'dir. Son olarak, tüm Türkiye'de araştırmaya katılanlar içinde üniversite eğitim düzeyine sahip vatandaşlar oranı % 7,8 iken bu oran 2008/2009 İstanbul'da ise % 6,8'dir.
- İstihdamdaki duruma göre bakıldığında tüm Türkiye'de araştırmaya katılanların % 25,1'i ücretli, % 9,7'si öğrenci, % 15,4'ü işsiz, % 10,1'i emekli ve % 39,7'si ev hanımıdır. Sadece İstanbul'da araştırmaya katılanların ise % 30,9'u ücretli, % 9,7'si öğrenci, % 8,4'ü işsiz, % 10,1'i emekli ve % 40,1'i ev hanımıdır.

- Hanenin aylık gelirine göre bakıldığında, 2008/2009 yılında tüm Türkiye'de araştırmaya katılanlar içinde aylık net hane geliri 700 TL'den az olan vatandaşların oranı % 49,2; aylık net hane geliri 701-1200 TL arasında olanlar % 34,4; aylık net hane geliri 1201-2500 TL arasında olanlar % 13,3 ve aylık net hane geliri 2501 TL ve üzeri olanların oranı ise yanlızca %3'dür. Öte yandan 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların aylık net hane gelirine bakıldığında 700 TL'den az % 22,7; 701-1200 TL arası aylık net hane gelirine sahip olanlar % 47,8; 1201-2500 TL arası aylık net hane gelirine sahip olanlar % 23,9 ve 2501 TL ve üzeri aylık hane gelirine sahip olanlar ise % 5,6'dır.
- Son olarak vatandaşın hangi ideolojiye kendini daha yakın gördüğü noktasına bakıldığında 2008/2009 yılında tüm Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşların % 16,4'ü sol, % 47,3'ü orta ve % 36,3'ü ise sağ ideolojiye daha yakın olduğunu belirtmiştir. Aynı değerler 2008/2009 İstanbul için sırasıyla % 13.6, 44.1ve 42.3'tür.

Aşağıdaki tablo 75'te ise 2008/2009 yılında Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından Avrupa Birliği'ne üye 23 ülkede yapılan araştırmaya katılan AB vatandaşlarının demografik özellikleri verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere;

- AB-23 genelinde araştırmaya katılan katılımcıların % 45,8'i erkek, % 54,2'si bayandır. Araştırmaya katılanlar içinde 15-24 yaş aralığında olanlar % 12,8; 25-49 yaş aralığında olanlar % 41,2; 50-64 yaş aralığında olanlar % 24,8; 65 ve üzeri yaş aralığında olanlar da % 21,2'dir.
- AB-23 genelinde araştırmaya katılan katılımcıların % 55'i evli, % 18,2'si dul ve % 26,8'i de bekardır. Öteyandan araştırmaya katılan katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında % 33'ü lisealtı bir eğitim düzeyine sahip, % 42,1'i lise eğitim düzeyine sahip ve % 24,9'u da üniversite eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir.
- AB-23'te araştırmaya katılan katılımcıların işteki durumlarına bakıldığında % 51,7'sinin ücretli çalıştığı, % 7,8'inin öğrenci olduğu, % 5,9'unun işsiz, % 25,9'unun emekli ve % 8,7'sinin ise ev hanımı olduğu görülmektedir. Aynı

katılımcıların % 22,1'inin sol ideoojiye, % 52,3'ünün orta ve % 25,7'nin kendini sağ ideolojiye yakın gördükleri görülmektedir.

Tablo 75: Katılımcıların Demografik Özellikleri-AB 23, 2008

		Frekans, N	*Yüzde %*
Cinsiyet	Erkek	20.212	45,8
	Kadın	23.879	54,2
	Toplam	44.091	100
Yaş	15-24	5.644	12,8
	25-49	18.101	41,2
	50-64	10.923	24,8
	65 ve üzeri	9.307	21,2
	Toplam	43.975	100
Medeni Durum	Evli	22.854	55
	Dul	7.567	18,2
	Bekar	11.154	26,8
	Toplam	41.575	100
Eğitim Durumu	Lisealtı	14.533	33,0
	Lise	18.544	42,1
	Üniversite	10.938	24,9
	Toplam	44.015	100
İstihdam Statüsü	Ücretli	21.758	51,7
	Öğrenci	3.305	7,8
	İşsiz	2.489	5,9
	Emekli	10.918	25,9
	Ev Hanımı	3.652	8,7
	Toplam	42.122	100,0
Siyasi İdeoloji	Sol	8.279	22,1
	Orta	19.629	52,3
	Sağ	9.645	25,7
	Toplam	37.553	100

2008/2009 yılında yapılan anket çalışmaları 15 yaş ve üzerini kapsamaktadır. Bu bir anlamda çalışma çağı nüfus anlamına gelmektedir. Yukarıdaki tablo 74 ve 75'e bütüncül bir bakış açısı ile bakıldığında, tabloların Türkiye'de, İstanbul'da ve AB'de çalışma çağı nüfusunun[870] dağılımı (cinsiyet, medeni durum, yaş, işteki durum, siyasi ideolojiye göre dağılımı) hakkında önemli bilgiler verdiği görülmektedir.

[870] Çalışma çağı nüfus gerek AB ve gerekse de Türkiye'de Hane Halkı İşgücü Anketleri'nde 15 ve üzeri nüfus olarak hesaba katılmaktadır. 2008/2009 yılındayapılan anketler 15 yaş ve üzerini kapsamaktadır.

2008/2009 yılında tüm Türkiye'de ve İstanbul'da araştırmaya katılan katılımcıların genel dağılımına bakıldığında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan "Hane Halkı İşgücü Anketleri" sonuçları ile büyük oranda benzer olduğu görülmektedir. Örneğin Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan hane halkı işgücü anketleri sonuçlarına göre 15 ve üzeri kurumsal olmayan nüfus içinde kadınların oranı % 51'dir. Söz konusu çalışmada ise % 53'tür. Öte yandan, TÜİK'in sonuçlarına göre 15 ve üzeri kurumsal olmayan nüfus içinde evli, bekar ve dul oranları sırasıyla % 68, % 25 ve % 7 iken Türkiye'de araştırmaya katılan katılımcılar arasında evli, bekar ve dul oranları sırasıyla % 68,5, % 23,7 ve % 7 olarak tespit edilmiştir.[871] Benzer şekilde TÜİK hane halkı işgücü anketleri sonuçlarına göre çalışma çağı nüfusun % 73'ü lise altı eğitim düzeyindedir. Çalışma çağının % 18'i lise eğitim düzeyinde ve % 9'u da üniversite eğitim düzeyindedir.[872] 2008/2009 yılında tüm Türkiye'de yapılan araştırmaya katılan katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında ise lisealtı eğitim düzeyine sahip katılımcılar % 72.7, lise eğitim düzeyine sahip katılımcılar % 19,5 ve üniversite eğitim düzeyine sahip katılımcılar % 7,8'dir.

4.4.10.2. Araştırma Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi

Ankette yer alan soruların birbirleri ile hangi oranda tutarlı olduğu veya sorulan soruların ölçmek istenilen sorunu ne şekilde ölçtüğü tüm anket çalışmaları için büyük önem arz etmektedir. Bu bakımdan, her anket çalışmasında gerek anket sorularının kendi aralarındaki tutarlılığı ve gerekse de kullanılan ölçeğin sorunu hangi oranda ölçtüğünü saptamak bir başka deyişle güvenirlik ve geçerlilik analizlerin yapılması önemli ve gereklidir.

Anket çalışmalarında geçerlilik için genellikle faktör analizi kullanılmaktadır. Faktör analizi, birbiriyle ilişkili çok sayıda değişkenin gruplandırılması veya kümelendirilerek daha az sayıda değişkenler oluşturmayı amaçlayan çok değişkenli

[871] TÜİK, **İşgücü İstattistikleri** (Çevrimiçi), http://tuikapp.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul, 10.10.2014.
[872] TÜİK, **İşgücü İstatistikleri**, (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, 16.01.2015.

[873], değişkenler arasındaki ilişkilerin yapısına göre grupların tanımlanması veya verilerin kümellenmesi için kullanılan bir tekniktir.[874]

Faktör analizi doğrulayıcı faktör analizi (Confirmatory Factor Analysis) ve keşfedici faktör analizi (Exploratory Factor Analysis) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğrulayıcı faktör analizinde genellikle teoriye dayanılarak veya önceden mevcut bir boyutun (faktör yapısının) doğrulanması amaçlanırken, keşfedici faktör analizinde ise faktör yapılarının tanımlanması ve veriyi özetleme amaçlanır.[875] Bu araştırmada keşfedici faktör analizi kullanılmıştır. Keşfedici faktör analizinin uygunluğunu tespit etmek için kullanılan KMO Örnekleme Uygunluğu Ölçümü (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) ve Bartlett's Test sonucuna aşağıdaki tablo 76'dan görüldüğü gibi uygun (mükemmel) olduğu saptanmıştır. Araştırmada ayrıca Bartlett's Test sonucuna bakıldığında analizin anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 76: KMO Örnekleme Uygunluğu Ölçümü ve Bartlett's Test Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy- KMO Örnekleme Uygunluğu Ölçümü		**.865***
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square -Ortalama Ki Kare	8816.840
	Df -Serbestlik Derecesi	946
	Sig. -Anlamlılık	.000

* KMO değeri 0-1 arasında bir değer almaktadır. 0,7' ve üzeri bir değer geçerli kabul edilmektedir. 08-09 arasındaki bir değer mükemel olarak değerlendirilmektedir.[876]

Aşağıdaki tablo 77'de faktör analizi sonucunda birbiriyle ilişkili sorular ve her bir faktöre ait faktör yükleri verilmiştir. Faktör analizi sonucunda Avrupa Sosyal Tarama Anketi çerçevesinde oluşturulan faktörlerin araştırmamızda doğrulandığı da tespit edilmiştir.

Faktör analizinde faktör yüklerinin belirlenmesi ile ilgili literatürde farklı yaklaşımlar dile getirilmektedir. Field[877], bir faktörde dört faktör yükü ve üzeri faktör

[873] Şener Büyüköztürk, "Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı", **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, Sayı 32, Güz 2002, s. 472.
[874] Field, **a.g.e,** p. 628.
[875] Diana D. Suhr, **Exploratory or Confirmatory Factor Analysis?,** (Çevrimiçi), http://www2.sas.com/proceedings/sugi31/200-31.pdf, 22.01. 2015.
[876] Field, **a.g.e**., p. 647.
[877] A**.e**., p. 647.

yükü varsa örneklem hacmine bakılmaksızın 0,6 ve üzeri değerler kabul edileceğini, eğer bir faktörde 10 ve daha üzeri faktör yükü varsa örneklem hacmi 150'den de fazla olması şartıyla 0,4 ve üzeri faktör yük değerlerinin kabul edilebileceğini ifade etmektedir. Tabachnick ve Fidell[878] ise 0,32 üzerindeki faktör yüklerine sahip değişkenlerin kabul edilebileceğini ifade etmektedir. Comrey ve Lee[879] ise faktör yükü 0,71'den büyükse "mükemmel", 0,63'ten büyükse "çok iyi", 0,55'ten büyükse "iyi", 0,45'ten büyükse "orta" ve 0,32'den büyükse de "zayıf" şeklinde bir sınıflandırma yapmaktadırlar. Öte yandan Büyüköztürk[880] de 0,30-0,59 aralıktaki faktör yüklerini orta düzeyde büyüklükte olduğunu ve dikkate alınabileceğini ifade etmektedir. Son olarak Hair ve diğerleri[881] 50 örneklem hacmi olması durumunda 0,75 ve üzeri, 60 örneklem hacmi olması durumunda 0,70 ve üzeri, 70 örneklem hacmi olması durumunda 0,65 ve üzeri, 85 örneklem hacminin olması durumunda 0,60 ve üzeri, 100 örneklem hacmi olması durumunda 0,55 ve üzeri, 120 örneklem hacminin olması durumunda 0,50 ve üzeri, 150 örneklem hacmi olması durumunda 0,45 ve üzeri, 200 örneklem hacmi olması durumunda 0, 40 ve üzeri, 250 örneklem hacmi olması durumunda 0,35 ve üzeri ve 350 ve üzeri örneklem hacminin olması durumunda 0,30 ve üzeri kullanılabileceğini ifade etmiştir. Bu çalışmada örneklem hacmimizin büyük olması da dikkate alınarak 0,4 ve üzeri değerler dikkate alınmıştır.

[878] Barbara G. Tabachnick & Linda S. Fidell, **Using Multivariate Analysis**, 6th ed., New York, Pearson Education Inc, 2013, p. 654.
[879] Adnrew L. Comrey & Howard B. Lee, **A First Course in Factor Analysis**, 2nd ed., New York & London, Psychology Press, 1992.
[880] Büyüköztürk, **a.g.e**, s. 474.
[881] Hair, et. al., **a.g.e,** p. 117-143.

Tablo 77: Faktör Analizi Sonucunda Ortaya Çıkan Faktörler ve Yükleri

Faktörler	Faktörleri Oluşturan Sorular	Faktör Yükleri
Refah Devletinin Sorumluluğu	İş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlamak ?	.66
	Hastalar için yeterli sağlık hizmeti sağlamak ?	.85
	Yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlamak?	.87
	Eğitim çağındaki çocuklara kaliteli eğitim hizmeti sağlamak?	.82
	Yoksulluk sınırı altındaki herkese sosyal yardım sağlamak?	.85
	İşsizlere makul bir yaşam standardı sağlamak?	.84
	Çalışan anne babaların çocukları için yeterli çocuk bakım hizmeti sağlamak?	.87
	Geçici olarak, hasta/yatalak olan aile üyelerine bakmak durumunda kalan çalışanlara ücretli izin vermek ?	.86
Refah Devletinin Pozitif Sonuçları	Türkiye'deki sosyal yardım ve hizmetler yoksulluğun yaygın bir hal almasını önlemektedir.	.82
	Türkiye'deki sosyal yardım ve hizmetler toplumsal eşitliği sağlamaktadır.	.80
	Türkiye'deki sosyal yardım ve hizmetler insanların çalışma ve aile hayatlarını birarada yürütmelerini kolaylaştırmaktadır.	.62
Refah Devletinin Negatif Sonuçları	Türkiye'deki sosyal yardım ve hizmetler işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklemektedir.	.52
	Türkiye'deki sosyal yardım ve hizmetler insanları tembelleştirmektedir.	.74
	Türkiye'deki sosyal yardım ve hizmetler insanların birbirlerine yardım eli uzatmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açıyor.	.76
	Türkiye'deki sosyal yardım ve hizmetler insanların kendilerine ve ailelerine bakmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açmaktadır.	.83
Hedef Grup ve Alıcıların Davranışları	Çoğu işsiz insan gerçekten iş bulmaya çalışmıyor.	.64
	Çalışanlar çoğu zaman işten kaytarmak için hastaymış gibi davranırlar.	.75
Hedef Gruplar ve Alıcılara Karşı Algılar	Birçok dar gelirli insan yasal olarak hakları olandan daha az sosyal yardım almaktadır.	.71
	Birçok insan çeşitli sosyal yardım ve hizmetlerden haksız yere yararlanmaktadır.	.68
	Türkiye'de gerçekten ihtiyaç içinde olan insanlar için yapılan sosyal yardımlar yetersizdir.	.64
Otoritercilik	Okullar çocuklara yetkililere itaat etmeyi yani kurallara uyup disiplinli olmayı öğretmelidir.	.75
	Yasaları çiğneyenlere bugünkü cezalardan çok daha ağır cezalar verilmelidir.	.74
Geleneksel Cinsiyet Algısı	Bir kadın, ailesi için ücretli işindeki çalışma süresini azaltmayı kabul etmelidir.	.66
	Ülkede işsizlik sorunu varsa işe alımda erkeğin kadına göre öncelliği olmalıdır.	.53
	Kadının dışarıda çalışması durumunda erkek ev işlerini kadınla beraber yapmalıdır.	.52
Refah Hizmeti Alan Grupların Büyüklükleri	Sizce Türkiye'de çalışan yaş grubu içerisinde her 100 kişiden kaçı işsizdir ve iş aramaktadır?	.73
	Sizce Türkiye'de çalışan yaş grubu içerisinde her 100 kişiden kaçı uzun süreli hasta ya da bedensel veya zihinsel engellidir?	.63

	Sizce Türkiye'de çalışan yaş grubu içerisinde her 100 kişiden kaçı temel ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli maddi imkandan yoksundur?	.67
	Sizce Türkiye'de 15-24 yaş aralığı grubun içerisinde her 100 kişiden kaçı işsizdir?	.66
	Sizce Türkiye'de çalışan yaş grubu içerisinde her 100 kişiden kaçı sosyal güvenlikten yoksundur?	.74
Refah Devleti Kurumlarının Performası	Türkiye'deki emeklilerin yaşam standartıyla ilgili ne düşündüğünüzü söyler misiniz?	.65
	Ülkemizdeki işsizlerin yaşam standartları hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?	.73
	Ülkemizde yaşlıların yaşam standartları hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?	.78
	Ülkemizde özürlülerin yaşam standartları hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?	.70
	Ülkemizde çalışan anne ve babalara, ödeyebilecekleri fiyatlarla çocuk bakım hizmetlerinin sağlanması konusunda genel olarak ne düşünüyorsunuz?	.43
	Türkiye'de gençlerin ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanaklar hakkında genel olarak ne düşündüğünüzü söyleyiniz.	.69
Sosyal Risk Algısı	Gelecek 12 ay içerisinde işsiz kalarak en az 4 hafta boyunca iş arama olasılığınızın ne olduğunu söyleyiniz.	.82
	Gelecek 12 ay içerisinde, aile üyelerine veya akrabalara bakmak zorunda kaldığınız için ücretli çalışma hayatınıza istemeden daha az vakit harcamak zorunda kalmanız olasılığı nedir?	.77
	Gelecek 12 ay süresince ev ihtiyaçlarınızı karşılayacak kadar paranız olmayacağı dönemler ne kadar olası?	.80
	Gelecek 12 ay içerisinde hastalanırsanız gerekli olan sağlık hizmetini almamanız ne kadar olası?	.81
	Gelecek 12 ay içerisinde işsiz kalırsanız gerekli sosyal yardımı (maddi veya nakdi) devletten almamanız ne kadar olası?	.75
Memnuniyet İndeksi	Genel olarak bugünlerde hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?	.61
	Genel olarak, Türkiye'de ekonominin şu anki durumundan ne kadar memnunsunuz?	.82
	Hükümetin çalışmasından, görevini yapışından ne kadar memnunsunuz?	.89
	Genel olarak, Türkiye'de demokrasinin işleyişinden ne kadar memnunsunuz?	.88
	Şimdi, bir bütün olarak Türkiye'deki eğitim sisteminin durumu hakkında ne düşündüğünüzü söyler misiniz?	.86
	Bu günlerde genel olarak, Türkiye'deki sağlık hizmetlerinin durumu hakkında ne düşündüğünüzü söyler misiniz?	.80
	Bu günlerde genel olarak, Türkiye'de "Gelir Dağılımı" hakkında ne düşündüğünüzü söyler misiniz?	.55
	Bu günlerde genel olarak, Türkiye'deki "Sosyal Güvenlik" hakkında ne düşündüğünüzü söyler misiniz?	.65

Yukarıdaki tablo 77 yakından incelendiğinde refah devleti sorumluluk algısı, refah devleti pozitif sonuçları, refah devleti negatif sonuçları, hedef grup ve alıcıların davranışları, hedef gruplar ve alıcılara karşı algılar, otoritercilik, geleneksel cinsiyet algısı, sosyal refah hizmeti alan veya potansiyel grupların büyüklükleri, refah devleti

kurumlarının performansı, sosyal risk algısı ve genel memnuniyet indeksi olmak üzere toplam 11 faktörün belirlendiği görülmektedir. Bu faktörlerin toplam varyansın % 67'sini açıkladıkları tespit edilmiştir. Aşağıdaki tablolarda ise her bir faktörü oluşturan değişkenlerin faktör yükleri verilmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi anket çalışmalarında geçerlilik analizi yapıldıktan sonra her bir faktörün de güvenirlik analizinin yapılması gerekmektedir. Güvenirlik analizi için genelikle Cronbach's Alpha değerine bakılmaktadır. Elde edilen test puanları arasındaki iç tutarlığı ölçen Cronbach's Alpha[882], 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Bu sayı 1'e nekadar yakınsa ölçeğin güvenirliği o kadar yüksek olmaktadır. Literatürde Cronbach's Alpha değerinin alınması ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin bazı yazarlar bu değerin 0,7 ve üzeri olması gerektiğini; ancak bazı durumlarda 0,6 ve üzeri değerlerin de kabul edilebileceğini vurgulamaktadırlar.[883] Öte yandan, bazı yazarlar da örneklem hacmine bağlı olarak değişen Cronbach's Alpha'nın 0,5 değerde de kullanılabileceğini belirtmektedirler.[884]

Cronabch's Alpha değeri kullanılan değişkenlere göre değişebilmektedir. Değişken sayısı arttıkça buna paralel olarak alfa değerinin de artması beklenmektedir. Benzer şekilde değişken sayısının az olması Cronbach's Alpha'nın değerini düşürecektir.[885] Bu çalışmada yukarıda ifade edilen tüm bilgiler göz önüne bulundurularak 0,5 ve üzeri Cronabch's Alpha değeri geçerli değer olarak alınmıştır.

Aşağıdaki tablo 78'de her bir faktör için hesaplanan Cronbach's Alpha değeri verilmiştir. Tablodan da görüldüğü gibi geleneksel cinsiyet algısı, hedef gruplar ve alıcıların davranışları ve hedef gruplar ve alıcılara karşı algılar dışındaki tüm

---

[882] Şener Büyüköztürk, **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı**, Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, 2009, s.
[883] Hair et. al., **a.g.e**, p. 117-143.
[884] Ann Bowling, **Research Methods in Health: Investigating health and health service**, 2nd ed., Buckingham, Open University Press, 2002, p. 147-156; Ahmed K Ibraim et.al., "Establishing the reliabilty and validity of the Zagazig Depression Scale in a UK student population: an online pilot study", **Biomed Central Psychiatry**, Vol. 10, No.107, 2010, p.3; Donald Bacon, "The contrubitions of realiability and pretest s to effective assesment", **Practical Assesment, Reseach and Evaluation**, Vol. 9, No. 3, 2004, (Çevrimiçi), http://pareonline.net/getvn.asp?v=9&n=3, 3,02,2015.
[885] Mohsen Tavakol & Reg Dennick, "Making sense of Cronabch's alpha", **International Journal of Medical Education**, No. 2, 2011, p. 54.

faktörlerin Cronbach's Alpha değerlerinin bir hayli yüksek olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle faktörlerin iç tutarlılıklarının yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 78: Faktörlerin/Boyutlarının Cronbach's Alpha Değerleri

	Faktörler	**Cronbach's Alpha Değeri**
1	Refah Devletinin Sorumluluğu	.94
2	Refah Devletinin Pozitif Sonuçları	.78
3	Refah Devletinin Negatif Sonuçları	.75
4	Hedef Gruplar ve Alıcılara Karşı Algılar	.63
5	Hedef Gruplar ve Alıcıların Davranışları	.54
6	Otoritercilik	.72
7	Geleneksel Cinsiyet Algısı	.50
8	Hedef Grupların Büyüklüğü	.77
9	Refah Devleti Kurumlarının Performansı	.85
10	Genel Memnuniyet	.93
11	Gelecek Risk Algısı	.87

4.4.10.3. Frekans Analizi Sonuçları

Bu bölümde Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından Avrupa Birliği'ne üye 23 ülkede, Türkiye'de, İstanbul'da ve bu çalışmada (İstanbul 2014) vatandaşların refah devletinin etki alanı ve sorumluluğu, hedef gruplar ve refah alıcılar, refah devletinin kurumlarının performansı, refah devletinin ekonomik, ahlaki ve sosyal sonuçlarına karşı algılarının frekans dağılımları karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.[886]

Frekans dağılımları analiz edilirken 0-10 (11'li) ölçeğinin kullanıldığı çalışmalar üzerine de ayrıca bir literatür taraması yapılmıştır. Yapılan literatür çalışması neticesinde söz konusu aralıkların düşük, orta ve yüksek şeklinde sınıflandırıldığı görülmüştür. Bazı yazarların 1-4 arasındaki aralıkları düşük düzey, 5-6'yı orta ve 7 ile 10 arasındaki değerleri yüksek düzey olarak dikkate aldıkları; bazı yazarların da 0 (sıfır düzey), 1-3 (düşük), 4-6 (orta) ve 7-10 arasını da yüksek olarak dikkate aldıkları görülmüştür.[887] Bu çalışmada da gerek literatürdeki çalışmalar ve gerekse

[886] Vatandaşların refah devletinin sorumluluğu, refah devletinin kurumlarının performansı, refah devletinin ekonomik, ahlaki ve sosyal sonuçlarına karşı vatandaşların algılarının özellikle önemlidir. Bu bakımdan söz konusu boyutların frekans dağılımları gösterilecektir.

[887] Katherine R. Jones, Carol P. Vojir, Evelyn Hutt &Regina Fink, "Determining mild, moderate and severe pain equivalency across pain intensity tools in nursing home residents**", Journal of**

de konunun uzmanlarının görüşü dikkate alınarak 0 (sıfır düzey), 1 ile 3 arası düşük düzey, 4 ile 6 arası orta düzey ve 7 ile 10 arası da yüksek düzey şeklinde ele alınacaktır.

4.4.10.3.1. Refah Devletinin Sorumluluğu İle İlgili Algılar

Refah devletinin etki alanı veya sorumluluğunun ölçülmesi amacıyla 2008/2009 yılında Avrupa Sosyal Tarama anketinde sorulan sorulara ek olarak bu çalışmaya iki soru eklenmiştir. 2008/2009 yılında Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından Avrupa Birliği'ne üye 23 ülkede, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmalar bu çalışmada bütünlük sağlanması amacıyla 2008 AB-23, 2008 TR ve 2008 İST olarak ifade edilmiştir. Aşağıdaki tablo 79'da refah devleti sorumluluk algısı faktörünü oluşturan her bir sorunun ortalaması, standart sapması ve ankete katılanların sayısı verilmiştir.

"İnsanların hükümetlerin görevleri ve yerine getirmesi gereken sorumluluklarıyla ilgili farklı görüşleri vardır. Şimdi okuyacağım her bir görevin ne ölçüde hükümetin sorumluluğu olması gerektiğini söyleyiniz. 0 'bu kesinlikle hükümetin görevi değildir', 10 'bu tamamen hükümetin görevidir' anlamına gelmektedir.

Rehabilitation Research & Development, Vol. 44, No. 2, 2007, p. 305-314; Busemeyer, Cattaneo, Wolter, **a.g.e.,** pp. 253-273.

Tablo 79: Refah Devletinin Etki alanı ve Sorumluluğuna İlişkin Ortalamalar

...iş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlamak ?	Ortalama	Standart Sapma	N
2008/2009 AB-23	6,81	2,603	43.595
2008/2009 Türkiye	7,43	2,56	2.364
2008/2009 İstanbul	7,19	2,38	516
2014 İstanbul	7,72	2,51	537
...hastalar için yeterli sağlık hizmeti sağlamak ?	Ortalama	Standart Sapma	N
2008/2009 AB-23	8,65	1,679	43.888
2008/2009 Türkiye	8,22	2,23	2.373
2008/2009 İstanbul	8,22	2,033	518
2014 İstanbul	8,36	2,03	541
...yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlamak?	Ortalama	Standart Sapma	N
2008/2009 AB-23	8,48	1,729	43.864
2008/2009 Türkiye	8,24	2,29	2.374
2008/2009 İstanbul	8,38	2	518
2014 İstanbul	8,32	1,99	540
...eğitim çağındaki çocuklara kaliteli eğitim hizmeti sağlamak?	Ortalama	Standart Sapma	N
2014 İstanbul	8,43	2,03	539
...yoksulluk sınırı altındaki herkese sosyal yardım sağlamak?	Ortalama	Standart Sapma	N
2014 İstanbul	8,26	2,03	539
...işsizlere makul bir yaşam standardı sağlamak?	Ortalama	Standart Sapma	N
2008/2009 AB-23	7	2,28	43.553
2008/2009 Türkiye	7,89	2,45	2.363
2008/2009 İstanbul	7,74	2,36	512
2014 İstanbul	8,07	2,11	535
...çalışan anne babaların çocukları için yeterli çocuk bakım hizmeti sağlamak?	Ortalama	Standart Sapma	N
2008/2009 AB-23	7,83	2,07	43.312
2008/2009 Türkiye	7,44	2,78	2.339
2008/2009 İstanbul	7,85	2,25	510
2014 İstanbul	8,17	1,99	538
...geçici olarak, hasta/yatalak olan aile üyelerine bakmak durumunda kalan çalışanlara ücretli izin vermek ?	Ortalama	Standart Sapma	N
2008/2009 AB-23	7,74	2,13	43.209
2008/2009 Türkiye	8,2	2,36	2.363
2008/2009 İstanbul	8,45	2,11	517
2014 İstanbul	8,23	2,04	536

Yukarıdaki tablo 79'da görüldüğü üzere refah devletinin iş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlama ve işsizlere makul bir yaşam standardı sağlama konularında AB-23 vatandaşlarının algısının ortalaması Türk vatandaşlarının

algısının ortalamasından küçüktür. Bu sonuç Türkiye'de vatandaşların devleti iş kapısı olarak algılamalarının en önemli göstergesidir. Öte yandan bu durum, Türk vatandaşların geçmişten gelen devlet memuru algısından da kaynaklanmaktadır.[888]

Hastalar için yeterli sağlık hizmeti sağlama ile yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama konusunda AB-23 vatandaşların algılarının ortalaması Türkiye'den büyüktür. Bu sonuçlar da açıkça göstermektedir ki AB yaşlılığın en fazla olduğu bölgelerin başında gelmektedir. Hastalıkların da yaşlılığa bağlı olarak arttığı dikkate alındığında AB-23'te vatandaşların her iki konudaki algılarının ortalamasının Türkiye'den büyük olması daha da anlaşılır olmaktadır.

Çalışan anne babaların çocukları için yeterli çocuk bakım hizmetleri sağlama konusunda AB-23, Türkiye ve İstanbul'a bakıldığında İstanbul'da vatandaşların algılarının ortalamasının Türkiye'den yüksek, Türkiye'nin ise AB-23 vatandaşlarının ortalamalarının altında olduğu görülmektedir. Esasen İstanbul'da devletin sorumluluğunun yüksek algılamasının arkasında oldukça karmaşık bir yapıda olan bu büyük kentin kadın açısından çalışma hayatının güç olması nedeni sayılabilir.

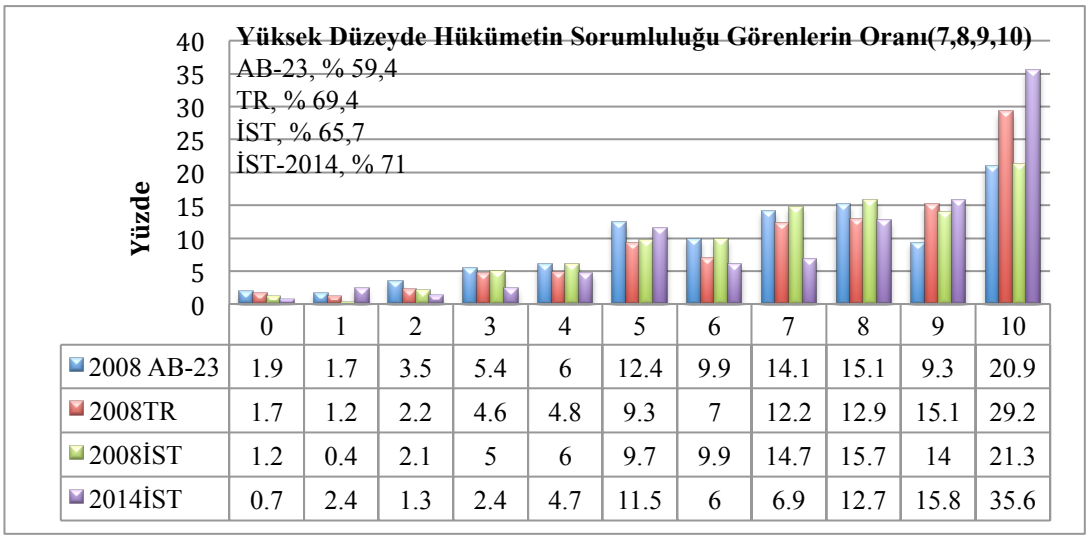
Geçici olarak hasta/yatalak olan aile üyelerine bakmak durumda kalan çalışanlara ücretli izin verme konusunda, Türk vatandaşların algılarının ortalamalarının AB-23'ten yüksek olduğu görülmektedir. Tabloya yakından bakıldığında İstanbul'da da bir azalma olduğu görülmektedir. Bu algının azalmasında hükümetin son yıllarda bu konu ile ilgili izlediği olumlu politikaların belirleyici olduğu söylenebilir.

Aşağıdaki tablolarda ise refah devletinin sorumluluk faktörünü oluşturan her bir sorunun frekans dağılımı yer almaktadır. Frakens analizi yapılırken yukarıda da izah edildiği üzere, 0-10'lu ölçek (11'li ölçek) düşük düzey (1-3), orta düzey (4-6) ve yüksek düzey (7-10) şeklinde sınıflandırılmıştır.

[888] Kamu Etik Kurulu Başkanı Prof. Dr. Sedat Murat, katıldığı bir toplantıda Türk toplumun kafasında devlet memurluğunun Tanzimatla beraber yerleştiğini vurgulamıştır (Çevrimiçi), http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/01/17/sanayici-bile-oglunu-memur-yapmak-istiyor, 17.01.2015.

“İnsanların hükümetlerin görevleri ve yerine getirmesi gereken sorumluluklarıyla ilgili farklı görüşleri vardır. Şimdi okuyacağım her bir görevin ne ölçüde hükümetin sorumluluğu olması gerektiğini söyleyiniz. 0 ‘bu kesinlikle hükümetin görevi değildir’, 10 ‘bu tamamen hükümetin görevidir’ anlamına gelmektedir.

Tablo 80: İş Sahibi Olmak İsteyen Herkese İş imkanı Sağlama Konusundaki Algılar

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2008 AB-23	1.9	1.7	3.5	5.4	6	12.4	9.9	14.1	15.1	9.3	20.9
2008TR	1.7	1.2	2.2	4.6	4.8	9.3	7	12.2	12.9	15.1	29.2
2008İST	1.2	0.4	2.1	5	6	9.7	9.9	14.7	15.7	14	21.3
2014İST	0.7	2.4	1.3	2.4	4.7	11.5	6	6.9	12.7	15.8	35.6

Yukarıdaki tablo 80’de AB-23’te, Türkiye’de ve İstanbul’da 2008/2009 yılında Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların “iş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlama” görevinin hangi oranda hükümetlerin sorumluluğudur sorusuna verdikleri cevaplar karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Tabloda açıkça görüldüğü gibi 2008/2009 yılında AB-23’te araştırmaya katılan vatandaşların % 59,4’ü iş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlamanın yüksek düzeyde hükümetlerin görevleri olması gerektiğini düşünmektedir (7-8-9-10). 2008/2009 yılında Türkiye’de araştırmaya katılan vatandaşlardan % 69,4’ü bu görevi yüksek düzeyde devletin sorumluluğu olarak görmektedir. Bir başka ifade ile 2008/2009 yılında AB-23’te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 60’ı, aynı yıl Türkiye’de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 70’i “iş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlama” görevinin tamamen hükümetin sorumluluğunda olması gerektiğini belirtmektedir. 2008/2009 yılında İstanbul’da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 66’sı, 2014 yılında İstanbul’da yapılan araştırmaya katılan her 100 vatandaştan ise 77’si iş sahibi olmak isteyen

herkese iş imkanı sağlama" görevinin tamamen hükümetin sorumluluğunda olması gerektiğini belirtmektedir. Bu sonuçlara göre Türkiye'de vatandaşların AB-23'teki vatandaşlara göre devletin iş piyasasında daha aktif rol almasını istedikleri görülmektedir.

2014 İstabul'da yapılan araştırmaya katılan ve iş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlama görevini yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğu olarak gören vatandaşların demografik yapılarına bakıldığında; erkeklerin % 73,6'sı, kadınların % 67,8'i; evlilerin % 72,8'i, dul olanların % 70'i, bekarların ise % 66'sı; 18-24 yaş grubunda bulunanların % 66,7'si, 25-49 yaş grubunda bulunanların % 75'i, 50-64 yaş grubunda bulunanların % 63,1'i, 65 ve üzeri yaş grubunda bulunanların % 69,4'ü; lisealtı eğitim düzeyine sahip vatandaşların % 74'ü, lise düzeyinde eğitime sahip vatandaşların % 68'i, üniversite eğitim düzeyine sahip vatandaşların ise % 71,3'ü yüksek oranda refah devleti sorumluluğunu gerekli görmektedir. Görüldüğü üzere üniversite mezunları ve lisealtı bir eğitim düzeyine sahip vatandaşlar iş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlama görevini diğer gruplara göre daha fazla hükümetlerin sorumluluğu olarak görmektedir. Öte yandan, söz konusu sonuçlar işsizliğin yapısını da resmetmektedir. Buna göre, işsizliğin en fazla lise altı eğitim düzeyinde ve üniversite eğitim düzeyinde görüldüğü söylenebilir.

İşteki durumuna göre bakıldığında ücretlilerin % 75.2'si, kendi hesabına çalışanların % 54,9'u, öğrencilerin % 67.5'i, işsizlerin % 72.5'i, emeklilerin % 60.9'u ve ev hanımlarının ise % 75.5'i iş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlama görevinin yüksek düzeyde hükümetin sorumluluğunda olması gerektiğini düşünmektedir. Öte yandan gelir düzeyine göre bakıldığında aylık hane geliri net 1200 TL'den küçük olanların % 78'i, aylık hane geliri net 1.201-2.500 TL arasında olan vatandaşların % 67,6'sı ve aylık hane net geliri 2.500 TL üzeri olanların ise % 76'sı iş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlama görevinin yüksek düzeyde hükümetin sorumluluğunda olması gerektiğini düşünmektedir. Bu sonuçlara göre ev hanımları ile ücretli çalışanlar; asgari ücretin altında çalışanlar ile yüksek gelir grubunda bulunan vatandaşlar iş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlama görevini diğer gruplara göre daha fazla hükümetlerin sorumluluğu olarak görmektedir.

Kendini Atatürkçü- Kemalist-Laik-Cumhurriyetçi kimliğe yakın gören vatandaşların % 67,7'si, kendini muhafazakar kimliğe yakın gören vatandaşların % 71,6'sı, kendini milliyetçi vatansever kimliğe yakın görenlerin % 63,7'si, kendini liberal kimliğe yakın görenlerin % 77'si, kendini sosyal-demokrat kimliğe yakın gören vatandaşların ise % 85,3'ü iş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlama görevini yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğu olarak görmektedir. Bu sonuçlara göre, iş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlama görevinin yüksek düzeyde hükümetin sorumluluğunda görenler en fazla sosyal demokratlardır. Sosyal demokratları liberaller, liberalleri de muhafazakarlar takip etmektedir. Burada ilginç olan sonuç 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan ve kendini liberal kimiliğe yakın gören vatandaşların genel anlamda liberalizmin temel prensipleri ile zıt görüşler belirtmeleri olmuştur. Bu sonuçlar Türkiye'de vatandaşların devlet algısında ideolojik temellerin bir geçerliliği bulunmadığını göstermektedir.

En son 30 Mart yerel seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AKP) oy verenlerin % 70'si, Cumhurriyet Halk Partisi'ne (CHP) oy verenlerin % 68,9'u ve Milliyetçi Hareket Partisi'ne (MHP) oy verenlerin ise % 89'u iş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlama görevini yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğu olarak görmektedir. Bu sonuçlara göre MHP'ye oy veren vatandaşların "iş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlama" görevini diğer siyasi partilere oy verenlere göre daha fazla yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğu olarak görmektedir.

İş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlama görevinin yüksek düzeyde hükümetin sorumluluğunda olması gerektiğini düşünen vatandaşların sosyo-demografik özelliklerine bütüncül bir bakış açısı ile bakıldığında önemli sayılabilecek bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Daha açık bir ifade ile ister farklı gelir grubunda bulunsunlar, ister farklı siyasi kimlikte olsunlar vatandaşların büyük çoğunluğun istihdam sağlama konusunda devlete önemli sorumluluklar yüklediği görülmektedir. Bu sorumluluk hiç şüphesiz AKP hükümetlerince gözden kaçırılmamış 2007 Eylül -2014 Eylül dönemleri arasında memur sayısında %35'lik bir artış olmak üzere toplamında % 13,7'lik bir istihdam artışı meydana gelmiştir.[889]

[889] T.C. Maliye Bakanlığı, **Kamu Sektörü İstihdam Sayıları**, (Çevrimiçi),

Ancak aşağıdaki tablo 81'de de görüldüğü gibi kamu sektörün toplam istihdam içindeki oranının düştüğü görülmektedir. Özel istihdamın toplam istihdam içindeki payının da artığı görülmektedir.

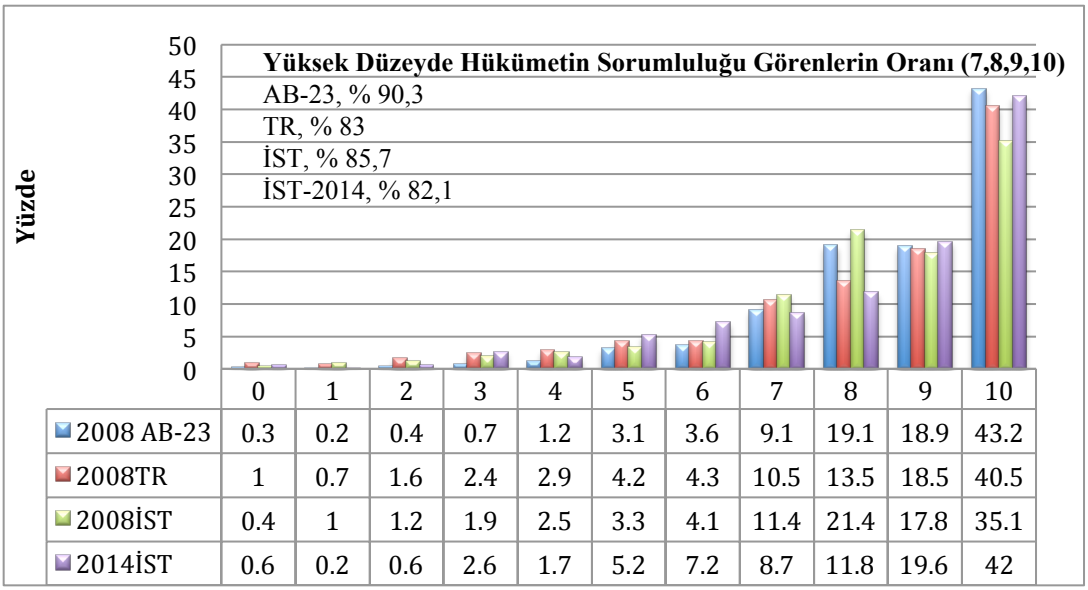
Tablo 81: Kamu ve Özel Sektördeki İstihdam Verileri (2007-2013)

Yıllar	Toplam İstihdam	Özel Sektörde İstihdam		Kamu Sektöründe İstihdam	
		Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
2007	20.738.000	17.812.694	85,9	2.925.306	14.1
2013	25.524.000	22.204.416	87	3.319.584	13
2007'den 2013'e değişim oranı (%)	23	24,7		13,5	

Kaynak: DİSK/Genel İş Sendikası'nın Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğünce hazırlanan Kamu Sektörü İstihdam Sayıları ile Türkiye İstatistik Kurumunca hazırlanan Hane Halkı İşgücü Anketleri Sonuçlarından hazırladığı Kamu İstihdam Bülteni'nden alınmıştır. DİSK/Genel İş Sendikası, Kamu İstihdam Bülteni, (Çevrimiçi), http://www.genel-is.org.tr/wp-content/uploads/2014/08/RAPOR.pdf, 11.10.2014.

Şimdi okuyacağım görevin ne ölçüde hükümetin sorumluluğu olması gerektiğini söyleyiniz. 0 'bu kesinlikle hükümetin görevi değildir', 10 'bu tamamen hükümetin görevidir' anlamına gelmektedir.

Tablo 82: Hastalar İçin Yeterli Sağlık Hizmeti Sağlama Konusundaki Algılar

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2008 AB-23	0.3	0.2	0.4	0.7	1.2	3.1	3.6	9.1	19.1	18.9	43.2
2008TR	1	0.7	1.6	2.4	2.9	4.2	4.3	10.5	13.5	18.5	40.5
2008İST	0.4	1	1.2	1.9	2.5	3.3	4.1	11.4	21.4	17.8	35.1
2014İST	0.6	0.2	0.6	2.6	1.7	5.2	7.2	8.7	11.8	19.6	42

http://www.bumko.gov.tr/TR,908/kadro-istatistikleri.html, 19.01.2015.

Yukarıdaki tablo 82'de AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da 2008/2009 yılında Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "hastalar için yeterli sağlık hizmeti sağlama" görevinin hangi oranda hükümetlerin sorumluluğudur sorusuna verdikleri cevaplar karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Tabloda açıkça görüldüğü gibi, 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların % 90'ı Türkiye'de ise % 83'ü hastalar için yeterli sağlık hizmeti sağlama görevini yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğunda olması gerektiğini düşünmektedir. 2008/2009 yılında İstanbul'dayapılan araştırma ile 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmalar karşılaştırıldığında ise 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların % 86'sı, 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların ise % 82'si hastalar için yeterli sağlık hizmeti sağlama görevini yüksek düzeyde (7-10 arası) hükümetlerin sorumluluğunda olması gerektiğini düşünmektedir.

Tabloda AB-23'te hastalar için yeterli sağlık hizmeti sağlama konusunda vatandaşların yüksek düzeyde hükümetleri sorumlu olarak görmelerinin nedeni olarak söz konusu ülkelerde sağlık hizmetlerinin tarihsel süreçte devlet ve devletin finanse ettiği sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanması yatmaktadır. Daha açık bir ifade ile, söz konusu ülkelerde sağlık hizmetlerine erişim hem kolay hem de ucuz olduğundan sağlık hizmetlerinin devlet tarafından sunulması halk tarafından destek bulmaktadır.[890]

Öte yandan, gerek 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan katılımcılar ve gerekse de Türkiye'de araştırmaya katılan katılımcıların büyük çoğunluğunun sağlık hizmetlerinin devlet tarafından sağlanması konusunda hükümetlere daha fazla sorumluluk vermelerinin bir diğer nedeni de sağlık hizmetleri piyasasının iyi işleyen rekabete dayalı piyasa yapılarından oldukça farklı bir yapı göstermesi örnek olarak verilebilir. Özellikle büyük kentler dışında sınırlı sayıda hastane, çoğu zaman eksik bilgilenmiş alıcı, sağlık hizmetleri kullanıcıların sahip oldukları sigortanın

[890] Ümit Şen, **Avrupa'da Sağlık Hizmetleri Finansmanı**, (Çevrimiçi), http://www.istabip.org.tr/sendika/index.php/arsiv/yazilar/42-avrupada-salk-hizmetlerinin-finansman.html, 19.01.2015.

maliyetlerin tamamını karşılayamaması vb. özelliklerin [891] vatandaşların bu beklentilerinde rol oynadıkları tahmin edilmektedir.

Sağlık hizmetlerinin devlet tarafından sunulması kapsamında 2003-2009 dönemlerinde AKP hükümetlerince izlenen politikalar başarılı olmuş ve söz konusu politikalar neticesinde halkın kazanımları da artmıştır. Bu kazanımlara bağlı olarak Türkiye'de vatandaşların sağlık hizmetleri sunumunda devletin daha aktif rol almasını istemelerinin etkili olduğu bu çalışma açıkça ortaya koymaktadır. Daha açık bir ifade ile, vatandaşların bu yönde artan algıların hükümetin bu konudaki politikaların değişiminde belirleyici olduğu söylenebilir.

2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya çoklu bir perspektiften bakıldığında (çapraz tablo), erkeklerin % 82,4'ü, kadınların % 82'si hastalar için yeterli sağlık hizmeti sağlama görevini yüksek düzeyde hükümetin sorumluluğunda olması gerektiğini düşünmektedir. Diğer taraftan, evli ve dul olanların % 83'ü, bekarların % 77'si; lisealtı eğitim düzeyine sahip vatandaşlar ile üniversite eğitim düzeyine sahip vatandaşların % 83'ü, lise eğitim düzeyine sahip vatandaşların % 80'nı; 18-24 ve 50-64 yaş grubunda bulunan vatandaşların % 79'u, 25-49 yaş grubunda bulunan vatandaşların % 84.5'i, 65 ve üzeri yaş grubunda bulunan vatandaşların ise % 77,7'si hastalar için yeterli sağlık hizmeti sağlama görevini yüksek düzeyde (7-10 arası) hükümetlerin sorumluluğunda olması gerektiğini düşünmektedir.

İşteki duruma göre bakıldığında; ücretlilerin % 82'si, kendi hesabına çalışanların % 86'sı, öğrencilerin % 79'u, işsizlerin % 78'i emeklilerin % 76'sı ve ev hanımların ise % 84,5'i hastalar için yeterli sağlık hizmeti sağlama görevini yüksek düzeyde (7-10 arası) hükümetlerin sorumluluğunda olması gerektiğini düşünmektedir. Bu sonuçlara göre yeterli sağlık hizmeti sağlama görevini en fazla hükümetlerin sorumluluğu olarak gören grup, kendi hesabına çalışan gruptur. Diğer yandan, gelir gruplarına göre bakıldığında aylık hane net geliri 1200 TL'den az olanlar ile 1201-2500 TL arasında olan vatandaşların % 80'ni, 2.501 TL ve üzeri bir gelire sahip olan

[891] Asuman Altay, "Sağlık Hizmetleri Sunumunda Yeni Açılımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", **Sayıştay Dergisi**, No. 64, Ocak-Mart 2007, s. 38.

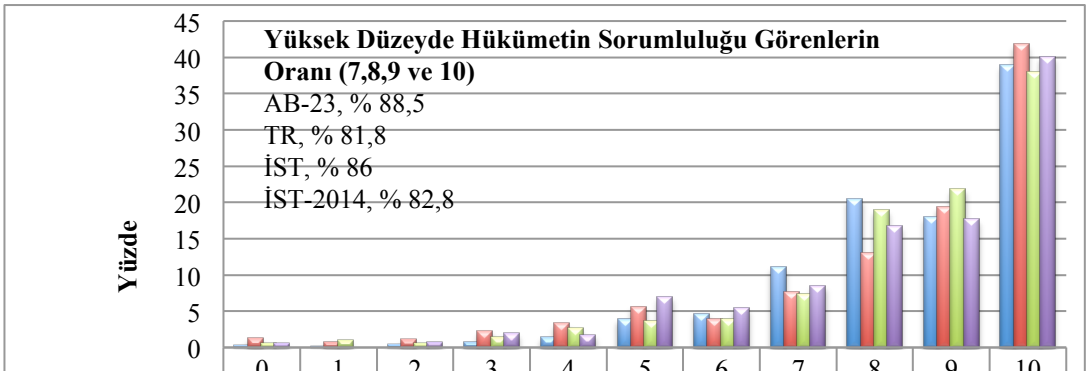
vatandaşların ise % 88'i hastalar için yeterli sağlık hizmeti sağlama görevini yüksek düzeyde (7-8-9-10) hükümetlerin sorumluluğunda olması gerektiğini düşünmektedir.

Kendini Atatürkçü- Kemalist-Laik-Cumhurriyetçi kimliğe yakın gören vatandaşların % 77,7'si, kendini muhafazakar kimliğe yakın gören vatandaşların % 80'ı, kendini milliyetçi vatansever kimliğe yakın görenlerin %85'i, kendini liberal kimliğe yakın görenlerin % 92'si, kendini sosyal- demokrat kimliğe yakın gören vatandaşların ise % 97'si hastalar için yeterli sağlık hizmeti sağlama görevini yüksek düzeyde (7-8-9-10) hükümetlerin sorumluluğunda olması gerektiğini düşünmektedir.

En son 30 Mart yerel seçimlerde AKP'ye oy veren vatandaşların % 85.4'ü, CHP'ye oy veren vatandaşların % 78,4'ü ve MHP'ye oy veren vatandaşların ise % 84,2'si sağlık hizmeti sağlama görevini yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğunda olması gerektiğini düşünmektedir. Bu sonuçlara döre AKP ve MHP'ye oy veren vatandaşların sağlık hizmeti sağlama konusunda hükümetlere verdikleri sorumluluğun hemen hemen aynı olduğu görülmektedir.

Şimdi okuyacağım görevin ne ölçüde hükümetin sorumluluğu olması gerektiğini söyleyiniz. 0 'bu kesinlikle hükümetin görevi değildir', 10 'bu tamamen hükümetin görevidir' anlamına gelmektedir.

Tablo 83: Yaşlılara Makul Bir Yaşam Standardı Sağlama Konusundaki Algılar

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2008 AB-23	0.3	0.2	0.4	0.8	1.4	3.9	4.7	11	20.5	18	38.9
2008-TR	1.3	0.8	1.1	2.3	3.3	5.6	3.9	7.7	13	19.3	41.8
2008-İST	0.6	1	0.6	1.5	2.7	3.7	3.9	7.3	18.9	21.8	38
2014-İST	0.6	0	0.7	1.9	1.7	7	5.4	8.5	16.7	17.6	40

Yukarıdaki tablo 83'te AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da 2008/2009 yılında Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama görevinin hangi oranda hükümetlerin sorumluluğudur" sorusuna verdikleri cevaplar karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Tablo yakından incelendiğinde 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan ve yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama görevini yüksek düzeyde (7-8-8-9-10) hükümetlerin sorumluluğunda olması gerektiğini düşünen vatandaşların oranı % 88,5'tir. Türkiye'de söz konusu oran % 81,8'dir. Bu sonuçlara göre, AB'de vatandaşlar yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama konusunda hükümetlerin daha fazla sorumluluk alması gerektiğini düşünmektedir. AB'de yaşlı nüfusun Türkiye'den daha fazla olması söz konusu sonuçları doğrulamaktadır.

Özellikle tıptaki ilerlemeler ve AB'de doğum oranlarının düşük olmasının bir sonucu olarak hayatta bekleme süreleri artmış ve bunun neticesinde nüfusun yaşlanması olgusu ortaya çıkmıştır. AB'de nüfusun yaşlanması ilk etapta bazı politikaların alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu politikaların başında emeklilik yaşının yükseltilmesi gelmiştir. Öte yandan, emeklilik yaşlılık sigortası anlamına gelmektedir. Yaşlıların yoksullaşmasını önlemek ve dağıtıcı objektifliği sağlama amacı taşıyan[892] yaşlılık sigortası AB'nin en önemli sosyal güvenlik aygıtıdır.[893]

Yaşlı nüfus kapsamında ele alınan bir diğer politika yaşlı nüfusun istihdamda tutulması politikasıdır. Bu çerçevede AB 2012 yılını "Aktif Yaşlanma ve Nesiller Arası Dayanışma" yılı olarak ilan etmiştir. Aktif yaşlanma yaşlı insanların çalışabileceği işlerde istihdam edilmeleri, bu kişilerin karşılaşabilecek yoksulluk riskini azaltmayı ve topluma yeniden katılmayı amaçlamaktadır.[894]

Yaşlı nüfus kapsamında ele alınan ve belki de vatandaşların algılarında belirleyici özelliğe sahip olan sosyal bakım, sosyal hizmetler ve sosyal yardımdır. Yaşlılığa bağlı muhtaçlık kriterine göre işleyen söz konusu bakım, hizmet ve yardımlar AB

[892] David Blake, **Pension Economics**, West Sussex, UK, John Wiley Sons Ltd., 2006, p.1.
[893] Faruk Taşçı, "Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya Örnekleri", **Çalışma ve Toplum**, 2010/1, s. 184.
[894] T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **2012 Avrupa Aktif Yaşlanma ve Nesillerarası Dayanışma Yılı Hakkında Bilgi Notu**, Agustos 2011, (Çevrimiçi), http://www.abgs.gov.tr/files/SBYPB/Sosyal%20Politika%20ve%20%C4%B0stihdam/aktif_yaslanma_bilgi_notu.pdf, 20.10.2014.

ülkelerinde ve Türkiye'de sıklıkla uygulanmaktadır. Hayatta kalma sürelerinin giderek uzaması dikkate alındığında, önümüzdeki yıllarda da vatandaşların yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama konusunda devlete yüksek düzeyde sorumluluk vermesi beklenmektedir.

Tabloda 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların % 86'sı yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama görevini yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğu olarak görmektedir. Bu oran 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşlar arasında % 83'ür. Tüm sonuçlara bütüncül bir bakış açısı ile bakıldığında, İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların yaşlılara makul bir hayat standartı sağlama görevini Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşlara göre daha fazla hükümetlerin sorumluluğu olarak gördükleri saptanmıştır. Diğer taraftan bu sorumluluğun 2014 yılında İstanbul'da bir önceki döneme göre azaldığı görülmektedir.

2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşlardan erkeklerin % 82'si kadınların % 84'ü; lise altı eğitim düzeyine sahip vatandaşların % 86'sı, lise eğitim düzeyine sahip vatandaşların % 85'i, üniversite eğitim düzeyine sahip vatandaşların % 83'ü; ücretlilerin % 80,7'si, kendi hesabına çalışanların % 86,5'i, öğrencilerin % 87,3'ü, işsizlerin % 83'ü, emeklilerin % 84'ü, ev hanımların ise % 88'i yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama görevini yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğunda olması gerektiğini düşünmektedir. Bu sonuçlara göre kadınların, lise eğitim düzeyine sahip vatandaşların, ev hanımların yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama görevini diğer gruplara oranla daha fazla hükümetlerin sorumluluğu olarak gördükleri tespit edilmiştir.

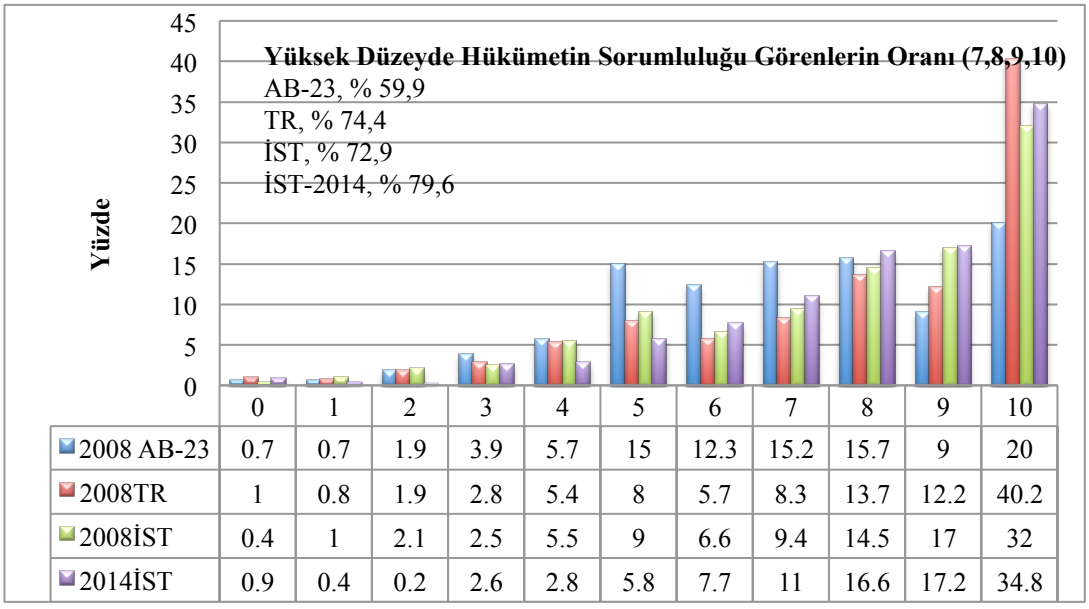
Diğer taraftan her yaş grubunda bulunan vatandaşların % 83'ü; evlilerin % 82,7'si, dul olanların % 89,7'si, bekarların % 80,8'i; aylık hane net geliri 1200 TL ve altında ve aylık hane net geliri 2501 TL ve üzeri olan vatandaşların % 87,3'ü, aylık hane net geliri 1.201 TL ile 2.500 TL arasında olan vatandaşların % 79'u; kendini Atatürkçü-Kemalist-Laik-Cumhurriyetçi kimliğe yakın gören vatandaşların % 80,6'sı, kendini muhafazakar kimliğe yakın gören vatandaşların % 81,7'si, kendini milliyetçi vatansever kimliğe yakın gören vatandaşların % 81,1'i, kendini liberal kimliğe yakın

görenlerin % 92,3'ü, kendini sosyal- demokrat kimliğe yakın gören vatandaşların ise % 95,4'ü yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama görevini yüksek düzeyde (7-8-9-10) hükümetlerin sorumluluğu olarak görmektedir.

30 Mart 2014 yerel seçimlerde AKP'ye oy veren vatandaşların % 84,5'i, CHP'ye oy verenlerin % 81'i ve MHP'ye oy verenlerin ise % 79'u yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama görevini yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğudur şeklinde görüş belirtmektedir.

Şimdi okuyacağım görevin ne ölçüde hükümetin sorumluluğu olması gerektiğini söyleyiniz. 0 'bu kesinlikle hükümetin görevi değildir', 10 'bu tamamen hükümetin görevidir' anlamına gelmektedir.

Tablo 84: İşsizlere Makul Bir Yaşam Standardı Sağlama Konusundaki Algılar

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2008 AB-23	0.7	0.7	1.9	3.9	5.7	15	12.3	15.2	15.7	9	20
2008TR	1	0.8	1.9	2.8	5.4	8	5.7	8.3	13.7	12.2	40.2
2008İST	0.4	1	2.1	2.5	5.5	9	6.6	9.4	14.5	17	32
2014İST	0.9	0.4	0.2	2.6	2.8	5.8	7.7	11	16.6	17.2	34.8

Yukarıdaki tablo 84'te AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da 2008/2009 yılında Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "işsizlere makul bir yaşam standardı sağlama görevini" hangi oranda hükümetlerin sorumluluğudur sorusuna verdikleri cevaplar karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Tabloda açıkça görüldüğü gibi 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların % 60'ı bu sorumluluğu yüksek düzeyde hükümetlerin görevi olarak görmektedir. Aynı yılda Türkiye'de araştırmaya katılan

vatandaşların ise % 74,5'i işsizlere makul bir yaşam standardı sağlama görevini yüksek düzeyde hükümetin görevi olarak algılamaktadır. 2008/2009 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların % 73'ü bu araştırmaya (2014 İstanbul) katılan vatandaşların ise % 80'i işsizlere makul bir yaşam standardı sağlama görevini yüksek düzeyde hükümetin görevi olarak algılamaktadır. Bu sonuçlara göre, işsizlere makul bir yaşam standardı sağlama görevi konusunda Türkiye'de vatandaşların devlete verdiği sorumluluk AB-23'e göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

İşsizlerin yaşam standardını gösteren değişken işsizlik sigortasıdır. İşsizlik sigortası kendi isteği dışında işini kaybeden bireylere uğradıkları gelir kaybını kısmen de olsa karşılayan, sigorta temeli işleyen bir sigorta koludur.[895] İşsizlik sigortası ödeneklerinin Türkiye'de AB'den daha düşük olması da[896] vatandaşların algılarının daha yüksek olmasında belirleyici olduğu tahmin edilmektedir.

2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşlara bakıldığında; erkeklerin % 78.5'i, kadınların % 80'i; lisealtı eğitim düzeyine sahip vatandaşların % 80'i, lise eğitim düzeyine sahip vatandaşların % 77'si, üniversite eğitim düzeyine sahip vatandaşların ise % 83.5'i; ücretli çalışanların % 82.3'ü, kendi hesabına çalışanların % 78'i, öğrencilerin % 76'sı, işsizlerin % 89'u, emeklilerin % 70'i, ev hanımlarının da % 80'i işsizlere makul bir yaşam standardı sağlama görevini yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğu olarak görmektedir. Bu sonuçlara göre kadınların, üniversite eğitim düzeyine sahip vatandaşların, işsizlerin işsizlere makul bir yaşam standardı sağlama görevini diğer gruplara oranla daha fazla hükümetlerin sorumluluğu olarak gördüğü görülmektedir.

Öte yandan evlilerin % 81,3'ü, dul olanların % 79,2'si, bekarların %74,8'si; 18-24 yaş grubunda bulunanların % 78'i, 25-49 yaş grubunda bulunan vatandaşların % 80,5'i, 50-64 yaş grubunda bulunan vatandaşların % 79'u, 65 ve üzeri yaş grubunda bulunan vatandaşların ise % 77,7'si; aylık net hane geliri 1200 TL altında ve 2501TL

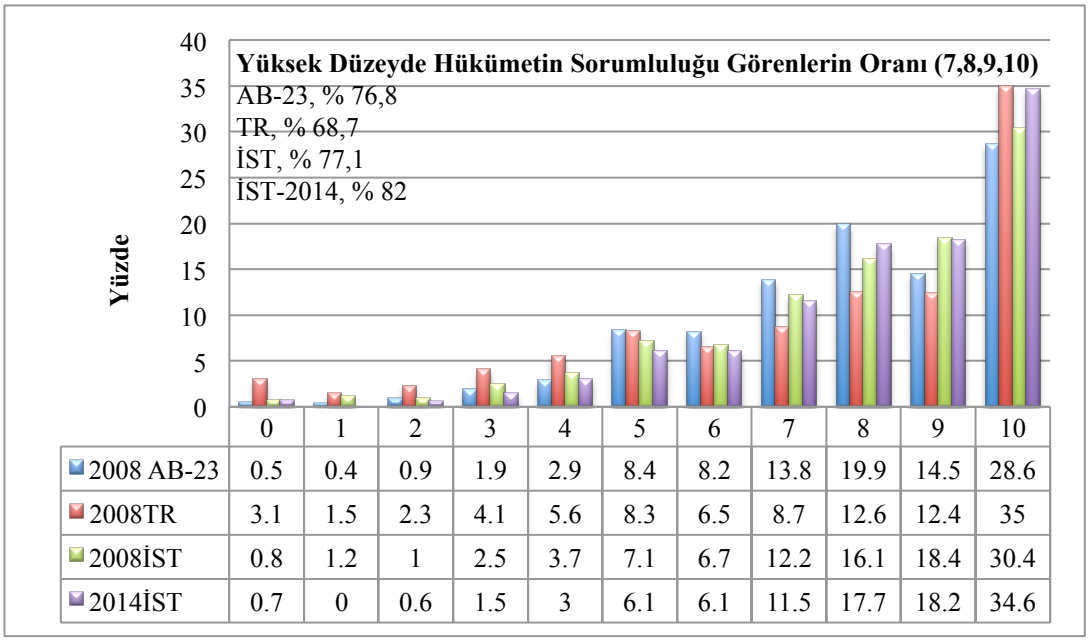
[895] Faruk Andaç, **İşsizlik Sigortası**, 2.bs. Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası, Nisan 2010, s. 58.
[896] Türkiye İşsizlik Fonunda AB'nin Çok Gerisinde, **T24 Gazetesi**, 20 Nisan 2009 (Çevrimiçi), http://t24.com.tr/haber/turkiye-issizlik-fonunda-abnin-cok-gerisinde,42003, 12.11.2014.

ve üzeri olan vatandaşların % 84'ü, aylık net hane geliri 1201TL ile 2500TL arasına bulunan vatandaşların % 76'sı; kendini Atatürkçü- Kemalist-Laik-Cumhurriyetçi kimliğe yakın gören vatandaşların % 75,6'sı, kendini muhafazakar kimliğe yakın gören vatandaşların % 85,5'i, kendini milliyetçi vatansever kimliğe yakın gören vatandaşların %74,7'si, kendini liberal kimliğe yakın görenlerin % 84,7'si, kendini sosyal- demokrat kimliğe yakın gören vatandaşların ise % 89,3'ü işsizlerin işsizlere makul bir yaşam standardı sağlama görevini yüksek oranda hükümetlerin sorumluluğunda görmektedir.

En son 30 Mart seçimlerinde AKP'ye oy vermiş vatandaşların % 82,4'ü, CHP'ye oy verenlerin % 76'sı, MHP'ye oy verenlerin ise % 78,9'u işsizlere makul bir yaşam standardı sağlama sgörevini yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğu olarak görmektedir.

Şimdi okuyacağım görevin ne ölçüde hükümetin sorumluluğu olması gerektiğini söyleyiniz. 0 'bu kesinlikle hükümetin görevi değildir', 10 'bu tamamen hükümetin görevidir' anlamına gelmektedir.

Tablo 85: Çalışan Anne ve Babaların Çocukları İçin Yeterli Çocuk Bakım Hizmeti Sağlama Konusundaki Algılar

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2008 AB-23	0.5	0.4	0.9	1.9	2.9	8.4	8.2	13.8	19.9	14.5	28.6
2008TR	3.1	1.5	2.3	4.1	5.6	8.3	6.5	8.7	12.6	12.4	35
2008İST	0.8	1.2	1	2.5	3.7	7.1	6.7	12.2	16.1	18.4	30.4
2014İST	0.7	0	0.6	1.5	3	6.1	6.1	11.5	17.7	18.2	34.6

Yukarıdaki tablo 85'te AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da 2008/2009 yılında Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "çalışan anne ve babaların çocukları için yeterli bakım hizmeti sağlama görevini" hangi oranda hükümetlerin sorumluluğudur sorusuna verdikleri cevaplar karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Tablo yakından incelendiğinde, 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan katılımcıların % 76.8'i, Türkiye'de % 68.7'si ve İstanbul'da ise % 77'sinin çalışan anne ve babaların çocukları için yeterli bakım hizmeti sağlama görevini yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğu olarak görmektedir. 2014 İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ise % 82'i söz konusu görevin yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğu olarak görmektedir. Bu sonuçlara göre İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların çalışan anne ve babaların çocukları için yeterli bakım hizmeti sağlama konusunda, Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşlara göre hükümetlere daha fazla sorumluluk verdiği görülmektedir. Diğer taraftan bu sonuçlar önümüzdeki yıllarda çalışan anne ve babaların çocukları için yeterli bakım hizmeti sağlama görevini sağlama konusunda devletin İstanbul'da uygulayacağı politikalar için de önemli bir kaynak (gerekçe) olmaktadır.

Çalışan anne ve babalar için çocuk bakım hizmetlerinin devlet tarafından sağlanması kadınların işgücüne katılımını artıracağı ifade edilmektedir.[897] Gerçekten yakın zamanda yayınlanan bir raporda İstanbul ve Ankara gibi Türkiye'nin en büyük mega şehirlerinde kadınların işgücüne katılım oranlarının % 25'ler seviyesinde olduğu vurgulanmıştır.[898] Bu bilgiler bağlamında, İstanbul'da ikamet eden vatandaşların çalışan anne ve babalar için çocuk bakım hizmetlerini yüksek derecede devletin sorumluluğu olarak algılamaları daha açıklayıcı olmaktadır.

2014 İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan katılımcıların çalışan anne ve babaların çocukları için yeterli bakım hizmeti sağlama görevini ne derece hükümetin sorumluluğu olarak algıladıklarına çapraz tablo sonuçlarına bakıldığında; erkekler ile

[897] Hülya Kakıcı, Hamdi Emeç & Şenay Üçdoğruk, "Türkiye'de Çalışan Kadınların Çocuk Bakım Tercihleri", **Ekonometri ve İstatistik**, Sayı 5, 2007, s. 24.
[898] Güneş A. Işık, **Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı: İstanbul ve Ankara'da Katılım, Bingöl ve Tunceli ile Aynı,** Türkiye Ekonomi Politkaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Aralık 2012, s. 3.

kadınların % 82'si, lisealtı eğitim düzeyine sahip vatandaşların % 84'ü lise eğitim düzeyine sahip vatandaşların % 78'i, üniversite düzeyine sahip vatandaşların % 85'i çalışan anne ve babaların çocukları için yeterli bakım hizmeti sağlama görevini yüksek düzeyde devletin görevi olarak algılamaktadır. Bu sonuçlara göre üniversite eğitim düzeyine sahip vatandaşların lise altı ve lise eğitim düzeyine sahip vatandaşlara göre çalışan anne ve babaların çocukları için yeterli bakım hizmeti sağlama görevini daha fazla hükümetlerin sorumluluğu olarak gördüğü tespit edilmiştir. Üniversite mezunu kadınların iş piyasasına girme arzularının daha yüksek olması söz konusu grupların algılarının yüksek olmasında belirleyici olduğu tahmin edilmektedir.

Diğer taraftan, ücretlilerin % 82'si, kendi hesabına çalışanların % 81'i, öğrencilerin % 79'u, işsizlerin % 78'i, emeklilerin % 75'i ve ev kadınlarının ise % 86'sı çalışan anne ve babaların çocukları için yeterli bakım hizmeti sağlama görevini yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğu olarak görmektedir. Aylık net hane geliri 1.200 TL'nin altında olan vatandaşların % 62'si, 1.201-2.500 TL arasında aylık net hane gelire sahip olanların % 80'ı, 2501 TL ve üzerinde aylık net hane gelire sahip olan vatandaşların da % 87,2'si çalışan anne ve babaların çocukları için yeterli bakım hizmeti sağlama görevini yüksek düzeyde (7-10 aralıkları) devletin sorumluluğu olarak algılamaktadır. Bu sonuçlara göre ev kadınlarının ve aylık net geliri 2.500 TL ve üzeri grupta bulunan vatandaşların çalışan anne ve babaların çocukları için yeterli bakım hizmeti sağlama görevini diğer gruplara (aylık net hane geliri 1.200 TL altı olanlar ile 1.201-2.500 TL) göre daha fazla hükümetin sorumluluğu olarak görmektedir. Araştırmaya katılan ve aylık net hane geliri 2.501 TL ve üzeri olan grup ayrıca incelendiğinde, söz konusu grupta bulunan hanelerde büyük çoğunlukla hem erkek hem de kadının çalıştığı tespit edilmiştir. Bu bilgiler ışığında söz konusu sonuçlar değerlendirildiğinde daha açıklayıcı olmaktadır.

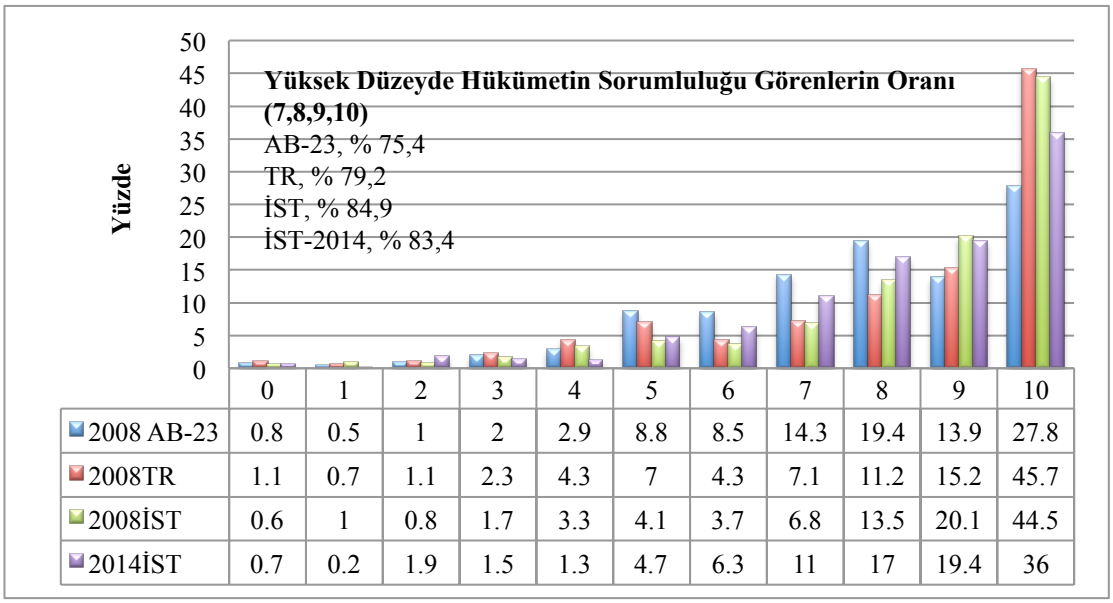
Evlilerin % 84'ü, dul olanların % 79'u, bekarların % 76'sı; 18-24 yaş grubunda bulunan vatandaşların % 81'i, 25-49 yaş grubunda bulunan vatandaşların % 84'ü, 50-64 yaş grubunda bulunan vatandaşların % 79'u, 65 ve üzeri yaş grubunda bulunan vatandaşların ise % 78'i; kendini Atatürkçü- Kemalist-Laik-Cumhurriyetçi kimliğe yakın gören vatandaşların % 78'i, kendini muhafazakar kimliğe yakın gören

vatandaşların % 84'ü, kendini milliyetçi vatansever kimliğe yakın gören vatandaşların % 81'i kendini liberal kimliğe yakın görenlerin % 77'si, kendini sosyal- demokrat kimliğe yakın gören vatandaşların ise % 94'ü çalışan anne ve babaların çocukları için yeterli bakım hizmeti sağlama görevini yüksek düzeyde (7-10 aralıklar) devletin sorumluluğu olarak algılamaktadır.

En son 30 Mart 2014 yerel seçiminde AKP ve MHP'ye oy veren vatandaşların % 84,5'i , CHP'ye oy veren vatandaşların % 80'i, çalışan anne ve babaların çocukları için yeterli bakım hizmeti sağlama görevini yüksek düzeyde (7-10 aralıklar) devletin sorumluluğu olarak algılamaktadır.

Şimdi okuyacağım görevin ne ölçüde hükümetin sorumluluğu olması gerektiğini söyleyiniz. 0 'bu kesinlikle hükümetin görevi değildir', 10 'bu tamamen hükümetin görevidir' anlamına gelmektedir.

Tablo 86: Geçici Olarak, Hasta/Yatalak Olan Aile Üyelerine Bakmak Durumunda Kalan Çalışanlara Ücretli İzin Verme Konusundaki Algılar

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2008 AB-23	0.8	0.5	1	2	2.9	8.8	8.5	14.3	19.4	13.9	27.8
2008TR	1.1	0.7	1.1	2.3	4.3	7	4.3	7.1	11.2	15.2	45.7
2008İST	0.6	1	0.8	1.7	3.3	4.1	3.7	6.8	13.5	20.1	44.5
2014İST	0.7	0.2	1.9	1.5	1.3	4.7	6.3	11	17	19.4	36

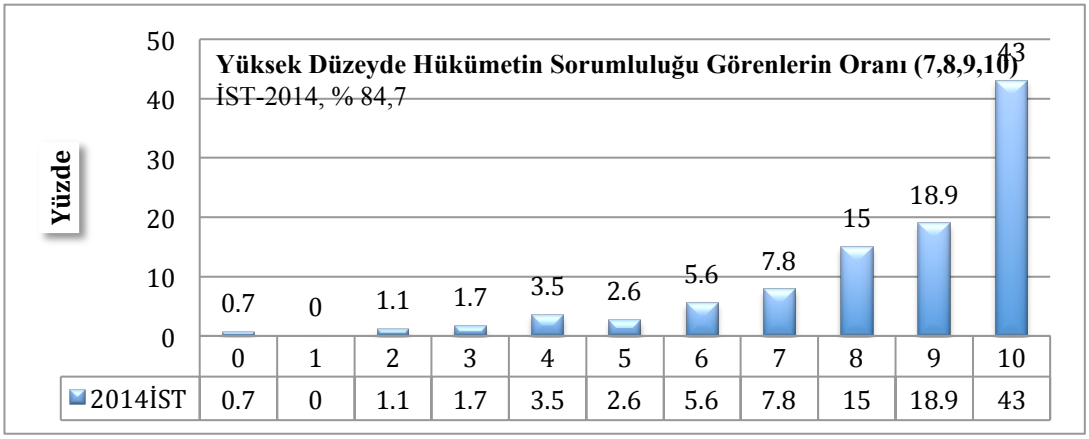
Yukarıdaki tablo 86'da AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da 2008/2009 yılında Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "geçici olarak, hasta/yatalak olan aile üyelerine bakmak

durumunda kalan çalışanlara ücretli izin verme görevini" hangi oranda hükümetlerin sorumluluğudur sorusuna verdikleri cevaplar karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Buna göre 2008/2009 yılında AB-23'te yapılan araştırmaya katılan katılımcıların % 75,5'i, Türkiye ve İstanbul'da ise sırasıyla % 68'i , % 77'si geçici olarak, hasta/yatalak olan aile üyelerine bakmak durumunda kalan çalışanlara ücretli izin verme görevini yüksek düzeyde (7-10) devletin sorumluluğu olarak görmektedir.

"Eğitim çağındaki çocuklara kaliteli eğitim hizmeti sağlama" ile "yoksulluk sınırı altındaki herkese sosyal yardım sağlama" soruları Avrupa Sosyal Tarama Anketi'nden yer almamaktadır. Söz konusu sorular 2014 İstanbul'da yapılan araştımaya dahil edilmiştir.

Şimdi okuyacağım görevin ne ölçüde hükümetin sorumluluğu olması gerektiğini söyleyiniz. 0 'bu kesinlikle hükümetin görevi değildir', 10 'bu tamamen hükümetin görevidir' anlamına gelmektedir.

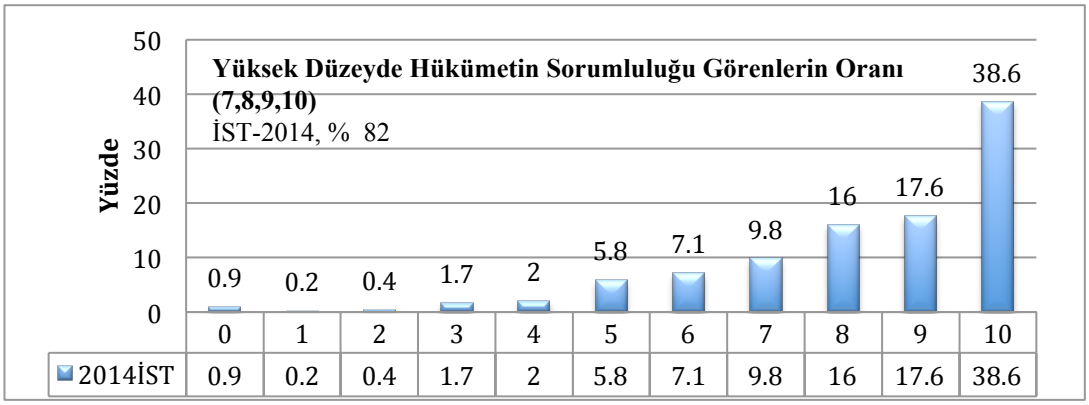
Tablo 87: Eğitim Çağındaki Çocuklara Kaliteli Eğitim Hizmeti Sağlama Konusundaki Algılar

Yukarıdaki tablo 87'de 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan katılımcıların/vatandaşların "eğitim çağındaki çocuklara eğitim hizmeti sağlama görevinin ne derece devletin sorumluluğudur" sorusuna verdiği cevaplar sunulmaktadır. Tabloda açıkça görüldüğü gibi vatandaşların % 85'i yüksek düzeyde eğitimin devlet tarafından sağlanması yönünde fikir belirtmişlerdir.

Şimdi okuyacağım görevin ne ölçüde hükümetin sorumluluğu olması gerektiğini söyleyiniz. 0 'bu kesinlikle hükümetin görevi değildir', 10 'bu tamamen hükümetin görevidir' anlamına gelmektedir.

Tablo 88: Yoksulluk Sınırı Altındaki Herkese Sosyal Yardım Sağlama Konusundaki Algılar

Tablo 88'de yoksulluk sınırı altında bulununan herkese sosyal yardım sağlama görevinin ne derece hükümetlerin sorumluluğudur sorusuna vatandaşların verdiği cevaplar görülmektedir. Tabloda görüldüğü gibi 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların % 82'si bu sorumluluğu yüksek düzeyde devletin sorumluğu olarak algılamaktadır. Bu sonuçlar eğitim hizmeti sağlama görevi ile karşılaştırıldığında vatandaşların eğitim hizmeti sağlanmasında daha fazla devletin sorumluluğunu talep ettikleri görülmektedir. Diğer tataftan bu sonuç literatürde "devletin eğitime müdahalesinin gerekçesi nedir" [899] tartışmasının da cevabı olmaktadır.

Sonuç olarak, devletin refah hizmeti sağlayıp sağlamama konusunda vatandaş algılarına bakıldığında gerek AB-23'te ve gerekse Türkiye'de vatandaşların sosyal refah hizmeti sağlama konusunda hükümetlere bir hayli yüksek meşruiyet verdikleri görülmektedir. Bu sonuçlar göre;

- İş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlama görevini Türkiye'de vatandaşlar AB-23'e göre daha fazla devletin sorumluluğu olarak görmektedir. Söz konusu sorumluluk İstanbul'da son yıllarda artmaktadır.

[899] Murat Çokgezen ve Nuray Terzi, "Türkiye'de Devletin Eğitime Müdahalesinin Yeterli Gerekçesi Var Mı?", **Liberal Düşünce**, Sayı, 49, 2008/2009.

- Hastalar için sağlık hizmeti sağlama görevini 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların aynı yıl Türkiye ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşlara göre daha fazla devletin sorumluluğunda olması gerektiği yönünde fikir belirtmişlerdir. Öte yandan, İstanbul'da söz konusu sorumluluğu yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğu olarak gören vatandaşların oranında bir azalış görülmektedir.
- 2008/2009 yılında AB'23'te araştırmaya katılan vatandaşların aynı yıl Türkiye'de ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşlara göre yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama görevini daha fazla hükümetlerin sorumluluğu olarak görmektedir. Diğer taraftan, İstanbul'da söz konusu sorumluluğu yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğu olarak gören vatandaşların oranında bir azalış görülmektedir.
- 2008/2009 yılında Türkiye'de ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların işsizlere makul bir yaşam standardı sağlama görevini aynı yıl AB'23'te araştırmaya katılan vatandaşlara göre daha fazla hükümetlerin sorumluluğu olarak gördükleri tespit edilmiştir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların "çalışan anne ve babaların çocukları için yeterli çocuk bakım hizmeti sağlama" görevini aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşlara göre daha fazla hükümetlerin sorumluluğu olarak gördükleri saptanmıştır. Diğer taraftan, son yıllarda İstanbul'da söz konusu görevi yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğu olarak algılayan vatandaşların oranında önemli bir artış olduğu tespit edilmiştir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te ve Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşların refah politikaları içinde en fazla sırasıyla sağlık hizmetleri ve yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama görevlerini hükümetlerin sorumluluğu olarak gördükleri saptanmıştır. Aynı yıl İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ise refah politikaları içinde en fazla yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama görevini hükümetlerin sorumluluğu olarak gördükleri saptanmıştır.

- 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların refah hizmetleri içinde en fazla eğitim hizmetlerini sağlama görevini hükümetlerin sorumluluğu olarak algıladıkları saptanmıştır. Eğitim hizmetlerinden sonra sırasıyla; "geçici hasta/yatalak olan aile üyelerine bakmak durumunda kalan çalışanlara ücretli izin verme", "yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama" görevleri gelmektedir.

Söz konusu sonuçlara bütüncül bir bakış açısı ile bakıldığında, gerek AB ve gerekse de Türkiye'de sosyal politikalar konusunda vatandaşların beklentilerinin/taleplerinin bir hayli yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara bu çalışmanın teorik kısmında da bahsedildiği üzere refah devletinin meşruiyeti noktasında bakıldığında AB ve Türkiye'de sosyal politikaların meşruiyetinin kamuoyunda hayli bir yüksek olduğunu göstermektedir. Söz konusu sonuçlar, önümüzdeki yıllarda gerek AB'de ve gerekse de Türkiye'de hiçbir hükümet sosyal harcamaları azaltıcı politikaları uygulamaya koyamayacağını açıkça ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, 2008/2009 yılında yapılan araştırma ile 2014 yılında yapılan araştırma karşılaştırıldığında İstanbul'da sosyal refah politikalarının vatandaşlar nezdindeki meşruiyetinin önemli derecede arttığı görülmektedir. Bu sonuçlar Türkiye'de önümüzdeki dönemde sosyal politikaların hükümetlerin birinci öncelliği olacağını ortaya koynmaktadır. Nitekim siyasi partilerin Haziran 2015 genel seçim bildirgelerine bakıldığında sosyal politikaların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.[900]

4.4.10.3.2. Refah Devletinin Kurumlarının Performansı İle İlgili Algılar

Bu bölümde AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da 2008/2009 yılında Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların refah devleti kurumlarının performans algıları karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

[900] Bkz: Ak Parti, 7 Haziran Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, (Çevrimiçi), http://www.akparti.org.tr/site/haberler/secim-beyannamesi-aciklandi/73293#1, Cumhurriyet Halk Partisi, Seçim Bildirgesi 2015, (Çevrimiçi), http://yasanacakbirturkiye.com/CHP-SECIM-BILDIRGESI-2015.pdf, 27.04.2015.

Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da 2008/2009 yılında yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların, refah devleti performans algıları faktörünü oluşturan her bir soruya verdikleri cevapların ortalaması, standart sapması ve söz konusu anket çalışmalarına katılan katılımcı sayıları aşağıdaki tablo 89'da verilmiştir.

Tablo 89: Refah Devletinin Kurumlarının Performansına İlişkin Algıların Ortalamaları

Refah Devletin Kurumlarının Performansı Faktörünü Oluşturan Sorular (Refah devletinin kurumlarının performansının ölçülmesi 0-10 kadar olan (11'li) bir ölçek ile yapılmıştır. 0 'son derece kötü' 10 'son derece iyi' anlamına gelmektedir).			
Emeklilerin yaşam standartıyla ilgili ne düşündüğünüzü söyler misiniz?	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ankete Katılanların Sayısı**
2008/2009 AB-23	4,17	2,35	43.567
2008/2009 Türkiye	3,31	2,6	2.290
2008/2009 İstanbul	3,14	2,1	497
2014 İstanbul	3,19	2,33	545
İşsizlerin yaşam standartları hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ankete Katılanların Sayısı**
2008/2009 AB-23	3,43	2,08	42.896
2008/2009 Türkiye	2,22	2,25	2.347
2008/2009 İstanbul	2,24	2,07	508
2014 İstanbul	2,63	2,07	539
Yaşlıların yaşam standartları hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?*	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ankete Katılanların Sayısı**
2014 İstanbul	3,14	2,32	542
Özürlülerin yaşam standartları hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?*	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ankete Katılanların Sayısı**
2014 İstanbul	3,39	2,42	543
Çalışan anne babalara, ödeyebilecekleri fiyatlarla çocuk bakım hizmetlerinin sağlanması konusunda genel olarak ne düşündüğünüzü söyleyiniz?	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ankete Katılanların Sayısı**
2008/2009 AB-23	4,82	2,29	39.272
2008/2009 Türkiye	3,81	2,51	2.159
2008/2009 İstanbul	3,6	2,05	458
2014 İstanbul	4,05	2,86	539
Gençlerin ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanaklar hakkında genel olarak ne düşündüğünüzü söyleyiniz.	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ankete Katılanların Sayısı**
2008/2009 AB-23	4,01	2,34	42.847
2008/2009 Türkiye	2,89	2,38	2.290
2008/2009 İstanbul	3,14	2,1	488
2014 İstanbul	3,04	2,18	537

* Söz konusu sorular 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmada ilave olarak sorulmuştur.

Tablo 89'da görüldüğü gibi, 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan katılımcıların, emeklilerin yaşam standartları ile ilgili algılarının ortalaması 4,17'dir. Aynı yıl Türkiye ve İstanbul'da araştırmaya katılan katılımcıların algılarının ortalaması ise sırasıyla 3.31, 3.14'dür. 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan katılımcıların, emeklilerin yaşam standartları ile ilgili algılarının ortalaması da 3,19'dur. Bu sonuçlar açıkça göstermektedir ki Türkiye'de emeklilerin yaşam standartları konusunda vatandaşların algılarının ortalaması AB-23'ün altındadır.

2008/2009 yılında Avrupa Birliği'ne üye 23 ülkede yapılan araştırmaya katılan vatandaşların işsizlerin yaşam standardı hakkındaki algılarının ortalaması 3,43; aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşların algılarının ortalaması ise 2,22'dir. 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan katılımcıların/vatandaşların işsizlerin yaşam standardı konusundaki algılarının ortalaması 2.24'tür. 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların algılarının ortalaması ise 2,63'tür.

2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan katılımcıların yaşlıların yaşam standardı ile ilgili algılarının ortalamsı 3,14'tür. Aynı yıl vatandaşların özürlülerin yaşam standardı ile ilgili algılarının ortalaması ise 3,39'dur. Bu sonuçlar İstanbul'da ikamet eden vatandaşların gerek yaşlılar ve gerekse de özürlülerin yaşam standardı ile ilgili algılarının çok iyi olmadığını göstermektedir.

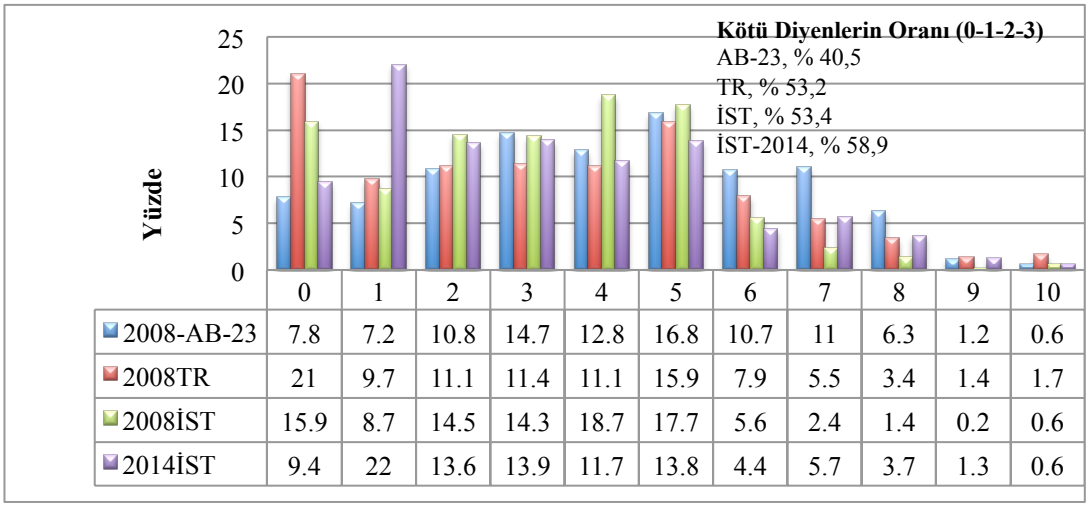
Çalışan anne babalara, ödeyebilecekleri fiyatlarla çocuk bakım hizmetlerinin sağlanması konusunda 2008/2009 yılında Avrupa Birliği'ne üye 23 ülkede araştırmaya katılan vatandaşlarının algılarının ortalaması 4,82'dir. Aynı yıl Türkiye' de araştırmaya katılan vatandaşlarının algılarının ortalaması 3,81'dir. 2008/2009 yılında İstanbul'da ikamet eden vatandaşların çalışan anne babalara, ödeyebilecekleri fiyatlarla çocuk bakım hizmetlerinin sağlanması konusundaki algılarının ortalaması 3,6'dır. 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların algılarının ortalaması ise 4'tür.

Gençlerin ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanaklar hakkında 2008/2009 yılında AB-23'te vatandaşların algılarının ortalaması 4'tür. Aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan katılımcıların algılarının ortalaması 2,89'dur. Diğer

taraftan 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan katılımcıların söz konusu refah hizmetleri hakkındaki algılarının ortalaması 3,14 iken, 2014 yılında İstanbul'daki araştırmaya katılan katılımcıların algılarının ortalaması 3,04'tür.

Aşağıdaki tablolarda refah devletinin kurumlarının performans algısı faktörünü oluşturan her bir sorunun frekans tabloları yer almaktadır. Refah devletinin kurumlarının performansının ölçülmesi 0-10 kadar olan (11'li) bir ölçek ile yapılmıştır. 0 'son derece kötü' 10 'son derece iyi' anlamına gelmektedir. Frekans tabloları yorumlanırken söz konusu 0-10'lu ölçek başlıca dört kategori altında ele alınmıştır. Buna göre "0" son derece kötü, "1-3" kötü, "4-6" orta ve "7-10" ise iyi olarak sınıflandırılmıştır.

Tablo 90: Emeklilerin Yaşam Standartıyla İlgili Algılar

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2008-AB-23	7.8	7.2	10.8	14.7	12.8	16.8	10.7	11	6.3	1.2	0.6
2008TR	21	9.7	11.1	11.4	11.1	15.9	7.9	5.5	3.4	1.4	1.7
2008İST	15.9	8.7	14.5	14.3	18.7	17.7	5.6	2.4	1.4	0.2	0.6
2014İST	9.4	22	13.6	13.9	11.7	13.8	4.4	5.7	3.7	1.3	0.6

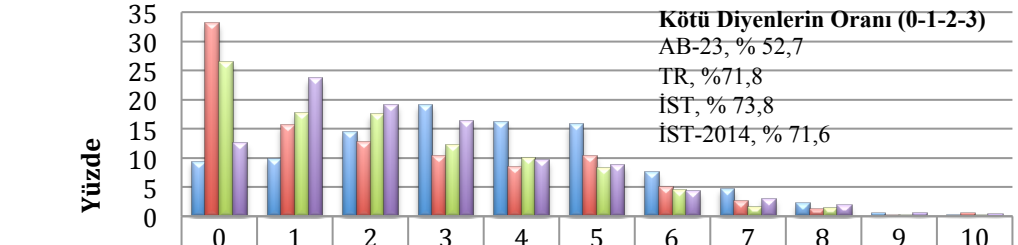
0 'son derece kötü' 10 'son derece iyi' anlamına gelmektedir

Yukarıdaki tablo 90'da Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da 2008/2009 yılında yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "emeklilerin yaşam standartlarıyla ilgili algıları" karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Tabloya göre 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların % 7'si, aynı yıl Türkiye ve İstanbul'da araştırmaya katılanların ise sırasıyla % 21 ve % 16'sı emeklilerin yaşam standartlarının son derece kötü oldukları yönünde fikir belirtmişlerdir (0). 2014 yılında İstanbul'da yapılan çalışmada ise aynı oran % 9'dur. Emeklilerin yaşam standartlarının çok kötü olmadığını; fakat ortalamanın altında olduklarını düşünen (1-2-3) vatandaşların oranı AB-23'te ve Türkiye'de % 32'dir. Aynı oran 2008/2009 yılında İstanbul'da % 37, 2014 yılında

İstanbul'da ise yaklaşık % 50'dır. Bu sonuçlara göre İstanbul'da vatandaşların emeklilerin yaşam standartları ile ilgili düşüncelerinin son 5 yıllık zaman zarfında önemli oranda kötümser yönde değiştiği görülmektedir.

2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların % 40'ı emeklilerin yaşam standartlarının orta seviyede olduğunu düşünürken (4-5-6), belirtilen yıllarda Türkiye'de ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ise sırasıyla % 35'i ve % 42'si emeklilerin yaşam standartlarının orta seviyede olduğunu düşünmektedir. 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ise sadece % 29'u emeklilerin yaşam standartlarının orta seviyede olduğunu düşünmektedir. Öte yandan, 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan katılımcıların/vatandaşların % 19'u emeklilerin yaşam standartlarının iyi olduğunu düşünürken, aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşların ise yanlızca % 12'si emeklilerin yaşam standartlarının iyi olduğunu düşünmektedir. Bu sonuçlar bağlamında, 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 40'ı, belirtilen yılda Türkiye ve İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 53'ü emeklilerin yaşam standartlarının kötü olduğunu düşünmektedir (0-3). 2014 yılında İstanbul'da ise araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 57'si emeklilerin yaşam standartlarının kötü olduğunu (0-1-2-3) düşünmektedir.

Tablo 91: İşsizlerin Yaşam Standartları Hakkındaki Genel Algılar

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2008 AB-23	9.4	9.8	14.4	19.1	16.2	15.7	7.5	4.7	2.2	0.5	0.3
2008TR	33.1	15.6	12.7	10.4	8.5	10.3	5	2.6	1.2	0.2	0.5
2008İST	26.4	17.7	17.5	12.2	10	8.3	4.5	1.6	1.4	0.2	0.2
2014İST	12.6	23.6	19.1	16.3	9.6	8.7	4.3	3	1.9	0.6	0.4

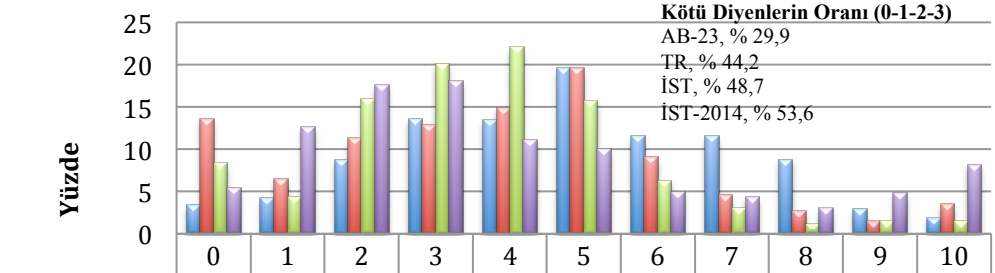
0 'son derece kötü' 10 'son derece iyi' anlamına gelmektedir

Yukarıdaki tablo 91'de Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da 2008/2009 yılında yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya

katılan vatandaşların "işsizlerin yaşam standardı hakkındaki algılarını" karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Tabloya yakından bakıldığında 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan katılımcıların/vatandaşların % 9,4'ü işsizlerin yaşam standartlarının çok kötü olduğunu düşünmektedir (0). Aynı yıl Türkiye ve İstanbul'da araştırmaya katılan katılımcıların/vatandaşların ise sırasıyla % 33'ü ve % 26'sı işsizlerin yaşam standartlarının çok kötü olduğunu düşünmektedir. 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan katılımcıların ise % 12,6'sı işsizlerin yaşam standartlarının çok kötü olduğunu düşünmektedir. Bu sonuçlara göre 5 yıllık zaman zarfında İstanbul'da işsizlerin yaşam standardı ile ilgili vatandaş algılarının pozitif yönde değiştiği görülmektedir.

2008/209 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların % 43'ü işsizlerin yaşam standartlarının ortalamanın altında olduğunu (1-2-3) düşünürken bu oran aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşlar arasında % 39'dur. Öte yandan 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların % 47'i işsizlerin yaşam standartlarının ortalamanın altında olduğunu düşünürken bu oran 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşlar arasında % 59'dur. Bu sonuçlara göre İstanbul'da son yıllarda vatandaşlar işsizlerin yaşam standartlarının biraz iyileştiğini düşünmektedir (son derece kötü yerine kötü olduğunu düşünmektedir).

Tablo 92: Çalışan Anne Babalara, Ödeyebilecekleri Fiyatlarla Çocuk Bakım Hizmetlerinin Sağlanması Konusundaki Genel Algılar

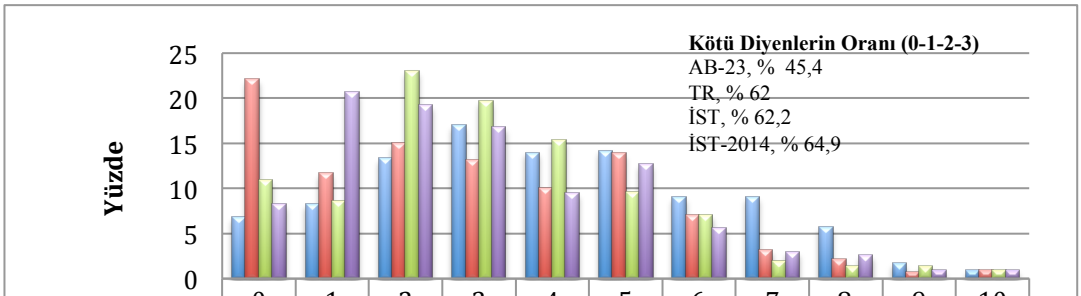

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2008 AB-23	3.4	4.2	8.7	13.6	13.5	19.6	11.6	11.6	8.8	2.9	1.9
2008TR	13.6	6.4	11.3	12.9	14.9	19.6	9.1	4.5	2.7	1.5	3.5
2008İST	8.3	4.4	15.9	20.1	22.1	15.7	6.3	3.1	1.1	1.5	1.5
2014İST	5.4	12.6	17.6	18	11.1	10	5	4.3	3	4.8	8.2

0 'son derece kötü' 10 'son derece iyi' anlamına gelmektedir.

Yukarıdaki tablo 92'de Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da 2008/2009 yılında yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "çalışan anne babalara, ödeyebilecekleri fiyatlarla çocuk bakım hizmetlerinin sağlanması konusunda genel algıları" karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Tabloda görüldüğü 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların % 26'sı çalışan anne babalara, ödeyebilecekleri fiyatlarla çocuk bakım hizmetlerinin sağlanmasının ortalamanın altında olduğunu düşünmektedir. Belirtilen yıllarda Türkiye'de ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ise sırasıyla % 30'u ve % 40'ı çalışan anne babalara, ödeyebilecekleri fiyatlarla çocuk bakım hizmetlerinin sağlanmasının ortalamanın altında olduğunu ifade etmişlerdir. Söz konusu oran 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşlar arasında % 48'dir. Bu sonuçlara göre İstanbul'da son yıllarda çocuk bakım hizmetlerinin sağlanması konusunda önemli bir talebin olduğu görülmektedir.

Tablo 93: Gençlerin İlk Tam Zamanlı İşlerini Bulmaları İçin Sağlanan Olanaklar Hakkındaki Genel Algılar

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2008 AB-23	6.8	8.3	13.3	17	14	14.2	9	9.1	5.7	1.7	0.9
2008TR	22.1	11.7	15	13.2	10	13.9	7	3.2	2.1	0.8	1
2008İST	10.9	8.6	23	19.7	15.4	9.6	7	2	1.4	1.4	1
2014İST	8.2	20.7	19.2	16.8	9.5	12.7	5.6	3	2.6	0.9	0.9

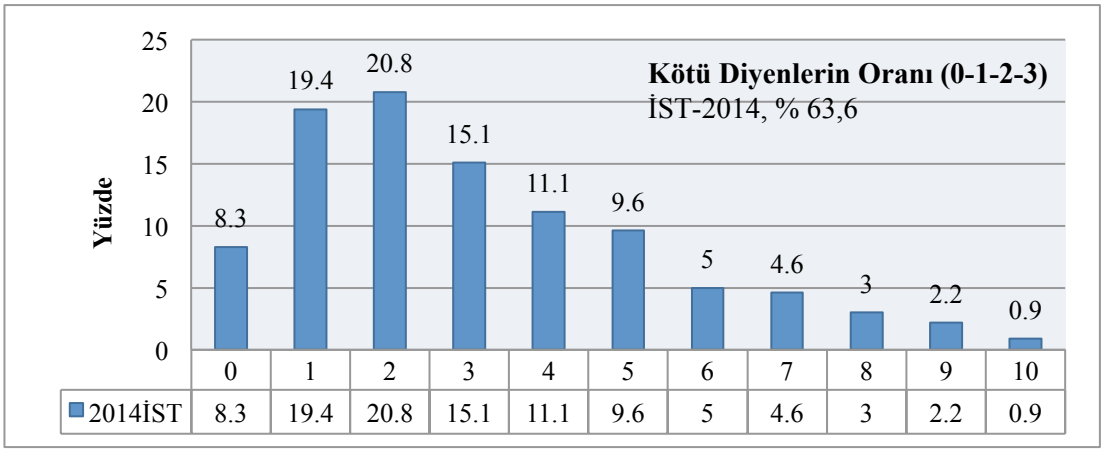
0 'son derece kötü' 10 'son derece iyi' anlamına gelmektedir

Yukarıdaki tablo 93'te Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da 2008/2009 yılında yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "gençlerin ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanaklar hakkındaki algıları" karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Tabloda görüldüğü üzere, 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların %

6,8'i gençlerin ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanakların son derece kötü olduğunu, % 38'i de ortalamanın altında (kötü olduğunu), olduğunu düşünmektedir. Belirtilen yılda Türkiye'de ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ise sırasıyla % 22'si ve % 11'i gençlere ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanakların çok kötü olduğunu belirtmişlerdir. 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ise sadece % 8'i gençlere ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanaklar çok kötü olduğunu belirtmiştir.

Tabloya yakından bakıldığında, 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların % 51.3'ü, 2014 yılında araştırmaya katılan vatandaşların ise % 56,7'si gençlerin ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanaklarının ortalamanın altında bir başka deyişle kötü olduğunu düşünmektedir. Bütüncül bir bakış açısı ile vatandaşların gençlerin ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanaklar konusundaki algılarına bakıldığında, 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatadaşların Türkiye'de ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşlara göre daha iyimser olduğu söylenebilir. AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 45'i, Türkiye'de ve İstanbul'da ise araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 62'si gençlerin ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanakların kötü olduğunu düşünmektedir. Diğer taraftan, 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların ise % 65'i gençlerin ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanakların kötü olduğunu düşünmektedir (0-3). Bu sonuçlar gençlere ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanakların kötü olduğunu düşünen vatandaşların İstanbul'da son 5-6 yıllık zaman zarfında arttığını göstermektedir.

Tablo 94: Yaşlıların Yaşam Standartları Hakkındaki Genel Algılar

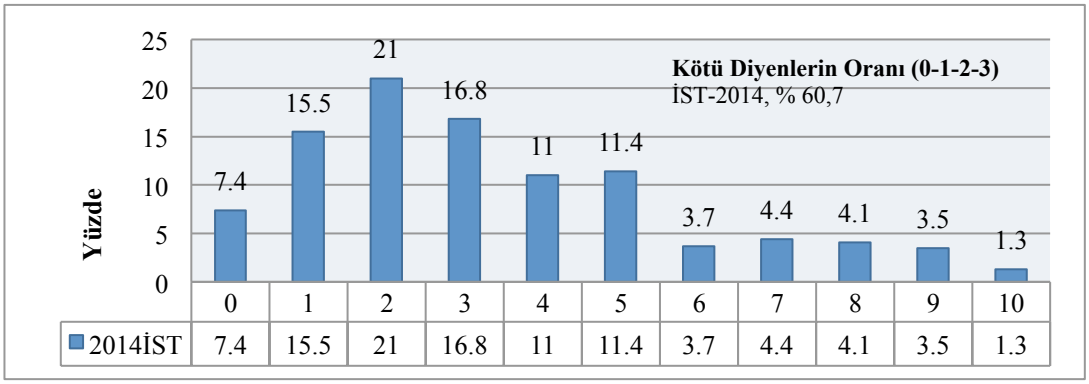

0 'son derece kötü' 10 'son derece iyi' anlamına gelmektedir.

Tablo 94'te 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ülkemizdeki yaşlıların yaşam standartları hakkındaki algılarını göstermektedir. Tabloda görüldüğü gibi yaşlıların yaşam standartları hakkında vatandaşların önemli bir bölümünün çok kötü değil ama kötü (bir başka deyişle 0 değil ama iyi de değil 1-3) olarak fikir belirttiği görülmektedir. Diğer taraftan tabloya yakından bakıldığında araştırmaya katılan vatandaşların % 64'ü yaşlıların yaşam standartlarının kötü olduğunu belirtmiştir. Bir başka deyişle araştırmaya katılan her 100 kişiden 64'ü Türkiye'de yaşlıların yaşam standartlarının kötü olduğunu düşünmektedir (0-3).

Aşağıdaki tablo 95'te ise 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ülkemizdeki özürlülerin veya engellilerin yaşam standartları hakkındaki algıları görülmektedir. Tablo yakından incelendiğinde araştırmaya katılan vatandaşların özürlülerin yaşam standartları hakkında genel olarak çok iyimser olmadıkları görülmektedir. Tabloda araştırmaya katılan vatandaşların % 61'i özürlülerin yaşam standartlarının kötü olduğunu düşünmektedir (0-3).

Tablo 95: Özürlülerin Yaşam Standartları Hakkındaki Genel Algılar

0 'son derece kötü' 10 'son derece iyi' anlamına gelmektedir.

Tablo'da özürlülerin hayat standartlarının son derece kötü olduğunu düşünen vatandaşların oranı % 7,4'tür. Özürlülerin hayat standartlarının son derece ortalamanın altında (1-2-3) düşünenlerin oranı % 53,3'tür. Özürlülerin hayat standartlarının orta düzeyde (4-5-6) ve iyi olduğunu (7-8-9-10) düşünen vatandaşların oranı sırasıyla % 26 ve % 13,3'tür.

Vatandaşların refah devletinin kurumlarının performans algılarına bütüncül bir bakış açısı ile bakıldığında;

- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların refah devletinin kurumları ile ilgili algılarının Türkiye ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşlara göre daha iyimser oldukları görülmektedir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te yapılan araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 40'ı emeklilerin yaşam standarlarının kötü olduğunu düşünürken (0-1-2-3) aynı yıl Türkiye ve İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 53'ü emeklilerin yaşam standartlarının kötü olduğunu düşünmektedir. Diğer yandan, 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 59'u emeklilerin yaşam standarlarının kötü olduğunu düşünmektedir. Bu sonuçlara göre, emeklilerin yaşam standartlarının kötüleştiğini düşünen vatandaşların sayısında son beş yılda arttığı görülmektedir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 52'si işsizlerin yaşam standarlarının kötü olduğunu düşünürken aynı yıl Türkiye ve

İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 72'si işsizlerin yaşam standarlarının kötü olduğunu düşünmektedir. Öte yandan 2014 yılında İstnabul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan yine 72 tanesi işszilerin yaşam standarlarının kötü olduğunu düşünmektedir.

- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 30'u "çalışan anne ve babalara, ödeyebilecekleri fiyatlarla sağlanan çocuk bakım hizmetlerinin" kötü olduğunu ifade ederken bu oran aynı yılda Türkiye'de ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşlar arasında sırasıyla 44 ve 49'dur. 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan ise 54'ü Türkiye'de "çalışan anne ve babalara, ödeyebilecekleri fiyatlarla sağlanan çocuk bakım hizmetlerinin" kötü olduğunu düşünmektedir. Bu sonuçlar ve bir önceki bölümdeki çocuk bakım hizmetlerinin sonuçları İstanbul'da çocuk bakım hizmetleri konusunda vatandaşların önemli bir beklenti içinde olduğunu göstermektedir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 45'i gençlere ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanakların kötü olduğunu düşünürken aynı yıl Türkiye ve İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 62'si gençlere ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanakların kötü olduğunu düşünmektedir. 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan ise 65 tanesi gençlere ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanakların kötü olduğunu düşünmektedir. Görüldüğü gibi son beş yılda gençlerein iş bulmaları için sağlanan olanakların kötüleştiğini ifade eden vatandaşların sayısında bir artış meydana gelmiştir.

4.4.10.3.3. Hedef Gruplar ve Alıcılar İle İlgili Algılar

Vatandaşların hedef gruplarla ilgili algıları 5'li Likert ölçeği kullanılarak ölçülmüştür. Araştırmada 1 "kesinlikle katılıyorum", 2 "katılıyorum", 3 "ne katılıyorum ne katılmıyorum", 4 "katılmıyorum", 5 "kesinlikle katılmıyorum" anlamına gelmektedir.

Aşağıdaki tablo 96'da Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların hedef gruplar ve alıcılara yönelik algılarının ortalaması, standart sapması ve her bir soruyu cevaplayanların sayısı verilmiştir. Tabloda 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların "çoğu işsiz insan gerçekten iş bulmaya çalışmıyor" konusundaki algılarının ortalaması 2.91; aynı yıl Türkiye ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların algılarının ortalaması ise sırasıyla 2,76 ve 2,81'dir. 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların "çoğu işsiz insan gerçekten iş bulmaya çalışmıyor" konusundaki algılarının ortalaması ise 3,22'dir.

2008/2009 yılında Avrupa Birliği'ne üye 23 ülkede yapılan araştırmaya katılan vatandaşların "birçok dar gelirli insan yasal olarak hakları olandan daha az sosyal yardım almaktadır" ifadesine karşı algılarının ortalaması 2,57'dir. Aynı yıl Türkiye'de ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ortalaması ise sırasıyla 1,88 ve 1.94'tür. Bu çalışmaya katılan vatandaşların "birçok dar gelirli insan yasal olarak hakları olandan daha az sosyal yardım almaktadır" ifadesine karşı algılarının ortalamalası da 2,57'dir.

Birçok insan çeşitli sosyal yardım ve hizmetlerden haksız yere yararlanmaktadır ifadesine 2008/2009 yılında AB-23'te yapılan araştırmaya katılan vatandaşların algılarının ortalaması 2,35'tir. Aynı yıl Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların söz konusu ifadeye karşı algılarının ortalamaları sırasıyla 1,83 ve 1,82'dir (1'e -kesin katılıyorum- yaklaştıkça vatandaşların söz konusu ifadeye katıldığı anlamına gelmektedir.) 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılanların algılarının ortalaması ise 2,67'dir.

Tablo 96: Hedef Gruplar ve Alıcılar İle İlgili Algıların Ortalaması

Hedef Gruplar ve Alıcılar İle İlgili Sorular			
Çoğu işsiz insan gerçekten iş bulmaya çalışmıyor.	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ankete Katılanların Sayısı**
2008/2009 AB-23	2,91	1,1	43.260
2008/2009 Türkiye	2,76	1,2	2.332
2008/2009 İstanbul	2,81	1	502
2014 İstanbul	3,22	1,1	529
Birçok dar gelirli insan yasal olarak hakları olandan daha az sosyal yardım almaktadır.	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ankete Katılanların Sayısı**
2008/2009 AB-23	2,57	0,9	39.969
2008/2009 Türkiye	1,88	0,8	2.308
2008/2009 İstanbul	1,94	0,7	512
2014 İstanbul	2,57	1,1	535
Birçok insan çeşitli sosyal yardım ve hizmetlerden haksız yere yararlanmaktadır.	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ankete Katılanların Sayısı**
2008/2009 AB-23	2,35	0,9	41.570
2008/2009 Türkiye	1,83	0,7	2.334
2008/2009 İstanbul	1,82	0,7	513
2014 İstanbul	2,67	1,2	529
Gerçekten ihtiyaç içinde olan insanlar için yapılan sosyal yardımlar yetersizdir.	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ankete Katılanların Sayısı**
2008/2009 AB-23	2,36	1	42.580
2008/2009 Türkiye	1,77	0,7	2.348
2008/2009 İstanbul	1,77	0,7	514
2014 İstanbul	2,5	1,3	533
Çalışanlar çoğu zaman işten kaytarmak için hastaymış gibi davranırlar.	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ankete Katılanların Sayısı**
2008/2009 AB-23	2,96	1	41.697
2008/2009 Türkiye	2,51	1,1	2.218
2008/2009 İstanbul	2,47	0,9	478
2014 İstanbul	3,15	1,1	530

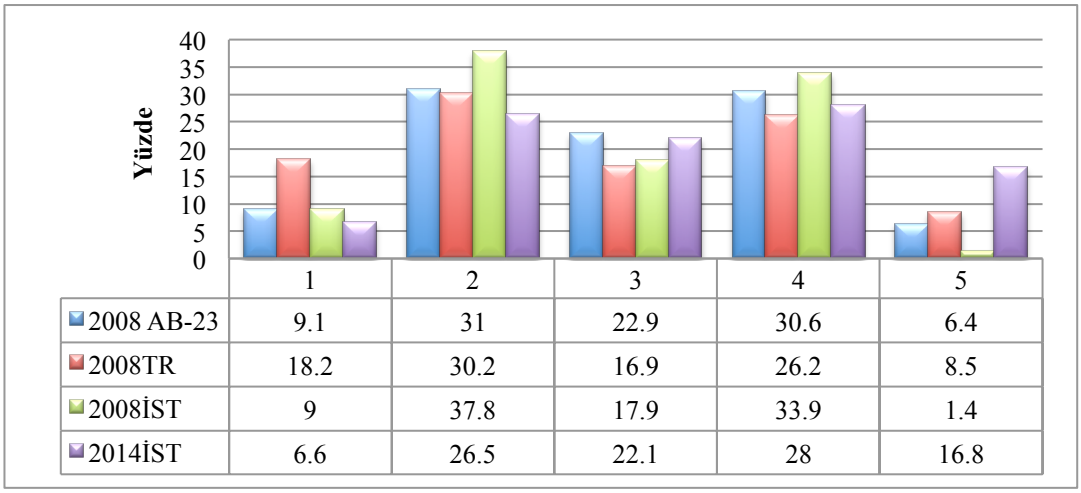
Gerçekten ihtiyaç içinde olan insanlar için yapılan sosyal yardımlar yetersizdir ifadesine 2008/2009 yılında AB-23'te yapılan araştırmaya katılan vatandaşların algılarının ortalaması 2.36; aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşların algılarının ortalaması ise 1,77'dir. 2008/2009 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşlarının "gerçekten ihtiyaç içinde olan insanlar için yapılan sosyal yardımlar yetersizdir" ifadesine karşı algılarının ortalaması 1,77 iken 2014 yılında

İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların algılarının ortalaması ise 2,5'tur.

"Çalışanlar çoğu zaman işten kaytarmak için hastaymış gibi davranırlar" ifadesine karşı 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların algılarının ortalamasının 2,96 olduğu görülmektedir. Aynı yıl için Türkiye'de ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların algılarının ortalaması ise sırasıyla 2,51 ve 2,47'dir. 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların söz konusu ifadeye karşı algılarının ortalaması da 3,15'tir.

Lütfen ülkenizdeki insanlarla ilgili aşağıdaki ifadelerin her biri hakkındaki fikrinizi söyler misiniz?

Tablo 97: Çoğu İşsiz İnsan Gerçekten İş Bulmaya Çalışmıyor İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları

	1	2	3	4	5
2008 AB-23	9.1	31	22.9	30.6	6.4
2008TR	18.2	30.2	16.9	26.2	8.5
2008İST	9	37.8	17.9	33.9	1.4
2014İST	6.6	26.5	22.1	28	16.8

1-kesinlikle katılıyorum, 2-katılıyorum, 3-ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4-katılmıyorum, 5-kesinlikle katılmıyorum anlamına gelmektedir.

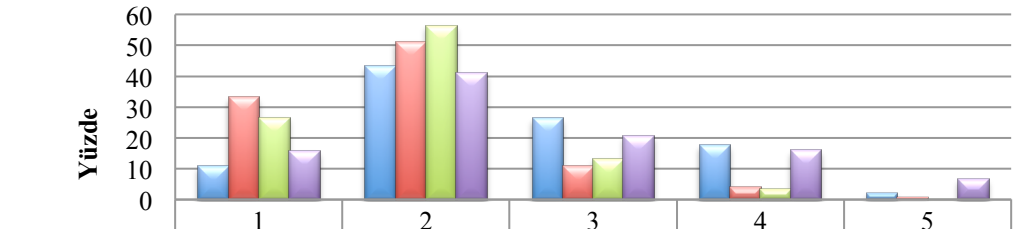
Yukarıdaki tablo 97'de Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "çoğu işsiz insan gerçekten iş bulmaya çalışmıyor" ifadesine karşı algıları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Tabloya göre 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların % 40'ı, aynı yıl Türkiye ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ise sırasıyla % 48 ve % 46'sı çoğu işsizin gerçekten iş bulmaya çalışmadıkları ifadesine katıldıkları görülmektedir (1 ve 2). 2014 yılında

İstanbul'da araştırmaya katılan katılımcıların ise % 33'ü çoğu işsiz insanın gerçekten iş bulmaya çalışmadığına inandığı görülmektedir. Öte yandan, çoğu işsiz insan gerçekten iş bulmaya çalışmıyor şeklindeki ifadeye katılanların oranı AB'ye üye ülkelerden Almanya'da % 35, İspanya'da % 30, Fransa'da % 43, İngiltere'de % 46, İsveç'te % 16 ve AB'ye üye omayan ülkelerden Norveç'te ise % 19 dur.[901]

2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılanların % 37'si, aynı yıl Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların ise % 35'i çoğu işsiz insanın gerçekten iş bulmaya çalışmıyor ifadesine katılmadıkları (4-5) görülmektedir. Bu oran 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşlar arasında % 45'tir. Bu sonuçlara göre Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşların AB-23'te araştırmaya katılan katılımcılara/vatandaşlara göre çoğu işsiz insanın gerçekten iş bulmaya çalışmıyor ifadesine daha fazla katıldığı görülmektedir. Bu anlamda, Türkiye'de önümüzdeki yıllarda işsizlerin istihdama katılmasını zorunlu kılacak politikaların belirlenmesine vatandaşların meşruiyet vereceği söylenebilir.

Lütfen ülkenizdeki insanlarla ilgili aşağıdaki ifadelerin her biri hakkındaki fikrinizi söyler misiniz?

Tablo 98: Birçok Dar Gelirli İnsan Yasal Olarak Hakları Olandan Daha Az Sosyal Yardım Almaktadır İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları

	1	2	3	4	5
2008 AB-23	10.8	43.2	26.3	17.6	2.2
2008TR	33.1	51.3	10.9	4	0.7
2008İST	26.6	56.4	13.3	3.5	0.2
2014İST	15.7	41.1	20.6	15.9	6.7

1-kesinlikle katılıyorum, 2-katılıyorum, 3-ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4-katılmıyorum, 5-kesinlikle katılmıyorum anlamına gelmektedir.

[901] Inez Calzada & Eloisa del Pino, "Are Spaniards Different? European Convergence and Regional Divergence in the Evaluation of the Welfare State", **The Spanish Welfare State in European Context**, Eds. Ana Marta Guillen & Margarita Leon, UK, Ashgate Publishing Limited, 2001, p. 151.

Yukarıdaki tablo 98'de, Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "dar gelirli insanların yasal olarak hakları olandan daha az sosyal yardım almaktadır" ifadesine karşı algıları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Tabloda görüldüğü gibi 2008/2009 yılında İstanbul'da ve Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşların % 83'den fazlası söz konusu ifadeye katılmaktadır (1 ve 2). 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan katılımcıların % 54'ü "dar gelirli insanların yasal olarak hakları olandan daha az sosyal yardım aldığına katıldığı görülmektedir". Aynı oran Almanya'da % 48, İspanya'da % 64, Fransa'da % 50 , İngiltere'de % 52, Norveç'te % 24 ve İsveç'te % 23'tür.[902]

Öte yandan 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların % 56'sı dar gelirli insanların yasal olarak hakları olandan daha az sosyal yardım aldığına inanmaktadır. 2008/2009 İstanbul ile 2014 İstanbul araştırmaları karşılaştırıldığında vatandaşların algılarında önemli oranda değişim olduğu görülmektedir. Bu değişimin arkasında sosyal yardım ve hizmetlerin son yıllarda Türkiye'de kurumsallaştırılmasına yönelik çalışmalar olabilir. Bu kapsamda Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM) bünyesinde oluşturulan Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS) önemli bir araç olarak sayılabilir.

Yukarıdaki sonuçlar 3. bölümde ayrıntılı bir şekilde ele aldığımız Türkiye'deki sosyal yardım harcamalarını bir bakıma resmetmektedir. Türkiye'de 2014 yılında sosyal yardımların Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payı % 1,38'e ulaşmıştır.[903] AB ortalaması ise 2,5 seviyesindedir. Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 83'ü "dar gelirli insanların yasal olarak hakları olandan daha az sosyal yardım almaktadır şeklindeki ifadeye katılırken AB-23'te bu oran 54, İsveçte 23 ve Norveç'te ise 24 kişiye düşmektedir.

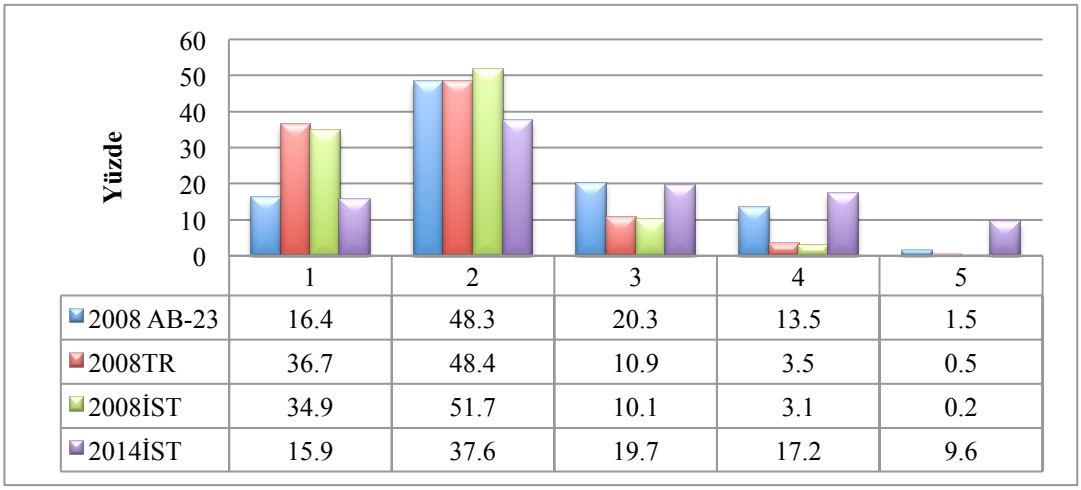
Diğer taraftan Türkiye'de yasal yapılan sosyal yardımların dışında sosyal yardım alanında faaliyet gösteren farklı sivil toplum kuruluşlar da sosyal yardım faaliyetleri

[902] Calzada, del Pino **a.g.e.,** p. 151.
[903] Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **2014 Faaliyet Raporu**, s. 74.

yürütmektedir. Ama bu tür dini referansları ön plana çıkmayan gönüllü kuruluşların, hatta resmi kurumların faaliyetlerinin hak temelli sosyal yardım analyışından çok sadaka mantığına uygun nitelikte olabileceği belirtilmektedir.[904]

Lütfen ülkenizdeki insanlarla ilgili aşağıdaki ifadelerin her biri hakkındaki fikrinizi söyler misiniz?

Tablo 99: Birçok İnsan Çeşitli Sosyal Yardım ve Hizmetlerden Haksız Yere Yararlanmaktadır İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları

	1	2	3	4	5
2008 AB-23	16.4	48.3	20.3	13.5	1.5
2008TR	36.7	48.4	10.9	3.5	0.5
2008İST	34.9	51.7	10.1	3.1	0.2
2014İST	15.9	37.6	19.7	17.2	9.6

1-kesinlikle katılıyorum, 2-katılıyorum, 3-ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4-katılmıyorum, 5-kesinlikle katılmıyorum anlamına gelmektedir.

Yukarıdaki tablo 99'da, Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "birçok insan çeşitli sosyal yardım ve hizmetlerden haksız yere yararlanmaktadır" ifadesine karşı algıları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Tabloya yakından bakıldığında 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların % 65'inin, aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşların ise % 85'inin "birçok insan çeşitli sosyal yardım ve hizmetlerden haksız yere yararlanmaktadır" ifadesine katıldığı görülmektedir (1 ve 2). Daha açık bir ifade ile, Türkiye'de her 100 kişiden 85'i, birçok insanın çeşitli sosyal yardım ve hizmetlerden haksız yere yararlandığını düşünmektedir. Öte yandan Avrupa'daki belirli ülkelerde

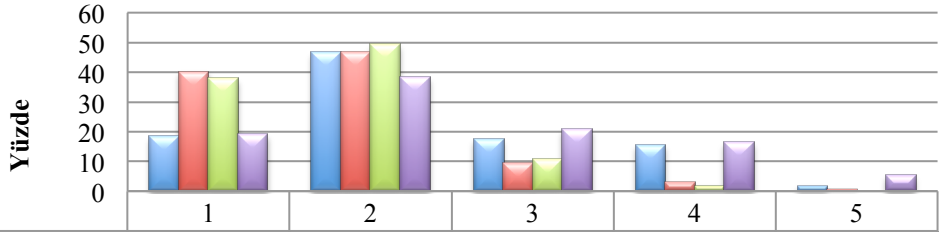
[904] Ayşe Buğra, **Türkiye'de Sosyal Yardım Uygulamaları: Vatandaşlık Hakkı mı sadaka mı?,** Aljazeera Türk, 19 Eylül 2014, (Çevrimiçi), http://www.aljazeera.com.tr/gorus/turkiyede-sosyal-yardim-uygulamalari-vatandaslik-hakki-mi-sadaka-mi, 21.01. 2015.

bu oran Almanya'da % 67, İspanya'da % 70, Fransa'da % 64 , İngiltere'de % 78, Norveç'te % 48 ve İsveç'te % 51'dir.[905]

2008/2009 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların % 87'si , 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların da % 53,5'i birçok insanın çeşitli sosyal yardım ve hizmetlerden haksız yere yararlandığını düşünmektedir. Bu sonuçlara bütüncül bir bakış açısı ile bakıldığında 2008/2009 yılında Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 85'i, aynı yıl İstanbul'da ise 87'si birçok insanın çeşitli sosyal yardım ve hizmetlerden haksız yere yararlandığını düşünmektedir. Öte yandan, AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 65, İngiltere'de 78 ve İsveç'te ise 51 kişi birçok insanın çeşitli sosyal yardım ve hizmetlerden haksız yere yararlandığını düşünmektedir. Bu sonuçlar sosyal yardımı haketme kriterinin (deserving public assistance) literatürde çokça çalışılmasının gerekçelerini de ortaya koymaktadır.[906]

Lütfen ülkenizdeki insanlarla ilgili aşağıdaki ifadelerin her biri hakkındaki fikrinizi söyler misiniz?

Tablo 100: İhtiyaç İçinde Olan İnsanlar İçin Yapılan Sosyal Yardımlar Yetersizdir İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları

	1	2	3	4	5
2008-AB-23	18.3	46.8	17.6	15.5	1.8
2008TR	40.2	46.7	9.5	3.1	0.5
2008İST	37.9	49.4	10.7	1.9	0
2014İST	19.1	38.3	20.8	16.5	5.3

1-kesinlikle katılıyorum, 2-katılıyorum, 3-ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4-katılmıyorum, 5-kesinlikle katılmıyorum anlamına gelmektedir.

[905] Calzada, del Pino, **a.g.e.,** p. 151.

[906] Bkz: Oorschot, "Making the difference in social Europea. **a.g.e.,** p. 23-42; Christian Albrekt Larsen, "How welfare regimes influence judgement of deservingness and public support for welfare policy", **Paper presented at the International Sociological Association RC19 conference in Chicago on Re-theorizing welfare states: Restructuring States, Restructuring Analysis,** September, 2005.

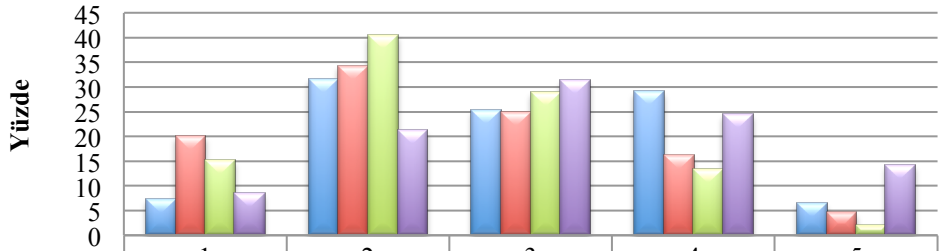
Yukarıdaki tablo 100'de Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların ""ihtiyaç içinde olan insanlar için yapılan sosyal yardımlar yetersizdir" ifadesine karşı algıları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Tabloda görüldüğü gibi 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan katılımcıların % 65'i, Türkiye'de ise araştırmaya katılan katılımcıların % 87'si ihtiyaç içinde olan insanlar için yapılan sosyal yardımların yetersiz olduğunu düşünmektedir. 2008/2009 yılında söz konusu oran Almanya'da % 52, İspanya'da % 72, Fransa'da % 59 , İngiltere'de % 57, Norveç'te % 51 ve İsveç'te % 33'tür.[907]

2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan katılımcıların % 87'si ihtiyaç içinde olan insanlar için yapılan sosyal yardımları yetersiz görmektedir. 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmada ise araştırmaya katılan vatandaşların % 57'si yapılan sosyal yardımları yetersiz görmektedir. Bu sonuçlar, 5-6 yıllık zaman zarfında İstanbul'da ikamet eden vatandaşların sosyal yardımlar hakkındaki algılarının önemli oranda değiştiğini göstermektedir.

[907] Calzada, del Pino, **a.g.e.,** p. 151.

Lütfen ülkenizdeki insanlarla ilgili aşağıdaki ifadelerin her biri hakkındaki fikrinizi söyler misiniz?

Tablo 101: Çalışanlar Çoğu Zaman İşten Kaytarmak İçin Hastaymış Gibi Davranırlar İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları

	1	2	3	4	5
2008 AB-23	7.4	31.6	25.3	29.1	6.6
2008TR	20.1	34.3	24.9	16.2	4.6
2008İST	15.1	40.6	28.9	13.4	2.1
2014İST	8.5	21.3	31.3	24.5	14.3

1-kesinlikle katılıyorum, 2-katılıyorum, 3-ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4-katılmıyorum, 5-kesinlikle katılmıyorum anlamına gelmektedir.

Yukarıdaki tablo 101'de, Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "çalışanlar çoğu zaman işten kaytarmak için hastaymış gibi davranırlar" ifadesine karşı algıları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Tablo yakından incelendiğinde, 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılanların % 39'u, aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılanların % 54,4'ü "çalışanlar çoğu zaman işten kaytarmak için hastaymış gibi davranırlar" şeklindeki ifadeye katıldığı görülmektedir. 2008/2009 yılında bu oran Almanya'da % 23, İspanya'da % 48, Fransa'da % 32, İngiltere'de % 66, Norveç'te %32 ve İsveç'te % 21'dir.[908]

2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların % 55,7'si çalışanların çoğu zaman işten kaytarmak için hastaymış gibi davrandıkları ifadesine katılırken bu oran 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan katılımcılar arasında % 30'dur.

[908] **A.e**., p. 151.

Genel olarak vatandaşların refah hizmeti alan alıcılar/gruplar ile ilgili algılarına bakıldığında;

- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 40'ının çoğu işsiz insanın gerçekten iş bulmaya çalışmıyor ifadesine katıldıkları (1 ve 2) görülmektedir. Aynı yıl Türkiye'de bu oran 48, Almanya'da 35, İspanya'da 30, Fransa'da 43, İngiltere'de 46, İsveç'te 16 ve Norveç'te ise 19'dur. 2008/2008 yılında İstanbul'da araştırmaya katılana her 100 vatandaştan 47'si çoğu işsiz insanın gerçekten iş aramadığı fikrine katılırken bu oran 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşlar arasında ise 33'e gerilemiştir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 54'ü "bir çok dar gelirli insan yasal olarak hakları olandan daha az sosyal yardım almaktadır" ifadesine katılırken aynı yıl bu oran Türkiye'de 84, Almanya'da 48, İspanya'da 64, Fransa'da 50, İngiltere'de 52, İsveç'te 23 ve Norveç'te ise 24'dür. Diğer ataraftan, "bir çok dar gelirli insan yasal olarak hakları olandan daha az sosyal yardım almaktadır" ifadesine vatandaşların katılım düzeyleri İstanbul'da ele alındığında (2008/2009 yılında İstanbul'da yapılan araştırma ile 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırma karşılaştırıldığında) 2014 yılında bir önceki döneme göre katılımın azaldığı görülmektedir. Bu sonuçlar gerçekten ülkemizde vatandaşların önemli bir kısmının "bir çok dar gelirli insan yasal olarak hakları olandan daha az sosyal yardım almaktadır" ifadesinin vatandaşlar arasında önemli oranda kabul gördüğünü göstermektedir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 65'i çoğu insanın çeşitli sosyal yardım ve hizmetlerden haksız yere yararlanmaktadır ifadesine katılmaktadır/düşünmektedir. Türkiye'de bu oran 85, Almanya'da 67, İspanya'da 70, Fransa'da 64, İngiltere'de 78 Norveç'te 48 ve İsveç'te ise 51'dir. Bu sonuçlar açıkça göstermektedir ki gerek Avrupa'da ve gerekse de Türkiye'de sosyal yardım alan kişilerin vatandaşlar gerçekte bu sosyal yardımı hak etmediklerini düşünmektedirler. 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 85'i çoğu insanın

çeşitli sosyal yardım ve hizmetlerden haksız yere yararlanmaktadır ifadesine katılırken bu oran 2014 yılında araştırmaya katılan her 100 vatandaş arasında 53'e düşmüştür.

- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 65'i gerçekten ihtiyaç içinde olan insanlar için yapılan sosyal yardımların yetersiz olduğunu düşünürken aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 87'si, Almanya'da 52'si, İspanya'da 72'si, Fransa'da 59'u, İngiltere'de 57'si, Norveç'te 51'i ve İsveç'te ise 33'ü gerçekten ihtiyaç içinde olan insanlar için yapılan sosyal yardımların yetersiz olduğunu düşünmektedir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 39'u çalışanların çoğu zaman işten kaytarmak için hastaymış gibi davranırlar ifadesine katılırken aynı Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 54'ü, Almanya'da 23'ü, İspanya'da 48'i, Fransa'da 32'si, İngiltere'de 66'sı, Norveç'te 32'si ve İsveç'te ise 21'i çalışanların çoğu zaman işten kaytarmak için hastaymış gibi davranırlar ifadesine katılmaktadır.
- 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırma sonuçları ile 2008/2009 yılında İstanbul'da yapılan araştırma sonuçları karşılaştırıldığında son yıllarda genel olarak vatandaşların refah hizmeti alan alıcılara karşı önemli pozitif düşüncelerin arttığı görülmektedir.

4.4.10.3.4. Refah Devletinin Olumlu ve Olumsuz Sonuçlarına İlişkin Algılar

Vatandaşların refah devletinin ekonomik, ahlaki ve sosyal sonuçlarına ilişkin tutumları veya algıları 5'li Likert ölçeği kullanılarak ölçülmüştür. Buna göre araştırmada 1 "kesinlikle katılıyorum", 2 "katılıyorum", 3 "ne katılıyorum ne katılmıyorum", 4 "katılmıyorum", 5 "kesinlikle katılmıyorum" anlamına gelmektedir.

Aşağıdaki tablo 102'de Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların refah devletinin olumlu ve olumsuz sonuçlarına ilişkin sorulan sorulara

vedikleri cevapların ortalaması, standart sapması ve ankete katılanların sayıları verilmiştir. Tabloya bakıldığında "sosyal yardım ve hizmetler ülke ekonomisi üzerinde aşırı bir yük oluşturmaktadır" ifadesine 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların algılarının ortalaması 2,96 (orta noktadan küçük); aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşların algılarının ortalaması ise 3,22'dir (orta noktadan büyüktür). Öte yandan 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların sosyal yardım ve hizmetler ülke ekonomisi üzerinde aşırı bir yük oluşturmaktadır ifadesine karşı algılarının ortalaması 3,37; 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların söz konusu ifade hakkındaki algılarının ortalaması ise 2,83'dür.

2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların "sosyal yardım ve hizmetler yoksulluğun yaygın bir hal almasını önlemektedir" ifadesine karşı algılarının ortalaması 2,62'dir. Aynı yılda Türkiye'de ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların söz konusu ifadeye yönelik algılarının ortalaması sırasıyla 2,63 ve 2,94'tür. 2014 yılında araştırmaya katılan vatandaşların "sosyal yardım ve hizmetler yoksulluğun yaygın bir hal almasını önlemektedir" ifadesine karşı algılarının ortalaması 2,83'tür.

Sosyal yardım ve hizmetler işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklemektedir ifadesine 2008/2009 yılında AB-23'te ve Türkiye'de yapılan araştırmaya katılan vatandaşların algılarının ortalamaları 2,83'tür. 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların söz konusu ifadeye karşı algılarının ortalaması 2,99 iken, 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların söz konusu ifadeye karşı algılarının ortalaması 3,46 olmuştur.

2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların "sosyal yardım ve hizmetler insanların çalışma ve aile hayatlarını birarada yürütmelerini kolaylaştırmaktadır" ifadesine karşı algılarının ortalaması 2,64'tür. Aynı yıl Türkiye'de bu oran 2,66'dır. Diğer taraftan, 2008/2009 İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların "sosyal yardım ve hizmetler insanların çalışma ve aile hayatlarını birarada yürütmelerini kolaylaştırmaktadır" ifadesine karşı algılarının ortalaması 2,91 iken, 2014 yılında 2,67'dir.

Tablo 102: Refah Devletinin Pozitif ve Negatif Sonuçların Algılarının Ortalaması

Sosyal yardım ve hizmetler ülke ekonomisi üzerinde aşırı bir yük oluşturmaktadır. (Negatif)	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ankete Katılanların Sayısı**
2008/2009 AB-23	2,96	1	41.607
2008/2009 Türkiye	3,22	1,2	2.190
2008/2009 İstanbul	3,37	1	452
2014 İstanbul	2,83	1,1	533
Sosyal yardım ve hizmetler yoksulluğun yaygın bir hal almasını önlemektedir (Pozitif)	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ankete Katılanların Sayısı**
2008/2009 AB-23	2,62	1	42.612
2008/2009 Türkiye	2,63	1,2	2.252
2008/2009 İstanbul	2,94	1,2	468
2014 İstanbul	2,83	1,1	514
Sosyal yardım ve hizmetler toplumsal eşitliği sağlamaktadır (Pozitif).	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ankete Katılanların Sayısı**
2008/2009 AB-23	2,78	1	42.342
2008/2009 Türkiye	2,67	1,1	2.233
2008/2009 İstanbul	2,99	1	471
2014 İstanbul	2,86	1,1	514
Sosyal yardım ve hizmetler işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklemektedir (Negatif).	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ankete Katılanların Sayısı**
2008/2009 AB-23	2,83	1	40.111
2008/2009 Türkiye	2,83	1,1	2.050
2008/2009 İstanbul	2,99	1	430
2014 İstanbul	3,46	1,2	522
Sosyal yardım ve hizmetler insanların çalışma ve aile hayatlarını birarada yürütmelerini kolaylaştırmaktadır (Pozitif)	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ankete Katılanların Sayısı**
2008/2009 AB-23	2,64	0,9	41.487
2008/2009 Türkiye	2,66	1,1	2.174
2008/2009 İstanbul	2,91	1,2	468
2014 İstanbul	2,67	1,1	526
Sosyal yardım ve hizmetler insanları tembelleştirmektedir (Negatif).	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ankete Katılanların Sayısı**
2008/2009 AB-23	2,96	1,12	42.955
2008/2009 Türkiye	2,95	1,3	2.316
2008/2009 İstanbul	3,1	1,2	512
2014 İstanbul	3,25	1,1	529
Sosyal yardım ve hizmetler insanların birbirlerine yardım eli uzatmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açmaktadır (Negatif).	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Ankete Katılanların Sayısı**
2008/2009 AB-23	3,07	1,07	42.475
2008/2009 Türkiye	2,88	1,2	2.301
2008/2009 İstanbul	3,1	1,2	513
2014 İstanbul	3,21	1,1	526

Sosyal yardım ve hizmetler insanların kendilerine ve ailelerine bakmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açmaktadır (Negatif).	Ortalama	Standart Sapma	Ankete Katılanların Sayısı
2008/2009 AB-23	3,19	1,07	42.495
2008/2009 Türkiye	2,92	1,2	2.288
2008/2009 İstanbul	3,09	1,1	513
2014 İstanbul	3,22	1,1	527

2008/2009 yılında AB-23'te ve Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşların "sosyal yardım ve hizmetler işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklemektedir" ifadesine karşı algılarının ortalamalarının 2,83 olduğu görülmektedir. Aynı yıl İstanbul'da araştırmaya katılanların söz konusu ifadeye karşı algılarının ortalaması ise 3'tür. 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların "sosyal yardım ve hizmetler işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklemektedir" ifadesine karşı algılarının ortalaması ise 3,46'dır.

"Sosyal yardım ve hizmetler ülke ekonomisi üzerinde aşırı bir yük oluşturmaktadır" ifadesine bakıldığında, 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların ortalaması 2.96, Türkiye ve İstanbul'da ise sırasıyla 3.22 ve 3.37'dir. Öte yandan, 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların söz konusu ifadeye karşı algılarının ortalaması ise 2.83'tür.

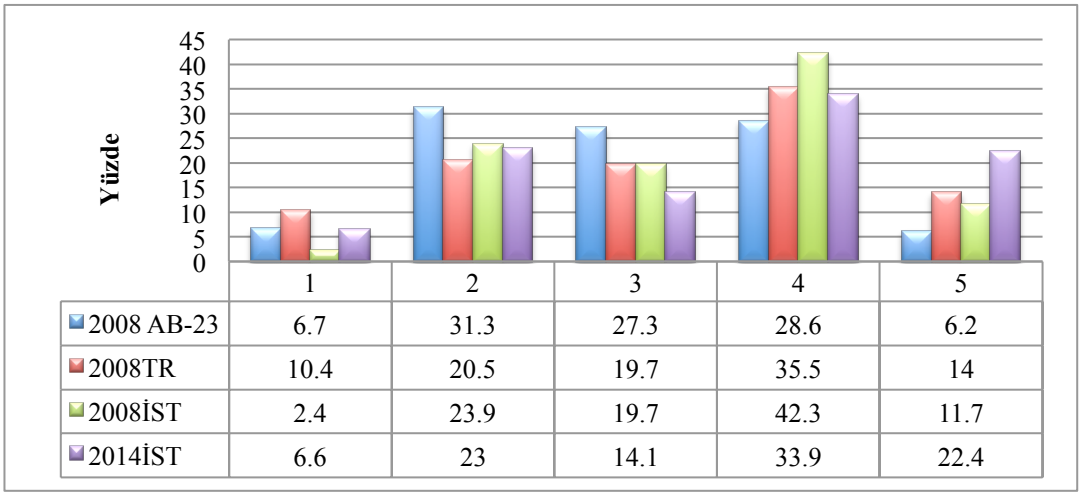
"Sosyal yardım ve hizmetler insanları tembelleştirmektedir" ifadesine karşı 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların algılarının ortalaması 2.96 iken Türkiye'de ise 2.95'tir. Diğer taraftan, 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların söz konusu ifadeye karşı algılarının ortalaması 3,1 iken 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların söz konusu ifadeye karşı algılarının ortalaması 3,25'tir.

2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların "sosyal yardım ve hizmetler insanların birbirlerine yardım eli uzatmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açmaktadır" ifadesine karşı algılarının ortalaması 3,07; aynı yıl için Türkiye'de ve ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların söz konusu ifadeye karşı algılarının ortalaması sırasıyla 2,88 ve 3,1'dir. 2014 yılında İstanbul'da yapılan

araştırmaya katılan vatandaşların söz konusu ifadeye karşı algılarının ortalaması ise 3,21'dir.

Son olarak 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların "sosyal yardım ve hizmetler insanların kendilerine ve ailelerine bakmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açmaktadır" ifadesine karşı algılarının ortalaması 3,19'dır. 2008/2009 yılında Türkiye ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların algılarının ortalamaları ise sırasıyla 2,92 ve 3,09'dur. 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların algılarının ortalaması ise 3,22'dir.

Tablo 103: Sosyal Yardım ve Hizmetler Ülke Ekonomisi Üzerinde Aşırı Bir Yük Oluşturmaktadır İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları

	1	2	3	4	5
2008 AB-23	6.7	31.3	27.3	28.6	6.2
2008TR	10.4	20.5	19.7	35.5	14
2008İST	2.4	23.9	19.7	42.3	11.7
2014İST	6.6	23	14.1	33.9	22.4

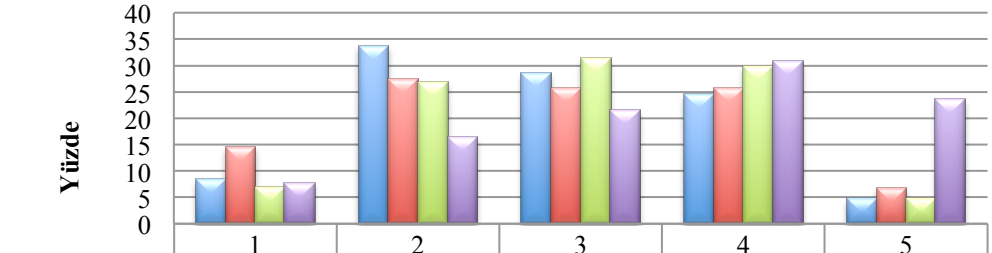
1-kesinlikle katılıyorum, 2-katılıyorum, 3-ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4-katılmıyorum, 5-kesinlikle katılmıyorum anlamına gelmektedir.

Yukarıdaki tablo 103'te Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "sosyal yardım ve hizmetler ülke ekonomisi üzerinde aşırı bir yük oluşturmaktadır" ifadesine karşı algıları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Tablo yakından incelendiğinde, 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların % 38'i, aynı yıl Türkiye'de ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ise sırasıyla % 30'u ve % 26'sı, sosyal yardım ve hizmetlerin ülke ekonomisi üzerinde aşırı bir yük oluşturduğuna kattıldığı tespit edilmiştir (kesin katılıyorum ve katılıyorum). Almanya'da söz konusu oran % 38, İspanya'da % 40,

Fransa'da % 53, İngiltere'de % 52, Norveç'te % 25 ve İsveç'te % 26'dir.[909] Bu sonuçlara göre, sosyal yardım ve hizmetler ülke ekonomisi üzerinde aşırı bir yük oluşturmaktadır ifadesine vatandaşların en fazla katıldığı (kesin katılıyorum ve katılıyorum) ülkelerin başında Fransa gelmektedir. En az katılım ise sosyal demokrat refah rejimlerinde görülmektedir.

Diğer taraftan 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların % 35'i sosyal yardım ve hizmetlerin ülke ekonomisi üzerinde aşırı bir yük oluşturduğuna katılmazken (4 ve 5), aynı yıl Türkiye'de ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ise sırasıyla % 50 ve % 54'ü söz konusu ifadeye katılmadığını belirtmiştir. 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların ise % 56'sı söz konusu ifadeye katılmamaktadır. Bu sonuçlar "sosyal yardım ve hizmetler ülke ekonomisi üzerinde aşırı bir yük oluşturmaktadır" ifadesinin Türkiye'de meşruiyetinin bulunmadığını göstermektedir.

Tablo 104: Sosyal Yardım ve Hizmetler İşletmelere Çok Yüksek Vergiler ve Masraflar Yüklemektedir İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları

	1	2	3	4	5
2008 AB-23	8.5	33.7	28.5	24.5	4.8
2008TR	14.5	27.4	25.7	25.7	6.8
2008İST	7	27	31.4	29.8	4.9
2014İST	7.7	16.5	21.5	30.8	23.6

1-kesinlikle katılıyorum, 2-katılıyorum, 3-ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4-katılmıyorum, 5-kesinlikle katılmıyorum anlamına gelmektedir.

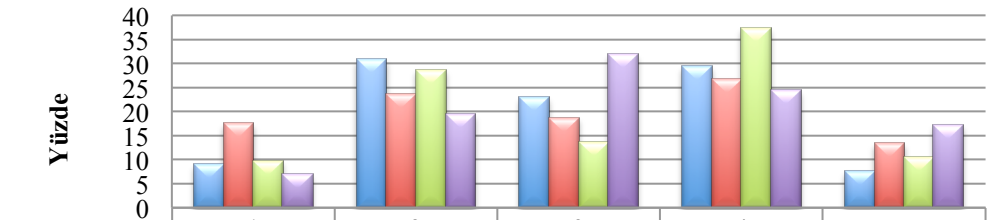
Yukarıdaki tablo 104'te Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "sosyal yardım ve hizmetler işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklemektedir" ifadesine karşı algıları karşılaştırmalı olarak

[909] Calzada, del Pino, **a.g.e.,** p. 151.

sunulmaktadır. Tablo dikkatlice incelendiğinde, 2008/2009 yılında AB-23'te ve Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşların % 42'sinin sosyal yardım ve hizmetlerin işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklemektedir ifadesine katılırım yönünde fikir belirttiği görülmektedir (1ve 2). Söz konusu oran aynı yıllarda Almanya'da % 44, İspanya'da % 46, Fransa'da % 59, İngiltere'de % 51, Norveç'te % 34 ve İsveç'te % 36'dır.[910] Bu sonuçlara göre "sosyal yardım ve hizmetler işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklemektedir" ifadesine" katılan vatandaşların en fazla Fransa vatandaşları olduğu görülmektedir. Fransa'yı İngiltere ve Türk vatandaşları izlemektedir.

2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların % 34'ü sosyal yardım ve hizmetlerin işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklediğine katılmaktadır (1 ve 2). 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların ise % 24'ü sosyal yardım ve hizmetlerin işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklediğine inanmaktadır. Bu sonuçlara göre İstanbul'da vatandaşlar, "sosyal yardım ve hizmetler işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklemektedir" ifadesine Türkiye'ye göre daha az katılmaktadır.

Tablo 105: Sosyal Yardım ve Hizmetler İnsanları Tembelleştirmektedir İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları

	1	2	3	4	5
2008 AB-23	9.1	30.8	23	29.4	7.7
2008TR	17.5	23.7	18.7	26.8	13.4
2008İST	9.8	28.7	13.7	37.3	10.5
2014İST	7	19.5	31.9	24.4	17.2

1-kesinlikle katılıyorum, 2-katılıyorum, 3-ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4-katılmıyorum, 5-kesinlikle katılmıyorum anlamına gelmektedir.

[910] Calzada, del Pino, **a.g.e.,** p. 151.

Yukarıdaki tablo 105'te Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "sosyal yardım ve hizmetler insanları tembelleştirmektedir" ifadesine karşı algıları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Tablo yakından incelendiğinde 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların % 40, Türkiye'de ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ise sırasıyla % 41 ve % 38,5'i sosyal yardım ve hizmetlerin insanları tembelleştirmektedir ifadesine katıldığı görülmektedir (1 ve 2). Öte yandan söz konusu oran Almanya'da % 39, İspanya'da % 40, Fransa'da % 48, İngiltere'de % 66, Norveç'te % 43 ve İsveç'te % 37'dir.[911]

2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların % 26,5'i sosyal yardım ve hizmetler insanları tembelleştirmektedir ifadesine katılmaktadır. 2008/2009 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların % 48'inin sosyal yardım ve hizmetler insanları tembelleştirmektedir ifadesine katılmadığı, bu oranın 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşlar arasında ise % 41 olduğu görülmektedir. Aynı araştırmaya katılan vatandaşların % 32'nin kararsız olduğu görülmektedir. Özellikle kararsızların oranının yüksek olmasında Türkiye'de sosyal yardım ve hizmetlerin sonuçları ile ilgili vatandaşların bilgi sahibi olmamasının etkili olabileceği tahmin edilmektedir.

Türkiye'de son dönemde "sosyal yardım ve hizmetler insanları tembelleştirmektedir" şeklinde yazılı basında haberlerin yer aldığı da görülmektedir.[912] Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 40'nın sosyal yardım ve hizmetler insanları tembelleştirmektedir ifadesine katıldığı sonucu ile söz konusu haberler birlikte düşünüldüğünde, Türkiye'de de AB ülkelerinde olduğu gibi sosyal yardım ve hizmetlerin kamuoyunda önümüzdeki dönemde çok tartışılacağı görünmektedir. Öte yandan, bu sonuçlara göre liberal refah rejimlerde sosyal yardım ve hizmetlerin insanları tembelleştirmektedir inancının daha yüksek olduğu, muhafazakar, sosyal

[911] Calzada, del Pino, **a.g.e.,** p. 151.
[912] Tarık Işık, "Sosyal Yardım Gençleri Tembelleştirmektedir", **Radikal Gazetesi**, 15.08.2010 (Çevrimiçi), http://www.radikal.com.tr/politika/sosyal_yardim_gencleri_tembellestiriyor-1013678, 16.04.2015; Zaman Gazetesi, **Sosyal Yardım Suistimal Ediliyor,** 16.04.2015 (Çevrimiçi), http://www.zaman.com.tr/ekonomi_cahit-nakiboglu-sosyal-yardim-suistimal-ediliyor-fabrikalara-isci-bulamiyoruz_2289282.html , 16.05.2015.

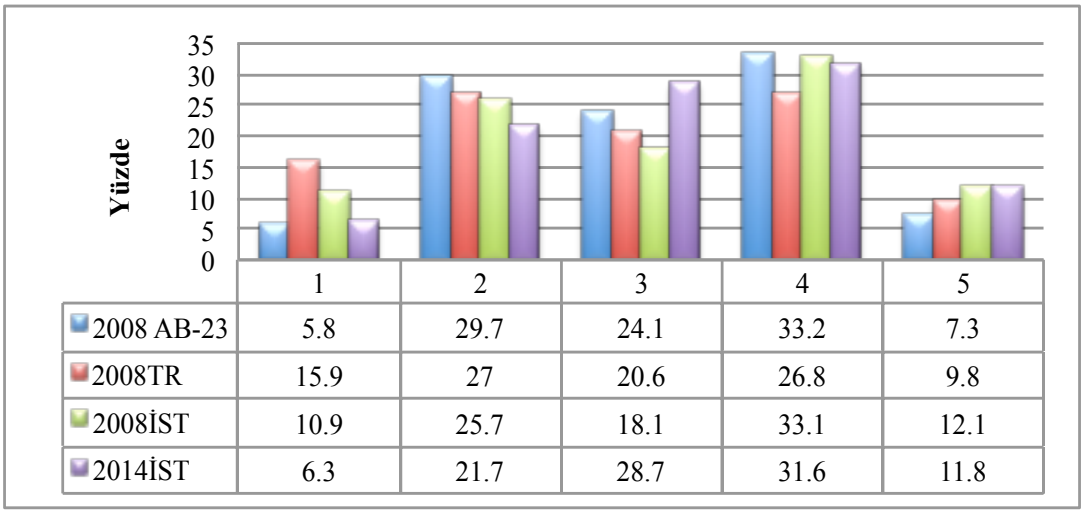
demokrat ve güney Avrupa refah rejimlerde ise sosyal yardım ve hizmetlerin insanları tembelleştirmektedir inancınının benzer yapıda olduğu da söylenebilir.

Özellikle yoksulluk ahlak ilişkisini temel alan bu konu, gerek siyasi alanda ve gerekse de akademik alanda çok tartışılan bir konudur. Örneğin 1988 yılında Harvard Üniversitesi'nden Lawrence Katz ile Şikago Üniversitesitesi'nden David Bruce Meyer uzun dönem işsizlik yardımı alma ile uzun süre işsiz kalma arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu saptamışlardır.[913] Benzer bir çalışma 2007 yılında da yapılmıştır. Söz konusu çalışmada da işsizlik yardımları alan insanların süresi dolduğunda kurumların kendilerini işsiz olarak kaydedilmesi için istediği bilgileri göndermediğini ortaya koymaktadır. Çünkü resmi olarak işsiz olarak kaydedilme onların tekrar iş aramalarını zorunlu kılmaktadır.[914]

Öte yandan refah devleti literatürün önemli yazarlarından Martin Gilens de ABD'de refah devletinin sevilmemesinin gerekçesini sosyal yardım ve hizmetlerin insanları tembelleştirdiği yönündeki değerlerinin beyaz insanlar tarafından bayraklaştırdığını ifade eder. Daha açık bir ifade ile özellikle sosyal yardım alan insanların çoğunun siyahi olması hasebiyle söz konusu yardımların ve hizmetlerin bu insanları tembelleştirdiği yönünde güçlü değerlerin beyaz insanlar arasında var olduğu ve bundan dolayı da Amerika'lıların refah devletinden hoşlanmadığını belirtmiştir.[915] Benzer bir çalışmayı Ceybelle Fox yapmıştır.[916]

[913] Lawrence Katz & David Bruce Meyer, "The impact on potential duration of unemployment benefits on the duration of unemployment", **The National Bureau of Economic Reseach**, NBER Working Paper, No: 2741, 1988.
[914] David Card, Raj Chetty & Andrea Weber, "The Spike at Benefit Exhaustion: Leaving the Unemployment System or Starting a New Job?, **The National Bureau of Economic Reseach**, NBER Working Paper,No: 12893, 2007. Ahlaki açıdan bkz: Faruk Taşçı, "Yoksulluğa ve Yoksullara Dönük Ahlak Yaklaşımları", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,** Sayı 57, 2009.
[915] Martin Gilens, **Why American Hate Welfare**, Chicago, University of Chicago Press, 1999; Martin Gilens, "Race Coding and White Opposition to Welfare," **American Political Science Review**, Vol. 90, No. 3, 1996 p. 593-604.
[916] Ceybelle Fox, "The Changing Color of Welfare? How Whites' Attitudes toward Latinos Influence Support for Welfare?", **American Journal of Sociology**, No. 3, 2004, pp. 580-625.

Tablo 106: Sosyal Yardım ve Hizmetler İnsanların Birbirlerine Yardım Eli Uzatmaları Konusunda Daha Az İstekli Olmalarına Yol Açmaktadır İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları

	1	2	3	4	5
2008 AB-23	5.8	29.7	24.1	33.2	7.3
2008TR	15.9	27	20.6	26.8	9.8
2008İST	10.9	25.7	18.1	33.1	12.1
2014İST	6.3	21.7	28.7	31.6	11.8

1-kesinlikle katılıyorum, 2-katılıyorum, 3-ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4-katılmıyorum, 5-kesinlikle katılmıyorum anlamına gelmektedir.

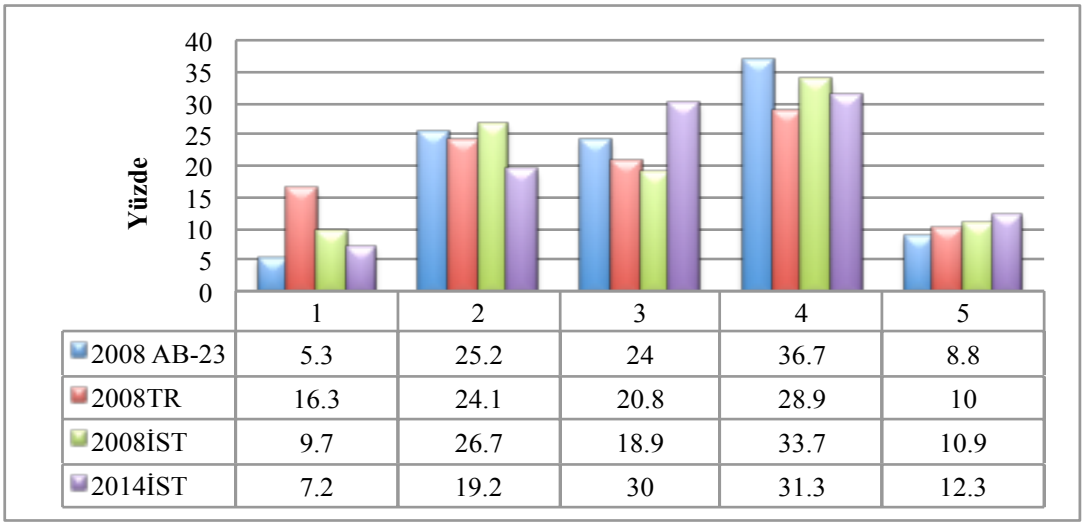
Yukarıdaki tablo 106'da Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "sosyal yardım ve hizmetler insanların birbirlerine yardım eli uzatmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açıyor" ifadesine karşı algıları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Tabloya göre 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların % 35,5'i aynı yıl Türkiye ve İstanbu'da araştırmaya katılan vatandaşların ise sırasıyla % 43 ve % 36,5'i "sosyal yardım ve hizmetlerin insanların birbirlerine yardım eli uzatmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açmaktadır" ifadesine katılırım (1-2) yönünde görüş belirttiği görülmektedir. Aynı oran 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşlar arasında % 28'dir. 2008/2009 yılında Almanya'da araştırmaya katılan vatandaşların % 41'i, İspanya'da % 33'ü, Fransa'da % 50'si, İngiltere'de % 49'u, Norveç'te % 39'u ve İsveç'te ise % 26'sı "sosyal yardım ve hizmetlerin insanların birbirlerine yardım eli uzatmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açmaktadır" ifadesine katılırım yönünde görüş belirtmiştir.[917]

[917] Calzada, del Pino, **a.g.e.,** p. 151.

Tabloda açıkca görüldüğü gibi "sosyal yardım ve hizmetler insanların birbirlerine yardım eli uzatmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açıyor" ifadesine vatandaşların en fazla katıldığı ülke Fransa'dır. Sosyal yardım ve hizmetler insanların birbirlerine yardım eli uzatmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açıyor" ifadesine vatandaşların en az katıldığı ülke İskandinav refah rejiminin iki önemli ülkesi İsveç ve Norveç'tir.

Öte yandan, 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların % 40,5'i sosyal yardım ve hizmetler insanların birbirlerine yardım eli uzatmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açıyor" ifadesine katılmazken (4-5) bu oran aynı yıl Türkiye'de ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşlar arasında sırası ile % 36,6 ve % 45'tir. 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların ise % 43,4'ü sosyal yardım ve hizmetler insanların birbirlerine yardım eli uzatmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açıyor" ifadesine katılmıyorum şeklinde fikir belirttiği görülmektedir.

Tablo 107: Sosyal Yardım ve Hizmetler İnsanların Kendilerine ve Ailelerine Bakmaları Konusunda Daha Az İstekli Olmalarına Yol Açmaktadır İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları

	1	2	3	4	5
2008 AB-23	5.3	25.2	24	36.7	8.8
2008TR	16.3	24.1	20.8	28.9	10
2008İST	9.7	26.7	18.9	33.7	10.9
2014İST	7.2	19.2	30	31.3	12.3

1-kesinlikle katılıyorum, 2-katılıyorum, 3-ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4-katılmıyorum, 5-kesinlikle katılmıyorum anlamına gelmektedir.

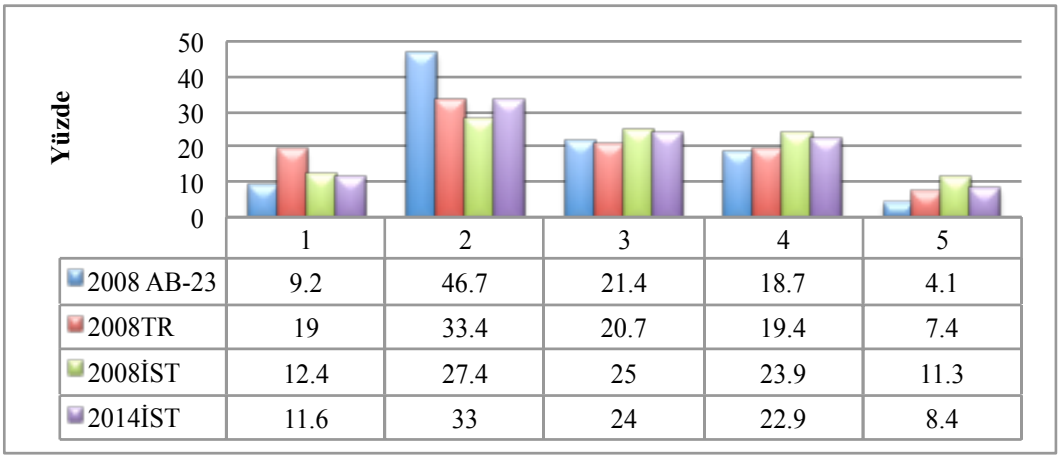
Yukarıdaki tablo 107'de, Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "sosyal yardım ve hizmetler insanların kendilerine ve ailelerine

bakmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açmaktadır" ifadesine karşı algıları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Tablodan da açıkça görüldüğü gibi 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların % 36'sı, 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ise % 26'sı "sosyal yardım ve hizmetlerin insanların kendilerine ve ailelerine bakmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açmaktır" ifadesine katıldığı görülmektedir (1-2). Diğer taraftan, bu oranın 2008/2009 yılında AB-23'te yapılan araştırmaya katılan vatandaşlar arasında % 30, aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşlar arasında ise % 40 olduğu görülmektedir. Aynı oran Almanya'da % 33, İspanya'da % 20, Fransa'da % 55, İngiltere'de % 50, Norveç'te % 22, İsveç'te % 24[918] , Belçika ve İrlanda'da % 40 civarındadır.[919]

2008/2009 yılında AB-23'te yapılan araştırmaya katılan vatandaşların % 45,5'in aynı yıl Türkiye ve İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların ise sırasıyla % 39 ve % 44,6'sının "sosyal yardım ve hizmetler insanların kendilerine ve ailelerine bakmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açmaktadır" ifadesine katılmadığı (4-5) görülmektedir. Aynı oran 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşlar arasında % 43,6'dır. Bu sonuçlara göre, Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşların önemli bir kısmının "sosyal yardım ve hizmetler insanların kendilerine ve ailelerine bakmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açmaktadır" ifadesine katıldığı görülmektedir (% 40).

[918] Calzada, del Pino, **a.g.e.,** p. 151.
[919] Mischke, **a.g.e.,** p. 112.

Tablo 108: Sosyal Yardım ve Hizmetler Yoksulluğun Yaygın Bir Hal Almasını Önlemektedir İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları

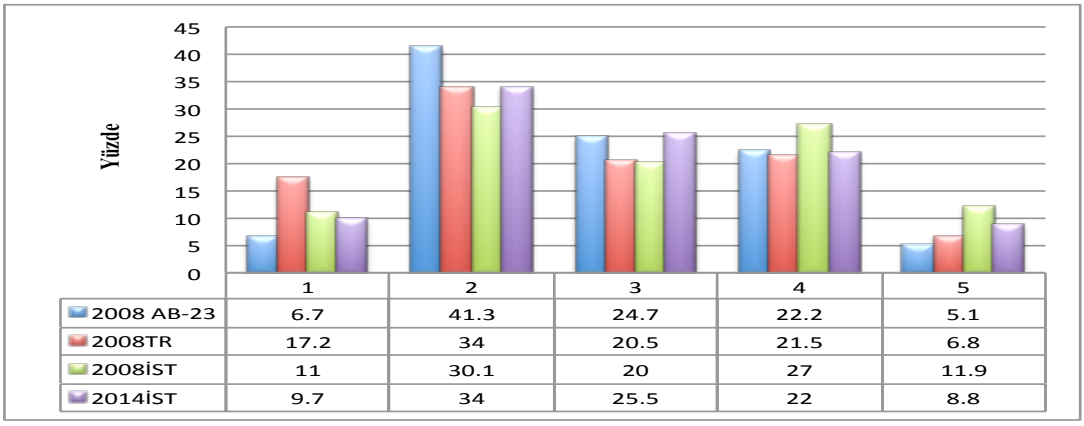
	1	2	3	4	5
2008 AB-23	9.2	46.7	21.4	18.7	4.1
2008TR	19	33.4	20.7	19.4	7.4
2008İST	12.4	27.4	25	23.9	11.3
2014İST	11.6	33	24	22.9	8.4

1-kesinlikle katılıyorum, 2-katılıyorum, 3-ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4-katılmıyorum, 5-kesinlikle katılmıyorum anlamına gelmektedir.

Yukarıdaki tablo 108'de Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "sosyal yardım ve hizmetler yoksulluğun yaygın bir hal almasını önlemektedir" ifadesine karşı algıları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. ifadesine karşı algıları görülmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi, 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların % 56'sı, aynı yıl Türkiye'de ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ise sırasıyla % 52,4'ü ve % 40'ı sosyal yardım ve hizmetlerin yoksulluğun yaygın bir hal almasını önlediğine katılmaktadır (1-2). 2014 yılında yapılan araştırmada ise söz konusu ifadeye katılan vatandaşların oranı % 44'tür. Diğer taraftan, söz konusu ifadeye katılanlar Almanya'da % 66, İspanya'da % 53, Fransa'da % 67, İngiltere'de % 57, Norveç'te % 65, İsveç'te % 67'dir.[920]

[920] Calzada, del Pinoa, **a.g.e.,** p. 151.

Tablo 109: Sosyal Yardım ve Hizmetler Toplumsal Eşitliği Sağlamaktadır İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları

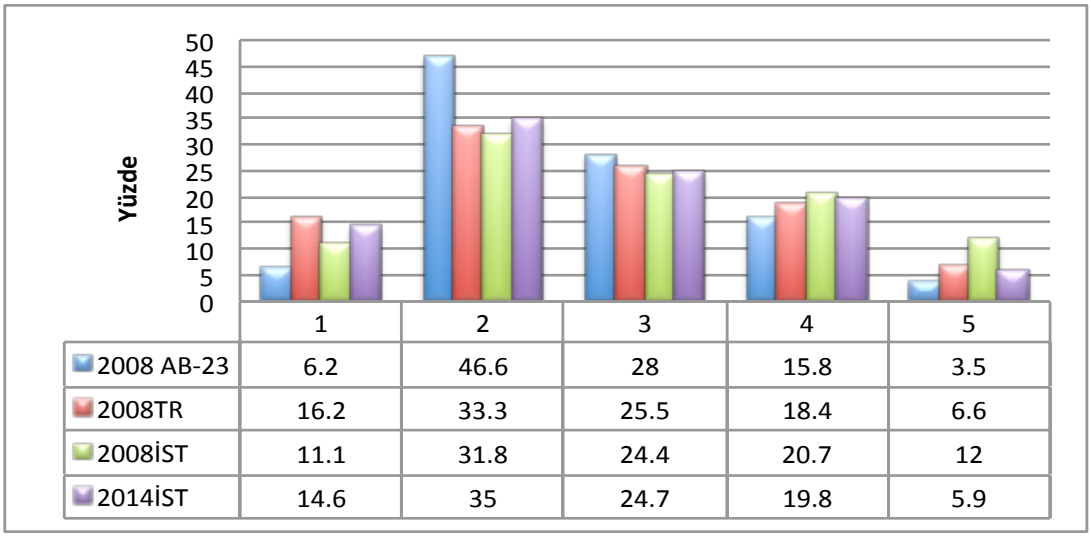
	1	2	3	4	5
2008 AB-23	6.7	41.3	24.7	22.2	5.1
2008TR	17.2	34	20.5	21.5	6.8
2008İST	11	30.1	20	27	11.9
2014İST	9.7	34	25.5	22	8.8

1-kesinlikle katılıyorum, 2-katılıyorum, 3-ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4-katılmıyorum, 5-kesinlikle katılmıyorum anlamına gelmektedir.

Yukarıdaki tablo 109'da Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "sosyal yardım ve hizmetler toplumsal eşitliği sağlamaktadır" ifadesine karşı algıları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Tablo yakından incelendiğinde, 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların % 41'i, 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ise % 43,7'si "sosyal yardım ve hizmetlerin toplumsal eşitliği sağladığına katılmaktadır (katılırım ve kesin katılırım 1 ve 2). 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşlar ile aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşların arasında ise bu oran sırasıyla % 48 ve % 51'dir. Öte yandan aynı oran AB ülkelerinde Almanya'da % 42, İspanya'da % 56, Fransa'da % 59, İngiltere'de % 42, Norveç'te % 67, İsveç'te % 64'tür[921]. Bu sonuçlara göre sosyal demokrat refah rejimlerinde vatandaşların neredeyse 3'te 2 si "sosyal yardım ve hizmetlerin toplumsal eşitliği sağladığına katılmaktadır (katılırım ve kesin katılrım 1 ve 2).

[921] Calzada, del Pino, **a.g.e.,** p. 151.

Tablo 110: Sosyal Yardım ve Hizmetler İnsanların Çalışma ve Aile Hayatlarını Birarada Yürütmelerini Kolaylaştırmaktadır İfadesine Karşı Vatandaşların Algıları

	1	2	3	4	5
2008 AB-23	6.2	46.6	28	15.8	3.5
2008TR	16.2	33.3	25.5	18.4	6.6
2008İST	11.1	31.8	24.4	20.7	12
2014İST	14.6	35	24.7	19.8	5.9

1-kesinlikle katılıyorum, 2-katılıyorum, 3-ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4-katılmıyorum, 5-kesinlikle katılmıyorum anlamına gelmektedir.

Yukarıdaki tablo 110'da, Avrupa Sosyal Tarama Anketi tarafından 2008/2009 yılında AB-23'te, Türkiye'de ve İstanbul'da yapılan araştırmalar ile bu araştırmaya katılan vatandaşların "sosyal yardım ve hizmetler insanların çalışma ve aile hayatlarını birarada yürütmelerini kolaylaştırmaktadır" ifadesine karşı algıları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Tabloya bakıldığında, 2008/2009 yılında AB-23'te yapılan araştırmaya katılan vatandaşların % 53'ü, aynı yıl Türkiye'de ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ise sırasıyla % 50 ve % 43'ü sosyal yardım ve hizmetler insanların çalışma ve aile hayatlarını birarada yürütmelerini kolaylaştırmaktadır ifadesine katılırım yönünde görüş belirtmişlerdir. AB ülkelerinde ise söz konusu oranın Almanya'da % 58, İspanya'da % 58, Fransa'da % 65, İngiltere'de % 58, Norveç'te % 71, İsveç'te % 74 olduğu belirtilmektedir.[922] Bu sonuçlara göre sosyal demokrat refah rejimlerinde vatandaşların büyük çoğunluluğunun refah devletinin olumlu sonuçlarını meşru gördüğü görülmektedir.

Öte yandan tabloda 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan vatandaşların yaklaşık % 50'sinin sosyal yardım ve hizmetler insanların çalışma ve

[922]Calzada, del Pino, **a.g.e.,** p. 151.

aile hayatlarını birarada yürütmelerini kolaylaştırmaktadır ifadesine katılırım yönünde görüş belirttiği görülmektedir. Aynı oranın 5-6 yıllık zaman zarfında arttığı görülmektedir. Özellikle 2008-2014 döneminde uygulanan ve insanların çalışma ve aile hayatlarını birarada yürütmelerini temel alan sosyal yardım ve hizmetler ile ilgili politikaların vatandaşlar nezdinde kabul gördüğünü göstermektedir.

Genel olarak vatandaşların refah devletinin negatif ve pozitif sonuçları algılarına bakıldığında;

- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 38'i "sosyal yardım ve hizmetler ülke ekonomisi üzerinde aşırı bir yük oluşturmaktadır" ifadesine katılmaktadır. Aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 30'u, Almanya'da 38'i, İspanya'da 40'ı, Fransa'da 53'ü, İngiltere'de 52'si, Norveç'te 25'i ve İsveç'te ise 26'sı "sosyal yardım ve hizmetler ülke ekonomisi üzerinde aşırı bir yük oluşturmaktadır" ifadesine katılmaktadır. 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 26'sı "sosyal yardım ve hizmetler ülke ekonomisi üzerinde aşırı bir yük oluşturmaktadır" ifadesine katılırken aynı oran 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşlar arasında 30'dur.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 katılımcıdan 42'si "sosyal yardım ve hizmetler işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklemektedir" ifadesine katılmaktadır. Aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 42'si, Almanya'da 44'ü, İspanya'da 46'sı, Fransa'da 59'u, İngiltere'de 51'i, Norveç'te 34'ü ve İsveç'te ise 29'u "sosyal yardım ve hizmetler işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklemektedir" ifadesine katılmaktadır. 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 34'ü "sosyal yardım ve hizmetler işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklemektedir" ifadesine katılırken 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan her 100 vatandaştan sadece 24'ü "sosyal yardım ve hizmetler işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklemektedir" ifadesine katılmaktadır. Bu sonuçlar son 5 yılda İstanbul'da sosyal yardım ve hizmetlerin vatandaşlar nazarında olumlu yönde algılandığını göstermektedir.

- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 40'ı "sosyal yardım ve hizmetler insanları tembelleştirmektedir" ifadesine katılmaktadır. Aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 41'i, Almanya'da 39'u, İspanya'da 40'ı, Fransa'da 48'i, İngiltere'de 66'sı, Norveç'te 43'ü ve İsveç'te ise 31'i "sosyal yardım ve hizmetler insanları tembelleştirmektedir" ifadesine katılmaktadır. 2008/2009 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 38'i, 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 26'sı "sosyal yardım ve hizmetler insanları tembelleştirmektedir" ifadesine katılmaktadır.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 35'i "sosyal yardım ve hizmetler insanların birbirlerine yardım eli uzatmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açıyor" ifadesine katılmaktadır. Aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 43'ü, Almanya'da 41'i, İspanya'da 33'ü, Fransa'da 50'si, İngiltere'de 49'u, Norveç'te 39'u ve İsveç'te ise 26'sı "sosyal yardım ve hizmetler insanların birbirlerine yardım eli uzatmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açıyor" ifadesine katılmaktadır. 2008/2009 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 36'sı, 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 30'u "sosyal yardım ve hizmetler insanların birbirlerine yardım eli uzatmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açıyor" ifadesine katılmaktadır.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 30'u "sosyal yardım ve hizmetler insanların kendilerine ve ailelerine bakmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açıyor" ifadesine katılmaktadır. Aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 40'ı, Almanya'da 33'ü, İspanya'da 20'si, Fransa'da 55'i, İngiltere'de 50'si, Norveç'te 22'si ve İsveç'te ise 24'ü "sosyal yardım ve hizmetler insanların kendilerine ve ailelerine bakmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açıyor" ifadesine katılmaktadır. 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 36'sı "sosyal yardım ve hizmetler insanların kendilerine ve ailelerine bakmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol

açıyor" ifadesine katılırken aynı oran 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşlar arasında 26'dır.

- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 56'sı "sosyal yardım ve hizmetler yoksulluğun yaygın bir hal almasını önlemektedir" ifadesine katılmaktadır. Aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 52'si, Almanya'da 66'sı, İspanya'da 53'ü, Fransa'da 67'si, İngiltere'de 57'si, Norveç'te 65'i ve İsveç'te 67'si "sosyal yardım ve hizmetler yoksulluğun yaygın bir hal almasını önlemektedir" ifadesine katılmaktadır. Diğer taraftan, aynı yıl sadece İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 40 ve bu araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 41'inin "sosyal yardım ve hizmetler yoksulluğun yaygın bir hal almasını önlemektedir" ifadesine katıldığı tespit edilmiştir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 48'i "sosyal yardım ve hizmetler toplumsal eşitliği sağlamaktadır" ifadesine katılmaktadır. Aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 51'i, Almanya'da 42'si, İspanya'da 56'ı, Fransa'da 59'u, İngiltere'de 42'si, Norveç'te 67'si ve İsveç'te 64'ü "sosyal yardım ve hizmetler toplumsal eşitliği sağlamaktadır" ifadesine katılmaktadır. Öte yandan, 2008/2009 yılında sadece İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 41'ive bu araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 43'ü "sosyal yardım ve hizmetlertoplumsal eşitliği sağlamaktadır" ifadesine katılmaktadır.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 53'ü "sosyal yardım ve hizmetler insanların çalışma ve aile hayatlarını birarada yürütmelerini kolaylaştırmaktadır" ifadesine katılmaktadır. Aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 50'si, Almanya'da 58'i, İspanya'da 58'i, Fransa'da 65'i, İngiltere'de 58'i, Norveç'te 71'i ve İsveç'te 74'ü "sosyal yardım ve hizmetler insanların çalışma ve aile hayatlarını birarada yürütmelerini kolaylaştırmaktadır" ifadesine katılmaktadır. Diğer taraftan, aynı yıl sadece İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 41'i ve bu araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 50'inin "sosyal yardım ve

hizmetler insanların çalışma ve aile hayatlarını birarada yürütmelerini kolaylaştırmaktadır" ifadesine katıldığı tespit edilmiştir.

4.4.10.4. İkili ve İkiden Fazla Grupların Refah Devleti Sorumluluğuna İlişkin Fark Testleri Bulguları (t- test ve one way Anova testi)

Bu bölümde yukarıda ayrıntılı bir şekilde ortaya konulan vatandaşların refah devleti algılarının belirleyici unsurları ortaya konulacaktır.

İkili ve ikiden fazla grupların refah devleti sorumluluk algılarının ortalamaları arasında farkın olup olmadığını test etmek için başlıca iki yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi parametrik testlerin kullanılması ikincisi ise parametrik olmayan testlerin kullanılmasıdır. Parametrik testlerin test edilebilmesi için yukarıda da ifade ettiğimiz bağımlı değişkenin normal dağılması, varyansların eşit dağılması vb. gibi varsayımların sağlanması zorunludur. Parametrik testlerde ise söz konusu varsayımlar dikkate alınmadan yapılmaktadır.

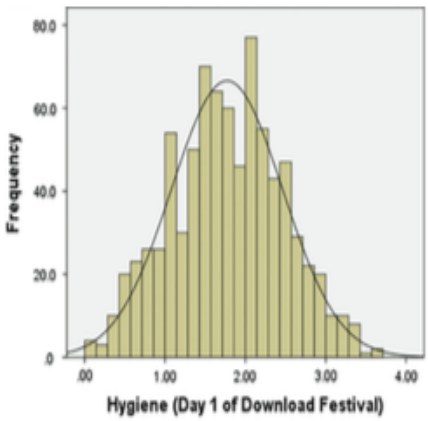
Parametrik test yaklaşımında ikili grupların ortalamalarının karşılaştırılmasında bağımsız grup örneklem t-testi kullanılmaktadır. Üç ve üçten fazla grupların ortalamalarının karşılaştırılmasında da tek yönlü varyans analizi (one way-Annova) kullanılmaktadır. Parametrik olmayan test yaklaşımında da bağımsız örneklem t-testinin ve one way-Annova'nın parametrik olmayan karşılıkları Mann-Whitney testi ve Kruskal-Wallis testi kullanılmaktadır.

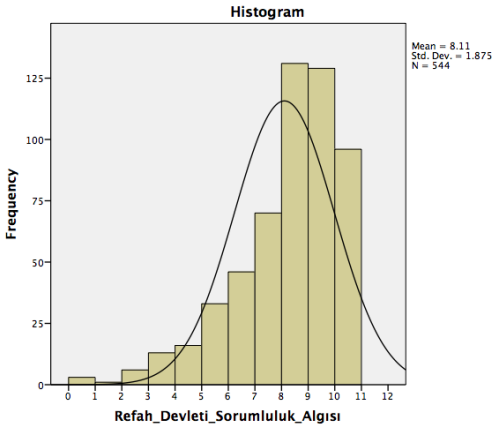
Bu bölümde, ikili ve üçlü gruplar şeklinde olan bağımsız değişkenlerimizin bağımlı değişkenimiz olan refah devleti sorumluluk algılarının ortalamaları arasında fark olup olmadığı test edilecektir. Bu bağlamda cinsiyet, konut mülkiyeti, yaş, medeni durum, işteki durum, eğitim düzeyi, gelir durumu, siyasi kimlik, siyasi ideoloji ve vergi adalet algısı arasında refah devleti sorumluluk algısının değişip değişmediği test edilecektir.

Bağımlı değişkeninin normallik testi farklı açılardan yapılabilmektedir. Bunlardan birincisi çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine bakmaktır. Genel bir normal dağılımda hem çarpıklık hem de basıklık değerlerin 0 olması beklenmektedir. Çarpıklık derecesinin pozitif olması durumunda sola doğru bir dağılım, negatif olması durumunda sağa doğru bir dağılım görülür. Basıklık değerinin pozitif olması durumunda ise sivri dağılım negatif olma durumunda da basık dağılım söz konusu olacağı ifade edilmektedir.[923] İkincisi basıklık ve çarpıklık değerlerinin herbirinin kendi standart hatalarına bölmek ve çıkan sonucu z tablosuna göre değerlendirmektir. 1,96 üzerindeki değerler % 5 hata oranında (% 95 ihtimalle) , 2.58 değerinin üzerindeki değerler % 1 hata oranında (%99 ihtimalle) 3.29 üzerindeki değerler de % 0,1 hata oranında (%99,9 ihtimalle) normal dağılmaktadır. Üçüncüsü ise SPSS programında Kolmogorov-Simirnov ve Shapiro-Wilk testlerine bakmaktır. Söz konusu testler anlamlı ise ($p<0,05$) bağımlı değişkenimizin normal dağılmadığını gösterir. Şayet anlamlı değilse ($p>0,05$) bağımlı değişkenimizin normal dağıldığını gösterir. Dördüncüsü ise grafiksel açıdan bakmaktır. Bir başka deyişle gözlenen değerleri normal dağılım ile karşılaştırmaktır.[924] Ancak belirtmek gerekir ki örneklem sayısı kullanılan modelin seçiminde belirleyici olmaktadır. Field, örneklem sayısının 200 ve üzeri olduğu durumlarda görsel açıdan normallik testinin ölçülmesinin diğerlerine göre daha önemli olduğunu belirtmektedir.[925] Diğer taraftan Hair ve diğerleri de örneklem sayısının 50'den küçük olduğu durumlarda normaliteden sapmaların sonuçlar üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu; ancak örneklem sayısının 200 ve üzeri olduğu durumda bu etkilerin gözardı edilebileceğini, normallik varsayımından çok diğer varsayımları ihlal edilmemeye özen gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedir.[926]

[923] Field, **a.g.e**. ,p. 138; Hair et. al., **a.g.e**. p. 69.
[924] Field, a**.g.e.**, p. 138,139, Hair et.al., **a.g.e**., p. 69-71.
[925] Field, **a.g.e.**, p. 139.
[926] Hair et.al., **a.g.e**., p. 70.

Şekil 6: Refah Devleti Sorumluluk Algısının Normallik Testi

Normal Dağılım Örneklemi Refah Devleti Sorumluluk Algısı Örneklemi

Yukarıdaki şekil 6'da normal dağılım gösteren bir örneklem şekli ile bağımlı değişkenimizin dağılım şekli verilmiştir. Şekillerde görüldüğü gibi bağımlı değişkenimiz tam normal dağılmamıştır. Bundan dolayı ikili ve ikiden fazla grupların refah devleti sorumluluk algılarının ortalamaları arasında farkın olup olmadığını test etmek için literatüre paralel olarak hem parametrik hem de parametrik olmayan testler kullanılacaktır. Buna göre aşağıdaki hipotezler test edilecektir.

Ana Hipotez a: *Kişisel çıkara göre vatandaşların refah devleti sorumluluk algıları arasında anlamlı bir fark vardır.*

Hipotez 0: *Kişisel çıkara göre vatandaşların refah devleti sorumluluk algıları arasında anlamlı bir fark yoktur.*

Hipotez a1: *Cinsiyete göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.*

Hipotez 0: *Cinsiyete göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur.*

Tablo 111: Cinsiyet Durumlarına Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin t-Testi Sonuçları

		Varyansların Homojenliği Levene Testi		t- testi sonucu		
		F	Anlamlılık	t	df	Anlamlılık
Refah Devleti Sorumluluk Algısı	Eşit Varyansların Varsayılması	.014	**.905**	**-.127**	**542**	.899
	Eşit Varyansların Varsayılmaması			-.127	530.349	.899

Yukarıdaki tablo 111'de araştırmaya katılanların cinsiyete göre refah devleti sorumluluk algılarının farklı olup olmadığını test eden bağımsız örneklem t-testi sonuçları verilmiştir. Tabloya yakından bakıldığında anlamlılık (Sig.) yani p değerinin 0.05'ten büyük olduğu (0.905), dolayısıyla da F testi sonucumuzun anlamlı olmadığı (p>0,05) ve varyansların eşit olduğu varsayımının ihlal edilmediği görülmektedir. Öte yandan, anlamlılık oranına bakıldığında (Sig.2 tailed),[927] erkekler ile kadınların refah devleti sorumluluk algıları arasında da herhangi bir fark yoktur. **(t(542)=-.127 p>0,00.** Bu sonuçlara göre cinsiyete göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır hipotezi red edilmiş olmaktadır. Bu açıkça şu anlama gelmektedir: İster kadın olsun ister erkek olsun araştırmaya katılan bireylerin refah devleti sorumluluk algıları bir başka deyişle, devletin sorumluluk beklentilerinin cinsiyete göre değişmemektedir. Bu sonuç, literatürde yapılan çalışmaların "kadınların daha fazla refah devleti sorumluluğu istediği" yönündeki bulgulara aksi bir durumu ortaya koymaktadır.

Tablo 112: Cinsiyete Göre Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Refah Devleti Sorumluluk Algısı
Mann-Whitney U Testi	35956.500
Wilcoxon W Testi	66337.500
Z	-.383
Anlamlılık (Sig)	.701

[927] Varyansların homojenliği sağlanmadığı durumunda ikinci satırdaki veriler kullanılır. Söz konusu örnek rapor edilirken **(t(542)=-0,127 p>0,00** şeklinde yazılır.

Parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U testinin sonucuna bakıldığında yukarıdaki tablo 112'de görüldüğü gibi z değeri -.383ve p değeri de 0.701'dir. Anlamlılık oranı p (anlamlık değeri) değeri 0,05'ten büyük olduğu için erkeklerin refah devleti sorumluluğu algısının ortalaması ile kadınların refah devleti sorumluluğu algısı ortalaması arasında herhangi bir fark yoktur. Bu sonuçlara göre boş hipotez (hipotez 0, null hipotez) reddedilmemiş olur **U=35956.500, p=0.701, z= -.383.**

Hipotez a2: *Konutun mülkiyet durumuna göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.*

Hipotez 0: *Konutun mülkiyet durumuna göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur.*

Tablo 113: Ev Sahibi ve Kiracı Olma Durumlarına Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin t-Testi Sonuçları

		Varyansların Homojenliği Levene Testi		t-test sonucu		
		F	Anlamlılık	t	df	Anlamlılık
Refah Devleti Sorumluluk Algısı	Eşit Varyansların Varsayılması	2.094	**.148**	**-2.021**	**542**	.044
	Eşit Varyansların Varsayılmaması			-2.073	344.683	.039

Yukarıdaki tablo 113'te araştırmaya katılanların ev sahibi ve kiracı olma durumlarına göre refah devleti sorumluluk algılarının farklı olup olmadığını test eden bağımsız örneklem t-testi sonuçları verilmiştir. Tabloda, ev sahibi ve kiracıların refah devleti sorumluluk algılarının ortalamalarının varyanslarına bakıldığında Levene's testinin anlamlı olmadığı görülmektedir p>0,05. Bir başka deyişle null hipotez, varyansların eşit dağıldığı varsayımı kabul edilmiş olmaktadır. Bu sonuçlara göre, ev sahibi ile kiracıların refah devleti algılarının ortalamalarının varyansları eşit dağılmıştır **(t(542)=-2.021, p=0.148 veya p>.0,05.** Öte yandan, p anlamlılık sonucuna bakıldığında (Sig.2-tailed) konutun mülkiyetine göre refah devleti algılarının ortalamaları bakımından anlamlı bir fark olduğu sonucu bulunmuştur **t(542)=-2.021 p<0,05, p=0.044.** Grupların refah devleti sorumluluk algıları ortalamalarına

aşağıdaki tablo 114'te bakıldığında kiracıların ev sahiplerine göre daha fazla refah politikası istediği görülmektedir.

Tablo 114: Konutun Mülkiyetine Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarının Ortalamaları

	Konutun Mülkiyet Durumu	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata Ort.
Refah Devleti Sorumluluk Algısı	Ev Sahibi	375	7.9990	1.90766	.09851
	Kiracı	169	8.3491	1.78379	.13721

Aşağıdaki tablo 115'te Mann-Whitney U testinin sonuçları verilmiştir. Tabloda da görüldüğü üzere ev sahibi ve kiracıların refah devleti sorumluluk algılarının ortalamaları arasında anlamlı bir fark vardır **(Z= -2.237, p=0.025).** Daha açık bir ifade ile ev sahiplerin refah devleti sorumluluk algıları istatistiksel açıdan kiracılardan farklıdır. Böylece null (hipotez 0) hipotez kabul edilmemiş olur **U=27904.000, p=0.025, Z=-2.237.**

Tablo 115: Konut Mülkiyet Durumuna Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Refah Devleti Sorumluluk Algısı
Mann-Whitney U Testi	27904.000
Wilcoxon W Testi	98404.000
Z	-2.237
Anlamlılık	.025

İkili grupların yanında üç ve üçten fazla olan gruplar arasında refah devleti sorumluluk algılarının değişip değişmediği tek yönlü varyans (one-way Anova) analizi ile ölçülmektedir.

Hipotez a3*:Yaş gruplarına göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.*

Hipotez 0:*Yaş gruplarına göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur.*

Tablo 116: Yaş Gruplarına Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin Anova ve Varyansların Homojenliği (Levene's Test) Testlerinin Sonuçları

Varyansların Homojenliği (Levene's) Test Sonuçları					
Refah Devleti Sorumluluk Algısı					
Levene Statistic		Serbestlik Derecesi (df) 1	Serbestlik Derecesi (df) 2		Anlamlılık
.669		**3**	**540**		**.572**
ANOVA Sonuçları					
Refah Devleti Sorumluluk Algısı					
	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Ort. Karesi	F	Anlamlılık
Gruplar Arası	25.401	**3**	8.467	**2.426**	**.065**
Gruplar İçi	1884.485	**540**	3.490		
Toplam	1909.885	543			

Yukarıdaki tablo 116'da araştırmaya katılanların yaş gruplarına göre refah devleti sorumluluk algılarının farklı olup olmadığını test eden tek yönlü Anova test sonuçları verilmiştir. Tabloya bakıldığında, yaş gruplarına göre refah devleti sorumluluk algılarının ortalamalarının varyanslarının homojen olduğu bir başka deyişle, Levene's testi istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı görülmektedir. (varyansların eşit dağılmalıdır varsayımı ihlal edilmemiştir) **F(3,540)=2,426, p>0,05** (0,572). Dolayısıyla null hipotez (yaş gruplarına göre refah devleti sorumluluk algılarının ortalamalarının varyansları sabittir veya homojendir) kabul edilmiştir. Öte yandan, tüm popüpasyon için refah devleti sorumluluk algısı değişkenimizin normal dağıldığı varsayımı dikkate alındığında yaş grupları arasında refah devleti algılarının ortalamaları bakımından bir fark olmadığı sonucu bulunmuştur **F(3, 540)=2,426 p>0,005**. Bu sonuçlara göre, yaş gruplarına göre refah devleti sorumluluk algısı açısından yaş grupları arasında anlamlı bir fark vardır hipotezi ret edilmiştir (hipotez a3).

Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi bağımlı değişkenimiz normal dağılmadığından ve normallik varsayımı gerçekleşmediğinden istatistiksel açıdan tek yönlü varyans

analizinin parametrik olmayan karşılığı Kruskal-Wallis testi kullanılmalıdır. Daha açık bir ifade ile, normallik dağılımının net olarak görülmediği durumlarda (her bir grup değişkenine göre bağımlı değişkenin normal dağılması) genel popülasyonumuzun normal dağıldığı farz edilir. Normal dağılmadığı farz edilmediği durumda parametric olmayan testlerinin kullanılması gereklidir. Aşağıda tablo 117'de Kruskal-Wallis test sonuçlarına bakıldığında yaş gruplarına göre refah devleti sorumluluk algılarının anlamlı olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle yaş grupları arasında refah devleti sorumluluk algısı farklıdır **(H=14.479, SD=3, p=0,002).**

Tablo 117: Yaş Gruplarına Göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları

	Refah Devleti Sorumluluk Algısı
Ki Kare (Chi-Square)	14.479
Serbestlik Derecesi (df)	3
Anlamlılık (Asymp. Sig.)	.002

Parametrik olmayan testlerin post hoc testleri[928] bulunmamaktadır. Hangi gruplar arasında farklılık olduğunu saptamak için ikili gruplar halinde Mann-Whitney testi yapılmalıdır. Her bir grubun kendi alfa yanılma yüzdesi (α) olduğundan 0.05'in yapılan analiz sayısına (test sayısına) bölünmesi gerekir. Böylelikle kritik değere ulaşılmış olur. Söz konusu kurala Bonferroni düzetmesi (Bonferroni Correction) denilmektedir.[929] Aşağıdaki tablo 118'de gruplar arasındaki farkın bulunması için ikili gruplar şeklinde yapılan Mann-Whitney U testinin sonuçları yer almaktadır. Buna göre 0,05/6=0,008 kritik değer olarak hesaplanmıştır.

Tablo 118: Yaş Grupları Arasında Refah Devleti Sorumluluk Algısının Test Edilmesi

Gruplar	Gruplar	Anlamlılık (Asymp. Sig. 2-tailed)
Grup 1: 18-24 yaş	18- 24 yaş ile 25-49 yaş (1-2)	0,07
Grup 2: 25-49 Yaş	18- 24 yaş ile 50-64 yaş (1-3)	0,39
Grup 3: 50-64 Yaş	18- 24 yaş ile 65 ve üzeri (1-4)	0,21
Grup 4: 65 ve Üzeri Yaş	25-49 yaş ile 50-64 yaş (2-3)	**0,003**
	25-49 yaş ile 65 ve üzeri (2-4)	**0,008**
	50-64 ile 65 ve üzeri (3-4)	0,688

Kritik değer: 0.05/6=0,008

[928] Post-doc testleri literatürde çoklu karşılaştırma testleri olarak geçmektedir. Gruplar arası farkın olduğu ve bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için kullanılmaktadır. Bkz: Field, **a.g.e**., p. 361.
[929] A. **e.**, p. 565.

Tabloda 0.008 kritik değere göre gruplar değerlendirildiğinde 25-49 yaş grubu ile 50-64 yaş grubu ve 25-49 yaş grubu ile 65 ve üzeri yaş grubu arasında refah devleti sorumluluk algısı arasında anlamlı farkın olduğu görülmektedir 0,003 < 0,008 ve 0,008 <= 0,008. Diğer yaş grupları arasında istatistiksel açıdan bir anlamlılık söz konusu değildir.

Söz konusu bilgiler doğrultusunda, yaş grupları bakımından vatandaşların refah devleti sorumluluk algılarının ortalamalarına bakıldığında 18-24 yaş grubunun ortalalaması 8.04, 25-49 yaş grubunun ortalaması 8.2, 50-64 yaş grubunun ortalaması 7.8, 65 ve üzeri grubun ortalaması ise 7.5'tir. Bu sonuçlar açıkça göstermektedir ki refah devletinin daha fazla sorumluluk almasını isteyen yaş grubu 25-49 yaş grubudur. Bu yaş grubunu, gençler yani 18-24 yaş grubu takip etmektedir. En az refah devleti sorumluluğunu isteyen yaş grubu ise 65 ve yaş üzeri gruptur. Refah devletini en fazla isteyen yaş gruplarının aile sorumlulukları, istihdam, eğitim, sağlık vb. sorumlulukları diğer yaş gruplarına göre daha fazladır. Bu bakımdan söz konusu yaş grupları arasında refah devleti sorumluluk algılarının yüksek olması beklenmektedir. Bu sonuçlara göre hipotez a3 kabul edilmiş olmaktadır.

Hipotez a4: *Medeni duruma göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.*

Hipotez 0: *Medeni duruma göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur.*

Tablo 119: Medeni Duruma Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin Anova ve Varyansların Homojenliği (Levene's Test) Testlerinin Sonuçları

Varyansların Homojenliği (Levene's) Test Sonuçları			
Refah Devleti Sorumluluk Algısı			
Levene Statistic	Serbestlik Derecesi (df) 1	Serbestlik Derecesi (df) 2	Anlamlılık
1.109	**2**	**541**	**.331**

ANOVA					
Refah Devleti Sorumluluk Algısı					
	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Ort. Karesi	F	Anlamlılık
Gruplar Arası	17.513	**2**	8.757	**2.503**	**.083**
Gruplar İçi	1892.372	**541**	3.498		
Toplam	1909.885	543			

Yukarıdaki tablo 119'da medeni gruplara (evli, dul ve bekar) göre refah devleti sorumluluk algılarının ortalamaları arasında fark olup olmadığını test eden tek yönlü Anova test sonuçları ile varyanslarının homojenliğini test eden Levene's Testi sonuçları verilmiştir. Bu sonuçlara göre evli, dul ve bekar grupların refah devleti sorumluluk algılarının ortalamalarının varyansları homojendir. Bir başka deyişle Levene's testi istatistiksel açıdan anlamlı değildir ve varyansların eşit dağılması varsayımı ihlal edilmemiştir. **F(2,541)=2.503, p>0,05**. Dolayısıyla null hipotez (medeni gruplara göre refah devleti sorumluluk algılarının ortalamalarının varyansları sabittir veya homojendir) kabul edilmiştir. Öte yandan Anova testinin anlamlılık oranına bakıldığında medeni gruplar ile refah devleti sorumluluk algılarının ortalamaları arasında herhangi bir farkın olmadığı görülmektedir **F(2,541)=2.503, p=0.083>0,05**. Bu durumda medeni duruma göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır hipotezi red edilmiş alternatif hipotez kabul edilmiştir.

Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi parametrik testlerin kullanılmadığı durumlarda istatistiktsel açıdan tek yönlü varyans analizinin parametrik olmayan karşılığı Kruskal-Wallis testi kullanılması gerekir.

Tablo 120: Medeni Gruplara Göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları

	Refah Devleti Sorumluluk Algısı
Ki Kare (Chi-Square)	5.896
Serbestlik Derecesi (df)	2
Anlamlılık (Asymp. Sig.)	**.052**

Yukarıdaki tablo 120'de Kruskal-Wallis Test sonuçlarına bakıldığında da evli, dul ve bekar grupları arasında refah devleti sorumluluk algılarının farklı olmadığı görülmektedir. Bir başka deyişle evli, dul ve bekar gruplarına göre refah devleti sorumluluk algısı istatistiksel açıdan anlamlı değildir **(H=5.896, SD=2, p=0.052)**

Hipotez a5*: İşteki duruma göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.*

Hipotez 0: *İşteki duruma göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur.*

Tablo 121: İşteki Duruma Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin Anova ve Varyansların Homojenliği (Levene's Test) Testlerinin Sonuçları

Varyansların Homojenliği (Levene's) Test Sonuçları					
Refah Devleti Sorumluluk Algısı					
Levene Statistic	Serbestlik Derecesi (df) 1		Serbestlik Derecesi (df) 2	Anlamlılık	
1.040	**5**		**538**	**.393**	
ANOVA					
Refah Devleti Sorumluluk Algısı					
	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Ort. Karesi	F	Anlamlılık
Gruplar Arası	17.508	**5**	3.502	**.995**	**.420**
Gruplar İçi	1892.377	**538**	3.517		
Toplam	1909.885	543			

Yukarıdaki tablo 121'de işteki duruma göre refah devleti sorumluluk algıları arasında bir farkın olup olmadığını test eden tek yönlü Anova ve refah devleti sorumluluk

algılarının ortalamalarının varyanslarının test (Levene's Testi) sonuçları verilmiştir. Bu sonuçlara göre, işteki duruma göre refah devleti sorumluluk algılarının homojen olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle Levene's testinin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı görülmektedir **F(5,538)=0.995, p>0,05** (p=0.393). Dolayısıyla null hipotez (işteki duruma göre refah devleti sorumluluk algılarının ortalamalarının varyansları sabittir veya homojendir) kabul edilmiştir. Öte yandan Anova testinde anlamlılık oranına bakıldığında işteki duruma göre refah devleti sorumluluk algılarının ortalamaları arasında herhangi bir farkın olmadığı görülmektedir **F(5,538)=0.995, p=0.420>0,05**.

Yukarıda da ifade edildiği gibi parametrik testlerin kullanılmadığı durumda istatiktsel açıdan tek yönlü varyans analizinin parametrik olmayan karşılığı Kruskal-Wallis testinin kullanılması gerekir.

Tablo 122: İşteki Duruma Göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları

	Refah Devleti Sorumluluk Algısı
Ki Kare (Chi-Square)	7.109
Serbestlik Derecesi (df)	5
Anlamlılık (Asymp. Sig.)	.213

Kruskal-Wallis Test sonuçlarına bakıldığında (tablo 122) ücretli, kendi hesabına çalışan ve işveren, öğrenci, işsiz, emekli ve ev hanımı grupları arasında refah devleti sorumluluk algılarının ortalamalarının farklı olmadığı görülmektedir. **(H=7.109, SD=5, p=0.213).** Bu sonuçlara göre işteki duruma göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır hipotezimiz red edilmiştir (hipotez a5) hipotez sıfır kabul edilmiştir.

Hipotez a6: *Eğitim durumuna göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.*

Hipotez 0: *Eğitim durumuna göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur.*

Tablo 123: Eğitim Durumlarına Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin Anova ve Varyansların Homojenliği (Levene's Test) Testlerinin Sonuçları

Varyansların Homojenliği (Levene's) Test Sonuçları			
Refah Devleti Sorumluluk Algısı			
Levene Statistic	Serbestlik Derecesi (df) 1	Serbestlik Derecesi (df) 2	Anlamlılık
.282	**2**	**541**	**.755**

ANOVA					
Refah Devleti Sorumluluk Algısı					
	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Ort. Karesi	F	Anlamlılık
Gruplar Arası	6.654	**2**	3.327	**.946**	**.389**
Gruplar İçi	1903.231	**541**	3.518		
Toplam	1909.885	543			

Yukarıdaki tablo 1123'te eğitim gruplarına göre refah devleti sorumluluk algılarının ortalamaları arasında fark olup olmadığını test eden tek yönlü Anova test sonuçları ile varyanslarının homojenliğini test eden (Levene's Testi) sonuçları verilmiştir.Bu sonuçlara göre eğitim gruplarının refah devleti algılarının ortalama varyanslarının homojen olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle Levene's testinin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı görülmektedir **F(2,541)=0.946, p>0,05** (p=0.755). Dolayısıyla null hipotez (eğitim gruplarına göre refah devleti sorumluluk algılarının ortalamalarının varyansları sabittir veya homojendir) kabul edilmiştir. Anova tablosundan anlamlılık oranına bakıldığında eğitim gruplarına göre refah devleti sorumluluk algıları arasında anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir. **F(2,541)=0.946, p=0.389.**

Daha öncede ifade edildiği gibi normallik varsayımı farz edilmediği durumda istatistiksel açıdan tek yönlü varyans analizinin parametrik olmayan karşılığı Kruskal-Wallis testi kullanılması gerekir.

Tablo 124: Eğitim Gruplarına Göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları

	Refah Devleti Sorumluluk Algısı
Ki Kare (Chi-Square)	4.204
Serbestlik Derecesi (df)	2
Anlamlılık (Asymp. Sig.)	**.122**

Kruskal-Wallis Test sonuçlarına bakıldığında (tablo 124) liseatı, lise ve üniversite eğitim grupları arasında refah devleti sorumluluk algılarının farklı olmadığı görülmektedir. **(H=4.204, SD=2, p=0,122).** Bu sonuçlara göre eğitim durumuna göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır hipotezi red edilmiş olmaktadır (hipotez a6), alternatif hipotez (hipotez 0) kabul edilmiştir.

Hipotez a7: *Gelir durumuna göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.*

Hipotez 0: *Gelir durumuna göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur.*

Tablo 125: Gelir Durumlarına Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin Anova ve Varyansların Homojenliği (Levene's Test) Testlerinin Sonuçları

Varyansların Homojenliği (Levene's) Test Sonuçları					
Refah Devleti Sorumluluk Algısı					
Levene Statistic	Serbestlik Derecesi (df) 1	Serbestlik Derecesi (df) 2			Anlamlılık
3.038	**2**	**528**			**.049**
ANOVA					
Refah Devleti Sorumluluk Algısı					
	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Ort. Karesi	F	Anlamlılık
Gruplar Arası	36.625	**2**	18.313	**5.199**	**.006**
Gruplar İçi	1859.680	**528**	3.522		
Toplam	1896.305	530			

Yukarıdaki tablo 125'te gelir gruplarına göre refah devleti sorumluluk algılarının ortalamaları arasında fark olup olmadığını test eden tek yönlü Anova test sonuçları ile varyanslarının homojenliğini test eden (Levene's Testi) sonuçları verilmiştir. Bu sonuçlara göre gelir gruplarının refah devleti algılarının ortalama varyanslarının homojen olmadığı görülmektedir. Bir başka deyişle Levene's testinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. **F(2,528)=5.199 p<0,05 (p=0,049).** Dolayısıyla null hipotez (gelir gruplarına göre refah devleti sorumluluk algılarının

ortalamalarının varyansları sabittir veya homojendir) kabul edilmemiştir. Alternatif hipotez (gelir gruplarına göre refah devleti sorumluluk algılarının ortalamalarının varyansları sabit değildir) kabul edilmiştir. Bu durumda tek yönlü Anova'nın uygulanabilmesi için gerekli en önemli varsayımlardan biri ihlal edilmiştir. Öte yandan anlamlılık oranlarına bakıldığında (sig.), gelir gruplarına göre refah devleti sorumluluk algılarının ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir **F(2,528)=5.199, p<0,05, p=0,006**.

Parametrik testlerin sonucunda hangi gruplar arasında farkın olduğunu tespit etmek için post-hoc testlerinden genellikle Tukey ya da Scheffe testleri kullanılmaktadır.[930] Ancak yukarıda da değinildiği gibi en önemli varsayımlardan varyansların homojenlik varsayımı ihlal edildiğinden bu durumda Tamhane's T2 ve Dunnett's T3 testleri kullanılmaktadır.[931] Aşağıdaki tablo 126'da Tamhane's T2 testinin sonucuna göre 1.200TL ve üzeri net aylık gelir grubuna sahip olan grup ile net aylık 2.501 ve üzeri gelir elde eden grupların ortalamaları arasında önemli bir fark vardır ve bu fark 0.05 (% 5'te) anlamlıdır.

Tablo 126: Refah Devleti Sorumluluk Algısının Arasındaki Farkın Belirlemek Üzere Uygulanan Post Hoc Testinin Sonuçları

Gelir Grupları (a)	Gelir Grupları (b)	Ort. Farkları (a,b)	Std. Hata	Anlamlılık
1.00	2.00	-.12535	.23115	.930
	3.00	-.68977*	.24735	**.017**
2.00	1.00	.12535	.23115	.930
	3.00	-.56442*	.18077	**.006**
3.00	1.00	.68977*	.24735	**.017**
	2.00	.56442*	.18077	**.006**

1: 1.200TL ve küçük; 2: 1.201TL- 2.501TL; 3: 2.501TL ve üzeri geliri göstermektedir.
* Gelir grupları ortalamaların farklarının 0,05'te anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tek yönlü Anova testinin kullanılmadığı durumlarda, bir başka deyişle varsayımların dikkate alınmadığı durumda parametrik olmayan testlerin kullanılması uygundur. Üç ve daha fazla gruplar için Kruskal-Wallis testinin kullanılması uygundur. Aşağıdaki tablo 127'de Kruskal-Wallis testinin sonuçlarına bakıldığında gelir grupları arasında

[930] Hair et.al., **a.g.e.,** p. 699.
[931] Field, **a.g.e.,** p.374.

refah devleti sorumluluk algıları arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir **(H=14.306, SD=2, p=0,001).**

Tablo 127: Gelir Gruplarına Göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları

	Refah Devleti Sorumluluk Algısı
Ki Kare (Chi-Square)	14.306
Serbestlik Derecesi (df)	2
Anlamlılık (Asymp. Sig.)	**.001**

Yukarıda da değinildiği gibi parametrik olmayan testlerin post-hoc testleri bulunmamaktadır. Hangi gruplar arasında farklılık olduğunu saptamak için ikili gruplar halinde Mann-Whitney U testi uygulanmalıdır. Aşağıdaki tablo 128'de ise Mann-Whitney testinin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 128: Gelir Grupları Arasında Refah Devleti Sorumluluk Algısının Test Edilmesi

Gelir Gruplarının Karşılaştırılması	**Anlamlılık (Asymp. Sig.)**
1200TL'den küçük ile 1201TL-2500TL	0.321
1200TL'den küçük ile 2501TL ve üzeri	**0.000**
1201TL-2500TL ile 2501TL ve üzeri	**0,003**

Kritik nokta: 0,05/3=0,016

Tabloda 1.200 TL'den küçük gelir grubunda bulunan vatandaşlar ile 2.501 TL ve üzeri gelir grubunda bulunan vatandaşların refah devleti sorumluluk algısının ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark vardır $p<0.016$. Benzer şekilde 1.201- 2.500 TL gelir grubunda bulunan vatandaşlar ile 2.501 TL ve üzeri gelir grubunda bulunan vatandaşların refah devleti sorumluluk algılarının ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark vardır ($p<0,016$). Bu sonuçlar bize gelir grupları arasında"Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle gelir durumuna göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır hipotezi kabul edilmiş (hipotez a7), alternatif hipotezimiz ret edilmiş olmaktadır (hipotez 0). Bu sonuçlar doğrultusunda her bir gelir grubunun refah devleti sorumluluk algısının ortalamasına bakıldığında aylık net hane geliri 1.200 TL altı olan vatandaşların refah devleti sorumluluk algılarının ortalaması 7.9, aylık net hane

geliri 1.201-2.500 TL arasında olan vatandaşların refah devleti sorumluluk algılarının ortalaması 7.9 ve aylık net hane geliri 2.501 TL ve üzeri vatandaşların refah devleti sorumluluk algılarının ortalaması da 8.5'tir. Bu sonuçlara göre aylık hane net geliri arttıkça vatandaşların refah devleti sorumluluk algısı da artmaktadır.

Refah devletinin sorumluluk algısında belirleyici olan mikro sosyolojik faktörlerin ilk sacayağı olan kişisel çıkar teorisinin ön gördüğü hipotezler yukarıda test edilmiştir. Mikro sosyolojik faktörlerin ikinci sacayağını oluşturan düşünsel değerler veya norm ve inanaçların refah devletinin sorumlululuk algısı üzerinde etkisini öngören hipotezler de ayrıca test edilecektir. Aşağıdaki bölümlerde refah devletinin sorumluluk algılarının düşünsel değerlere göre değişeceğini varsayan hipotezler test edilecektir.

Ana Hipotez b: *Düşünsel değerlere (kültürel norm ve inaçlar) göre vatandaşların refah devleti sorumluluk algıları arasında anlamlı bir fark vardır.*

Hipotez 0: *Düşünsel değerlere (kültürel norm ve inaçlar) göre vatandaşların refah devleti sorumluluk algıları arasında anlamlı bir fark yoktur.*

Hipotez b1: *Siyasi kimliğe göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.*

Hipotez 0: *Siyasi kimliğe göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur.*

Tablo 129: Siyasi Kimliğe Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin Anova ve Varyansların Homojenliği (Levene's Test) Testlerinin Sonuçları

Varyansların Homojenliği (Levene's) Test Sonuçları					
Refah Devleti Sorumluluk Algısı					
Levene Statistic	Serbestlik Derecesi (df) 1		Serbestlik Derecesi (df) 2		Anlamlılık
7.063	**4**		**477**		**.000**
ANOVA					
Refah Devleti Sorumluluk Algısı					
	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Ort. Karesi	F	Anlamlılık
Gruplar Arası	53.955	4	13.489	**4.270**	**.002**
Gruplar İçi	1.506.715	477	3.159		
Toplam	1.560.670	481			

Yukarıdaki tablo 129'da siyasi kimlik grupları arasında refah devleti sorumluluk algılarının ortalamaları arasında fark olup olmadığını test eden tek yönlü Anova test sonuçları ile varyanslarının homojenliğini test eden (Levene's Testi) sonuçları verilmiştir. Bu sonuçlara göre siyasi kimlik gruplarının refah devleti algılarının ortalama varyanslarının homojen olmadığı görülmektedir. Bir başka deyişle Levene's testinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. **F(4,477)=4.270 p<0,05** (p=0,00). Dolayısıyla null hipotez (siyasi kimlik gruplarına göre refah devleti sorumluluk algılarının ortalamalarının varyansları sabittir veya homojendir) kabul edilmemiştir. Alternatif hipotez (siyasi kimlik gruplarına göre refah devleti sorumluluk algılarının ortalamalarının varyansları sabit değildir) kabul edilmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi bu durum tek yönlü Anova testinin ön gördüğü en önemli varsayımı ihlal etmektedir; ancak bununla beraber tabloda anlamlılık oranına bakıldığında (sig.) siyasi kimlik grupları arasında refah devleti sorumluluk algılarının farklı olduğu görülmektedir **F(4,477)=4.270, p>0.05 =0,002**.

Siyasi kimlik gruplarına göre refah devleti sorumluluk algılarının ortalamalarının varyansları sabit veya homojen olmadığı için hangi gruplar arasında fark olup olmadığını tespit etmek için Tamhane's T2 testi kullanılmıştır. Aşağıdaki tablo 130'da Tamhane's T2 testinin sonucuna bakıldığında Atatürkçü-Laik-Cumhuriyetçi-Kemalist(1), Muhafazakar (2), Milliyetçi (3), Liberal (4) gruplar ile Demokrat-Sosyal Demokrat-Sosyalist (5) grup arasında refah devleti sorumluluk algılarında anlamlı bir fark görülmektedir. Tabloda dikkat çeken en önmeli nokta kendini liberal kimliğe yakın gören vatandaşların devlet algısının klasik liberalizm veya onun devamı neo-liberalizm'in öngördüğü devlet anlayışından çok farklı olmasıdır.

Tablo 130: Siyasi Kimlik Grupları Arasındaki Refah Devleti Sorumluluk Algılarının post hoc Testleriyle Tespit Edilmesi

Siyasi Kimlik Grupları (I)	Siyasi Kimlik Grupları (J)	Ortalamaların Farkı (I-J)	St. Hata	Anlamlılık değeri
1	2	-.11652	.20306	1.000
	3	-.10768	.24663	1.000
	4	-.56545	.36648	.779
	5	-1.01184*	.24256	**.000**
2	1	.11652	.20306	1.000
	3	.00883	.22969	1.000
	4	-.44893	.35529	.921
	5	-.89532*	.22531	**.001**
3	1	.10768	.24663	1.000
	2	-.00883	.22969	1.000
	4	-.45777	.38187	.939
	5	-.90415*	.26525	**.008**
4	1	.56545	.36648	.779
	2	.44893	.35529	.921
	3	.45777	.38187	.939
	5	-.44639	.37926	.946
5	1	1.01184*	.24256	**.000**
	2	.89532*	.22531	**.001**
	3	.90415*	.26525	**.008**
	4	.44639	.37926	.946

* Ortalamaların farklarının 0,05'te anlamlı olduğunu göstermektedir.
1:Atatürkçü-Laik-Cumhuriyetçi-Kemalist, 2: Muhafazakar (Dindar/Ilımlı), 3: Milliyetçi, 4: Liberal (Özgürlükçü/Demokrat), 5: Demokrat-Sosyal Demokrat-Sosyalist

Diğer taraftan varsayımların dikkate alınmadığı durumlarda tek yönlü varyans analizinin parametrik olmayan karşılığı Kruskal-Wallis testinin kullanılması uygundur. Aşağıdaki tablo 131'de Kruskal-Wallis Test sonuçlarına bakıldığında siyasi kimlik grupları arasında refah devleti sorumluluk algılarının farklı olduğu görülmektedir. **(H=22.068, SD=4, p=0,00).**

Tablo 131: Siyasi Kimlik Gruplarına Göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları

	Refah Devleti Sorumluluk Algısı
Ki Kare (Chi-Square)	22.068
Serbestlik Derecesi (df)	4
Anlamlılık (Asymp. Sig.)	**.000**

Yukarıda da değinildiği gibi parametrik olmayan testlerin post hoc testleri bulunmamaktadır. Hangi gruplar arasında farklılık olduğunu saptamak için ikili gruplar halinde Mann-Whitney U testi yapılmalıdır. Aşağıdaki tablo 132'de ise Mann-Whitney U testinin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 132: Siyasi Gruplar Arasında Refah Devleti Sorumluluk Algısının Test Edilmesi

Siyasi Kimlik Grupların Karşılaştırılması		
	Grupların Karşılaştırılması	Anlamlılık
Gruplar:Atatürkçü-Laik-Cumhuriyetçi-Kemalist (Grup 1)	Grup 1-2	0.660
	Grup 1-3	0,900
Muhafazakar (Dindar ve Ilımlı) (Grup 2)	Grup 1-4	0,567
	Grup 1-5	**0,000**
Milliyetçi-Vatansever (Grup 3)	Grup 2-3	0,777
	Grup 2-4	0,364
Liberal (Özgürlükçü ve muhafazakar (Grup 4)	Grup 2-5	**0,000**
	Grup 3-4	0,482
Sosyal Demokrat-Sosyalist (Grup 5)	Grup 3-5	**0,000**
	Grup 4-5	0,064

Kritik değer: 0,05/10=0,005

Yukarıdaki tablo 132'ye yakından bakıldığında sırasıyla; Atatürkçü-Laik-Cumhuriyetçi-Kemalist siyasi kimliğine kendini yakın gören vatandaşlar ile sosyal demokrat-sosyalist siyasi kimliğe kendini yakın gören vatandaşlar arasında refah devleti sorumluluk algılarına göre anlamlı bir fark vardır (Atatürkçü-Laik-

Cumhuriyetçi-Kemalist ort. 7.97, Sosyal Demokrat-Sosyalist ort 8.98). Kendini muhafazakar kimliğe yakın gören vatandaşlar (ort. 8.09) ile kendini sosyal demokrat-sosyalist kimliğe yakın gören vatandaşlar arasında anlamlı bir fark vardır. Kendilerini milliyetçi vatansever kimliğe yakın gören vatandaşlar (8.08) ile sosyal demokrat-sosyalist kimliğe yakın gören vatandaşlar arasında da refah devleti sorumluluk algısı bakımından anlamlı bir fark vardır. İlginç bir şekilde kendilerini liberal siyasi kimliğe yakın gören vatandaşlar (8.5) ile kendilerinin sosyal demokrat-sosyalist gören vatandaşlar arasında refah devletine verilen sorumluluk bakımından herhangi bir farkın olduğu görülmemektedir. Bu sonuçlara göre siyasi kimliğe göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır hipotezi kabul edilmiştir (hipotez a8). Alternatif hipotezimiz ret edilmiştir.

Hipotez b2: *Siyasi ideolojiye göre"Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.*

Hipotez 0: *Siyasi ideolojiye göre"Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur.*

Tablo 133*:* Siyasi İdeolojiye Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin Anova ve Varyansların Homojenliği (Levene's Test) Testlerinin Sonuçları

Varyansların Homojenliği (Levene's) Test Sonuçları					
Refah Devleti Sorumluluk Algısı					
Levene Statistic	Serbestlik Derecesi (df) 1		Serbestlik Derecesi (df) 2	Anlamlılık	
4.993	**2**		**471**	**.007**	
ANOVA					
Refah Devleti Sorumluluk Algısı					
	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Ort. Karesi	F	Anlamlılık
Gruplar Arası	11.873	2	5.937	**1.797**	**.167**
Gruplar İçi	1555.965	471	3.304		
Toplam	1567.838	473			

Yukarıdaki tablo 133'te siyasi ideoloji grupları[932] arasında refah devleti sorumluluk algılarının fark olup olmadığını test eden tek yönlü Anova test sonuçları ile varyanslarının homojenliğini test eden (Levene's Testi) sonuçları verilmiştir. Bu sonuçlara göre siyasi ideoloji grupları arasında refah devleti sorumluluk algılarının ortalama varyanslarının homojen olmadığı görülmektedir. Bir başka deyişle Levene's testinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. **F(2,471)=1.797 p<0,05** (p=0,007). Dolayısıyla null hipotez (siyasi kimlik grupları arasında refah devleti sorumluluk algılarının ortalamalarının varyansları sabittir veya homojendir) kabul edilmemiştir. Alternatif hipotez (siyasi kimlik grupları arasında refah devleti sorumluluk algılarının ortalamalarının varyansları sabit değildir) kabul edilmiştir. Öte yandan, anlamlılık oranına bakıldığında (sig.) p değerinin 0,05'ten büyük olduğu ve dolayısıyla da anlamlı olmadığı görülmektedir **F(2,471)=1.797 p>0,05** (p=0,167)

Diğer taraftan, varsayımların dikkate alınmadığı durumlarda, tek yönlü varyans analizinin parametrik olmayan karşılığı olan Kruskal-Wallis testi kullanıldığında ise siyasi ideoloji grupları arasında refah devleti sorumluluk algılarının farklı olduğu tablo 134'te görülmektedir. **(H=21.087, SD=2, p=0,00).**

Tablo 134: Siyasi İdeoloji Gruplarına Göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları

	Refah Devleti Sorumluluk Algısı
Ki Kare (Chi-Square)	21.087
Serbestlik Derecesi (df)	2
Anlamlılık (Asymp. Sig.)	**.000**

Aşağıdaki tablo 135'te hangi gruplar arasında farklılık olduğunu saptamak için ikili gruplar halinde Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Tablodaki sonuçlara bakıldığında sol ideoloji ile orta ve sağ ideoloji arasında refah devleti sorumluluk algısının farklı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda her bir ideolojinin ortalamasına bakıldığında da sol ideojinin ortalamasının 8.3, orta ve sağ ideolojinin ortalamasının

[932] Siyasi ideolojinin tespit edilmesi amacıyla Avrupa Sosyal Tarama Anketi (European Social Survey), Uluslararası Sosyal Anket Programı (International Social Survey Programme) ve Dünya Değerler Araştırması (World Value Survey) tarafından *"Siyasi konularda sol ve sağdan bahsedildiğini sık sık duyuyoruz. Bu cetvel üzerinde 0'dan 10'a kadar değerler var. 0 en solu, 10 ise en sağı göstermektedir. Siz kendinizi nereye koyuyorsunuz?"* sorusu yöneltilmektedir. Bu çalışmada söz konusu soru literatüre göre kodlanmıştır. Buna göre sağ ideoloji 7 ve üzeri, sol ideoloji 3 ve 3'ten aşağı, orta ideoloji ise 4,5 ve 6 olarak kodlanmıştır. Bkz: Busemeyer, Cattaneo, Wolter, **a.g.e.,** pp.253-273.

ise 8.0 olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre siyasi ideolojiye göre refah devleti sorumluluk algısı açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır hipotezi kabul edilmiş alternatif hipotez ise ret edilmiştir (siyasi ideolojiye göre refah devleti sorumluluk algısı açısından gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur).

Tablo 135: Siyasi İdeoloji Gruplar Arasında Refah Devleti Sorumluluk Algısının Test Edilmesi

Siyasi İdeoloji Grupları	Grupların Karşılaştırılması	Anlamlılık (Asymp. Sig. 2-tailed)
Sol (1)	1-2	**0.000**
Orta (2)	1-3	**0.000**
Sağ (3)	2-3	0.829

Kritik değer: 0,05/10=0,016

Hipotez b3: Vergi adaleti algılarına göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 0: Vergi adaleti algılarına göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur.

Tablo 136: Vergi Adaleti Algılarına Göre Refah Devleti Sorumluluk Algılarına İlişkin t- Testi Sonuçları

		Varyansların Homojenliği Levene Testi		t- testi sonucu		
		F	Anlamlılık	t	df	Anlamlılık (p)
Refah Devleti Sorumluluk Algısı	Eşit Varyansların Varsayılması	.087	**.768**	**-2.658**	**533**	**.008**
	Eşit Varyansların Varsayılmaması			-2.585	378.082	.010

Yukarıdaki tablo 136'da araştırmaya katılanların vergi adaleti algılarına göre refah devleti sorumluluk algıları arasında bir fark olup olmadığını test eden bağımsız örneklem t-testi sonuçları verilmiştir. Tabloya yakından bakıldığında Levene test sonucuna göre anlamlılık (sig.) yani p değerinin 0.05'ten büyük olduğu (0.768), dolayısıyla da F testi sonucumuzun anlamlı olmadığı (p>0,05) ve dolayısıyla da

varyansların eşit olduğu varsayımının ihlal edilmediği görülmektedir. Öte yandan, t-testi sonucuna göre anlamlılık oranına bakıldığında vergi adaleti algısına göre refah devleti sorumluluk algıları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir **(t(533)= -.2.658, p>0,05 (p=0,008).** Bu sonuçlara göre vergi adaleti algısına göre "Refah Devleti Sorumluluk Algısı" açısından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır hipotezi kabul edilmiş olmaktadır.[933]

Bu sonuçlara göre "yüksek kazanç sahibi olan kişi kazancının daha yüksek oranını vergi olarak ödemelidir" şeklindeki (dikey adalet) vergi adalet ilkesini destekleyen vatandaşlar ile "ikisi de kazançlarının aynı oranını yani aynı yüzdesini vergi olarak ödemelidir" genel adalet ilkesini destekleyen vatandaşların refah devleti sorumluluk algıları arasında anlamlı bir fark vardır. Bu sonuçlar doğrultusunda her iki grubun ortalamalarına bakıldığında genel vergi adaleti savunan vatandaşların refah devleti sorumluluk algılarının ortalaması 8.2[934] dikey vergi adalet ilkesini destekleyen vatandaşların ortalaması ise 7.8 olarak tespit edilmiştir.

Parametrik testlerin kullanılmadığı durumlarda parametrik olmayan testlerin kullanılması uygundur. Aşağıda tablo 137'de t-testinin muadili olan Mann-Whitney U testinin sonucu verilmektedir.

Tablo 137: Vergi Adaleti Algılarına Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Refah Devleti Sorumluluk Algısı
Mann-Whitney U Testi	27905.000
Wilcoxon W Testi	47606.000
Z	-3.172
Anlamlılık (p)	**.002**

933 Vergi adaleti algısının ölçülmesi için aşağıdaki soru sorulmuştur. İki insan düşünün, biri diğerinden 2 kat fazla kazanıyor. Sizce bunlar nasıl vergi ödemelidir:
Yüksek kazanç sahibi olan kişi kazancının daha yüksek oranını vergi olarak ödemelidir. **(1)**
İkisi de kazançlarının aynı oranını yani aynı yüzdesini vergi olarak ödemelidir.**(2)**

934 (0-10'lu cetvelde 0 istihdam, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik hizmetleri vb., hiçbir şekilde refah devletinin sorumluluğu olamaz, 10 ise tamamen refah devletinin sorumluluğu olmalıdır şeklinde kodlanmıştır. Yukarıdada geniş bir şekilde tartıştığımız gibi 7 ve üzeri değerler yüksek düzeyde refah devletini destekleme anlamına gelmektedir. Bu ölçekte 7.8 ve 8.2 refah devletini yüksek düzeyde isteme anlamına gelmektedir. İfade edildiği gibi genel vergi adaleti isteyen grubun daha fazla refah devleti istediği görülmektedir.

Parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U testinin sonucuna bakıldığında yukarıdaki tablo 137'de anlamlılık oranı p (anlamlık değeri) değeri 0,05'ten büyük olduğu için vergi adaleti algılarına göre refah devleti sorumluluk algıları arasında anlamlı bir fark vardır. Bu sonuçlara göre boş hipotez (hipotez 0, null hipotez) reddedilmiş olmaktadır **U=27905.000, p=0.002, z= -.3.172.**

4.4.10.5. Regresyon Sonuçları

Bu bölümde regresyon modellerinin sonuçlarından bahsedilecektir. Regresyon analizi ile nominal değişken olamayan sürekli değişkenlerin refah devleti sorumluluk algısı üzerindeki etkileri ortaya konulacaktır. Bu analiz sayesinde vatandaşların eşitlikçilik anlayışları, genel memnuniyet algıları, refah politikalarının sonuçlarına olumlu algıları, olumsuz algıları, otoritercilik, geleneksel cinsiyet algıları vb. algıların refah devleti sorumluluk algıları üzerinde herhangi bir etkiye sahip olup olmadıkları saptanacaktır.

Aşağıdaki tablo 140'te regresyon modellerinde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri verilmiştir. Tabloda refah devletinin olumlu sonuçları, otoritercilik, geleneksel cinsiyet algısı, eşitlikçilik anlayışı ve refah devletinin kurumlarının performansı algısı faktörleri ters çevrilmiştir.[935]

[935] Söz konusu faktörleri Avrupa Tarama Anketi tarafından 1-kesin katılıyorum, 5-kesin katılmıyorum şeklinde olumsuz soru türleri gibi düzenlemiştir. Araştırmamızda olumlu olan bu faktörler ters çevrilmiş 1-kesin katılmıyorum, 5-kesin katılıyorum şeklinde değiştirilmiştir. Refah devletinin kurumlarının performansları yapısı 0-10 (11'li) bir ölçekle ölçülmüştür. 0-10, 1-9, 2-8, 3-7, 4-6 ve 5-5 olacak şekilde ters kodlanmıştır.

Tablo 138: Regresyon Modellerinde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler	Ortalama	Standart Hata	N
Refah Devleti Sorumluluk Algısı (Y)	8,11	1,88	544
Eşitlikçilik Anlayışı (X1)	4,24	0,82	546
Genel Memnuniyet (X2)	4,54	2,25	550
Refah Devletinin Olumlu Sonuçları Algıları (X3)	3,14	0,98	536
Refah Devletinin Olumsuz Sonuçları Algıları (X4)	3,21	0,93	538
Otoritercilik Algısı (X5)	3,92	1,01	549
Geleneksel Cinsiyet Algısı (X6)	3,64	0,86	549
Hedef Grupların Büyüklüğü (X7)	5,77	1,90	538
Devletin Derecesi (X8)	5,44	2,16	505
Sosyal Risk Algısı (X9)	2,26	0,85	509
Refah Kurumlarının Performansı (X10)	6,7	1,86	547

Araştırmada iki regresyon modeli kurulmuştur. İlk modelimizde bağımlı değişken olarak refah devletinin sorumluluk algıları (Y); bağımsız değişkenler olarak da eşitlikçilik anlayışı (x1), genel memnuniyet (x2), refah devletinin olumlu sonuçları algıları (x3), refah devletinin olumsuz sonuçları algıları (x4), otoritercilik algısı (x5), geleneksel cinsiyet algısı (x6), refah alıcılar veya hedef grupların büyüklüğü (x7) ve devletin derecesi (x8) kullanılmıştır.

İkinci modelimizde ise, model 1'de kullanılan bağımsız değişkenlere ek olarak sosyal risk algısı (x9), refah kurumlarının performansı (x10) değişkenleri kullanılmıştır. Modellerimizde tahmini en küçük kareler (Ordinary least squares estimates) yöntemiyle regresyon analizi yapılmıştır. Buna göre model 1 ve model 2 regresyon denklemimiz aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

Model 1,$Y=\beta0+\beta1X1+\beta2X2+\beta3X3\ldots\ldots\beta8X8 + ui$

Model 2, $Y=\beta0+\beta1X1+\beta2X2+\beta3X3\ldots\ldots\beta10X10+ ui$

Modeldeki β1, β2, β3,…….β10 katsayıları X1, X2, X3,……X10 deki bir birimlik artışın Y'yi ne kadar değiştireceğini göstermektedir. Çoklu regresyon analizinden önce yukarıda medoloji bölümünde ifade ettiğimiz varsayımlar test edilmiş ve bu varsayımlarda herhangi bir problem olmadığı görülmüştür.

Aşağıdaki tablo 141'de refah devletinin sorumluluk algısı ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkisini gösteren Anova test sonucu görülmektedir. Tabloda açıkca görüldüğü gibi refah devleti ile düşünsel değerler arasında her iki modelde de genel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir (p=000). Daha açık bir ifade ile sıfır hipotezinin ön gördüğü "açıklayıcı değişkenlerin yani *X'lerin Y üzerinde bir etkisi yoktur" ifadesi kabul edilmemiş, "açıklayıcı değişkenlerin X'lerin Y üzerinde bir etkisi vardır"* hipotezi kabul edilmiş ve dolayısıyla da modellerimizin genel olarak uygun bir model olduğunu ifade edebiliriz Model 1, F=16.081ve Model 2, F=13.120 ve p=0,000.

Tablo 139:Refah Devleti Sorumluluk Algısı ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişki (Anova)

Modeller		Karelerin Toplamı	df	Karelerin Ortalaması	F	Anlamlılık Oranı
Model 1	Regresyon	360.684	8	45.085	16.081	.000*
	Artık	1306.509	466	2.804		
	Toplam	1667.193	474			
Model 2	Regresyon	367.043	10	36.704	13.099	.000**
	Artık	1300.150	464	2.802		
	Toplam	1667.193	474			

*Model 1'de eşitlikçilik anlayışı (x1), genel memnuniyet (x2), refah devletinin olumlu sonuçları algıları (x3), refah devletinin olumsuz sonuçları algıları (x4), otoritercilik algısı (x5), geleneksel cinsiyet algısı (x6), sosyal refah alıcılar veya hedef grupların büyüklüğü (x7) ve devletin derecesi (x8) değişkenleri kullanılmıştır.

** Model 2'de de model 1'de kullanılan bağımsız değişkenlere ek olarak sosyal risk algısı (x9), refah kurumlarının performansı (x10) değişkenleri kullanılmıştır.

Aşağıdaki tablo 142'de ise her iki modelin özeti verilmektedir. Söz konusu tabloda bağımlı değişkenin ne oranda bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını gösteren R kare değerleri verilmekredir. Tabloya bakıldığında her iki modelde de refah devletinin sorumluluk algısının yaklaşık %20'sinin bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı görülmektedir. Esasen bu düzeyde R kare değerinin sosyal bilimler için çok da alışılmamış bir durum olmadığı ifade edilmektedir.[936]

[936] Jeffrey M. Woldridge, **Introductory Econometrics: A Modern Approach**, 5th ed., South-Western: South Western Cengage Leraning, 2012, p. 39.

Tablo 140: Regresyon Modellerin Özeti

Modeller	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Tahmini Standart Hata
Model 1	.465	.216	.203	1.67442
Model 2	.469	.220	.203	1.67393

Aşağıdaki tablo 133 ve 144'te her bir bağımsız değişkenin bağımlı değişken ile olan ilişkisi verilmektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni açıklayabilmesi için β1, β2….. β13'ün anlamlı ve sıfıra eşit olmaması gerekmektedir. Her iki modelimizdeki β'ların anlamlı ve sıfırdan büyük olduğu görülmektedir.

Tablo 141: Refah Devleti Sorumluluk Algılarının Belirleyici Unsurları-Model 1

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	Anlamlılık-p (Sig.)	VIF
Bağımlı Değişken: Refah Devletinin sorumluluk algısı- Y	B	Std. Hata	Beta			
Sabit(Regresyon)	1.516	.703		2.155*	.032	
Eşitlikçilik Anlayışı-X1	.346	.101	.151	3.419***	.001	1.154
Memnuniyet İndeksi-X2	-.111	.039	-.133	-2.839**	.005	1.299
Refah Devletinin Olumlu Sonuçları Algısı-X3	.244	.088	.128	2.781**	.006	1.254
Refah Devletinin Olumsuz Sonuçları Algısı-X4	.398	.085	.197	4.683***	.000	1.049
Otoritercilik Algısı-X5	.219	.092	.118	2.393*	.017	1.439
Geleneksel Cinsiyet Algısı-X6	.286	.105	.131	2.718**	.007	1.377
Sosyal Refah Alıcılar veya Hedef Grupların Büyüklüğü -X7	.203	.042	.205	4.795***	.000	1.092
Devletin Derecesi -X8	.094	.036	.109	2.612**	.009	1.027

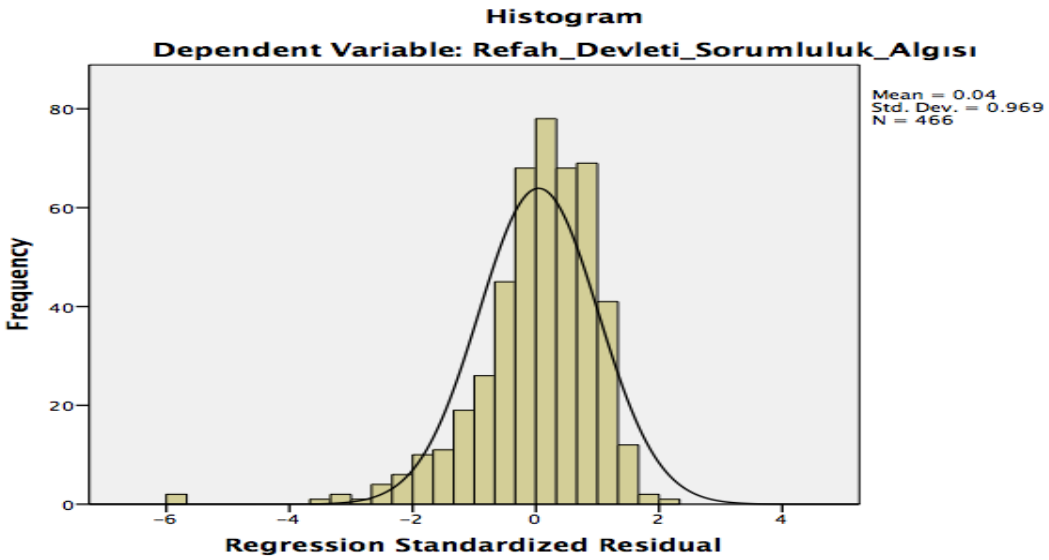
*p<.05, **p<.01,***p<.001

Yukarıdaki tabloda VIF (variance inflation factor) değerleri verilmektedir. VIF değeri bağımsız değişkenler arasında korelasyon olup olmadığı hakkında (Multicollinearity problem) bilgi vermektedir. VIF değeri 10'dan küçük olduğu zaman bağımsız değişkenler arasında herhangi bir korelasyonun olmadığını gösterir.[937] Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi bağımsız değişkenlerimiz arasında herhangi bir korelasyon bulunmamaktadır. Diğer taraftan, hata terimlerinin de

[937] Field**, a.g.e.** p. 242.

normal dağılıp dağılmadığı da önemlidir. Aşağıdaki şekilde hata terimlerin dağılımına bakıldığında hata terimlerinin de normale yakın dağıldığı görülmektedir.

Şekil 7: Refah Devleti Sorumluluk Algısı Faktörünün Hata Terimlerinin Dağılımı

Regresyon modellerimizin sonuçlarına göre (tablo 135 ve 136) katsayılar sıfırdan farklı ve anlamlıdır. Diğer traftan t testi sonuçlarına göre otoritercilik faktörü dışında diğer tüm faktörlerin %1 önem düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Model 1 sonucumuza göre regresyon denklemimiz aşağıdaki gibi oluşmuştur.

Y= β0+ 0,151X1 + (-0,133X2) + 0,128X3 + 0,197X4 + 0,118X5 + 0,131X6 + 0,205X7 + 0,109X8 + ui

Bu sonuçlara göre refah devleti sorumluluk algısı üzerinde en çok etkisi olan faktör/değişken refah alıcılar veya hedef grupların büyüklüğüdür (β2=0,205). İkinci ve üçüncü olarak sırasıyla, vatandaşların refah devletinin olumsuz sonuçlar algılarıdır (β2= 0,197) ve eşitlikçilik anlayışı (β2=0,151) gelmektedir. Refah devleti sorumluluk algısı üzerinde en az etkili olan faktör ise devletin derecesi (hükümetlerin vergileri artırarak sosyal yardım ve hizmet harcamalarını artırması veya vergileri azaltarak sosyal yardım ve hizmet harcamalarını azlatmaları) gelmektedir β2=0,109.

Regresyon denklemi ile refah devleti sorumluluk algısı üzerinde en önemli faktör/değişken belirlendikten sonra her bir faktörün/değişkenin refah devleti ile ilgili ilişkisinin ortaya konulması da son derece önemlidir. Bu sonuçlara göre;

- Refah devletinin olumsuz sonuçlarına vatandaşların katılmama eğilimleri arttıkça refah devletine daha fazla sorumluluk verdikleri görülmektedir. Daha açık bir ifade ile refah devletinin; insanları tembelleştirdiğine, insanların birbirlerine yardım eli uzatmaları konusunda daha az istekli hale getirdiğine ve insanların kendilerine ve ailelerine bakmaları konusunda daha az istekli hale getirdiğine olan ifadelere katılmama arttıkça refah devletinin de daha fazla sorumluluk alması beklenmektedir. Araştırmamızda refah devletinin olumsuz sonuçları algıları faktörünün ortalaması 3.2'dir. 2008 yılındaki Avrupa Sosyal Tarama Anketi'ndeki Türkiye ortlaması ise 3.05'tir. Bu sonuca göre aşağıdaki hipotezimiz kabul edilmiştir.

Hipotez b4*: Vatandaşların refah devletinin negatif sonuçlarına katılmamaları ile refah devleti sorumluluk algıları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.*

- Otoritercilik ve geleneksel cinsiyet algıları arttıkça da refah devletinin sorumluluk algılarının arttığı görülmektedir. Bir başka deyişle "yasaları çiğneyenlere mevcut cezalardan daha fazlası verilmelidir" ile "*ülkede işsizlik sorunu varsa işe alımda erkeğin kadına göre önceliği olmalıdır"* ifadelerine "kesin katılıyorum" seçeneğine doğru bir artış, devlete piyasada daha fazla rol alma yönünde bir sorumluluk vermektedir. Bu sonuçlara göre aşağıdaki hipotezlermiz kabul edilmiştir.

Hipotez b5*: Vatandaşların otoritercilik anlayışları ile refah devleti sorumluluk algıları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.*

Hipotez b6*: Vatandaşların geleneksel cinsiyet rolleri ile refah devleti sorumluluk algıları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.*

- Tabloda dikkat çeken bir diğer nokta vatandaşların genel memnuniyetleri arttıkça vatandaşların devlete piyasaya daha az müdahale yönünde bir sorumluluk verilmektedir. Daha açık bir şekilde, genel olarak hayattan

memnun olma, mevcut ekonominin durumundan memnun olma, hükümetin çalışmasından memnuniyet, demokrasinin işleyişinden memnun olma, eğitim,sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinden memnun olma arttıkça vatandaşların devlete piyasaya müdahale konusunda daha az sorumluluk verdikleri görülmektedir. Bu sonuca göre aşağıdaki hipotezimiz kabul edilmiştir.

Hipotez b7*: Vatandaşların genel memnuniyet düzeyi ile refah devleti sorumluluk algıları arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.*

- Vatandaşların sosyal eşitlikçilik anlayışları ile refah devleti sorumluluk algıları arasında pozitif bir ilişki vardır. Araştırmada sosyal eşitçilik anlayışı *"devlet insanların gelir seviyesindeki farkları azaltacak önlemler almalıdır"* şeklinde sorulmuştur. Analizimizde 1 "*kesin katılmıyoru*m", 5 ise *"kesin katılıyorum"* şeklinde ele alınmıştır. Bu sonuçlara göre İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların eşitlikçilik analyışına katılım arttıkça refah devleti sorumluluk algıları da değişmektedir. Araştırmaya katılan vatandaşlar arasında ortalama 4.24 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç bir anlamda araştırmamızdaki refah devleti sorumluluk algısı ile de örtüşmektedir (refah devleti sorumluluk faktörünün ortalaması 8.1'dir) Bu sonuca göre aşağıdaki hipotezimiz kabul edilmiştir.

Hipotez b8*: Vatandaşların eşitlikçilik anlayışları ile refah devleti sorumluluk algıları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.*

- Vatandaşların refah politikalarından yararlanan veya yararlanabilecek hedef gruplar ile ilgili algıları refah devleti sorumluluk algıları arasında pozitif bir ilişki vardır. Genel olarak vatandaşların aşağıdaki sorulara karşı yüksek düzeyde beklentileri refah devleti sorumluluk algısında da belirleyici olmaktadır. Tüm sorulardan oluşan "sosyal refah alan veya hedef grupların büyüklüğü" faktörünün ortalaması 5,7'dir. Bu sonuca göre araştırmaya katılan vatandaşlar her 100 kişiden 20-30 arasındaki kişiyi potansiyel olarak

refah politikalarından yararlandığını veya hedef grubu haline geleceğini düşünmektedir.[938]

- Sizce Türkiye'de çalışan yaş grubu içerisinde her 100 kişiden kaçı işsizdir ve iş aramaktadır? *(Ortalama=6.09)*
- Sizce Türkiye'de çalışan yaş grubu içerisinde her 100 kişiden kaçı uzun süreli hasta ya da bedensel veya zihinsel engellidir? (*Ortalama=4.47)*
- Sizce Türkiye'de çalışan yaş grubu içerisinde her 100 kişiden kaçı temel ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli maddi imkandan yoksundur? *(Ortalama=6.72)*
- Sizce Türkiye'de 15-24 yaş aralığı grubun içerisinde her 100 kişiden kaçı işsizdir? *(Ortalama=6.32*
- Sizce Türkiye'de çalışan yaş grubu içerisinde her 100 kişiden kaçı sosyal güvenlikten yoksundur? *(Ortalama=5.97)*

Bu sonuçlara göre aşağıdaki hipotezimiz kabul edilmiştir.

Hipotez b9*: Vatandaşların refah politikalarından faydalanan/faydalanacak olan gruplar ile ilgili algıları refah devleti sorumluluk algılarını pozitif etkilemektedir.*

[938] Araştırmada 1= (0-4 kişi), 2= (5-9 kişi), 3= (10-14 kişi), 4= (15-19 kişi), 5= (20-24 kişi), 6= (25-29), 7 = (30-34 kişi), 8= (35-40 kişi), 9= (40-44 kişi), 10= (45-40 kişi) şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 142: Refah Devleti Sorumluluk Algılarının Belirleyici Unsurları Model 2

Değişkenler	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	Anlamlılık p	VIF
Bağımlı Değişken: Refah Devletinin Sorumluluk Algısı- Y	B	Std. Hata	Beta			
Sabit(Regresyon)	1.321	.813		1.625	.105	
Eşitlikçilik Anlayışı-X1	.322	.102	.140	3.147**	.002	1.184
Memnuniyet İndeksi-X2	-.103	.046	-.123	-2.252*	.025	1.777
Refah Devletinin Olumlu Sonuçları-X3	.230	.089	.120	2.583**	.010	1.283
Refah Devletinin Olumsuz Sonuçları-X4	.419	.086	.207	4.858***	.000	1.082
Otoritercilik Algısı-X5	.223	.092	.120	2.436*	.015	1.441
Geleneksel Cinsiyet Algısı-X6	.269	.106	.123	2.545*	.011	1.394
Hedef Grupların Büyüklüğü-X7	.213	.043	.216	4.957***	.000	1.126
Devletin Derecesi-X8	.085	.037	.098	2.318*	.021	1.060
Sosyal Risk_Algısı-X9	.150	.099	.068	1.506	.133	1.214
Refah Kurumlarının Performansı-X10	-.009	.052	-.009	-.181	.856	1.601

*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Yukarıdaki model 2'de model 1'de kullanılan bağımsız değişkenlere ek olarak "sosyal risk algısı (X9) ve refah devletinin kurumlarının performansı (X10) eklenmiştir. Tabloda β2 değerlerinin sıfırdan farklı olduğu görülmektedir. Diğer taraftan t değerlerine bakıldığında devletin derecesi, otoritercilik, geleneksel cinsiyet algısı, refah devletinin olumlu sonuçları ve genel memnuniyet indeksinin % 5 önem derecesinde anlamlı olduğu görülmektedir. Eşitlikçilik anlayışının % 1'de, refah devletinin olumsuz sonuçları ve hedef grupları büyüklük algılarının da %0,1 önem derecesinde anlamlı olduğu görülmektedir.

Model 2 sonucumuza göre regresyon denklemimiz aşağıdaki gibi oluşmuştur.

Y= β0+ 0,140X1 + (-0,123X2 + 0,120X3 + 0,207X4 + 0,120X5 + 0,123X6 + 0,216X7 + 0,098X8 + 0.068X9 + (-0,009X10 + ui

Model 2'de bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerine bakıldığında "refah alıcılar veya hedef grupların büyüklüğü"nün en çok etkiye sahip faktör/değişken olduğu, bununla beraber negatif olumsuz algıların da refah devleti

üzerindeki etkisinin arttığı görülmektedir (sırasıyla β2=0,216 ve β2=0,207). Diğer taraftan refah devleti sorumluluk algısı üzerinde en düşük etkiye sahip faktör/değişken model 1'de olduğu gibi "devletin derecesi" olduğu görülmektedir.

Tabloya bakıldığında, vatandaşların gelecekte sosyal risklerle karşılaşabilme algıları ile refah devleti sorumluluk algıları arasında pozitif bir ilişki olduğu, vatandaşların refah devleti kurumlarının performans algıları ile refah devleti sorumluluk algıları arasında ise negatif bir ilişki olduğu bu ilişkinin literatürde yapılan çalışmalarla örtüştüğü tespit edilmiştir[939]. Ancak söz konusu ilişkilerin anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre aşağıdaki hipotezler ret edilmiştir.

Hipotez b10*: Vatandaşların gelecekte karşılaşabilecekleri sosyal riskler ile ilgili algıları refah devleti sorumluk algılarını etkilemektedir.*

Hipotez b11: *Vatandaşların refah devleti kurumlarının performansları ile ilgili algıları refah devleti sorumluluk algıları üzerinde etkilidir.*

4.4.11. Tartışma

Türkiye'nin prototipi olan İstanbul'da vatandaşların refah devletine olan algılarının mikro belirleyici unsurlarının araştırıldığı bu çalışmada aşağıdaki sonuçlar bulunmuştur:

- Cinsiyete göre, medeni duruma göre, işteki duruma göre ve eğitim durumuna göre refah devletinin sorumluluk algıları arasında herhangi bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Daha açık bir ifade ile erkek ve kadınların; evli, bekar ve dulların; ücretli, kendi hesabına çalışan, öğrenci, emekli ve ücretsiz aile işçilerinin; lisealtı, lise ve üniversite düzeyinde bir eğitime sahip vatandaşların refah devleti sorumluluk algıları arasında herhangi bir fark yoktur.

[939] Oorschot, Meuleman,**a.g.e.,** pp. 25-57; Blomberg et. al., " Attitudes Among High-Risk Groups" **Contested Welfare States: Welfare Attitudes in Europe and Beyond**, Ed. Stefan Svallfors, California, Stanford University Press, 2012, pp. 58-80.

- Yaşa göre, konutun mülkiyetine göre ve gelir gruplarına göre ise vatandaşların sorumluluk algıları arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Fakat belirtmek gerekir ki, literatürde yaplan çalışmaların yaş ve gelir grupları ilgili bulgularından farklı bulgular elde edilmiştir. Literatürde yaşlı insanların gençlere göre, düşük gelirli insanların yüksek gelir gruplara göre devlete daha fazla sorumluluk verdikleri yönünde bulgular elde edilmesine rağmen, bu çalışmada 25-49 yaş grubunda bulunan ve yüksek gelire sahip bulunan vatandaşların devlete daha fazla sorumluluk verdiği tespit edilmiştir. Söz konusu gruplara dahil olan vatandaşlara bakıldığında % 80'ninin çocuk sahibi olduğu, % 70'inin ise karı - koca beraber çalıştığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda söz konusu grupların devletten daha fazla talepte bulunmaları anlaşılır olmaktadır.
- Vatandaşların refah devleti sorumluluk algılarının düşünsel değerlere veya norm ve inançlara göre değiştiği tespit edilmiştir. Buna göre vatandaşların refah devleti sorumluluk algılarının siyasi kimlik, siyasi ideoloji, vergi adaleti algısı, refah devletinin negatif sonuçları algısı, otoriterlik algısı, geleneksel cinsiyet algısı, genel memnuniyet düzeyleri, eşitlikçilik anlayışı ve refah hizmetleri alan veya potansiyel alıcıların büyüklüğü konusundaki algıların refah devleti sorumluluk algılarında belirleyici olduğu saptanmıştır. Bu bulgular literatürde yapılan çalışmalarla da örtüşmektedir.
- Diğer taraftan düşünsel değerlerden vatandaşların sosyal risk algısı ve refah devleti kurumlarının performanslarının algılarının refah devleti sorumluluk algıları üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir. Araştırmamızda refah devleti sorumluluk algısı ile refah devleti kurumlarının performans algısı arasındaki korelasyon (-0,086) olarak bulunmuştur. Bu korelasyon şu anlama gelmektedir. Refah devleti kurumlarının performası kötüleştikçe (0'a yaklaştıkça) vatandaşların refah devletinden beklentileri artacaktır. Diğer taraftan araştırmamızda sosyal risk algısı ile refah devleti sorumluluk algısı arasındaki korelasyon da (0,015) olarak tespit edilmiştir. Modelimizdeki beta değerleri de bu ilişki düzeyini desteklemektedir. Öte yandan, literatürde yapılan çalışmalarda Doğu ve Güney Avrupa'da refah devleti sorumluluk

algısı ile refah kurumların performans algıları arasındaki ilişkinin gücünün Batı Avrupa ülkelerine göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu, bir anlamda tespit ettiğimiz sonuçların literatürdeki bulgularla da örtüştüğünü göstermektedir.

- Araştırmamızda kişisel çıkar teorisinin öngördüğü cinsiyete göre, medeni duruma göre, işteki duruma göre ve eğitim durumuna göre refah devletinin sorumluluk algıları arasında bir fark olacağı varsayımlarının ret edilmesinin arkasındaki gerekçelerin ortaya konulması amacıyla ayrıca bir literatür taraması yapılmış; ancak gerekçe olarak gösterilebilecek ampirik bulgulara ulaşılamamıştır. Bunun üzerine politik ekonomi ve refah devleti alanının önemli yazarları ile [940] irtibata geçilmiştir. Söz konusu yazarların vurguladığı noktalar için yeniden bir literatür taraması yapılmış[941] ve bu literatür taraması neticesinde başlıca üç gerekçe tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi

[940] Söz konusu gerekçeler için refah devleti alanında önemli çalışmaları olan yazarlarla email aracılığı ile iletişime geçilmiş ve fikirleri alınmıştır. Söz konusu yazarlar: Başta Prof. Dr. Süleyman Özdemir olmak üzere Prof. Dr. Hans-Jürgen Andreß (Köln University), Prof. Dr. Birgit Pfau-Effinger (Hamburg University), Doç. Dr. Nita Rudra (Georgetown University), Prof. Dr. Marius R. Busemeyer (Konstanz University), Prof. Dr. Clem Brooks (Indiana University), Prof. Dr. Jonas Edlund (Umea University), Prof. Dr. Wim van Oorschot (Leuven University), Prof. Dr. Paul Spicker (Robert Gordon University), Prof. Dr. Stefan Svallfors (The Institute for Futures Studies) ve Prof. Dr. John Gelissen (Tilburg University), Yrd.Doç. Dr. Alper Dede ve Yrd. Doç. Dr. Umut Özkaleli (Zirve University) dir. Değerli katkılarından dolayı söz konusu yazarlara teşekkür ediyorum.

[941] Belirtmek gerekir ki söz konusu yazarlardan Dr.Brooks özellikle 1990'yılından günümüze kadar yapılan ve Türkiye'yi de kapsayan Dünya Değerler Araştırması (World Value Survey) ile söz konusu anketi karşılaştırmamı tavsiye etmiştir. Dünya değerler araştırması üzerinde yaptığımız analizde de 1990 yılından günümüze vatandaşların sosyal devlet beklentisinde istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunamamıştır. Diğer taraftan Prof. Dr. Andreß, 2008/2009 yılında Avrupa Sosyal Tarama Anketi (European Social Survey) tarafından yapılan tüm Türkiye için aynı değişkenlerin anlamlı olup olmadığını test etmemi tavsiye etmiştir. Yapılan regresyon sonucunda tüm Türkiye için kişisel çıkar teorisinin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı saptanmıştır. Dr. Rudra, özellikle iki noktaya odaklanmamı tavsiye etmiştir. İdeolojik temeller ve davranışsal iktisadın ilgilendiği "Vatandaşların Yeniden Dağıtım Tercihleri" (Preferences for Redistribution). Gerek tüm Türkiye'de yapılan araştırmanın verileri ve gerekse de mevcut verilerimiz incelendiğinde siyasi ideolojilerin Türkiye'de vatandaşın refah devleti tercihlerinde belirleyici olmadığı saptanmıştır. Diğer taraftan, Prof. Dr. Andreß yeniden dağıtım tercihlerinin sosyo-demografik faktörlere göre değişeceği tezinin sadece Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika için geçerli olacağını diğer ülkelerde vatandaşın tercihlerinde sosyo-demografik faktörlerin çok belirleyici olmayacağını (diğer ülkelerde ise kültürel norm ve inançların vatandaşların yeniden dağıtım tercihlerinde belirleyici olacağı) belirtmiştir. Literatürde yeniden dağıtım tercihleri konusunda belli başlı eserlere bakıldığında Prof. Dr. Andreß'in hipotezini doğrulayan sonuçlara ulaşılmıştır. (Bu konudaki beli başlı eserler için bkz: Alberto F. Alesina & Eliana La Ferrara, **Prefences for Redistribution in Land of Opportunities**, (Çevrimiçi), http://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/4552533/alesinassrn_redistribution.pdf?sequence=2, 30.03.2015; Alberto F. Alesina & Paola Giuliano, **Prefences for Redistribution**, National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper, No. 14825, 2009; Monica Singhal, **Quantifying Prefences for Redistribution** (Çevrimiçi), http://www.hks.harvard.edu/fs/msingha/taxprefs_nov2013.pdf, 30.03.2015.

Türkiye'nin tarihsel sürecindeki devlet vatandaş ilişkileri, ikincisi güçlü devlet geleneği ve üçüncüsü ise Türkiye'deki sosyal refahın sağlanma şeklidir.

- Türkiye'de güçlü devlet geleneği yaklaşımının en önemli yazarlarının başında Heper[942] gelmektedir. Heper, Türkiye'de sınıfların ve çıkar gruplarının ortaya çıkmasını devletin yapısına bağlı olduğunu, sivil toplum dahil tüm çıkar grupların bilinçli olarak devlet tarafından kontrol edildiğini ifade etmektedir.[943] Heper'in bu yaklaşımına bir katkıyı İnsel[944] yapmıştır. İnsel, devletin ekonomiye müdahaleyi kendi merkezi konumunu korumak için yaptığını, devlet için ekonomiye müdahalenin, mümkün olduğunca varlıkları açısından devlete bağımlı kişi ve kurumları canlandıracakları bir iktisadi yaşam anlamına geleceğini belirtmektedir.[945]
- Türkiye'de küreselleşme sürecinde vatandaş devlet ilişkilerinin değişimini açıklayan yazarların başında Ayşe Buğra gelmektedir. Buğra, vatandaş devlet ilişkilerini tanımlayan şeyin büyük ölçüde karşılıklılık ilişkilerinin (içerdiği grup kimliği bakımından farklı olmakla beraber bu ilişkileri aile, hemşehrilik, komşuluk, dini ve etnik cemeatlar vb. oluşturmaktadır) temellinde yattığını vurgulamaktadır. Buğra, küreselleşme süreciyle karşılıklılık ilişkilerinin (reciprocity)[946] yeniden tanımlanmasıyla devletin rolünün değiştiğini ifade etmektedir. Neo-liberal ekonomi politikalar ile beraber devletin ekonomideki

---

[942] Metin Heper, "The State and Interest Groups With Special References to Turkey", **Strong State and Economic Interest Groups: The Post-1980 Turkey Experience**, Ed. Metin Heper, Berlin, Walter de Gruyder, 1991, p. 3-24; Metin Heper, Türkiye'de Devlet Geleneği, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, 3.bs. 2010.

[943] Heper, **a.g.e.,**p. 8-17.

[944] Ahmet İnsel, **Türkiye Toplumunun Bunalımı** 5.bs., İstanbul, Birikim Yayınevi, 2003.

[945] A**.e.,** s. 51-53.

[946] Karşılıklılık ilkesi, başkasının samimi davranışları karşısında ona samimi davranma, düşmanca davranışları karşısında ise düşmanca davranmayı temel alır. Bkz: Charlotte Cavaille, "Social Policy Preferences in Mature Welfare States: the role of Reciprocity" **presented at the Paris School of Economics in February** 2015. p. 10; Karşılıklılık ilkesi aynı zamanda grup içindeki, topluluktaki vb. normlara (güven, sadakat ve dayanışma) mutlak bir şekilde uymayı gerektirir. Bkz: Christina M. Fong, Samuel Bowles & Herbert Gintis, "Reciprocity, Self-interest and the Welfare Satate", **Handbook of the Economics of Giving, Altruism, and Reciprocity Volume 2**, Eds. Serge Christophe Kolm & Jean Mercier Ythier, UK., North Holland, 2006, pp. 1439-1462. Karşılıklılık ilkesi, devletin piyasaya müdahale etmesi karşılığında bireyin de sorumluluklarını almasına dayanmaktadır. Bireyin kendi sorumluluğununa karşılık devlet de piyasada karşılaştıkları sıkıntıları aşmalarına yardımcı olur. Bkz: Hüseyin Gül ve Songül Sallan Gül, "Sosyal Devletten Çalışma Refahına Geçişte Sosyal Haklar ve Yoksullar", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 40, Sayı 3, 2007, s. 17.

rolünün küçülmesi ve piyasanın genişlemesiyle, karşılıklılık ilişkileri bağlamında gruplara üyelik[947], bireye ekonomik güvence sağlamada önemli avantajlar sağladığını, bireyin bu karşılıklı ilişkilerden elde ettiği sosyal güvencelerin aynısını veya benzerini devletten talep etmektedirler. Gelirin yeniden dağıtımının da bu bağlamda karşılıklı ilişkilerin resmileşmesi veya kurumsallaşması olarak ortaya çıkmaktadır.[948]

- Türkiye sosyal refahın sağlanma şekli bakımından Güney Avrupa refah rejimi sınıfına girmektedir. Güney Avrupa refah rejimlerinde kamu hizmetleri, sosyal sigorta ve emeklilik ödenekleri yüksek oranda sunulmaktadır. Diğer taraftan söz konusu refah rejimin de sosyal güvenliğin geri kaldığı noktalarda sosyal riskler aile kurumu tarafından karşılanmaktadır. Son olarak bu refah rejiminde sosyal refah sağlayan kurumlar parçalı bir yapıda ve devletin ağırlığı ekonomik ve sosyal hayatın her noktasında görülebilmektedir. İfade edilen bu karekterislik özelliklerinden dolayı da kişisel çıkar teorisinin öngördüğü yukarıdaki varsayım söz konusu ülkelerde kabul edilmemektedir. Örneğin Pfeifer[949] 14 Avrupa ülkesi üzerinde yaptığı çalışmasında güney Avrupa refah rejimlerinden olan Yunanistan, Portekiz ve İspanya'da cinsiyet, eğitim ve işteki duruma göre refah devleti sorumluluk algılarında bir fark olmadığını tespit etmiştir. Diğer taraftan sosyal demokrat refah rejiminde bulunan İsveç ve Findlandiya'da ise cinsiyet ve işteki duruma göre refah devleti sorumluluk algılarında anlamlı bir farkın olduğu saptanmıştır.

[947] Karşılıklı ilişki ağlarına üyeliklerin çoğu sadakat, güven ve dayanışmanın en az bireysel öz çıkar kadar önemli olduğunu vurgular. Bkz. Ayşe Buğra, Devlet **Piyasa Karşılığının Ötesinde: İhtiyaçlar ve Tüketim Üzerine Yazılar**, 4.bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.133.
[948] Ayşe Buğra, "Political and Moral Implications of Reciprocity in Networks in Modern Societies" **Economy and Society: Money, Capitalism and Transition**, Eds. Fikret Adaman & Pat Devine, New York &London, Black Rose Books, 2001, p. 396-297.
[949] Pfeifer, **a.g.e.,** p.117-134.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Modern anlamda sosyal politikalara verilen ad olan refah devleti, Sanayi Devrimi'nin neticesinde toplumsal risklere bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Refah devletinin gelişimi kademeli olarak gerçekleşmiştir. Özellikle toplumsal düşünce akımları, ekonomik büyümeye bağlı kamu sosyal harcamaların artması, sosyal koruma sağlayan kurumların gelişimi (sosyal sigorta türleri), genel oy hakkının tanınması, vatandaşlık haklarının benimsenmesi, örgütlü işçi sınıfının güçlenmesi, vb. değişimler neticesinde refah devleti, 1945-1975 döneminde genişleme ve yayılma dönemini yaşamıştır. Bu dönemde, ekonomik büyümenin artması neticesinde refah devletinin kaynakları artmış ve toplumdaki tüm gruplar ekonomik büyümeden daha iyi bir pay almıştır. Diğer taraftan, refah devleti bu dönemde yüksek bir istihdam düzeyi sağlamış, ücretlilerin hayat standartlarını yükseltmiş, sosyal güvenliğin kapsamını genişletmiştir. Ancak ne var ki 1970'li yılların başlarından itibaren yaşanmaya başlayan ve 1990 ve 2000'li yıllar boyunca devam eden başta küreselleşme ve teknolojik değişimler olmak üzere, demografik değişimler, aile yapılarındaki değişim ve deindustrialization (sanayisizleşme) gibi dış ve iç değişimler refah devletlerinin sürdürülebilirliğini krize sokmuştur. Refah devleti bu değişimlere, başta sağladığı refah hizmetlerini piyasaya devretmek, kamu sosyal harcamalarını azaltmak ve cevap vermeyen mevcut programların yeniden işlevselleştirilmesi veya mevcut refah programların güncelleştirilmesi olmak üzere üç şekilde cevap vermiştir.

Bir taraftan refah devleti ile ilgili yukarıdaki tartışmalar yaşanırken diğer taraftan OECD verilerine göre 1980-2012 yılları arasında sosyal harcamaların Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki oranında azalmadan çok bir artış yaşanmaktadır. Sosyal harcamaların yanında vatandaşların refah devletinden beklentisi de gittikçe artmaktadır. Bu beklenti seçilecek hükümeti de doğrudan etkilemektedir. Örneğin İskandinav ülkelerde refah devletinin desteklenmesinin yüksek olması bir nevi refah devletinin meşruiyetinin de en önemli kaynağıdır. Söz konusu ülkelerde refah politikalarında piyasa modelleri yerine devletin etkin olması tercih edilmektedir.

Buna karşılık ABD'de ise refah devletinin desteklenmesinin düşük olmasının bir sonucu olarak siyasi otorite piyasa modellerini rahatlıkla hayata geçirebilmektedir.

Bu çalışma başlıca üç sacayağı üzerine kurulmuştur. Birinci sacayağı çalışmanın teorik kısmını oluşturmaktadır. Refah devletinin doğuşundan günümüze gelinceye dek tarihsel gelişmini, krizini ve krizden çıkma arayışlarını çoklu bir yaklaşım ile ele almaktadır. İkinci sacayağını Türkiye'deki sosyal politikaların görünümü oluşturmaktadır. Nihayet üçüncü ve son sacayağını ise Türkiye'nin prototipi olan İstanbul'da vatandaşların refah devletine olan algılarının belirleyici unsurları oluşturmaktadır.

Bu çalışmada sosyal politika kavramı gerek diğer bilim dalları ile olan ilişkisi ve gerekse de merkezinde yer alan temel değerler dikkate alınarak çoklu bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Bu bağlamda, disiplinler arası bir bilim dalı olan sosyal politikanın tanımı yapılırken merkezinde yer alan "sosyal sorunlar veya sosyal riskler ile devlet politikası" temel alınmış, sosyal politika, "sosyal risklerin yönetimi" şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Öte yandan, sosyal politikanın bu çerçevede tanımı yapılırken sosyal politikanın daha net anlaşılabilmesi için sosyal risklerin de kavramsallaştırılması gerektiği ifade edilmiş ve sosyal risklerin de teknolojik ve ekonomik değişimler sonucu ortaya çıkan aile hayatındaki değişimler (kadınların değişen rolü, boşanmaların artması vb.), demografik yapıdaki değişim (yaşlı nüfusun artması), emek piyasalarındaki değişimler (esnek istihdam yapılarının ortaya çıkması) ve devletin yapısındaki değişimler (sosyal sigorta kapsamının yetersizliği) şeklinde belirtilmiştir.

Refah devleti kavramı ilk olarak 1940'lı yıllarda İngiltere'de kullanılmıştır. Refah devletinin ne olduğu sorusuna verilen cevaplar "devlete verilen sorumluluğa göre" ve "yazarın merkeze aldığı amaca göre (eşitlik, vatandaşlık, sosyal haklar , sosyal adaet vb.)" değişebilmektedir. Bu çalışmada refah devletinin tanımı yapılırken merkeze eşitlik değeri alınarak devlete geniş sorumluluklar veren bakış açısı alınmış, bu bağlamda refah devleti "amacı sosyal eşitlik olan, gelir transferleri, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetler başta olmak üzere sağlık, eğitim vb. hizmetleri sağlayarak sosyal riskleri ortadan kaldırmayı hedefleyen tarihsel bir yapıdır" şeklinde tanımlanmıştır.

Refah devleti ve sosyal politikanın tanımlarına bakıldığında her ikisinin de temelde aynı şeyler olduğu düşünülebilir. Ancak sosyal politika ile refah devleti bazı noktalarda farklılaşmaktadır. Bu farklılıklardan birincisi sosyal politikanın, refah devletinden daha geniş bir tabana sahip olmasıdır. İkincisi refah devletinin çoğunlukla modern anlamda sosyal politikalara verilen isim olmasıdır (sosyal politikalar 19. yüzyıldaki sosyal sigorta uygulamalarından önce de bulunuyorlardı). Üçüncüsü refah devletinin 1930-1960 tarihlari arasında ortaya çıkan, amacı sadece toplumsal hastalıkları hafifletmek ve temel riskleri yeniden dağıtmak olmayan, aynı zamanda devlet ve yurttaş arasındaki sözleşmeyi yeniden yazmak isteyen tarihsel bir yapı olmasıdır. Son olarak dördüncüsü de refah devletinin toplumsal nitelikte olan özel bir risk yapısı (toplumsal riskler) ve özel bir nüfus dağılımının (kent nüfus) ihtiyaçlarını karşılamak için inşa edilmiş olmasıdır.

Sosyal riskleri paylaşan başıca kurumlar; devlet, aile ve piyasadır. Refah devleti temelde sosyal riskleri ortadan kaldırmayı hedefleyen bir yönetim şeklidir. Bu bakış açısı dikkate alındığında sosyal risklerin nasıl paylaşıldığı da önemli bir soru olmaktadır. Bu sorunun cevabı ülkeden ülkeye göre farklılık arz etmektedir. Diğer taraftan çeşitli değişkenler kullanılarak refah devletlerinin "rejimlere" ayrılmasıyla bu soruya cevap verilebilmektedir. Refah rejimleri sınıflandırmaları kullanılan değişkenlere göre değişiklik gösterse de genellikle Esping Andersen'in dekomofidikasyon ve sosyal tabakalaşma değişkenlerine göre oluşturduğu sınıflandırması (liberal, muhafazakar ve sosyal demokrat rejimler) bu alandaki en önemli sınıflandırma olarak kabul edilmektedir.

Modern anlamda sosyal politikalara verilen ad olan refah devleti tarihsel açıdan Avrupa tarafından icad edilmiştir. Avrupa'da icat edilmesi ise Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı sosyal problemlere bir çözüm, işçi sınıfı kaynaklı ve ulus devletlerine geçişin bir adımı şeklinde ele alınmıştır. Refah devletinin Avrupa'da gelişimi veya büyümesi kademeli olarak gerçekleşmiştir. Özellikle toplumsal düşünce akımları, genel oy hakkının tanınması, ekonomik büyümeye bağlı kamu sosyal harcamaların artması, sosyal koruma sağlayan kurumların gelişimi (sosyal sigorta türleri), vatandaşlık haklarının benimsenmesi, örgütlü işçi sınıfının güçlenmesi, vb. değişimler ve söylemler refah devletinin gelişiminde etkili olmuştur.

Bu değişim ve toplumsal düşünceler ile beraber I.Dünya Savaşı ve 1929 Krizi de refah devletinin müdahaleci yapısını güçlendirmiştir.

Refah devletinin popülaritesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Bu dönemde refah devleti, tüm vatandaşların sosyal refahından sorumlu devlet olarak algılanmıştır. Bu dönemde özellikle Marshall'ın ifade ettiği sosyal haklar söylemi refah devletinin kurumsal mekanizmasının düzeni haline gelmiştir. Genişleme ve yayılma dönemi olarak adlandırılan bu dönemde ekonomik büyümenin artması neticesinde refah devletinin kaynakları artmış ve toplumdaki tüm gruplar ekonomik büyümeden daha iyi bir pay almıştır. Büyüyen ve güçlenen işçi sınıfı, sosyal demokrat partilerin iktidara gelmesi vb. gibi gelişmeler sosyal adaletin gelişmesinde etken birer rol oynamışlardır. Öte yandan, refah devletin bu dönemde yüksek bir istihdam düzeyi sağlanmış, ücretlilerin hayat standartları yükselmiş, sosyal güvenliğin kapsamı genişlemiştir. Ancak ne var ki 1970'li yılların başlarından itibaren yaşanmaya başlayan ve 1990 ve 2000'li yıllar boyunca devam eden başta küreselleşme ve teknolojik değişimler olmak üzere, demografik değişimler, aile yapılarındaki değişim ve deindustrialization (sanayisizleşme) gibi değişimler refah devletlerinin sürdürülebilirliğini sorgular hale getirmiştir.

Literatürde refah devletinin tarihsel gelişimi genellikle iki değişken bağlamında ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi kurumsal gelişmeler ikincisi ise bütçeden sosyal harcamalara ayrılan paylardır. Bu iki değişken dikkate alınarak refah devletinin tarihsel süreci 1880 öncesi dönem, 1880-1945 dönemi, 1945-1975 dönemi ve 1975 sonrası dönem olmak üzere başlıca dört döneme ayrılmaktadır.

Refah devletinin gelişiminde rol oynayan temel faktörler refah devleti literatüründe iki bakış açısı çerçevesinde ele alınmaktadır. Bunlar, politik ekonomi teorileri ve siyasi ve ekonomik ideolojilerdir. Politik ekonomi teorileri refah devletinin gelişiminde sanayileşme mantığı, modernite, vatandaşlık, demokrasi, kapitalizmin gelişmesi, sınıf çıkarları ve devlet merkezli yaklaşımların rol oynadığını ifade etmektedir. Siyasi ve ekonomik ideolojiler anlayışı da sosyal politikanın merkezinde yer alan eşitlik, adalet, özgürlük ve haklar kavramlarına atıfta bulunmaktadır.

Liberalizm bireyi, toplumdan da devletten de önde görür. Sosyal politika açısından liberalizmin bireycilik ilkesi ele alındığında, toplumun genel refahının, toplumdaki bireylerin refahları toplamından ibaret olduğu, dolayısıyla, sosyal refahın en iyi düzeyde sağlanabilmesi için öncelik olarak bireyin refahının maksimum düzeyde sağlanması anlaşılmaktadır. Bu bakımdan liberalizm, negatif özgürlüğü savunmaktadır. Diğer taraftan devleti zor kullanarak bireyin haklarını ihlal edecek en büyük mekanizma olarak görmektedir.

Liberalizmi savunanlar, adalet ile eşitlik arasındaki uygulamalara örnek olarak "eşit oy hakkı, siyasi ve anayasal haklarda eşitlik, kanun önünde eşitlik" gibi uygulamaları gösterirler. Gelir ve zenginliğin dağılımına karşı dururlar. Bununla beraber bir eşitlikten bahsedilecekse de bunun "fırsat eşitliği" olması gerektiğini düşünürler. Bu düşüncelerinin gerekçesini de bireyin kendi potensiyelini gerçekleştirebilmenin önündeki engelleri kaldırmak olarak ifade ederler.

Muhafazakarlık düşüncesi insanın özünde kusurlu olduğu, kendi kendine yeterli olamayan bir varlık olmasını gerekçe göstererek akılcılığa şüphe ile bakar. Öte yandan muhafazakarlar, geleneklere toplum düzeninin devamını sağlayan bir işlev yüklemektedir. Bu yönüyle muhafazakarlık liberalizmden ayrılmaktadır. Muhafazakarların liberallerden ayrıldığı bir diğer nokta devlet anlayışı ile ilgilidir. Muhafazakar düşünce anlayışı devleti, düzeni koruduğu, güvenliği sağladığı için kutsal bir varlık olarak görür.

Muhafazakarlık ekonomi politikaları yönünden liberalizm ideoljisine benzer temellere sahiptir. Liberalizmin temel ilkeleri olan hür teşebbüs, özel mülkiyet, rekabet ve negatif özgürlük muhafazakarlık için de önemlidir. Diğer taraftan muhafazkarlar sosyal adaleti reddederler. Haklar konusunda ise tüm insanlara kanun önünde eşit muamelede bulunulması gerektiğini düşünürler.

Sosyalizmin temelini eşitlik oluşturmaktadır. Sosyalistler, liberallerin savunduğu fırsat eşitliğinin veya meritokrasinin ciddi anlamda eşitsiz bir toplumda gerçekleşmesinin mümkün olmayacağını bundan dolayı sonuç eşitliğinin olması gerektiğini düşünmektedirler. Öte yandan, sosyalistler genel anlamda sosyal sınıflar

arasındaki ekonomik eşitsizler üzerinde odaklanmalarına rağmen cinsiyet, etnik, köken, yaş, özürlülük ile ilgili eşitsizliklerin kaldırılmasını da istemektedirler.

Sosyalistler adaletin önemli derecede ekonomik eşitlik için gerekli olduğunu vurgularlar. Bu bağlamda özellikle sosyal adalet, yoksulluğun sonlandırılmasında gereklidir. Sosyalistler kaynakların tamamen eşit bir şekilde dağıtılmasını değil; fakat bunun ihtiyaca göre dağıtılması gerektiğini ileri sürerler. Diğer taraftan, sosyalistler bireylerin tam olarak ekonomik kaynaklara sahip olmadıkça sahip oldukları yeteneklerini ve potansiyellerini geliştirmek için özgür olamayacağını savunurlar.

Sosyal demokrasi bazı ayrıntılı noktalarda liberalizmden farklılaşmaktadır. Bir taraftan temel hak ve hürriyetler konusunda liberalizm ile aynı temel ilkeleri savunurken, diğer taraftan piyasa ekonomisi ve adalet konularında (devlet ve adalet) liberalizm düşüncesinden ayrılmaktadır. Sosyal demokrasi negatif özgürlüğü sınırlı bir özgürlük olarak görmektedir. Bu yüzden, pozitif özgürlüğü desteklemektedir. Öte yandan, sosyal demokratlar kanun önünde eşitliğin yanında fırsat eşitliğine de büyük önem verirler.

Politik ekonomi literatütünde refah devletinin gelişimi sanayileşme mantığı veya yapısalcı teori, modernite ve vatandaşlık teorisi, neo-marksist teori, sınıf hareketliliği teorisi ve kurumsalcı teori bakımından açıklanmaktadır. Sayileşme mantığı teorisi, refah devletinin gelişimini şehirleşme, ihtiyaçların değişmesi, geleneksel sosyal refah sağlayan kurumların yıkılması, aile içi ilişkilerin yıkılması, ekonomik büyüme ve onun demografik ve bürokratik ilişkileri, toplumsal sistemin değişmesi neticesinde artan sosyal problemlere (risklere) devletin zorunlu karşılık vermesi şeklinde açıklamaktadır. Vatandaşlık teorisi, refah devletin gelişimini Marshall'ın ifade ettiği sivil, siyasi ve sosyal haklar bağlamında açıklamaktadır. Neo-Marksist teori refah devletinin gelişimini kapitalizmin devamını sürdüren bir araç noktasından hareketle açıklamaktadır. Sınıf hareketliliği teorisi refah devletin gelişimini, işçi sınıfı aktörleri, sendikal örgütlenme ve işçi kesimini büyük ölçüde temsil eden sol ve işçi partilerin aracılığı ile meydana geldiği nokrasından hareketle açıklamaktadır. Son olarak kurumsalcı yaklaşım refah devletinin gelişimini merkezileşme, politik

öğrenme ve devlet inşasındaki farklılaşmaya bağlı açıklamaktadır. Bu teorinin temel argümanları: özellikle merkezi sistemde refah politikaları oluşturmanın daha kolay olduğu, politika yapıcıları veya bürokratların refah politikaları oluştururken dışardan gelen talepleri yerine bir önceki dönemde yapılan faaliyetlere göre hareket edeceği (Path-Dependency) ve devlet yapıları ve onun dönüşümlerinin refah politikaların gelişiminden etkin olduğu üzerindedir.

1970'li yılların başlarından itibaren yaşanmaya başlayan ve 1990 ve 2000'li yıllar boyunca devam eden başta küreselleşme ve teknolojik değişimler olmak üzere, demografik değişimler, aile yapılarındaki değişim ve deindustrialization (sanayisizleşme) gibi dış ve iç değişimler refah devletlerinin sürdürülebilirliğini sorgular hale getirmiştir.

Küreselleşme bir çok açıdan tanımlanabilmektedir. Küreselleşme ulaşım ve iletişim maliyetlerinin azalmasına bağlı olarak ülkelerin ve insanların bütünleşmesi; malların, sermayenin, hizmetlerin, işgücünün serbest dolaşmasının önündeki engellerin kaldırılmasıdır şeklinde tanımlanabileceği gibi iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin bir sonucu olarak mal ve sermayenin uluslararası piyasalarda serbestçe dolaşması, eski Doğu Avrupa ve Orta Avrupa sosyalist ülkelerin dünya ticaret ağına girmesi, 1990 'lı yıllarda Uruguay Round'a taraf olmuş ülkelerin Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (TTGA) devamı olan neo-liberal ekonomi politikaları uygulama taahüdü vermeleri şeklinde de tanımlanabilir.

Küreselleşme, ekonomik, sosyo-kültürel, siyasi boyutları olan çok boyutlu bir kavramdır. Küreselleşmenin ekonomik boyutunu, uluslararası ticaret hareketleri, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, kapitalizmin yayılması ve uluslararası sermeye hareketleri; sosyo-kültürel boyutunu, bölünme, kutuplaşma ve küresel tüketim kültürü; siyasi boyutunu ise demokrasinin yayılması, uluslararası kuruluşların etkisinin artması (IMF, DB gibi), uluslararası sivil toplum kuruluşlarının büyümesi, ulus devletin fonksiyonlarını kaybetmesi ve "ülkelerüstü yönetişim" oluşturmaktadır.

Küreselleşmenin ekonomik boyutunu uluslararası ekonomik bütünleşme oluşturmaktadır. Bir başka deyişle mal ve hizmet piyasaları, finansal sistemin, kurumların ve kuruluşların artan uluslararasılaşması ekonomik küreselleşmeyi oluşturmaktadır. Ekonomik küreselleşme başta 1970'li yıllarda finansal hizmetlerin deregülasyonu ve kur sisteminin serbestleştirilmesi olmak üzere Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) sistemleri içinde uluslararası ticaret ve yatırımın önündeki engellerin kaldırılması ve modern bilgi, iletişim ve ulaşım alanındaki teknolojik gelişmeler sonucunda ortaya çımıştır. Ekonomik küreselleşme, üretim , sermaye ve iş piyasalarının küreselleşmesi olmak üzere başlıca üç boyuttan oluşmaktadır. Üretim piyasalarının küreselleşmesi, ticaretin küreselleşmesi (Bir ülkede ticaretin dış açıklık oranını söz konusu ülkedeki dış dicaret hacminin (ithalat ve ihracatın Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)'ya oranı) ve doğrudan yabancı yatırım değişkenleri ile ölçülmektedir. Finansal serbestleşme düzeyi finansal açıklık (dış varlıkların ve dış borçların GSYİH'ye oranı) ile ölçülmektedir. Son olarak işgücü piyasalarının serbestleşmesinin düzeyi de göç hareketleri ile ölçülmektedir.

Ekonomik küreselleşme refah devletini etkileyen dış bir nedendir. Ekonomik küreselleşmenin refah devleti üzerindeki etkisi literatürde iki farklı bakış açısı etrafında tartışılmaktadır. Bunlardan birinci bakış, ekonomik küreselleşmenin (özellikle ticaretin dışa açıklığının) kamu sosyal harcamaları üzerindeki etkisi çerçevesinde yapılmaktadır. İkicisi ise, sosyal harcamalar dışında yapılan yaklaşımdır. Ekonomik küreselleşmenin refah devleti üzerindeki etkisini kamu sosyal harcamaları çerçevesinde ele alan yaklaşım kendi içinde başlıca üç farklı perspektif sunmaktadır. Bu perspektifler rekabet bakış açısı (competitiveness view), olumlu (pozitif) bakış açısı (compensation) ve eğrisel ilişki bakış açısı (curvilinear view)'dır. Rekabet bakış açısı ülkelerin rekabet avantajı sağlamak için sermaye, mal ve hizmet piyasası önündeki engelleri mümkün olduğunca kaldıracağını bu durumun bir sonucu olarak vergilerin azalacağı ve ulus devletlerin kapasite becerilerini önemli ölçüde düşüreceğini neticede bu durumun kamu sosyal harcamaların azaltılmasına ve refah devletinin küçülmesine neden olacağını vurgular. "Olumlu bakış açısı" kamu sosyal harcamaların artmasını ekonomik küreselleşmenin bir sonucu olarak

görmektedir. Son olarak bu her iki bakış açısı arasında kalan "eğrisel bakış açısı" da refah devleti modellerinde küreselleşme ilk etaplarda refah devletinin gelişimi için pozitif bir etkiye sahip olacağını; fakat uzun dönemde de negatif bir etkiye sahip olacağını savunur. Ekonomik küreselleşmenin refah devleti üzerindeki etkilerini sosyal harcamalar dışında ele alan yaklaşım, küreselleşmenin mal piyasasında ve faktör piyasasında (üretim faktörleri) dengeyi bozduğunu ve buna bağlı olarak gelir eşitsizliği, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın meydana geldiği üzerine odaklanmıştır.[950]

Küreselleşmenin yanında teknolojik değişim de refah devletini olumsuz etkilemektedir. Teknolojik gelişme bir yandan refahı, zenginliği ve ekonomik büyümeyi sağlarken öte yandan da ücret, istihdam, aile hayatı ve gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Teknolojik gelişmeler başta ücretler, istihdamın yapısı, üretim yapısı, çalışma ilişkileri, gelir eşitsizliği ve aile yapısı üzerindeki etkileri bulunmaktadır.

Refah devletini etkileyen uluslararası nedenlerin yanında iç (ulusal) nedenler de bulunmaktadır. Politik ekonomi literatüründe yeni sosyal riskler (new social risks) olarak ifade edilen demografik değişimler, sanayisizleşme ve aile yapısının değişmesi refah devletini etkileyen iç nedenler olarak ifade edilmektedir. Demografik değişim; yaşlı nüfusun, nüfus artış hızının ve doğurganlığın azalmasına ve hayatta bekleme sürelerinin artmasına bağlı olarak artması olarak ifade edilmektedir. Özellikle kamu sosyal harcamalarının % 80'ini oluşturan[951] sosyal sigorta harcamalarının önümüzdeki dönemde daha fazla artacağı ve refah devleti üzerinde önemli bir mali yük oluşturduğu tartışılmaktadır.

Kadın istihdamının artması, boşanmaların ve evlilik dışı coçukların neden olduğu tek ebeveynli aile yapılarının oluşması, doğum oranlarının düşmesi ve tek başına yaşama eğilimlerinin artmasına paralel olarak hanehalkı büyüklüğünün düşmesi aile yapılarındaki değişim olarak belirtilmektedir. Söz konusu değişimler aile tarafından

[950] Küreselleşmenin mal ve faktör piyasası üzerindeki etkisi için bkz: Maurizio Bussolo & Jeffery I. Round, " Inroduction", **Globalization and Poverty: Channels and Policy Responses**, Ed. Maurizio Bussolo & Jeffery I. Round, London & New York, Routledge, 2006, p. 5-7
[951] Gooby, Reframing...**a.g.e.,** p.8

sağlanan sosyal refahın piyasa ve devlet tarafından sağlanması anlamına gelmektedir. Bu durumun devlete ekstra bir yük getireceği belirtilmektedir.

Sanayisizleşmenin de refah devletini olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır. Özellikle toplam istihdam içinde hizmetler sektöründe istihdam edilen işgücünün tüm dünyada artması ve hizmetler sektörünün sanayi sektörününe göre daha düşük verimliliğe sahip olması ve bu durumun ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğinden yola çıkılarak refah devletinin de bundan olumsuz etkilendiği belirtilmektedir. Ancak bu görüşün aksini belirten yazarlar da bulunmaktadır.

Refah devleti yukarıda ifade edilen dış ve iç nedenlere üç farklı şekilde cavap vermiştir. Bunlar: Sosyal refah devletin piyasadan bağımsız olarak sağladığı bu hizmetlerin özel sektöre devredilmesi olarak algılanan "metalaştırma (re-commodification)", özellikle sosyal güvenlik ve sağlık harcamalarının kısıtlaması olarak formüle edilen "maliyet kısıtlamaları (cost - containment)" ve dış nedenlerden dolayı artık cevap vermeyen mevcut programların yeniden işlevselleştirilmesi ve iç nedenlerden dolayı ortaya çıkan yeni risklere karşı (new risks) mevcut refah programların güncelleştirilmesi veya yeni programların oluşturulması olarak algılanan "tekrar ayarlama (recalibration)"dır.

Refah devletleri son yıllarda küreselleşme ve teknolojik değişimler olmak üzere, demografik değişimler, aile yapılarındaki değişim ve sanayisizleşme neticesinde bir dönüşüm geçirmektedirler. Bu dönüşüm genellikle eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi temel hizmetlerin piyasadan daha fazla sağlanmasını öngörmeyi, maliyetleri sınırlamayı (kamu sosyal harcamaların kısıtlaması) ve dış nedenlerden dolayı artık cevap vermeyen mevcut programların yeniden işlevselleştirilmesini veya yeni kurumlar oluşturmayı temel almaktadır. Bu bağlamda refah devletlerinin dönüşümüne bakıldığında devletler arasında bir yakınsama olduğu da görülmektedir.

Refah devletinin krizi ile ilgili tartışmalar 1980'den günümüze kadar yapılmaktadır. Yapılan çalışmalara bakıldığında başlıca iki önemli nokta göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi bu çalışmaların, yazarın refah devletinin temelinde yer alan değerlere (eşitlik, adalet, özgürlük, haklar) bakışı arasında doğrudan ilişkili olduğudur. İkincisi ise refah devletlerini krize götüren nedenlerin bir yakınsama

(benzerlik) gösterdiğidir. Bu açıdan kanaatimizce refah devleti krizi ile ilgili tartışmaların kritik bir bakış açısı ile irdelenmesi gerekir. Bu çerçevede refah devletinin geleceği ile ilgili bir değerlendirme yapılması mümkündür. Şöyleki:

Refah devletlerinin 1980 sonrasında uluslararası nedenlerden dolayı bir bunalım yaşadıkları söylenebilir. Ama ulusal veya iç nedenlerin refah devletlerinin hepsini aynı şiddetle etkilediğini söylemek mümkün görünmüyor. Örneğin demografik değişim ve aile yapısındaki değişim Sosyal Demokrat refah rejimlerinde daha şiddetli hissedilirken Türkiye gibi gelişen refah rejimlerinde bu değişimler aynı şiddette değildir.

Diğer taraftan, sosyal harcamaların 1980-2012 seyrine bakıldığında bazı dönemlerde azalış görülse de hala tedrici olarak arttığı söylelenebilir. Bu durumu bu çalışmada şöyle açıklıyoruz: Sosyal harcamaların seviyesini uluslararası nedenler aşağı doğru çekerken ülkelerin kendine has bazı değişkenleri sosyal harcamaların seviyesini yukarı doğru çekmektedir. Bu değişlenlerden biri Andersen ve Hemerijck'in vurguladığı aile yapısındaki değişimdir. Avrupa Birliği'nin sosyal yatırım devleti çerçevesinde okul öncesi eğitim, mesleki eğitim, kadın istihdamı vb. desteklemesi sosyal harcamaları artırmaktadır. Bir diğer değişken kanaatimizce vatandaşların refah politikalarına karşı algılarıdır. Özellikle son dönemde daha fazla sosyal harcama vaad eden hükümetlerin bazı ülkelerde iktidara gelmesi bizim bu tezimizi doğrulamaktadır (Örn. Yunanistan'da Syriza Partisi, Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi). Diğer taraftan, sosyal harcamaların belirleyicileri üzerinde literatürde yapılan çalışmalar da göstermektedir ki refah devletini genişletmeyi vaad eden (sosyal harcamaları artırmayı vaad eden) durumlarda seçime katılım yükselmektedir.

Bu bakımdan önümüzdeki dönemlerde refah devletinin yeni risklere yine kendi içinde oluşturacağı rekalibrasyon modeli ile cevap vereceğini bekliyoruz. Ancak bu ön görümüzü ifade ederken sosyal sigorta ve sağlık hizmetlerinde de metalaşma ve maliyet kısıtlama stratejilerin tüm refah rejimlerde devam edeceğini de belirtmek istiyoruz. Bu öngörümüzü Türkiye örneğinde söyle özetliyoruz. Sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri ve eğitim hizmetleri alanında önümüzdeki yıllarda daha fazla metalaşma stratejilerinin uygulanacağını öngörüyoruz. Buna karşılık yeni çıkan

risklere karşılık yeni birimlerin, yeni harcama kalemlerinin oluşturulacağını öngörüyoruz.

Türkiye'de sosyal politikaların gelişiminde devletin belirleyici bir özelliği vardır. Gerek sosyal politika kurumlarının temellerinin atıldığı Cumhuriyet'in kuruluşundan II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde ve gerekse de kalkınma dönemlerinde devletin bu mutlak egemen gücü hep var olmuştur. Diğer taraftan, Türkiye'de uygulanan iktisat politikaları dönemden döneme göre farkılılıklar göstermiştir. Örneğin 19. yüzyıldaki açık ekonomi modeli yerine 20. yüzyılın ilk yarısında ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra içe dönük, korumacı ve müdahaleci ekonomi politikaları benimsenmiştir. 1980'den sonra da neo-liberal politikalara dönülmüştür.

Türkiye'de sosyal politikaların görünümü ortaya koyulurken ne tür uygulamaların ale alınacağı, bunların hangi zaman aralığında inceleneceği ve son olarak hangi bağlamda ele alınacağı önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'de eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik (sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetler) uygulamaları 1923-1980 dönemi, 1980-2000 ve 2000 sonrası dönemlerde incelenmiştir. Söz konusu sosyal politikalar incelenirken; yasal düzenlemeler, kamu bütçesinden söz konusu hizmetler için devlet bütçesinden yapılan transferler, söz konusu hizmetlerin merkezi hükümet, özel sektör ve yerel yönetimlerce sağlanma durumu ve söz konusu hizmetlerin çıktıları olmak üzere çok boyutlu bir bağlam tercih edilmiştir. Bu çok boyutlu bakış sayesinde sosyal politikalar daha net değerlendirilmiştir.

Eğitim hizmetlerine bakıldığında: Türkiye'de genel olarak 1980 öncesi eğitim hizmetlerine bakıldığında tüm hükümetlerin birinci önceliğinin eğitim seviyelerini bir başka deyişle okullaşma oranını artırmak olduğu görülmüştür. 1961 Anayasası'na kadar devlet eğitim hizmetlerinde tek egemen güç olmuş, 1961 Anayasası ile beraber özel eğitim kurumlarının yasal dayanakları da oluşmuştur. GSMH'dan eğitime ayrılan oranla ilgili en yüksek oranlar Demokrat Parti döneminde (1950-1960) yapılmış (% 13) bu tarihten sonra genel bütçeden eğitime ayrılan oranlar gittikçe azalmıştır. 1980'lere gelindiğinde genel bütçeden eğitime ayrılan oran % 4 seviyelerine kadar düşmüştür. Diğer taraftan, 1968-1980 döneminde eğitim

hizmetlerinin fırsat eşitliği ilkesine göre yapılacağı vurgulanmış, ayrıca "vatandaşlara çevresini tanımak, şuurlu davranmak, toplum yapısındaki değişimlere uyabilmek, kazandığı bilgi ve tecrübelerle kendisinin ve çevresinin refah ve mutluluğunu artırmak" için devlet tarafından sağlanan sosyal bir hizmet amacıyla verileceği belirtilmiştir.

1980-2000 döneminde özel okulların sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Daha açık bir ifade ile eğitim hizmetlerinde özel sektör daha fazla rol almaya başlamıştır. GSYİH içinde eğitime ayrılan oran inişli çıkışlı bir yol izlemiştir. Bu dönemde kamunun eğitim harcamaları hiç bir zaman % 5'i bulmamıştır. Toplam harcamalar (özel sektör harcamaları) bakımından ise 1990-1993 ve 1997-2000 dönemlerinde eğitim hizmetlerinin GSYİH içindeki oranı %5'i geçmiştir.

Genel olarak 2000 sonrası eğitim hizmetlerine bakıldığında okul sayıları ve öğretmen sayıları bakımından niceliksel açıdan önemli gelişmeler yaşanmıştır. Eğitim hizmetlerinin piyasallaştırılması konusunda bir önceki döneme göre bir artış yaşanmıştır. Özellikle özel okula giden öğrencilerin teşvik edilmesi ile de özel okul sayısında önemli bir artış yaşanmıştır.[952] Bu dönemde özel sektörün eğitim hizmetlerini sağlama rolü % 3'e çıkmıştır. Önümüzdeki yıllarda bunun daha da artırılması hedeflenmektedir.[953] Ancak yinede bu oran OECD ülkelerinin çok altında kalmıştır. Diğer taraftan, GSYİH içinde eğitime ayrılan oran 2000 sonrası dönemde inişli çıkışlı bir rota çizmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki harcamalar tedricen artmıştır. 2013 GSYİH içinde eğitime ayrılan kamu oranı % 3'tür. 2011 yılında OECD verilerine göre ise GSYİH içinde eğitime harcanan toplam oran (özel ve kamu) % 4,2'dir. Türkiye'nin eğitim harcamalarının OECD ülkelerinin gerisinde olduğu söylenebilir (OECD ortalaması % 6,1'dir).

Sağlık hizmetlerine bakıldığında: 1980 öncesi sağlık hizmetlerinde 1946 yılına kadar yerel idarelerin etkin olunması tercih edilmiştir. 1946 yılından sonra da yerel idarelerce açılan bazı hastanelerin merkeziyetçi bir yapıya bağlandığı görülmektedir.

[952] Hürriyet Gazetesi**, Özel Okul Sayısı % 15 Arttı**, (Çevrimiçi), http://www.hurriyet.com.tr/egitim/27655000.asp, 19.03.2015
[953] Sabah Gazetesi, **Bakan Avcı'dan özel okullara ücretsiz kitap müjdesi**, (Çevrimiçi), http://www.sabah.com.tr/egitim/2014/01/30/bakan-avcidan-ozel-okullara-ucretsiz-kitap-mujdesi, 19.03.2015

1960 yılına dek özel sektörün sağlık hizmeti sağlama rolü çok azdır. (toplam hastaneler içinde özel hastanelerin oranı % 8,5'tir). Sağlık hizmetlerinde koruyucu sağlık hizmetleri temel alınmış, diğer taraftan da tedavi edici sağlık hizmetlerinde sağlık personelinin artırılması hedeflenmiştir. Bu dönemde genel bütçeden Sağlık Bakanlığı'na ayrılan oran 1960 yılına kadar artarak % 5.2 olmuştur. 1960-1970 döneminde azalmıştır (1970'te oran % 3'e gerilemiştir). 1970 ile 1980 döneminde yeniden artarak % 4,7 seviyelerine gelmiştir.

1980-2000 döneminde sağlık hizmetlerinde gerek sağlık hizmeti sağlayan personelin sayısında ve gerekse de yataklı tedavi kurumlarının sayısında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda bir hekime düşen kişi sayısı azalmış, 1000 kişiye düşen yatak sayısında önemli pozitif gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde, özel sağlık kurumlarının teşvik edilmesi ile beraber toplam hastaneler içinde özel hastanelerin oranı artmıştır. Öte yandan devlet bütçesinden sağlığa ayrılan oranda inişli çıkışlı bir grafik ortaya çıkmıştır. 1980-1985 döneminde sert düşüşler görülmesine rağmen, 1985-1992 döneminde bir artış yaşanmıştır 1992 yılından sonra sağlık harcamaları yeniden düşmüştür (2000 yılında bu oran % 2,6 olmuştur).

2000 sonrası dönemde sağlık hizmetlerinde önemli yapısal değişiklikler yapılmıştır. Özel sektörün sağlık hizmetlerine yatırım yapması teşvik edilmiştir (2002 yılında tüm hastaneler içinde özel hastanelerin oranı % 23.4, iken 2007 yılında % 27.7'ye, 2010 yılında % 34'e ve 2013 yılında ise % 36,3 olmuştur). Sağlık hizmetlerini sunan insan gücü ile yatak kapasiteleri artırılmıştır (2013 yılında 1 hekime 690 kişi düşmektedir). Diğer taraftan parçalı bir yapıda olan sağlık hizmetlerinin sunumu bir çatı altında toplanmış, sağlık hizmeti sunumu ile finansmanı birbirinden ayrılmıştır. GSYİH'dan sağlığa ayrılan oran artmıştır (2002-2012 döneminde kamu bütçesinden sağlığa ayrılan oranın ortalaması % 3.8, özel sektörün ortalaması ise % 1,4 olarak gerçekleşmiştir. Genel ortalama ise % 5 civarında gerçekleşmiştir.

Sosyal sigorta ve sosyal yardım hizmetlerine bakıldığında: 1923-45 döneminde sosyal sigorta alanında en kapsamlı düzenlemeler memur çalışanlara yönelik yapılmıştır. Sosyal sigorta ilk defa 1945 yılında "İşçi Sigortaları Kurumu" adında kurulmuş ve 1964 yılında da " Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) şeklinde

değiştirilmiştir. İlk kurulduğunda İşçi Sigortalar Kurumu, iş kazaları, meslek hastalıkları, ihtiyarlık, işten kalma ve hastalık risklerini sigortalatmayı öngörmüştür. Bu dönemde sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkan işsizlik için ülkemizde hiç bir sigorta söz konusu değildir. Kamu çalışanlarına yönelik çok fazla emeklilik sandıklarının bulunması sistemin yönetiminde sıkıntılara neden olmuş ve tüm sandıkları birleştirmeyi amaçlayan, tüm kamu çalışanlarına da aynı zamanda sosyal güvenlik garantisi veren "Emekli Sandığı" uygulamasına 1950 tarihinden itibaren geçilmiştir. Kendi adına bağımsız çalışanların sosyal sigorta kapsamına alınması ise 1971 yılında gerçekleşmiştir. Sigortalı nüfus sayısının % 45'ler düzeyinde olduğu bu dönemde tamamlayıcı ve destekleyici sosyal sigorta kurumlarının da kurulduğu görülmüştür.

1980-2000 döneminde sosyal sigorta kurumlarının kapsamı genişlemiştir (İşsizlik sigortası kurulmuştur). 2000 yılına gelindiğinde Emekli Sandığı, SSK ile Bağ-Kur'daki toplam aktif iştirakçi sayısı 11 milyon 679 bin 740 kişi olmuştur. İştirakçilerin % 54'ü SSK'ya, % 16,5'i Emekli Sandığı'na, % 28,3'ü Bağ-Kur'a ve % 1'i de özel sandıklara tabi çalışanlar olmuştur. Toplam nüfus içinde sigortalı nüfus % 68 olmuştur. Bir taraftan bu sosyal sigortada kapsam genişlemesi meydana gelmiş, diğer taraftan aktüeryal dengenin bozulması neticesinde reformlar yapılmıştır. Son olarak kamu bütçesinden sosyal sigortaya yapılan transferlerin GSYİH'nın yaklaşık % 2'sine denk gelmektedir.

2000 sonrası dönemde bir taraftan sosyal sigortaların dağınık yapısı giderilmiş diğer taraftan sigortalı nüfus sayısı artırılmıştır (toplam nüfusun sigortalılık durumu %98 olmuştur). Aktüeryal dengenin giderek bozulması neticesinde emeklilik yaşı kademeli olarak yükseltilmiştir. Ayrıca prim ödeme gün sayısı artırılmış prime esas kazanç kapsamı genişletilmiş ve prime esas kazanç üst sınırı yükseltilmiştir. Ayrıca kayıtlı istihdamın artırılmasına yönelik bazı değişiklikler de yapılmıştır. Bütçeden sosyal sigortaya yapılan transferler artmıştır. 2000 yılında genel bütçeden sosyal sigortaya yapılan transferlerin GSYİH içindeki oranı % 1,94 iken 2010 yılında bu oran % 5'lerin üzerine çıkmıştır. Son olarak bu dönemde özel emeklilik ile ilgili yeni bir yaklaşım izlenmiş, özel emeklilik bizzat devlet tarafından teşvik edilmiştir.

Sosyal yardım ve hizmetlerle ilgili: Türkiyede 1967 yılına kadar sosyal yardım ve hizmetler geleneksel yöntemlerle yürütülmüştür. Örneğin Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planın'da sosyal yardımlardan hiç bahsedilmezken sosyal hizmetlerin ise gönüllü kuruluşlarca işbirliği içinde yürütüleceği belirtilmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki korumasız çocuklar ile ilgili çeşitli düzenlemeler çok partili demokrasiye geçişle beraber yapılmıştır. 1980 öncesi sosyal yardım ve hizmetler genel olarak merkezi yönetim, gönüllü kuruluşlar ve belediyeler tarafından sağlanmış planlı bir sosyal yardım ve hizmetler sistemi henüz kurulmamıştır.

1980-2000 döneminde sosyal yardımlar ve hizmetlerle ilgili yaklaşım daha net ortaya çıkmaktadır. Dönemin kalkınma programlarıda sosyal yardım ve hizmetlerde önceliğin korunmaya muhtaç çocuk, sakat ve yaşlılara verileceği; bu grupların dışında kreş, gündüz bakım evi, çocuk yuvaları, huzur evleri ve benzeri sosyal yardım ve hizmetlerin sağlanmasında da vakıflar ve özel kesimin teşvik edileceği belirtilmiştir. Bu perspektif ile beraber dağınık bir yapıda olan sosyal yardım ve hizmetlerin tüm nüfusa yayılacağı vurgulanmıştır. Bu kapsamda yeni düzenlemeler yapılmıştır (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu; Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun). Bu dönemde bir anlamda sosyal yardım ve hizmetlerin kurumsal yapısının oluşturduğu bir dönem olmuştur. Bu dönemde sosyal yardım ve hizmetlere bütçeden yapılan transferler de artmıştır.

2000 sonrası dönemde özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002'de iktidara gelmesiyle beraber sosyal yardımlar ve hizmetler ile ilgili yeni kurumsal düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde, bir taraftan kurumsal alt yapı yetersizliği, kayıtdışılık, özerklik, norm ve standart farklılığı, işsizlik, sosyal yardımların hak niteliğinde olmaması, hakların yetersizliği, sosyal yardım ve hizmetlere duyulan ihtiyaçların artması, göç, kentleşme, aile yapısında meydana gelen değişim, nüfus artışı gibi nedenler diğer taraftan da sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanacak kişi ve grupların tespitlerinde sağlıklı kriterlerin bulunmayışı söz konusu dönemde yapılan düzenlemelerin gerekçeleri olarak gösterilmektedir. Söz konusu dönemde yasal düzenlemeler ile, parçalı bir yapıda olan sosyal yardım ve hizmetlerin, tek elden yönetilmesi sağlanmıştır (Aile ve Sosyal

Politikalar Bakanlığı'nın kurulması). Söz konusu dönemde bir taraftan genel bütçeden sosyal yardımlara yapılan transferler artırılmış (% 1,35) diğer taraftan da sosyal yardımlarda koordinasyon sağlanmıştır (SOYBİS). Son olarak bu dönemde Kar Amacı Gütmeyen Kuruluş'ların sosyal yardım ve hizmetler sağlama kapasiteleri artmıştır.

Vatandaşların refah devleti algılarının ölçülmesi bir çok açıdan önem arz etmektedir: Refah devleti algıları veya tutumlar değişimler karşısında ani alınan politikalar için bir denge görevi görmektedir. Daha açık bir ifade ile, vatandaşların algıları veya tutumları mevcut politikaların değişmesinde tehdit (baskı) görevi görmektedirler. Çünkü demokratik yönetim şekillerinde seçilmişler kendileri için seçim kaybetmenin riskini azaltmak için vatandaşların (özellikle seçmenlerin) politika tercihlerini dikkate almak zorunda kalmaktadırlar. İkincisi vatandaşların refah devleti algıları refah devletinin geleceği ile ilgili bir fikir vermektedir. Bu bir anlamda bize refah devleti meşruiyetinin yüksek olduğu ülkelerde refah devletinin hayatının devam edeceğini hatta daha da büyüyeceğini, buna karşılık refah devletinin meşruiyetinin düşük olduğu ülkelerde de refah devletinin zayıflayacağı anlamını vermektedir. Son olarak tutum çalışmaları demokrasi açısından önemlidir. Çünkü demokratik ülkelerde vatandaşların tercihleri ile hükümet politikaları arasındaki ilişki birinci derecede önemlidir.

Refah devletinin belirleyici unsurları mikro sosyal ve makro sosyolojik faktörlerdir. Mikro sosyal faktörler (bireysel faktörler, yaş, cinsiyet, gelir, eğitim vb.) genellikle bireysel çıkar teorisi ve ideolojik tercihler (siyasi ideoloji, değerler veya inançlar) ile ilgili iken, makro sosyolojik faktörler (ülke düzeyindeki faktörler: Gini kat sayısı, Gayri Safi Yurtiçi Hasıladan kişibaşına düşen oran, sosyal harcamalar, refah kurumlarının yapısı vb.) de refah devletinin kurumsal yapısı veya refah politikalarının karekteristlik özellikleri ile ilgilidir.

Araştırmada refah devleti sorumluluğu ile ilgili frekans analizi sonucunda ;

- İş sahibi olmak isteyen herkese iş imkanı sağlama görevini Türkiye'de vatandaşlar AB-23'e göre daha fazla devletin sorumluluğu olarak görmektedir (AB'de her araştırmaya katılan 100 vatandaştan 60'ı Türkiye'de

ise araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 70'şinin herkese iş imkanı sağlama görevini yüksek düzeyde devletin sorumluluğudur şeklinde fikir beyan etmişlerdir. Vatandaşların devletten herkese iş imkanı sağlama beklentilerinin 2008'e göre 2014 yılında İstanbul'da arttığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre refah devletinin meşruiyetinin en önemli sacayağını oluşturan "istihdamın", önümüzdeki yıllarda gerek AB'de ve gerekse de Türkiye'de devletten en çok beklenen bir görev olarak ortaya çıkacağını söyleyebiliriz. Diğer taraftan bu sonuçlar vatandaşların devletten herkese iş imkanı sağlama beklentilerinin çok boyutlu ve ülkeler arasında mukayese edildiğinde farklı sonuçların ortaya çıkacağını da göstermektedir.

- Avrupa Birliği'ne üye 23 ülkedeki vatandaşlar refah devletine; "sağlık hizmetleri, yaşlıların hayat standardını yükseltme" konularında hükümetlere daha fazla sorumluluk verirken (AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 90'ı hastalar için yeterli sağlık hizmeti sağlama ve yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama görevlerini yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğu olarak görmektedir. Türkiye ve İstanbul'da ise sağlık hizmeti sağlama ve yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama konularında yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğudur şeklinde fikir belirten vatandaşların oranı sırasıya % 83 ve % 86'dır. Bu sonuçlar önümüzdeki yıllarda refah devletinden en fazla beklentilerin sağlık ve yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama konularında görüleceğini teyit etmektedir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların "çalışan anne ve babaların çocukları için yeterli çocuk bakım hizmeti sağlama" görevini aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşlara göre daha fazla hükümetlerin sorumluluğu olarak gördükleri saptanmıştır. Diğer taraftan, 2008 yılına göre 2014 yılında İstanbul'da söz konusu görevi yüksek düzeyde hükümetlerin sorumluluğu olarak algılayan vatandaşların oranında önemli bir artış olduğu tespit edilmiştir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te ve Türkiye'de araştırmaya katılan vatandaşların refah politikaları içinde en fazla sırasıyla sağlık hizmetleri ve yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama görevlerini hükümetlerin sorumluluğu olarak

gördükleri saptanmıştır. Aynı yıl İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların ise refah politikaları içinde en fazla yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama görevini hükümetlerin sorumluluğu olarak gördükleri saptanmıştır.

- 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşların refah hizmetleri içinde en fazla eğitim hizmetlerini hükümetlerin sorumluluğunda olması gerektiği yönünde fikir belirttikleri saptanmıştır. Eğitim hizmetlerinden sonra sırasıyla; "geçici hasta/yatalak olan aile üyelerine bakmak durumunda kalan çalışanlara ücretli izin verme" ve "yaşlılara makul bir yaşam standardı sağlama" görevleri gelmektedir.

Söz konusu sonuçlara bütüncül bir bakış açısı ile bakıldığında, gerek AB ve gerekse de Türkiye'de sosyal politikalar konusunda vatandaşların beklentilerinin/taleplerinin hayli bir yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara bu çalışmanın teorik kısmında da bahsedildiği üzere refah devletinin meşruiyeti noktasında bakıldığında AB ve Türkiye'de sosyal politikaların meşruiyetinin kamuoyunda hayli bir yüksek olduğu görülmektedir. Söz konusu sonuçlar, önümüzdeki yıllarda gerek AB'de ve gerekse de Türkiye'de hiçbir hükümetin sosyal harcamaları azaltıcı politikaları uygulamaya koyamayacağını açıkça ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, 2008/2009 yılında yapılan araştırma ile 2014 yılında yapılan araştırma karşılaştırıldığında İstanbul'da sosyal refah politikalarının vatandaşlar nezdindeki meşruiyetinin önemli derecede arttığı görülmektedir. Bu sonuçlar Türkiye'de önümüzdeki dönemde sosyal politikaların hükümetlerin birinci öncelliği olacağını ortaya koynmaktadır. Nitekim siyasi partilerin Haziran 2015 genel seçim bildirgelerine bakıldığında sosyal politikaların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Diğer taraftan bu sonuçlar refah devleti meşruiyetinin çoklu bir yapıda olduğunu göstermektedir. Örneğin vatandaşların refah devletinin her bir görevi ile ilgili farklı oranda beklenti içinde olduğunu göstermektedir. Bu farklı sonuçlar aynı zamanda gelecekte refah devleti meşruiyeti noktasında ortaya konulacak olan çalışmalara da bir dayanak noktası oluşturmaktadır.

Vatandaşların refah devletinin kurumlarının performans algılarına bütüncül bir bakış açısı ile bakıldığında;

- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan vatandaşların refah devletinin kurumları ile ilgili algılarının Türkiye ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşlara göre daha iyimser oldukları görülmektedir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te yapılan araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 40'ı emeklilerin yaşam standarlarının kötü olduğunu düşünürken (0-1-2-3) aynı yıl Türkiye ve İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 53'ü emeklilerin yaşam standartlarının kötü olduğunu düşünmektedir. Diğer yandan, 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 59'u emeklilerin yaşam standarlarının kötü olduğunu düşünmektedir. Bu sonuçlara göre, emeklilerin yaşam standartlarının kötüleştiğini düşünen vatandaşların sayısında son beş yılda bir artış görülmektedir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 52'si işsizlerin yaşam standarlarının kötü olduğunu düşünürken aynı yıl Türkiye ve İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 72'si işsizlerin yaşam standarlarının kötü olduğunu düşünmektedir. Öte yandan 2014 yılında İstnabul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan yine 72'si işszilerin yaşam standarlarının kötü olduğunu düşünmektedir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 30'u "çalışan anne ve babalara, ödeyebilecekleri fiyatlarla sağlanan çocuk bakım hizmetlerinin" kötü olduğunu ifade ederken bu oran aynı yıl Türkiye'de ve İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşlar arasında sırasıyla 44 ve 49'dur. 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan ise 54'ü Türkiye'de "çalışan anne ve babalara, ödeyebilecekleri fiyatlarla sağlanan çocuk bakım hizmetlerinin" kötü olduğunu düşünmektedir. Bu sonuçlar ve bir önceki bölümdeki çocuk bakım hizmetlerinin sonuçları İstanbul'da çocuk bakım hizmetleri konusunda vatandaşların önemli bir beklenti içinde olduğunu göstermektedir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 45'i gençlere ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanakların kötü

olduğunu düşünürken aynı yıl Türkiye ve İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 62'si gençlere ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanakların kötü olduğunu düşünmektedir. 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan ise 65 tanesi gençlere ilk tam zamanlı işlerini bulmaları için sağlanan olanakların kötü olduğunu düşünmektedir. Görüldüğü gibi son beş yılda gençlerein iş bulmaları için sağlanan olanakların kötüleştiğini ifade eden vatandaşların sayısında bir artış meydana gelmiştir.

Genel olarak vatandaşların refah hizmeti alan gruplar/alıcılar ile ilgili algılarına bakıldığında;

- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 40'ının çoğu işsiz insanın gerçekten iş bulmaya çalışmıyor ifadesine katıldıkları (1 ve 2) görülmektedir. Aynı yıl Türkiye'de bu oran 48, Almanya'da 35, İspanya'da 30, Fransa'da 43, İngiltere'de 46, İsveç'te 16 ve Norveç'te ise 19'dur. 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılana her 100 vatandaştan 47'si çoğu işsiz insanın gerçekten iş aramadığı fikrine katılırken bu oran 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşlar arasında ise 33'e gerilemiştir. Bu sonuçlara göre Türkiye'de vatandaşların önemli bir kısmı işsizlerin gerçekten iş bulmaya çalışmıyor ifadesine katıldığı ve bu oranın AB-23 ve diğer AB ülkelerinden yüksek olduğu görülmektedir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 54'ü "bir çok dar gelirli insan yasal olarak hakları olandan daha az sosyal yardım almaktadır" ifadesine katılırken aynı yıl bu oran Türkiye'de 84, Almanya'da 48, İspanya'da 64, Fransa'da 50, İngiltere'de 52, İsveç'te 23 ve Norveç'te ise 24'dür. Diğer ataraftan, "bir çok dar gelirli insan yasal olarak hakları olandan daha az sosyal yardım almaktadır" ifadesine vatandaşların katılım düzeyleri İstanbul'da ele alındığında (2008/2009 yılında İstanbul'da yapılan araştırma ile 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırma karşılaştırıldığında) 2014 yılında bir önceki döneme göre katılımın azaldığı görülmektedir. Bu sonuçlar gerçekten ülkemizde vatandaşların önemli bir kısmının "bir çok dar gelirli insan yasal olarak hakları olandan daha az sosyal yardım almaktadır"

ifadesinin vatandaşlar arasında önemli oranda kabul gördüğünü göstermektedir.

- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 65'i çoğu insanın çeşitli sosyal yardım ve hizmetlerden haksız yere yararlanmaktadır ifadesine katılmaktadır/düşünmektedir. Türkiye'de bu oran 85, Almanya'da 67, İspanya'da 70, Fransa'da 64, İngiltere'de 78 Norveç'te 48 ve İsveç'te ise 51'dir. Bu sonuçlar açıkça göstermektedir ki gerek Avrupa'da ve gerekse de Türkiye'de sosyal yardım alan kişilerin vatandaşlar gerçekte bu sosyal yardımı hak etmediklerini düşünmektedirler. 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 85'i çoğu insanın çeşitli sosyal yardım ve hizmetlerden haksız yere yararlanmaktadır ifadesine katılırken bu oran 2014 yılında araştırmaya katılan her 100 vatandaş arasında 53'e düşmüştür. Bu sonuçlar Türkiye'de vatandaşların büyük çoğunluluğunun çoğu insan sosyal yardım ve hizmetlerden haksız yere yararlanmaktadır ifadesine katıldığını göstermektedir ve bu sonuçlar AB ülkelerinden yüksektir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 65'i gerçekten ihtiyaç içinde olan insanlar için yapılan sosyal yardımların yetersiz olduğunu düşünürken aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 87'si, Almanya'da 52'si, İspanya'da 72'si, Fransa'da 59'u, İngiltere'de 57'si, Norveç'te 51'i ve İsveç'te ise 33'ü gerçekten ihtiyaç içinde olan insanlar için yapılan sosyal yardımların yetersiz olduğunu düşünmektedir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 39'u çalışanların çoğu zaman işten kaytarmak için hastaymış gibi davranırlar ifadesine katılırken aynı Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 54'ü, Almanya'da 23'ü, İspanya'da 48'i, Fransa'da 32'si, İngiltere'de 66'sı, Norveç'te 32'si ve İsveç'te ise 21'i çalışanların çoğu zaman işten kaytarmak için hastaymış gibi davranırlar ifadesine katılmaktadır.

Genel olarak vatandaşların refah devletinin negatif ve pozitif sonuçları algılarına bakıldığında;

- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 38'i "sosyal yardım ve hizmetler ülke ekonomisi üzerinde aşırı bir yük oluşturmaktadır" ifadesine katılmaktadır. Aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 30'u, Almanya'da 38'i, İspanya'da 40'ı, Fransa'da 53'ü, İngiltere'de 52'si, Norveç'te 25'i ve İsveç'te ise 26'sı "sosyal yardım ve hizmetler ülke ekonomisi üzerinde aşırı bir yük oluşturmaktadır" ifadesine katılmaktadır. 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 26'sı "sosyal yardım ve hizmetler ülke ekonomisi üzerinde aşırı bir yük oluşturmaktadır" ifadesine katılırken aynı oran 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşlar arasında 30'dur.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 katılımcıdan 42'si "sosyal yardım ve hizmetler işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklemektedir" ifadesine katılmaktadır. Aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 42'si, Almanya'da 44'ü, İspanya'da 46'sı, Fransa'da 59'u, İngiltere'de 51'i, Norveç'te 34'ü ve İsveç'te ise 29'u "sosyal yardım ve hizmetler işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklemektedir" ifadesine katılmaktadır. 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 34'ü "sosyal yardım ve hizmetler işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklemektedir" ifadesine katılırken 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan her 100 vatandaştan sadece 24'ü "sosyal yardım ve hizmetler işletmelere çok yüksek vergiler ve masraflar yüklemektedir" ifadesine katılmaktadır. Bu sonuçlar son 5 yılda İstanbul'da sosyal yardım ve hizmetlerin vatandaşlar nazarında olumlu yönde algılandığını göstermektedir.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 40'ı "sosyal yardım ve hizmetler insanları tembelleştirmektedir" ifadesine katılmaktadır. Aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 41'i, Almanya'da 39'u, İspanya'da 40'ı, Fransa'da 48'i, İngiltere'de 66'sı, Norveç'te 43'ü ve İsveç'te ise 31'i "sosyal yardım ve hizmetler insanları

tembelleştirmektedir" ifadesine katılmaktadır. 2008/2009 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 38'i, 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 26'sı "sosyal yardım ve hizmetler insanları tembelleştirmektedir" ifadesine katılmaktadır.

- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 35'i "sosyal yardım ve hizmetler insanların birbirlerine yardım eli uzatmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açıyor" ifadesine katılmaktadır. Aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 43'ü, Almanya'da 41'i, İspanya'da 33'ü, Fransa'da 50'si, İngiltere'de 49'u, Norveç'te 39'u ve İsveç'te ise 26'sı "sosyal yardım ve hizmetler insanların birbirlerine yardım eli uzatmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açıyor" ifadesine katılmaktadır. 2008/2009 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 36'sı, 2014 yılında İstanbul'da yapılan araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 30'u "sosyal yardım ve hizmetler insanların birbirlerine yardım eli uzatmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açıyor" ifadesine katılmaktadır.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 30'u "sosyal yardım ve hizmetler insanların kendilerine ve ailelerine bakmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açıyor" ifadesine katılmaktadır. Aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 40'ı, Almanya'da 33'ü, İspanya'da 20'si, Fransa'da 55'i, İngiltere'de 50'si, Norveç'te 22'si ve İsveç'te ise 24'ü "sosyal yardım ve hizmetler insanların kendilerine ve ailelerine bakmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açıyor" ifadesine katılmaktadır. 2008/2009 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 36'sı "sosyal yardım ve hizmetler insanların kendilerine ve ailelerine bakmaları konusunda daha az istekli olmalarına yol açıyor" ifadesine katılırken aynı oran 2014 yılında İstanbul'da araştırmaya katılan vatandaşlar arasında 26'dır.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 56'sı "sosyal yardım ve hizmetler yoksulluğun yaygın bir hal almasını önlemektedir" ifadesine katılmaktadır. Aynı yıl Türkiye'de araştırmaya

katılan her 100 vatandaştan 52'si, Almanya'da 66'sı, İspanya'da 53'ü, Fransa'da 67'si, İngiltere'de 57'si, Norveç'te 65'i ve İsveç'te 67'si "sosyal yardım ve hizmetler yoksulluğun yaygın bir hal almasını önlemektedir" ifadesine katılmaktadır. Diğer taraftan, aynı yıl sadece İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 40 ve bu araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 41'inin "sosyal yardım ve hizmetler yoksulluğun yaygın bir hal almasını önlemektedir" ifadesine katıldığı tespit edilmiştir.

- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 48'i "sosyal yardım ve hizmetler toplumsal eşitliği sağlamaktadır" ifadesine katılmaktadır. Aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 51'i, Almanya'da 42'si, İspanya'da 56'ı, Fransa'da 59'u, İngiltere'de 42'si, Norveç'te 67'si ve İsveç'te 64'ü "sosyal yardım ve hizmetler toplumsal eşitliği sağlamaktadır" ifadesine katılmaktadır. Öte yandan, 2008/2009 yılında sadece İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 41'ive bu araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 43'ü "sosyal yardım ve hizmetlertoplumsal eşitliği sağlamaktadır" ifadesine katılmaktadır.
- 2008/2009 yılında AB-23'te araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 53'ü "sosyal yardım ve hizmetler insanların çalışma ve aile hayatlarını birarada yürütmelerini kolaylaştırmaktadır" ifadesine katılmaktadır. Aynı yıl Türkiye'de araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 50'si, Almanya'da 58'i, İspanya'da 58'i, Fransa'da 65'i, İngiltere'de 58'i, Norveç'te 71'i ve İsveç'te 74'ü "sosyal yardım ve hizmetler insanların çalışma ve aile hayatlarını birarada yürütmelerini kolaylaştırmaktadır" ifadesine katılmaktadır. Diğer taraftan, aynı yıl sadece İstanbul'da araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 41'i ve bu araştırmaya katılan her 100 vatandaştan 50'sinin "sosyal yardım ve hizmetler insanların çalışma ve aile hayatlarını birarada yürütmelerini kolaylaştırmaktadır" ifadesine katıldığı tespit edilmiştir.

Mikro sosyolojik faktörler ile ilgili aşağıdaki sonuçlar bulunmuştur. Buna göre:

- Cinsiyete göre, medeni duruma göre, işteki duruma göre ve eğitim durumuna göre refah devletinin sorumluluk algıları arasında herhangi bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Daha açık bir ifade ile erkek ve kadınların; evli, bekar ve

dulların; ücretli, kendi hesabına çalışan, öğrenci, emekli ve ücretsiz aile işçilerinin; lisealtı, lise ve üniversite düzeyinde bir eğitime sahip vatandaşların refah devleti sorumluluk algıları arasında herhangi bir fark yoktur.

- Yaşa göre, konutun mülkiyetine göre ve gelir gruplarına göre ise vatandaşların sorumluluk algıları arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. 25-49 yaş grubunda bulunan ve yüksek gelire sahip bulunan vatandaşların devlete daha fazla sorumluluk verdiği tespit edilmiştir. Söz konusu gruplara dahil olan vatandaşlara bakıldığında % 80'inin çocuk sahibi olduğu, % 70'inin ise karı-koca beraber çalıştığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda söz konusu grupların devletten daha fazla talepte bulunmaları anlaşılır olmaktadır.
- Vatandaşların refah devleti sorumluluk algılarının düşünsel değerlere veya norm ve inançlara göre değiştiği tespit edilmiştir. Buna göre vatandaşların refah devleti sorumluluk algılarının siyasi kimlik, sisyasi ideoloji, vergi adaleti algısı, refah devletinin negatif sonuçları algısı, otoriterlik algısı, geleneksel cinsiyet algısı, genel memnuniyet düzeyleri, eşitlikçilik anlayışı ve refah hizmetleri alan veya potansiyel alıcıların büyüklüğü konusundaki algıların refah devleti sorumluluk algılarında belirleyici olduğu saptanmıştır. Bu bulgular literatürde yapılan çalışmalarla örtüşmektedir.
- Diğer taraftan düşünsel değerlerden vatandaşların sosyal risk algısı ve refah devleti kurumlarının performanslarının algılarının refah devleti sorumluluk algıları üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir.
- Araştırmamızda kişisel çıkar teorisinin öngördüğü cinsiyete göre, medeni duruma göre, işteki duruma göre ve eğitim durumuna göre refah devletinin sorumluluk algıları arasında bir fark olacağı varsayımlarının ret edilmesinin arkasındaki gerekçeler; Türkiye'nin tarihsel sürecindeki devlet vatandaş ilişkileri, güçlü devlet geleneği ve Türkiye'deki sosyal refahın sağlanma şeklidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Acemoglu, Daron	:	**Introduction to Modern Economic Growth,** USA, Princeton University Press, 2008.
Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)	:	**Özel Eğitim ve Özel eğitim Kurultayı Çalıştayı**, Mayıs 2013.
Ailish, Johnson	:	**European Welfare State and Supranational Governance of Social Policy**, New Yok, Palgrave Macmillan, 2005.
Akal, Cemal Ali ve diğerleri	:	**İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi**, İstanbul,Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, 2003.
Aktan, Çoşkun Can	:	**Gerçek Liberalizm Nedir**?, İzmir, T Yayınları, 1994.
Aktaş, Sururi	:	**Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi**, Ankara, Liberte Yayınları, 2001.
Alcock, Cliff Guy Duly & Edwin Griggs	:	**Introducing Social Policy,** 2nd ed., Essex, Pearson Education Limited, 2008.
Alcock, Pete	:	**Social Policy in Britain: Themes and Issues,** London, Macmillan, 1996.
Alper, Yusuf	:	**Sosyal Güvenlik Ders Notları**, Bursa, Uludağ Üniversitesi, 2006.
Alper, Yusuf, Çağaçan Değer & Serdar Sayan	:	**2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Sosyal Güvenlik (Emeklilik) Sistemine Bakış,** Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TUSİAD), Yayın No: 2012-11/535, Kasım 2012.
Altan, Ömer Z.	:	**Sosyal Politika Dersleri**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004.
Andaç, Faruk	:	**İşsizlik Sigortası**, 2.bs. Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası, Nisan 2010.
Andersen, Gosta Esping	:	**The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Cambridge, Polity Press, 1990

Andersen, Gosta-Esping	:	**Social Foundations of Post Industrial Economics**, Oxford & New York, Oxford University Press, 1999.
Anderson, David R., Dennis J. Sweeney & Thomas A. Willams	:	**Statistics For Business and Economics,** 11th ed., USA, South Western Cengage Learning, 2011.
Anderson, Jenny	:	**The Library and The Workshop: Social Democracy and Capitalism in the Knowledge Age**, USA, Stanford University Press, 2010.
Arıcı, Kadir	:	**Sosyal Güvenlik Dersleri**, Ankara, Sargın Ofset, 1999.
Aungles, Stan & Stan Parker	:	**Work, Organizations, and Change: Themes and Perspectives in Australia**, Sydney, Allen & Urwin, 1988.
Aykaç, Mustafa Zeki Parlak & Süleyman Özdemir	:	**Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Artırılması ve Türkiye'de KOBİ'ler**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2009.
Bairoch, Paul	:	**Economics and World History: Myths and Paradoxes**, Chicago, The University Chicago Press, 1993.
Baldwin, Peter	:	**The Politics of Social Solidarity: Class Bases of the European Welfare State 1875-1975,** Cambridge, Cambridge University Press, 1990.
Barr, Nicholas	:	**The Economics of Welfare State**, Stanford University Press, California, 1993.
Barrow, Michael	:	**Statistics for Economics, Accounting and Business Studies**, 5th ed., Essex, Pierson Education Limited, 2009.
Barry, Norman	:	**Yeni Sağ,** Çev. Cevdet Aykan, Ankara, Tisemat, 1989.
Barry, Norman	:	**Modern Siyaset Teorisi**, Çev. Mustafa Erdoğan & Yusuf Şahin, Ankara, Liberte Yayınları, 3.bs., 2012.
Barry, Norman	:	**Modern Siyaset Teorisi**, (Çev. Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin) Ankara, Liberte Yayınları, 2.bs., 2004.
Başdemir, Hasan Yücel	:	**Liberalizm: Ahlaki Temeller**, Ankara, Liberte Yayınları, 2009.

Bernstein, Eduard	:	**Evrimsel Sosyalizm**, Kavram Yayınları, 1991.
Blake, David	:	**Pension Economics**, West Sussex, UK, John Wiley Sons Ltd., 2006.
Blakemore, Ken & Edwin Griggs,	:	**Social Policy: An Introduction**, 3th ed., London: Open University Press, 2007.
Bonoli, Giuliano	:	**The Politics of Pension Reform: Institutions and Policy Change in the Western Europe**, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
Boratav, Korkut	:	**Türkiye'de İktisat Tarihi 1908-1985**, İstanbul, İmge Kitabevi, 2007.
Borgmann, Christoph	:	**Social Security, Demographics and Risks**, Berlin, Springer, 2005.
Bottero, Wendy	:	**Stratification: Social Division and Inequality,** New York, Routledge, 2005.
Bowling, Ann	:	**Research Methods in Health: Investigating health and health service**, 2nd ed., Buckingham, Open University Press, 2002.
Bozkurt, Veysel	:	**Enformasyon Toplumu ve Türkiye**, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 1997.
Brooks, Clem & Jeff Manza	:	**Why Welfare State Persist: the importance of public opinion in democracies**, Chicago, The University of Chicago Press, 2007.
Buamol, William J. et.al.	:	**The Cost Disease: Why Computer Get Cheaper and Health Care Doesn't,** New Haven & London, Yale University Press, 2012.
Buğra, Ayşe	:	**Devlet Piyasa Karşılığının Ötesinde: İhtiyaçlar ve Tüketim Üzerine Yazılar**, 4.bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
Buğra, Ayşe	:	**Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.
Burnette, Joyce	:	**Gender, Work and Wages in Industrial Revolution**, Cambridge, Cambridge University Press, 2008.

Büyüköztürk, Şener	:	**Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı**, Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, 2009.
Çaha, Ömer	:	**Dört Akım Dört Siyaset**, 3.bs., Ankara, Orion Kitabevi, 2007.
Castles, Francis G.	:	**Comparative Public Policy:Patters of Post-war Transformation**, Cheltenham, Edward Elgar, 1998.
Cem, İsmail	:	**Sosyal Demokrasi Nedir Ne Değildir?**, İstanbul, Can Yayınları, 1998.
Coffey, Amanda	:	**Reconceptualizing Social Policy: Sociological perspectives on contemporary social policy**: New York, Open University Press, 2004.
Cohen, Joshua	:	**Philosophy, politics, democracy: Selected Essays**, Cambridge, Harvard University Press, 2009.
Comrey, Adnrew L. & Howard B. Lee	:	**A First Course in Factor Analysis**, New York & London, Psychology Press, 2nd ed., 1992.
Cousins, Mel	:	**European Welfare States: Comparative Perspectives**, London, Sage Publications, 2005
Dani, Anis A. & Arjan de Haan	:	**Inclusive States and Structurel Inequalities**, Washington DC., The World Bank, 2008.
Deacon, Bob	:	**Global Social Policy and Governance,** London, Sage Publications Inc., 2007.
Deacon, Bob, Michelle Hulse & Paul Stubbs	:	**Global Social Policy: International Organizations and the future of welfare**, London, Sage Publications Ltd., 1997.
DPT	:	**Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013**, Resmi Gazete,1 Temmuz 2006.
DPT	:	**Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994**, Ankara, DPT Yayınları, 1990.
DPT	:	**Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989**, Ankara, DPT Yayınları, 1985.
DPT	:	**Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967**, Ankara, DPT Yayınları, Ocak 1963.

DPT : **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu,** Ankara, 2007.

DPT : **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1978-1983**, Ankara, DPT Yayınları, 1979.

DPT : **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972**, Ankara, DPT Yayınları, 1968.

DPT : **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005**, Ankara, DPT Yayınları, 2000.

DPT : **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT Yayınları, 2001.

DPT : **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Sağlık Hizmetlerinde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT Yayınları, 2001

DPT : **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977**, Ankara, DPT Yayınları, 1973

DPT : **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000**, Ankara, DPT Yayınları

Dyson, Tim : **Population and Development The Demographic Transition**, London, Zed Books, 2010.

Eichengreen, Barry : **Capital Flows and Crisis**, London, The MIT Press, 2004.

Ekin, Nusret, Yusuf Alper & Tekin Akgeyik : **Türk Sosyal Güvenlik Siteminde Arayışlar: Özelleştirme ve Yeniden Yapılanma,** İstanbul, İTO Yayınları, 1999.

Ekinci, Yusuf : **Hükümet ve Siyasi Parti Programlarında Milli Eğitim: 1920-1994**, Ankara: Takışık-Web Ofset, 1994.

Erdoğan, Mustafa : **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, 2.bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 1998.

Ersöz, Halis Yunus : **Sosyal Politikada Yerelleşme**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2010-99, 2011.

Ferguson, Iain, Michael Lavalette & Gerry Mooney	:	**Rethinking Welfare: A Critical Perspective**, London, Sage Publications Ltd., 2002.
Field, Andy	:	**Developing Statistics Using SPSS**, 3th ed., London, Sage Publications Ltd, 2009.
Fincancı, Yurdakul	:	**Günümüzde Sosyal Demokrasi**, İstanbul, Anadolu Matbaacılık, 1993.
Fitzpatrick, Tony	:	**After the new social democracy**, Manchester, Manchester University Press, 2003.
Flood, Collen M.	:	**International Health Care Reform: A Legal, Economic and Political Analysis,** London &New York, Routledge, 2000.
Foster, James & Amartya Sen	:	**On Economic Inequality**, Oxford, Oxford University Press, 1997.
Galasso, Vincenzo	:	**The Political Future of Social Security in Aging Societies**, Cambridge, USA, The MIT Press, 2006.
Gelissen, John	:	**Worlds of Welfare, Worlds of Consent?: Public Opinion and the Welfare State**, Leiden, Dutch, Brill Academic Publisher, 2002.
George, Vic & Paul Wilding	:	**Ideology and Social Welfare**, USA, Routledge & Kegan Paul Ltd, 1976.
Gerek, Nüvit	:	**Sosyal Güvenlik Hukuku**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, No 1575, 2004.
Giddens, Anthony	:	**A Third Way**, Cambridge, Polity Press, 1998.
Giddens, Anthony	:	**Sağ Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği**, İstanbul, Metis Yayınları, 2002.
Giddens, Anthony	:	**The Third Way: The Renewal of Social Democracy**, Cambridge, Polity Press, 1998.
Gilbert, Neil	:	**Transformation of Welfare State: The Silent Surrender of Public Responsibility**, Oxford & New York, Oxford University Press, 2002.
Gilens, Martin	:	**Why American Hate Welfare**, Chicago, University of Chicago Press, 1999.

Gilens, Martin	:	Affluence and Influence: **Economic Inequality and Political Power in America**, New York, Princeton University Press, 2012.
Girvin, Brian	:	**The Right in the Twentieth Century: Conservatism and Democracy**, London, Pinter Publisher, 1994.
Goldin Claudia Dale & Lawrence F. Katz	:	**The Race between Education and Technology**, USA, The Belknap Press of Harvard University, 2010.
Gooby, Peter Taylor	:	**Reframing Social Citizenship**, Oxford &New York, Oxford University Press, 2009.
Goodin, Robert E.	:	**The Real Worlds of Welfare Capitalism**, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.
Goodin, Robert E.	:	**Reasons for Welfare: The Political Theory of the Welfare State**, Princeton, Princeton University Press, 1988.
Goodwin, Barbara	:	**Using Political Ideas**, 5th ed., USA, John Wiley & Sons Ltd. , 2007.
Gray, John	:	**After Social Democracy**, London, Demos, 1996.
Gujarati Damodar N. & Dawn C. Porter	:	**Basic Econometrics**, 5th ed., New York, McGraw-Hill Companies, 2009.
Gül, Songül S.	:	**Sosyal Refah Bitti, Yaşasın Piyasa!: Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kıskacında Refah Devleti,** İstanbul, Etik Yayınları, 2004.
Güven, İsmail	:	**Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Naturel Yayınları, 2010.
Güven, Sami	:	**Sosyal Politikanın Temelleri**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2009.
Haan, Arjan de	:	**Reclaiming Social Policy: Globalization, Social Exclusion and New Poverty Reduction Strategies**, New York, Palgrave Macmillan, 2007.
Haar, Edwin van de	:	**Classical Liberalism, and International Relations Theory,** New York, The Palgrave Macmillan Publication, 2009.
Haggard Stephan ve Robert R. Kaufman	:	**Development, Democracy and Welfare State**, New Jersey, Princeton University Press, 2008.

Hair, Joseph F. et. al.	:	**Multivariate Data Analysis: A Global Perspective**, 7th ed., Essex, UK, Pearson Education Limited, 2014.
Hall, Peter A. & David Soskice	:	**Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage**, Oxford & New York, Oxford University Press, 2001.
Hall, Anthony & James Midgley	:	**Social Policy for Development**, London, Sage Publications Ltd., 2004.
Harris, Jose	:	**William Beveridge**, Oxford, Oxford University Press, 1997.
Hatziprokopiou, Panos Arion	:	**Globalization, Migration and Socio-Economic Change in Contemporary Grecee**, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006.
Hayek, Friedrich A.	:	**Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük Cilt II: Sosyal Adalet Serabı** Çev. Mustafa Erdoğan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık 1995.
Hayek, Friedrich A.	:	**Law Legislation and Liberty: The Mirage of Social Justice**, Chicago, The University of Chicago Press, 1976.
Heclo**,** Hugh	:	**Modern Social Politics in Britain and Sweden: From Relief to Income Maintenance**, New Haven & London: Yale University Press, 1974.
Heeringa, Steven G., Brady T. West & Patricia A. Berglund	:	**Applied Survey Data Analysis**, New York, Chapman Hall /CRC-Taylor & Francis Group, 2010.
Held, David et.al.	:	**Global Transformations: Politics, Economics and Culture,** Stanford, CA: Stanford University Press, 1999
Heper, Metin	:	Türkiye'de Devlet Geleneği, İstanbul, Doğu-Batı Yayınları, 3.bs. 2010.
Hicks, Alexander	:	**Social Democracy and Welfare Capitalism; A Century of Income Security Politics**, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1999.
Honderich, Ted	:	**Conservatism, Burke, Nozick, Bush, Blair**?, Pluto Press, London, 2005.

Huber Evelyn & John D. Stephens	:	**Development and Crisis of the Welfare State: Parties and Policies in Global Markets**, Chicago, The University Chicago Press, 2001.
Hunt Louis & Peter McNamara	:	**Liberalism, Conservatism, and Hayek's Idea of Spontaneous Order,** New York, Palgrave Macmillan Press, 2007.
İnsel, Ahmet	:	**Türkiye Toplumunun Bunalımı** 5.bs., İstanbul, Birikim Yayınevi, 2003.
Iversen, Torben	:	**Capitalism, Democracy and Welfare**, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.
Kastning, Thomas	:	**Basics on Social Democracy**, Friedrich Ebert- Stiftung Ghana, March 2013.
Katzenstein, Peter J.	:	**Small States in World Markets: Industrial Policy in Europe**, New York, Cornell University Press, 1985.
Kaufman, Franz – Xaver	:	**Variations of The Welfare State: Great Britain, Sweden, France and Germany Between Capitalism and Socialism,** Bonn, Springer, 2013.
Kennett, Patricia	:	**Comparative Social Policy**, Buckingham, UK, Open University Press, 2001.
Keyder, Çağlar	:	**Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.
Keynes John M.		**A General Theory of Employment, Interest and Money**, USA, Harcourt, Brace & World, 1964.
Kışlalı, Ahmet Taner	:	**Siyaset Bilimi**, Ankara, İmge Yayınları, 1997.
Koray, Meryem	:	**Avrupa Toplum Modeli**, 2. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2005.
Koray, Meryem	:	**Sosyal Politika**, 3.bs. Ankara, İmge Kitabevi, 2008.
Korpi, Walter	:	**The Democratic Class Struggle,** London, Routledge & Keagn Paul, 1983.
Küçükkalay, Mesud Abdullah	:	**İktisadi Düşünce Tarihi**, İstanbul, Beta Basım Yayın, 2010.

Kurtulmuş, Numan	:	**Sanayi Ötesi Dönüşüm**, 2.bs., İstanbul, İz Yayıncılık, 2001.
Kuznets, Simon	:	**Economic Growth and Structure: Selected Essays**, New York, W.W. Norton, 1965.
Kuznets, Simon	:	**Economic Growth: Rate, Structure and Spread**, New Haven & London, Yale University Press, 1966.
Landes, David S.	:	**The Unbound Prometheus: Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present**, 2nd ed., Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
Lauder, Hugh	:	**Education, Globalisation and Social Change**, Oxford University Press, 2008.
Lavelette, Michael & Alan Pratt,	:	**Social Policy Theories, Concepts and Issues**, 3th ed., London, Sage Publication, 2006.
Lindert, Peter H.	:	**Growing Public: Social Spending and Economic Growth Since the Eighteen Century Volume 1**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
Lipset, Seymour M.	:	**The First New Nation: The United States in Historical and Comparative Perspective**, New York, Basic Books, 1963.
Lister, Ruth	:	**Understanding Theories and Concepts in Social Policy**, Bristol, The Policy Press, 2010.
Lordoğlu, Kuvvet & Nurcan Özkaplan	:	**Çalışma İktisadı**, İstanbul, Der Yayınları, 2007.
Makal, Ahmet	:	**Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963**, Ankara, İmge Yayınları, 2002.
Mardin, Şeref	:	**İdeoloji**, İstanbul, İletişim Yayınları, 13.bs., 2009.
Marks, Karl	:	**Das Capital**, USA, Regnery Publishing, 2000.
Marks, Karl & Friedrich Engels	:	**The Communist Manifesto**, London, Pluto Press, 2008.
Marshall, Thomas H.	:	**Citizenship and Social Class**, London, Pluto Press, 1950.

Meyer, Thomas	:	**Sosyal Demokrasinin Geleceği**, İstanbul, Sosyal Demokrasi Vakfı Yayınları, 2005
Miller**,** David	:	**Liberty**, Oxford, Oxford University Press, 1991
Miller, David	:	**Principles of Social Justice**, Cambridge, Harvard University Press, 1999.
Mischke, Monika	:	**Public Attitudes towards Family Policies in Europe: Linking Institutional Context and Public Opinion,** Berlin, Springer Fachmedien Wiesbaden, 2014.
Mishra, Ramesh	:	**Globalization and Welfare State**, Massachusetts, Edward Elgar Punlications, 1999.
Mishra, Ramesh	:	**The Welfare State in Crisis: Social Thought, and Social Change**, UK, Palgrave Macmillan, 1984.
Mishra, Ramesh	:	**Society and Social Policy: Theoretical Perspectives on Welfare**, London, Macmillan, 1977.
More, Charles	:	**Understanding The Industrial Revolution**, London & New York, Routledge, 2000.
Mosley, Layna	:	**Labor Rights and Multinational Production**, Cambridge, Cambridge University Press, 2011.
Muller, Dennis	:	**Public Choice III**, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
Munday, Stephen	:	**Markets and Market Failure**, Oxford, Heinemann Educational Publishers, 2000.
Murat, Sedat	:	**Bütünleşme Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Karşılaştırmalı Sosyal Yapısı**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000.
Murat, Sedat	:	**Dünden Bugüne İstanbul'un Nüfus ve Demografik Yapısı**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları,Yayın No: 2006.
Murat, Sedat	:	**Dünden Bugüne İstanbul'un İşgücü ve İstihdam Yapısı**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2007-73, 2007.
Nisbet, Robert A.	:	**Muhafazakarlık: Düş ve Gerçek**, Çev. M. Fatih Serenli & Kudret Bülbül, Ankara, Kadim Yayıncılık,

2007.

Norton, Philip & Arthur Aughey : **Conservatives and Conservatism**, London, Temle Smith Ltd, 1981.

Nozick, Robert : **Anarchy, State and Utopia**, Oxford, Blackwell Publishers Ltd., 1974.

Nozick, Robert : **Anarşi, Devlet ve Ütopya**, Çev. Alişan Oktay, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2000.

O'brien, Martin & Sue Penna : **Theorizing Welfare Enlightenment and Modern Society**, London, Sage Publication, 1998.

O'Connor Julia S., Shola Orloff & Sheila Shaber : **States, Markets, Families, Gender, Liberalism and Social Policy in Australia, Canada, Great Britain and the United States**, UK, Cambridge University Press, 1999.

O'Connor Mary Katherine & F. Ellen Netting : **Analyzing Social Policy: Multiple Perspectives for Critically Understanding and Evaluating Policy**, New Jersey, USA, John Wiley & Sons Inc., 2011.

O'Connor, James : **The Fiscal Crisis of The State**, New York, St.Martin's Press, 1973.

O'Connor, James : **The Fiscal Crisis of The Welfare State,** New Jersey, USA, Transaction Publishers, 4th ed., 2009.

Okurer, Cahit : **Ana Hatlarıyla Milli Eğitim Politikamız**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1965

Özbek, Nadir : **Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar**, İstanbul: Tarih Vakfı / Emeklilik Gözetim Merkezi, 2006.

Özdemir, Süleyman & Zeki Parlak : **Kobi'lerde Esnek Çalışma**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No, 2010-112

Özdemir, Süleyman : **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2.bs., İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2007-57, 2007

Özipek, Bekir Berat : **Muhafazakarlık: Akıl, Toplum, Siyaset,** Ankara, Kadim Yayınları, 2005

Pampel Fred C. & John B. Williamson	:	**Age, Class, Politics and the Welfare State**, New York, Cambridge University Press, 1989
Pamuk, Şevket	:	**Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. bs. Nisan 2014
Patriquin, Larry	:	**Agrarian Capitalism and Poor Relief in England, 1500-1860: Rethinking the Origins of the Welfare State**, New York, Palgrave Macmillan, 2007
Philips, Kevin	:	**Post-Conservative America: People, Politics and Ideology,** New York, Vintage Books, 1982
Pierson, Christopher	:	**Beyond The Welfare State: The New Political Economy of Welfare,** 3th ed., Cambridge, Politiy Press, 2006
Piketty, Thomas	:	**Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
Piketty, Thomas	:	**Capital in the Twenty - First Century**, (Translated by Arthur Goldhammer), Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press, 20014
Pitts, Jennifer	:	**A Turn To Empire, The Rise of Imperial In Britain and France**, New Jersey, Princeton University Press, 2005
Polanyi, Karl	:	**The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time**, Boston, Beacon Press, 2nd ed., 2001;
Rawls, John	:	**A Theory of Justice**, Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press, 2005
Razin Assaf and Efraim Sadka,	:	**The Decline of The Welfare State: Demography and Globalization**, Cambridge, The MIT Press, 2005
Reisman, David & Richard Titmuss:	:	**Welfare and Society**, 2.nd, New York, Palgrave Macmillan, 2001
Ringen, Stein	:	**The Possibility of Politics: A Study in the Political Economy of Welfare State,** New Jersey, Transaction Publishers, 2006
Ritzer, George	:	**Globalization: The essentials**, UK, Wiley-Blackwell, 2011

Roder Knut	:	**Social Democracy and Labor Market Policy: Developments in Britain and Germany**, USA, Routledge, 2003.
Rodrik, Dani	:	**Has Globalization Gone Too Far?**, Washington, D.C., Institute for International Economics, 1997
Roomer, John E.	:	**Equal Opportunities**, Cambridge, USA, Harvard University Press, 1998
Rubart, Jens	:	**The Employmnet Effects of Technological Cahange: Heteregenous Labor, Wage Inequality and Unemployment**, Berlin, Sipringer- Verlag Berlin Heidelberg, 2007
Rusell, James W.	:	**Double Standard: Social Policy in Europe and United States**, 2.nd., Lanham/ Maryland, Rowman & Littlefield Publishers Inc., 2011
Sabine, George	:	**Siyasal Düşünceler Tarihi 3-Yakın Çağ** (Çev. Özer Ozankaya), Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1969
Sainbury, Diane	:	**Gender, Equality and Welfare States**, New Yok, Cambridge University Press, 1996.
Sainbury**,** Diane	:	**Gendering Welfare States**, London, Sage Publication Ltd., 1994.
Sarıtaş, İbrahim	:	**Sosyal Demokrasi: Geçmişten Günümüze**, Ankara, Orion Yayınevi, 2006
Schustereder, Ingmar J.	:	**Welfare State Change in Leading OECD Countries: The Influence of Post-Industrial and Global Economic Developments**, Heidelberg, Gabler Verlag, 2010.
Schwarzmantel, John	:	**Ideology and Politics**, London, Sage Publication, 2008.
Scruton, Roger	:	**The Meaning of Conservatism**, London, Macmillian Press, 1980.
Segal, Elizabeth A.	:	**Social Welfare Policy and Social Programs; A Values Perspectives**, USA, Brooks/Cole, Cengage Learning Publication, 2010.

Sen, Amartya	:	**Development as Freedom**, Oxford, Oxford University Press, 1999.
Sen, Amartya	:	**The Idea of Justice**, Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press, 2009.
Şenkal, Abdulkadir	:	**Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, 2bs. İstanbul, Alfa Yayınları, 2005.
Şenkal, Abdulkadir		**Sosyal Boyutuyla Bilgi Ekonomisi ve Emek**, Kocaeli, Umuttepe Yatınları, 2015.
Siebert, Horst	:	**The World Economy**, London, Routledge, 2002.
Sinn, Hans-Werner	:	**The New Systems Competition**, UK., Wiley-Blacwell Publishing, 2003.
Soffer, Reba	:	**History, Historians, and Conservatism in Britain and America**, Oxford University Press, Oxford, 2009.
Spicker**,** Paul	:	**Liberty, Equality and Fraternity**, Bristol, The Policy Press, 2006.
Spicker**,** Paul	:	**Principles of Social Welfare: An Introduction to Thinking About Welfare State**, London & New York, Routledge , 1988.
Spicker, Paul	:	**The Welfare State A General Theory**, London, Sage Publication, 2000.
Stephens, John D.	:	**The Transition from Capitalism to Socialism**, London, Macmillan, 1979.
Stiglitz, Joseph E.	:	**Globalization and its discontents**, New York & London, W.W. Norton & Company, 2002.
Subaşı, Birgül & Aysun Dinler	:	**Dünyada ve Türkiye'de Özel Okullar**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2003.
Swank, Duane	:	**Global Capital, Political Institutions, in Policy Change in Developed Welfare State**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
T.C. Kalkınma Bakanlığı	:	**Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, 2014.

Tabachnick, Barbara G. & Linda S. Fidell	:	**Using Multivariate Analysis**, 6th ed., New York, Pearson Education Inc, 2013.
Talas, Cahit	:	**Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992.
Taşçı, Faruk	:	**Sosyal Politikalarda Can Simidi: Sosyal Yardım**, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, Haziran 2010.
Taşçı, Faruk	:	**Sosyal Politika Ahlakı**, İstanbul, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 2012.
Titmuss, Richard	:	**Social Policy: An Introduction**, London, Allen & Unwin, 1974.
Toynbee, Arnold	:	**Lectures on The Industrial Revolution in England**, Cambridge, Cambridge University Press, 2011.
Tuna, Orhan & Nevzat Yalçıntaş,	:	**Sosyal Siyaset**, 7.bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 1999.
Tuncay, Aziz Can	:	**Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri**, 7.bs., İstanbul, Beta Basım-Yayın, 1996.
Türköne, Mümtazer	:	**Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2. bs.,1994.
Ubiergo, Alex Segura	:	**The Political Economy of Welfare State in Latin America: Globalization, Democracy and Development**, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.
Vincet, Andrew	:	**Modern Politik İdeolojiler**, Çev. Arzu Tüfekçi, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2006.
Vural, Mehmet	:	**Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakarlık**, 3.bs, Ankara: Elis Yayınları, 2011.
Wallerstein, Immanuel	:	**The capitalist world economy**, Cambridge, Cambridge University Press, 1979.
Walsh, Mark, Paul Stephens & Stephen Moore	:	**Social Policy & Welfare**, UK, Stanley Thornes Publication, 2000.
Weber, Lars	:	**Demographic Change and Economic Growth, Simulations on Growth Models**, New York, Sipringer Dordrech Heidelberg, 2010.

Wilensky, Harold L. : **The Welfare State and Equality: Structural and Ideological Roots of Public Expentitures**, Berkley, University of California Press, 1975.

Williamson, John & Molly Mahar : **Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme** Çev. Güven Delice, Ankara, Liberte Yayınları, 2002.

Woldridge, Jeffrey M. : **Introductory Econometrics: A Modern Approach**, 5th ed., USA, South-Western: South Western Cengage Leraning, 2012.

Wrigley, Edward A. : **Energy and Industrial Revolution**, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.

Yayla, Atilla : **Liberal Bakışlar**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993.

Yayla, Atilla : **Liberalizm**, Ankara, Turhan Yayınları, 1992.

Yayla, Atilla : **Siyaset Teorisine Giriş**, Ankara, Liberte Yayınları, 2002.

Yazgan, Turan : **İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik Ders Notları**, 2. bs., İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, 1992.

Yurtsever, Ali E. : **Marksizme Giriş: Temel Kavramlar**, İstanbul, Sorun Yayınları, 2003.

Zaim, Sabahattin **Çalışma Ekonomisi,** İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997.

Makaleler

Acemoglu, Daron : "Technical Change, Inequality and Labor Market"**, Journal of Economic Literature,** Vol. 40, No. 1, 2002, p. 7-72.

Acemoglu, Daron & David H. Autor : "Skills, Tasks and Technologies: Implications for Employment and Earnings", **Handbook of Labor Economics**, Eds. Orley Asfenhelter & David E. Cards, Vol. 4b, Amsterdam, Elsevier, 2011, p.1043-1171.

Akkaş, Hasan Hüseyin : "Muhafazakar Siyasi Düşünce Kavramı Üzerine", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.5, No. 2, Aralık 2003, s. 241-154.

Aktan, Çoskun Can : "Piyasa Başarısızlığının Anatomisi ve Kamu Ekonomisi Rasyoneli", **Kamu Ekonomisi-I**, Ed. Can Aktan & Dilek Dileyici, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, Yayın No: 2703, s 2-27.

Alesina, Alberto & Romain Wacziarg : "Openness, country size and government" **Journal of Public Economics,** Vol. 69, No. 3, 1998, pp. 305-321.

Alper, Yusuf : "Sosyal Güvenlik Reformu ve Finansmanla İlgili Beklentiler", **Sosyal Güvenlik Dergisi,** 2011/1, s. 7-47.

Alper, Yusuf : "Sosyal Güvenlik" **Sosyal Politika**, Ed. Aysen Tokol & Yusuf Alper, Bursa, Dora Basın Yayın Dağıtım, 2011, s.160-193.

Altay, Asuman : "Sağlık Hizmetleri Sunumunda Yeni Açılımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", **Sayıştay Dergisi**, No. 64, Ocak-Mart 2007, s. 33-58.

Andersen, Gosta Esping : "Three of Welfare Capitalism", **The Welfare State Reader**, Eds. Christopher Pierson & Francis G. Castles, 2nd ed., Cambridge, Polity Press, 2006, p. 160-174.

Andersen, Gosta Esping	:	"Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri", **Sosyal Politika Yazıları**, Der. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, 4. bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 33-54.
Andersen, Gosta Esping	:	"The Importance of Children and Families in Welfare States", **The Future of Motherhood in Western Society: Late Fertility and its Consequences**, Ed. Gijs Beets, Joop Schippers, Egbert R. te Velde, London & New York, Springer Dordrecht Heidelberg, 2011, p. 125-148.
Andersen, Gosta Esping	:	"Towards the Good Society, Once Again?" **Why We Need a New Welfare State,** Eds. Gosta Esping-Andersen et al., Oxford, Oxford University Press, 2002, p. 1-25.
Andreß, Hans- Jürgen & Thorsten Heien	:	"Four Worlds of Welfare State Attitudes?: A Comparison of Germany, Norway and United States", **European Sociological Review**, Vol. 17, No. 4, 2001, p. 337-356.
Arabacı, Rabihan Yüksel & Yusuf Alper	:	"Sosyal Güvenlik Reformunun Yaşlılık Aylıklarına Etkisi: Yoksulluk Yaratan Bir Sosyal Güvenlik Sistemi", **Amme İdaresi Dergisi**, C.43, Sayı 2, Haziran 2010, s. 101-117.
Arbache, Jorge S., Andy Dickerson & Francis Green	:	"Trade Liberalization and Wages in Developing Countries", **The Economic Journal,** Vol. 114, No. , 493, 2004, p. 73-96.
Arts Wil & John Gelissen,	:	"Three Worlds of Welfare Capitalism or More? A state-of-the-art report", **The Welfare State Reader**, Eds. Christopher Pierson & Francis G. Castles, 2nd ed., Cambridge: Polity Press, 2006, p. 175-197.
Arts, Wil & John Gelissen,	:	"Welfare States, Solidarity and Justice Principles: Does the Type Really Matter?", **Acta Sociologica**, Vol. 44, 2001, p. 283-299.

Arts, Wil A. & John Gelissen : "Models of The Welfare State", **The Oxford Handbook of The Welfare State**, Eds. Francis G. Castles et. al., Oxford & New York, Oxford University Press, 2010, p. 569-583.

Arza, Camila & Martin Kohli : "Inroduction: The political economy of pension reform", **Pension Reforms in Europe: Politics, Policies and Outcomes**, Eds. Camila Arza & Martin Kohli, London & New York, Routledge, 2008, p.1-21.

Atkinson, Anthony B. : "The Distribution of Earnings in OECD Countries", **International Labour Review**, Vol. 146, No. 2, 2007, p. 41-60.

Aydoğmuş, Ümit : "Uluslararası STK'lar ve İnsani Müdahale: Deniz Feneri Örneği", **III. Uluslararası STK'lar Kongresi: STK-Özel Sektör-Devlet Etkileşimi (Bildiriler Kitabı)**, Çanakkal 18 Mart Üniversitesi Yayın., 2006, s. 499-503

Bacon, Donald : Bacon, Donald, "The contrubitions of realiability and pretest s to effective assesment", **Practical Assesment, Reseach and Evaluation**, Vol. 9, No. 3, 2004, (Çevrimiçi), http://pareonline.net/getvn.asp?v=9&n=3, 3.02.2015.

Baldwin, Peter : "The Past Rise of The Social Security: Historical Trends and Patterns", **Reforming the welfare sate**, Ed. Herbert Giersch, Berlin, Springer, 1997, p. 3-24.

Barrientos, Armando : "Latin America: towards a liberal informal welfare state **Insecuring and Welfare Regimes in Asia, Africa and Latin America: Social Policy in Development Contexts**, Eds. Ian Gough et. al., Cambridge, Cambridge University Press, 2008, p. 121-168.

Baumol, William J. : "Macroeconomics of Unbalanced Growth: The Anatomy of Urban Crisis", **The American Economic Review**, Vol. 57, No. 3, 1967, pp. 415-426.

Becker, Saul : "Sosyal Politika Araştırmalarında Yöntemler ve Yaklaşımlar", (Çev. Barış Yıldırım), **Sosyal Politika: Kuram ve Uygulamalar**, Derl. Pete Alcock, Margaret May & Karen Rowlingson, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011, s. 25-34.

Birrell, Derek Alan Murie, : "Ideology, Conflict and Social Policy", **Journal of Social Policy**, Vol. 4, No. 3, 1975, p. 243-258.

Blair, Tony : "Beveridge revisited. A Welfare state fort he 21 st century", **Ending Child Poverty**, Ed. Robert Walker, Bristol, The Policy Press, 1999, p. 7-18.

Blekesaune, Morten & Jill Quadagno : "Public Attitudes toward Welfare State Policies: A Comparative Analysis of 24 Nations", **European Sociological Review**, Vol. 9 , No. 5, 2003, p. 415-427.

Blomberg, Helena & Christian Kroll : "Do Structural Contexts Matter? Macro-sociological Factors and Popular Attitudes towards Welfare Services", **Acta Sociologica**, No. 42, 1999, p. 319-335.

Blomberg, Helena et. al. : "Attitudes Among High-Risk Groups" **Contested Welfare States: Welfare Attitudes in Europe and Beyond**, Ed. Stefan Svallfors, California, Stanford University Press, 2012, p.58-80.

Bloom, David E. & Jeffrey Gale Williamson : "Demographic transitions and economic miracles in emerging Asia", **World Bank Economic Review**, Vol. 12, No. 3: p. 419-456.

Bloom, David E. & Roddy McKinnon : "Social security and the challenge of demographic change, **International Social Security Review,** Vol. 63, No. 3-4, 2010, p. 1-25.

Bloom, David E. David Canning & Bryan Graham	:	"Longevity and life-cycle savings", **Scandinavian Journal of Economics,** Vol. 105, No. 3, 2003, p. 319-338.
Boloni, Giuliano	:	"New social risks and the politics of post-industrial social policies",**The Politics of Post-Industrial Welfare States: Adapting post-war social policies to new social risks**, Eds. Klaus Armingeon & Giuliano Boloni, London & New York, Routledge, 2006, p. 3-25.
Bonoli, Giuliano	:	"Political Institutions, Veto Points and Process of Welfare State Adaptation," **The New Politics of Welfare State**, Ed. Paul Pierson, New York, Oxford University Press, 2001, p. 238-265.
Bonoli, Giuliano	:	"Classifying Welfare States: a Two-dimension approach", **Journal of Social Policy**, Vol. 26, 1997, p. 351-372.
Brady, David & Ryan Dennisto	:	"Economic Globalization, Industrialization, and Deindustrialization in Affluent Democracies", **Social Forces**, Vol. 85, No.1, 2006, pp. 297-329.
Brady, David, Jason Beckfield & Martin Seeleib- Kaiser	:	"Economic Globalization and the Welfare State in Affluent Democracies 1975-2001", **American Sociological Review**, Vol. 70, 2005, p. 921-948.
Briggs, Asa	:	"The Welfare State in Historical Perspective", **The Welfare State Reader**, Ed. Christopher Pierson & Francis G. Castles, 2nd ed., Cambridge, Polity Press, 2006, p. 16-29.
Buğra, Ayşe	:	"Political and Moral Implications of Reciprocity in Networks in Modern Societies" **Economy and Society: Money, Capitalism and Transition**, Eds. Fikret Adaman & Pat Devine, New York &London, Black Rose Books, 2001, p. 382-400.
Buğra, Ayşe	:	"Türkiye'de Sağ ve Sosyal Politika", **Toplum ve Bilim**, Sayı 106, 2006, s. 43-67.

Burkhardt, Christoph et.al.	:	"Differing notions of social welfare? Britain and Germany Compared", **Converging Worlds of Welfare: British and Germany Social Policy in the 21st Century,** Ed. Jochen Clasen, Oxford & New York, Oxford University Press, 2011, p. 15-32.
Busemeyer, Marius R., Maria Alejandra Cattaneo & Stefan C. Wolter	:	"Individual policy prefences for vocational versus academic education: Microlevel evidence for the case of Switzerland", **Journal of European Policy**, Vol. 21, No. 3, 2011, p. 253-273.
Bussolo, Maurizio & Jeffery I. Round	:	"Inroduction", **Globalization and Poverty: Channels and Policy Responses**, Ed. Maurizio Bussolo & Jeffery I. Round, London & New York, Routledge, 2006, p. 1-17.
Büyüköztürk, Şener	:	"Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı", **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, Sayı 32, Güz 2002, s. 470-484.
Calzada, Inez & Eloisa del Pino	:	"Are Spaniards Different? European Convergence and Regional Divergence in the Evaluation of the Welfare State", **The Spanish Welfare State in European Context**, Eds. Ana Marta Guillen & Margarita Leon, UK, Ashgate Publishing Limited, 2001, p.139-164.
Cameron, David R.	:	"The Expansion of Public Economy: A Comparative Analysis", **The American Political Science Review**, Vol. 72. No. 4, 1978, p. 1243-1261.
Can Aktan, Çoşkun	:	"Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 28, Sayı,1 Mart 1995, s. 3-32.
Castillo, Antonio M.Jaime	:	"Public opinion and the reform of the pension sytems in Europe: the influence of solidarity principles, **Journal of European Social Policy**, Vol. 23, No. 4, 2013, p.390-405.

Castles, Francis & Herbert Obinger	:	"Social expenditure and the politics of redistribution", **Journal of European Social Policy**, Vol. 17, No. 3, p. 206-222.
Castles, Francis G.	:	"The English Speaking Countries", **The Oxford Handbook of The Welfare State**, Eds. Francis G. Castles et. al., Oxford & New York, Oxford University Press, 2010, p. 630-642.
Castles, Francis G.	:	"Decentralization and the Post-war Political Economy", **European Journal of Political Research**, No.36, 1999, pp. 27-53.
Castles, Francis G. & Deborach Mitchell	:	"Wolds of Welfare and Families of Nations" **Families of Nations: Patterns of Public Policy in Western Democracies**, Ed. Francis G. Castles, Andershot, Dartmounth, 1993, p. 93-128.
Castles, Francis G. & Helbert Obinger	:	"Worlds, families, regimes: Country clusters in European and OECD area public policy", **West European Polictics**, Vol. 31 No 1/2, p. 321-344.
Cavaille, Charlotte	:	"Social Policy Preferences in Mature Welfare States: the role of Reciprocity" **presented at the Paris School of Economics in February** 2015. p. 1-43.
Clasen, Jochen	:	"Defining Comparative Social Policy", **A Hand Book of Comparative Social Policy**, Ed. Patricia Kennett, UK, Edward Elgar, 2004, p. 91-102.
Clasen, Jochen & Win van Oorschot	:	"Changing Principles in European Social Security" **European Journal of Social Security,** Vol.4, No. 2, 2002, p. 89-115.
Coleman, David	:	"Population Ageing: An Unavoidable Future", **The Welfare State Reader**, Eds. Christopher Pierson & Francis G. Castles, 2.nd, Cambridge, Polity Press, 2006, p. 298-308.

Coşar, Simten	:	Liberal Thought and Democracy in Turkey, **Journal of Political Ideologies**, Şubat 2004, Vol. 9, No. 1, 2004, s. 71-98.
Cutright, Philips	:	"Political Structure, Economic Development and National Social Security Programs, **American Journal of Sociology**, Vol. 70, No. 5, 1965, p. 537-550.
Çetin, Halis	:	"Liberalizmin Temel İlkeleri", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 2, Sayı, 1. 2001, s. 219-237.
Çevik, Hasan Hüseyin	:	"Kamu Hizmetlerinin Üretilmesinde ve Sunulmasında Sosyal Refah Çoğulculuğu", **Türk İdare Dergisi**, Sayı 418, Mart 1998, s. 109-122.
Çokgezen Murat & Nuray Terzi,	:	"Türkiye'de Devletin Eğitime Müdahalesinin Yeterli Gerekçesi Var Mı?", **Liberal Düşünce**, Sayı, 49, 2008/2009, s. 5-23.
Dean, Harley	:	"Sosyalist Perspektif", (Çev. Barış Yıldırım, **Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar,** Eds. Pete Alcock, Margaret May & Karen Rowlingson, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011, s. 118-127.
Downs, Anthony	:	"An Economic Theory of Political Action in a Democracy", **Journal of Political Economy**, Vol. 65, No. 2, 1957, p. 135-150.
Duman, Fatih	:	"Edmund Burke: Muhafazakarlık, Aydınlanma ve Siyaset", **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, Yıl 1, Sayı:1, Yaz 2004, s. 31-53.
Edlund, Jonas	:	"The Influence of the Class Situations of Husbands and Wives on Class Identitiy, Party Preference and Attitudes Towards Redistribution: Sweden, Germany and the United States, **Acta Sociologica**, Vol.46, No. 3, 2003, p. 195-214.

Effinger, Birgit P. : "Culture and Welfare State Policies: Reflections on a Complex Interrelation", **Journal of Social Policy**, Vol. 34, No.1, 2005, pp. 3-20.

Ercan, Fuat : "1980'lerde Eğitim Sisteminin Yeniden Yapılanması: Küreselleşme ve Neo-Liberalizm Eğitim Politikaları", **75 Yılda Eğitim**, Der. Fatma Gök, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999, s. 23-37.

Erdoğan, Mustafa : "Muhafazakarlık: Ana Temalar", **Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu,** Ankara, AKP Yayınları, 10-11 Ocak, 2004, s. 26-33.

Erdoğan, Mustafa : "Özgürlük, Adalet, Refah", **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, 2.bs. , Ed. Atilla Yayla, Ankara, Siyasal Kitabevi, ,1999, s.349-363.

Ergil, Doğu : "Muhafakar Düşüncenin Temelleri: Muhafakarlık ve Yeni Muhafazakarlık", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 41, No .1, 1986, s. 269-292.

Ersöz, Halis Yunus : "Doğuştan Günümüze Sosyal Politika Anlayışı ve Sosyal Politika Kurumlarının Değişen Rolü", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 53, No. 2, 2003, s. 119-144.

Ferrera, Maurizio : "The 'Southern Model' of Welfare in Social Europe", **Journal of European Social Policy**, Vol. 6, No.1, p.17-37.

Ferrera, Maurizio : "The South European Countries", **The Oxford Handbook of The Welfare State**, Eds. Francis G. Castles et al., Oxford & New York, Oxford University Press, 2010, p. 616-629..

Ferrera, Maurizio : "Welfare states and social safety nets in Southern Europe: an introduction", **Welfare State Reform in Southern Europe: Fighting poverty, and social exclusion in Italy, Spain, Portugal and Greece**, Ed. Maurizio Ferrera, London & New York, Routledge,

2005, p. 1-23.

Flora, Peter : "Introduction", Growth to Limits: The Western European Welfare States Since World War II, Ed. Peter Flora, Berlin, de Gruyter, 1986, p. XII-XXIX.

Flora, Peter & Arnold J. Heidenheimer : "The Historical Core and Changing Boundaries of the Welfare State", **The Development of Welfare States in Europe and America**, Ed. Peter Flora & Arnold J. Heidenheimer, New Brunswick &New Jersey, Transaction Publishers, 1990, p. 17-34.

Flora, Peter & Jens Alber : "Modernization, Democratization and The Development of Welfare State in Western Europe", **The Development of Welfare States in Europe and America**, Ed. Peter Flora & Arnold J. Heidenheimer, New Brunswick & London, Transaction Publishers, 1990, p. 37-80

Fong, Christina M., Samuel Bowles & Herbert Gintis : "Reciprocity, Self-interest and the Welfare Satate", **Handbook of the Economics of Giving, Altruism, and Reciprocity Volume 2**, Eds. Serge Christophe Kolm & Jean Mercier Ythier, UK, North Holland, 2006, pp. 1439-1462.

Fox, Ceybelle : "The Changing Color of Welfare? How Whites' Attitudes toward Latinos Influence Support for Welfare?", **American Journal of Sociology**, No. 3, 2004, pp.580-625

Franzoni, Juliana Martinez : "Welfare Regimes in Latin America: Capturing Constellations of Market, Families and Policies, **Latin American Politic and Society**, Vol. 50, No. 2, Summer 2008, p. 67-100.

Gal, John : "Is there an extended family of Mediterranean welfare states?", Journal of European Social Policy, Vol. 20, No. 4, p. 283-300.

Garett, Geoffrey & Deborah Mitchell : "Globalization, government spending, and taxation in OECD", **European Journal of Political Reseach**, Vol. 39, No. 2, 2001, p. 145-177.

Gelissen, John : "European Scope-of-government beliefs: the impact of individual, regional and national charecteristics", **Culture and Welfare State: Values and Social Policy in Comparative Perspective**, Ed. Wim van Oorschot, Michael Opielka & Birgit Pfau Effinger, Cheltenahm UK, Edward Elgar Publishing Limited, 2008/2009, p. 247-267.

Gilens, Martin : "Race Coding and White Opposition to Welfare," **American Political Science Review**, Vol. 90, No. 3, 1996 p. 593-604.

Gladstone, David : "The welfare state and the state of welfare", **British Social Welfare: Past, Present and Future**, Ed. David Gladstone, London & New York, Routledge, 1995, p. 1-28.

Gooby, Peter T. : "New Risks and Social Change", **New Risks, New Welfare: The Transformation of European Welfare State,** ", Eds. Peter Taylor-Gooby, Oxford & New York, Oxford University Press, 2004, p. 1-28.

Gooby, Peter T. : "Eşitlik, Haklar ve Adalet", (Çev. Barış Yıldırım), **Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar,** Eds. Pete Alcock, Margaret May & Karen Rowlingson, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011, s. 55-64.

Gooby, Peter T. : "Hollowing Out Versus The New Interventionism: Public Attitudes and Welfare Features", **The End of The Welfare State: Responses to State Retrenchment**, Eds. Stefan Svallfors and Peter Taylor Gooby, London & New York, Routledge, 1999, p. 1-12.

Gough, Ian : "Welfare Regimes in East Asia and Europe: Comparisons and Lessons" **Presented at World Bank Conference on Towards a New Social Policy Agenda in East Asia**, Paris, 27 June, 2000, p. 1-39

Gough, Ian	:	"European Welfare States: Explanations and Lessons for Developing Countries", **Inclusive States and Structural Inequalities**, Eds. Anis A. Dani & Arjan de Haan, D.C., The World Bank, 2008, p.39-72.
Gough, Ian	:	"Welfare regimes in development context: a global and regional analysis", **Insecuring and Welfare Regimes in Asia, Africa and Latin America: Social Policy in Development Contexts**, Ed. Ian Goughet.al., Cabridge, Cambridge University Press, 2008, p. 15-48.
Gough, Ian & Geoff Wood	:	"Introduction" **Insecuring and Welfare Regimes in Asia, Africa and Latin America: Social Policy in Development Contexts**, Eds. Ian Gough, Geoff Wood, Armando Barrientos, Philippa Bevan, Peter Davis & Graham Room, Cabridge, Cambridge University Press, 2008, p.1-11.
Greendwood, Jeremy & Mehmet Yorukoglu	:	"1974", **Carnegie - Rochester Conference Series on Public Policy,** Vol. 46, No. 1, 1997, p. 49-95.
Gül & Hüseyin Songül Sallan Gül	:	"Sosyal Devletten Çalışma Refahına Geçişte Sosyal Haklar ve Yoksullar", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 40, Sayı 3, 2007, s.1-30.
Günaydın, Davuthan	:	"Sağlık Hizmetlerinde Küresel Reform Yaklaşımları", **Sosyal Siyaset Konferansları**, Sayı 60, 2011/1, s. 323-365.
Hall, Ray	:	"Households, families and fertility" **Europe's Population: Towards the next century,** Eds. Ray Hall &Paul White, London, UCL Press Limited, 1995, p. 25-36.
Haller, Max	:	"Theory and Method in the Comparative Study of Values: Critique and Alternative to Inglehart, **European Sociological Review**, Vol. 18, No. 2, 2002, p.139-158.

Harald Beyer, Patricio Rojas & Rodrigo Vergara, : "Trade liberalization and wage inequality", **Journal of Development Economics,** Vol. 59, pp. 103-123.

Harley, C. Knick : "Reassessing The Industrial Revolution: a Macro View", **The British Industrial Revolution: An Economic Perspective,** Ed. Joel Mokyr, 2nd, Oxford, Westview Press, 1999, p.160-205.

Harrison, Ann : "Globalization and Poverty: An Introduction", **Globalization and Poverty**, Ed. Ann Harrison, Chicago & London, University of Chicago Press, 2007, p. 1-30.

Hasenfeld, Yeheskel & Jane A. Rafferty : "The Determinants of Public Attitudes toward the Welfare State", **Social Forces**, Vol. 67, No. 4, 1989, p. 1027-1048.

Heclo, Hugh : "Toward a New Welfare State?", **The Development of The Welfare States in Europe and America**, Ed. Peter Flora & Arnold J. Heidenheimer, New Brunswick &London, Transaction Publishers, Fourth Edition, 1990, p. 383-404.

Hemerijck, Anton : Hemerijck, Anton, "Welfare Recalibration as Social Learning", **Paper presented at the 2008 ESPAnet Doctoral Researcher Workshop**. (Çevrimiçi), http://www.jean-jaures.org/content/download/12664/121315/file/WELFARE%20RECALIBRATION%20A.%20Hemerijck.pdf, 02.02.2015

Heper, Metin : "The State and Interest Groups With Special References to Turkey", **Strong State and Economic Interest Groups: The Post-1980 Turkey Experience**, Ed. Metin Heper, Berlin, Walter de Gruyder, 1991, p. 3-24.

Heywood, Andrew : "Demokrasi", Çev. Bican Şahin, Atilla Yayla, **Sosyal ve Siyasal Teori Seçme Yazılar**, 2. bs., Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999, s.67-84.

Hicks, Alexander & Duane Swank	:	"On the political economy of welfare expansion: A comparative analysis of 18 advanced capitalist democracies 1960-1971", **Comparative Political Studies**, Vol. 17, No 1, p. 81-119.
Hicks, Alexander & Duane Swank	:	"Politics, Institutions, and Welfare Spending in Industrialized Democracies, 1960-82" **The American Political Science Review**, Vol. 86, No. 3, 1992, pp. 658-674.
Hicks, Alexander & Joya Misra	:	"Political Resources and the Growth of Welfare in Affluent Capitalist Democracy 1960-1982", **American Journal of Sociology,** Vol. 99, No. 3, 1993, pp. 668-710.
Hicks, Alexander Duane H. Swank & Martin Ambuhl	:	"Welfare Expansion Revised: policy routines and their mediation by party, class and crisis, 1957-1982", **European Journal of Political Research**, Vol. 17, No. 4, 1989, p. 401-430.
Holden, Chris	:	"Social Policy and Political Economy: A Tale of (at least) Two Disciplines**", Social Policy & Society**, Vol. 4, No. 2, p.173-181.
Holzmann, Robert	:	"Global pension systems and their reform: Worldwide drivers, trends and challenges," **International Social Security Review**, Vol. 66, No. 2, 2013, p. 1-29.
Holzmann, Robert	:	"Linking Pension Reform to Labor and Financial Market Reforms: An Introduction", **Pension Reform in Southern Europe: Linking to Labor and Financial Market Reforms,** Eds. Robert Holzmann, Landis MacKellar & Jana Repansek, Washington D.C., The World Bank, 2009, p. 9-26.
Hothersall, Steve J.	:	"Ideology: How ideas influence policy and welfare", **Social Policy for Social Work, Social Care and The Caring Professions**, Ed. Steve J. Hothersall & Janine Bulger , Asgate Publishing, 2010, p.51-70.

Huber, Evelyne & John D. Stephens : "Successful Social Policy Regimes? Political Economy, Politics, and the Structure of Social Policy in Argentina, Chile, Uruguay and Costa Rica", **Paper Prepared for the Conference on Democratic Governability,** Kellogg Institute, University of Notre Dame, October 7-8 , 2005. p.1-42.

Huber, Evelyne Charles Ragin & John Stephens : "Social Democracy, Christian Democracy Constitutional Structure and the Welfare State", **American Journal of Sociology**, 1993, Vol. 99, No. 3, p. 711-749.

Ibraim, Ahmed et.al. : "Establishing the reliability and validity of the Zagazig Depression Scale in a UK student population: an online pilot study", **Biomed Central Psychiatry**, Vol. 10, No.107, 2010, p.1-10.

İkizoğlu, Musa : "Türkiye'de Yoksulluk ve Sosyal Yardım Uygulamalarının Bugünkü Durumu," **İnsani Gelişme ve Sosyal Hizmet; Prof.Dr. Nesrin Koşar'a Armağan**, Haz. Kasım Karataş ve Çiğdem Arıkan, Ankara, Hacattepe Üniversitesi, 2001 s-161-169.

Iversen, Torben : "The Dynamics of Welfare State Expansion: Trade Openness, De-industrialization, and Partisan Politics", Ed. Paul Pierson, **The New Politics of The Welfare State**, Oxford & New York, Oxford University Press, 2001, p.45-79.

Iversen, Torben & Thomas R. Cusack : "The Causes of Welfare State Expansion: Deindustrialization or Globalization?", **World Politics**, Vol. 52, No. 3, 2000, pp. 313-349.

Jæger, Mads Meier : "What Makes People Support Public Responsibility for Welfare Provision: Self-interest or Political Ideology?", **Acta Sociologica**, Vol. 49, No. 3, 2006, p.321-338.

Jæger, Mads Meier : "Are the 'Deserving Needy' Really Deserving Everywhere? Cross-cultural Heterogeneity and Popular Support for the Old and Sick in Eight Western Countries" **Social Justice, Legitimacy and The**

Welfare State, Eds. Steffen Mau & Benjamin Veghte, UK Hampshire, Ashgate Publishing Limited, 2007, p. 73-94.

James P. & Lyle Scruggs, : "Political Partisanship and Welfare State Reform in Advanced Industrial Societies", **American Journal of Political Science,** Vol. 48, No. 3, 2004, pp. 496-512.

Jayasuriya, Kanishka : "Capability, Freedom and The New Social Democracy", **The Political Quarterly**, Vol. 71, No. 3, 2000, p. 282-299.

Jo, Nam K. : "Between the cultural foundations of welfare and welfare attitudes: The possibility of an in-between level conception of culture for cultural analysis of welfare" **Journal of European Social Policy**, Vol. 21, No.1, 2011, p. 5-19.

Jones, Katherine R. et.al. : "Determining mild, moderate and severe pain equivalency across pain intensity tools in nursing home residents**", Journal of Rehabilitation Research & Development**, Vol. 44, No. 2, 2007, p. 305-314.

Kadt, Emanuel de : "Ideology, social policy, health and health services: A Field of complex interactions", **Social Science and Medicine**, Vol. 16, No. 6, 1982, p. 741-752.

Kaiser, Martin Seeleib : "Multiple and Multidimentional Welfare State Transformations", **Welfare State Transformations: A Comparative Perspectives**, Ed. Martin Seeleib- Kaiser, New York, Palgrave Macmillan, 2008, p. 210-211.

Kakıcı, Hülya, Hamdi Emeç ve Şenay Üçdoğruk : "Türkiye'de Çalışan Kadınların Çocuk Bakım Tercihleri", **Ekonometri ve İstatistik**, Sayı 5, 2007, s.20-40.

Kangas, Olli E. : "Self-interest and Common Good: The Impact on Norms, Selfishness and Context in Social Policy

Opinions", **Journal of Socio-Economics,** Vol. 26, No. 5, 1997, p. 475-494.

Karadeniz, Oğuz & Nagihan Durusoy Öztepe : "Türkiye'de Yaşlı Yoksulluğu**", Çalışma ve Toplum**, 2013/3, s. 77-102.

Karakök, Tunay : "Menderes Döneminde (1950-1960) Türkiye'de Eğitim, **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Agustos 2011, s. 89-97.

Kaufmann, Franz - Xaver : "Thinking About Social Policy: The German Tradition", **Thinking About Social Policy: The German Tradition**, Ed. Franz - Xaver Kaufmann, Heidelberg, Sipringer, 2013, p. 23-125.

Kilminster, Richard : "Globalization As an Emergent Concept", **The Limits of Globalization: Cases and arguments,** Ed. Alan Scott, London & New York, Routledge, 1997, p. 257-283.

Kinugasa, Tomoko & Andrew Maso : "Why Nations Become Wealthy: The Effect on Adult Longevity on Saving", **World Development**, Vol. 35, No. 1, 2007, p. 1-23.

Kohl, Jürgen : "Trends and Problems in Postwar Public Expenditure Development in Western Europe and North America", **The Development of The Welfare States in Europe and America**, Ed. Peter Flora & Arnold J. Heidenheimer, New Brunswick &London, Transaction Publishers, Fourth Edition, 1990, p. 310-317.

Koray, Meryem : "Avrupa Refah Devleti: Anlamı, Boyutları ve Geleceği", **Görüş Dergisi,** TÜSİAD Yayınları, Sayı 57, Aralık 2003,s.64-74.

Korpi, Walter : "Power, politics and state autonomy in development of social ctizenship: Social rights during sickness in eighteen OECD countries since 1930"**, American Sociological Review,** 1989,Vol. 54, p. 309-328.

Korpi, Walter	:	"Social policy strategies and distributiaonal conflict in capitalist democracies",**West European Politics**, 1980, Vol. 3, No. 3, 296-316.
Korpi, Walter	:	"The Power Resources Model", **The Welfare State Reader**, Eds. Christopher Pierson & Fracis G. Castles, Cambridge, Politiy Press, 2006, p.76-87.
Korpi, Walter & Joakim Palme	:	"The Pradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, Inequality and Poverty in the Western Countries", **American Sociological Review**, Vol. 63, No. 5, 1998, p. 661-687.
Kuhnle, Stein & Anne Sander	:	"The Emergence of The Western Welfare State", **The Oxford Handbook of The Welfare State**, Eds. Francis G. Castles et al., Oxford & New York, Oxford University Press, 2010, p. 61-80.
Kurt, Senem	:	"Hayek'in Özgürlük ve Adalet Teorisi", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 2, Sayı 3, 2006, s. 199-213.
Larsen, Christian		"How welfare regimes influence judgement of deservingness and public support for welfare policy", **Paper presented at the International Sociological Association RC19 conference in Chicago on Re-theorizing welfare states: Restructuring States, Restructuring Analysis,** September, 2005.
Lavalette, Michael	:	"Globalization and Social Policy", **Social Policy: Theories, Concepts and Issues**, Eds. Michael Lavalette & Alan Pratt, 3th. London, Sage Publications Ltd., 2006, p. 274-289.
Lavalette, Michael & Alan Pratt,	:	"Introduction", **Social Policy: Theories, Concepts and Issues**, Eds. Michael Lavalette & Alan Pratt, Third Edition, London, Sage Publications Inc., 2006, p. 1-5.

Leibfried, Stephan	:	"Towards a European Welfare State ? On integrating poverty regimes into European Community", **Social Policy a Changing Europe**, Eds. Zsuzsa Ferge & Jon Eivind Kolberg, Frankurt & New York, Westview Press, 1992, p. 245-279.
Leibfried, Stephan	:	"Towards a European Welfare State" **New Perspectives on the Welfare State in Europe,** Ed. Catherine Jones, London, Routledge Press, 1993, p. 120-144.
Leibfried, Stephan & Steffen Mau	:	"Introduction", **Welfare State, Construction, Deconstruction, Reconstruction: Analytical Approaches Volume I,** Ed. Stephan Leibfried & Steffen Mau, UK, Edward Elgar Publishing Limited, 2008, p. xi-xxxiv.
Leibfried, Stephens	:	"Towards a European Welfare State: On Integrating Poverty Regimes in The European Community", **Social Policy in Changing Europe**, Eds. Zsuzsa Ferge & Eivind Kolberg, Frankurt, Campus Verlag, 1992, p. 245-280.
Leisering, Lutz	:	"Notion state and the welfare state: an intellectual and political history", **Journal of European Social Policy**, Vol.13, No. 2, 2003, p. 175-185.
Lewis, Gail	:	"Inroduction: Expandin The Social Policy Imaginary", **Rethinking Social Policy**, Eds. Gail Lewis, Sharon Gewirtz & John Clarke, London, Sage Publications, 2000, p. 1-21.
Lewis, Jane	:	"Gender and Development of Welfare Regimes", **Journal of European Social Policy**, Volume, 2, No. 3, 1992, p. 159-173.
Lewis, Jane	:	"New Labour's Approach to the Voluntary Sector: Independence and the Meaning of Partnership", **Social Policy and Society**, Vol 4, No. 2, 2005, p. 121-131.

Lindert, Peter H. & Jeffrey G. Williamson	:	"English Workers' Living Standards During The Industrial Revolution: A New Look", **The Economic History Review**, Vol. 36, No. 1, 1983, p.1- 25.
Lipson, Leslie	:	"Demokrasinin Felsefesi", (Çev.Mustafa Erdoğan), **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, 2.bs., Ed. Atilla Yayla, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999, s.17-23.
Makal, Ahmet	:	"Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1960", **Çalışma İlişkileri Tarihi**, Ed. Ahmet Makal, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2658, 2012, s.154-197.
Makal, Ahmet	:	"Türkiye'de Tek Parti Döneminde Çalışma İlişkileri 1920-1946", **Çalışma İlişkileri Tarihi**, Ed. Ahmet Makal, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2658, 2012, s. 112-153.
Manza, Jeff & Fay Lomax Cook	:	"A Democratic Polity?: Three Views of Policy Responsiveness to Public Opinion in The United States, **American Politics Reseach**, Vol. 30, No. 6, 2002, p. 630-667.
Mares, Isabela	:	"The economic consequences of the welfare state", **International Social Security Review**, Vol. 60, No. 2-3, 2006, p. 65-81.
Marliere, Philipe	:	"Avrupa'da Sosyal Demokrasi: Süreklilik ve Değişim", **Sosyal Demokrasi Okumaları**, Ed. İbrahim Sarıtaş, Ankara, Orion Kitabevi, 2012, s. 23-47.
Masoud, Tarek	:	"The Political Economy of Islam and Politics", **The Oxford Handbook of Islam and Politics**, Ed. John L. Esposito & Emad El-Din Shahin, Oxford, Oxford University Press, 2013, p. 89-111.
Meltzer, Allan H. & Scott F. Richard	:	"A Rational Theory of the Size of Government", **Journal of Political Economy**, Vol. 89, No. 5, 1981, pp. 914-927.

Mercan, Murat Anıl	:	"Türkiye'de Nesiller Arası Gelir Hareketliliği," **İktisat, İşletme, Finans Dergisi**, C.27, Sayı 318, 2012, s. 83-94.
Meyer, Thomas	:	"Modernity: Beyond Left and Right?", **Transformation in Progress: Europen Social Democracy; Social Democratic Think Thanks Explore the Magical Return of Social Democracy in a Liberal Era,** Eds, Rene Cuperus & Johannes Kandel, Amsterdam, Stlftund & Stichting, 1998, pp. 49-56.
Midgley, James	:	"Developmental Social Policy: Theory and Practice", **Debating Social Development: Strategies for Social Development,** Eds. Surendra Singh & Christian Aspalter, Hong Kong, Csa Verde Publishing, 2008, p. 11-40.
Mkandawire, Thandika	:	"Social Policy in a Development Context: Introduction", **Social Policy in a Development Context,** Ed.Thandika Mkandawire, New York, Palgrave Macmillan, 2004, p. 1-33.
Mokyr, Joel	:	"Editors's Introduction: The New Economic History and The Industrial Revolution", **The British Industrial Revolution: An Economic Perspective,** Ed. Joel Mokyr, 2nd, Oxford, Westview Press, 1999, p. 1-127.
Mollaer, Fırat	:	"Rasyonalist Düşünce Geleneği Karşısında Muhafazakarlık: Burke'ten Hayek'e", **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, Yıl 1, Sayı 2, Güz 2004, s. 157-191
Morel, Nathalie, Bruno Palier & Joakim Palme,	:	"Beyond the welfare state as we knew it?", **Towards a Social Investment Welfare State: Ideas, policies and challenges**, Ed. Nathalie Morel, Bruno Palier & Joakim Palme, Bristol, The Policy Press, 2012, p. 1-32
Murat, Sedat	:	"Genel Olarak Özürlülere Yönelik Çalışmalar ve İSMEK Örneği, **Sosyal Siyaset Konferansları,** Sayı 59, 2009, s. 22-89.

Mutlu, Barış : "Günümüz Adalet Anlayışına eleştirel Bir Bakış: Amartya Sen ve Olanaklar Teorisi", **Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiri Kitabı** , 14-16 Ekim 2010, Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye, s. 360-372.

Muuri, Anu : "The impact of the use of the social welfare services or social security benfits on attitudes to social welfare policies", **International Journal of Social Welfare,** Vol. 19, 2010, p. 185-193.

Myles, John : "A New Social Contract for the Elderly?", **Why We Need a Welfare State**, Eds. Gosta Esping –Andersen et.al., Oxford, Oxford University Press, 2002, p. 130-172.

Myles, John & Paul Pierson, : "The Comparative Political Economy of Pension Reform", **The New Politics of The Welfare State**, Ed. Paul Pierson, Oxford & New York, Oxford University Press, 2001, p.305-333.

Natali, David & Martin Rhodes, : "The 'new politics' of pension reforms in Continental Europe", **Pension Reforms in Europe: Politics, Policies and Outcomes**, Eds. Camila Arza & Martin Kohli, London & New York, Routledge, 2008, p.25-46.

O'Connor, Julia S. : "From women in the welfare state to gendering welfare state regimes", **Curent Sociology**, Vol. 44, No. 2, 1996, p. 1-124.

O'Connor, Julia S. : "Gender, class and citizenship in comparative analysis of welfare state regimes: Theoretical and methodological issues, **The British Journal of Sociology**, Vol. 33, No 3, 1993, p.501-518.

Oorschot, Wim van : "Culture and Social Policy: a Developing Field of Study, **International Journal of Social Welfare**, Vol.16, No. 2, 2007, pp. 129-139.

Oorschot, Wim van : "Making the Difference in Social Europe: Deservingness Perceptions among Citizens of European

Welfare States, **Journal of European Social Policy**, Vol. 16, No. 1, 2006, pp.23-42.

Oorschot, Wim van : "Popular Deservingness Perceptions and Conditionality of Solidarity in Europe", **Culture and Welfare State: Values and Social Policy in Comparative Perspective**, Ed. Wim van Oorschot, Mizhael Opielka & Birgit Pfau- Effinger, UK, Edward Elgar Publishing Limited, 2008/2009, pp.268-288.

Oorschot, Wim van : "Public Perceptions of the Economic, Moral, Social and Migration Consequences of the Welfare State: An Empirical Analysis of Welfare State Legitimacy", **Journal of European Social Policy**, Vol. 20, No. 1, 2010, pp. 19-31.

Oorschot, Wim van & Bart Meuleman, : "Welfare Performance and Welfare Support", **Contested Welfare States: Welfare Attitudes in Europe and Beyond**, Ed. Stefan Svallfors, California, Stanford University Press, 2012, pp. 25-57.

Oorschot, Wim van Tim Reeskens & Bart Meuleman : "Popular perception of welfare state consequences: A multilevel, cross-national analysis of 25 European countries, **Journal of European Social Policy**, Vol. 22, No. 2, 2012, pp. 181-197.

Orloff, Ann S. : "From maternalism to 'Employment for All': State policies to promote women's employment across the affluent democracies", **The State After Statism: New State Activities in the Age of Liberalisation**, Ed. Jonay D. Levy, Cambridge, Harvard University Press, 2006, p. 230-268.

Orloff, Ann S. : "Gender", **The Oxford Handbook of The Welfare State**, Eds. Francis G. Castles et al., Oxford & New York, Oxford University Press, 2010, p. 252-264.

Orloff, Ann S. : "Gender and The Social Rights of Ctizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare State", **American Sociological Review**, Vol. 58, 1993, p.303-328.

Orloff, Ann S.	:	"Gender in the welfare state", **Annual Review of Sociology**, Vol. 22, 1996, p. 51-78.
Orloff, Ann Shola & Theda Skocpol	:	"Why Not Equal Protection? Explaining The Politics Of Public Social Spending in Britain, 1900-1911 and The United States, 1880s-1920, **American Sociological Review**, Vol. 49, No. 6, p. 726-750.
Özdemir, Süleyman	:	"Başlangıcından Günümüze Refah Devletlerinde Sosyal Harcamaların Analizi,"**Sosyal Siyaset Konferansları,** Sayı 50, 2005, s. 153-204.
Özdemir, Süleyman	:	"Kar Gütmeyen Kuruluşlar ve Sosyal Refah Sağlanmasında Artan Rolü", **Sosyal Siyaset Konferansları**, Sayı, 48, 2004, ss. 129-161.
Özdemir, Süleyman	:	"Sosyal Refahın Sağlanmasında Yeni Bir Anlayış: "Refah Karması" veya Refah Sağlayıcı Kurumlar" **Sosyal Siyaset Konferansları**, Sayı, 48, 2004. ss. 97-127.
Page, Robert M.	:	"Sosyal Demokrasi", Çev. Barış Yıldırım, **Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar,** Eds. Pete Alcock, Margaret May & Karen Rowlingson, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011, s.108-117.
Palier, Bruno	:	"Continental Western Europe" **The Oxford Handbook of The Welfare State**, Eds. Francis G. Castles et al., Oxford & New York, Oxford University Press, 2010, p. 601-615.
Papadakis, Elim & Clive Bean	:	"Popular Support for the Welfare State: A Comparison between institutional Regimes", **Journal of Public Policy**, Vol. 13, No. 3,1993, pp. 227-254.
Papadakis, Elim	:	"Public Opinion, Public Policy and the Welfare State", **Political Studies**, Vol. 40, No. 1, 1992, p. 21-37.

Parlak, Zeki & Süleyman Özdemir	:	"Esneklik Kavramı ve Emek Piyasalarında Esneklik", **Sosyal Siyaset Konferansları**, Sayı 60, 2011, s. 1-60.
Peng, Ito & Joseph Wong	:	"East Asia" **The Oxford Handbook of The Welfare State**, Eds. Francis G. Castles et al., Oxford & New York, Oxford University Press, 2010, p. 656-670.
Perry, Guilermo & Marcelo Olarreaga	:	"Trade Liberalization, Inequality and Poverty Reduction in Latin America, **Beyond Transition: Annual World Bank Conference on Development Economics Regional 2007**, Eds. François Bourguignon & Boris Pleskovic, Washington, D.C., The World Bank, 2007, p. 103-139.
Pfeifer, Michaela	:	"Public Opinion on State responsibility for Minimum Income Protection: A Comparison of 14 European Countries", **Acta Sociologica,** Vol. 52, No. 2, 2009, p. 117-134.
Pierson, Paul	:	"Coping With Permanent Austerity Welfare State Restructuring in Affluent Democracies", **The New Politics of The Welfare State**, Ed. Paul Pierson, Oxford & New York, Oxford University Press, 2001,p. 410-456
Pierson, Paul	:	"Introduction", **The New Politics of the Welfare State**, Ed. Paul Pierson, Oxford & New York, Oxford University Press, 2001, p. 1-14.
Pierson, Paul	:	"Post Industrial Pressures on the Mature Welfare State", **The New Politics of The Welfare State**, Ed. Paul Pierson, Oxford & New York, Oxford University Press, 2001, p. 80-104.
Pierson, Paul	:	"The New Politics of Welfare State", **World Politics**, Vol. 48, No. 2, 1996, p. 143-179.

Popper Karl R. : "Açık Toplum ve Düşmanlarına Yeniden Bakış", (Çev. İhsan Duran Dağı), **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, 2.bs. , Ed. Atilla Yayla, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999, s. 25-32.

Pratt, Alan : "Neo-liberalism and Social Policy" **Social Policy, Theories, Concepts, and Issues**, Eds. Michael Lavalette & Alan Pratt, London, Sage Publication, 3th. , London, 2006, p. 9-24.

Pratt, Alan : "Towards a New Social Democracy", **Social Policy :Theories, Concepts and Issues**, Eds. Michael Lavalette & Alan Pratt, London, Sage Publication Ltd., 2006, p. 26-45.

Quadagno, Jill : "Institutions, Interest Groups and Ideology: An Agenda for Sociology Health Care Reform", **Journal of Health and Social Behavior**, Vol. 51, No. 2, 2010, p. 125-136.

Quadagno, Jill : "Theories of Welfare State", **Annual Review of Sociology**, 1987, Vol. 13, p. 109-128.

Rand, Ayn : "Kapitalizm Nedir?",(Çev. Atilla Yayla), **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, 2.bs., Ed. Atilla Yayla, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999, s. 215-234.

Reeskens, Tim & Wim van Oorschot : "Equity, equality, or need? A study of popular preferences for welfare redistribution principles across 24 European countries", **Journal of European Public Policy**, Vol. 20, No. 8, 2013, p. 1174-1195.

Richard, Jackson : "The Global Retirement Crisis", **The Welfare State Reader**, Ed. Christopher Pierson & Francis G. Castles , 2nd., Cambridge, Polity Press, 2006, p. 325-332.

Rodrik, Dani : "Why Do More Open Economies Have Bigger Governments?", **Journal of Political Economy**, Vol.106, No. 5, 1998, pp. 997-1032.

Schmidt, Manfred G.	:	"Determinants of Social Expentiture in Liberal Democracies: The Post World War II Experience", **Acta Politica**, No. 32, 1997, p. 153-173.
Schulz, James H.	:	"The Evolving Concep of 'Retirement': Looking Forward to the Year 2050", **The Welfare State Reader**, Ed. Christopher Pierson & Francis G. Castles, 2.nd., , Cambridge, Polity Press, 2006, p.309-324.
Schwartz, Herman	:	"Round Up the Usual Suspects!: Globalization, Domestic Politics and Welfare State Change", **The New Politics of The Welfare State**, Ed. Paul Pierson, Oxford & New York, Oxford University Press, 2001, p. 17-44
Selamoğlu, Ahmet,	:	Yönetim ve Üretim Anlayışında Değişim: Japon Modelinin Artan Etkinliği ve 'İnsan' Unsuru, **Çimento İşveren Dergisi**, Sayı, 12, 1998, s. 825.
Shapiro, Robert Y. & John T. Young,	:	"Public Opinion and The Welfare State: The United States in Comparative Perspectives", **Political Science Quarterly**, Vol. 104, No. 1, 1989, p.59-89.
Siarof, Alan	:	"Work, Welfare and Gender Equality: A new typology", **Gendering Welfare States**, Ed. Diane Sainbury, London, Sage Publication Ltd., 1994, p. 82-100.
Sihvo, Tuire & Hannu Uusitalo,	:	"Attitudes towards the welfare state have several dimensions: Evidence from Finland", **Scandinavian Journal of Social Welfare (International Journal of Social Welfare)**, Vol. 4. No. 4, 1995, pp. 213-301.
Sihvo, Tuire & Hannu Uusitalo,	:	"Economic Crisis and Support fort he Welfare State in Finland 1975-1993, **Acta Sociologica**, No. 38, 1995, pp. 251-262.
Skocpol, Theda & Edwin Amenta	:	"States and Social Policies", **Annual Review of Sociology**, 1986, Vol. 12, p. 131-157.

Stephens, John D. : "The Scandinavian Welfare States: Achievements, Crisis and Prospects", **Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies**, Ed. Gosta Esping-Andersen, London, Sage Publications Ltd., 1996, p. 32-65.

Stephens, John D. : "The Social Rihts of Citizenship" **The Oxford Handbook of The Welfare State**, (Ed. Francis G. Castles et. al., Oxford & New York, Oxford University Press, 2010, p. 511-525.

Sunal, Onur : "Sosyal Politika: Sosyal Adalet Açısından Kurumsal Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi SBS Dergisi**, C., 66, No. 3, 2011, s. 283-305.

Svallfors, Stefan : "Class, Attitudes and the Welfare State: Sweden in Comparative Perspective", **Social Policy &Administration,** Vol.38, No. 2, 2004, p. 119-138.

Svallfors, Stefan : "Public Attitudes", **The Oxford Handbook of Welfare State**, Francis G. Castles et.al., , Oxford, Oxford University Press, 2010, p. 241-251.

Svallfors, Stefan : "Welfare State and Welfare Attitudes", **Contested Welfare State: Welfare Attitudes in Europe and Beyond**, Ed. Stefan Svallfors, Stanford, Stanford University Press, 2012, p. 1-24.

Svallfors, Stefan : "Worlds of Welfare and Attitudes to Redistribution: A Comparison of Eight Western Nations", **European Sociological Review**, Vol. 13, No. 3, 1997, p. 283-304.

Svallfors, Stefan Joakim Kulin & Annette Schnabel : "Age, Class, and Attitudes Toward Government Responsibility", **Contested Welfare State: Welfare Attitudes in Europe and Beyond**, Ed. Stefan Svallfors, Stanford, USA, Stanford University Press, 2012, p. 158-192.

Swank, Duane : "Political Institutions and Welfare State Restructuring", **The New Politics of Welfare State**, Ed. Paul Pierson, Oxford, Oxford University Press, 2001, p. 197-237.

Swank, Duane & Sven Steinmo, : "The New Political Economy of Taxation in Advanced Capitalist Democracies, **American Journal of Political Science**, Vol. 46, 2002, p. 642-655.

Şahin, Çiğdem : "Fırsat Eşitliği AB Açısından Ne İfade Ediyor?", **Toprak İşveren**, Sayı, 73, 2007.

Şahin, Levent & Mustafa Öztürk : "Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 54, 2008, s. 3-29.

Şenkal, Abdulkadir & Doğa Başar Sarıipek : "Avrupa Birliği'nin Karşılaştırılmalı Refah Modelleri ve Sosyal Politikada Devletin Değişen Rolü", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt, 14, 2007/2 s. 146-175.

Şimşek, Bilgül : "İşgücü piyasalarının küreselleşmesi ve küresel işgücü piyasasında ulusal işgücü piyasalarının yeri", **İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, C. 2, No. 1, 2000 (Çevrimiçi), http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=85&cilt=2&sayi=1&yil=2000

Tansel, Aysel "Türkiye'de Okullaşma Oranları ve Eğitimin Getirisi", **Düşün,** İlkbahar, 2002, No, 14, ss. 25-29

Taşçı, Faruk : "Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya Örnekleri", **Çalışma ve Toplum**, 2010/1, s. 175-202.

Taşçı, Faruk : "Yoksulluğa ve Yoksullara Dönük Ahlak Yaklaşımları", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,** Sayı 57, 2009 s. 481-514.

Taşçı, Faruk : "Türkiye'de Sosyal Politika Dsiplininin Gelişimi: Süreklilik ve Değişim," **Süreklilik ve Değişim**

Arasında Düşünce ve Hayat, Ed. Adem Başpınar & Murat Şentürk, İstanbul, Yedirenk, 2010, s. 191-212.

Tavakol, Mohsen & Reg Dennick : "Making sense of Cronabch's alpha", **International Journal of Medical Education**, No. 2, 2011, p.53-55.

Tokol, Aysen : Yeni Teknolojiler ve Değişen Endüstri İlişkileri, **İş-Güç; Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**; C. 2, No. 1; 2002 (Çevrimiçi), http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=80&cilt=2&sayi=1&yil=2000

Vos, Allison E. : "Falling fertility rates: new challenges to the European welfare state", **Socio-Economic Review,** Vol. 7, No. 3, 2009, p. 485-503

Wood, Steward : "Labor Market Regimes Under Threat? Sources for Continuity in Germany, Britain and Sweden", **The New Politics of Welfare State**, Ed. Paul Pierson, New York, Oxford University Press, 2001, p.368-409.

Yayla, Atilla : "Adalet Teorilerine Bir Bakış", **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, 2.bs. , Eds. Atilla Yayla, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999, s.331-347.

Yenisey, Kübra Doğan : "Kadın Erkek Eşitliği Bakımından Türk İş Hukuku'nun Avrupa Birliği Hukuku İle Olası Uyum Sorunları", **Kamu-İş**, C. 6, Sayı 4, 2002, (Çevrimiçi), http://www.kamu-is.org.tr/pdf/643.pdf,04.05.2013.

Yıldırım, Hasan Hüseyin : "Sağlık Reformları ve Maliyet Sınırlama Stratejiler", **I. Ulusal Sağlık İdaresi Kongresi**, Hacettepe Üniversitesi Ankara, 20-21 Mayıs 2000 (Çevrimiçi), http://www.absaglik.com/hhy_maliyetsinirlama.pdf 25.05.2014.

Yılmaz, Binhan Elif : "Türk Sosyal Güvenlik Sistemi: Krizler ve Arayışlar" (Proje Koordinatör, Esfender Korkmaz), **Sosyal Güvenlikte Yeni Yaklaşım: Bireysel Emeklilik**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No:

2006-21, 2006, s. 93-127.

Yumer, Ruhdan : "Hayek'çi Liberalizmin Temel İlkesi", **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, Ed. Atilla Yayla, 2.bs., Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999,s. 159-169.

Zakaria, Fareed : "İlliberal Demokrasinin Yükselişi", (Çev. Atilla Yayla), **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, 2.bs. , Eds. Atilla Yayla, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999, s. 41- 57.

Zutavern, Jan & Martin Kohli : "Needs and Risks in The Welfare State", **The Oxford Handbook of The Welfare State**, Eds. Francis G. Castles, et al., Oxford & New York, Oxford University Press, 2010, p.169-182.

Araştırma ve Raporlar

Acemoglu, Daron	:	**Technology and Inequality**, National Bureau of Economic Reseach (NBER), 2003, (Çevrimiçi) http://www.nber.org/reporter/winter03/technologyandinequality.html, 25.02.201
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	:	**18-24 Mart 2012 Yaşlılara Saygı Haftası Kuşaklar Arası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma Sembozyumu Bildirileri**, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 20-21 Mart 2012 Ankara, s. 6;
Alesina, Alberto F. & Paola Giuliano	:	**Prefences for Redistribution**, National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper, 2009, No. 14825.
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	:	**2013 Faaliyet Raporu,** Ankara, 2014.
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	:	**2014 Faaliyet Raporu,** Ankara, 2015.
Auer, Peter Geneviève Besse & Dominique Méda	:	**Offshoring and the Internalization of Employment: A challenge for fair a glonalization**, Proceedings of the France / ILO Symposium, International Labor Organization (ILO), 2005.
Batini, Nicoletta Tim Callen & Warwick McKibbin	:	**The Global Impact on Demographic Change**, International Monetary Fund (IMF), IMF Working Paper, 2006.
Billmeier, Andreas & Tommaso Nannicini	:	**Trade Openness and Growth: Pursuing Empirical Glasnost**, IMF Working Paper, International Monetary Fund (IMF), WP/07/156,2007.
Bloom, David E. David Canning & Günther Fink	:	**Population Aging and Economic Growth, Program on the Demography on Aging**, Working Paper Series, Paper no: 31, Harvard University, April 2008
Bluedorn, John et.al.	:	**Capitals Flows are Fickle: Anytime, Anywhere**, IMF Working Paper, WP 13/183, August 2013.
Bourguignon, François	:	**The Growth Elasticity of Poverty Reduction: Explaining Heterogeneity across Countries and Time Periods**, Paris Delta Working Paper, 2002-2003.
Buğra, Ayşe & Sinem Adar	:	**Türkiye'nin Kamu Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırılmalı Bir Analizi**, Sosyal Politika Forumu, Boğaziçi Üniversitesi, 2007,

Card, David, Raj Chetty & Andrea Weber : **The Spike at Benefit Exhaustion: Leaving the Unemployment System or Starting a New Job?**, The National Bureau of Economic Reseach, NBER Working Paper,No: 12893, 2007

Ceylan, Cengiz : **Küreselleşmenin Sektörel Etkileri: Araştırma Projesi**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2010-98, 2011.

David E. Bloom, David Canning & Günther Fink : **Implications of Population Aging for Economic Growth**, Working Paper Series, Harvard University, Program on The Global Demography of Aging, (Çevrimiçi), http://diseaseriskindex.harvard.edu/pgda/WorkingPapers/2011/PGDA_WP_64.pdf

Drechsler, Denis : **International Labor Mobility: Opportunity or Risk for Developing Countries?,** Policy Insights, OECD, No 69, June 2008.

Dreher, Axel : **The Influence of Globalization on Taxes and Social Policy: An Empirical Analysis for OECD Countries**, Economics Department Discussion Papers Series, University of Exeter, Paper number 03/01, 2003.

Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM) : **Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu 2013**, 2 Mayıs 2014.

Ferraira, Francisco H. G. ve Jeremie Gignoux : **Eğitimde Fırsat Eşitsizliği: Türkiye Örneği,** Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı Çalışma Raporu, Sayı 4, Ankara, Mart 2010.

Filgueira, Fernando : **The Structural and Political Keys of the Reluctant Latin American social State and its Interplay with Democracy**, Paper Prepared For The United Nations Research Institute for Social Development: Geneva: UNRISD, 2005.

Galindo, Arturo, Alejandro Micco and Guillermo Ordoñez : **Financial Liberalization and Growth: Empirical Evidence**, Inter-American Development Bank, 2002.

Gunter, Bernhard G. & Rolph van der Hoeven : **The social dimension of globalization: a review of the literature**, International Labor Organization (ILO), Working Paper, No: 24, June 2004.

Guscina, Anastasia : **Effects of Globalization on Labor's Share in National Income**, International Monetary Fund (IMF), Working Paper, 2006.

Heien, Thorsten : Attitudes Towards the Welfare State in Europe: Starting Point or Obstacle on the Road to a Social Union?, **Paper presented at the ECSR-Workshop Comparative Social Justice Research",** Oxford, United Kingdom, September 13-14, 2000.

Hemerijck, Anton : **The social investment imperative beyond the financial crisis**, Challenge Europe: Growth, well-being and social policy in Europe, trade-off or synergy, European Policy Centre, May 2011, p. 13 (Çevrimiçi), http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1281_challenge21.pdf, 16.03.2015

Hemerijck, Anton : **Recalibrating Europe's Semi-Sovereign Welfare State**, Social Science Research Center Berlin, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), Order-NR:2006-103.

Hoşgör Şeref & Aysıt Tansel : **2050'ye Doğru Nüfus Bilim ve Yönetim: Eğitim, İşgücü, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Sistemlerine Yansımalar**, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Yayın No: TÜSİAD-T/2010/11/505.

International Labor Organization : **Social protection floor for a fair and inclusive globalization**, Geneva, 2011

International Labor Organization : **World Social Protection Report 2014/15: Building economic recovery, inclusive development and social justice**, Geneva, 2014.

International Social Security Association : **Dynamic Social Security: A Global Commitment to Excellence**, Global Report 2013, Geneva, 2013.

International Social Security Association : **Pensions and Demographic Changes**, Social Policy Highlight 15, October, 2010.

Işık, Güneş A. : **Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı: İstanbul ve Ankara'da Katılım, Bingöl ve Tunceli ile Aynı**, Türkiye Ekonomi Politkaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Aralık 2012.

İŞKUR : **Yıllık İstatistik Bültenleri 2002**, Ankara, 2003.

İŞKUR : **Yıllık İstatistik Bültenleri 2005**, Ankara, 2006.

İŞKUR : **Yıllık İstatistik Bültenleri 2009**, Ankara, 2010.

İŞKUR : **Yıllık İstatistik Bültenleri 2010**,Ankara, 2011.

İŞKUR : **Yıllık İstatistik Bültenleri 2013**, Ankara, 2014

İŞKUR : **İşsizlik Sigortası Bülteni**, Aralık 2014.

Jaumotte, Florence & Irina Tytell : **How Has The Globalization of Labor Affected the Labor Share in Advanced Countries?**, IMF Working Paper, December 2007

Kathrin Linz and Sabrina Stula : **Demographic Change in Europe- An overview**, Working paper No. 4 of the Observatory for Sociopolitical Developments in Europe, (Çevrimiçi), http://www.sociopolitical-observatory.eu/uploads/tx_aebgppublications/Working_Paper_no_4_Observatory_Demographic_change_in_Europe_Overview.pdf, 02.09.2014

Katz, Lawrence & David Bruce Meyer : **The impact on potential duration of unemployment benefits on the duration of unemployment**, The National Bureau of Economic Reseach, NBER Working Paper, 1988, No: 2741.

Kittel, Bernhard & Helbert Obinger : **Political Parties, Institutions and Dynamics of Social Expenditure in times of Austerity**, Max Planck Institute for Gesellschaftsforschung, MPIfG Discussion Paper 02/1, Germany, 2002, p. 1-56;

Lenger, Aykut : **Teknolojik Değişme ve İstihdam İlişkisi: İleri Geri Bağlantılar Kanalıyla Gerçekleşen Etkiler,** Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu Projesi (SOBAG), Proje No: 107K384, Mayıs, 2009, s. i;

Lotte Bailyn, Robert Drago & Thomas A. Kochan : **Integrating Work and Family Life: A Holistic Approach**, A Report of The Sloan Work-Family Policy Network, MIT, Sloan School of Management 2001, (Çevrimiçi), http://web.mit.edu/workplacecenter/docs/WorkFamily.pdf, 05-11-2013

Maliye Bakanlığı : **2013 Faaliyet Raporu**, Ankara, 2014.

Mathew Carness & Isabela Mares : **De-industrialization and the rise of non-contributory social programs in Latin America**, Yale University, The Leitner Program in International and Comparative Political Economy, 2010, p. 4-10 (Çevrimiçi): http://www.yale.net/leitner/resources/PMF-papers/DeindustrializationLA.pdf, 22.10.2014.

Michael Greenstone & Adam Looney	:	The Importance of Unemployment Isurance for American Families and the Economy, Brookings Institution, (Çevrimiçi), http://www.brookings.edu/research/papers/2012/12/04-unemployment-insurance, Erişim, 19.02.2015.
Milanovic, Branko & Lyn Squire	:	**Does Tariff Liberalization Increase Wage Inequality? Some Empirical Evidence**, National Bureau of Economic Research, 2005, No: 11046.
Milli Eğitim Bakanlığı	:	**Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2013-2014**. Ankara, 2014.
OECD	:	**Education at A Glance 2014: OECD Indicators**, OECD Publishing, 2014
OECD	:	**Health at a Glance**, Paris, OECD Publishing, 2001
OECD	:	**Health at a Glance: OECD Indicators**, OECD Publishing, 2013
OECD	:	**OECD Handbook of Economic Globalization Indicators: Measuring Globalization**, Paris, OECD Publications, 2005
OECD	:	**OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2011: Innovation and Growth in Knowledge Economy**, OECD, 2011
OECD	:	**OECD Society at a Glance 2014: OECD Social Indicators**, OECD Publishing, 2014
OECD	:	**Pensions at a Glance 2013: OECD and G20 Indicators**, OECD Publishing, 2013
OECD	:	**Public and Private Schools: How Management and Funding Related to their Socio-economic Profile**, OECD Publishing, 2012
OECD	:	**Education at a Glance 2013: OECD Indicators**, OECD Publishing, 2013
Ortiz, Isabel		**Social Policy,** United Nations, Department for Economic and Social Affairs, New York, June 2007, p. 6,(Çevrimiçi), http://esa.un.org/techcoop/documents/PN_SocialPolicy Note.pdf, 15.01.2013
Paul Pierson	:	**Path Dependence and the Study of Politics**, Florence, Robert Schuman Centre, European University Institute, 1997.
Rodrik, Dani	:	**Premature Deindustralization**, National Bureau of Economics Reseach (NBER), Working Paper Series,

Cambridge, February 2015.

Rowthorn, Robert & Ramana Ramaswamy : **Deindustrialization-Its Causes and Implications**, International Monetary Fund (IMF), Washington D.C., 1997.

Sağlık Bakanlığı : **Sağlık İstatistikleri 1995**, Ankara, 1996.

Sağlık Bakanlığı : **Sağlık İstatistikleri 1996**, Ankara, 1997.

Sağlık Bakanlığı : **Sağlık İstatistikleri 1997**, Ankara,1998.

Sağlık Bakanlığı : **Sağlık İstatistikleri 1998**, Ankara, 1999.

Sağlık Bakanlığı : **Sağlık İstatistikleri 1999**, Ankara, 1999.

Sağlık Bakanlığı : **Sağlık İstatistikleri 2000**, Ankara, 2000.

Sağlık Bakanlığı : **Sağlık İstatistikleri 2001**, Ankara, 2002.

Sağlık Bakanlığı : **Sağlık İstatistikleri 2002**, Ankara, 2003.

Sağlık Bakanlığı : **Sağlık İstatistikleri 2003**, Ankara, 2004.

Sağlık Bakanlığı : **Sağlık İstatistikleri 2004**, Ankara, 2005.

Sağlık Bakanlığı : **Sağlık İstatistikleri 2008**, Ankara, 2011.

Sağlık Bakanlığı : **Sağlık İstatistikleri 2009**, Ankara, 2011.

Sağlık Bakanlığı : **Sağlık İstatistikleri 2010**, Ankara, 2011.

Sağlık Bakanlığı : **Sağlık İstatistikleri 2011**, Ankara, 2012.

Sağlık Bakanlığı : **Sağlık İstatistikleri 2012**, Ankara, 2013.

Sağlık Bakanlığı : **Sağlık İstatistikleri 2013**, Ankara, 2014.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı : **Türkiye Sağlık İstatistik Yıllığı 1982-1986**, Ankara, Yayın No: 526.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı : **Türkiye Sağlık İstatistik Yıllığı 1960-1963**, Ankara, 1965, Yayın No: 317.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı : **Türkiye Sağlık İstatistik Yıllığı 1979-1981**, Ankara, 1983, Yayın No: 498.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı : **Türkiye Sağlık İstatistik Yıllığı 1968-1972**, Ankara, 1974, Yayın No: 444.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı **Türkiye Sağlık İstatistik Yıllığı 1987-1994**, Ankara, 1997, Yayın No: 589

Sarfati, Hedva & Youcef Ghellab : **The political economy of pension reforms in times of global crisis: State unilateralism or social dialogue?** Industrial and Employment Relations Department & Social Security Department, Working Paper No:37, International Labour Office (ILO), Geneva, 2012,

Şener, Ülkü : **Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları,** Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), TEPAV Politika Notu, Şubat 2010

Sosyal Güvenlik Kurumu : **Aylık Temel Göstergeler,** 2014 Eylül Dönemi

Sosyal Güvenlik Kurumu : **İstatistik Yıllığı 2011**, (Çevrimiçi),http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler/sgk_istatistik_yilliklari, 25.01.2015

Sosyal Güvenlik Kurumu : **İstatistik Yıllığı 2012** (Çevrimiçi), http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler/sgk_istatistik_yilliklari,25.01.2015

Sosyal Güvenlik Kurumu : **İstatistik Yıllığı 2013**, (Çevrimiçi), http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler/sgk_istatistik_yilliklari,22.01.2015

Sosyal Güvenlik Kurumu : **Aylık Temel Göstergeler,** Mayıs 2013

Sülkü, Seher Nur : **Türkiye'de Sağlıkta Dönüşüm Programı Öncesi ve Sonrasında Sağlık Hizmetlerinin Sunumu, Finansmanı ve Sağlık Harcamaları**, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2011.

Székely, Miguel and Claudia Sámano, : **Did Trade Openness Affect Income Distribution in Latin America? Evidence for the years 1980-2010**, World Institute for Development Economics Research, Working Paper No, 2012/03.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu : **Türkiye'de Sosyal Yardımlar ve Sosyal Hizmetler Alanındaki Yasal ve Kurumsal Yapının İncelenmesi, Aile, Çocuk, Özürlü, Yaşlı ve Diğer Kişilere Götürülen Sosyal Hizmetlerin ve Sosyal Yardımların Genel Olarak Değerlendirilmesi, Bu Hizmetlerin Düzenli ve Verimli Şekilde Yürütülmesinin ve Geliştirilmesinin Sağlanması Hakkında Araştırma ve İnceleme Raporu**, 2009/4 .

Taylor, Rebecca : **Ageing, health and innovation: Policy reforms to facilitate healthy and active ageing in OECD countries**, OECD, Health Reform : Meeting the

Challenge of Ageing and Multiple Morbidities, OECD, 2011.

United Nations Conference on Trade and Development : **World Investment Report 2014: Investing In The SDGs An Action Plan**, New York, United Nations, 2014.

Uppenberg, Kristian & Hubert Strauss : **Innovation and productivity growth in the EU service sector**, European Investment Bank, July 2010, p.3.

Utkulu, Utku & Hakan Kahyaoğlu : **Ticari ve Finansal Açıklık Türkiye'de Büyümeyi Ne Yönde Etkiledi?,** Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2005/13.

Viebrock, Elke & Jochen Clasen : **Flexicurity- a state-of- the art review**, Reconciling Work and Welfare in Europe, Working Papers on the Reconciliation on Work and Welfare in Europe, Dissemination and Dialogue Centre, Edinburgh, 2009.

World Bank, : **Averting the Old Age Crisis: Policies to Protect Old and Promoto Growth**, Oxford, Oxford University Press, 1994.

World Bank, : **Private Capital Flows To Developing Countries: The Road To Financial Integration,** New York, Oxford University Press, 1997.

Xiangming, Li : **Trade Liberalization and Real Exchange Rate Movement**, IMF Staff Papers, Vol.51. No. 3, IMF, 2004.

Tezler

Akkaş, Hasan Hüseyin : "İngiliz Muhafazakar Siyaset Düşüncesi ve Edmund Burke", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi S.B.E., İzmir, 2000.

Avşar, Hüseyin : "Siyaset Felsefesi Açısından John Rawls'un Adalet Teorisi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi S.B.E. Ankara, 2006.

Canyaş, F. Orkunt : "Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Evrimi: CHP Örneği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi S.B.E., Ankara, 2008.

Çengelci, Ethem : "Türkiye'de Sosyal Yardımlar: Bir Model Geliştirme Denemesi" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi S.B.F., 1985.

Çiçek, Ş. Eda	:	"Türkiye'de Belediyelerin Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım Politikaları: Batı Akdeniz Örneği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E., Isparta, 2010.
Erdem, Bilge Karadağ	:	"Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi ve Yapısal Düzenlemelerin Etkinliği,", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi S.B.E., İstanbul, 2010.
Goodrich, Benjamin King	:	"It's not all about Benjamins: Essas on political economy and social psychology theories of welfare state preferences", (Unpublished Doctoral Dissertation), Harvard University, Cambridge, 2010.
Günal, Pınar	:	"Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikası Çerçevesinde Güney Avrupa Sosyal Devlet Modeli ve Türkiye", (Yayınlanmamış Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi), T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara, Mayıs, 2009.
Günör, Recep Batu	:	"Friedrich A. Von Hayek'in Siyaset Felsefesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi S.B.E., Ankara, 2008.
Hacımahmutoğlu, Hande	:	"Türkiye'deki Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış DPT-Uzmanlık Tezi) , Ankara 2009.
Karaaslan, İlknur	:	"Avrupa Birliği'nde İstihdam Odaklı Asgari Gelir Desteği ve Türkiye'nin Uyumu" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi S.B.E., İstanbul 2014.
Kim, Hyung Kyoung	:	"The Politics of Employment Insecurity: Globalization, Deindustrialization and the Welfare State", (Unpublished Doctoral Dissertation), Graduate School of Arts and Sciences, Columbia University, 2012.
Kinugasa, Tomoko	:	"Life Expectancy, Labor Force and Saving", (Unpublished Doctoral Dissertation), University of Havaii at Monao, 2004.
Korkmaz, Zeynel	:	"Türkiye Cumhuriyeti'nin Eğitim Politikası ve Mersin İlindeki Eğitim Faaliyetleri 1923-1950", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2010.

Küçükbayrak, Müşerref	:	"Türkiye'de İşsizlik Sigortasının Kapsamı ve İşsizlik ve İstihdam Süresi Açısından Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi,), T.C. Kalkınma Bakanlığı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Mart 2012.
Polat, Serdar	:	"Türkiye'de Eğitim Politikalarının Fırsat Eşitliği Üzerindeki Etkileri", (Yayınlanmamış DPT Uzmanlık Tezi), Ankara, 2009.
Seyhun, Ömer Kayhan	:	"Avrupa Birliği'ndeki Demografik Dönüşümün Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyeliği Çerçevesinde İş Gücü Piyasalarına Yansıması", (Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2006.
Şeker, Fahri	:	Ekonomik Liberalizm ve Etik, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, S.B.E., Kayseri, Temmuz 2007
Tanrıkulu, Taha	:	"Robert Nozick'in Devlet ve Adalet Teorisi," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi S.B.E., Sakarya, 2007
Taşdöven, Zehra	:	"Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı (1950-1960)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi S.B.E., Aydın, 2013
Topal, Mehmet H.	:	"Refah Devletine Yönelik Tutumlar ve Vergi Adaleti Algısı: Türkiye Üzerine Bir Araştırma", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi S.B.E., Trabzon, Aralık 2011.
Wood, Jane C. Millar	:	"The Impact of Globalization on Education Reform: A Case Study of Uganda", (Unpublished Doctoral Dissertation), Faculty of Graduate School of The University of Maryland, USA, 2008.

İnternet Kaynakları

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, SOYBİS (Çevrimiçi), http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/uygulamalar/soybis, 26.02.2015.

Akdur, Recep, **Türkiye'de Sağlık Hizmetleri ve Avrupa Topluluğu Ülkeleri İle Kıyaslanması**, (Çevrimiçi), http://www.recepakdur.com/upload/ab_turkiye_kiyaslamasi.pdf, 10.2.2015.

Aktan, Can, **Merkantilizm ve Fizyokrasi**, (Çevrimiçi), http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/okullar/merkantilizm-fizyo.htm, 04.03. 2014.

Aktan, Çoşkun C. "Muhafazakarlık ve Liberal Düşünce", **Köprü**, Sayı 97, Kış 2007,(Çevrimiçi),http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=825, 10.04.2013.

Alesina, Alberto F. & Eliana La Ferrara, **Prefences for Redistribution in Land of Opportunities**, (Çevrimiçi),http://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/4552533/alesinassrn_redistribution.pdf?sequence=2, 30.03.2015.

Atria, Fernando, **Social Rights, Social Contract, Socialism,** (Çevrimiçi),http://www.law.yale.edu/documents/pdf/SELA14_Atria_CV_Eng.pdf, 5.03.2015.

Buğra, Ayşe, **Türkiye'de Sosyal Yardım Uygulamaları: Vatandaşlık Hakkı mı sadaka mı?**, Aljazeera Türk, 19 Eylül 2014, (Çevrimiçi), http://www.aljazeera.com.tr/gorus/turkiyede-sosyal-yardim-uygulamalari-vatandaslik-hakki-mi-sadaka-mi, 21.01.2015.

Buğra, Ayşe, **Yoksulluk ve Sosyal Haklar**, Boğaziçi Universitesi Sosyal Politika Forumu,(Çevrimiçi), http://www.spf.boun.edu.tr/docs/STGP_Bugra.pdf, Erişim, 22.04. 2014.

Bureau of Labor Statistics (BLS), (Çevrimiçi), http://www.bls.gov/cps/cpsaat09.pdf,03.03. 2014.

Çalışma Sosyal Güvenlik Bakanlığı, (ÇSGB), Çalışma Genel Müdürlüğü, **Yıllar İtibariyle Net ve Brüt Ücretler** (Çevrimiçi), http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/csgb/dosyalar/istatistikler/net_brut_asgari_uc, 10.01.2015.

Diamond, Peter A., **Economic Globalization and Swedish Pensions**, Government Offices of Sweden, 2009, p. 31 (Çevrimiçi), http://www.regeringen.se/content/1/c6/11/99/04/79045c18.pdf, 16.03.2015.

DİSK/Genel İş Sendikası, **Kamu İstihdam Bülteni**, (Çevrimiçi), http://www.genel-is.org.tr/wp-content/uploads/2014/08/RAPOR.pdf, 11.10.2014.

Doğan, Tayyar, **Sosyal Politika Kavramları Sözlüğü**, (Çevrimiçi), http://www.ika.org.tr/upload/yayinlar/Sosyal-Politika-Kavramlari-Sozlugu--893556.pdf,20.12. 2012.

Dünya Gazetesi, **SGK Bütçesi 20 Milyar 269 Milyon Olacak** (Çevrimiçi), http://www.dunya.com/sgk-butce-acigi-20-milyar-269-milyon-olacak-211636h.htm, 18.02.2015.

Eğilmez, Mahfi, **Yeni Merkantilizm,** (Çevrimiçi), http://www.mahfiegilmez.com/2012/12/yeni-merkantilizm.html, 04.03. 2014.

Erdoğan, Mustafa, "Ronald Dworkin, Bir Siyaset Düşünürü", **Zaman Gazetesi**, 19.Mart 2013, (Çevrimiçi), http://www.zaman.com.tr/yorum_ronald-dworkin-bir-siyaset-dusunuru_2066910.html, 23.05.2013.

Erdoğan, Mustafa, **Liberalizme Yeniden Bakış,** Liberal Düşünce Topluluğu, (Çevrimiçi),http://www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=NTEy , 04.05.2013.

Erdoğan, Mustafa, **Sosyal-liberal sentez, Liberal Düşünce Topluluğu,** (Çevrimiçi),http://www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=-ODkz, 04.05.2013.

Erdoğan, Mustafa, **Liberalizm ve Türkiye'de Liberal Eğilimler, Liberal Düşünce Topluluğu,**
(Çevrimiçi),http://www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=NDY2, 01.05.2013.

Eurostat, **Household Compositions Statistics**, (Çevrimiçi),http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Household_composition_statistics, 13.03.2015.

Eurostat, **Life expectancy at birth (1980-2012) years**, (Çevrimiçi), http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/File:Life_expectancy_at_birth,_1980%E2%80%932012_%28years%29_YB14.png, 02.10.2014.

Eurostat, **Marriage and Divorce Statistics**, (Çevrimiçi),http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics#Main_tables, 12.03.2015.

Eurostat, **Population by age group** (Çevrimiçi), http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_pjangroup&lang=en, 24.09.2013.

Eurostat, **The impact of economic crisis on reginal labor markets**, (Çevrimiçi), http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Impact_of_the_economic_crisis_on_regional_labour_markets, 12.03. 2015.

Eurostat, **Total Fertility Rate- 1960-2012** (Çevrimiçi), http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Total_fertility_rate,_1960%E2%80%932012_%28live_births_per_woman%29_YB14.png, 26.09.2013.

Fişek, Nusret ,"Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinde Sağlık Politikaları", **Prof. Dr. Nusret Fişek'in Kitaplaşmamış Yazıları-I**, Sağlık Yönetimi (Çevrimiçi), http://www.ttb.org.tr/n_fisek/kitap_1/13.html, 10.2.2015.

Haggar, Russell, **The Nature of Socialism**, Earlham Sociology Pages, (Çevrimiçi),http://www.earlhamsociologypages.co.uk/a2govpolteaching.htm#McElvoy,05.03.2015.

Haggar, Russell, **Conservatism and Equality**, Earlham Sociology Pages, (Çevrimiçi),http://www.earlhamsociologypages.co.uk/a2govpolteaching.htm#McElvoy 5.03.2015.

Hayek, Friedrich August von, **Liberalizm,** Liberal Düşünce Topluluğu, (Çevrimiçi), http://www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=MzY3, 04.05.2013.

Hürriyet Gazetesi **Hangi Tedaviye Nekadar Ödeyeceksiniz**, (Çevrimiçi), http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/saglik/27559206.asp , 12.2.2015

Hürriyet Gazetesi**, Özel Okul Sayısı % 15 Arttı**, (Çevrimiçi), http://www.hurriyet.com.tr/egitim/27655000.asp, 19.03.2015.

İnsel, Ahmet, "Fırsat Eşitliği Değil, Eşitlik?" **Radikal Gazetesi**, 15.02.2009 (Çevrimiçi), http://www.radikal.com.tr/radikal2/firsat_esitligi_degil_esitlik-921938, 20.12. 2012.

Ipsos KMG, **Türkiye'yi Anlama Klavuzu** (Çevrimiçi); http://www.turkiyeyianlamakilavuzu.com/Turkiyeyi_Anlama_Kilavuzu_EKitap.pdf, Erişim 10.01.2015.

İŞKUR, **İşsizlik Sigortasının Ka**psamı (Çevrimiçi), http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/isarayan/issizliksigortasi.aspx, 19.02.2015.

Kısa, Adnan, "Üniversite Hastanelerinde Finansman", **Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Platformu**, (Çevrimiçi), http://www.sdplatform.com/Dergi/535/Universite-hastanelerinde-finansman.aspx, , 10.2.2015.

Koray, Meryem, **Sosyal Refah Devleti: Kimi Umut, Kimi İçin Kaygı Kaynağı**, (Çevrimiçi), http://www.sodev.org.tr/okullar/sdo/ders_notlari/sosyal_devlet.html, 25.03.2014

Legal Information Institute, **Civil Rights**, Cornell University, (Çevrimiçi), https://www.law.cornell.edu/wex/civil_rights, 02.03.2015.

Milli Eğitim Bakanlığı, **Türk Milli Eğitim Sistemi**, (Çevrimiçi), http://munster.meb.gov.tr/mesistemi.htm, 28.02.2015.

Mishel, Lawrence **Occupation employment trends and wage inequality: What the long view tells us**, The Economic Policy Institute Blog, (Çevrimiçi),http://www.epi.org/blog/occupation-employment-trends-wage-inequality, 03.03. 2014.

Nardinelli, Clark, **Industrial Revolution and the Standard of Living**, (Çevrimiçi),http://www.econlib.org/library/Enc/IndustrialRevolutionandtheStandardofLiving.html#abouttheauthor, 26.02. 2014.

OECD Data Bank, (Çevrimiçi),http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=STLABOUR#, 23.02.2015.

OECD, **Labor Force Participation by gender and age,2010**, (Çevrimiçi), http://skills.oecd.org/supplyskills/documents/21abclabourforceparticipationbygenderandage2010.html, 2.10.2014.

OECD, **Pension Market in Focus 2014** (Çevrimiçi), http://www.oecd.org/daf/fin/private-pensions/Pension-Markets-in-Focus-2014.pdf, 18.02.2015.

OECD, **Social Expenditure Database**, (Çevrimiçi),http://www.oecd.org/social/expenditure.htm,13.03.2015.

Özipek, Bekir B., "Muhafazakarlık nedir?", **Köprü**, Sayı 97, Kış 2007, (Çevrimiçi):http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=822, 10.04.2013.

Phillips, Anne, **Definding equality of outcome**, London School of Economics (LSE) Research Online, (Çevrimiçi), http://eprints.lse.ac.uk/533/1/equality_of_outcome.pdf, 04.03.2015.

Press Europe News, **The crisis hits birth rates** (Çevrimiçi), http://www.presseurop.eu/en/content/news-brief/3271771-crisis-hits-birth-rates, 26.09.2013.

Rodrik, Dani, "How can international labor mobility be improved to help raise income around the World?", **The Globalist**, (Çevrimiçi), http://www.theglobalist.com/labor-markets-the-unexploited-frontier-of-globalization/,18.10.2014.

Rosenberg, Nathan, **Innovation and Economic Growth**, (Çevrimiçi), http://www.oecd.org/cfe/tourism/34267902.pdf, Erişim, 24,02.2014.

Roubini Nouriel, **Where will all the workers go?** (Çevrimiçi), http://www.project-syndicate.org/commentary/technology-labor-automation-robotics-by-nouriel-roubini-2014-12, 03.04.2015.

Sabah Gazetesi, **Bakan Avcı'dan özel okullara ücretsiz kitap müjdesi**, (Çevrimiçi), http://www.sabah.com.tr/egitim/2014/01/30/bakan-avcidan-ozel-okullara-ucretsiz-kitap-mujdesi,19.03.2015.

SGK Rehberi, **Memur ve emekli maaşlarının yıllara göre seyri** (Çevrimiçi),http://sgkrehberi.com/haber/27025/, Erişim, 18.02.2015

Singhal, Monica, **Quantifying Prefences for Redistribution** (Çevrimiçi),http://www.hks.harvard.edu/fs/msingha/taxprefs_nov2013.pdf, 30.03.2015.

Spicker, Paul, **An Introduction to Social Policy**, (Çevrimiçi),http://www2.rgu.ac.uk/publicpolicy/introduction/principles.htm#rights, 02.03.2015.

Stanford Encycleopedia Philosophy, **Egalitarianism**, (Çevrimiçi), http://plato.stanford.edu/entries/egalitarianism/, 02.02.2015.

Statistics Norway, **This is Norway 2014**, (Çevrimiçi), http://www.ssb.no/en/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/195077?_ts=1483baee618 1,2.03.205.

Suhr, Diana D., **Exploratory or Confirmatory Factor Analysis?,** (Çevrimiçi), http://www2.sas.com/proceedings/sugi31/200-31.pdf, 22.01. 2015.

Şen, Ümit, **Avrupa'da Sağlık Hizmetleri Finansmanı,** (Çevrimiçi),http://www.istabip.org.tr/sendika/index.php/arsiv/yazilar/42-avrupada-salk-hizmetlerinin-finansman.html, 19.01.2015.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **2012 Avrupa Aktif Yaşlanma ve Nesillerarası Dayanışma Yılı Hakkında Bilgi Notu**, Agustos 2011, (Çevrimiçi), http://www.abgs.gov.tr/files/SBYPB/Sosyal%20Politika%20ve%20%C4%B0stihdam/aktif_yaslanma_bilgi_notu.pdf, 20.10.2014.

T.C. Başbakanlık, Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, Mevzuat Bilgi Sistemi, T.C. Anayasası, (Çevrimiçi), http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2709&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0, 23.02.2015.

T.C. Başbakanlık, Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, Mevzuat Bilgi Sistemi, (Çevrimiçi), http://www.mevzuat.gov.tr/Kanunlar.aspx, Erişim 23.02.2015.

T.C. Kalkınma Bakanlığı, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler** (Çevrimiçi),http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx,12.12.2014 .

T.C. Maliye Bakanlığı, **Kamu Sektörü İstihdam Sayıları**, (Çevrimiçi), http://www.bumko.gov.tr/TR,908/kadro-istatistikleri.html 19.01.2015.

T24 Gazetesi, **Türkiye İşsizlik Fonunda AB'nin Çok Gerisinde**, 20 Nisan 2009, (Çevrimiçi), http://t24.com.tr/haber/turkiye-issizlik-fonunda-abnin-cok-gerisinde,42003, 12.11.2014.

The Economist, **A crisis of legitimacy,** (Çevrimiçi), http://www.economist.com/node/796097, 04.11.2014.

The Economist, **What was mercantilism,** (Çevrimiçi), http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2013/10/economic-history-0, 04.03.2014.

The Economist, **Who were the Physiocrats**, (Çevrimiçi), http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2013/10/economic-history-0, 04.03.2014.

The Guardian, **is Britain a nation of lazy scroungers?,** (Çevrimiçi),http://www.theguardian.com/politics/reality-check/2013/apr/24/benefits, 29.03.2015.

The New York Times, **Greek Women Try to Soften the Blow of Austerity**, (Çevrimiçi), http://www.nytimes.com/2011/06/07/world/europe/07iht-greece07.html?pagewanted=all&_r=0, 12.03. 2015.

The Telegraph, **Marriage 'stronger than for a generation' despite increase in divorces**, (Çevrimiçi),http://www.telegraph.co.uk/women/sex/divorce/10622297/Marriage-stronger-than-for-a-generation-despite-increase-in-divorces.html,12.03.2015.

The Telegraph, **Denmark's divorce express** (Çevrimiçi), http://www.telegraph.co.uk/expat/expatlife/9956936/Denmarks-divorce-express.html 12.03.2015.

The World Bank, **World Data Bank: World Development Indicators**, (Çevrimiçi),http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx# 13.03.2015.

Timetürk, (Çevrimiçi), http://www.timeturk.com/tr/2015/03/07/basbakan-davutoglu-14-ilde-pilot-olarak-uygulanan-siddet-on.html#.VQa3m0bNpNI,16.03.2015.

TİSK, "Dünyada Demografik Değişim", **Tisk İşveren Dergisi**, Kasım 2004, (Çevrimiçi), http://tiskweb.com/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1098&id=61 ,02.09.2013.

TÜİK, **İstatistiklerle Aile 2013**, (Çevrimiçi),http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16053, 25.02.2015.

TÜİK, **İşgücü İstatistikleri** (Çevrimiçi), (Çevrimiçi),http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013, 4.10.2013.

TÜİK, **Yoksulluk İstatistikleri**, (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013, 4.10.2013

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Ulusal Açık Ders Malzemeleri, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Parametrik Olmayan Testler**, (Yaşar Tonta), (Çevrimiçi), http://www.acikders.org.tr/course/view.php?id=80, 23.12.2014.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), **Evlenme ve Boşanmalar**, (Çevrimiçi), http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-9369sgc.pdf, 12.03.2015.
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), **Doğum İstatistikleri 2012**, (Çevrimiçi); http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13618, 25.09.2013.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ), **Yaşlılık Sigortasından Sağlanan Yardımlar**, (Çevrimiçi) http://www.turkis.org.tr/YASLILIK-SIGORTASINDAN-SAGLANAN-YARDIMLAR-d82, 17.02.2015.

United Nations (U.N.), **World population Prospects: The 12 Revision**, (Çevrimiçi),http://esa.un.org/unpd/wpp/Excel-Data/population.htm, 04.09.2013.

Uygun, Oktay, **Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi** (Çevrimiçi),

http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg20/uygun.pdf, 26.03. 2014.

World Bank, **World Development Indicators 2014**, Çevrimiçi),http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx# , 20.02.2015.

World Food Programme (WFP), **2010 Food Aid Flows**, (Çevrimiçi), http://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/communications/wfp239805.pdf, 20.02.2015.

World Trade Organization, **Education Services**, S/C/W/49 (Çevrimiçi), https://www.wto.org/english/Tratop_e/serv_e/w49.doc, 28.02.2015.

Yaşar, Süleyman, Adalet Nedir?, **Sabah Gazetesi,** (Çevrimiçi), http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/yasar/2010/09/23/adalet_nedir 24.04.2013.

Yelçe, Ayşegül D., "Özel Bakım Hizmetlerinde Yeni Dönem", **Hürriyet Gazetesi**, (Çevrimiçi), http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/24574928.asp, 25.02. 2015.

Tarık Işık, "Sosyal Yardım Gençleri Tembelleştirmektedir", **Radikal Gazetesi**, 15.08.2010 (Çevrimiçi), http://www.radikal.com.tr/politika/sosyal_yardim_gencleri_tembellestiriyor-1013678, 16.04.2015.

Zaman Gazetesi, **Sosyal Yardım Suistimal Ediliyor,** 16.04.2015 (Çevrimiçi), http://www.zaman.com.tr/ekonomi_cahit-nakiboglu-sosyal-yardim-suistimal-ediliyor-fabrikalara-isci-bulamiyoruz_2289282.html, 16.05.2015.

ÖZGEÇMİŞ

1. Adı Soyadı : Yunus GÜÇ

2. Doğum Tarihi : 1981

3. Unvanı :

4. Öğrenim Durumu :Master

Derece	**Alan**	**Üniversite**	**Yıl**
Doktora	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	İstanbul Üniversitesi	2015
Y.Lisans	İşletme Bölümü	Fatih Üniversitesi	2008
Lisans	İşletme Bölümü	Fatih Üniversitesi	2004

5. Akademik Unvanlar:

Yardımcı Doçentlik Tarihi :

Doçentlik Tarihi :

Profesörlük Tarihi :

6. Yönetilen Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

6.1. Yüksek Lisans Tezleri

6.2. Doktora Tezleri

7. Yayınlar

7.1. Uluslararası hakemli dergilerde yayınlanan makaleler (SCI & SSCI & Arts and Humanities)

1. Y. Guc, (2010) "Assessing the accuracy of drug profiles in an electronic medical record system of a Washington state hospital", ***The American Journal of Managed Care***, 2010 (Prof. Dr. Fevzi Akıncı ile birlikte),

http://www.ajmc.com/publications/issue/2010/2010-10-vol16-n10/AJMC_10octPlatte_eXcl_e245to250/2

2. Y. Guc, (2011) "Health Care Financing: How Does Turkey Compare?", **Hospital Topics,** , Alisher Akhmedjonov ve Fevzi Akıncı ile birlikte) http://www.tandfonline.com/toc/vhos20/89/3

3. Y. Guc (2013)"System Dynamics Modeling of a Knowledge Management Process: A Case Study in Turkish Airlines", **Procedia social and Behavioral Sciences** (Selim Zaim, Nizamettin Bayyurt, Mehves Tarim ve Halil Zaim ile birlikte)

7.2. Uluslararası diğer hakemli dergilerde yayınlanan makaleler

1. Y. Guc, (2012), "Who is Trading Well in Central Asia? A Gravity Analysis of Exports from the Regional Powers to the Region" Eurasian Journal of Business and Economics 2012, 5 (9), 21-43, (Faruk Suvankolov ile birlikte), www.ejbe.org/EJBE2012Vol05No09p021S

7.3. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında (Proceedings) basılan bildiriler

2. Y. Guc, "Health Care Financing: How Does Turkey Compare?" **Sixth International Conference on Health Care Systems**, 2010, Gaziantep, Turkey A. Akhmedjonov veFevzi Akıncı ile birlikte)

3. Y. Guc,"Convergence Of Health Care Spending And Health Outcomes In The Europen Union, 1975-2008: New Evidence From Nonlinear Panel Unit Root Test**" Sixth International Conference on Health Care Systems,** 2010, Gaziantep, Turkey (Chi Keung Marco Lau, F. Akinci, ve A. Kısa ile birlikte)

4. Y. Guc "System Dynamics Modeling of a Knowledge Management Process: A Case Study in Turkish Airlines", **The Nineteenth Annual World Business Congress of the IMDA,** 2010, Konya Dedeman Hotel (Prof. Dr. Selim Zaim ile birlikte)

7.4. Yazılan uluslararası kitaplar veya kitaplarda bölümler

7.5. Ulusal hakemli dergilerde yayınlanan makaleler

7.7. Diğer yayınlar

8. Projeler

9. İdari Görevler

10. Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlara Üyelikler

İstanbul İktisatçılar Derneği

11. Ödüller

İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi- 15.000 TL

Fatih Üniversitesi İşletme Bölüm Birinciliği -1000 Dolar, 2007-2008

12. Son iki yılda verdiğiniz lisans ve lisansüstü düzeydeki dersler için aşağıdaki tabloyu doldurunuz.